

Kaarle Sulamaa

Lännen ja idän rajalla: Salmin historiaa vuoteen 1944

Tekijän esipuhe

Käsillä olevan historian kirjoitustyö alkoi maaliskuussa 2010, ja työ oli pääpiirteissään valmis toukokuussa 2011. Erinäisten syiden vuoksi sen julkaiseminen on kuitenkin viivästynyt. Teoksen tarkoituksena oli alusta alkaen tuottaa esitys, joka palvelisi paitsi Salmista aikanaan evakkoon joutuneita myös toisen, kolmannen ja neljännen polven salmilaisia sekä yleensä henkilöitä, joita kyseinen Raja-Karjalan pitäjä kiinnostaa. Jotta työ ei olisi paisunut loppumattoman laajaksi, hallitsevaksi näkökulmaksi valikoitui jo heti alussa rajapitäjänä oleminen. Rajalla en tässä yhteydessä tarkoita pelkästään valtiollista tai hallinnollista rajaa vaan myös kulttuurista ja kielellistä rajaa. Valtiollisessa mielessä Salmi oli rajapitäjänä ensin vuodet 1617 - 1721 ja uudelleen vuodet 1812 - 1917 ja 1917 - 1940. Kulttuurisessa mielessä Salmi erottui vahvasti ortodoksisena kuntana aina talvisotaan saakka; kun naapurikunnat Impilahti ja Suojärvi alkoivat luterilaistua 1800- ja 1900-luvulla, Salmi pysyi lähes täysin (90 %) ortodoksisena aina talvisotaan saakka. Kieleltään Salmi oli Suomen puoleisista pitäjistä ainoa, joka kokonaisuudessaan kuului aunuksenkarjalan eli livvin kielen puhuma-alueeseen.

Teoksessa ei käydä lävitse kylä-, suku- eikä talohistoriaa. Sen sijaan työssä keskitytään pitäjän erikoiseen asemaan kahden valtakunnan rajalla sekä siitä aiheutuneisiin kulttuurisiin erikoisilmiöihin ja niihin liittyneisiin ristiriitoihin ja jopa taisteluihin. Näistä mainittakoon erityisesti venäläistämismuutokset 1900-luvun alussa.

Lähteinä on käytetty Salmin kunnan asiakirjoja, joita säilytetään Mikkelin maakunta-arkistossa. Näistä keskeisimpiä ovat kuntakokousten ja kunnanvaltuuston pöytäkirjat, jotka valaisevat pitäjän yleistä kehitystä aina talvisotaan asti. Lisäksi työssä on hyödynnetty Salmia ja Raja-Karjalaa käsittelevää kirjallisuutta ja artikkeleita. Työn aikarajaus on tehty siten, että tarkastelu päättyy vuoteen 1944 eli toiseen lähtöön Salmista. Alueen esihistoriasta on työssä melko vähän, sillä Salmi on melko tuntematon ja tutkimatonta aluetta esihistorialliselta ajalta. Vatjan viidenneksen verokirja vuodelta 1500 on ensimmäinen kirjallinen lähde, joka liittyy Salmiin.

Työssä on huomioitu aiemmat esitykset Salmista ja sen historiasta. Salmin ensimmäisen historian kirjoittanut Ingwald Sourander oli Diesen Wood Companyn palveluksessa ollut insinööri, jota kiinnosti rajaseudun historia. Impilahden ensimmäinen pitäjähistoria syntyi hänen aloitteestaan. Impilahden lisäksi hän oli kiinnostunut Salmista, ja hänen teoksensa ”Salmin pitäjän vaiheita ja piirteitä Laatokan-Karjalan historiasta” ilmestyi vuonna 1937.

Anni Viljannon teos ”Salmi” ilmestyi ensimmäisen kerran 1952 ja uudelleen Salmi-Säätiön julkaisemana näköispainoksena 1991. Teos oli perusidealtaan samanlainen kuin naapurikunnan Impilahden vastaava teos ”Impilahti-kirja”, joka ilmestyi paria vuotta aiemmin eli vuonna 1950. Kyseessä oli muistojulkaisu, jollaista kaivattiin kotiseutunsa menettäneiden keskuudessa.

Tämän jälkeen kului vuosikymmeniä, ilman että Salmista kirjoitettiin juuri muuta kuin muutamia artikkeleita Nuori Karjala –lehteen. Vasta 1980-luvun lopulla saatiin aikaan seuraava yleisteos: Salmilaisten keskuudesta kerättyjen valokuvien ja niihin liittyneiden lyhyiden kyläkuvausten pohjalta syntyi teos ”Meijän Salmi kuvina” (1989). Salmi-Seuran julkaisemassa teoksessa käytiin lävitse pitäjää kylä kylältä. Mantsinsaarelaiset puolestaan saivat kotisaarestaan aikaan ansiokkaan ja monipuolisen teoksen nimeltään ”Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari”, joka julkaistiin vuonna 1997. Sitä kuten aikaisemmin mainittujakin on hyödynnetty tässä teoksessa.

Hallitsevana näkökulmana käsillä olevassa työssä on siis rajapitäjänä olo, mihin liittyvät kieli, kulttuuri ja uskonto sekä alueen hallinnasta käydyt fyysiset ja henkiset sodat. Koska karjalan kieli on saanut virallisesti (vuonna 2009) vähemmistökielen aseman Suomessa ja koska sen aunuksenkarjalaiselle kielimuodolle eli livville on luotu kirjakieli, tähän työhön otetut kielennäytteet on osin yhdenmukaistettu.

Tutkijan kannalta Salmi on innostava ja kiinnostava. Kyseessä on eräs Suomen kaikkein omaleimaisimpia pitäjiä. Vaikka Salmi alkoi 1900-luvulla muistuttaa monessa suhteessa muuta Suomea, vanha aunukselaispohjainen kieli ja kulttuuri elivät siellä vahvoina aina talvisotaan asti. Asiaan kiinnitettiin huomiota jo 1930-luvulla, jolloin mm. eräässä aikakauslehdessä todettiin Raja-Karjalan pitäjistä, että parhaiten vanha kulttuuri ja kieli olivat säilyneet livvinkielisessä Salmissa sekä varsinaiskarjalan kielialueeseen pääosin kuuluneessa Suistamon pitäjässä.

Kuten työstä ilmenee, Salmin historiasta aukeaa runsaasti mielenkiintoisia tutkimusaiheita ja edelleen niiden ala-aiheita, joita kaikkia ei voi eikä edes kannata yrittää mahduttaa yhteen kirjaan; Salmin historia on hyvin rikas erilaisista rönsyistä ja sellaisista piirteistä, jotka poikkeavat muun Suomen historiasta ja joita voisi ja tulisi tutkia vielä paljon lisääkin.

Lopuksi haluan esittää kiitokset Kansallisarkistolle, Mikkelin maakunta-arkistolle, Eduskunnan kirjastolle, Helsingin ortodoksisen seurakunnan kirjastolle, Helsingin yliopiston kirjastolle, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kirjastolle, SKS:n kuva-arkistolle ja kansanrunousarkistolle, Rajamuseolle sekä lukuisille yksittäisille henkilöille, jotka ovat eri tavoin auttaneet kirjan valmistumista.

Helsingissä 29.4.2013

Kaarle Sulamaa

Sisällysluettelo:

Esihistoriasta historialliseen aikaan

Salmi osana Karjalaa
Kallioperä ja maaperä
Salmin luonto
Laatokka – Karjalan meri
Pitäjän nimi, sijainti ja rajat
Salmin varhaisia väestötietoja
Vuoden 1617 Stolbovan rauha ja raja
Salmin asutushistoria: monet kerrostumat

Kansanluonne, kansanperinne ja kieli

Kansanluonne
Praasniekkaperinne
Kansanrunous ja legendaperinne
Kieli

Kylät, perheet ja lahjoitusmaalaitos

Salmin kylät
Pitäjän ydinkolmikko: Kirkkojoki, Tulema ja Miinala
Lahjoitusmaalaitos
Usko tsaarin suojelukseseen

Kreikkalaiskatolinen kirkko ja seurakunnat Salmassa

Kristinuskon tulo Karjalaan
Taistelu uskonnosta Ruotsin suurvalta-aikana
Salmin seurakunnat ja kirkot
Luostarit
Kotien uskonnollinen elämä

Luterilainen kirkko ja seurakunta Salmassa

Kansanuskomukset ja taikausko

Elinkeinoelämä

Lahjoitusmaajärjestelmän purkaminen ja isojako
Maanviljelyn kehittäminen

Metsän merkitys
Teollisuus saapuu Salmiin
Puutavara-kauppa
Veljekset Hosainoff salmilaisten työllistäjänä
Sahateollisuuden kehityksestä

Sortovuodet ja Raja-Karjalan venäläistäminen

Venäläistämistyön alku ja yleinen kehitys
Taistelu kouluista
Karelskija Izvestija –lehti
Nuorisoseurat ja martat
Jumalanpalvelusten kieli

Salmi salmilaisten ja muiden silmin: Suomea vai Venäjää?

Salmin kunnallisen itsehallinnon alkuvaiheet

Kansakoululaitoksen yleiset kehitysvaiheet

Terveyden- ja sairaanhoidosta ennen itsenäisyyden aikaa

Itsenäistymiskehitys ja Salmin muuttuminen valtiolliseksi rajapitäjäksi

Kansalaisyhteiskunnan synty
Rauhaton ja levottomuutta herättänyt vuosi 1917
Vuoden 1918 sota ja heimosodat
Vapaaehtoiset maanpuolustusjärjestöt
Suojeluskunta
Lotta Svärd
Salmin rajavartiosto
Salmi Suomen itsenäistyttyä ja seudun kulttuurinen lähentäminen muuhun Suomeen
Manssilan nuorisoseura Rajakivi ry

Kaksi itsenäisyyden vuosikymmentä

Sähköä Salmiin
Kunnanvaltuusto ja kunnallislautakunta
1920-luvun taloudelliset huolet
Terveydenhoito itsenäisyyden aikana
Raittius- ja siveellisyytyö sekä järjestyksenpito
Salmin viranomaishallinto ja virkamiehet
Koulutus 1920- ja 1930-luvulla
Kansakoulu

Salmin Yhteiskoulu – Salmin Keskikoulu
Kirjastot
Muut oppilaitokset
Hirsylän mutkan kysymys
Liikenneyhteydet
Kunnan talouden kriisi ja työttömyyden hoito
Puolueiden kannatus Salmissa

Kohtalokkaat vuodet 1939 - 1944

Syksy 1939
Talvisota 1939 - 1940
Siviilivangit
Välirauhan aika
Jatkosota 1941 - 1944
Maanomistusolojen uudelleen järjestäminen
Maatalouden kohentaminen takaisin vallatussa Karjalassa
Toimintaa takaisin vallatussa Salmissa
Lähtö Salmista 1944

Lopuksi

LÄHTEET

LIITE: Salmilaiset ja livvi tä

Esihistoriasta historialliseen aikaan

Salmi osana Karjalaa

KARTTA: VANHA SUOMEN KARJALA JA ITÄ-KARJALA ELI VENÄJÄN KARJALA. TOISINAAN NIMITYSTÄ "ITÄ-KARJALA" KÄYTETTIIN MYÖS SUOMEN KARJALAN ITÄISIMMÄSTÄ OSASTA ELI RAJA-KARJALASTA (KS. SEURAAVA KARTTA).

KARTTA: SUOMEN PUOLELLE JÄÄNEESEEN KARJALAAN KUULUVAT SAIMAAN ETELÄPUOLINEN ETELÄ-KARJALA JA PARIKKALA – VALTIMO –LINJAN ITÄPUOLELLA SIJAITSEVA POHJOIS-KARJALA. LUOVUTETTUUN KARJALAAN KUULUI KOLME KARJALAA: KARJALAN KANNAS, LAATOKAN KARJALA JA RAJA-KARJALA. LAATOKAN KARJALA KÄSITTI LAATOKAN LUOTEISRANNAN PITÄJÄT KURKIJOEelta HARLUUN. ITÄISIMMÄN OSAN SUOMEEN KUULUNEESTA KARJALASTA MUODOSTI RAJA-KARJALA. SIIHEN LUETTIIN KUULUNEIKSI IMPILAHDEN, SALMIN, SUOJÄRVEN, SUISTAMON, SOANLAHDEN JA KORPISSELÄN PITÄJÄT.

Karjalassa voidaan erottaa useita eri osia. Suomen vanhan itärajan takana sijaitsi ja sijaitsee niin kutsuttu Itä-Karjala eli Venäjän Karjala. Sen osia ovat Viena ja Aunus. Viena sijaitsee pohjoisessa, Vienanmeren eli Valkeanmeren ja Suomen rajan välissä. Aunus puolestaan sijaitsee Laatokan ja Äänisen välisellä Aunuksen kannaksella. Vienan ja Aunuksen väliin jää Keski-Karjala, joka kuitenkin on terminä vähemmän käytetty ja tunnettu kuin kaksi ensin mainittua.

Suomen viime sodissa luovuttaman Karjalan osia olivat Karjalan kannas eli Kannas, Laatokan Karjala sekä Raja-Karjala. Karjalan kannas sijaitsi ja sijaitsee Suomenlahden ja Laatokan välissä. Laatokan luoteisrannan pitäjiä (Kurkijoelta Harluun) puolestaan kutsuttiin Laatokan Karjalaksi. Laatokan pohjois- ja koillispuolella sijainneet pitäjät puolestaan muodostivat Raja-Karjalan. Siihen kuuluivat Impilahti, Suistamo, Soanlahti, Korpiselkä, Suojärvi ja Salmi. Raja-Karjala oli pääosiltaan ortodoksista, samoin kuin rajantakainen Itä-Karjala. Muut Karjalat puolestaan olivat ja ovat pääosin luterilaisia.

Sotien jälkeen Suomen puolelle jäi kaksi Karjalaa: maan kaakkoisimmassa osassa sijaitseva Etelä-Karjala sekä Laatokan Karjalan ja Raja-Karjalan pohjoispuolinen Pohjois-Karjala. Etelä-Karjala muodosti yhdessä Kymenlaakson kanssa vanhan Kymen läänin, Pohjois-Karjala puolestaan oli pitkään omana lääninään.

Kallioperä ja maaperä

Raja-Karjala Laatokan koillispuolella on vanhaa peruskallioaluetta, jota verhoavat jääkautiset moreenit ja harjut.¹ Salmin alueella näkyvä kallioperä on pääasiassa hiekkakiveä ja savikiveä, rapakiveä sekä diapaasia ja basalttia. - Rapakivi on eräs graniitin laji, joka luetaan peruskallion nuorimpiin osiin. Salmin alueella rapakiven ikä on 1 540 miljoonaa vuotta. Salmin rapakivialueesta käytetään nimitystä Salmin massiivi. Rapakivialueen maisemalle on ominaista lohkareisuus.²

Mannerjäätikko on irrottanut ja kuljettanut kallioperästä lohkareita yleensä vain muutamia satoja metrejä tai korkeintaan muutamia kilometrejä. Poikkeustapauksissa lohkareita on kulkeutunut satoja kilometrejä kauas jäätikön ulkorajoille. Näitä lohkareita nimitetään siirtolohkareiksi. Suuret siirtolohkareet ovat olleet tunnettuja maamerkkejä jo vuosisatoja. Laatokan rantavedessä Salmin alueella on suuri siirtolohkare, nimeltään Variskivi. Se oli Ruotsin ja Venäjän rajamerkki Stolbovan rauhasta 1617 lähtien ja edelleen Suomen ja Neuvostoliiton välinen rajakivi talvisotaan saakka. Variskivi on rapakivigraniittia.³

¹ Saarnisto, Matti, Karjalan geologia. Teoksessa Viipurin läänin historia I: Karjalan synty. Toim. Matti Saarnisto. Jyväskylä 2003, s. 26.

² Saarnisto, s. 38.

³ Saarnisto, s. 38.

KUVA: VARISKIVI LAATOKASSA. KUVA TEOKSESTA KARJALA MUISTOJEN MAA. (WSOY 1940).

KUVA: VARISKIVEEN HAKATTUJA MERKKEJÄ. KUVA TEOKSESTA KARJALA MUISTOJEN MAA (WSOY 1940).

Moreeni on Karjalan yleisin maalaji. Salmin alueella on kuitenkin enemmän soraa ja hiekkaa kuin moreenia. Savea on hieman. Luode-kaakko-suuntaiset harjut ovat syntyneet mannerjäätikön sulamisvaiheessa sorasta ja hiekasta. Salmin kautta pohjoiseen Uuksuun ja edelleen Korpiselkään kulkee leveä soramuodostuma. Raja-Karjalasta on kuvattu kaikkiaan yli 100 harjua.⁴ Nämä harjut näkyvät usein paikannimissä selkä-loppuisina niminä, esimerkiksi Salmin Käsänselkä ja Kaunoselkä.

Soita on kaikkialla Raja-Karjalassa.⁵ Soiden syntyyn vaikutti osaltaan Laatokan pinnan lasku Nevan syntyessä noin 3 300 vuotta sitten. - Salmin ranta-alueet olivat aikaisemmin kilometrien leveydeltä veden alla, samoin Valamo, Mantsinsaari ja Lunkulansaari.⁶

Laatokan pohjois- ja koillisrannan pitäjiin verrattuna Salmi on pinnanmuodostukseltaan toisentyypinen; jyrkkäseinäinen kalliomaasto ja harjuaineiksista muodostuneet vaarat, jotka ovat esimerkiksi Impilahdelle tyypillisiä, muuttuvat Salmiin tultaessa ns. Salmin lakeudeksi.⁷ - Laatokan koko eteläinen puoli onkin aivan toisentyypistä kuin pohjoinen puoli, ja juuri Salmin kohdalla on havaittavissa siirtymä pohjoisesta eteläiseen ranta- ja maisematyyppiin.⁸ Suuri osa Salmia on entistä

⁴ Saarnisto, s. 39 – 44.

⁵ Soita oli varsinkin Suojärvellä ja Salmissa paljon. Vuonna 1910 ilmestyneessä Karjalan kirjassa kerrotaan Suomen puoleisessa Karjalassa sijainneista soista seuraavaa: ”Suoviljelysseuran suurella kartalla ovat suot merkityt ruskealla värillä, ja niinpä ovat siinä monet Karjalan pitäjät, kuten Suojärvi ja Salmi ja osittain Ilomantsi sekä Pielisjärvikin aivan ruskeita.” Rosberg, J. E., Piirteitä Karjalan luonnonomaisesta maantieteestä. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. I osa: Karjalan maantiede ja historia. Porvoo 1910, s. 18.

⁶ Saarnisto, s. 66.

⁷ Ks. Koponen, Paavo, Esi-isiemme Impilahti. Lappeenranta 2002, s. 15.

⁸ ”Alkaa n. s. Aunuksen ranta. Uuksunjoen laskusuun edustalla olevat rantajärvet ja suuret Mantsin- ja Lunkulansaaret luovat siihen kyllä vähän vaihtelua, mutta yleensä ei ranta

Laatokan pohjaa ja samalla maisematyypiltään aivan toisenlaista kuin Laatokan pohjoispään muut rantapitäjät. Salmin pitäjän ranta-alueet ja pitäjän eteläinen osa liittyvät pinnanmuodostuksensa puolesta suoraan vanhan rajan takaiseen Aunukseen, jossa maan peittää jääkaudinen sora-aines tai hiekka. Niin sanottu Salmin lakeus kuuluu siten osana samaan maisematyyppiin, joka on ominainen suurelle osalle Aunuksen kannaksen pitäjää.⁹

Karjalan kallioperä ei ole erityisen rikasta malmeista eikä hyödyllisistä mineraaleista, joskin siellä on monenlaisia käyttökelpoisia esiintymiä.¹⁰ Esimerkiksi Pitkästärannasta löydettiin vuonna 1814 huomattavia kiisumalmeja, kuparia, tinaa sekä loppuaikoina lisäksi rautaa. Kaivostoiminta jatkui Pitkästärannassa aina vuoteen 1904 saakka.

Salmin luonto

Laatokan rannikkoseuduilla näkyy selvästi suuren vesialueen eli Laatokan suotuisa vaikutus paikallisilmastoon siten, että alueella kasvaa monia eteläisiä kasvi- ja eläinlajeja. Alue on edullinen myös maanviljelyksen kannalta. Laatokan suuri vesimassa varastoi lämpöä ja jäähtyy syksyllä niin hitaasti, että järven pohjoisosan syvänealueet säilyvät usein jäätymättä läpi talven.¹¹

Karjalan kasvitieteellinen tutkimus kiinnosti Suomen eturivin kasvitieteilijöitä jo 1840-luvulla. Tuolloin Fennoskandian luonnonmaantieteellisen itä- ja kaakkoisrajan selvittäminen oli tärkeä tutkimuksellinen haaste. Sortavalan seudun rikasta kasvimaailmaa tutkittiin jo 1850-luvulta lähtien.

Professori Kaarlo Linkola laati 1930-luvulla Karjalan kasvimaantieteellisen aluejaon, jossa koko Karjala Kannakselta Vienan Karjalaan oli jaettu kymmeneen kasvistolliseen maakuntaan.¹² Linkolan mukaan Karjala kuului lähes kokonaisuudessaan kasvimaantieteellisesti Suomeen. Hän määritteli kasvimaantieteellisen rajan kulkevan Äänisjärven kaakkoisrannalta Syvärin pohjoispuolitse Laatokkaan kohdassa, joka on hieman Salmin eteläpuolella.¹³

Toinen Itä-Fennoskandian kasvimaantieteellinen aluejako oli tehty jo 1800-luvulla. Siinä Viipurin lääni oli jaettu kolmeen luonnontieteelliseen maakuntaan: Karjalan kannakseen, Etelä-Karjalaan ja Laatokan Karjalaan. Laatokan Karjalaan kuului koko Laatokan rannikkoseutu Käkisalimesta aina Salmiin asti.¹⁴

houkuttelee matkailijaa. Se on autio ja kolkko.” Ks. Härkönen, Iivo, Laatokan pohjoisrannoilla ja Raja-Karjalassa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. I osa: Karjalan maantiede ja historia. Porvoo 1910, s. 67.

⁹ Vrt. Raivo, Petri, J, Karjalan kasvat: Näkökulmia Karjalan maisemaan. Teoksessa Karjala: historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 705. Helsinki 1998, s. 17: ”Kaikkein alavinta on Salmissa, jonka Laatokkaan rajautuvassa eteläosassa ns. Salmin lakeudella korkeusvaihtelut ovat enää 0 – 50 metriä meren pinnasta.”

¹⁰ Mikkola, Erkki, Karjalan maantiede. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo - Helsinki 1932, s. 12 – 20.

¹¹ Simola, Heikki, Karjalan luonto ja ihminen. Teoksessa Viipurin läänin historia I: Karjalan synty. Toim. Matti Saarnisto. Jyväskylä 2003, s. 82 – 113.

¹² Linkola, K., Karjalan kasvimaailma. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo - Helsinki 1932, s. 60 – 87.

¹³ Linkola, s. 60 – 87.

¹⁴ Simola, s. 82 – 113.

KUVA: KULLERONIITTY SORTAVALAN LEHTOKESKUKSEN ALUEELTA.

KUVA: KOTKANSIIPILEHTO SORTAVALAN LEHTOKESKUKSEN ALUEELTA.

Sortavalan lehtokeskuksena tunnettu seutu on kasvistoltaan Laatokan Karjalan rikkaimpia alueita. Tämä varsin erikoinen kasvipeite on verraten kapealla Laatokan pohjoisella rannikkoseudulla, joka

jatkuu aina Salmiin saakka. Alueella on reheviä lehtoja, runsaasti lehtipuita ja runsaslajisia niittyjä. Jaloja lehtipuita, kuten lehmusta ja vaahteraa, kasvaa monissa kohdin, joskin pienialaisesti. Nämä lajit ovat täällä koko levinneisyytensä pohjoisrajalla. Sortavalan lehtokeskuksen itäpuolella luonto on karumpaa, mutta Salmin itäosissa, vanhan valtakunnan rajan läheisyydessä, lajisto on runsaampaa, sillä kallioperä ja maaperä ovat rikkaampia.¹⁵

Raja-Karjalan rehevintä luontoa edustikin Salmissa ennen viime sotia sijainnut Hiisjärven luonnonpuisto aivan vanhan valtakunnan rajan tuntumassa. Siellä kasvoi mm. harvinainen luonnonvarainen orkidea, isokukkainen tikankontti, joka vaatii kalkkiperäisen maan.¹⁶

KUVA: TIKANKONTTI SALMIN HIISJÄRVELTÄ.

Eläimistöstä laatokannorppa on erikoisuus yhdessä Saimaalla elävän saimaannorpan kanssa. Molemmat lajit ovat eläneet jo ennen jääkautta ja jääneet Itämerestä eristyneisiin altaisiinsa (Saimaa ja Laatokka). Saimaannorppa on uhanalainen laji, mitä laatokannorppa ei ole.¹⁷

Linnuista muun muassa ruisrääkkä, heinäkurppa ja valkoselkätikka ovat taantuneet Suomessa viime vuosikymmeninä tehokkaan maa- ja metsätalouden vaikutuksesta, mutta ne esiintyvät huomattavasti

¹⁵ Linkola, s. 60 – 87; Simola, s. 82 – 113.

¹⁶ Linkola, s. 60 – 87; Simola, s. 82 – 113.

¹⁷ Simola, s. 82 – 113.

lukuisammin nykyisen valtakunnanrajan itäpuolella. Suomesta hävinneeksi luokiteltu kiljukotka pesii niin ikään säännöllisesti siellä.¹⁸

Laatokka – Karjalan meri

Laatokan muotoutuminen nykyiseen muotoonsa liittyy toisaalta mannerjäätikön perääntymiseen ja sulamiseen sekä toisaalta Itämeren meri- ja järvivaiheisiin. Laatokan kehittyminen valtavaksi järvioltaaksi alkoi varsinaisesti viime jääkaudella, jolloin useat jäätiköitymiset muokkasivat aluetta. Skandinavian mannerjäätikkö oli laajimmillaan noin 20 000 vuotta sitten, jolloin se ulottui pitkälle yli Laatokan Äänisen taakse ja Valdain ylängölle saakka.

Ilmasto alkoi lämmentä noin 17 000 – 18 000 vuotta sitten, ja massiivinen jäätikkö alkoi vaiheittain vetäytyä. Jäätikön reuna oli Laatokan eteläpuolella noin 14 000 vuotta sitten ja pohjoisosassa noin 13 300 vuotta sitten. Ensimmäinen Salpausselkä, joka ulottuu idässä Raja-Karjalaan, muodostui noin 12 050 -12 250 vuotta sitten. Toinen Salpausselkä muodostui parikymmentä kilometriä pohjoisemmaksi, ja sen kerrostuminen päättyi noin 11 600 vuotta sitten. Samalla purkautui Itämeren altaan ja Laatokan täyttänyt Baltian jääjärvi valtameren tasoon. Se merkitsi veden pinnan laskua noin 30 metriä, kun matala kynnys Keski-Ruotsissa vapautui mannerjäätikön alta ja vedet pääsivät virtaamaan. Mannerjäätikön peräydyttyä ja Baltian jääjärven laskeuduttua paljastui Karjalan maankamara liki sellaisenaan kuin se on tänään.¹⁹ Laatokan lopullinen kuroutuminen itsenäiseksi järveksi Itämeren altaan vesistä puolestaan tapahtui noin 9800 - 9700 vuotta sitten.²⁰

Mannerjäätiköihin oli sitoutunut vettä niin paljon, että maan kuori painui alaspäin valtavan jäätikkömassan painosta, mutta jäätikön vetäydyttyä (luoteeseen) ja sen tuottaman painon hävittyä maa pyrki palautumaan entiseen asemaansa. Maan kohoaminen oli kuitenkin epätasaista; Laatokan pohjoisosa kohosi etelää nopeammin, jolloin koko järvi ”kallistui”. Vedet kerääntyivät yhä enenevässä määrin Laatokan eteläosaan, jossa ne mursivat Laatokan ja Suomenlahden välillä sijainneen maakynnyksen. Näin syntyi Laatokan Itämereen yhdistänyt Neva-joki noin 3 300 vuotta sitten. Kun vedet pääsivät purkautumaan uutta reittiä pitkin, rantaviiva Laatokalla väistyi jopa kymmeniä kilometrejä varsinkin Laatokan eteläpään rannoilla.²¹

Laatokan pinta putosi siis aikanaan tuntuvasti,²² kun Laatokan virtaus kääntyi etelään, toisin sanoen Neva-virrälle. Tämä johtui maan kohoamisesta Karjalan kannaksella ja Laatokan pohjoispuolella. Aiemmin Laatokka oli ollut yhteydessä Suomenlahteen Käkisalmi – Viipuri –linjan kohdalla. Tämä yhteys meni sittemmin umpeen. Syynä oli maan kohoaminen ja uuden lasku-uoman synty järven eteläpäähän. - Kun Laatokan vesimassat alkoivat pohjoisessa vaikuttaneen maankohoamisen vuoksi yhä enemmän keräytyä järven eteläpäähän, ja kun niille syntyi siellä uusi lasku-uoma (Neva), koko järven pinta putosi tuntuvasti. Tämän ilmiön seurausta on se, että Salmin rantamaat ovat paikoin

¹⁸ Simola, s. 82 – 113.

¹⁹ Saarnisto, s. 34 – 35, 52.

²⁰ Saarnisto, s. 22 – 35.

²¹ Saarnisto, s. 19, 22, 53, 64 – 65.

²² Noin 2 900 - 2 500 vuotta sitten ”Laatokan (Nevajärvi) pinta laski vähitellen n. 15 metriä pysähtyen nykyiselle tasolle n. 5 metriä merenpinnan yläpuolelle. Siten paljastuivat laajat lieju-, savi- ja hiesurantamaat ja alavien saarten pinta-ala kasvoi - -.” Ks. Peiponen, Valto A., Saari nousee merestä. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 15.

Etelä- ja Keski-Pohjanmaata muistuttavia lakeuksia, jotka nekin ovat vanhasta vesialueen pohjasta syntyneitä.²³

Neva-joen synty oli kaikkein vaikuttavin geologinen luonnonmullistus tällä seudulla mannerjäätikön perääntymisen jälkeen. Siihen liittyi Laatokan vedenpinnan nopea, yli kymmenen metrin lasku. Nevan syntyessä paljastui laajoja laskumaatumia, jotka tarjosivat hyvän ympäristön maanviljelyskulttuurin leviämislle Karjalan kannaksen itäosiin ja Laatokan Karjalaan. Suurin osa näiden alueiden pelloista on ollut Muinais-Laatokan peitossa olleilla alueilla.²⁴

Koillisen ja itäisen Laatokan rannat ovat kallioisia ja korkeita. Vuonojen rannoilla on paljon pystysuoria kallioita, jotka voivat olla monta kymmentä metriä korkeita. Ne muodostavat sisämaahan kaitoja lahtia. Eteläisen Laatokan rannikko on aivan toisentyppistä: aavaa ja saaretonta. Pohjoisesta etelään päin mentäessä maisematyyppi muuttuu toisaalla Pyhäjärven (Konevitsan) toisaalla Salmin (Mantsinsaaren) tienoilla. Näiltä seuduilta alkaen Laatokan rannikko käy matalammaksi ja rantaviiva usein aivan suoraksi. Kallioita ei Laatokan eteläpäässä ole juuri lainkaan. Maa kohoaa vedestä loivana ja rantavedet ovat matalia.²⁵

Laatokka on ollut karjalaisille kaikin puolin tärkeä vesistö. Sen rannoilla harjoitettiin runsaasti kalastusta ja riistanpyyntiä. Siellä kalastettiin siikaa ja lohta sekä pyydettiin hylkeitä. Laatokalla oli suuri merkitys liikennetienä. Sitä kautta kuljetettiin sekä raakapuuta että jalostettua puutavaraa Pietariin, Itämerelle ja jopa Pohjanmerelle saakka. Myös muuta tavaraa kuljetettiin, muun muassa kiviä. Henkilöliikenne oli Laatokalla vilkasta. Salmistakin pääsi Sortavalaan helpommin laivalla kuin maanteitse.²⁶

Laatokka on Euroopan suurin järvi, vaikka sitä on iät ajat kutsuttu mereksi. Laatokka ei ole meri, sillä kannas erottaa sen Itämerestä eikä sen vesi ole suolaista. Sen suurin pituus on 208 km, leveys 140 km ja keskisyvyys 51 metriä. Pohjois-Laatokassa on syvänteitä joissa vettä on yli 250 metriä, eli enemmän kuin missään kohdassa Suomenlahtea. Nämä syvänteet ovat syntyneet maankuoren vajoamisen kautta ennen viimeistä jääkautta.²⁷

Pitäjän nimi, sijainti ja rajat

Salmin pitäjän nimi johtuu mitä todennäköisimmin siitä salmesta – tai niistä salmista – jotka erottavat manteren ja ne kaksi suurta saarta, jotka ovat Laatokan suurimmat ja jotka kuuluivat Salmin pitäjään: Lunkulansaari²⁸ ja Mantsinsaari.²⁹

²³ Vrt. Viljanto, Anni, Salmi. Salmin pitäjän muistojulkaisu. Jyväskylä 1991, s. 218 – 219: ”Kun Sinä, vieraamme, olet mäkien ja pikkulakeuksien kasvatti, et voinut varmaan aavistaakaan, että tällä puolen Suomea löytyy näin laajoja viljelysalueita. Ihmettelysi lakkaa, kun selitämme, että tuo silmäisi edessä oleva 236 hehtaaria käsittävä aukeama on entistä Laatokan pohjaa, joka nyt raivattuna kuuluu Suomen parhaisiin viljelysalueisiin.”

²⁴ Saarnisto, s. 23.

²⁵ Peltola, Heikki, Laatokka ja Äänisjärvi. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo - Helsinki 1932, s. 47 – 51.

²⁶ Peltola, s. 47 – 51.

²⁷ Peltola, s. 47 – 51.

²⁸ Lunkulansaari oli 1600-luvulla toisennäköinen kuin nykyään. Kyseessä oli kaksi eri saarta, joita erotti kapea ja matala vesiväylä. Kun se tukkeutui, luoteisempaan Lunkulansaareen kasvoi kiinni saari, joka vanhoissa asiakirjoissa esiintyy nimellä Kuro(n)lahden saari.

Lunkulansaari oli Vatjan viidenneksen henki- ja verokirjassa (1500), joka on vanhimpia alueen historiasta kertovia asiakirjoja, merkitty nimelle Salonsaari.³⁰ Lunkula puolestaan oli yksi sen jo tuolloin olemassa olleista kylistä. Mantsinsaari ja Lunkulansaari ovat pinta-alaltaan suurin piirtein yhtä suuret (38 neliökilometriä), ja ne ovat kooltaan hieman suurempia kuin Valamon pääsaari (36 neliökilometriä).

Näistä Lunkulansaari oli lähempänä mannerta, ja salmi sen ja manteren välillä oli paikoin niin matala, että sen ylitse pääsi kahlaamalla. Lisäksi salmenomainen muodostelma oli manteren ja Uuksalonpään välissä – vaikka kyseessä olikin pitkä ja kapea lahti.

Se, että näille salmille annettiin niin suuri merkitys koko pitäjää nimettäessä, johtuu osaltaan siitä, että asutus on Salmassa vanhastaan keskittynyt juuri Laatokan rannalle sekä em. suurille Laatokan saarille³¹ – siis yllämainittujen salmien molemmille puolille. Vuonna 1923 ilmestyneessä Suomenmaa-teoksessa kerrotaan asutuksen Salmassa keskittyneen Laatokan rannikolle, eritoten Salminselän ja siihen päättyvien jokien ympärille, sekä pitäjään kuuluneille suurille saarille eli Mantsin- ja Lunkulansaarelle. Laatokan rannasta pohjoiseen päin lähdettyä loppuivat kylät ja viljelysmaat pian, ja eteen avautui autio salomaa kankaineen, metsineen ja soineen. Vain muutamissa harvoissa paikoissa, kuten Orusjärven, Palojärven ja Käsnäsenjärven vaaroilla, näyttäytyi korpien keskellä talosikermiä pienine peltoineen ja niittyineen.³²

Paikannimi Salmi liittyy itämerensuomalaiseen yleisnimeen salmi. On kuitenkin erikseen huomattava, että monista pitäjään kuuluvista joista, järvistä ja muista paikoista, ts. niiden nimistä, voidaan melko todennäköisesti erottaa saamelaisista; saamelaiset siirtyivät melko myöhään pohjoisemmaksi näiltäkin alueilta sulautuen osittain alueelle tulleisiin itämerensuomalaisiin ja jättäen siten jälkeensä paikannimet muistoksi itsestään (esim. Laatokka,³³ Imatra³⁴ ja Sortavala). Erikseen on huomattava myös se, että vesistöt kuten järvet ja joet on yleensä nimetty ensin, minkä jälkeen ne ovat antaneet nimensä niiden äärille ja varsille perustetuille kylille ja muille asutuille paikoille.

²⁹ Molemmat saaret kulkivat luode – kaakko-suunnassa. Luoteiskaakkoinen suunta oli yleinen koko Karjalassa (ja lännempänäkin). Tämä johtui muinaisista jään liikkeistä: ”Ja myös suuren maaajään kulku on käynyt kaakkoa kohti, josta syystä kaikki harjut, moreeniselänteet, kapeat kankaat ja jään muodostamat laaksot kulkevat samaan suuntaan.” Tästä syystä Karjalassa sanonta ”pitkin maitse” tarkoitti siirtymistä luode – kaakko-suunnassa, ”poikki maitse” puolestaan koillinen – lounas-suunnassa. Ks. Rosberg, s. 13 – 14.

³⁰ Ks. Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirja v. 1500. Suomentanut J. V. Ronimus. Todistuskappaleita Suomen historiaan. Julkaissut Suomen Historiallinen Seura. III. Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameralisia oloja. VI vihko. Joensuu 1906, s. 214.

³¹ Saaret – mikäli olivat kooltaan riittävän isoja – olivat vanhempina aikoina hyvin suosittuja asuinpaikkoja, sillä niitä suojaasi vesi joka puolelta. Lisäksi ympäröivät vedet vaikuttivat myös sillä tavoin edullisesti, että halla ei käynyt saarissa usein ollenkaan - toisin kuin mantereen puolella.

³² Suomenmaa: maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja. 5. osa: Viipurin lääni. Toim. J. E. Rosberg. Helsinki 1923, s. 415.

³³ Sellainen selitys, joka toisinaan on esitetty, että Laatokka-sanana tai –nimen takana olisi muoto ”Aallokas” tai ”Aaltokas” on tyypillinen ns. kansanetymologia. Toisaalta monien paikannimien saamelaisperäisyys on todettu melko myöhään.

³⁴ Ks. esim. Suomalainen paikannimikirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Helsinki 2007, s. 99.

Historialliset asiakirjat, perimätieto ja paikannimistö osoittavat saamelaisten asuneen ensimmäisellä vuosituhannella jälkeen Kristuksen Sisä-Suomea, Karjalaa ja jopa vepsäläisalueita Äänisen lounaispuolella. Vielä keskiajalla savolaiset kutsuivat suunnilleen nykyistä Pohjois-Savoa ja Pohjois-Karjalaa vastaavaa aluetta nimellä Wårth Lappemarcken (meidän Lapinmaamme).³⁵ Asiakirjoista saamelaiset häviävät näiltä seuduilta vasta 1500-1600-luvuilla. Vuonna 1561 Tavisalmella oli vielä kuusi veroa maksavaa lappalaista. Savon viimeiset lappalaiset mainitaan 1652 Iisalmen seudulla.³⁶

Saamelaistaustaisia nimiä saattaa Salmissakin olla useita (esim. Uuksu, Tulema,³⁷ Lunkula).³⁸ Salmi paikannimenä liittyy hallintoon; jokaiselle paikkakunnalle oli annettava oma nimi, silloin kun ryhdyttiin muodostamaan laajempia kokonaisuuksia eli pitäjiä, joita Novgorodin alaisuuteen kuuluneessa Karjalassa nimitettiin pogostoiksi.

Pogostan nimeä *Salmi* ryhdyttiin käyttämään jo varhain; pogostan varsinaisesta syntyajasta ei ole varmoja tietoja, mutta todennäköisesti Salmi muodostui omaksi Käkisalmen läänin osakseen 1300-luvulla.³⁹ – Venäjän kielen sana pogosta (*pogost'*) on usein liitetty substantiiviin *gost'* ("vieras") ja siitä johtuvaan verbiin *pogostit'* ("vierailta"; "kestittää"⁴⁰), mutta toinen yhtä luonteva etymologinen selitys voi löytyä sanasta *pogost'* ja sen kaksoismerkityksestä itsessään; venäjän sana *pogost'* tarkoittaa nimittäin myös kirkkopihaa tai kirkkotarhaa. Tämä on jopa ensisijainen merkitys,

³⁵ Vastaavasti lyydiläisille karjalaisten asuma-alueet olivat "Lappia". Kun heitä pyydettiin laulamaan vanhoja runoja, he kehottivat kerääjää siirtymään "Lapemba" eli Lappiin päin ("lapemmaksi") eli karjalan kielen alueelle. Ks. Kujola, Joh., Sananen lyydiläisistä ja heidän kielestään. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910, s. 166.

³⁶ Aikio, Aslak, Saamelaisten väistymisestä Karjalassa. Teoksessa Väestö ja perhe Karjalassa. Joensuun yliopistossa 24. – 26.9.2003 pidetyn seminaarin esitelmät. Joensuu 2003, s. 47.

³⁷ *Tulema/Tuloma*-nimisarja on etymologisesti mahdollista yhdistää Kuollan niemimaalla esiintyvään *Tuuloma*-paikannimeen. Orusjärven vanha (rinnakkais)nimi oli puolestaan *Oulusjärvi*, jonka alkuosa voidaan liittää Pohjois-Suomen *Oulu*-nimipesyeseen. Lisäksi *Aunus* saattaa kytkeytyä sekin saamelaiseen sanaan, joka Pohjois-Suomen paikannimistössä esiintyy muodossa *Ounas*.

³⁸ Myös paikannimi Mantsi (vrt. Ilomantsi) saattaa olla saamelaista perua, vaikka se toisaalta voidaan luontevasti yhdistää myös karjalaiseen sanaan *mandžoi*, joka tarkoittaa mansikkaa. Mikäli saaren nimi liittyy etymologisesti viimeksi mainittuun, joka on samaa kantaa kuin suomen mansikka, alkuperäinen merkitys ei liene ollut mansikkaan (= marjaan) viittaava, vaan sen takana olevaan sanapesyeseen, jota edustavat mm. suomen kielen sanat *mantu* ja *mantere*. (Sana *mansikka* on kehittynyt muodosta **mantikka*, jonka takana puolestaan on *ikka*-johdinta edeltävä kanta *mante-*.) Mainittakoon, että mantsinsaarelaiset nimittivät saartaan kotimaakseen (pro kotisaarekseen), ks. Helakaltio, Viljo, Mantsin joulu. Muistojen Karjala 11 – 12/1956.

³⁹ Kirkinen, Heikki, Karjala idän kulttuuripiirissä. Bysantin ja Venäjän yhteyksistä keskiajan Karjalaan. Helsinki 1963, s. 160.

⁴⁰ *Ugostit'* = kestitä, kestittää. - Vrt. myös suomen kielen (murre)sanat: *kostita/kostittaa* ja *kestittää*. Näistä viimeksi mainittu liittyy tietenkin ruotsin sanaan *gäst* ("vieras"), ensin mainittu puolestaan venäjän sanaan *gost'* ("vieras"). Lisäksi ne todennäköisesti ovat samaa samaa kantaa; venäjän *gost'* on mitä ilmeisimmin lainaa skandinaavisista kielistä. - Novgorodin valtion syntyyn vaikuttivat ratkaisevalla tavalla pohjoisgermaanisista heimot eli ns. skandinaaviset kansat, jotka loivat aikanaan valtiolliset rakenteet Venäjälle ja jotka jättivät samalla jälkensä myös venäjän kieleen.

joka sille annettiin aikanaan eräissä venäläisissä sanakirjoissa.⁴¹ Ja näyttäisi melko selvältä, että merkitys on tästä laajentunut tarkoittamaan kirkon ympärillä olevaa aluetta.⁴² Samoin on nimittäin esimerkiksi venäjän sana *gorod* ("kaupunki") muodostunut merkityksensiirtymänä sanasta, joka tarkoitti alun perin aidattua aluetta.

Se, että kyseessä olisi ollut nimenomaan kirkon ympärille muodostunut alue, on etymologisena selityksenä luonteva; kuten Länsi-Suomessakin, myös Karjalassa pitäjän eli pogostan keskipisteeksi ja määrittelijäksi muodostui kirkko, ja kyseessä olivat kirkon ympärille ryhmittyneet pitäjät eli kirkkojen ympärille muodostuneet seurakunnat⁴³ – eivätkä sellaiset pitäjät, joita tunnetaan myöhemmiltä ajoilta alkaen puhtaina hallintopitäjinä.

Siten esimerkiksi juuri Salmin kohdalla ensimmäinen kuvaus, joka pogostasta tunnetaan, sisältää lähinnä kirkkoon liittyviä tietoja; ilman kirkkoa koko pogostaa ei sitä paitsi olisi voinut olla edes olemassa. Vuodelta 1500 olevan Vatjan viidenneksen verokirjan mukaan Käkisalmen läänissä oli seitsemän pogostaa eli seurakuntaa.⁴⁴ Salmin pogostasta kerrotaan verokirjassa, että pogostalla oli Kristuksen Ylösnousemuksen kirkko. Verosta vapaita olivat pappi Vasili, lukkari Kirilko sekä kirkkovahti Seliverstik. He kyntivät kirkon maita kolmen ruiskobran kylvöksi, mutta verojousia heille ei ollut pantu.⁴⁵

Vatjan viidenneksen verokirjasta paistaa erikseen silmään, että Salmin(kin) kylien joukkoon on merkitty *ves(j)*-lisämääreellä varustettuja kyliä.⁴⁶ Tätä sanaa (*ves'* tai *vesj*) käytettiin Venäjällä ja venäjän kielessä aikanaan paitsi merkityksessä "kylä" myös toisaalta tarkoittamaan vepsäläistä kylää tai asutusta.⁴⁷ - Vaikka on melko epätodennäköistä, että Salmisssa olisi (vielä) vuonna 1500 ollut puhtaasti vepsäläisiä kyliä, koko Aunuksen kannaksen ja niin ikään aunuksenkarjalan kielen ja väestön varhainen suhde vepsäläisiin on erikseen merkille pantava. Muinaisvepsäläisiin on yhdistetty myös Aunuksen Karjalan ja Äänisjärven pohjoisrannikon rautakautiset asutukset. Karjalaisuutta tutkinut E. I. Klementjev kirjoittaa, että tutkijat ovat nykyään suurimmaksi osaksi yhtä mieltä siitä, että karjalaisuuden muotoutumisprosessissa on keskeisenä tekijänä ollut –

⁴¹ Esimerkiksi Meurman A., Venäläis-suomalainen sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 84 osa. Helsinki 1895.

⁴² Vrt. Ronimus, J. V., Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus. Yliopistollinen väitöskirja. Joensuu 1906, s. 69-. Vaikka kirkko ja kirkon piiriin kuuluva alue näyttäisi melkein itsestäänselvästi luontuvan pogosta-sanasta taustaselitykseksi, venäläisten tiedemiesten keskuudessa "on - - ollut olemassa kirjava erimielisyys niin hyvin pokostasanan alkuperäisestä merkityksestä kuin myöskin sen synnystä."

⁴³ *Pogost'* on tarkoittanut venäjän kielessä niin seurakuntaa, pitäjää, hautausmaata kirkkoineen kuin kirkonpihaakin. Ks. esimerkiksi Venäläis-suomalainen sanakirja. Toim. Pekka Kijanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 131 osa. Helsinki 1913.

⁴⁴ Kirkinen 1963, s. 184.

⁴⁵ Kirkinen 1963, s. 191.

⁴⁶ Vrt. Ronimus, s. 80: "Sitä paitsi tavataan verokirjassa eräs kylän nimitys, jonka tarkoitus ei ole oikein selvä. Muutamien kylän nimien jälkeen liitetään sana *ves'*, joka vanhassa venäjän kielessä merkitsee kylää - -. Tätä nimitystä ei tavata Etu-Karjalassa, vaan ainoastaan Kurkijoen, Sortavalan ja Salmin pokostoissa, joissa yhteensä 12 kylää kunnioitetaan tällä nimellä."

⁴⁷ Sekaannusten välttämiseksi venäläisissä asiakirjoissa ryhdyttiin käyttämään vepsäläisistä nimitystä *tšuidi*. Tällä sanalla viitattiin kylläkin yleensä kaikkiin suomensukuisiin kansoihin. Esim. Peipsinjärvi on venäjäksi *Tšudskoje ozero* eli "tsuudien järvi" tai "tsuudilainen järvi".

varsinkin Aunuksessa – tiivis kanssakäyminen, osin yhteensulautuminenkin, läheisen sukukansan vepsäläisten kanssa.⁴⁸

Pogostan nimi *Salmi* on siis mitä todennäköisimmin otettu pitäjän sijainnista ja sen suhteesta Laatokan valtavaan vesialueeseen. - Raja-Karjalan kaikki pitäjät oli nimetty vesistöihin viittaavasti: Salmi, Suojärvi, Impilahti, Suistamo, Soanlahti ja Suojärvi ovat niminä läpinäkyviä, joskin Impilahden nimen alkuosan taustalla saattaa olla muutakin kuin suomen kielen *impi*-sanaa vastaava sana. Suistamo näyttäisi nimenä kytkeytyvän joen suistoalueeseen, mutta tässäkin tapauksessa taustalla saattaa olla jokin saamelaisperäinen nimi, joka on sittemmin mukautettu itämerensuomalaiseen äännejärjestelmään sopivaksi, samalla kun sille on annettu kieleen sopiva uusi merkitys. Laatokan koillispuolisia seutuja aikanaan asuttaneet saamelaiset siirtyivät tältä alueelta, samoin kuin suuresta osasta muuta Suomea ja Karjalaa, pohjoisemmaksi melko myöhään. Erikseen mainittakoon, että käsitettä ”Lappi” käytettiin Laatokan-Karjalassa ja Raja-Karjalassa vielä 1800-luvulla yleisesti, ja sillä viitattiin pohjoisiin seutuihin. Esimerkiksi sortavalalaisille jo Ilomantsi oli ”Lappia”.⁴⁹

Saamelaiset asuttivat aikanaan melkein koko Suomenniemeä ja Itä-Karjalaa, eli Fennoskandian itäosaa. Heidän vetäytymisensä pohjoiseen tapahtui asteittain. Muistoksi varhemmista asuin- ja elinpaikoistaan he ovat jättäneet valtavan määrän paikannimistöä eri puolille Suomea ja Karjalaa.⁵⁰ Saamelaisten tilalle puolestaan tulivat itämerensuomalaiset, jotka seka-avioliittojen kautta osin sulautuivat saamelaisiin.

Itämerensuomalaisten, joihin karjalaisetkin lukeutuvat, ajateltiin aiemmin tulleen Itämeren rannoille ikään kuin yhtenä ryhmänä ja kerralla. Tämä teoria on korvautunut sittemmin ns. aaltoteorialla, jolla tarkoitetaan sitä, että muutto on ollut hidasta ja aaltomaista. Samalla itämerensuomalaiset ovat osin sulautuneet naapurikansoihinsa (germaaniin, balttilaisiin ja slaavilaisiin sekä saamelaisiin), joilta he myös ovat saaneet vaikutteita kieleensä ja kulttuuriinsa.

Salmin vanhin asutus on tietävästi ollut Miinalan kylässä – joka oli aiemmalta nimeltään Janankylä⁵¹ - ja Mantsinsaarella.⁵² Asutuksen laajuudesta ja pysyvyydestä on varhemmilta ajoilta

⁴⁸ Klementjev, E. I., Kareli – Karjalažet. Etnografitšeskij otšerk. Petrozavodsk 1991, s. 9. – Samassa yhteydessä Klementjev mainitsee niin ikään, että karjalaisten etnogeneesissä ovat näytelleet osaansa myös saamelaiset.

⁴⁹ Edelleen lappalaisten (saamelaisten) jälkeensä jättämää kulttuuriperintöä on mm. ahkio, josta Forsström kirjoittaa näin: ”Talwella kuljettivat ’pedramiehet’ ’ ahtiwota’ kerallaan. Ahtiwo on epäilemättä lappalaisahkion jäännös.” Ks. Forsström, O. A., Kuwia Raja-Karjalasta. Helsinki 1894, s. 49.

⁵⁰ Tätä nimistöä ei pitkään aikaan osattu yhdistää saamelaisuuteen tai saamen kieleen, vaan esimerkiksi sellaisella länsisuomalaisella paikkakunnalla kuin Pälkäne paikkakunnan nimeä etsittiin pitkään kaikenlaisista vähänkin samansuuntaisista itämerensuomalaisista sanoista. Viimeisin tutkimus pitää kuitenkin todennäköisenä, että paikannimi Pälkäne – samoin kuin sen kirkonkylän ”Onkkaalan” – nimi on saamelaista perua. – Samaa perua on todennäköisesti myös laatokankarjalaisen Pälkjärven nimi (ts. nimen alkuosa Pälk-).

⁵¹ Kirkinen 1963, s. 191. – Sana tai nimi *jana* – ellei se ole saamelaista perua - saattaa (venäläisten litterointien kautta) olla samaa perua kuin *änä*, joka puolestaan voi liittyä itämerensuomalaiseen *enä*-sanaan (”iso”); näin ollen Änä-joki, *jos* se on Miinalanjoen vanhin nimi/nimitys, olisi sananmukaisesti tarkoittanut isoa tai suurta jokea. Toisaalta, kun Impilahdella on Janaslahti –niminen paikka, kehitys on saattanut mennä päinvastoin; sananalkuinen *ja*- on saattanut muuttua sananalkuiseksi *jä*-ainekseksi (vrt. esim. viron *jätkama*-verbi, joka palautuu

kuitenkin hyvin vähän tietoja. On arveltu sen tulleen milloin lännestä, milloin idästä. Joka tapauksessa väestö on vaihtunut Salmin seudulla – useampaankin otteeseen.

Maanviljelys alkoi Karjalassa vasta noin 800 jälkeen Kristuksen syntymän. Sitä ennen seudulla liikkui paitsi saamelaisia vain turkisten hankkijoita ja muita erämiehiä. Ensimmäiset heistä olivat Länsi-Suomesta, ja aikojen kuluessa jotkut erämiehet asettuivat asumaan Laatokan rantamille. Tämä uudisasutus oli aluksi harvaa mutta tiheni vähitellen.⁵³

Kyseinen asutus keskittyi Laatokan länsi- ja luoteisrannalle, jonne syntyi huomattava kiinteän asutuksen alue – samantyyppinen kuin oli jo Hämeessä sekä Varsinais-Suomessa. Salmiin asti tämä asutus ei tiettävästi ulottunut vaan asutuksen varsinaista rintamaa olivat Rautu, Sakkola, Käkisalmi, Räisälä ja ylempänä Vuoksen varrella Antrea. Lisäksi kiinteän asutuksen alueeseen kuuluivat Kaukola, Kurkijoki, Hiitola, Jaakkima, Sortavala ja ehkä vielä Impilahti. Niistä on useita suuria kalmistoja ja aarrelöytöjä vuosien 1100 – 1300 väliseltä ajalta.⁵⁴

Salmin pogostan rajat olivat vain yhdellä suunnalla täysin luonnolliset: Laatokan ranta muodosti Salmin pitäjälle luonnollisen rajan lounaassa. Luoteen suunnalla, jossa rajapitäjänä oli alkuun Sortavalan pogosta ja siitä myöhemmin irtautuneet Suistamo ja Impilahti, raja myöskin seuraili luonnonmukaista vesistörajaa, ts. Uuksunjokea, pitkän matkaa. Laatokan rantaan tultaessa pitäjien välinen raja erkani kuitenkin joesta siten, että Salmiin kuului myös joen luoteispuoleisia alueita.⁵⁵ Rajana oli Ristioja. Uuksunjoki puolestaan muodosti suussaan pienen hiekkaisen suistomaan Uuksunlahden pohjoisperukassa. Salmenomaista Uuksunlahtea rajoitti lännessä käsivirta muistuttanut matala niemi, Uuksalonpää.⁵⁶

Pohjoisessa, jossa pitäjä oli lähes koskematonta erämaata ja jossa vastaan tulivat toisen pitäjän eli Suojärven, erämaat, raja oli täysin suora. – Täällä asutus oli melkein olematonta, kuten O. A. Forsström aikanaan (1894) seutua kuvasi:

”Jos siirrymme pohjoisen Laatokan rantawyöhykkeestä koilliseen päin, niin tulemme Itä-Karjalan⁵⁷ salomaille. *Salmin, Suistamon, Korpiselän, Suojärven ja Ilomantsin* pitäjät muodostawat tämän

yleisitämerensuomalaiseen *jatka*-kantaan). Tällöin nimestä *Jana*- olisi ensin kehittynyt muoto *Jänä*-, ja tästä edelleen *Änä*-.

⁵² Pelkonen, Elna, Karjalan meren äärellä. Perimätiedon valoa 1800-luvun ihmiskohtaloihin idän ja lännen rajamaissa. Helsinki 1959, s. 32; Kirkinen 1963, s. 191.

⁵³ Tallgren, A. M, Suomen Karjalan rautakaudesta. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932, s. 165.

⁵⁴ Tallgren, s. 166.

⁵⁵ Erkki Kuujoon teoksessa ”Raja-Karjala Ruotsin vallan aikana” (Helsinki 1963) on kartta Salmin pitäjärajoista 1600-luvulla ja 1930-luvulla (mts. 24). Teoksen sivulla 88 todetaan, että ”Ylä-Uuksun kylä, josta oli neljä peninkulmaa Salmin ja viisi peninkulmaa Impilahden kirkolle, luettiin vuosina 1672 – 1685 Impilahteen, sitä ennen ja sen jälkeen Salmiin, johon se yleensä kuului myös maakirjojen mukaan.”

⁵⁶ Ks. Relander, O., Vähäsen Raja-Karjalan historiaa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. I osa: Karjalan maantiede ja historia. Porvoo 1910, s. 413. – Uuksalonpää oli noin 13 kilometriä pitkä niemi, jonka toisella puolella oli Uuksunlahti ja toisella Laatokka. Niemen keskellä kulki havumetsää kasvanut harjanne, jonka molemmin puolin laskeutuivat alavat viljelysmaat. – Ks. Meijän Salmi kuvina. Julk. Salmi Seura r.y. Kuopio 1989, s. 103.

⁵⁷ Nimitystä ”Itä-Karjala” käytettiin toisinaan siitä osasta Suomen puoleista Karjalaa, joka oli kauimpana idässä, ts. sillä tarkoitettiin Raja-Karjalaa. – Yleensä termillä ”Itä-Karjala”

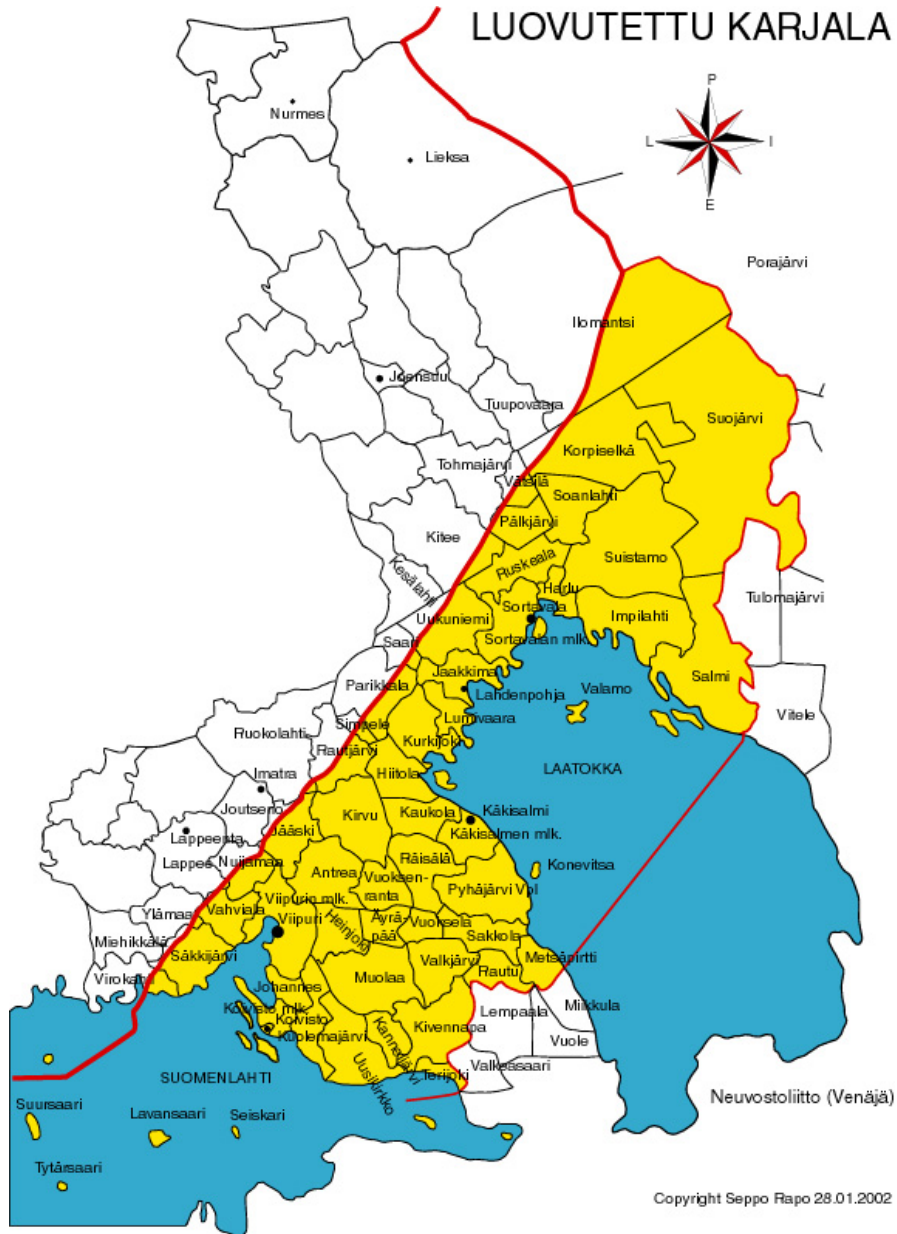
salomaan. Eteläinen osa Salmia, joka ulottuu Laatokan rantaan, ja läntinen osa Suistamoia ovat kuitenkin verrattain tiheään asuttuja. Asutus varsinaisilla salomailla on yhtä harvaa kuin Lapin rajoilla, parhaastaan yksi ainoa asukas neliökilometrillä. Maa on enimmäkseen suoperäistä, toisin paikoin karua kangasta, metsäistä ja vaikeasti viljeltyä. Huomattava ominaisuus on näiden seutujen vesistöissä jokien paljous. Järviä kyllä löytyy, mutta ei läheskään niin paljon kuin on tottunut Savossa ja Hämeessä näkemään.”⁵⁸

Erikoisimman rajan Salmin pitäjän rajoista muodosti sen itäraja, joka samalla oli pitkään valtakunnanraja Suomen ja Venäjän sekä myöhemmän Neuvostoliiton välillä. Sen syntyhistoriasta kerrotaan tarkemmin tuonnempana.

tarkoitetaan kuitenkin Suomen rajan itäpuolella sijaitsevaa Karjalaa eli Viena ja Aunusta (nykyistä Karjalan tasavaltaa eli Venäjän Karjalaa).

⁵⁸

Forsström, s. 41-42.

Copyright Seppo Rapo 28.01.2002

KARTTA: LUOVUTETUN KARJALAN KUNNAT KARTTA: SEPPO RAPO.

KARTTA: SALMIN KYLIÄ VATJAN VIIDENNEKSEN VEROKIRJAN MUKAAN 1400 – 1500-LUKUJEN VAIHTEESSA. KARTTA J. RONIMUKSEN VÄITÖSKIRJASTA (1906).

Salmin varhaisia väestötietoja

Laatokan rantaseudut ovat olleet vesiyhteyksiensä vuoksi ihmiselle otollisia asuin- ja oleskeluseutuja jo kauan. Esihistorialliselta ajalta on arkeologisia löytöjä eri kulttuurityypeistä, jotka olivat osin yhteisiä laajempienkin alueiden kuten Skandinavian tai Baltian kanssa. Väestön varsinaista alkuperää tai esimerkiksi kieltä ei kuitenkaan tiedetä – lukuun ottamatta pyyntikulttuurin varassa eläneitä saamelaisia.

Laatokan ja Äänisen ympäristössä on asuttu jo kauan: erilaisia kulttuurisia jälkiä on olemassa ainakin 7 000 – 9 000 vuoden takaa. Nämä asukkaat eivät kuitenkaan olleet, ainakaan suoraan, alueen myöhemmän väestön esi-isiä tai esiäitejä. Siitä, mitä etnistä ja kielellistä alkuperää vanhimmat tämän seudun asukkaat olivat, ei ole varmaa tietoa, sillä he ovat kadonneet tai sulautuneet myöhempään tulokkasiin. Voidaan kuitenkin hyvällä syyllä olettaa, että he ovat jättäneet geeniperimää ja myös kulttuurisia vaikutteita aluetta myöhemmin asuttaneeseen itämerensuomalaiseen väestöön.⁵⁹

Alueella ollut väestö oli todennäköisesti luonteeltaan liikkuvaa, ts. pyyntikulttuurin varassa elänyttä. Yrityksiä kaskiviljelyn aloittamiseen tehtiin Laatokan-Karjalassa ja Itä-Savossa ainakin 600-luvulta (jKr) lähtien, mutta nämä yritykset katkeilivat ehkä sääolojen ja levottomien aikojen vuoksi vielä useiden vuosisatojen aikana.⁶⁰

⁵⁹ Kirkinen, Heikki, Karjalan historia juurista Uudenkaupungin rauhaan. Teoksessa Kirkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo Hannes, Karjalan kansan historia. Porvoo – Helsinki – Juva 1994, s. 14.

⁶⁰ Kirkinen 1994, s. 20.

Itämerensuomalaiset ovat asuttaneet aluetta todennäköisesti jo ajanlaskumme ensimmäisellä vuosituhannella, ja kyseessä oli pääosaltaan itämerensuomalaisten itäinen haara. Tälle alueelle eli Laatokan ympäristöön tuli kuitenkin uudisasukkaita myös lännestä jo niinkin varhain kuin 800- ja 900-luvulla (jKr).⁶¹ Täten karjalaisuuteen tuli läntinen elementti mukaan jo tässä vaiheessa.

Viikinkiajalla Karjalan asutuksen painopistealueeksi muodostui Laatokan pohjoispuolinen rannikkoseutu – Käkisalimesta (Kurkijoen, Sortavalan ja Salmin kautta) Aunuksen tienoilille. Sen sijaan Laatokan eteläpuolinen alue alkoi venäläistyä. Tämä slaavilaisekspansio aiheutti sen, että Laatokan etelä- ja kaakkoispuolelta, samoin kuin itäisestä Baltiasta, siirtyi suomensukuista väestöä eli itämerensuomalaisia pohjoisemmaksi. Toisaalta muuttajia tuli Hämeestä ja Varsinais-Suomesta saakka.⁶²

Jakamattoman Karjalan heimoalueen suuri nousukausi alkoi 900-luvulla, huipentui 1200-luvulla ja kääntyi laskuun sotien seurauksena 1300-luvun alussa.⁶³ Karjala jaettiin kahtia Ruotsin ja Novgorodin välillä, ja siitä tuli vuosisadoiksi jatkuvien taistelujen tanner.

Salmin asutuksen luonnetta ja laajuutta näihin aikoihin on vaikea arvioida. Vasta historiallisena aikana syntyneet asiakirjat valottavat alueen asutustilannetta jonkin verran. Salmin pogosta (pitäjä) mainitaan venäläisissä asiakirjoissa jo varhain; kun Karjala jaettiin Pähkinäsaaren rauhansopimuksella (1323) virallisesti kahtia, Novgorod sai Kannaksen itäosan, Laatokan Karjalan ja myös Raja-Karjalan. Ne mainitaan omana lääninään, Korelan eli Käkisalmen lääninä, joka puolestaan kuului ns. Vatjan⁶⁴ viidennekseen.

Korelan läänin alue oli sängen laaja, lännessä se ulottui Saimaan vesistöön, idässä jokseenkin siihen valtakunnanrajaan, joka oli olemassa vielä vuonna 1939. Pohjoisempana luettiin Luoteis-Aunuksessa olevat Repolan seudut siihen kuuluviksi. Asutus oli varsin harvaa, koko läänissä oli keskimäärin kolme taloa kylässä. Vain Salmin pogostassa, joka muodosti oman erillisen asutusalueensa Laatokan rannalla, kylät olivat suurempia. Koko läänin asukasluvun on laskettu vuonna 1500 olleen hiukan yli 27 000.⁶⁵

Sittemmin on päästy hieman korkeampaan arviolukuun: 32 100. Tämä luku on laskettu kertomalla asuttujen talojen määrä arviokertoimella (= keskimääräinen väkiluku taloa kohden). Salmissa olisi ollut vuonna 1500 yhteensä 313 taloa, ja niistä olisi ollut:

- 20 ns. aprakkamaalla
- 3 luostarin maalla
- 290 maaherran maalla.

Aprakkamaa kuului vapaille talonpojille, jotka maksoivat ns. aprakkaveron suoraan suuriruhtinaalle. Näitä talonpoikia oli Käkisalmen läänissä erittäin vähän. Suurin osa maasta oli

⁶¹ Kirkinen 1994, s. 22.

⁶² Kirkinen 1994, s. 24.

⁶³ Kirkinen 1994, s. 30.

⁶⁴ Nyt jo sukupuuttoon kuolemassa olevat vatjalaiset asuivat aikanaan laajalla alueella Inkerinmaalla. Heidän mukaansa oli nimetty yksi Novgorodin viidenneksistä.

⁶⁵ Tallgren, s. 207.

läänitetty, ja suurin lääninherra oli maaherra - venäläinen pajari, joka hallitsi koko Taka-Karjalaa⁶⁶ elatuslääninään. – Jo tällöin venäläiset pajarit ja muut läänitysten omistajat olivat tottuneet hallitsemaan läänityksiään kovemmin ottein kuin ruotsalaiset, mikä johti siihen, että Laatokan rantamilta lähti jo tällöin väkeä elämään itsenäisempää elämää pohjoisempaan olleisiin erämaihin, joiden uudisasukkaita heistä tuli.⁶⁷

Tällä tavoin muodostui, todennäköisesti pitkän kehityskauden kuluessa ja pääasiallisesti eräretkeilyjen ja anastusten sekä vähitellen laajenneen asutuksen kautta Kymen suusta Jäämeren rannalle ja Pohjanlahden perukoilta Vienanjoen toiselle puolelle saakka ulottuva suunnattoman suuri karjalainen heimoalue.

Epätietoista kumminkin on, oliko kyseinen heimoalue koskaan samanaikaisesti koko laajuudessaan karjalaisen heimon hallussa. Heimoalueen varsinaiset rajat, missä sellaisia oli tai on ollut, ovat muodostuneet vasta historiallisina aikoina. Aikaisemmin rajaolot olivat epävakaaset ja heimoalueeseen kuului kaikei hyvin epämääräisiäkin osia. Sillä välin kun heimoalue toisella taholla vielä laajeni, saattoi se toisella taholla jo supistua tai hajota. Koska heimo itse oli liikkuva, myös sen alue oli alituisesti liukuva ja muuttuva.⁶⁸

Vanhin aluetta kuvaava asiakirja on Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja vuodelta 1500. Tässä verokirjassa lähes kaikki henkilönnimet esiintyvät venäläisessä asussa. Verokirja on tässä suhteessa suuri pettymys, kuten siitä vuonna 1906 väitellyt J. V. Ronimus aikanaan totesi; kun nimittäin kuulee mainittavan tällaisesta vanhasta Karjalan henki- ja verokirjasta, voisi syystä olettaa, että siinä olisi säilynyt runsaasti vanhaa itämerensuomalaista nimitystä, jossa pakanallinen nimitys esiintyisi alkuperäisessä asussaan. Mutta jo yksikin silmäys verokirjaan tekee tyhjäksi kaikki toiveet tässä suhteessa. Verokirjassa esiintyy koko Karjalan kansa vieraskielisillä ristimä- ja sukunimillä varustettuna.⁶⁹

Mistä ensimmäinen historiallisena aikana tunnettu karjalainen asutus Salmiin sitten tuli? Voitaisiin ajatella, että se on voinut yhtä hyvin tulla lännestä, toisin sanoen Laatokan länsipuolelta kuin Aunuksen kannakseltakin, jolla suunnalla tiedetään myös olleen vanhaa karjalais-vepsäläistä asutusta. Koska Salmi kuitenkin luettiin varsin pian venäläisissä asiakirjoissa Käkisalmen eikä Aunuksen läänin kuuluvaksi ja ensin mainitun verotettavaksi, näyttäisi siltä, että yhteys Käkisalmen suuntaan olisi ollut ratkaisevampi, toisin sanoen paikallisen väestön ensisijainen yhteys- ja jopa tulosuunta.

Asutuksen vaiheiden seuraaminen tai tutkiminen on kuitenkin työlästä, sillä Käkisalmen läänistä eli ns. Venäjän puoleisesta Suomen Karjalasta siirtyi pois, palasi takaisin ja tuli tilalle aivan uutta väestöä useankin eri otteeseen. Ruotsin ja Venäjän väliset sodat aiheuttivat sen, että esimerkiksi vuonna 1589 oli läänissä autiosavuja 3 530 ja veroa maksavia eli asuttuja vain 436. Autioina olivat m.m. Salmin pitäjä ja Suojärven kappeli; kaikki luostarit olivat myös kylmillään.⁷⁰ Vaikka tiedot

⁶⁶ Taka-Karjala tarkoitti Novgorodin näkökulmasta katsottuna taaempaan sijainnutta Karjalaa. Etu-Karjalaan kuului Käkisalmen seutu, josta kehittyi Novgorodin Karjalan hallinnollinen keskus.

⁶⁷ Kirkinen 1994, s. 75 – 83.

⁶⁸ Voionmaa, Väinö, Suomen karjalaisen heimon historia. Helsinki 1915, s. 34.

⁶⁹ Ronimus, s. 127.

⁷⁰ Karttunen, U, Suomen Karjalan historiaa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932, s. 210.

sinänsä ovat usein hieman liioiteltuja ja epävarmoja,⁷¹ juuri Salmissa väestö – tai ainakin suuri osa siitä – vaihtui todennäköisesti voimakkaammin kuin monessa muussa Karjalan pitäjässä.

Suurin vaihdos tapahtui 1600-luvulla, kun pitäjistä tuli osa Ruotsin suurvaltaa ja kun luterilainen uskonto sai suositummuusaseman myös Raja-Karjalassa. Tosin syitä väestön siirtymiseen pois Salmista, ts. ensin Aunukseen ja sitten siitä kauemmaksikin (aina Tveriin asti) oli muitakin. Tärkeimmät syyt olivat kuitenkin uskonto ja alueen rauhaton asema Ruotsin ja Venäjän välisenä kiista-alueena. Uusi sota Ruotsin ja Venäjän välillä käytiin 1656 – 1658, ja tämän sodan on mainittu saaneen aikaan täydellisen väestömuutoksen Käkisalmen läänissä. Suurilta alueilta hävisi tämän sodan seurauksena vanha kreikanuskoinen väestö melkein täydellisesti, ja tilalle tuli luterilaista väestöä Ruotsin Karjalasta, Savosta ja Pohjanmaalta. Pälkjärveltä kerrottiin, että kun kirkkoherra sodan jälkeen oli tullut sinne, ei siellä ollut yhtään muuta talonpoikaa kuin yksi venäläinen.⁷²

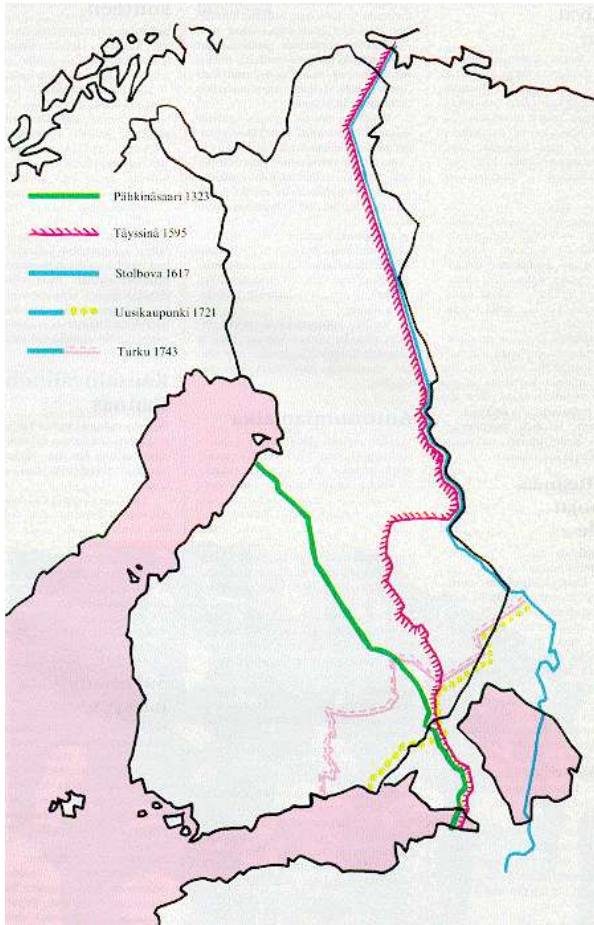
Mutta jo 1500-luvun lopulla näyttää väestöä paenneen pitäjistä pois; kun Pontus de la Gardie vuonna 1580 valloitti Käkisalmen ja koko lääni tällöin joutui Ruotsin valtaan, hävitettiin Valamon ja Konevitsan luostarit ja noin 80 munkkia surmattiin. Etenkin läänin eteläisistä seurakunnista pakeni runsaasti kreikkalaiskatolista väestöä sotaa peläten Venäjän puolelle. Samoin kävi Salmissa, joka jäi kokonaan autioksi.⁷³

Vuoden 1617 Stolbovan rauha ja raja

⁷¹ Eräs ruotsalainen riimikronikka kertoo 1400-luvun loppuajoista, että ”autiona oli Karjala, Savo ja Hämettä puoli, niissä ei kuulunut yhtään ihmissanaa, eik’ ollut koiraa, lehmää eikä kanaa”. Ks. Karttunen, s. 209. Myös Viron historiaa käsitteleviin teksteihin ja kertomuksiin on aikanaan kirjoitettu sellaisia kohtia ja asioita, että maa – tai ainakin huomattavia osia siitä – olisi (venäläisten) sota- ja hävitysretkien myötä täydellisesti autioitunut. Nämä – johonkin asiakirjaan aikanaan liioitellen kirjoitetut – väittämät eivät yleensä pidä ainakaan kokonaan paikkaansa, vaan todennäköistä on, että sotien ym. seurauksena väestö oli paennut väliaikaisesti metsiin ja muihin piilopaikkoihin

⁷² Ks. Voionmaa, s. 244.

⁷³ Ks. Sourander, Ingwald, Salmin pitäjän vaiheita ja piirteitä Laatokan-Karjalan historiasta. Porvoo – Helsinki 1937, s. 40. Salmin ensimmäisen historian kirjoittanut Ingwald Sourander oli Diesen Wood Companyn palveluksessa Pitkäsärannassa ollut insinööri, jota kiinnosti rajaseudun historia. Impilahden ensimmäinen pitäjähistoria syntyi hänen aloitteestaan. Lisäksi hän maksoi kyseisen teoksen tekijänpalkkion ja suurimman osan painatuskustannuksista ”saadakseen yrityksen ripeästi toteutetuksi”. Ks. Härkönen, Simo, Impilahti-kirja. Impilahden pitäjän historia- ja muistojulkaisu. Pieksämäki 1950, s. 252.

KARTTA: SUOMEN ITÄRAJAT 1323 – 1743. STOLBOVASSA VUONNA 1617 SOLMITUN RAUHAN RAJA OLI SUOMEN ITÄRAJANA RAJA-KARJALASSA UUELLEEN VUODET 1812 – 1940. KARTTA: KARJALAN LIITTO.

Valtio	Vuodet							
	1300	1400	1500	1600	1700	1800	1900	
Venäjä/Neuvostoliitto								
Venäjä/Suomen suuriruhtinaskunta								
Ruotsi								
Suomi								

AIKAJANA: YLLÄ OLEVA AIKAJANA OSOITTA ASEN, MILLE VALTAKUNNALLE SALMI MILLOINKIN KUULUI.

- vuodesta 1323 vuoteen 1478 Novgorodiin (Vatjan viidennekseen)
- vuodesta 1478 vuoteen 1617 Moskovan Venäjään
- vuodesta 1617 vuoteen 1721 Ruotsiin
- vuodesta 1721 vuoteen 1917 Venäjään (vuodet 1812 – 1917 osana autonomista Suomen suuriruhtinaskuntaa)

- **vuodesta 1917 vuoteen 1940 Suomeen**
- **vuodesta 1940 vuoteen 1941 Neuvostoliittoon**
- **vuodesta 1941 vuoteen 1944 Suomeen (ei kuitenkaan rauhansopimusta)**
- **vuodesta 1944 vuoteen 1991 Neuvostoliittoon (lopullisesti Pariisin rauhassa 1947)**
- **vuodesta 1991 Venäjään**

Ruotsin suurvalta-aikana, jota kesti noin sata vuotta (1617 – 1721) ja jolloin Raja-Karjalakin kuului Ruotsin valtakuntaan, Salmi sai rajapitäjänä erityistä huomiota osakseen. Se kohotettiin jopa kaupungiksi, samassa yhteydessä kuin Sortavala eli vuonna 1632.

Pormestariksi valittiin Henrik Blankenhagen, joka sai ohjeensa Tukholmasta. Hänen tehtävänä oli valvoa rajaa ja mm. pidättää kaikki rikolliset ja sotilaskarkurit. Lisäksi hänen oli huolehdittava siitä, ettei maahan tulisi väärennettyjä rahoja Aunukselta - aunukselaiset sepät olivat nimittäin keksineet tuottoisan elinkeinon: rahanväärennyksen. Edelleen Blankenhagenin piti mm. vakiinnuttaa ruotsalaiset mittayksiköt ja valvoa niiden oikeaa käyttöä. – Kun Blankenhagenin suojana ei ollut kuin parikymmenhenkinen rajavartiosto, ei ole ihme, että hän valitti olleensa hengenvaarassa ja vaati siten lisäkorvauksia työstään.⁷⁴

Verrattuna kaikkeen aiempaan historiaansa Salmin pitäjä oli nyt aivan uudessa tilanteessa; vuoteen 1617 asti se oli ollut kiistaton osa Novgorodille/Venäjälle kuulunutta Karjalaa. Tuolloin Salmi kuului Käkisalmen lääniin eli ”ujestiin” (ven. ujezd), jonka Venäjä sitoutui yhdessä Inkerinmaan kanssa luovuttamaan Stolbovan rauhassa 1617 Ruotsille. Tällöin tuli myös ensimmäisen kerran esiin rajan merkitseminen Salmin ja muun Aunuksen välille. Erikseen mainittakoon, että Salmi kuului oikeastaan sekä kielensä että kansanperinteensä perusteella läheisemmin Aunuksen kuin Suomen Karjalan yhteyteen.

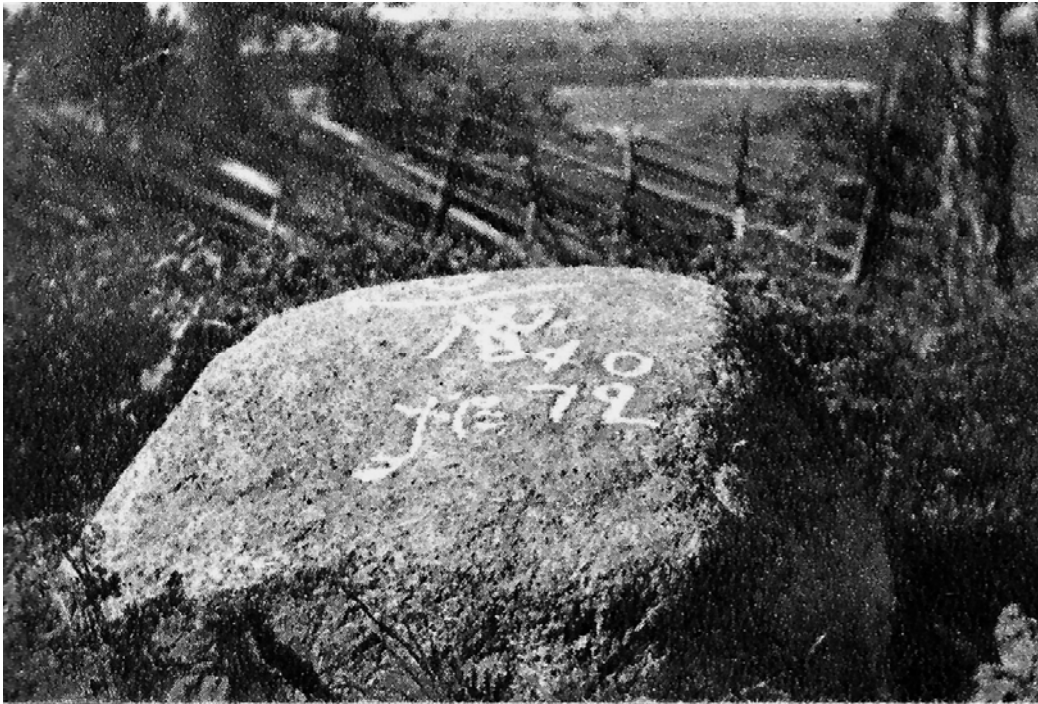

⁷⁴

Gullberg, Tom – Huhtamies, Mikko, Itärajan vartijat 3: 1600-luku. Keuruu 2005, s. 91 - 93.

KUVA: VARISKIVI LAATOKASSA. PIIRROS TEOKSESTA KARJALAN KIRJA (WSOY 1932).

Rajan vetäminen päätettiin aloittaa Laatokassa sijainneesta isosta nelikulmaisesta kivistä, jota kutsuttiin Variskiveksi. – Kuten Arvi Korhonen on teoksessaan Suomen itärajan syntyhistoriaa kuvannut, tämän kiven ottaminen lähtökohdaksi oli jostakin syystä itsestäänselvyys. Mutta siirryttäessä eteenpäin, ts. varsinaista rajalinjaa määrittelemään, alkoivat loppumattomat riidat ja erimielisyydet ruotsalaisen ja venäläisen rajaneuvottelukunnan välillä.

VANHOJA ITÄRAJAN RAJAKIVIÄ. KUVA TEOKSESTA KARJALA MUISTOJEN MAA (WSOY 1940).

Ensimmäinen riita tuli jo heti Konnun (Rajakonnun) kohdalla. Kun rajan veto aloitettiin Laatokassa sijainneesta Variskivestä, olisi ollut oletettavaa, että myös mantereella itse rajan veto olisi aloitettu kyseisen kiven kohdalla. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan ruotsalainen osapuoli antoi periksi venäläiselle osapuolelle, ja Kontu tuli kuulumaan Aunukseen eli rajan itäiselle puolelle. Tästä syystä itse raja oli kuitenkin vedettävä hyvin oudosti – aivan pitkin Laatokan rantaa pitkälle länteen päin, siten, että vesialue jäi Ruotsin puolelle, maa-alue vastaavalla kohdalla puolestaan Venäjän puolelle.

Kysymys Konnusta oli vasta riidoista ensimmäinen. Se, että rajasta tuli hyvin outo ja kummallinen, johtui siitä, että suuri osa tästä alueesta, johon raja vedettiin, oli asumaton ja nautintaoikeuksiltaan epämääräistä. Rajanvedon periaatteena oli se, että ne kylät ja talot, jotka olivat maksaneet veronsa länteen eli Käkisalmeen päin, tulivat kuulumaan Ruotsille, kun taas ne, joiden veronmaksu oli tapahtunut Aunukseen päin, tulivat jäämään Venäjän puolelle rajaa.

Ensimmäinen suuri kiista pohjoista kohti vaellettaessa puhkesi marraskuun lopussa 1617 Kanabrojärven rannalla, missä oli mahdotonta ratkaista rajan kulkua. Samanlaisia ongelmia syntyi jatkossa usein. Molemmat osapuolet lähtivät siitä, että rajanvedon ratkaisivat sekä

veronmaksutiedot että talonpoikien nautinta-alueet, mutta monessa paikassa kävi niin, että kummankin puolen talonpojat väittivät käyttäneensä samaa aluetta, ja lisäksi vielä rehellisesti. Keskiaikainen rajahan ei ollut estänyt liikkumasta, pikemminkin päinvastoin. Nyt kyseenä oleva rajaosuus ei sitä paitsi ollut koskaan ollut valtionraja vaan vain Novgorodin sisäinen hallintoraja. Varmasti monet niistä rajaseudun talonpojista, joilta asiasta kysyttiin, pitivät outona sitä, että yhtäkkiä ruvettiin määräämään ehdottomia rajoja. Kanabrojärvellä tilanne ärsytti molempia valtuuskuntia. Hans Munckin kerrottiin suorastaan uhanneen venäläistä todistajaa aseella, mikä tuskin helpotti tilannetta. Venäjän valtuuskunta vetäytyi pois, ja niin oli työskentely katkaistu ensimmäistä vaan ei viimeistä kertaa. Läsna olleet talonpojat arvelivat tilanteen aina vain vaikeutuvan pohjoiseen päin mentäessä.⁷⁵

KAAVIO: SUOMEN ITÄRAJAT

	KESTO
1323: Pähkinäsaaren rauha	272 vuotta
1595: Täyssinän rauha	22
1617: Stolbovan rauha	104
1721: Uudenkaupungin rauha	22
1743: Turun rauha	66
1809: Haminan rauha	111
1812: rajamuutos eli ns. Vanhan Suomen palauttaminen muun Suomen yhteyteen	
1833: rajamuutos eli rajan määrittäminen pohjoisessa Suomen ja Venäjän välille	
1864: rajamuutos eli rajan siirtäminen erään asetetaan alueen kohdalla Kannaksella	
1920: Tarton rauha	20
1940: Moskovan rauha	4
1944: Moskovan välirauha	3
1947: Pariisin rauha sekä ns. Jäniskosken – Niskakosken alueen myynti Neuvostoliitolle	66

KAAVIOSSA ESIINTYVISTÄ RAJAMUUTOKSISTA SALMIA OVAT SUORIMMIN KOSKETTANEET RAUHAT 1617 JA 1721, RAJAMUUTOS 1812 SEKÄ RAUHAT 1920, 1940 JA 1944.

Vuoden 1617 rajalla ei ollut käytännössä juuri mitään merkitystä vuosina 1721 – 1917, kun Salmi kuului ns. Vanhan Suomen mukana Venäjään (1721 – 1811) tai osana Suomen suuriruhtinaskuntaa Venäjään (1812 – 1917). Jälkimmäisellä jaksolla rajalla oli merkitys tullirajana, mutta muuten siitä ei juuri tarvinnut välittää. Vuoden 1917 jälkeen tilanne muuttui tietenkin voimakkaasti, sillä rajasta tuli jälleen todellinen valtakunnanraja, jolla sitä paitsi oli jopa suurempi merkitys kuin Ruotsin suurvalta-aikana.

⁷⁵

KUVA: STOLBOVAN RAUHAN RAJAN KIVI MANSSELASSA. KAHTIA HALJENNUT KIVI KIINNITETTIIN 1900-LUVULLA BETONIJALUSTAAN. KIVESSÄ NÄKYVÄ KOLME KRUUNUA SEKÄ NIIDEN VIERESSÄ OIKEALLA ALHAALLA ”ANNO 1617”.

Salmin asutushistoria: monet kerrostumat

Salmin seudun saaret, Laatokan rantamaat ja jokivarret lienevät olleet asuttuja jo kauan, mutta väestö on vaihtunut vuosisatojen kuluessa useampiakin kertoja. Tilanne Salmin ja koko Raja-Karjalan osalta rauhoittui vasta vuoden 1721 rauhan seurauksena. Kuitenkaan ei sen väestön alkuperää, joka pitää siitä pitäen asutti, voida yksiselitteisen varmasti osoittaa. Mitä ilmeisimmin se kuitenkin oli moneen kertaan sekoittunutta ja taustaltaan sekä itäistä että läntistä perua.

Jatkuvat sodat ja miehitykset sekä kahden uskonnon törmäykset aiheuttivat sen, että pitäjistä muutettiin pois sankoin joukoin useaankin otteeseen. Siten jo 1500-luvun lopulla, kun Ruotsi valloitti Karjalan (luovuttaen sen kuitenkin Täyssinän rauhassa 1595 takaisin Venäjälle) Raja-Karjalastakin lähti paljon väestöä pakoon Venäjälle.

Myös Salmin kerrotaan tällöin autioituneen: vuonna 1580 olivat pitäjän kaikki 426 taloa autioina.⁷⁶ Todennäköisesti väestö kuitenkin palasi takaisin asuinsijoilleen ruotsalaisten miehitysjoukkojen vetäytyttyä, sillä vuonna 1621 asuttuja taloja oli yli 300. Toisaalta tyhjiin taloihin muutti uudisasukkaita myös Savosta ja muualta lännempää.

Suurin väestönvaihdos ennen toista maailmansotaa koettiin 1600-luvulla, jolloin Ruotsi sai koko Käkisalmen läänin noin sadaksi vuodeksi eli vuosiksi 1617 – 1721 omistukseensa. Tällöin tästä läänistä lähti paljon väkeä Venäjälle. Osa heistä tosin palasi myöhemmin takaisin. Näiden henkilöiden nimiä on pystytty jäljittämään pitäjakohtaisesti, ja myös salmilaisten osalta tiedot on julkaistu kylittäin teoksessa ”Inkerinmaalta ja Käkisalmen läänistä Venäjälle paenneita vuosina

⁷⁶

Viljanto, s. 19.

1618 – 1655”.⁷⁷ Rajaus vuoteen 1655 johtuu siitä, että vuonna 1656 alkoi ns. ruptuurisota, joka ei aiheuttanut muutoksia valtakunnanrajoihin mutta joka aiheutti uuden pakenemisaallon Ruotsin hallussa olleesta Karjalasta Venäjälle.

Syitä muuttoihin oli useita. Esimerkiksi Mantsinsaarelta todetaan, että mantsinsaarelaisten 1600-luvulla tapahtuneeseen muuttoon Venäjälle olivat syynä ankara verorasitus, uskonnollinen vaino ja kielikysymykset. Muuttoa kiihdyttävänä tekijöinä olivat vielä katovuodet erityisesti vuosina 1632-1633, 1635 sekä 1643. Vuosien 1656 – 1658 ns. ruptuurisodan aikaiseen muuttoon oli taas pitkälti syynä taas se, että Käkisalmen läänin ortodoksinen väestö liittyi yleisesti venäläisiin, joiden vetäytyessä heidän oli lähdettävä näiden mukana ruotsalaisen esivallan kostotoimenpiteitten pelossa. Toisaalta muuttoon saattoi olla jossakin määrin syynä myös venäläisten tekemät hävitysretket – varsinkin rajapitäjä Salmassa, jolloin oman asuinpaikan turvattomuus tuli monille sangen selväksi. Joidenkin salmilaisten oli todennäköisesti järkevää ja ehkä miltei pakko siirtyä edullisemmille asuin- ja viljelysseuduille Venäjälle, jonne karjalaisia sitä paitsi houkuteltiin autioiksi jääneille tiloille.⁷⁸ Joka tapauksessa näiden sotien jälkeen, vuonna 1660, kerrotaan Salmin olleen täysin autiona.⁷⁹

Osa näistä henkilöistä pakeni läheiseen Aunukseen, josta käsin oli helppo pitää silmällä takaisin tulon mahdollisuuksia, osa puolestaan siirtyi kauemmaksi Venäjälle, jonne syntyi karjalaisasutuksen keskuksia – tärkein niistä Tveriin. 1700-luvun alussa koettu isoviha sai jälleen aikaan väestön vähenemisen Salmassa. Olojen rauhoituttua asukkaita tuli ja palasi toisaalta Aunuksesta ja muualta Itä-Karjalasta, toisaalta Länsi-Suomesta, jopa Hämeestä ja Pohjanmaalta asti.⁸⁰ Vuoden 1721 Uudenkaupungin rauha, jossa Salmikin siirtyi Venäjälle, sai aikaan sen, että suuria väestömullistuksia ei tullut seuraavaan kahteensataan vuoteen, ja siten tämän rauhan jälkeen pitäjään asettunutta väestöä voidaan pitää sen väestön kantaväestönä, joka asui Salmassa ennen toista maailmansotaa.

⁷⁷ Inkerinmaalta ja Käkisalmen läänistä paenneita vuosina 1618 – 1655. Toim. Veijo Saloheimo. *Historiallisia tutkimuksia – Studies in History* 19. Joensuu 1999.

⁷⁸ Antikainen, Timo-Ilkka, *Muutto Venäjälle 1600-luvulla*. Teoksessa *Laatokan Mantsi - härkäuhrin saari*. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 51.

⁷⁹ Gullberg – Huhtamies, s. 33. Samoin Kuujo, s. 78: ”Pälkjärven tavoin olivat Salmi ja Suistamo vielä vuonna 1660 autioina.”

⁸⁰ Viljanto, s. 19.

Kansanluonne, kansanperinne ja kieli

Kansanluonne

Suomi jaetaan kieli- ja kansatieteellisesti kahteen suureen osaan: Länsi- ja Itä-Suomeen. Maamme pääheimoina puolestaan on pidetty hämäläisiä ja karjalaisia. Karjalaisten kansanluonteesta, joka on hyvin toisentyypinen kuin hämäläisten ja muiden länsisuomalaisten, on kirjoitettu useissa teoksissa melko samansuuntaisesti. Esimerkiksi tunnetussa Topeliuksen Maamme-kirjassa kerrottiin aikanaan, että hämäläiseen verrattuna karjalainen oli avomielisempi, ystävällisempi, liikkuvampi ja toimeliaampi, mutta myös kielevämpi, kerskailevampi, uteliaampi ja äkkipikaisempi. Matkustus ja kauppa olivat karjalaisen mielitöitä; hän kulki pitkiä matkoja omassa maassa ja vei tavaroitaan myös Venäjälle. Karjalainen oli luonteeltaan herkkämielinen; hän tuli herkästi surulliseksi ja helposti iloiseksi. Lisäksi hän rakasti leikinlaskua ja kauniita lauluja, joita hänen omat runoniekkinsa sepittivät. ”Senvuoksi on hänen maastaan löydetty kauneimmat laulut, jotka hän on muistissaan tallettanut esi-isäin ajoilta”, Topelius kirjoittaa.

Topeliuksen mukaan karjalainen oli ikään kuin Suomen kansan päivänpuoli: avomielinen, luokseenlaskeva, vilkas ja kevytmielinen, helposti ohjattava ja helposti eksytetty, herkkäuskoinen kuin lapsi. Hän ei kuitenkaan ollut suomalaisen itsepintaisuutta vailla, minkä lisäksi hän oli hyväoppinen ja varustettu hyvillä luonnonlahjoilla. Viime mainitut tarvitsivat vain oikeansuuntaista ohjausta, jotta karjalainen olisi asettunut kansansa etevimpien joukkoon.¹

Kaikkia karjalaisia on kuvattu erittäin vieraanvaraisiksi, sukurakkaiksi, iloisiksi ja vilkkaiksi. Myös muita yhdensuuntaisia piirteitä näkyy olleen lähes kaikilla karjalaisilla. Useat niistä liittyvät juuri avoimuuteen, taiteellisuuteen, valoisaan mielenlaatuun, suurpiirteisyyteen ja kekseliäisyyteen. Mantsinsaarelaisista esimerkiksi on kirjoitettu, että he olivat vilkkaita ja ulospäin suuntautuneita eli henkilöitä, joiden seurassa kukaan ei voinut pitkästyä. Rikas mielikuvitus ja verbaalinen lahjakkuus saivat aikaan sen, että heidän seurassaan oli helppo viihtyä.²

Samaan tapaan asiasta kirjoitti O. A. Forsström vuonna 1894 ilmestyneessä teoksessaan ”Kuwia Raja-Karjalasta”. Hänen mukaansa rajakarjalainen oli kuin kansantarun Lemminkäinen: leikkisä ja avomielinen, herkkä havaitsemaan ja älykäs ymmärtämään. ”Mutta hetken lapsi hän on ja ajattelematon.” Raja-Karjalassa tapasi Forsströmin mukaan paljon sellaista vanhaa ja vanhentunutta, joka muualta Suomesta oli jo hävinnyt. Tämä johtui siitä, että Karjalan kansa oli kauan elänyt omaa elämäänsä ikään kuin eristyksissä, kokematta muualta tulleita vaikutuksia. ”Sillä wanhoillisuus ei ole mikään luonteenomaisuus karjalaisessa. Hänen liikkuva luonteensa on päinwastoin hywinkin herkkä vaihtamaan wanhan uuteen, semminkin jos tämä uusi ilmaantuu wiehättävässä muodossa”, Forsström kirjoitti.

¹ Topelius, Z, Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille. Porvoo 1925, s. 187 – 188. Niin ikään Kansanvalistusseuran kalenterissa kirjoitti Olli Koistinen vuonna 1911 samansuuntaisia ajatuksia. Hänen mukaansa karjalainen oli vilkas ja herkkä, ja tyypillinen tässä suhteessa oli rajakarjalainen, joka oli samalla luonnonlapsi. Muita luonteenpiirteitä olivat vilkkaus ja iloisuus sekä ystävällisyys ja kohteliaisuus. Huonoja luonteenomaisuuksia olivat ääretön uteliaisuus ja tungettelevaisuus. Yleensä karjalainen oli oloihinsa tyytyväinen – ja samalla elämän ”kevyeltä kannalta ottava”.

² Vehovuori, Niilo, Asumistapa ja kansanluonne. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 58 – 59.

Lisäksi hän nosti esiin karjalaisten taiteellisen puolen: Karjalan kansan runolahja oli hänen mukaansa yleisesti tunnettu. Kovimpinakaan kärsimyksen aikoina ei kansa ollut kadottanut luonteensa tätä puolta. Päinvastoin, se oli osannut hakea laulusta lohdutusta ja viihtyvyyttä, kun sitä ulkopuoliset olivat sortaneet.

Rajakarjalainen oli Forsströmin mukaan kuin suuri lapsi, joka avasi sydämensä helposti, liiankin helposti. Vastakohtaisuus länsisuomalaiseen nähden oli ilmeinen: kun vieras tuli esimerkiksi hämäläiseen taloon, ensin kului pitkä aika äänettömyydessä. ”Warowasti, kierrellen, kaarrellen alkaa viimein puhelu”, Forsström toteaa.

Toista oli Raja-Karjalan salokylissä: ”Itse terwehdyskin kuuluu siellä niin sydämelliseltä. Ja sitä seuraa kohta monenlaiset kohteliaisuuden osoitteet [= osoitukset]. Talonväki auttaa wierasta riisumaan turkin päältään, häärää hänen ympärillään mikä missäkin awunteossa.”³

Praasniekkaperinne

Salmilaisten vanhoista tavoista ja uskomuksista on säilynyt tietoa eri tahoilla. Useimmat niistä olivat muullekin Karjalalle kuin Salmille ominaisia. Eräs näkyvä ja vielä 1900-luvulla hyvin elävänä säilynyt perinteen muoto oli praasniekkaperinne. Praasniekat olivat yleensäkin kreikkalaiskatolisten karjalaisten suurimpia kohtaamistilaisuuksia kaikkialla Karjalassa. Niitä vietettiin paitsi Raja-Karjalassa myös ja varsinkin rajantakaisessa Vienan ja Aunuksen Karjalassa.⁴

Salmassa praasniekkoja eli *pruazniekkoja* oli ainakin 30 vuodessa, naapurissa Impilahdella 18 ja tiettävästi saman verran Suistamalla. Monet nuoret kävivät paitsi oman kylän ja pitäjän praasniekoissa myös naapuripitäjien praasniekoissa, joista usein löytyi myös tuleva elämäkumppani.

³ Forsström, s. 143 – 144.

⁴ Manninen, I, Karjalaisten tavoista. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932, s. 465. – Kuten Manninen (s. 466) toteaa, ”näitä kreikanuskoisten viettämiä kirkollisia kyläjuhlia vastasivat Etelä-Karjalassa [roomalais]katolisella ajalla alkunsa saaneet *kihupyhät*, joita vietettiin kirkkopyhimysten nimipäivinä ja joilla samalla oli kansanjuhlan ja markkinain luonne.” Kihujuhlan uskonnollinen luonne alkoi kuitenkin jäädä jo ennen sotia muodolliseksi, muiden ”käytännöllisten arvojen” saadessa etusijan. (Ks. Sihvo, Jouko, Luterilaisuus Karjalassa. Teoksessa Karjala - historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki 1998, s. 430.) – Näitä kihujuhlia ovat viettäneet koko sodanjälkeisen ajan varsin suurin joukoin mm. entiset kivennapalaiset, joita asuu Pirkanmaalla. ”Kihuja” on vietetty mm. Pälkäneellä, jossa asuu paljon entisiä kivennapalaisia. – Pitäjän oma kirkkopyhä ”Heinä-Maaria” on jo aikaa kadottanut kaiken yhteytensä uskonnolliseen alkuperäänsä, ja se on jo yli sadan vuoden ajan ollut paikallisen VPK:n vuosijuhlapäivä. Silti sen tarkoitus on pitkälti sama kuin ”kihujuhlienkin”: saattaa samanpitäjäläisiä tai samasta pitäjästä lähtöisin olevia ihmisiä kokoontumaan edes kerran vuodessa – myös kauempaakin.

KUVA: PRAASNIEKKAVÄKEÄ MANTSINSAARELLA 1920-LUVULLA. (ANJA ROUHOLAN ARKISTO.)

Praasniekkoja vietettiin tavallisesti kylän tšasounan suojeluspyhän vuosipäivänä. Tämän vuoksi praasniekoilla oli omat nimensä, jotka oli muodostettu pyhien nimistä. Salmisissa oli lähes joka kylässä tšasouna, mutta esimerkiksi naapurissa Impilahdella, jossa näin ei ollut, praasniekkaa voitiin viettää jonkin yhdessä sovitun pyhän kunniaksi.⁵

Jossain määrin praasniekat näkyvät kuitenkin muuttuneen jo 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Salmisakin eräänlaisiksi yleisiksi kokoontumisiksi, sillä Salmin kuntakokouksen oli vuonna 1911 erikseen kiellettävä terä- ja ampuma-aseiden mukana pito niin praasniekoissa, tansseissa kuin eräissä muissakin tilaisuuksissa tai sellaisilla paikoilla, joissa oli koolla paljon ihmisiä.⁶

Vuonna 1890 väitettiin Päivälehdessä eli Helsingin Sanomien edeltäjässä praasniekkojen olleen lailla kiellettyjä, vaikka niitä ei ollutkaan voitu saada loppumaan. Syynä kieltoon oli praasniekoissa vietetty levoton elämä.⁷ Laatokka-lehdessä kerrottiin vuonna 1897 eräistä salmilaisten praasniekoista, joista oli jäänyt muistoja, ”ikäwiä ja verisiäkin”. Praasniekkojen yhteydessä oli tapahtunut murha. ”Mikäpä tällaisiin töihin on syynä, ellei wiina ja nuo praasniekat”, lehdessä todettiin.⁸ Vuonna 1902 Laatokka-lehdessä kerrottiin Miinalassa pidetystä Emänpäivän⁹ praasniekasta, jonka yhteydessä eräs talollisen tytär oli kadonnut. Myöhemmin hänet löydettiin

⁵ Salmin kylistä esimerkiksi Kanabrojärvi oli sellainen, jossa ei ollut tšasounaa.

Kylässä vietettiin kuitenkin omaa praasniekkaa Iivananpäivänä eli lokakuun yhdeksäntenä.

⁶ Kuntakokous 27.12.1911. Salmin kunnan asiakirjat I Ca: 1. MMA.

⁷ Ks. Uutisia Salmista. Toim. Kari Terho. Imatra 2010, s. 53 – 54.

⁸ Ks. Uutisia Salmista, s. 71 – 72.

⁹ Emänpäivää (*Emänpäivvy*) vietettiin 15.8. eli Neitsyt Marian kuolinpäivänä.

alastomana hirsien välistä – riisuttuna, raiskattuna ja kuolleena.¹⁰ Vuonna 1909 puolestaan kerrottiin Kansan Äänessä, että Karkun kylän praasniekassa oli eräs 16-vuotias tyttö tullut raiskatuksi.¹¹ Praasniekkojen lopettamista alettiin vaatia samana vuonna Laatokka-lehdessä. Lehden mukaan Kirkkojoella oli jo päätetty, että praasniekka rajoitettaisiin puhtaasti kirkolliseksi juhlaaksi, ja kaikkien sivullisten pääsy praasniekkaan samoin kuin väenkokoukset praasniekan yhteydessä estettäisiin.¹²

Vaikka kyseessä olivat todennäköisesti marginaaliset lieveilmiöt, praasniekat olivat joka tapauksessa suurimpia väenkokouksia, mitä paikkakunnalla yleensä oli. Niihin kokoontui ja tuli väkeä paitsi omasta kylästä ja naapurikylistä myös naapuripitäjistä.

KUVA: PRAASNIEKKA MANSSILASSA. KUVA PERTTI VIRTARANNAN TEOKSESTA JUHO KUJOLA: KARJALAN JA LYYDIN TUTKIJA (SKS 1960).

Täysmittaisen praasniekan kerrotaan olleen kolmiosainen, siten, että ensimmäisen osan muodosti kylän suojeluspyhän kunniaksi vietetty jumalanpalvelus, toisen jarmankka eli markkinat ja kolmannen beššoda eli tanssit.¹³

10

Ks. Uutisia Salmista, s. 77.

11

Ks. Uutisia Salmista, s. 83.

12

Ks. Uutisia Salmista, s. 84.

13

Koponen, Paavo, Esi-isiemme Impilahti. Lappeenranta 2002, s. 139.

KUVA: PRAASNIEKKAVÄKEÄ MIINALAN SILLALLA. KUVA TEOKSESTA RAKAS ENTINEN KARJALA (WSOY 1955).

Salmin kaikissa kylissä vietettiin omaa praasniekkaa vielä 1900-luvulla. Monilla kylillä oli jopa kaksi tai kolme vuotuista praasniekkaa, joista tärkeimmät olivat kylittäin seuraavat:

Tulemalla: joulu (*Rastavu*),

Hiihassa, Perämaassa ja Kaunoselässä: helatorstai (*Voznesen'n'u*) ja juhannus (*Iivananpäivy*),

Karkussa: Neitsyt Marian suojelusjuhla (*Pokrovu*), helatorstai (*Voznesen'n'u*) ja juhannus (*Iivananpäivy*),

Kirkkojoella ja Mäkipäessä: helluntai (*Sroičanpäivy*) ja loppiainen (*Vieristy*),

Koverossa: Johannes Kastajan kuolinpäivä (*Sygyzy-Iivan, Kuivu-Iivan*),

Känsäselässä: Simeon Erakon päivä (*Simananpäivy*) ja helluntai (*Sroičanpäivy*),

Manssilassa: Pyhän Nikolaoksen päivä (*Sygyzy-Miikul*) ja Blasios Sebastialaisen päivä (*Valassi*),

Miinalassa: Neitsyt Marian kuolinpäivä (*Emänpäivy*) ja laskiainen (*Pyhälasku*),

Orusjärvellä: Pyhän Nikolaoksen päivä (*Kezä-Miikul*),

Varpaselässä: Floroksen ja Lauroksen päivä (*Floranpäivy*),

Palojärvellä (yhdessä Kaunoselän kanssa): Kristuksen temppeliintuomisen päivä (*Streiten'n'y*),

Räimälässä: Apostolien Pietarin ja Paavalin päivä (*Pedrunpäivy*),

Lunkulassa: Kristuksen kirkastumisen päivä (*Spuasanpäivy*),

Uuksalonpäässä: Neitsyt Marian syntymäjuhla (*Bohorodičču* eli *Suuri pruazniekku*),

Uuksulla: Kristuksen temppeliintuomisen päivä (*Streiten'n'y*), Neitsyt Marian suojelusjuhla (*Pokrovu*) ja Pyhän Nikolaoksen päivä (*Kevät-Miikul*)

Uudessakylässä: Kristuksen temppeliintuomisen päivä (*Streiten'n'y*) ja Neitsyt Marian suojelusjuhla (*Pokrovu*),

Peltoisissa: Pyhän Nikolaoksen päivä (*Sygyzy-Miikul*) ja Ristinlöytämisen juhla (*Svižoi*),

Työmpäisissä: Pyhän Elian päivä (*Il'anpäivy*), Kevät-Jyrki (*Kevät-Jyrgi*) ja Syys-Jyrki (*Sygyzy-Jyrgi*),

Oritselässä: Tapaninpäivä (*Tahvan*), Talvi- ja Kesä-Valassi (*Talvi-Valassi, Kezä-Valassi*),

Rajaselässä: Simeon Erakon päivä (*Simananpäivä*).¹⁴

KUVA: MIKKULAN ELI PYHÄN NIKOLAOKSEN PRAASNIEKKA ORUSJÄRVELLÄ.
KUVA TEOKSESTA RAKAS ENTINEN KARJALA (WSOY 1955).

14

Luettelossa on mainittu ainoastaan suurimpien Salmin kylien tärkeimmät praasniekat. Osa on ns. valtapraasniekkoja, jotka määräytyivät vuosittaisten kirkollisten juhlien perusteella (esim. *Iivananpäivä*, *Rastavu*, *Äijypäivä*), osa pienempiä kyläpraasniekkoja (esim. *Pedrunpäivä*, *Spuasanpäivä*, *Streiten'n'y*, *Simananpäivä*), joita viettivät ne kylät, jotka olivat valinneet päivän nimikkopraasniekakseen. Lisäksi oli muutamia kansan keskuudessa kehittyneitä ei-kirkollisia praasniekkoja, joiden juuret ovat pakanuuden ajoilta (esim. *Bokinpäivä*, *Kižapyhäpäivät* sekä *Il'anpäivän* praasniekkaan nivoutuva *Häkinpäivä* eli *Härränpäivä* Mantsinsaaren Työmpäisissä). (Tiedot teoksista Sauhke, Niilo, Karjalan praasniekat, 1971, Laatokan Mantsi 1997.)

KUVA: KAUNOSELÄN TŠASOUNA, JOKA TOIMI AIEMMIN ORUSJÄRVEN KIRKKONA. RAKENNUS SIIRRETTIIN KAUNOSELKÄÄN, KUN ORUSJÄRVELLE VALMISTUI KIRKKO VUONNA 1910. KUVAN ON OTTANUT JORMA POHJANPALO, JOKA VIETTI USEITA KESIÄ RAJA-KARJALASSA.

Pyhän Eliaan päivä oli lähes kaikkialla kreikkalaiskatolisessa Karjalassa tärkeä. Juuri Salmassa säilyi hyvin pitkään siihen liittyneitä voimakkaita uskomuksia ja rituaaleja. Mitä tulee uskomuksiin, niistä yllättävänkin monet – aina Vienan Karjalaa myöten – olivat samoja kuin Salmista aikanaan tavatut. Pyhän Iljan eli Eliaan takana oli pakanallinen Ukko (”yljumala”), joka jyrisi pilvissä (vrt. käsite ”ukonilma”). Hän antoi sadetta ja suojeli palvojiaan kaikelta pahalta ja tuli siis sittemmin korvautuneeksi Pyhällä Iljalla eli Eliaalla. ”Pyhä Ilja on samalla perinyt Ukon toimen viljavuudenhaltijana ja myös ne uhrit, jotka ennen toimitettiin Ukolle”.¹⁵

Pyhän Iljan palvonta oli osa yleiskarjalaista kulttia. Kaikkialla kreikanuskoisessa Karjalassa, mutta varsinkin siellä, missä kyseisellä pyhällä oli nimikkokirkko tai tšasouna, oli tapana viettää Iljanpäivää erikoisin menoin. Entisaikaan teurastettiin pyhäkön pihalla tai sen läheisyydessä härkä tai oinas, jonka lihat sitten keitettiin ja jaettiin uhriyleisön kesken.”¹⁶

Kansanrunous ja legendaperinne

Salmassa ei jostain syystä ole säilynyt kalevalamittaista runoutta. Siten mm. Daniel Europaeus valitti keruumatkallaan 1845, että Salmista hän ei saanut ainuttakaan runoa. Kalevalamittainen runous oli - loitsuja lukuun ottamatta – hävinnyt Salmista tyystin. Syitä tähän voivat olla sekä pitäjän asutushistoria ja siihen liittyvät väestönvaihdot että keruun myöhäisyys.¹⁷

Toisaalta yhtenä keskeisenä syynä saattaa olla myös se, että alue ja sen väestö on ollut ainakin osittain aunukselaistaustaista; Etelä-Aunuksesta, sen paremmin kuin lyydiläis- tai vepsäläisalueiltakaan ei ole vanhaa runoutta tavattu juuri ollenkaan. Asiasta kirjoitti vuonna 1932 ilmestyneessä ”Karjalan kirjassa” Iivo Härkönen. Hän satoi Salmin runottomuuden sen väestön taustoihin. Hänen mukaansa näytti sekä historiallisista että muista seikoista päättäen siltä, että suurimpaan osaan Raja-Karjalaa asutus oli siirtynyt Sortavalasta ja sen saaristosta käsin, jossa seudun vanhimmat kreikanuskoiset merkit olivat. Ainoastaan Salmin asutus jäi Härkösen mukaan todennäköisesti suoraan Aunuksesta, Laatokan itäpuolelta tulleeksi. Vanhaa runoutta oli tavattu Laatokan pohjoisrannoilta katsoen toisaalta länteen, aina Inkeriin asti, toisaalta koilliseen, aina Vianaan asti. Salmista ei ollut saatu paljoakaan runoja eikä Etelä-Aunuksesta, lyydiläis- ja vepsäläisalueista puhumattakaan.¹⁸

¹⁵ Harva, Uno, Karjalaisen kansanuskoa ja palvontaa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932, s. 470.

¹⁶ Harva, s. 470. – Seuraavalla sivulla on kuva Mantsinsaaren Työmpäisten kalmistosta ja tšasounasta Salmassa. Kuvatekstissä on suluisa: ”Vanha uhrijuhlien viettämipaikka.”

¹⁷ Rätty-Hämäläinen, Aino, Raja-Karjalan kunnailta. Helsinki 2002, s. 66.

¹⁸ Härkönen, Iivo, Suomen Karjalan runonlaulajat. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932, s. 868.

KARTTA: KALEVALAISTEN RUNOJEN LÖYTÖALUEET. KARTTA TEOKSESTA KARJALAN KIRJA (WSOY 1932).

Niin ikään Salmin historiaa aikanaan kirjoittanut Kyösti Julku toteaa julkaisemattomassa käsikirjoituksessaan, että salmilaisuus viittasi kulttuurisessa mielessä pikemmin Aunukseen kuin Suomen Karjalaan. Varhaisimmassa historiallisessa lähteessä eli Vatjan verokirjassa Salmi tosin oli yhdistetty Novgorodin sisäisessä hallintojoossa länteen eli Käkisalmen lääniin eikä itään eli Aunuksen lääniin. Tämä viittaisi puolestaan siihen, että alueella oli enemmän yhteyksiä juuri Käkisalmeen päin eikä maantieteellisesti paljon läheisempään Aunukseen. Esihistoriallisia löytöjä tarkastellut Julku viittaa erikseen vielä siihen, että nämä varhaiset löydöt, jotka tosin ovat määrältään melko vähäiset, näyttävät yhdistävän Salmin niin ikään pikemmin lännen suuntaan.¹⁹

Salmin kohdalla voidaankin kokonaisuudessaan havaita mielenkiintoinen ristiriita siinä suhteessa, että eräät seikat, kuten arkeologiset löydöt ja hallinnollinen kuuluvuus Käkisalmen lääniin, viittaisivat varhaisiin yhteyksiin pikemmin lännen kanssa, kun taas kieli ja kansankulttuuri viittaisivat selvästi yhteyksiin idän eli Aunuksen kanssa. Mitä ilmeisimmin tämä ristiriita johtuu siitä asutuksen voimakkaasta vaihtuvuudesta ja monikerroksisuudesta, jollainen vuosisatojen aikana Salmiin syntyi ja jota on tarkasteltu tämän teoksen aiemmissa luvuissa.

Salmassa eli sangen voimakas satu- ja legendaperinne, jota aikanaan tallensi ahkerasti Martta Pelkonen (o.s. Hosainoff). Tämä perinne oli sangen voimakkaassa kytköksessä kristinuskoon, ja kristilliset myytit ja legendat elivät ikään kuin uudelleen – ts. uusina tulkintoina – näiden kertojien luomuksissa. Toisaalta legendat olivat Salmassa osin ”tuontitavaraa”. Siten esimerkiksi Valamoon Salmin kautta kulkeneet pyhiinvaeltajat esittivät tunteviaan legendoja paikkakuntalaisille. Nämä varsin hurmokselliset vaeltajat kertoilivat Raamatun tapahtumia siten, kuin he itse niitä ymmärsivät, ja muut puolestaan lisäsivät heidän kertomaansa omaa väritystään. Usein niissä oli sekoittuneena raamatullinen ja kotikutoinen. Niinpä legendojen tapahtumapaikat olivat väliin kaukana Juudeanmaalla, väliin aivan tutulla karjalaisella maaperällä.²⁰

Kuten legendaperinteestä väitellyt Irma-Riitta Järvinen toteaa, legendat välittivät käsityksiä siitä, miten ihmisen pitäisi elää ja käyttäytyä, miten kohdella toisia ihmisiä ja miten suhtautua pyhään. Ortodoksinen kansanhurskaus tarkoitti pyhien kunnioitusta ja rituaalisia tapoja, joiden avulla pyhiä lähestyttiin. Ihme oli legendojen olennainen ainesosa: se osoitti pyhän henkilön auktoriteetin. Legendojen kerronnan tavoitteena oli opettaa oikeaa käytöstä, vahvistaa kuulijoiden uskoa jumalalliseen apuun ja lujittaa sellaista moraalia, joka kytkeytyi jumalalliseen arviointiin ihmisen toiminnasta.²¹

Salmilaisista legengaperinteen taitajista nousee erityisesti esiin Karkunkylän Nastja Rantsi, jonka esittämät viisikymmentä tarua muodostivat yhtenäisen tapahtumasarjan maailman luomisesta viimeiseen tuomioon asti. ”Nastja Rantsi oli todellinen taiteilija, joka valoi perimätiedon tallettamiin taruihin pyhän säteilyn”, Elna Pelkonen toteaa hänestä.²²

¹⁹ Ks. Kyösti Julkun julkaisematon käsikirjoitus, s. 24 – 25.

²⁰ Pelkonen, Elna 1959, s. 334.

²¹ Ks. [Http://notes.helsinki.fi/halvi/tiedotus/vanhatvaitokset.nsf](http://notes.helsinki.fi/halvi/tiedotus/vanhatvaitokset.nsf). Sivuu luettu

16.11.2010.

²² Pelkonen, Elna 1959, s. 334.

KUVA: NASTJA RANTSI. KUVA TEOKSESTA RAKAS ENTINEN KARJALA (WSOY 1955).

Lisäksi uskonto ja uskomukset elivät Nastja Rantsin elämässä ja mielessä mm. siten, että hän kertoi kokeneensa keskenmenon aikanaan sen vuoksi, että oli alkamassa veljessota (ns. Aunuksen retki 1919 – 1920). Kun ”*velli vellen ker roih toruamah ja toatto poigaa vastah*” kyseessä alkoivat olla maailmanlopun ajat. Erityisesti juuri Nastja Rantsin kohdalla tähän ajatteluun liittyi se, että hänen oma sukunsa asui Aunuksessa, Kanabrojärven Venäjälle kuuluneella puolella, mikä teki sangen konkreettisestikin mahdolliseksi sen, että veli olisi joutunut veljeään ja poika isäänsä vastaan sotimaan. Siten Rantsi kertoi vuonna 1934, jolloin tunnettu kansatieteilijä Martti Haavio ”löysi” hänet, että lapsi mureni hänen sisällään, kun hänen mieleensä juohtuivat Luojan sanat.²³

²³

Ks. Järvinen, Irma-Riitta, Karjalan pyhät kertomukset. Tutkimus livvinkielisen alueen legendaperinteestä ja kansanuskon muutoksista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 962. Helsinki 2004, s. 85.

Salmassa, kuten muuallakin Raja-Karjalassa, eli siis rikas legendaperinne, jossa kristillistä ja pakanallista oli kietoutuneena toisiinsa. O. A. Forsström esimerkiksi on kirjannut 1800-luvun lopulla Mantsinsaarelta eräältä vanhalta ukolta legendan käärmeen synnystä. Legendassa ovat mukana mm. Kristus ja apostolit.²⁴ Samoin esimerkiksi karjan laskemiseen laitumelle ”Jyrrinpäivänä” liittyi monenlaista kristillistä symboliikkaa, mm. pyhä luku kolme ja sen mukainen asioiden tekeminen kolmeen kertaan. Samaan aikaan siihen liittyi kuitenkin myös täysin pakanallisia piirteitä, kuten mm. ”viiskannan” käyttö taikamerkkinä.²⁵ Forsströmin mukaan Raja-Karjalassa yleensäkin vanha ja uusi usko eli pakanallisuus ja kristinusko taistelivat tai pikemminkin olivat limittyneet keskenään.²⁶

Legendoissa esiintyy usein Vapahtaja eli *Spuassu*, joka saapuu aivan tavallisen ihmisen hahmossa vieraisille. Eräs Salmista aikanaan (1935) tallennettu legenda kuuluu seuraavasti:

Spuassu muadu myö kun käveli, ga häi leskehakkah yöks pyrrih. Sanou: 'Laskizin jo, ga ylen olen köyhy, kannikon on vai pikkarane leibiä.' Spuassu sanou: 'Roih meil kylläl.' A söi da vie jäi, tiijät Spuasan nimez mib ei turbene. Sit Spuassu sanou: 'Kuulehäi, sinuu tullah buaboloiks ottamah, sit kačo ikkunaz, midä nägyy. A midä nähnet, älä sano muamal.' Muga i tuldih. Tyttölapsi rodih. Häi itköy kog aijam buaboloins olles. Kyzzy: 'Midä sinä buab itket?' A häi ei sano, sanou: 'Minä omane gorii itken.' A häi nägi ikkunaz läbi: muzikku piäl lähti, toine tilal heittih. Ei muamal sanonnuh sidä. Sen on synnyndyipaikal moizekse virkkannuh. Sit sanou Spuassu: 'Älä työnä yöniekkua siiriči ni kedä. Häi hoz nälläl maguau, hänen Jumal kyllättäy, ku hänen rakkahal lasked yökse.

Yllä olevassa legendassa Vapahtaja kävelee pitkin eri seutuja, kunnes osuu erään leskinaisen luokse pyytämään tältä yösjaa. Kun köyhä leski ottaa Vapahtajan luokseen, hän saa yllin kyllin leipää ja lisäksi kyvyn nähdä tulevaisuuteen. Leskiakasta tulee lapsenpäästäjä, joka auttaa maailmaan erään tyttölapsen, joka ryhtyy viettämään huonoa elämää. Mutta se on ennalta määrättyä. Legendan lopussa sen sijaan korostetaan vielä armeliaisuuden vaatimusta, ts. kyseisen legendan tapauksessa sitä, että tarjoaa vieraalle tarvittaessa yösjan.²⁷

²⁴ Ks. Forsström, s. 71-.

²⁵ Forsström, s. 75.

²⁶ Forsström, s. 82.

²⁷ Ks. Järvinen, s. 13 – 14.

Kieli

Itämerensuomalaiset kielet voidaan historiallisen taustansa perusteella jakaa karkeasti kolmeen ryhmään. Näiden kielten taustalla esiintyneistä/ puhutuista kielimuodoista on käytetty käsitteitä ”pohjois-kantasuomi”, ”etelä-kantasuomi” ja ”itä-kantasuomi”. Ne kaikki palautuvat samaan kantakieleen eli myöhäiskantasuomeen. Tämä kieli eriytyi aikanaan murteiksi ja lopulta itsenäisiksi tytärkieliksi. Pohjois-kantasuomen perillisiä ovat kaikki länsisuomalaiset kielimuodot/murteet (ennen muuta hämäläismurteet). Etelä-kantasuomi puolestaan on liiviläisten, virolaisten ja vatjalaisten yhteinen kantakieli. Itä-kantasuomen perillisiä puolestaan on ennen muuta vepsä, mutta myös karjala – jossa kuitenkin on havaittavissa myös ns. läntisiä (ts. pohjois-kantasuomeen viittaavia ja siitä periytyviä) piirteitä.

Salmi muodosti vanhan valtakunnanrajan tällä puolella poikkeuksellisen pitäjän myös kielellisessä suhteessa; se oli ainoa Suomeen kuulunut pitäjä, jossa *kokonaisuudessaan* oli vallalla se kielimuoto, aunuksenkarjala eli livvi, jota pääasiassa tavattiin vain (vanhan) rajan takaisessa Aunuksessa. Tämä kielimuoto oli ja on toisenlainen kuin muissa Raja-Karjalan pitäjissä puhuttu ns. varsinaiskarjala.²⁸ Kumpikaan näistä (aunuksenkarjala, varsinaiskarjala) ei ole samanlaista kuin esimerkiksi Suomen Pohjois-Karjalassa tai Etelä-Karjalassa käytössä ollut tai edelleenkin oleva kielimuoto. Kielen osalta lienee siis aluksi syytä selvittää ja syventää käsitteitä, kun puhutaan ”Karjalasta” ja eri ”Karjaloissa” puhutuista kielimuodoista.

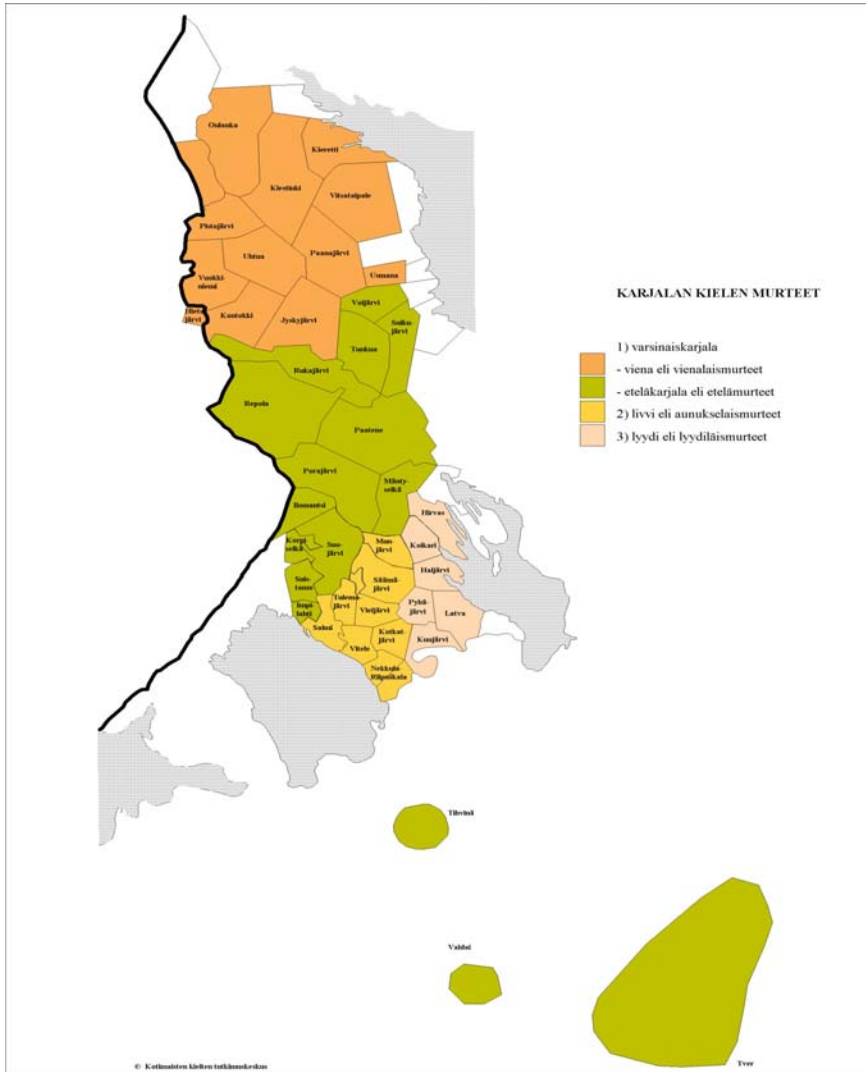
Suomen puoleisessa Karjalassa puhuttiin Kymenlaaksossa, Karjalan kannaksella ja Laatokan pohjoispuolen pitäjissä ns. Suomen kaakkoismurteita, joiden alue ulottui myös Inkerinmaalle. Nämä ovat selkeästi luettavissa suomen kielen murteiksi. Pohjois-Karjalassa (alueena suurin piirtein sama kuin vanha Pohjois-Karjalan lääni) puolestaan puhuttiin ja puhutaan edelleen itäisiä savolaismurteita, jotka nekin ovat suomen kielen murteita. Sen sijaan sillä alueella, joka kuului Suomeen aina talvisotaan (ja uudelleen jatkosodan aikana) ja joka sijaitti äärimmäisenä idässä Laatokan koillispuolella, puhuttiin kielimuotoa, joka liittyi lähemmin rajantakaisiin karjalan kielen muotoihin kuin suomen kieleen.²⁹ Itäkarjalaiset kielimuodot ovat varsinaiskarjala ja aunuksenkarjala eli livvi.³⁰ Erikseen ovat vielä lyydiläismurteet, jotka ovat karjalan ja vepsän välisiä siirtymämurteita.

²⁸ Impilahti on joskus esitetty kokonaan livvinkieliseksi sekin, mutta tämä ei pitäne paikkaansa, ainakaan enää 1800-luvulla saati 1900-luvulla. Impilahdella oli lähes kaikissa kylissä eri itämerensuomalaisia kielimuotoja käytössä limittäin. Pitäjän eri osissa vaihtelivat varsinaiskarjala, suomen itämurteet ja livvi. Näistä myöhäisin tulokas oli tietenkin keskimäinen; suomen itämurteiden käyttäjät olivat Impilahdella pääasiassa muualta Suomesta sinne työn perässä tulleita.

²⁹ Tosin karjalan lukemisesta omaksi kielekseen esitettiin ja on esitetty ristiriitaisia väitteitä; aikanaan myös itäkarjalaisia (= venäjänkarjalaisia) kielimuotoja pidettiin suomen murteina. Tätä perusteltiin mm. sillä, että ne olivat sinänsä lähempänä suomen kirjakieltä kuin esim. Skoonen murre ruotsin kirjakieltä. Samalla tavoin esimerkiksi viron kaakkoismurteet voitaisiin lukea omaksi kielekseen, vielä vahvemmin perustein kuin karjala. Ks. Uibopuu, Valev, Meie ja meie hõimud. Peatükke soomeugrilaste minevikust ja olevikust. Lund 1984, s. 133. Kuten Uibopuu toteaa, kielen aseman karjalalle antaa lähinnä sen geopoliittinen asema, ts. sen pääasiallisen puhuma-alueen valtiollinen sijainti.

³⁰ Nämä karjalan kaksi keskeistä murretta, joita puhuttiin hieman sekaisinkin esimerkiksi Impilahdella ja Suistamolla, on helpointa erottaa sananloppuisesta *a*:sta ja *ä*:stä. Kun

Suomeen kuuluneen Raja-Karjalan kielialue koostui Ilomantsin, Korpiselän, Suistamon ja pitäjien *itäosista* sekä Impilahden, Suojärven että Salmin pitäjistä *kokonaisuudessaan*. Salmia sekä Impilahden ja Suojärven itäosia lukuun ottamatta näillä alueilla puhuttiin varsinaiskarjalaa, tarkemmin sanottuna sitä kielimuotoa, jota kutsutaan ns. varsinaiskarjalan etelämurteiksi. Tämä kielialue ulottuu tältä alueelta pohjoiseen siten, että siihen kuuluvat myös sellaiset itäkarjalaiset pitäjät kuin Repola, Porajärvi, Paatene, Mäntyselkä sekä pohjoisempana Rukajärvi, Tunkua, Sulkujärvi ja Voijärvi. – Tämän alueen pohjoispuolella puolestaan puhutaan ns. varsinaiskarjalan pohjoismurteita eli vienalaismurteita aina Kantalahden tienoille (Suomen puolella on tällä kohtaa Sallan kunta) asti.

varsinaiskarjalaan kuuluu sananloppuisen a:n ja ä:n säilyminen kaikissa asemissa, livviä eli aunuksenkarjalaa leimaa juuri se, että se on tietyissä tapauksissa muuttunut. Kolmitavuisissa sanoissa, samoin kuin sellaisissa kaksitavuisissa, joiden ensimmäinen tavu on pitkä, on *a* (*ä*) muuttunut *u*:ksi (*y*:ksi). Esimerkiksi varsinaiskarjalassa, varsinkin sen etelämurteissa, suomen sana *poika* on muodossa *poiga*, livvissä puolestaan *poigu*. Samoin esimerkiksi suomen sana *kulta* on varsinaiskarjalassa *kulda*, livvissä *kuldu*.

KARTTA: KARJALAN MURTEET. LIVVI ELI AUNUKSENKARJALA KELTAISELLA. SEN
POHJOISPUOLELLA VARSINAISKARJALA JA ITÄPUOLELLA LYYDILÄISMURTEET.
KOTIMAISTEN KIELTEN TUTKIMUSKESKUS.

Salmi kuului kokonaisuudessaan siihen murrealueeseen, jota kutsutaan aunuksenkarjalaksi eli livviksi. Osassa Suojärveä ja mm. Impilahtea oli niin ikään livvin kieli valtakielenä, mutta vain niiden muutamissa (= itäisimmissä) osissa. Muilta osin nämä pitäjät kuuluivat kielellisesti ns. varsinaiskarjalan murrealueeseen. Sen sijaan Suomen vanhan rajan taakse siirryttäessä vastaan tulevat ensin livvi ja sen jälkeen lyydi, joka puolestaan on luettu milloin karjalan, milloin vepsän murteeksi.

Kyseessä ovat eräänlaiset siirtymämurteet (kohti vepsää siirryttäessä); ns. Aunuksen kannas, joka sijaitsee Euroopan kahden suurimman järven, Laatokan ja Äänisen, välissä, oli kielellisesti halki siten, että läntisen puoliskon siitä muodostivat aunukselaismurteiden puhujat (joihin siis salmilaisetkin lukeutuivat), itäisen puoliskon taas lyydiläismurteiden puhujat. Viime mainitut murteet olivat vielä lähempänä vepsää, jota puhuttiin ja puhutaan Äänisen lounaisrannalla (mm. Šoutjärvellä). Vepsä on myös selkeästi oma itämerensuomalainen kielensä, jonka kielen ymmärtäminen tavalliselle suomalaiselle on melko vaikeaa. Livviä puolestaan on pidetty ja voidaan pitää karjalaistuneena vepsänä.³¹

Kielitieteeseen perehtymättömälle asiaa voisi yksinkertaistaa siten, että lännestä päin – esim. Hämeestä – lähdettäessä kieli muuttuu sitä mukaa mitä kauemmas itään siirrytään, yhä enemmän vepsänvoittoiseksi: suomen itämurteet ovat ensimmäinen porras tällä tiellä; sitten tulevat varsinaiskarjalan etelämurteet (esim. Impilahdella), sitten aunukselaismurteet eli livvi (kuten juuri Salmassa), niiden jälkeen lyydiläismurteet (esim. suomalaisille jatkosodasta tutulla Kuujärvellä tai Pyhäjärvellä) ja niiden jälkeen varsinainen vepsän kieli. – Kaiken kaikkiaan näitä kaikkia välimurteita, ts. karjalan kielen ilmenemismuotoja, on varsinkin aikaisemmin pidetty törmäys- tai siirtymämurteina suomen kielen (jolloin ajatellaan lähinnä hämäläismurteita, jotka ovat ns. pohjoiskantasuomen suoranaisia perillisiä) ja vepsän (jota puolestaan on pidetty ns. itäkantasuomen³² prototyypin edustajana) välillä.³³

Juho Kujolan tutkimus ”Äänneopillinen tutkimus Salmin murteesta” lienee ensimmäinen seikkaperäinen kuvaus Salmassa puhutun kielimuodon erityispiirteistä.³⁴ Ensimmäinen havainto, jonka Kujola tekee, on se, että kielenä ”salmi” liittyy pikemminkin aunuksen karjalaan eli livviin kuin suomeen. Kuten Kujola työnsä alussa toteaa, Salmin murre liittyi lähemmin ja selväpiirteisemmin ”Aunuksen kieleen” kuin suomen kieleen: ”Puheena oleva Salmin murre

³¹ Ks. esim. Virtaranta, Pertti, Karjalaiset, kieli ja kulttuurielämä. Teoksessa Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä 1995, s. 345.

³² Itäkantasuomi on eriytynyt yhteisestä kantasuomesta ajanlaskumme alun vuosisatoina. Sen perillisiä ovat kielellisesti vepsäläiset, lyydiläiset, aunuksenkarjalaiset, varsinaiskarjalaiset ja inkeroiset sekä suomen itämurteiden edustajat. Ks. Leskinen, Heikki, Karjala ja karjalaiset kielentutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Karjala - historia, kansa, kulttuuri, s. 354 – 355.

³³ Ks. esim. Leskinen, Juha, Karjalaisten kielimuotojen alkuperän arvoitus. Teoksessa Viipurin läänin historia I: Karjalan synty, s. 448 – 449.

³⁴ Juho Kujola oli kotoisin Salmista. Ks. tarkemmin Virtaranta, Pertti, Juho Kujola: karjalan ja lyydin tutkija. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 266. Helsinki 1960.

kuuluu, kuten seuraavassa tulemme selvästi huomaamaan, Aunuksen kieleen ja siis eroaa hyvin monessa kohden suomen murteista.”³⁵

Aunuksen kieli tai ns. livvin kieli, joka on tavallaan varsinaiskarjalan ja vepsän välinen siirtymämurre, onkin paljon kauempana suomen (kirja)kielestä kuin varsinaiskarjalan murteet, joiden ymmärtäminen on hyvin helppoa melkein kenelle tahansa suomalaiselle. Karjalan kielen aunukselaismurteiden eli livvin kielen ymmärtämisen tekee muille suomalaisille vaikeaksi ymmärtää jo yksistään venäläisten lainasanojen tavaton määrä, mutta muitakin, niin äänne-, muoto- kuin lauseoppiinkin liittyviä eroavaisuuksia on.

Erikseen on kuitenkin mainittava siitä, että suomen kieli alkoi vaikuttaa Salmissakin jo ennen viime sotia. Näyttää myös siltä, että Salmin murteessa/ kielessä oli muunkinlaista kirjavuutta ja horjuvuutta, kuten esim. Raija Koponen on todennut Martta Pelkosen salmilaismuistiinpanojen alkusanoissa. Martta Pelkonen (aikaisemmin Marfa Hosainoff) oli kiinnostunut kotipitäjänsä kansanperinteestä ja kielestä, ja hän keräsi ahkerasti maailmansotien välisenä aikana kotipitäjänsä katoavaa muistitietoa. Nämä muistiinpanot päättyivät myöhemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran haltuun, ja Raija Koponen toimitti niistä teoksen nimeltään ”Satuja ja legendoja – Martta Pelkosen salmilaismuistiinpanoja”. Saatesanoissaan Raija Koponen toteaa, että ”yksityisten kielimestareiden sanonnan epäjohdonmukaisuus on säilytetty; erityisesti horjuvuutta näyttää esiintyvän preesens-, potentiaali- ja partisiippimuodoissa, esim. *menyö ~ menöy ~ menyöy* ’menee’; *andannou ~ andanou* ’antanee’; *tappannuh ~ tappanuh ~ tappannut ~ tappanut* ’tappanut”.³⁶

Livvin kielen erityispiirteitä voidaan luetella useita. Osa niistä on yhteisiä ns. varsinaiskarjalan kanssa – ja suomen kielen itämurteiden kanssa –, osa on näistä yhteisistä piirteistä eroavia. Eräissä suhteissa livvi muistuttaa jopa enemmän suomen länsimurteita kuin väliin jääviä suomen itämurteita.³⁷

Suomen kielen kirjakielen näkökulmasta livviä erityisesti leimaavia piirteitä ovat mm. seuraavat:

- sanansisäiset yksinäisklusiilit k, t, p ovat soinnillistuneet g:ksi, d:ksi ja b:ksi, mikäli ympäristö on soinnillinen, esim. *igä, sidä, leiby*.
- sama on tapahtunut konsonanttiyhtymissä, joiden ensimmäinen komponentti on jokin edellä mainituista klusiileista ja joiden jälkimmäinen komponentti on likvida (l, r) tai puolivokaali (j, v), esim. *kaglu, mygry, ladvu*. (*Kaglu* vastaa suomen itämurteista *kakla*-tyyppiä, *mygry* puolestaan tyyppiä *mykrä*; suomen kirjakielessä on näistä länsimurteinen tyyppi *kaula, myyrä*).

³⁵ Kujola, Joh., Äänneopillinen tutkimus Salmin murteesta. Helsinki 1910, s. 2.

³⁶ Ks. Satuja ja legendoja: Martta Pelkosen salmilaismuistiinpanoja. Toimittanut ja suomentanut Raija Koponen. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 323. Helsinki 1976, s. 12.

³⁷ Eräs näitä on mm. suomen kirjakielen *-oida, -öidä* –verbit (*haravoida* jne.). Kun suomen läntisissä murteissa käytetään joko paradigmaa tyyppiä *haravoita: haravoitsen* tai tyyppiä *haravoida: haravoitsen*, suomen itämurteissa edustus on yksinomaan tyyppiä *haravoida: haravoitsen* (siis kuten kirjakielessä). Aines *-tse-* puuttuu niistä siis tyystin. Sen sijaan juuri aunukselaismurteissa tavataan *-tse:*llinen tyyppi (”haravoitsen”). – Tosin Kujolan tutkimuksessa (s. 20) on esitetty kielenäytteenä Salmista sellainen muoto kuin *haravoins*. Tämä lienee kuitenkin yleiskielen tai suomen itämurteiden vaikutusta; salmin murteessa sanan kuuluisi olla muodossa *haravoičen*.

- kuten edellisistä esimerkeistä näkyy, livvissä sananloppuinen a/ä on muuttunut u/y:ksi sellaisissa kaksitavuisissa sanoissa, joiden ensimmäinen tavu on pitkä, sekä kaikissa monitavuisissa, esim: *nahku, harakku, izändy*.
- sanansisäinen s on muuttunut soinnilliseksi z:ksi, mikäli ympäristö on soinnillinen, esim. *pezen, piäzi, käzi, kezando, sulaz vies*.
- sanan alussa saattaa esiintyä konsonanttiyhtymiä – tosin vain lainasanoissa ja eräissä onomatopoeettisissa (luonnonääniä yms. kuvailevissa ja matkivissa) sanoissa.
- h-konsonantin säilyneisyys kaikissa asemissa, esim. *kandeleh, veneh – venehty – venehen*.
- astevaihtelun puuttuminen yhtymistä nd, ld, rd ja mb toisen ja kolmannen tavun rajalla, esim. *izändy: izändän, viheldeä: viheldän, puzerdoa: puzerdan, pitkempi: pitkembän*.
- liudennus, esim. *ol'i, n'imi*. Nykyään liudennus merkitään vain takavokaalien (a, o, u) edelle, esim: *n'amu, n'okku, gost'u*.
- pitkän a:n ja ä:n diftongiutuminen, esim. *mua, suaha* ("saada"), *piäzöy* ("pääsee").
- triftongit, esim. *suau* ("saa").
- ts:n korvautuminen pituusvaihtelun alaisella ttš:llä (merkitään nykyään č:llä/ čč:llä) esim. *pappi kaččou*.
- inessiivin ja elatiivin samankaltaisuus, esim. *nimettömäs sormes* ("nimettömässä sormessa" tai "nimettömästä sormesta").
- adessiivin ja allatiivin samankaltaisuus, esim. *pellol* ("pellolla" ja "pellolle").
- päi-postposition avulla muodostettu ablatiivi, esim. *pellol päi* ("pellolta").
- passiivin käyttö monikon kolmannen persoonan yhteydessä, esim. *gor'a da oza ruvettih toruamah* ("huono onni ja hyvä onni rupesivat tappelemaan"); *pelduo kynnetäh* ("peltoa kynnetään"), *hyö kynnetäh pelduo* ("he kyntävät peltoa").

Vaikka nykyään aunuksenkarjala eli livvi on saanut kielen statuksen, kielihistoriallisesti tarkasteltuna koko karjalan kieli (tai murre) on asemaltaan ja luonteeltaan riidanalainen; karjalan suhteet toisaalta suomen kieleen ja varsinkin sen itämurteisiin, toisaalta vepsään,³⁸ on aiheuttanut varsinaisen kysymysten ja edelleen tietenkin myös tulkintojen vyyhdin.

³⁸

Kaikissa itämerensuomen itäisissä ryhmissä, suomen itämurteista alkaen, on hyvin paljon yhdistäviä piirteitä. Karjalan ja vepsän välinen suhde, samoin kuin näiden kielten väliin jäävien livvin ja lyydin väliset alkuperäiset suhteet ovat saaneet useita tulkintoja. Esimerkiksi Pekka Sammallahti esittää (ks. Uibopuu s. 95), että sekä livvi että lyydi olisivat alkuaan olleet vepsää mutta saaneet sittemmin niin paljon vaikutteita karjalasta, että ne olisi pikemminkin tulkittava karjalan kielen murteiksi.

Näitä kolmea kielimuotoa yleisitämerensuomalaisesti tarkastellen voidaan todeta, että vepsäläistyypiset piirteet lisääntyvät jatkuvasti, mitä kauemmas itään Laatokan pohjoispuolitse siirrytään. (Tässä tarkoitetaan tietenkin tilannetta ennen toista maailmansotaa.) Livvi ja lyydi ovat varsinaiskarjalaa kauempana suomesta mutta vastaavasti paljon lähempänä vepsää. Vepsä oli esimerkiksi salmilaissyntyiselle kielentutkija Juho Kujolalle helppoa ymmärtää; aunuksenkarjalaisen kotimurteensa perusteella hän ymmärsi vaivatta myös vepsää.³⁹

Kuten tunnettu kielitieteilijä ja Suomen suvun tutkija A. Genetz totesi, Salmin murre oli sekoitus suomea ja vepsää, minkä lisäksi siinä oli runsaasti venäläisiä lainasanoja. Hän kertoo matkakuvauksessaan (1870) siitä, miten Raja-Karjalassa kirjasuomi oli monille vaikeatajuista, mutta sen sijaan vepsäläiset arvoitukset ja sadut ymmärrettiin Salmassa hyvin. Genetzin mielestä murteessa oli suomen kirjakielelle vieraita sanoja siten, että noin kolmannes niistä oli vepsäläisiä, toinen kolmannes venäläisiä ja loput omalle murteelle ominaisia.

Vepsäläisyyksiä oli paitsi sanastossa (esim. *agja* ”pää”, *pagizen* ”puhun”, *eizmäigi* ”ensin”) myös äänne- ja muoto-opissa. Esimerkiksi loppuheitto useampitavuisissa sanoissa (*taigin*, *harav*) sekä sananloppuisen a:n ja ä:n muuttuminen u:ksi ja y:ksi olivat vepsäläisyyksiä tai ainakin vepsän suuntaan viittaavia piirteitä. Genetzin mukaan loppu-a ja -ä muuttuivat epäselvästi lausutuiksi u:ksi ja y:ksi, mikä oli tavallaan askel kohti loppuheittoa niissäkin. Tämä muutos synnytti muotoja, jotka olivat suomen ja vepsän eräänlaisia välimuotoja, esim. salmin *kaglu* – vepsän *kagl* – suomen itämurteiden *kakla* (kaula), samoin esim. salmin *händy* – vepsän *händ* – suomen *häntä*.

Suurin osa sivistyssanoista oli lainaa venäjältä, mikä toisaalta liittyi siihen, että monet kulttuuriset ilmiöt – uskonnosta alkaen – olivat Venäjältä peräisin. Tästä johtui, että niiden nimityksetkin otettiin sieltä. Erikseen lainasanojen kohdalta voidaan mainita konjunktioit, joiden on katsottu tulleen itämerensuomalaisiin kieliin melko myöhään ja usein juuri lainoina naapurikielistä, germaanisista ja slaavilaisista. Genetzin mukaan Raja-Karjalassakin oli varhempina aikoina ”latjattu” lauseet peräkkäin, ilman niitä sitovia konjunktioita, joita hän kutsuu ”sanukoiksi”. Myöhemmin ne otettiin suoraan venäjältä. Tällaisia venäläisperäisiä konjunktioita olivat mm. *i*, *da* (”ja”), *dai* (”myös”), *a* (”mutta”) *libo*, *ili* (”taikka”, ”eli”), *hot*, *hoz* (”vaikka”, ”ehkä”).⁴⁰

Kielennäytteitä Salmista:⁴¹

Koska karjalan kielessä on toisaalta läntinen eli pohjoiskantasuomalainen elementti mukana, on syytä olettaa, että Laatokan ympäristössä on aikojen saatossa tapahtunut useita kielellisiä sulautumis- ja eriytymisprosesseja. Jopa koko karjalan kieli voidaan kaikkine murteineen nähdä siirtymämurteena suomen ja vepsän välillä.

Lisäksi on ilmeistä, että karjalaisten ja vepsäläisten kesken on esiintynyt kielellisiä sekoittumisia, jotka ovat karjalaistaneet vepsää eli tuoneet alueella aiemmin ns. substraattina eli eräänlaisena alus- tai peruskielenä vallinneeseen vepsään sellaisia piirteitä, joista voidaan luontevasti selittää koko se kielten/murteiden kirjo, joka on ollut Aunuksen Karjalassa vallitsevana.

³⁹ Ks. Virtaranta 1960, s. 14.

⁴⁰ Genetz, s. 87 – 89.

⁴¹ Näissä on muutoin säilytetty se kirjoitustyyli, jota aiemmin noudatettiin, paitsi *ttš:n* ja *tš:n* käyttö. Nykyään mainitut äänteet merkitään *čč:llä* ja *č:llä*, joilla ne on myös näissä näytteissä korvattu.

Mantsinsaarelta on seuraavanlainen kertomus pahasta miniästä:

Paha n'evesky

Yhtes talois oli ylen pahaluondon'e n'evesky. N'i konzu häi ei hyviä sanua muatuškal sanonnuh. N'i mi ei olluh hänel mielydy myö, aiven ečči sporua. Erähäl n'edälil n'evesky rubei kummeksumah, midä netse muatušku aiven eččiy. Jo kolmattu päiviä häi kaččelehtau kai čuput, laučan alustat da päčän piälyöt, ei löyvä.

Tuli ildu da jo rubei pimenemäh. Muatušku vai eččiy da eččiy, kai pärieh luadi tulen da nouzi laučal kaččomah orzien piäl.

Lopuskal ei n'evesky maltannuh olla tiedelemättä: 'A midäbö sinä, hyvä muatušku, nenga äijäl ečit? Muatušku laskieh latt'iel da sanou n'eveskäl: 'Nygöi i löyvin sen, midä ečin. Passibo ylen suuri sinul, n'evesky.'

Hyvä sana lopuskal löydyi."

Suomen kirjakielellä kertomus kuuluu:

Paha miniä

Eräässä talossa oli hyvin pahaluontoinen miniä. Koskaan hän ei hyvää sanaa anopilleen sanonut. Mikään asia ei ollut hänelle mieliksi, aina hän haki riitaa. Eräällä viikolla miniä alkoi ihmetellä, mitä tuo anoppi aina etsii. Jo kolmatta päivää hän katselee kaikki nurkat, penkin alustat ja uunin päällykset, ei löydä.

Tuli ilta ja alkoi pimetä. Anoppi vain etsii ja etsii, jopa päreen sytyttää ja nousee penkille katsomaan orsien päälle.

Lopulta ei miniä malta olla kysymättä: 'Mitä sinä, hyvä anoppini, näin kovasti etsit?'

Anoppi laskeutuu lattialle ja sanoo miniälleen: 'Nytpä löysinkin sen, mitä etsin. Kiitos hyvin suuri sinulle miniäni.'

Hyvä sana (ystävällinen puhuttelu) lopulta löytyi."⁴²

Annan laittu kirikkö

Täm on Annan laittu kirikkö, vanhan neidizen. Miikkulam pruažniekkoi pruažnuijah. Miikkulan obrazu on se vañhin, kallehin kirikös. Häi ol'i d'engua siästännyh, kirikön laitutannuh. Hänen nimipäivii pietäh kirikös. Joga vuott on sluužibu, rastavam pyhäs, kolme päiviä ennen jouluu, nygösty jouluu. Hurual puolel on sluužibu kirikös, naiziem puolel. Oltar on hurual puolel.

Meijäm baba pokoñniekku sidä sanli: Sil Annal ol'i jiännyh ylen suuri arreh d'engua. Buabah ol'i jättännyh. Häi ol'i pannuh ardeheksi kiven koloh. Sid buabah se nevvoi sil Anñil, sil bunukal, sanou:

42

Ks. Jormalainen, s. 356.

”Ku roittos kahtenkymmenenviijien vuvven igähiñe, sit sinä käy kaččomas iivanampäivän yöl. Sit sinulles arreh se heitty.” Bunukku käi kahtennu vuvvennu jo, g ei suannut. Nu sit kolmaz vuozu ku tul’i, sit tuase silmäd rist’i da lähti. Meñi, ga siñiñe tul’i nägyy. Häi meñi peredñiekan ker, kiseiperedñiekan ker – buabah ol’i ñevvonnuh – sem pañi tuleh peredñiekan. Se romahtih kullakse, se tul’i. Hänel tul’i peredñiekku täyzi kuldua da kaččou: vie muaz on äijy. Häi heitti ferezim piäl iäres, sem mätti tävven kuldua. Ne ol’i kuldastu Veñan d’engua. Ne ol’i kai kymmenrublahistu da viižirublahistu, sem pienembiä ei olluh. Häi kuččui čotaiččijan. Sid löydi sie zemšugusergat. Sit sergoih ol’i kirjutettu buaban ñimi. Buabal ol’ olluh ñimi Vašši. Sit häi ku ne d’engat čotaiččutti, ylen äij ol’i d’engua. Sid mužikku kyzzy: ”Mihbo panet?” Sid Aññi vastai: ”Minä laitutan kirikön, anna Jumalua mol’itah.” Moized duumat tul dih, jotta häi luajitti kirikön, ei muuh häi pannuh ñi mih. Sit se Aññi yhten viižitostu vuott ol’i elännyh dai kuolluh ol’i.

(Tatjana Höť’t’i, o. s. Jaronen, synt. Salmin Kirkkojoen kylässä. Haastateltu 69-vuotiaana Tulemalla 1936/Martta Pelkonen.)

Annasta, Tuleman kirkon rakennuttajasta

Tämä on Annan rakennuttama kirkko, vanhanpiian. Miikkulan praasniekkaa vietetään. Miikkulan ikoni on vanhin, arvokkain kirkossa. Hän (Anna) oli säästänyt rahaa, rakennuttanut kirkon. Hänen nimipäiväänsä vietetään kirkossa. Joka vuosi on jumalanpalvelus, joulua edeltävän paaston aikana, kolme päivää ennen joulua, nykyistä joulua. Vasemmalla puolella kirkossa on palvelus, naisten puolella. Alttari on vasemmalla puolella.

Meidän mummovainaja sitä kertoili: Sille Annalle oli jäänyt hyvin suuri raha-aarre. Isoäitinsä oli jättänyt. Hän oli pannut aarteeksi kivenkoolon. Sitten mummo neuvoi sitä Annia, sitä lastenlastaan, sanoo:

”Kun täytät 25 vuotta, sitten käy katsomassa juhannusyönä. Sitten se aarre sinulle nousee.” Lapsenlapsi kävi jo kahtena vuotena, mutta ei saanut (aarretta). No, sitten kun kolmas vuosi tuli, sitten taas risti silmänsä ja lähti. Meni, ja sininen tuli näkyi. Hän meni esiliina yllään, sertinkinen esiliina yllään – isoäitinsä oli neuvonut – sen esiliinan pani tuleen. Se (tuli) romahti kullaksi. Hänelle tuli esiliina täyteen kultaa, ja hän katsoi: maassa oli vielä paljon. Hän riisui olkainhameen päältään, mätti sen täyteen kultaa. Ne olivat venäläisiä kultarahoja. Ne olivat kaikki kymmenruplasia ja viisiruplasia, sen pienempiä ei ollut. Hän kutsui laskijan. Hän löysi sieltä (myös) helmikoristeiset korvarenkaat. Korvarenkaiisiin oli kirjoitettu isoäidin nimi. Isoäidin nimi oli ollut Vassi. Sitten kun hän ne rahat lasketutti, oikein paljon oli rahaa. Mies kysyi (häneltä): ”Mihinkäs panet?” Anni vastasi: ”Minä rakennutan kirkon, rukoilkoot Jumalaa.” Sellaiset ajatukset tulivat mieleen, että hän teetti kirkon, eikä pannut mihinkään muuhun. Viitisentoista vuotta oli elänyt ja (sitten) oli kuollut.

(Lähde: Satuja ja legendoja. Martta Pelkosen salmilaismuistiinpanoja. SKS 1976.)

Kylät, perheet ja lahjoitusmaalaitos

Salmin kylät

Salmin asutus oli alkuun keskittynyt Laatokan läheisyyteen – toisaalta saarille, toisaalta Laatokan rannan läheisyyteen. Muu asutus oli syntynyt pitäjän vähälukuisten järvien rannoille tai pitäjää halkoneiden jokien varsiin.

Salmin kylistä useimmat olivat juuri Laatokan rantaa myötäilleen tien varressa tai sen läheisyydessä. Nämä tienvarren kylät – jotka tosin syntyivät hieman eri aikoihin – olivat talvisodan alla seuraavat (Impilahdelta valtakunnanrajalle päin luetellen):

Ristioja (*Ristioja, Ristuoja*)
Ylä-Uuksu,
Ala-Uuksu,
Uuksalonpää (*Uuksalonpiä*),
Uusikylä (*Uuzikylä*),
Mäkipää (*Mägipiä*),
Kirkkojoki (*Kirkkojogi*),
Tulema (*Tulema, Tulemu*),
Miinala (*Miinal*),
Räimälä (*Räimäl, Räimel*),
Karkku,
Varpaselkä (*Varbuselgy*) ja
Manssila (*Manššil*).

Näistä Uuksalonpää ja Karkku sijaitsivat tiestä kauempana – ensin mainittu pitkän, manterensuuntaisen niemen päässä, viimeksi mainittu puolestaan tien eteläpuolella, lähellä Laatokan rantaa.

Mainituista kylistä tärkeimmät olivat Tulema ja Miinala. Salmin seurakunnallinen keskuspaikka siirtyi 1800-luvulla Kirkkojoelta Tulemalle, jonne uusi Engelin piirtämä kivikirkko, Pyhälle Nikolaokselle omistettu kirkko (1825) samoin kuin luterilainen rukoushuonekin (1877) rakennettiin.

Pitäjän koillis- ja pohjoisosissa oli seuraavat kylät:

Hanhiselkä (*Hanhiselgy, Haniselgy*),
Kanabrojärvi,
Kaunoselkä (*Kaunoiselgy*),
Kovero (*Kovero, Kovera*),
Orusjärvi (*Oruzjärvi*),
Palojärvi,
Rajaselkä (*Rajaselgy*) sekä kauimpana pohjoisessa
Käsnäselkä (*Käznyselgy*).

Näistä Kovero sijaitsi Tulemajoen varrella ja kaikki muut sen kaakkoispuolella, paitsi pitäjän pohjoisosassa yksinään sijainnut Käsnäselkä. Tulema- ja Uuksujoen väliin jäi suunnattoman suuri alue, jossa ei sijainnut yhtään kylää.

Lähimpänä rajaa sijaitsivat (etelästä pohjoiseen luetellen) Manssila, Rajaselkä, Kanabrojärvi, Palojärvi ja Kaunonselkä.

Mantsinsaarella oli kolme huomattavaa kylää:

Peltoinen (*Peldoine*),
Oritselkä (*Oritselgy, Orihselgy*) ja
Työmpäinen (*Työmbäne*).¹

Lunkulansaarella oli viisi kylää:

Lunkula (*Lungulan kylä*),
Tiijala (*Tiijal*),
Kuronlahti,
Perämaa (*Perämoi*) ja
Hiiva (*Hiivu*).

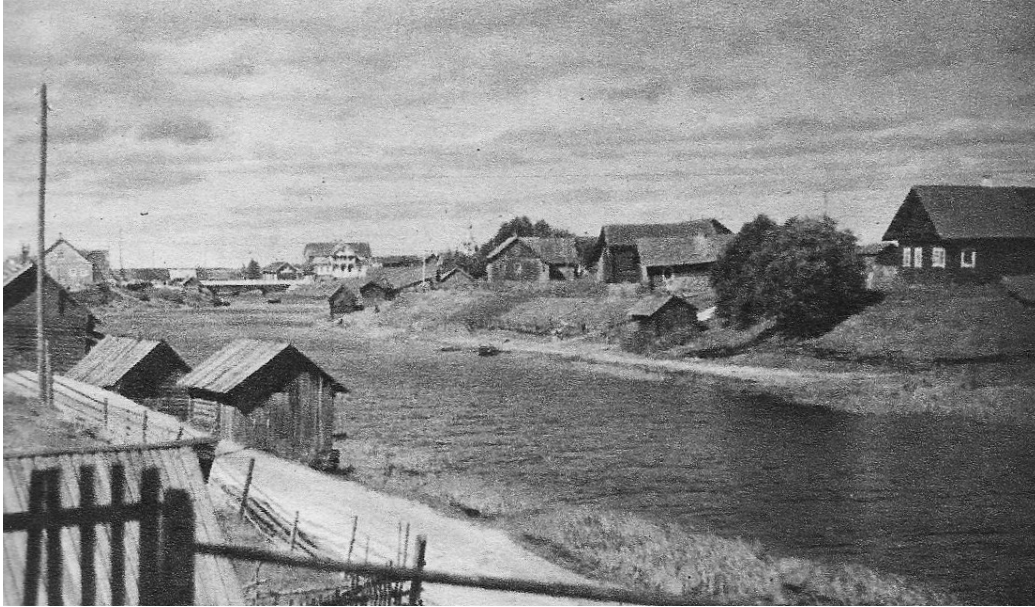
Erikseen mainittakoon, että kylän käsite oli melko venyvä; Salmin kyliä lueteltaessa ja laskettaessa huomioon otetaan yleensä 29 kylää, jotka on lueteltu yllä. Kuitenkin eri teoksissa luetellaan kunkin edellä mainitun kylän ympärille useita pikkukyliä. Niilo Sauhkeen kirjassa Karjalan praašniekat kerrotaan esimerkiksi Orusjärven kohdalla, että Orusjärven kyläpraašniekkaa viettämään yhtyivät ”ympäryskylät”, jotka olivat: Päälyysjärvi, Tunhu, Tšuppu, Jokiselkä, Riihiselkä, Vorienselkä ja Murtojärvi.² Samoin moniin kyliin muodostui – niiden laajuuden vuoksi – kylänosia, kuten Miinalaan, jossa voitiin erottaa Alahisto, Ylähistö, Pebru, Korvenkylä, Suonkylä, Miinalankujo ja Saharanta. Lisäksi Miinalaan kuuluivat ”välittömässä läheisyydessä” olleet Kuurannenä, Luntinen, Kätsääkinä ja Virkuselkä.³

Monet rajakarjalaiset kylät olivat luonteeltaan lähellä niitä, mitä tavattiin rajan takana Venäjän Karjalan eli Itä-Karjalan puolella, ts. ne muodostivat nauhamaisia, useamman kilometrinkin mittaisia pitkittäisiä talosarjoja. Näin oli varsinkin jokivarsien kylissä. Salmin kylistä erityisesti Miinala oli tällainen, minkä lisäksi se oli tietävästi Salmin vanhin ja pitkään tärkein asutuskeskus. Talojen päädyt olivat tällaisissa kylissä aina maantielle ja joelle päin, ja usein nämä talot olivat hyvin koristeellisia. Tätä tyyliä on sittemmin nimitetty usein ”bysanttilaiseksi”.

¹ Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari on lisäksi erotettu itärannikon kylät Saukkanen, Hiloila ja Seloi(la), jotka kuuluivat maarekisterin mukaan Peltoisten kylään, sekä länsirannikon Peiposenkylä, Työmpäisten kylään kuulunut Terola ja edelleen saaren pohjoiskärjen Suonkylä.

² Sauhke, Niilo, Karjalan praašniekat. Jyväskylä 1971, s. 389.

³ Ks. Meijän Salmi kuvina, s. 111.

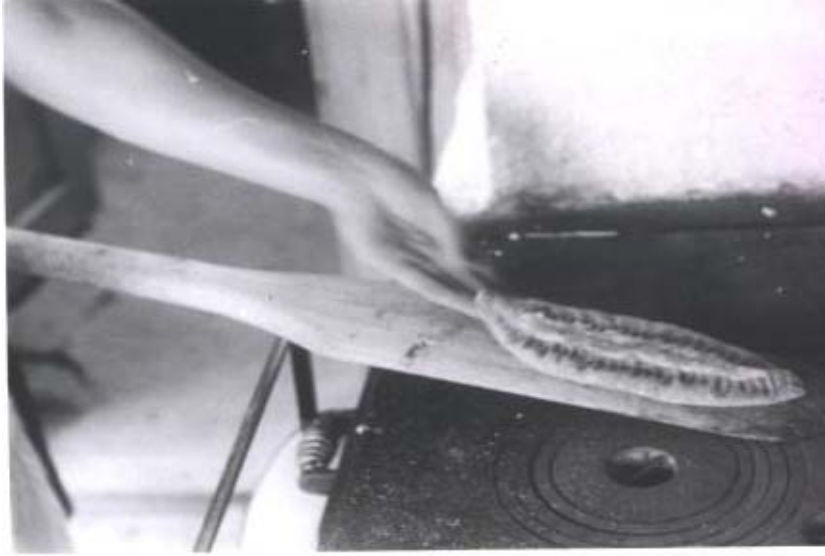

KUVA: MIINALAN KYLÄÄ. KUVA TEOKSESTA LAATOKAN MAININGIT (OTAVA 1942).

Nämä talot olivat asukkaiden vaivoja säästäviä, sillä eläimet asuivat perinteisesti saman katon alla, ts. näiden kaksikerroksisten talojen alemmassa kerroksessa. Myös rehu- ym. varastot olivat saman katon alla, mikä helpotti varsinkin talvisin eläinten ruokintaa ja muuta talouden pitoa. Mutta myös se, että taloissa asui usein paljon väkeä saman katon, alla oli tavallaan kaikille edullista: työt oli helpompi jakaa ja hoitaa, kun väkeä oli omassa taloudessa tarpeeksi.

KUVA: KARJALAISMALLINEN ANDREI KUMISEN TALO SALMIN ALA-UUKSUSTA.
KUVA: WWW.LUOVUTETTUKARJALA.FI.

KUVAT: KARJALANPIIRAKAN TEKOA SALMISSA. (Y. RÄSÄSEN ARKISTO.)

Ns. karjalaisia suurperheitä on tarkasteltu useissa eri teoksissa. Vaikka viime aikoina on jossakin määrin asetettu kyseenalaiseksi⁴ suurperheitten todellinen tarkoitus ja historiallinen syntytausta,⁵

⁴ Vanhojen myyttien kyseenalaistaminen näyttää olleen eräänlainen muoti-ilmiö viime vuosikymmeninä ns. kansallisten tieteiden parissa. Siten on väitetty mm. että tyypillinen runonlaulaja-asetelma (kaksi ukkoa vastatusten penkillä hajareisin istumassa) olisi myyttinen ja keinotekoinen asetelma, samoin on haluttu kyseenalaistaa mm. suurperheiden todellinen syntyhistoria, tarkoitus ja asema Karjalassa. – Samaa myyttien purkamisen linjaa on harrastettu muunkin Suomen historian suhteen. Siten monet ns. linnavuoret, joita aikanaan löydettiin eri puolilta Suomea (ja varsinkin niiden tosiasiallinen tarkoitus) on viime aikoina haluttu kyseenalaistaa. Ks. Suomen historian kartasto. Toim. Pertti Haapala & Raisa Maria Toivo. Helsinki 2007, s. 76.

näyttää siltä, että ne olivat sangen yleisiä Salmissakin 1800-luvun loppupuolella ja edelleen vielä 1900-luvun alussa. Esimerkiksi Mantsin saarella kerrotaan suurperheen olleen yleinen perhemuoto vielä 1900-luvun alkupuolella.

Suurperheitä oli useanlaisia. Kyseessä oli tavallisesti usean veljeksien yhteistalous, johon saattoi kuulua myös naimattomia sisaria sekä tietysti yhteiset vanhemmat, jos he olivat elossa. Myös viimeksi mainittujen naimattomia sisaria ja veljiä saattoi kuulua samaan talouteen. Veljeksistä yksi tai useampi saattoi olla perheellinen. Yhdessä saattoi siten asua useita eri perheitä ja usean eri sukupolven edustajia. Suurperheen koostumus vaihteli tilakoon ja kulloistenkin elinkeinomahdollisuuksien mukaan. Yleinen malli näkyy 1900-luvulle tultaessa olleen se, että samaan talouteen kuuluivat isoisän ja isoäidin lisäksi vain yhden kokonaisen perheen jäsenet. Kyseessä oli tavallisesti vanhin poika perheeseen. Kyseisen pojan sisaret ja veljet saattoivat kuulua yhteisöön niin kauan kuin olivat naimattomia. Kun he avioituivat, he lähtivät talosta. Joissakin tapauksissa kyseessä saattoi olla perhe, jossa paitsi vanhin poika myös muita poikia jäi perheeseen asumaan samaa taloa. Tämä malli näyttää kuitenkin olleen 1900-luvulle tultaessa jo harvinaisempi.

Kaikkiaan se, millaisia ja miten yleisiä suurperheet ovat olleet eri aikoina ja eri puolilla Karjalaa, näyttää riidanalaiselta. Väinö Voionmaa kuvasi suurperhelaitosta klassikkoteoksessaan ”Suomen karjalaisen heimon historia” (1915). Hän nosti tämän perhemuodon vahvasti esiin.⁶ Olavi Mannila on sittemmin (1969) tullut siihen tulokseen, että suurperheet eivät Karjalassa missään vaiheessa muodostaneet vallitsevaa perhemuotoa, vaan ne olivat kaiken aikaa vähemmistönä.⁷ Joka tapauksessa suurperhemalli alkoi hävitä 1900-luvulla.

Suurperheitten katoamiseen vaikuttivat monet seikat, kuten maanviljelyksen kehittyminen, poliittis-yhteiskunnalliset muutokset, sosiaalisen ja maantieteellisen liikkuvuuden kasvaminen, patriarkaalisen perhe- ja yhteiskuntamuodon murtuminen, kansalaisyhteiskunnan synty jne. Mannilan mukaan suurperhelaitos liittyi omavaraistalouteen, jossa oli varsin vähän kauppaa ja teollisuutta mutta runsaasti ihmistyötä. Suurperhelaitoksen säilyminen edellytti tämän tulkinnan mukaan väestön pysymistä maalaisväestönä ja ainakin jossain määrin ulkoisilta vaikutteilta suojassa ja eristyksissä.⁸

Eräät myöhemmät tutkijat ovat tulleet sellaiseen tulokseen, että ainakin sellainen suurperhelaitos, joka kukoisti 1800-luvulla, syntyi melko myöhään ja lähinnä rahdinajon ja muiden sesonkiluonteisten töiden tuloksena. Tällöin miehet tai osa heistä saattoi hakea (sivu)ansioita muualta, samalla kun muu väki hoiti yhteisvoimin muun talouden. Tämän tulkinnan mukaan kyseessä ei siis todennäköisesti ollut mikään ikivanha karjalainen instituutio. – Myös Salmissa

⁵ Ks. Hämynen, Tapio, Liikkeellä leivän tähden: Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880 – 1940. Historiallisia Tutkimuksia 170. Helsinki 1993, s. 150 – 151.

⁶ Ks. Voionmaa, s. 387-. Voionmaan mukaan (s. 391) suurperhemuodolla oli ollut varsin suuri merkitys Käkisalmen Karjalassa. Yleisempiä kuin muualla olivat suurperheet olleet alueen ääriillä, kuten Sakkolassa ja Salmissa. Näiden pogostojen väestön keskuudessa oli hänen mukaansa suurperheillä ollut suorastaan valta-asema. 1900-luvun alussa vanhanmalliset suurperheet elivät Voionmaan mukaan kuitenkin jo viimeisiä aikojansa. ”Asukkaitten kiitettävä sukusopu ja leikkisä luonne ei voi niitä pelastaa”, hän totesi (s. 417).

⁷ Mannila, Olavi, Karjalainen suurperhe ja sen hajoaminen Salmin kihlakunnassa. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia N:o 124. Helsinki 1969, s. 114.

⁸ Mannila, s. 10.

suurperheiden määrä näyttää kasvaneen nimenomaan silloin, kun pitäjään syntyi sivuansiot mahdollistanutta teollisuus- ynnä muuta toimintaa 1800-luvun alussa.⁹

KARTTA: SALMIN TÄRKEIMMÄT KYLÄT.

Pitäjän ydinkolmikko: Kirkkojoki, Tulema ja Miinala

Salmin ortodoksinen kirkko sijaitsi sadat vuodet Kirkkojoella, jossa oli myös pappila ja Salmin ensimmäinen koulu, niin kutsuttu Pappilan koulu, joka perustettiin 1880.

⁹ Hämynen 1993, s. 151.

Tulema tunnettiin sittemmin Salmin kirkonkylänä, mutta on erikseen huomattava, että Tulema ei ollut aiempina vuosisatoina mitenkään merkittävä kylä. Lisäksi se sijaitsi kauempana Laatokan rannasta kuin myöhempi Tulema. Tulemajoen suu oli kylläkin edullinen satamapaikaksi, ja kuningas Kustaa II Aadolfin sanotaan huomioineen tämän ”soveliaan ja kehitysmahdollisuuksiltaan lupaavan paikan”¹⁰ jo 1600-luvulla, kun hän vuonna 1632 myönsi Salmille kaupunkioikeudet.¹¹ Kaupunki perustettiin kuitenkin pari kilometriä etelämpänä sijainneen Miinalan-joen varrelle. Miinala olikin pitkään Salmin mannerosan johtava kylä – minkä lisäksi se oli tyypillinen ns. aunukselais-karjalainen kylä.

KUVA: SAUNARANTA MIINALASSA. KUVA TEOKSESTA LAATOKAN MAININGIT (OTAVA 1942).

Miinala ehti siis toimia jonkin aikaa Salmin keskuksena. Salmi oli yksi Ruotsin suurvalta-aikana perustetuista kaupungeista, jonka syntysanat kuningas Kustaa II Aadolf oli lausunut. Miinalan kylä oli kaupunkina vuodet 1632 – 1650. Kylään oli rakennettu paalulinnoitus palvelemaan valtakunnan itärajan puolustusta. Sotilaskasarmi sijaitsi niin ikään Miinalassa.

¹⁰ Viljanto, s. 227.

¹¹ Kaupunki lakkautettiin vuonna 1650. Ks. *Urbes Finlandiae: Suomen kaupunkien historiallinen kartasto*. Porvoo 2004, s. 176.

Vaikka Miinala ei kovin kauan ehtinytkään olla kaupunkina, Salmin suurimman kylän asema sillä oli hallussaan kauan. Vuonna 1764 tehdyssä ”revisiokomission” pöytäkirjassa esitetään Salmin suurimpien kylien väkiluvuiksi seuraavat:

Peldois eli Mansinsaari (lienee siis laskettu saaren koko asujaimisto yhteen)	551
Minala	223
Karckus	218
Kirckojoki	193
Orusjärvi	112
Hyrskylä	108
Yläuxus	103

Nämä olivat Salmin pitäjän kylät, joissa oli yli sata henkeä. Tosin yllä oleviin lukuihin oli todennäköisesti laskettu melko väljästi väkeä mukaan niiden ympäriltäkin. Tulema – joka sitä paitsi sijaitsi aikaisemmin hieman eri paikassa kuin sittemmin Salmin keskuksena tunnettu Tulema - ei ollut väkirikkaimpien joukossa vielä tuolloin. ”Tulemajoen” kohdalle oli merkitty kohtaan ”ihmisiä” luku 59, joka jäi kauas jälkeen paitsi yllä luetelluista vielä monista muistakin Salmin tuolloisista kylistä.¹²

1600-luvulla perustetun Salmin kaupungin keskuspaikaksi tuli siis Miinala¹³ – ei Tulema eikä edes Kirkkojoki. Miinala oli paikka, johon myös Salmin luterilainen kirkko ja pappila päätettiin sijoittaa. Miinalassa sijainneelle kaupungille ehdittiin valita jopa pormestariakin. Pormestari oli samalla rajan valvoja, ja hänen piti tarkastaa rajan yli kulkua, passeja, mittoja jne. Hänen käytettävänään oli rajavartiosto, johon kuului upseeri ja 20 sotilasta.¹⁴

Salmin kaupungista, josta toisinaan on puhuttu kauppalana, ei tullut pitkäikäinen, vaikka se ehdittiinkin muodollisesti perustaa. Keskeisenä syynä tähän oli paikan syrjäisyys sekä toisaalta rajan läheisyys; kaupunkiin ei uskaltanut muuttaa porvareita eikä juuri muutakaan väestöä muualta, sillä paikan sijainti oli varsin epäedullinen. Tämä saatiin pian katkerasti kokea, kun venäläiset hävittivät sekä Salmin että Sortavalan.

Tulemalla oli 1600- ja 1700-luvuilla vain kymmenkunta taloa. Lisäksi kylä sijaitsi aikanaan kauempana Laatokan rannasta kuin myöhempi Tulema, jonka sijaintiin vaikuttivat Anna Orlovan rakennuttama kirkko sekä ns. Tuleman hovin sijainti. Ja vaikka jokisuun syvä ranta oli otollinen satamapaikaksi, ei Tulema alkanut kehittyä siihen asemaan ja niihin mittoihin, joista se tunnetaan,

¹² Ks. Sourander, s. 124.

¹³ Erikseen mainittakoon, että myös Jaakkimassa oli Miinala-niminen kylä. Nimi saattaa olla saamelaistaustainen.

¹⁴ Huhtinen, Matti, Salmin ev.-lut. rajamaaseurakunnan vaihteita. Sortavala 1932, s. 3 – 4.

ennen kuin 1800- ja oikeastaan vasta 1900-luvulla. Miinala sen sijaan oli Salmin ”suurin ja vanhin” asutuskeskus.¹⁵

KUVA: MIINALAN KYLÄ TŠASOUNINEEN. TŠASOUNAN OIKEALLA PUOLELLA OLI SALMIN KANSANPERINNETTÄ PALJON TALLENTANEEN MARTTA PELKOSEN KOTITALO. HIEMAN KAUEMPANA OIKEALLA SIIJAITSI PUOLESTAAN KIELENTUTKIJA JUHO KUJOLAN KOTI. KUVA POSTIKORTISTA.

Miinala oli muutenkin toisentyypinen kuin Tulema. – Näitä kahta, s.o.Tulemaa ja Miinalaa, vertasi sittemmin jatkosodan ajan päiväkirjassaan Martti Haavio näin:

”Tuleman lävitse virtaa mutavetinen Tulemajoki suunnilleen koillisesta lounaaseen ja laskee Laatokkaan Lunkulan saaren edustalla. Itse Tuleman kylä ei ole kaunis, mikä saa selityksensä siitä, että se jo kauan on ollut kuuluisa sahoistaan. Mutta vain parin kilometrin päässä siitä suoraan etelään on puhdastyylinen, ikivanha rivikylä, Miinalanjoen kummallakin rannalla kohoava Miinala.”¹⁶

¹⁵ Ks. Turunen, Mauno, Salmi – sahojen ja laivojen pogosta. Amparikaupasta Salmin johtavaksi liikeyritykseksi. Kertomus kolmen lahjoitusmaatalonpojan Wasili, Mihail ja Iivan Hosainoffin elämäntaipaleesta. Lappeenranta 1997, s. 30.

¹⁶ Haavio, Martti, Me marssimme Aunuksen teitä. Päiväkirja sodan vuosilta 1941 – 1942. Porvoo – Helsinki 1969, s. 45.

KUVA: TULEMAN SATAMA. OTAVA-LAIVA LÄHDÖSSÄ. (KARI TERHON ARKISTO).

Elna Pelkosen mukaan ensi vaikutelma, minkä vierailija Salmassa sai, oli vahva aunukselaisuus ja jopa slaavilaisuus. Kaksi keskeistä kylää, Tulema ja Miinala, erosivat yleiseltä olemukseltaan jyrkästi: Salmin keskustan eli Tuleman katukuva näytti vielä 1900-luvun alussakin raihnaiselta ja venäläiseltä, kun taas Miinalan taaja joenranta-asutus oli puhtaasti karjalaista ja ikivanhaa.¹⁷

KUVA: TULEMAN PÄÄKATU 1800-LUVUN LOPULLA. KUVA: WWW.SALMI-ORUSJARVI.NET.

¹⁷

Pelkonen, Elna, Marttatyötä Laatokan Karjalassa. Pieksämäki 1958, s. 113.

Tulema rakennettiin melko myöhään sille paikalle, jossa se sittemmin muodosti kauppalanomaisen pitäjänkeskuksen. Sen olemukseen kuuluivat keskeisinä sahat ja työväenasunnot.

Lahjoitusmaalaitos sai tavallaan aikaan sen, että Tulemasta kehittyi koko pitäjän keskus. Tulemajoen ensimmäinen saha valmistui vuonna 1764 noin kilometrin päähän joen suistosta. Myöhemmin Tulemalle rakennettiin toinenkin saha. Molemmat olivat neliraamisia. Nämä sahat kuuluivat lahjoitusmaan haltijalle. Vaikka sahoja oli 1800-luvulla jo muuallakin (Uuksujoella), Tulemasta tuli melkoinen sahaustoiminnan keskus koko Salmia silmällä pitäen. Lisäksi Tulemajoen suu oli tiettävästi satamapaikaksi sopivampi kuin esimerkiksi Miinalanjoen.¹⁸

Tuleman merkitystä lisäsi jo 1800-luvun alkupuoliskolta alkaen se, että koko Salmin lahjoitusmaana omistanut Anna Orlova¹⁹ päätti rakennuttaa komean kirkon juuri Tulemalle. Kirkko, jota rakennettiin kauan, valmistui samana vuonna (1825), kun Anna Orlova myi omistamansa lahjoitusmaan veljekset Gromoville. Kirkkoa rakennettiin noin kymmenen vuotta. Kirkon pituus oli 30 metriä, leveys 13 metriä ja korkeus 8 metriä. Seinät oli muurattu tiilestä ja rapattu. Kirkkoa kattoi peltikatto, joka laitettiin muutaman vuoden kuluttua rakentamisesta. Kirkon ulkoseinät olivat keltaiset ja koristelistat valkoiset. Katto oli maalattu vihreäksi. Kellotorni oli kaksikerroksinen. Yksitoista kelloa oli sijoitettu ylimpään kerrokseen. Suurin kello painoi 1 700 kiloa.

Kun Tulemalle oli saatu komea kreikkalaiskatolinen kirkko, Pyhän Nikolaoksen eli Pyhän Nikolain kirkko, ortodoksisen seurakunnan keskus alkoi siirtyä Kirkkojoelta Tulemalle. Myös uusi luterilainen kirkko rakennettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla juuri sinne. Mutta vielä pitkään Tulema pysyi moniin kyliin – ja ainakin lähinaapuriinsa Miinalaan verrattuna – vain yhtenä kylänä Salmin muiden kylien joukossa. Vasta 1900-luvulla se näyttää saavuttaneen itsestään selvän aseman Salmin kirkonkylänä ja koko pitäjän keskuksena.

¹⁸ Miinalanjoella oli myös muista nimiä: Räimälän luona sitä kutsuttiin Räimälänjoeksi ja latvavesillä Änäjoeksi.

¹⁹ Kuten Suojärven historiassa todetaan, Anna Orlova oli ”ehkä ylevin henkilö, mitä lahjoitusmaiden historiassa esiintyy”. Vaikka ”rettelöivät Salmin talonpojat” – toisin kuin esimerkiksi suojärveläiset - aiheuttivat hänelle paljon huolia, hän lahjoitti kaikki rästissä olleet maksut eli verot myös heille. Ks. Pelkonen, Lauri, Orlovien ja Gromovien aika 1812 – 1856. Teoksessa Suojärvi I. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1965, s. 109 – 110. – Gromovin veljekset, jotka ostivat Anna Orlovalta kyseiset rajakarjalaiset lahjoitusmaa-alueet, eivät ilmeisesti tätä lahjoitusta hyväksyneet, sillä se oli tehty kolme päivää sen jälkeen, kun kaupat alueesta oli tehty. Tästä taas aiheutui uusia erimielisyyksiä talonpoikien kanssa, jotka erimielisyydet osaltaan johtivat nimismies Neiglickin murhaan.

Salmin Nikolain kirkko Tulemalla kuva Tarja Ojanen

KUVA: PYHÄN NIKOLAOKSEN ELI PYHÄN NIKOLAIN KIRKKO OLI KREIVITÄR ANNA ORLOVAN LAHJOITUS.

Tuleman muodostuminen Salmin keskuksiksi tapahtui kaiken kaikkiaan monen tekijän summana. Oma vaikutuksensa oli lahjoitusmaahovin keskuksen eli ns. hovileirin siirtyminen Lunkulansaaren Kuronlahdesta Tulemalle. Tämä johtui siitä, että Uuksulla ja Tulemalla sijaitsevat lahjoitusmaahovin omistamia sahoja, joiden toimintaa oli kätevämpi valvoa lähempänä niiden sijaintipaikkaa. Tällöin rakennettiin myös tunnettu Tuleman hovi, jossa lahjoitusmaiden valvoja eli hoitaja asui pitäen sieltä käsin silmällä talonpoikien päivätöitä ja lahjoitusmaaisännille kuuluneita teollisuuslaitoksia. Kartanotyyppinen päärakennus, ns. Tuleman hovi, rakennettiin Tulemajoen itärannalle. Tämä komea rakennus toimi sittemmin Salmin nimismiehen virka- ja asuintalona.

Tämä ei vielä sinänsä lisännyt Tuleman merkitystä eikä asutuskantaa kovastikaan, vaan tapahtui vielä muuta. Suomen valtio tuli Tuleman hovin omistajaksi mutta myi hovimaatilan (530 hehtaaria) eräälle venäläiselle suuriruhtinaalle, joka ryhtyi suunnittelemaan uutta teollisuutta Tulemajoen

varteen. Tarkoituksena oli kuljettaa Aunuksen puolelta rautamalmia Tulemalle ja ryhtyä jalostamaan sitä siellä. Hyvän sataman lisäksi tarkoitus oli käyttää joen koskivoimaa hyväksi.²⁰

Hanke meni kuitenkin myttyyn, mutta sen perintönä Tulemalle jäi mm. kaksi yhtiön virkamiesten majapaikoiksi rakennettua asuinrakennusta, joihin sittemmin perustettiin venäläistämiskoulu ja myöhemmin (1917) Salmin keskikoulu.

Toteutumatta jäänyt hanke aiheutti sen, että Tuleman hovitila siirtyi takaisin Suomen valtiolle, joka osti sen 1903. Pian tämän jälkeen tilaa ryhdyttiin osittamaan ja jakamaan asutustarkoituksiin, mikä teki Tulemasta merkittävän asutuskeskuksen; Tuleman hovitilan maille muodostettiin neljä suurempaa viljelystilaa sekä kokonaista 70 palstatilaa eli tonttia. Nämä palstat myytiin tilattomille, ja näin Tulemalle syntyi valtava määrä uutta asutusta. Tämä tapahtui kuitenkin vasta 1900-luvulla, ja kehitystä tietenkin vauhditti se, että tunnettu Hosainoffin kauppaliike rakennutti sekin 1900-luvun alussa melkoisen suuren sahansa juuri Tulemajoen suuhun.

KUVA: TULEMAN HOVI JOEN PUOLELTA. HOVIN PÄÄRAKENNUS TOIMI SUOMEN ITSENÄISYYDEN AIKANA NIMISMIEHEN VIRKA-ASUNTONA. (KARI TERHON ARKISTO.)

Vaikka Tulema oli Salmin kirkonkylä ja koko pitäjän keskus, sen läheisyydessä sijainneet Kirkkojoki ja Miinala liittyivät melko kiinteästi siihen. Siten nämä kolme kylää muodostivat yhtenäisen asutusalueen, joka ennen viime sotia käsitti yli kolme ja puoli tuhatta asukasta noin kolmen kilometrin säteellä. Sen ytimen muodosti kylistä keskimmäinen eli Tulema, joka oli saanut oman asemakaavan katuineen ja toreineen ja joka muistutti enemmän kauppalaan kuin kylää. Siellä sijaitsivat paitsi molempien uskontokuntien kirkot myös Salmin keskikoulu, apteekki, sairaala, suojeluskuntatalo, työväentalo, monet kaupat, pankit ja satama.²¹

²⁰ Ks. Hovatta, Martti, Salmin Tuleman asutusalueen alkuvaiheista 1900-luvun alussa. Karjalan Heimo 1-2/2007.

²¹ Huhtinen, M. J., Salmin vaikutelmia. Rajamme vartija 1940, s. 90.

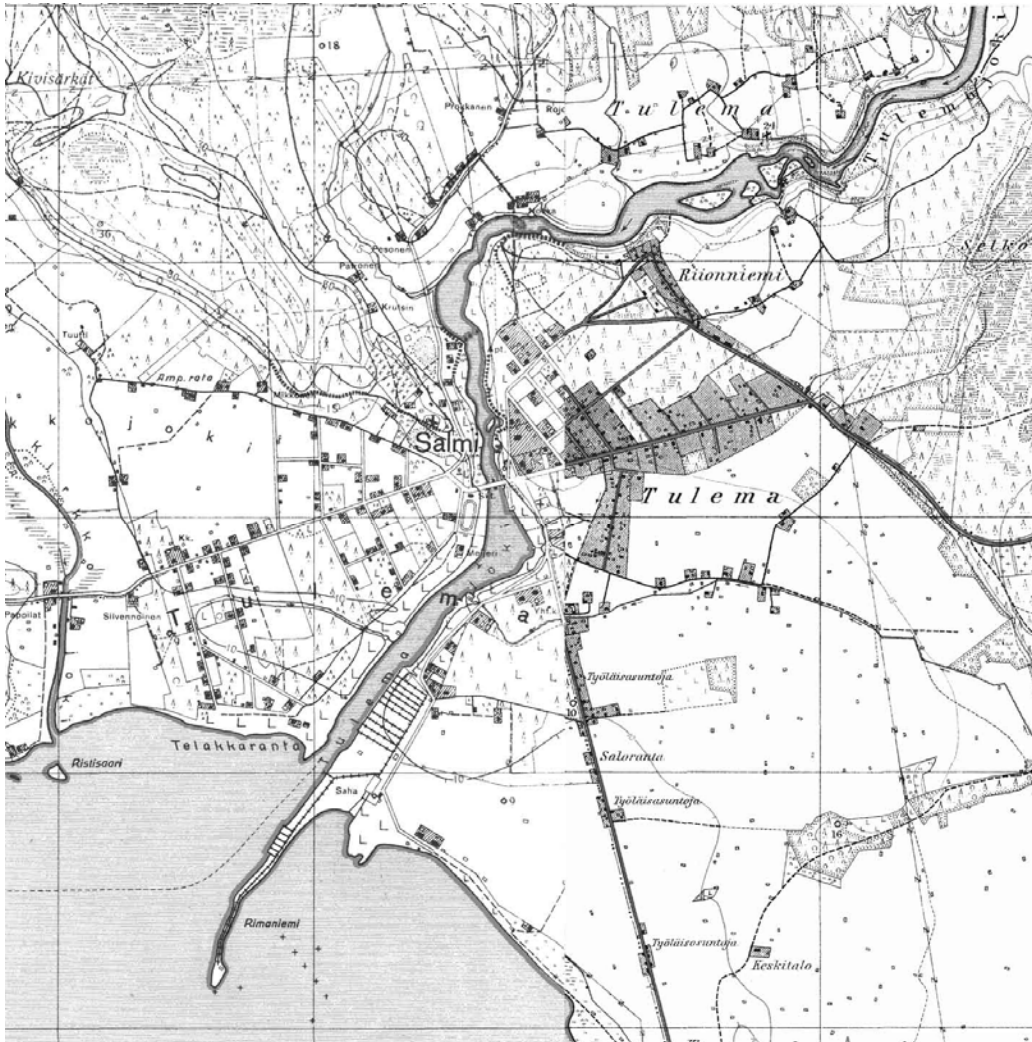
KUVA: TULEMAN SATAMA 1920-LUVULLA. TAUSTALLA EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

KUVA: TULEMAN SILTA JA SEN TAKANA SALMIN KOOKAS SUOJELUSKUNTATALO.
KUVA: WWW.LUOVUTETTUKARJALA.FI/ KARJALAN LIITTO.

KUVA: KATUNÄKYMÄ TULEMALTA. KUVA OTETTU HEINÄKUUSSA 1933. KUVA:
WWW.LUOVUTETTUKARJALA.FI/ KARJALAN LIITTO.

KUVA: KARTTA SALMIN KESKUKSESTA ELI TULEMASTA. TOPOGRAFIKARTTA (1: 20 000) ON LAADITTU VÄHÄN ENNEN VIIME SOTIA.

Vanha Tulema sijaitsi kartan ylälaudassa näkyvässä kohdassa. Myöhempi Tulema, joka oli Salmin keskusta ja kirkonkylä, oli lähempänä Laatokan rantaa, kuten kartasta näkyy. Kyseessä oli tiivis, kaavoitettu taajama, jossa toimi aikanaan mm. meijeri, saha ja telakka. Maaston korkeuserot olivat vähäiset. Kyseessä oli Laatokan vedenpinnan alenemisen seurauksena syntynyt alue.

Lahjoitusmaalaitos

Myöhemmin surullisenkuuluisena tunnettu lahjoitusmaalaitos, joka tavallisesti yhdistetään Venäjään ja Venäjän vallan aikaan, alkoi itse asiassa – joskin hieman toisenlaisena – jo Ruotsin vallan aikana. Ruotsin tultua suurvallaksi 1600-luvulla maita ja alueita alettiin jakaa läänityksiksi. Näitä alueita oli myös Laatokan-Karjalassa, kuten Karjalan kirjassa kerrotaan: ”Esimerkkeinä sen ajan lääniherroista mainittakoon: kreivi Kustaa Banér, jolla oli Sortavala, kreivi Wittenberg, jolla

oli Uukuniemi ja Jouhio, kreivi Oxenstierna, joka nimitti itseään Kurkijoen herraksi, ja Kaarlo Kustaa Wrangell, joka kirjoitti nimensä muotoon ”Grefwe Wrangel till Salmis”.²²

Pitäjällä oli siis ainakin jo tällöin (ts. 1600-luvulla) myös ruotsinkielinen nimiväännös *Salmis*. Sellaisena se edustaa samaa tyyppiä kuin esim. Lahti – Lahtis. Nimen ruotsinkieliseen muotoon liitetyn s:n katsotaan tulleen irrotetuksi –nen: - sen –taivutuksellisten sanojen paradigmasta (vrt. esim. Kaustinen: Kaustisen, mistä ruotsinkieliseen muotoon perusasuksi ”Kaustis”).²³

Wrangell, joka asui Ruotsissa,²⁴ sai 26.3.1651 läänitykseen Salmin kreivikunnan, jonka alueeseen kuuluivat myöhemmät Salmin, Impilahden ja Suistamon kunnat.

KARTTA: SALMIN KESKEISTÄ OSAA KIRKKOJOEN, TULEMAJOEN JA MIINALANJOEN TIENOILTA RUOTSIN SUURVALTA-AIKANA. MOLEMMAT KIRKOT, KIRKKOJOELLA SIJAINNUT ORTODOKSINEN JA MIINALASSA SIJAINNUT LUTERILAINEN, ON

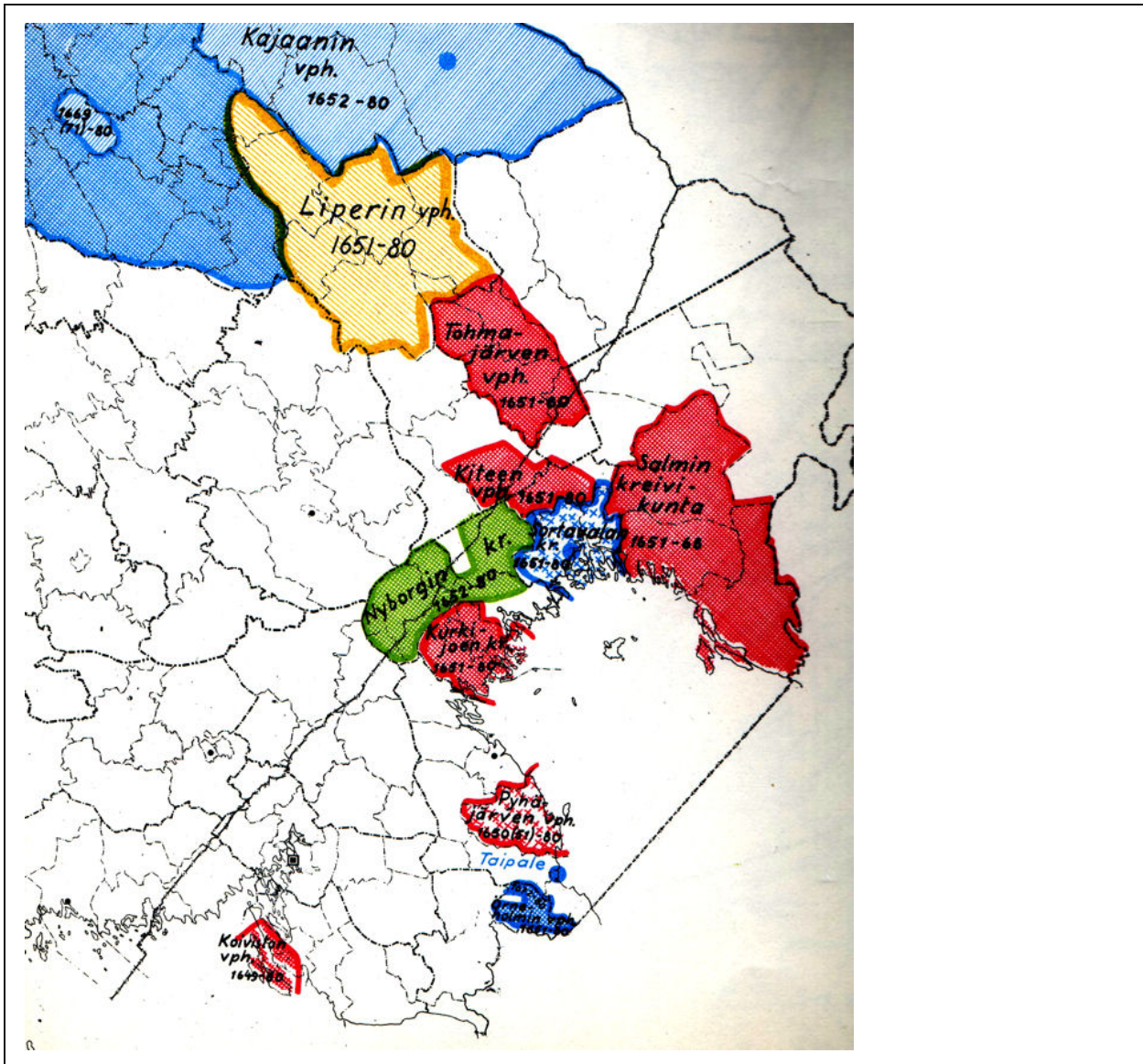
²² Ks. Relander, s. 237.

²³ Paikannimi ”Salmi” taipuu siis i-vartaloisena. Tällä se halutaan erottaa yleisnimestä *salmi*. – Aivan samaa esiintyy mm. länsisuomalaisen *Valkeakoski*-paikannimen taivutuksessa: lähiseudun ihmiset puhuvat paikasta ”koskina” (mennä ”koskiin”, tulla ”koskista” jne.).

²⁴ Wrangelin aikanaan omistamassa Skoklosterissa, joka sijaitsee hieman Tukholmasta länteen, oli pitkään Salmia koskevaa aineistoa. Aineisto siirrettiin sittemmin – erästä maakirjaa lukuun ottamatta - Ruotsin valtionarkistoon. Kyseistä aineistoa on käyttänyt mm. Erkki Kuujo teoksessaan ”Raja-Karjala Ruotsin vallan aikana”.

MERKITTY KARTTAAN. KARTAN ALAREUNASSA NÄKY Y KUROLAHEN SARI ELI KURO(N)LAHDEN SAARI, JOKA OLI TUOLLOIN IRTI LUNKULANSAARESTA.

Ruotsissa useita läänityksiä peruutettiin melko pian ns. isossa reduktiossa, kun havaittiin, miten suuri osa valtion verotuloista oli joutunut läänitysherroille. Salminkin osalta läänitys peruutettiin jo 1669. Maanomistaja oli kruunu, ja talonpojat olivat ns. kruununtalonpoikia, joilla oli olemassa mahdollisuus lunastaa maa omakseen. Ja mikä vielä tärkeämpää: Ruotsin lain mukaan kruununtalonpoijan maata ei saanut muuttaa rälssi- eli aatelismaaksi.²⁵

KARTTA: KREIVI- JA VAPAAHERRAKUNNAT 1600-LUVULLA. KARTTA TEOKSESTA SUOMEN HISTORIAN KARTASTO (WSOY 1949).

²⁵

Ks. Pelkonen, Lauri, Historiallista taustaa. Teoksessa Karjalan meren äärellä. Perimätiedon valoa 1800-luvun ihmiskohtaloihin idän ja lännen rajamaissa. Helsinki 1959, s. 10 – 11.

Venäjälle 1721 luovutetussa Karjalassa läänitysjärjestelmä säilyi, tarkemmin sanottuna vaihtui pian venäläiseksi lahjoitusmaalaitokseksi ja –käytännöksi. Salmi lahjoitettiin ”ikuisiksi ajoiksi” jo vuonna 1725, siis melko pian rauhanteon jälkeen, Pietarhovin inspehtorille Carl Arnanderille. Hänen perillisiltään se joutui muutamien kauppojen ja perinnönjakojen jälkeen Anna Orlovalle, jolle kuului Salmin ohella lahjoitusmaina myös Suojärvi, Korpiselkä, Leppälahti ja osa Ruskealaa.²⁶

KUVA: KREIVITÄR ANNA ORLOVA-TŠESMENSKAJA.

Anna Orlova, joka oli Venäjällä aikanaan hyvin tunnettu henkilö, on eri teoksissa kuvattu hurmaavaksi, halutuksi ja suunnattoman rikkaaksi. Hän omisti useita lahjoitusmaita eri puolilla Venäjän valtakuntaa. Hän torjui kaikki kosijat ja eli elämänsä paastoten ja rukoillen. Uskonsa kiihkossa hänen kerrotaan kiduttaneen itseään ankarasti. Hän oli syntynyt Moskovassa vuonna 1785 ja kuoli Jurjevin luostarissa vuonna 1848. Halua vetäytyä kaikesta maallisesta kuvaa osaltaan se, että hän vuonna 1825 myi kaikki Suomessa olleen omaisuutensa isänsä entisille palvelijoille Gromovin veljeksille. Tätä ennen hän rakennutti Salmiin tunnetun Pyhän Nikolaoksen kirkon, joka oli Salmin ainoa kivikirkko ja samalla pääkirkko aina 1940-luvulle asti. Kirkko vaurioitui viime sodissa.

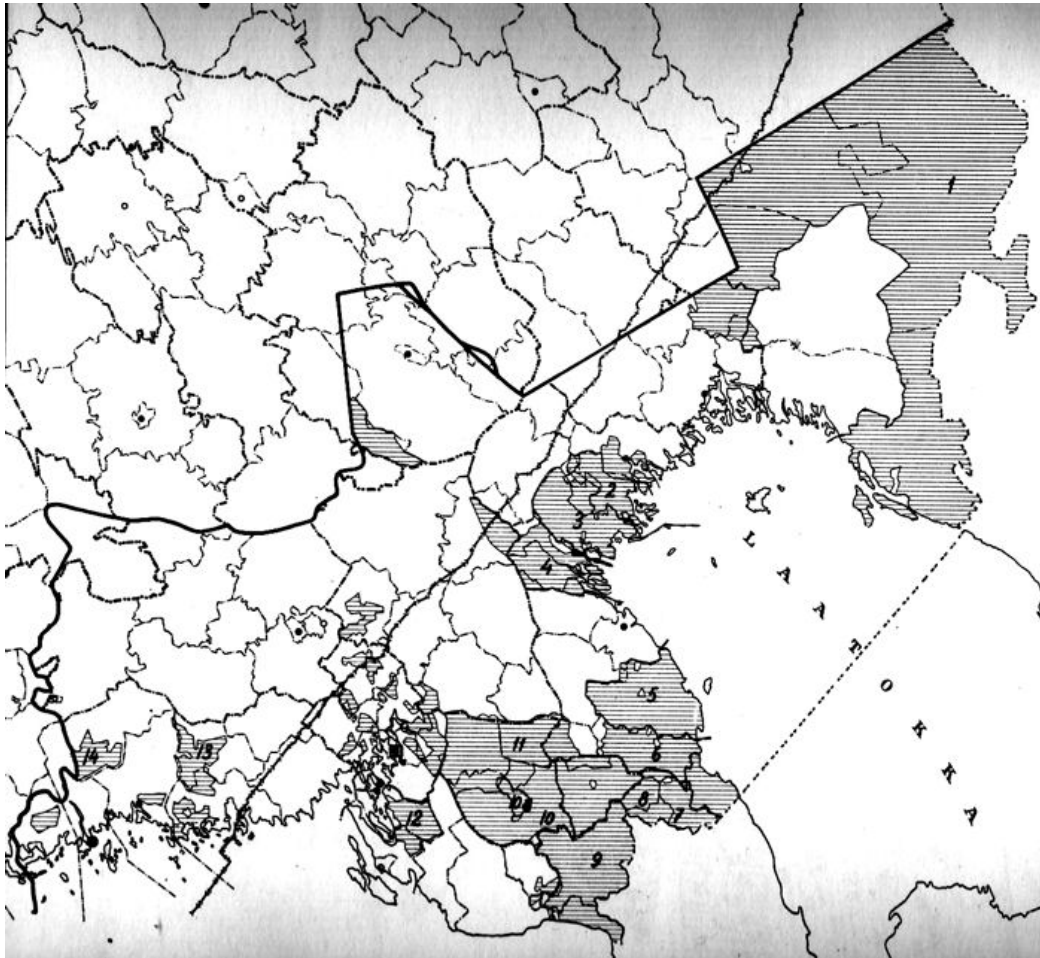
²⁶

Relander, s. 241.

KUVA: PYHÄN NIKOLAIN KIRKKO HALLITSI TULEMAN MAISEMAA. KUVA OTETTU MAAILMANSOTIEN VÄLISENÄ AIKANA TULEMAJOEN SUULTA. VASEMMALLA SUOJELUSKUNTATALO, KESKELLÄ SILTA JA OIKEALLA KIRKKO. (KARI TERHON ARKISTO.)

Venäjälle vuonna 1721 luovutetulla ns. vanhan Suomen alueella noudatettiin aiemmin Ruotsin lakia, jonka mukaan lahjoitus (lännytys) ei voinut tarkoittaa muuta kuin oikeutta alueen verotuloihin. Venäjällä lahjoitusmaa-käsite ymmärrettiin kuitenkin toisin, ja talonpoikien asema huononi merkittävästi. Siten jo vuonna 1743 lahjoitettiin koko Kurkijoen kihlakunta siten, että omaisuuserien joukossa mainittiin jopa tiloilla asuneet ihmiset.

KARTTA: VANHAN SUOMEN LAHJOITUSMAAT. KARTTA TEOKSESTA SUOMEN HISTORIAN KARTASTO (WSOY 1949).

Vanhan Suomen lahjoitusmaat
(1743 - 1811)

1. Salmi - Suojärvi
2. Lumivaara
3. Kurkijoki
4. Asila
5. Pyhäjärvi (Taubila)
6. Petäjäjärvi
7. Sumpula
8. Leinikkälä
9. Lintula
10. Pällilä - Veikkola
- 10a. Kyyrölä
11. Kuusa
12. Rokkala
13. Miehikkälä
14. Sippola

Vanhan Suomen alueella eli Viipurin kuvernementissa lahjoitusmaat alettiin pian tulkita venäläisen käytännön mukaan, joskin siinäkin oli epäselvyyksiä. Lahjoitusmaita oli ikuisia ja perinnöllisiä, minkä lisäksi erikseen olivat olleet määrääjäksi ja toistaiseksi lahjoitetut alueet. Salmin kohdalla lahjoitusmaa-alue oli myönnetty Carl Arnanderille ikuiseen hallintaan, mikä sisälsi tulkinnallisen epäselvyyden. Siten hänen tyttärensä anoi ikuista ja täydellistä hallintaoikeutta kyseiseen lahjoitusmaa-alueeseen. Senaatti hyväksyi anomuksen.²⁷

Käsitykset siitä, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia kullakin lopulta oli, olivat pitkään hyvin sekavat. Talonpojat vetosivat Ruotsin vallan ajan lakeihin, kun taas lahjoitusmaiden omistajat eivät voineet ymmärtää, miten tässä osassa Venäjän valtakuntaa ei noudatettu samaa käytäntöä kuin muualla Venäjän valtakunnassa. Kaikkein merkittävin oikeudellinen muutos salmilaistenkin oloihin tuli vuonna 1826, jolloin Nikolai I allekirjoitti asetuksen, jolla lahjoitusmailla sijainneet tilat muuttuivat rälssinluontoisiksi, ts. täydeksi omaisuudeksi sille, jolle alue oli lahjoitusmaana osoitettu tai joka oli sen sellaisena itselleen ostanut.

Asetuksen täytäntöönpanoon tuli kymmenen vuoden siirtymäaika, joka alkoi vuoden 1827 puolipaastosta. Siirtymäkauden ajan talonpojat saivat asua tiloillaan entisin ehdoin. Viimeistään vuodesta 1837 talonpojan oli tehtävä lahjoitusmaaisännän kanssa uusi sopimus ja maksettava mahdolliset verorästit. Jos talonpoika ei maksanut verorästejä tai sopimukseen ei muuten päästy, lahjoitusmaaisäntä saattoi häätää asukkaat tilalta pois. Maaliskuusta 1837 alkaen isäntien valta tiloilla oli rajaton.²⁸

Talonpojat nousivat mainittuna siirtymäaikana, kuten jo aiemminkin, vastarintaan. Sitä esiintyi eri muodoissaan monin paikoin Viipurin läänissä. Näitä mielenosoituksia oli myös Salmisella vuonna 1831 tapahtunut selkkkaus, joka johti nimismiehen murhaan ja jota tarkastellaan erikseen myöhemmin. Talonpoikien vastarinnasta ei tietenkään ollut mitään hyötyä, mutta isäntienkään kannalta tilanne ei ollut ongelmaton; talonpoikia oli vaikea karkottaa, sillä korvaavaa työvoimaa ei ollut helppo saada. Lampuodeiksi muuttuneet talonpojat tiedostivat itsekkin tämän, ja koko tilanne johti eräänlaiseen umpikuja-asetelmaan: isännät eivät useinkaan viitsineet häätää lampuotejaan, joilta he kuitenkin saivat ainakin jonkinlaisen työpanoksen sekä veroja, lampuodit puolestaan eivät viitsineet lähteä mihinkään, koska eivät tieneet, mihin olisivat voineet mennä. Seurauksena oli kuitenkin se, että lampuotien kiinnostus tilojaan ja yleensä maanviljelyä kohtaan aleni alenemistaan; kun kaikki oli epävarmaa, mihinkään ei kannattanut sitoutua, ja siten lahjoitusmaatalonpojat muuttuivat epäluuloisiksi, välinpitämättömiksi ja laiskoiksi.²⁹

Tilanne siis selkiytyi – ainakin juridisesti - vuoden 1826 ukaasin myötä. Salmin lahjoitusmaa-alue oli vuotta aiemmin (1825) myyty Gromov-nimisille kauppiasveljeksille, joiden aikana salmilaiset osoittivat usein tyytymättömyyttään järjestelmää ja sen edustajia kohtaan. Tosin Gromovien ajasta on jäänyt hyviäkin muistoja, sillä heidän aikanaan Salmisella ryhdyttiin voimaperäisesti kehittämään

²⁷ Paaskoski, Jyrki, Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710 – 1826. Bibliotheca Historica 24. Helsinki 1997, s. 87.

²⁸ Danielson, Joh. Rich., Wiipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen. Helsinki 1894, s. 142. – Danielsonin mielestä vuoden 1826 asetus oli ”se hinta, jolla maamme kokonaisuus ostettiin”. Tällä hän tarkoitti sitä, että muussa tapauksessa ärtynyt venäläinen aatelisto, joka oli pitänyt pahana virheenä Viipurin läänin liittämistä muun Suomen yhteyteen, olisi ajanut kiivaammin kyseisen läänin tai ainakin sen osien siirtämistä takaisin Venäjän lakien alaisuuteen. Tämä taas olisi saattanut johtaa maaorjuuden käyttöön ottoon myös tällä alueella.

²⁹ Sourander, s. 161.

sahateollisuutta, joka tarjosi monille työtä.³⁰ ”A Gromovan aigah mierol oli hyvä eliä. Häi pidi äijän savodoi da muudugi ruaduo oli äijy.” ”Gromovan aigah oleteli hyvä eliä. Kai miero silloi bohastuttih.”³¹

Lahjoitusmaajärjestelmästä aiheutui monta rettelöä talonpoikien kanssa. Myös Salmassa tilanne oli kärjistynyt, joskin pitäjän eri osissa tilanne koettiin ehkä hieman eri tavoin. Salmin Lunkulansaarelle perustetulla hovivilalla asui lahjoitusmaiden hoitaja, jonka oli tietenkin helpointa vaatia eniten niiltä lampuodeilta, jotka asuivat ja olivat hovivilaa lähinnä.³² Gromovit näyttävät kuitenkin olleen kiinnostuneita ennen muuta alueen metsävaroista, ja kun ne oli käytetty enemmän tai vähemmän loppuun ja kun puutavara-alan suhdanteet muuttuivat Krimin sodan jälkeen, he myivät Raja-Karjalassa omistamansa lahjoitusmaa-alueen vuonna 1856 Venäjän vuorihallitukselle.³³ Suomen hallitus osti sittemmin tämän alueen, minkä jälkeiseen kehitykseen palataan jäljempänä.

Muualla Suomessa lyhytikäiseksi ja melko tuntemattomaksikin lopulta jäänyt läänitys-/ lahjoitusmaalaitos ehti vaikuttaa Karjalassa ensin Ruotsin suurvalta-aikana ja sittemmin pitkään Venäjän vallan aikanakin – yhteensä noin 200 vuotta. Sen seurauksia purettiin kauan vielä itse järjestelmän lakkauttamisen jälkeenkin. Vuonna 1910 ilmestyneessä Karjalan kirjassa O. Relander kirjoittaa kuvaavasti asiasta seuraavaa: ”Raskaana taakkana on lahjoituslaitos painanut Karjalan kansaa, se on ollut suuri epäkohta, josta enimmäkseen muut epäkohdat ovat johtuneet.”³⁴

Eräs läänitys- ja lahjoitusmaajärjestelmän haitallisimmista seurauksista olikin se, että se jätti maanomistusolot sekaviksi ja epävarmalle pohjalle, mikä vähensi väestön kiinnostusta maanviljelystä ja sen kehittämistä kohtaan.

Maanviljelys kehittyikin Salmassa, samoin kuin muualla Raja-Karjalassa, melko hitaasti ja myöhään samalle kannalle kuin muualla Suomessa. Raja-Karjala oli alueena maanviljelyn/ peltoviljelyn kehittymättömintä osaa koko Suomessa. Ja vaikka maanviljelyn katsottiin Raja-Karjalassa olleen 1900-luvun alussa edistyneintä Laatokan rantapitäjissä ja niiden kylissä, ts. Impilahdella ja Salmassa,³⁵ ei se niissäkään ollut kovin korkealla tasolla. ”Viime aikoihin saakka on maatalous

³⁰ Niin ikään Suojärvellä, jossa tosin sijaitsi paljon työtä tarjonnut Annantehdas, Gromovit näkyvät olleen suosiossa: ”Muissa suhteissa Gromoveja muisteltiin vielä kiitollisemmin mielin kuin ’Svätoi Annaa’”. Ks. Pelkonen, Lauri, Aunuksen vuorihallituksen aika (1856 – 1880). Teoksessa Suojärvi I. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1965, s. 218.

³¹ Ks. Karjalan Heimo 1970, s. 140. – Kokonaan suomennettuna lainaus kuuluu: ”Mutta Gromovin aikaan köyhän oli hyvä elää. Hän piti paljon työmaita ja muutakin työtä oli paljon.” ”Gromovin aikaan oli hyvä elää. Kaikki köyhät silloin rikastuivat.”

³² Sourander, s. 161.

³³ Toisinaan tässä yhteydessä mainitaan Aunuksen vuorihallitus. Suomen Wirallisessa Lehdessä 25.11.1873 puolestaan kerrottiin kyseessä olleen Petroskoin vuorihallitus. – Ks. Uutisia Salmista, s. 22. Ostajana ja uutena omistajana oli Venäjän hallitus, joka tarvitsi lisää valurautaa kanuunojen valmistamista varten. Lahjoitusmaa-alueen hoito jäi Aunuksen vuoripiirin hallinnon huoleksi. Ks. Sourander, s. 163.

³⁴ Relander, s. 242.

³⁵ Ks. Hämynen 1993, s. 120 - 121. – Hämynen mukaan näissä pitäjissä viljellyn maan ala oli kaikkein suurin, ja kiinnostus maanviljelyä ja sen kehittämistä kohtaan oli (näillä alueilla) suurinta ”juuri silloin, kun alueen teollisuus oli vahvimmillaan”.

täällä, kuten muissa Raja-Karjalan kunnissa, ollut varsin alkeellisella kannalla”, kerrottiin pitäjistä eräässä teoksessa vuonna 1923.³⁶ Syitä tähän oli tosin useita:

* Pitäjän syrjäisyys: vaikutteita muualta Suomesta ei ennen itsenäistymistä juurikaan tullut, eivätkä vähäiset uudet esimerkit vaikuttaneet kovinkaan paljon salmilaisten maanviljelysmenetelmiin ennen itsenäisyyden aikaa.³⁷ Vasta 1920- ja 1930-luvulla maanviljelysmenetelmät alkoivat Salmissakin tehostua ja nykyaikaistua,³⁸ kuten Raja-Karjalassa laajemminkin ja Itä-Suomessa yleensä.

* Kilpailevien elinkeinojen houkuttelevuus ja jopa suurempi kannattavuus. Jo Gromovien aikana oli puutavarakauppa ja sahateollisuus noussut sellaisiin mittoihin ja palkat niin korkeiksi, että jokainen työhön pystyvä teki vain Gromoveille työtä. Pellot jäivät kasvamaan pajukkoa. Sahatavaraa ja halkoja vietiin valtavat määrät Pietariin. Tämä kehitys katkesi 1850-luvulla,³⁹ kun suhdanteet muuttuivat ja kun Gromovit myivät omistamansa lahjoitusmaa-alueen pois.

Niin kauan kuin raja oli auki Venäjälle päin, rajakarjalaiset saattoivat lähteä työnhakuun sinne. Osa jäi pysyvästi, osa teki kannattavia sivutoita tällä suunnalla. Mahdollisuuksia oli tavattomasti, mutta erityisesti monenlainen kauppa ja rahdinajo houkuttelivat ihmisiä edestakaisesti matkoihin Venäjälle aina vuosiin 1917 - 1918 asti. Useat näistä töistä olivat lisäksi sellaisia, että niitä saattoi tehdä melkein kuka tahansa.

Erikseen – juuri maanviljelystä ja sen laiminlyöntiä silmällä pitäen - näistä elinkeinoista voidaan mainita halkokauppa, joka kukoisti varsinkin 1900-luvun alkuvuosina ja vielä ensimmäisen maailmansodan aikana. Halkojen hinnat kohosivat ”ennen kuulumattomiin hintoihin”, ja halkoja vietiin ”suunnattomat määrät” Pietariin ja Petroskoihin. Tämä puolestaan aiheutti maanviljelyn laiminlyönnin – ja samalla kohotti työpalkkoja niin, ettei maanviljelijällä ollut varaa palkata sivullista työvoimaa tilalleen.⁴⁰

* Maanomistusolot: paitsi ensin lahjoitusmaajärjestelmä, myöhemmin lisäksi vielä tilojen muodostamisessa ilmennyt suunnittelemattomuus, mikä johti siihen, että yksittäisten tilojen alueet tulivat sijaitsemaan kaukana toisistaan. Esim. kirkkojokelaisten pellot sijaitsivat pääosin kotikylässä mutta lisäpellot olivat Manssilassa ja Lunkulansaassa asti, mikä vaikeutti niiden hoitamista. Samoin oli metsän laita. Kotimetsät olivat kotikylässä tai sen liepeillä, mutta salopalstat Koverossa asti.⁴¹

Usko tsaarin suojelukseen

³⁶ Ks. Suomenmaa, s. 415.

³⁷ Hämynen 1993, s. 108 – 109.

³⁸ Ks. esimerkiksi Nuori Karjala 1966, s. 42: Ruotšin Peša pagizou. Osa 31: Salmi sivistyy. – Kyseisessä pakinassa todetaan, että tsaarinvallan loputtua ja Suomen itsenäistyttyä muutoksia tapahtui monilla aloilla, mutta erityisesti ”*maanviljelys silminnähtävästi parani*” ja se oli ”*kui korvis kohotettu*”.

³⁹ Ks. Uutisia Salmista, s. 15.

⁴⁰ Hämynen 1993, s. 148.

⁴¹ Ks. Meijän Salmi kuvina, s. 64.

Lahjoitusmaaolot ja –laitos johtivat aikanaan siihen, että salmilaiset ryhtyivät eräänlaiseen kapinaan vuonna 1831.⁴² Nimismies Neiglickin murha, joka sittemmin teki Salmia muualla Suomessa ikävällä tavalla tunnetuksi, johtui monen tekijän summasta. Eräs tähän tekoon johtaneita tai ainakin sitä edesauttaneita tekijöitä oli usko siihen, että Venäjän tsaari sinänsä oli hyvä ja kansan puolella mutta että virkamiehet käyttivät hänen luottamustaan väärin hyväkseen sortaen ja riistäen samalla kansaa. Nimismies Neiglick taas oli juuri niitä virkamiehiä, jotka olivat joutuneet virkansa puolesta keräämään lahjoitusmaaveroja, jotka verot puolestaan katsottiin tavallisen kansan silmissä usein aiheettomiksi ja vääriksi.

Tsaari Aleksanteri I:n vierailu Salmassa vuonna 1819 oli saanut salmilaiset luottamaan tsaariin – mutta aivan liian voimakkaalla ja hyväuskoisella tavalla. Keisari antoi isällisen hyväsydämisesti salmilaisille monenlaisia vakuutuksia ja lupauksia. Hän jopa sanoi ostavansa kreivitär Orlovalta Salmin pitäjän lahjoitusmaat voidakseen antaa ne vapaina ja verottomina sikäläisille talonpojille. Ja virkamiehiä tutkittaisiin esitettyjen syytösten johdosta heti.

Salmilaisten mieliala nousi näistä ajatuksista tietenkin suuresti, he saivat varmuutta ja itsetuntoa; tsaari olisi vastedes oleva heidän ainoa isäntänsä. Asioissa käännettäisiin suoraan hänen puoleensa, eikä virkamiehillä olisi enää oleva mitään merkitystä. Tsaari Aleksanteri I oli näin ikään kuin puolivahingossa kääntänyt salmilaisten mielet hyvin vaaralliseen suuntaan.⁴³

Tämä ajatustapa näkyy jo siinäkin, että surmatyön jälkeen salmilaiset aikoivat lähetystönä mennä Pietariin selittämään tsaarille tekoaan, jolle teolle he uskoivat ilman muuta saavansa tsaarin hyväksynnän.

Salmilaisten käsitys juonsi siis juurensa keisarin matkasta Suomeen vuonna 1819, jonka matkan hän oli tehnyt Salmin kautta. Tsaari oli kieltänyt virkamiehiään tulemasta paikalle juuri siitä syystä, että hän halusi kuulla niin sanotun tavallisen kansan mielipiteen muuttumattomana ja mahdollisimman oikeana.

Tsaari totesi matkansa jälkeen, että matkallaan hän oli saanut henkilökohtaisesti kokea, että talonpoikien mielialan kuohumistila oli ollut seuraus niistä monista vääryyksistä, joita he olivat saaneet kärsiä paikkakunnan virkamiesten taholta, joiden puhetta he eivät edes voineet käsittää erikielisyyden vuoksi.⁴⁴

Myös muualla Venäjän valtakunnassa vallitsi sama käsitys. Tsaari oli Jumalan tavoin hyvä⁴⁵ – mutta samalla kaukainen. Topelius kertoo Maamme-kirjassaan suomalaisten alamaisten suhteesta 1800-luvun alkupuoliskolla tsaariin seuraavaa:

⁴² Omalaaatuista kapinointia oli harrastettu Mantsinsaarella jo kaksikymmentä vuotta aikaisemmin eli 1811, jolloin saarelaiset olivat yrittäneet estää voudin eli virkavallan tulon saarelleen. Aseinaan kirveet, seipäät ja rannalta otetut kivet mantsinsaarelaiset koettivat pitää voudin poissa maaltaan. Yritys päättyi tietenkin huonosti, sillä voudilla oli käytettävissään ampuma-asein varustettuja sotamiehiä. Saaren väitetään tämän yhteenoton seurauksena miltei autioituneen. Ks. Hongisto, Paul E., Seloin maihinnousu. Hakkapeliitta 1938, s. 38 – 41.

⁴³ Ks. Pelkonen, Elna 1959, s. 33.

⁴⁴ Ks. Enckell, Olof, Rajan vartio: jalkamatkoja Raja-Karjalassa. Helsinki 1939, s. 40.

⁴⁵ Eräs salmilainen kertoo Internet-sivuillaan, että hänen isänsä arvoasteikolla ylimpinä olivat Jumala, tsaari ja Vennamo. (Veikko Vennamo johti siirtoväen asutustoimintaa sotien jälkeisenä aikana.)

”V. 1819 kesällä matkusti keisari Aleksanteri laajalti Suomessa. Milloin vaunuissa, milloin talonpoikaisrattailla, milloin jalkaisin sydänmaiden halki tai veneessä koskia laskien hän kulki Kuopion, Kajaanin ja Oulun kautta länsirannikolle ja siitä eteenpäin Turkuun, Tampereelle, Hämeenlinnaan, Helsinkiin, kaikkialla voittaen puolelleen kansan sydämen. Tämä maassamme niin muistettavan keisarin hallituskausi päättyi vuoden 1825 lopulla.”⁴⁶

Keisarin Suomen-matka alkoi Salmista, jossa tsaari suhtautui kansaan hyvin ystävällisesti. Saatuaan tsaarista ja hänen suhteestaan ns. tavalliseen kansaan erittäin positiivisen joskin samalla hieman vinoutuneen kuvan salmilaiset alkoivat luottaa siihen, että tsaari olisi aina heidän puolellaan. Näyttääkin varsin luultavalta, että tsaari oli Salmissa käydessään osoittanut avoimesti olevansa köyhän rahvaan puolella. Ja siten hän oli samalla juurruttanut yksinkertaisten ihmisten mieliin sen enemmän miellyttävän kuin todellisuutta vastanneen kuvitelman, että he olivat hänen erikoisessa ja kaikkivaltiaassa suojeluksessaan ja ettei heidän tarvinnut enää välittää paikallisten viranomaisten määräyksistä eikä vaatimuksista.⁴⁷

Paitsi tämä seikka myös yhtäkkinen koleraepidemia, joka puhkesi vuonna 1831, johti siihen tapahtumien vyyhtiin, jota on kuvattu sittemmin useissa teoksissa. Erikseen mainittakoon, että kyseinen vuoden 1831 koleraepidemia levisi aina Länsi-Eurooppaan saakka ja johti sielläkin taikauskon aiheuttamiin, käsittämättömiin tekoihin.⁴⁸

Tapausten kulku oli lyhyesti seuraava: elokuun viimeisenä päivänä 1831 suuri, hurjistunut väkijoukko saapui Lehonnenään, nimismies Neiglickin asunnolle Lunkulansaarelle. Häntä pahoinpideltiin, sillä paitsi että häntä vihattiin jo virkansa puolesta hänen epäiltiin yrittäneen tappaa erilaisia keinoja käyttäen (mm. sekoittamalla myrkkyä juomaveteen) salmilaiset, joita kuoli koleraan. Lisäksi karanteenia varten asetettu vartio – niihin paikkoihin missä koleraa oli tavattu - herätti sekin epäilystä. Pahoinpidelty nimismies vietiin taloonsa, jonka mukana hänet yritettiin polttaa. Vangittu nimismies onnistui kuitenkin pakenemaan, mutta hänet saatiin kiinni, ja pahoinpitely jatkui. Tämän jälkeen hänet poltettiin elävältä.

Tapaus on saanut erilaisia moraalisia tulkintoja. Joka tapauksessa Salmin talonpojilla oli ilmeisesti varma vakaumus siitä, että he ainoastaan jakoivat oikeutta kiduttaessaan nimismies Neiglickiä ja murhatessaan hänet. Ja kun he vielä heti tekonsa jälkeen kääntyivät tsaarin puoleen, elähdytti heitä mitä todennäköisimmin usko, että itsevaltiias asettuisi ilman muuta heidän ja oikeuden puolelle.⁴⁹

Toisin kuitenkin kävi. Nimismiehen tappamisesta seurasi että Viipurista lähetettiin kenraali von Etterin johdolla pataljoona sotaväkeä tykkeineen Salmiin. Mukana tuli useita kuormia käsirautoja, jotka eivät riittäneet. Lisäksi kymmeniä uusia virkamiehiä lähetettiin palauttamaan rauhaa ja järjestystä paikkakunnalle.

Turun hovioikeus tuomitsi 150 talonpoikaa, joista 90 prosenttia sai ankaran rangaistuksen. Eräs keskeisimmistä murhamiehistä oli nimeltään Feodor Michailoff Pantschukov. Ruotsin lain mukaan

⁴⁶ Topelius, s. 437.

⁴⁷ Enckell, s. 41.

⁴⁸ Enckell, s. 45.

⁴⁹ Enckell, s. 46. – Danielson-Kalmari asetti teon yhteyteen tekijöitten kreikkalaiskatolisen uskon. O. A. Forsström-Hainari puolestaan piti koko tapahtumasarjaa osoituksena salmilaisten ”taikauskoisuudesta”: ”Murhaajia tavallisessa merkityksessä eivät salmilaiset kuitenkaan olleet, vaikka laki heidät semmoisina tuomitsi. He olivat sokean taikauskon uhreja ja siltä kannalta on koko tuo kamala tapaus arvosteltava.” Ks. Enckell, s. 45.

toiminut Suomen senaatti antoi hänelle tuomion, jonka mukaan ensin oli lyötävä oikea käsi poikki, sitten kaula poikki ja lopuksi kiinnitettävä ruumiin osat pylvään nokkaan opetuksesi rahvaalle. Keisari lievensi kuitenkin tuomiota niin että hän sai raippoja, minkä jälkeen hänet lähetettiin elinikäiseen pakkotyöhön Siperian kaivoksiin.

Erikoisuutena mainittakoon että tämä taisi olla Suomessa ainoa kerta, kun viralliselta taholta annettiin salmilaisten omalla kielellä kuulutus rangaistuksista. Kuulutuksen keskeinen osa kuului seuraavasti:

"Keisari on prostinut (antanut anteeksi) henget da duominnut dielan (työn) muka kuin tääl nygöi (alla) sanodan:

- - niin kuin suurimmat pahantekiät da kudamat tapoit Jegor Ivanowitschan (Neiglick) da poltit karantierin Lehonenäs, ovat armolliselta Keisarilta duomitut saamaan 40 paaraa witschoi kolme raasaa (lyöntiä) paarall i sen jällest työttäväksi Sibirian ikuisen työhön wuoriloihin".

Lisäksi todettiin, että rangaistuksen mukana tuli myös kirkollinen rangaistus (*pokosanie*). Sana "*pokosanie*" sisälsi todennäköisesti kirjoitus- tai translitterointivirheen; venäläisperäisellä termillä tarkoitettiin siinä käsitettä *pokojanie* (katumusharjoitus). Kyseessä oli kirkollinen rangaistus, jonka mukaan sitä kärsivän piti käydä kirkossa mutta ilman lupaa nauttia ehtoollista. Tuomittujen tuli käydä - kullekin erikseen määrätyn ajan - kirkossa jokaisessa jumalanpalveluksessa. Ennen aamupalveluksen alkua heidän oli käytävä Kristuksen kuvan edessä kumartumassa. Herran Pyhää Ehtoollista he saivat nauttia vain kuolemantaudin sattuessa.⁵⁰

J. R. Danielson-Kalmari selitti sittemmin teoksessaan "Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen" salmilaisten kuuluneen pikemmin itäiseen kuin läntiseen kulttuuripiiriin – mistä seikasta hänen mukaansa selittyi jopa nimismies Neiglickin järkyttävä murha. Danielson-Kalmari viittasi siihen, että kaikki kyseessä olleesta rikoksesta tuomitut olivat olleet kreikkalaiskatolisia, minkä vuoksi heihin oli ollut sovellettava kreikkalaiskatolisessa kirkkokunnassa säädettyä katumusharjoitusta. Hänen mukaansa myös muualla Suomessa koleran ilmestyminen oli synnyttänyt kansassa kauhua ja levottomuutta. Mutta mitään, mikä vähimmäskään määrin olisi vivahtanut Salmin tapauksiin, ei muissa osin maata sattunut. Sitä vastoin väestö monissa paikoin Venäjällä, nimenomaan kummassakin pääkaupungissa (= Pietarissa ja Moskovassa), joutui samanlaiseen kuohuntaan kuin Salmassa. Sielläkin kansanjoukot raivostuivat huhuista, jotka kertoivat viranomaisten ja lääkäreiden joukoittain myrkyttävän koleran onnettomia uhreja. Pietarissa vasta hallitsija itse sai kansanjoukot rauhallisella esiintymisellään työntymään.

Danielson-Kalmarin mukaan tapaus oli osoittanut, että Karjalan lahjoitusmailla elänyt kreikkalaiskatolinen väestö vielä toistaiseksi kuului paljon lähemmin idän kuin lännen kulttuuripiiriin.⁵¹ Asia tietysti oli tavallaan näin, mutta Salmin kuohunnan sitominen kulttuuri- ja uskontotaustaan tuntuu oudolta. - Se, mitä Danielson-Kalmari ei todennäköisesti tiennyt, eikä ainakaan osannut ottaa lukuun, oli se, että myös muualla Euroopassa esiintyi samantyyppisiä levottomuuksia kuin Venäjällä ja Salmassa.

Vuoden 1831 koleraepidemia aiheutti nimittäin aivan samansuuntaisia tapahtumia muuallakin kuin kreikkalaiskatolisessa Euroopassa. Esimerkiksi Pohjois-Unkarissa juuri vuoden 1831

⁵⁰ Ks. Aamun Koitto 3/1925, s. 31.

⁵¹ Danielson-Kalmari, J. R., Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen IV: Idän ja lännen taistelua Karjalassa. Porvoo 1931, s. 392 – 393.

koleraepidemia sai aikaan maaorjien kapinan. Samaan tapaan kuin sodat myös koleraepidemia – kuten yleensä muutkin poikkeukselliset olot – sai aikaan eräänlaisia vallankumousyhteyksiä. Unkarissakin kysymys liittyi maaorjuuteen, joka oli tuolloin vallalla paitsi Venäjällä myös muualla Itä-Euroopassa, ja poikkeuksellinen tilanne sai ihmisten mielet kuohuksiin. Ja vaikka Salmassa ei ollutkaan varsinaista maaorjuutta, olot olivat hyvin lähellä sitä. Unkarissa esimerkiksi mainitut kapinalliset toivoivat saavansa rahalla lunastaa itsensä ja maansa vapaiksi.⁵²

Salmassa ei ollut varsinaista venäläismallista maaorjuutta mutta melko lähellä sitä oltiin.⁵³ Toisinaan Salmassa vallinnutta tilannetta on kuvattu puolimaaorjuudeksi. Esimerkiksi kirkkoherra M. J. Huhtinen kirjoitti vuonna 1940 Rajamme vartija –lehdessä,⁵⁴ että lahjoitusmaaolot Salmassa olivat melkein maaorjuutta. Venäläiset tilanherrat vaativatkin aikanaan, että Viipurin läänin karjalaiset lahjoitusmaatalonpojat julistettaisiin maaorjiksi.⁵⁵

Näyttää toisaalta siltä, että pakanuuden aikaan ainakin osin palautuneet uskomukset sekä eriasteinen taikauskaisuus olivat vaikuttamassa tapahtumien kulkuun. Myös uskonnollinen suuttumus voitiin liittää samaan ketjuun, sillä Neiglick oli paikkakunnalla raivonneen koleran tyynnyttämiseksi kaadattanut jotain ainetta pitäjän kaivoihin ja lisäksi vielä Emänpäivän praasniekkana Miinalan jokeenkin. Tarkoituksena oli estää pitäjäläisiä juomasta saastunutta vettä.

Tämän toimenpiteen tarkoituksen kansa selitti aivan päinvastoin: salmilaisten keskuudessa alettiin epäillä, että nimismies halusi myrkyttämällä hävittää niskuroivan kansan. Kapinan päämiehinä olivat miinalalaiset, johtajanaan Oudei Afanasjeff. Kapinaan otti osaa melkein koko pitäjä, pääasiassa kuitenkin miinalalaiset ja manssilalaiset. Äärimmäinen teko tehtiin elokuun viimeisenä päivänä Lunkulansaaren pohjoispäässä, Lehonnenässä, jota paikkaa sittemmin alettiin kutsua Nielikän niemeksi.⁵⁶

Jo hieman ennen murhaa olivat mm. Lunkulan kyläläiset tulkinneet koleran liittyneen muihin, pahaenteisiin asioihin: Herran kirkastuksen päivänä, elokuun kuudentena, Lunkulan kylä vietti perinteellistä Spuassan praasniekkaansa. Juhlan aikana miehet kokoontuivat syrjäiseen paikkaan pohtimaan naisilta salaa hämääriä tietoja Venäjän hirmurutosta, morusta. He olivat nyt entistä kiihtyneempiä pitäjänsä asioiden johdosta. Naisetkin olivat kuulleet jotakin rutosta, mutta eivät pelkonsa vuoksi uskaltaneet siitä hiiskuakaan. Entistä ahkerammin he ristivät ikonin alla silmiään, kumarsivat maahan, kävivät joskus tsasounan edessä siunaamassa itsensä eivätkä yhtenäkään iltana unohtaneet tehdä ristinmerkkiä kotinsa ikkunoiden ja ovien, lastensa ja miehensä yli. Istuessaan Spuassan praasniekassa Kägöpellon aitovierellä he totesivat, että kanerva kukki liian runsaasti ja että se tiesi aina onnettomuutta. Sitä paitsi pääskysyet pitivät liian aikaisin laulajaisiaan ja tulivat liian kesyinä hautakropujen eli hautojen päälle tehtyjen puusalvosten harjalaudoille. Sekin oli huolestuttava enne.⁵⁷

Mitä ilmeisimmin Neiglickin murhaan johti usea eri seikka – paitsi kolera sinänsä ja vanha tyytymättömyys lahjoitusmaajärjestelmää vastaan, jonka näkyvänä ja konkreettisena edustajana

⁵² Unkarin osalta ks. Unkari. Kuvitettu tietoteos. Toim. Zoltán Halász. Tampere 1960, s. 68 – 69.

⁵³ Impilahti-kirjassa väitetään jopa, että Salmassa olisi vallinnut maaorjuus.

⁵⁴ Huhtinen 1940, s. 92.

⁵⁵ Ks. Pelkonen, Lauri, Orlovien ja Gromovien aika 1812 – 1856, s. 117.

⁵⁶ Relander, s. 244.

⁵⁷ Pelkonen, Elna 1959, s. 79.

Neiglickia pidettiin, myös taikauskoisuus ja lisäksi vielä uskonnollinen suuttumus eli se, että ”myrkky” olisi kaadettu jokeen juuri Emänpäivän praasniekkana.⁵⁸

⁵⁸

Ingwald Sourander tulkitsee vuonna 1937 ilmestyneessä historiateoksessaan Neiglickin kammottavan murhatapauksen johtuneen paljolti kansan ”henkisestä pimeydestä”. Hänen mukaansa Salmin tapahtumiin eli nimismies Neiglickin murhaan oli suuresti vaikuttamassa väestön perin alhainen sivistystaso. Ks. Sourander, s. 149.

Kreikkalaiskatolinen kirkko ja seurakunnat Salmessa

Kristinuskon tulo Karjalaan

Novgorod aloitti voimallisen käännästyksen Karjalan itäisissä osissa viimeistään 1300-luvulla. Samaan aikaan tehtiin roomalaiskatolista käännästyötä Länsi-Suomessa ja Länsi-Karjalassa. Läntiseen ”miekkalähetykseen” verrattuna kreikkalaiskatolista käännästyötä tehtiin kuitenkin paljon rauhanomaisemmin keinoin; piispa Henrikin surmaan verrattavia tapahtumia ei itäisen käännästyksen alueella ollut.

Kesti silti kauan, ennen kuin uusi uskonto pääsi Karjalassa hallitsemaan ihmisten mieliä. On todettu, että erityisen syvästi kristinusko ei parin ensimmäisen sadan vuoden kuluessa ollut juurtunut kansaan, vaan se oli pikemmin eräänlaisena ulkonaisena kuorena. Novgorodin ja Pihkovan arkkipiispa Makarioksen vuodelta 1533 säilyneen kertomuksen mukaan karjalaiset palvelivat metsiä, kiviä, jokia, lähteitä, vuoria, aurinkoa ja kuuta sekä uhrasivat haltioille veriuhreja: härkiä, lampaita, kaikenlaisia eläimiä ja lintuja. ”Ja tavallisen ihmisen he pitivät luonaan pappinaan, häntä he kutsuvat arpojaksi (arbuti), ja tämä toimittaa kaikki petollisella tavalla ja antaa lapsille nimen.” Seuraavana vuonna lähetettiin Ilja-munkki hävittämään pakanuutta. Hän hakkasi maahan ja poltti uhrilehdot, upotti uhrikivet veteen ja kastoi ne, joita ei vielä ollut kastettu.

Tiettävästi tämän matkan yhteydessä karjalaiset omaksuivat kristillisen uskon paljon vakavammin kuin aiemmin. Edellä mainitun kertomuksen mukaan siihen vaikutti se, että he suostuivat hävittämään vanhat pyhättönsä – eivätkä joutuneet siitä kuitenkaan millään tavalla vahingoitetuiksi. Tätä he pitivät suurena ihmeenä ja osoituksena vanhan uskonsa merkityksettömyydestä: ”Ja nähtyään tämän ihmetyön he vastaanottivat ilolla Jumalan sanan ja kiroivat (entistä) menoaan, vaikka he sitä ennen olivat tehneet papille vastusta.”¹

Ilja-munkki saapui vielä uudelleen parin vuoden kuluttua tekemään lähetystyötä Karjalaan. Tällöin hän mm. kielsi naisia leikkaamasta hiuksiaan.² Myös muita kristillisiä tapoja hän opetti kansalle.³ Näyttääkin siltä, että hänen lähetystyönsä oli ainakin jossain määrin tehokasta ja onnistunutta, vaikka esimerkiksi hänen kieltonsa, joka koski pakanallisten loitsujen käyttöä, ei pitänyt kääntä; loitsut elivät Karjalassa aina 1800- ja jopa 1900-luvulle asti – tosin paljolti kristillisiin käsityksiin sekoittuneina.

Uusi uskonto sekoittuikin paljolti karjalaisten omiin, vanhoihin uskomuksiin, ja karjalaisten vanhat pitämukset ja kreikkalaiskatolinen uskonto sulautuivat ihmeellisellä tavalla erikoiseksi elämäntapomukseksi, rajan rahvaan elämänfilosofiaksi, jossa kristillinen oli sekoittuneena pakanallisen kanssa.⁴

Karjalaiset kiintyivät kuitenkin lujasti kreikkalaiskatoliseen oppiin, mikä tuli selvästi ilmi jo 1600-luvulla, jolloin kreikkalaiskatolisuuden käännästyttäjä Käkisalmen lääni joutui Ruotsin vallan

¹ Karttunen, s. 208.

² Nainut nainen piti hiuksensa pitkinä mutta peitti ne hunnulla; samaa oli vielä myöhään lähes kaikkialla Suomessa 1900-luvun puolelle asti. Tosin hunnun tilalla oli huivi. – Naimisiin mennyt nainen peitti hiuksensa muitten (varsinkin muitten miesten) näkyviltä. Vanhassa kansanrunoudessa on myös tähän viitattavia kohtia, esim. ”*sinis huiskit huoletonna, kunis huiskit hunnutonna*” (= siihen asti elät huolettomana, kunnes olet hunnutettu, ts. naimisissa).

³ Forsström, s. 65.

⁴ Karttunen, s. 208.

alaisuuteen. Tämä tiesi kreikkalaiskatoliselle uskonnolle vakavaa koetusta; Ruotsi piti Käkisalmen lääninä voittomaana, jota oli ryhdyttävä kulttuurisesti sitomaan uuteen emämaahansa. Tämä koski tietenkin myös uskontoa.

Taistelu uskonnosta Ruotsin suurvalta-aikana

Kun Ruotsi-Suomen ja Venäjän välillä vuonna 1617 oli tehty rauha Stolbovassa, Laatokan-Karjala samoin kuin Raja-Karjala joutui lännen vaikutuspiiriin. Tällöin alkoivat uskonvainot, jotka kohdistuivat kreikkalaiskatoliseen kristinuskon tulkintaan. Se oli ”epäjumalanpalveluksineen” hävitettävä. Näin oli säätänyt Kustaa II Adolf, ja hänen kuoltuaan liitti holhoojahallitus kuninkaan suunnitelmaan sanat: ”hävitettävä keinolla millä hyvänsä”.⁵

Jo vuosi Stolbovan rauhan (1617) jälkeen Ruotsi-Suomen hallitus perusti piispanistuimen Viipuriin, ja piispaksi sinne määrätyn Olavi Elimaeuksen tuli ryhtyä kääntymään Käkisalmen läänin kreikkalaiskatolisia luterilaisuuteen. Heitä velvoitettiin muun muassa olemaan läsnä luterilaisissa jumalanpalveluksissa. Myös muita pakkokeinoja käytettiin. ”Käännystoimenpiteet eivät kuitenkaan onnistuneet”, U. Karttunen kirjoittaa, ”rahvaassa piili syvä epäluulo, myöhemmin puhkesi ilmeinen vihamielisyys viranomaisia ja vallanpitäjiä kohtaan.” – Tätä tyytymättömyyttä lietsottiin myös rajan takaa, ja seurauksena oli se, että väestö alkoi siirtyä vanhoilta asuinsijoiltaan pois, toisin sanoen rajan yli Venäjälle. Tietävästi jo vuosina 1627 – 1635 Käkisalmen läänistä siirtyi rajan taakse yli 1 500 perhettä. Tosin näihin siirtymisiin vaikuttivat monet eri syyt.⁶

”Kun Karjalaa kiihkeän käännystyön ja uskonvainojen lisäksi kohtasivat katovuodet ja rasittivat raskaat verot, siirtyivät asukkaat rajapitäjistä rajan taa. Siellä he olivat turvassa samanuskoisten heimoveljiensä luona, ja Aunuksen viljava maa pystyi elättämään heidätkin.”⁷

Väestön tyytymättömyys tuli ilmi selvästi vuosina 1656 – 1658, kun Ruotsin ja Venäjän välillä käytiin lyhyt sota, joka ei johtanut rajamuutoksiin Karjalassa. Venäläisten hyökättyä maahan monet kreikkalaiskatoliset karjalaiset yhtyivät hyökkääjiin, kuten oli osattu uumoillakin. Nyt luterilaiset asukkaat joutuivat vainon kohteeksi, ja mm. Sortavalan ja Brahean (Liekksa) kaupungit tuhottiin.

Rauhan tultua venäläisiin liittyneet karjalaiset joutuivat kuitenkin tilanteeseen, jossa heillä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin siirtyä Venäjälle. Kreikkalaiskatoliset karjalaiset olivat venäläisiin luottaen ryhtyneet mainitun sodan aikana erilaisiin hävitys- ja kostotoimenpiteisiin, jotka olivat toisinaan aivan yksityisluontoisia. Rauhan tultua he huomasivat asemansa turvattomuuden; Ruotsin vallan palauduttua heillä ei ollut muuta pelastusta kuin pakeneminen. Venäläisten mukana ja jäljessä he alkoivat siirtyä itään ja etelään eli rajan toiselle puolelle. On laskettu, että kyseisinä vuosina Käkisalmen läänistä Venäjälle muutti 4 107 perhettä, s.o. 16 000 – 20 000 henkeä.⁸ Autiotiloille siirtyi luterilaisia asukkaita Savosta, Hämeestä ja Pohjanmaalta.⁹

⁵ Pelkonen, Elna 1958, s. 86 – 87.

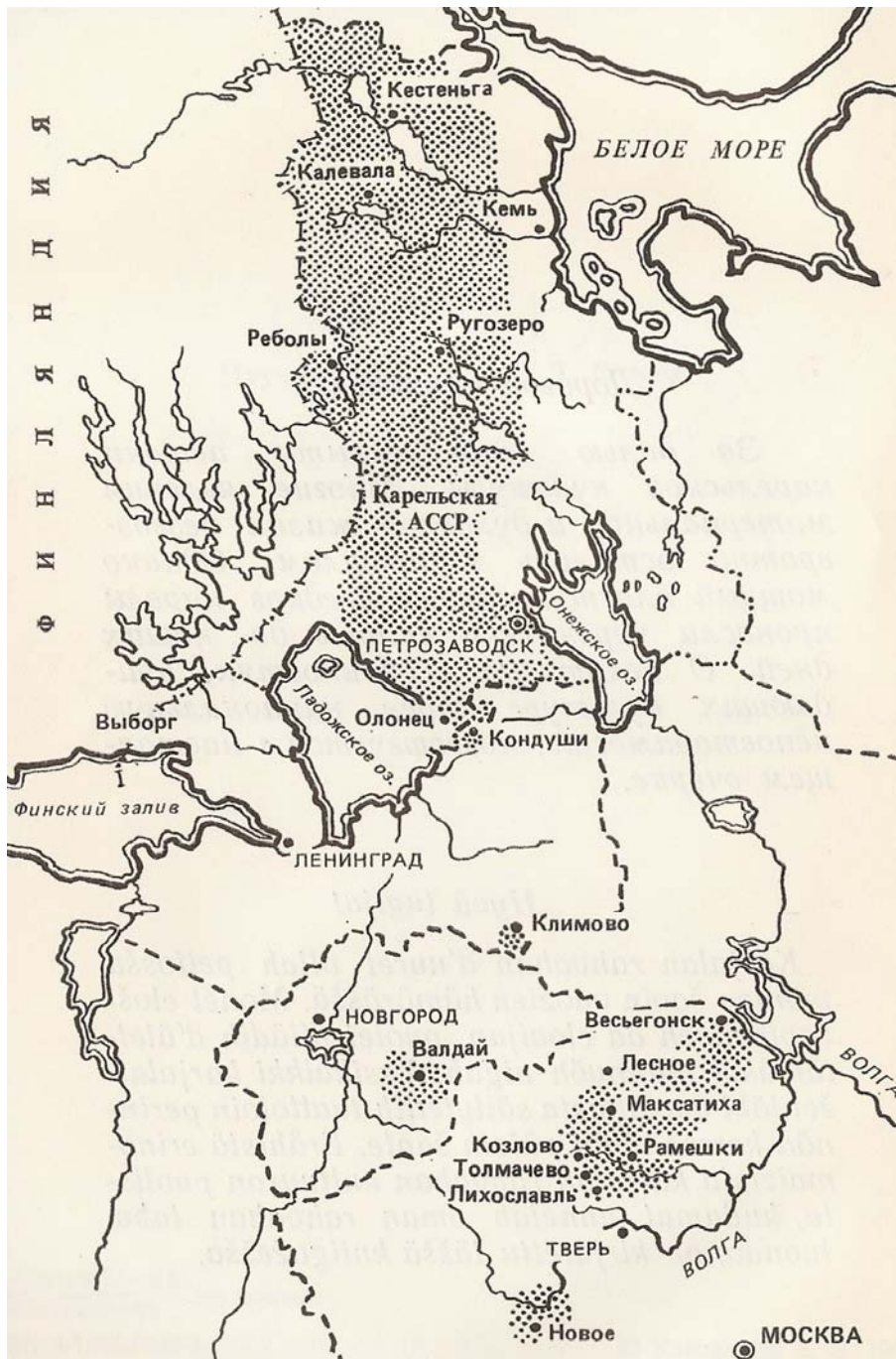
⁶ Karttunen, s. 211 – 212.

⁷ Pelkonen, Elna 1958, s. 87.

⁸ Suuri osa näistä karjalaisista muutti aina Tveriin asti, jossa heitä asuu vieläkin.

Kotikielenä monet käyttävät edelleen karjalaa.

⁹ Karttunen, s. 214 – 215.

KARTTA: VENÄJÄNKARJALAISTEN ASUMA-ALUEET. ETELÄSSÄ NÄKYVÄT ERILLISINÄ SAAREKKEINA NE ALUEET, JONNE KARJALAISIA SIIRTYI AIKANAAN PAKOON PERINTEISILTÄ ASUINSEUDUILTAAN. KARTTA E. I. KLEMENTJEVIN TEOKSESTA KARELI – KARJALAZĖT (PETROZAVODSK 1991).

Väestön siirtyminen Venäjälle huolestutti Ruotsi-Suomen hallitusta, sillä suuri osa Karjalaa jäi miltei autioksi. Toisaalta tilanteeseen voitiin olla tyytyväisiäkin: autiotilat voitiin nyt asuttaa luterilaisella väestöllä ja siten saada luotettavampaa kansainesta rajan läheisyyteen. Tästä syystä

kehotettiin väestöä maan kaikissa kirkoissa muuttamaan Karjalaan. ”Nämä muutannaiset”, Elna Pelkonen kirjoittaa, ”eivät suinkaan kaikki olleet valioväkeä”.¹⁰

Hyvin erikoisen joukkion muodosti varsinkin se luterilaisten henkilöiden ryhmittymä, joka ryhtyi elelemään pohjoisissa Käsänälän metsissä Salmin pohjoisosissa. Vuoden 1682 kärkeillä laadittiin näistä rikollisista luettelo, jonka mukaan ”rosvojoukon johtaja” oli eräs Pietari Ahoinen, ”Liperistä muuttanut murhamies”. Joukkioon kuului toistakymmentä murhamiestä, varasta ja muuta ilkityön harjoittajaa. ”Ei ollut todellakaan edustava tuo luterilainen irtolaisjoukko Käsänälän erämaissa”, Salmin luterilaisasutusta tutkinut Erkki Kuujo kirjoittaa.¹¹

Salmin muihin kyliin muutti toki kunnollistakin väkeä maan luterilaisista osista. Salmiin perustettuun rajavartiostoon tuli väkeä pääasiassa Savosta. Niin ikään autioituneisiin taloihin tuli uusia asukkaita, jotka olivat kotoisin maan luterilaisilta alueilta. Kaikkiaan Salmissa laskettiin olleen noin 40 taloa luterilaisten hallussa. Luterilainen asutus keskittyi pitäjän läntiseen rannikkoseutuun, jossa se liittyi Impilahden luterilaiseen rannikkoasutukseen. Eri kylissä luterilaisia oli vaihtelevasti; esimerkiksi Karkun kylässä he olivat jopa enemmistönä, kun taas Tulemajoen kylä pysyi täysin ortodoksisena.¹²

Tilanne muuttui jälleen kokonaan toiseen suuntaan Uudenkaupungin rauhan (1721) jälkeen, kun Suomen Karjala siirtyi Venäjälle suurin piirtein samaa rajaa myöten kuin viime sotien jälkeenkin. Tällöin kreikkalaiskatolinen eli ortodoksinen uskonto sai jälleen valtiovallan suojeluksen puolelleen, ja Salmissakin kreikkalaiskatolinen kristinuskon muoto sai jälleen rauhassa kehittyä seuraavat kaksisataa vuotta.

Luterilainen väestö sen sijaan hupeni melkein olemattomiin. – On jossain määrin epäselvää, kuinka suuri osa paikkakunnalle muuttaneista luterilaisista lähti pois ja kuinka suuri osa vaihtoi luterilaisen tunnustuksensa kreikkalaiskatoliseksi. Kirkkoherra M. J. Huhtinen kirjoitti vuonna 1944, että suuren painostuksen alaisina muuttuivat entiset savolaiset evankelis-luterilaiset suvut 1700- ja 1800-luvuilla kreikkalaiskatoliseksi. Sukunimistö säilyi kuitenkin suomalaisena, vaikka ristimänimet alkoivat venäläistyä.¹³

Salmin seurakunnat ja kirkot

Salmissa, kuten muuallakin kreikkalaiskatolisessa Karjalassa, maisemaa hallitsivat kirkot ja tšasounat. Pitäjän seurakunnallinen keskus sijaitsi aiemmin Kirkkojoella, josta se siirtyi 1800-luvulla Tulemalle. Kirkkojoen viimeinen kirkko siirrettiin 1800-luvun lopulla Mantsinsaarelle, jossa toimi itsenäinen seurakunta aina viime sotiin asti.

Tulemalle vuosina 1815-1824 rakennettu ja 1825 vihitty Pyhän Nikolain kirkko oli koko pitäjän ulkoisesti näkyvin tunnus ja eräänlainen ”maamerkki”. – Engelin piirtämä kirkko oli kreivitär Anna Orlovan tilaama: hän kustansi ja rakennutti tämän kirkon vähän ennen kuin myi omistamansa lahjoitusmaa-alueen Gromovin kauppiasveljeksille.

¹⁰ Pelkonen, Elna 1958, s. 87.

¹¹ Kuujo, s. 83 – 84.

¹² Kuujo, s. 81.

¹³ Ks. Nuori Karjala kesäkuu 1944, s. 61.

KUVA: SISÄKUVA PYHÄN NIKOLAIN KIRKOSTA.

Pitäjässä oli siis erillinen ortodoksinen seurakunta ja sen kirkko Mantsinsaarella. Lisäksi Manner-Salmassa oli Tuleman pääkirkon lisäksi kaksi muuta ortodoksista kirkkoa: Manssilassa sijainnut Aleksanteri Nevalaisen kirkko ja pitäjän pohjoisosien keskuspaikassa Orusjärvellä sijainnut Pyhän Nikolaoksen kirkko.¹⁴ Näistä viimeksi mainittu on edelleen olemassa. Orusjärvellä aiemmin ollut tšasouna siirrettiin kirkon valmistumisen (1910) jälkeen Kaunoselkään.

¹⁴ Orusjärven kirkon rakentamisen teki mahdolliseksi ”tunnettu moskovalainen mesenaatti”, todellinen valtioneuvos J. A. Kolesnikov, joka tuki hanketta kymmenellä tuhannella ruplalla. Kirkko oli suunniteltu 300 hengelle. Ks. Mikkelin Sanomat 30.1.1909.

KUVA: KAUNOSELÄN TSASOUNA ELI RUKOUSHUONE. RAKENNUS SIIJAITSI
AIEMMIN ORUSJÄRVELLÄ, JOSSA SE TOIMI KIRKKONA.

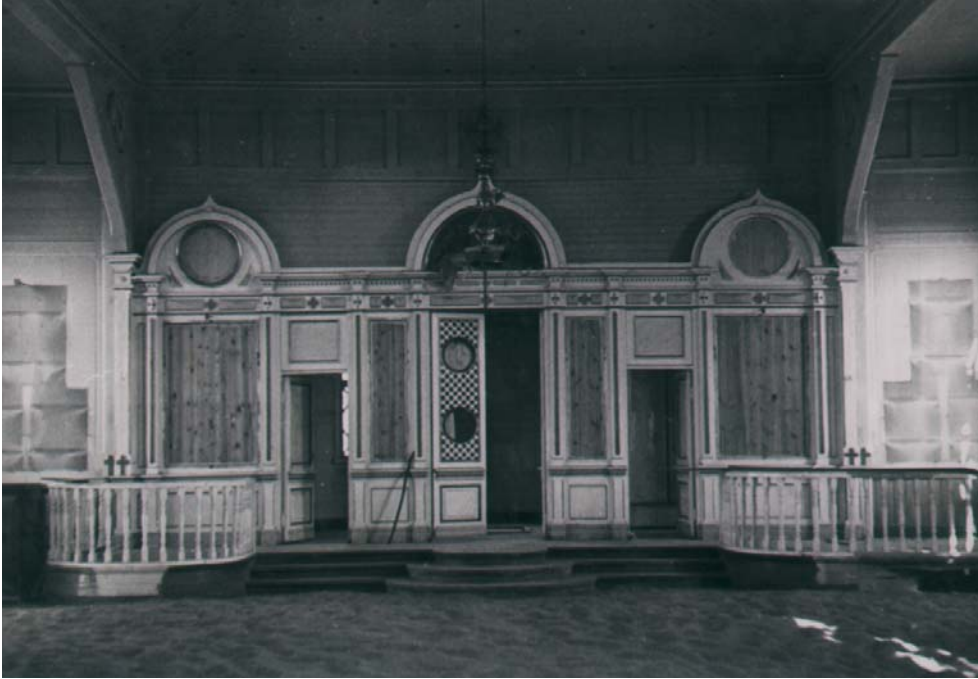
KUVA: ORUSJÄRVEN KIRKKO. KIRKKO ON SALMIN KIRKOISTA AINOA, JOKA EI TUHOUTUNUT SODASSA.

KUVA: MANTSINSAAREN KIRKKO. KUVA TEOKSESTA LAATOKAN MAININGIT. (OTAVA 1942).

Mantsinsaarelle puolestaan oli siirretty Kirkkojoen kylässä sijainnut vanha kirkko, joka oli ennen Tulemalle rakennettua Pyhän Nikolain kirkkoa ollut koko pitäjän ainoa kreikkalaiskatolinen kirkko. Mantsinsaaren seurakunta toimi aluksi Salmin seurakunnan kappelina. Se itsenäistyi vuonna 1889

omaksi seurakunnaksi. Vuonna 1906 rakennettiin kolmas kirkko Manssilaan, jonne perustettiin niin ikään itsenäinen seurakunta.

KUVA: SISÄKUVA MANSSILAN KIRKOSTA.

Myös vuonna 1910 Orusjärvelle rakennetun kirkon ympärille kehittyi aluksi oma seurakuntansa. Näin Salmissa oli jonkin aikaa jopa neljä kreikkalaiskatolista seurakuntaa. Manssilan ja Orusjärven seurakunnat sulautuivat kuitenkin pian Nikolainkirkon seurakuntaan, joten itsenäisyyden aikana Salmissa oli kaksi ortodoksista seurakuntaa: Salmin ja Mantsinsaaren.¹⁵

Vuonna 1800 tehdyn päätöksen mukaan seurakunnassa oli kaksi pappia. Tilanne ei muuttunut, kun Salmi yhdessä muun ns. vanhan Suomen kanssa yhdistettiin autonomiseen Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812. Salmin kreikkalaiskatolisen seurakunnan ensimmäisen papin virassa toimivat 1800-luvulla ja 1900-luvulla (vuoteen 1917 eli Venäjän vallan loppuun) seuraavat henkilöt:

Filip Konstantinov	1772 - 1805
Johannes Emeljanov	1805 - 1815
Nikolai Saostrovskij	1815 - 1822
Vasilij Drematskij	1822 - 1835
Gavril Sotikov	1835 – 1873

¹⁵ Ks. Hämynen, Tapio, Suomalaistajat, venäläistäjät ja rajakarjalaiset: kirkko- ja koulukysymys Raja-Karjalassa 1900 – 1923. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja N:o 17. Joensuu 1995, s. 43.

Jakov Sabolotskij	1873 – 1897
Nikolai Sotikov	1897 – 1907
Nikolai Vasiljev	1907 – 1909
Konstantin Jakovlev	1909 - 1917

Vuodesta 1917 vuoteen 1918 kirkkoherrana oli Ivan Michailov, joka oli keväällä 1917 pakotettu lähtemään Suistamolta venäläismielisyytensä vuoksi.¹⁶ Häntä seurasi Hämeenlinnasta tullut Ivan Feodorov, joka oli syntynyt Salmin Mantsinsaarella ja tunsu siten paikkakunnan olot. Hän suomensi nimensä muotoon Johannes Railas¹⁷ ja hän oli seurakunnan ensimmäisenä pappina ja samalla esimiehenä vuodesta 1919 eteenpäin, vielä evakossakin, aina siihen asti kun seurakunta lakkautettiin 1950.

KUVA: SALMIN RIPPIKOULULAISIA VUONNA 1936. EDESSÄ ISTUVAT KANTTORI SOTIMO, ROVASTI RAILAS SEKÄ SEURAKUNNAN TOISENA PAPPINA 1925 – 1950 TOIMINUT ROVASTI MIHAILOV (MYÖH. MIKKOLA). KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Tšasouna eli rukoushuone muodosti kunkin kylän henkis-hengellisen keskipisteen. Kylän asukkaat rakensivat sen omilla varoillaan ja talkootyönä.¹⁸ Kyläkohtaisten tšasounien lisäksi oli olemassa

¹⁶ Merras, Olavi, Raja-Karjalan kansallistuva ortodoksisuus: Salmin kreikkalaiskatolinen seurakunta 1917 – 1936. Kirkkohistorian laudatur-tutkielma. Helsingin yliopisto 1979, s. 36.

¹⁷ Salmilaisten keskuudessa Railaksen lempinimeksi tuli *Ivan-pappi*.

¹⁸ Sauhke, s. 19.

pienempiä, yksityisten rakennuttamia tšasounia. Niiden ovet olivat auki kaikille, ja ohikulkijat kävivät usein sytyttämässä tuohuksen ikonin eteen ja hetken rukoilemassa niissä. Tällaisia olivat mm. Damaskinoksen eli Siderovin ("Siitarin") tšasouna ja merenkävijäin eli Ishukovin tšasouna Mantsissa.

KUVA: TŠASOUNA SALMISTA. KUVA TEOKSESTA KARJALAINEN PERINNEKUVASTO.

Näillä pyhäköillä oli itsestään selvä, arvostettu asema kunkin kylän asukkaiden keskuudessa; kylän keskellä sijainnut pyhäkkö kuvasti kyläläisten henkisen maailman yhteenkuuluvaisuutta ja kokosi heidän jumaluuskäsitteensä näkyväksi. Tšasounissa pidettiin sekä pappien että maallikkojen toimittamia jumalanpalveluksia. Yhteisten jumalanpalveluksien aikana kyläläiset toivat hartaat rukouksensa Jumalan eteen. Kyläläiset kiittivät elämän antajaa kaikesta menneestä hyvästä ja anoivat häneltä suojelusta tulevien pahojen päivien ja pimeiden öiden ajaksi.¹⁹

Salmin kylien tšasounat on lueteltu seuraavassa. Kylän nimen jälkeen on maininta siitä, mille raamatulliselle tai kirkolliselle tapahtumalle tai henkilölle tšasouna oli pyhitetty.

Ala-Uuku

Pyhä Nikolaos

¹⁹

Sauhke, s. 20.

Hiiva	Kristuksen taivaaseenastuminen
Karkku	Johannes Kastajan syntymä
Kaunoselkä	Pyhä Nikolaos
Kirkkojoki	Marttyyrit Paraskeva
Kovero	Pyhittäjä Aleksanteri Syväriläinen ja ruhtinas Aleksanteri Nevalainen
Käsnäselkä	Suurmarttyyri Demetrios
Lunkula	Kristuksen kirkastuminen
Miinala	Jumalansynnyttäjän kuolonuneen nukkuminen
Oritselkä	Pappismarttyyri Blasios
Palojärvi	Kristuksen temppeliintuominen
Rajaselkä	Pyhittäjäerakko Simeon Styliitta
Räimälä	Apostolit Pietari ja Paavali
Tulema 1	Suurmarttyyri Georgios
Tulema 2	Apostoli ja evankelista Johannes Teologi
Työmpäinen	Profeetta Elia
Uuksalonpää	Herran äidin syntymä
Uuksalonpään Niemelä	Pyhä Nikolaos
Uusikylä	Kristuksen temppeliintuominen
Varpainen	Johannes Kastajan syntymä
Varpaselkä	Ylienkehi Mikael sekä Marttyyrit Floros ja Lauros
Ylä-Uuksu	Jumalansynnyttäjän suojeleminen. ²⁰

²⁰

Ks. Merras, s. 9.

KUVA: SIDEROVIN TŠASOUNA MANTSISTA. (ANJA ROUHOLAN ARKISTO.)

Vainajia kohdeltiin kunnioittavasti, ja heitä muistettiin eri tavoin, mm. viemällä ruokaa haudoille. Tämä kalmoilla käynti oli varsinkin vanhan kansan tapa.²¹

²¹ Huhtinen 1940, s. 92. Huhtisen mukaan ruoan vieminen vainajille oli muinaissuomalainen tapa.

KUVAT: VAINAJILLE VIEDÄÄN RUOKAA. KUVAT TEOKSESTA KARJALA MUISTOJEN MAA (WSOY 1940). KUVAAJA: EINO MÄKINEN.

Haudoilte saatettiin myös tehdä pieniä salvoksia, *haudugrobuja*, minkä lisäksi haudoilla käytiin itkemässä. Äänellä itkeminen (*iänel itkendy, iänel itkemine*) eli itkuvirsien esittäminen kuului oleellisena osana myös hautajaisiin. Muita siirtymäriittejä, joihin tarvittiin itkuvirsiä ja niitä esittäneitä itkijänaisia, olivat häät ja sotaväkeen lähtö. Itkijänaiset ilmaisivat yhteistä surua sanoilla itkien. Virret olivat usein improvisoituja, vaikka niitä säätelivät tietyt kieli- ja tyylinormit. Itkijät saivat itketettävissään usein aikaan voimakkaan sielullisen reaktion, mistä syystä häätapahtumaan liittyneestä morsiamen itkettämisestä alettiin luopua. Itkuvirsissä esiintyi huomattavasti Jumalaan vetoamista ja Jumalasta muistuttamista. Itkuvirret alkoivat kuitenkin jo maailmansotien välisenä aikana olla häviävä perinnelaji: perinteenkantajien kuoltua uusia ei liiemmin ilmaantunut, sillä nuoret eivät tunteneet kiinnostusta äänellä itkemisen omaksumiseen.²²

²²

Saarikivi, Ritva, Naisen asema ja tehtävät Salmin ortodoksisessa seurakuntaelämässä 1917 – 1939. Kirkkohistorian laudatur-työ. Helsingin yliopisto 1974, s. 95 – 99.

KUVAT: HAUDALLA ITKIJÖITÄ. KUVAT TEOKSESTA KARJALA MUISTOJEN MAA (WSOY 1940).

KUVA: *HAUDUGROBU* KÄSNÄSELÄN HAUTAUSMAALLA. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Salmin pääseurakunnan alueella oli 1940-luvulle asti käytössä ainakin seuraavat kreikkalaiskatoliset hautausmaat. Hautausmaat on seuraavassa lueteltu ikäjärjestyksessä (suluissa vuosi, jolloin paikan käyttö hautausmaana oli vahvistettu):

- Tuleman kirkon hautausmaa (1892)
- Käsnäselän hautausmaa (1893)
- Orusjärven hautausmaa (1895)
- Ala-Uuksun hautausmaa (1895)
- Ylä-Uuksun hautausmaa (1895)
- Palojärven hautausmaa (1895)
- Lunkulan hautausmaa (1895)
- Miinalan hautausmaa (1895)
- Koveron hautausmaa (1902)²³

Lisäksi Manssilassa, joka oli väliin omana seurakuntanaan kuten Orusjärvikin, oli oma hautausmaa.

²³

Ks. Merras, s. 9.

KUVA: ITKIJÄNAISIA HAUDALLA. KUVA TEOKSESTA RAKAS ENTINEN KARJALA (WSOY 1955).

Kristinoppikoulujen eli kreikkalaiskatolisten rippikoulujen pito aloitettiin Salmissa vuosina 1914 – 1915.²⁴ Tiistaiseurat puolestaan alkoivat Salmissa 1920-luvulla. Kyseessä oli pääosin naisten kristillinen hyväntekeväisyystoiminta, joka oli alkanut jo 1890-luvulla. Salmin tiistaiseura rekisteröitiin vuonna 1927 Pyhien Sergein ja Hermanin Veljeskunnan (per. 1885) alaosastoksi. Tarkoituksena oli tukea Veljeskuntaa sisälähetystyössä. Ohjelmaan kuului henkilökohtaisen vaikutuksen, puheitten, kirkkolaulun harrastamisen, rukoushartaushetkien ja pyhäkoulujen lisäksi kristillinen hyväntekeväisyys. Viime mainittuun kuului mm. köyhien lasten ravitseminen, vaatettaminen ja kouluttaminen sekä sairaista ja vähäosaisista huolehtiminen. Tavoitteena oli myös kehittää ihmisissä siveellisyyttä ja raittiutta. Tiistaiseurat kokoontuivat kahden viikon välein jäsenten kodeissa pidettyihin ompeluiltoihin. Niissä luettiin hengellistä kirjallisuutta ääneen, laulettiin kirkkolauluja ja kuunneltiin toisinaan pappien pitämiä puheita. Kirkkolaulu korostui erityisesti Mantsinsaaren tiistaiseurassa: ompeluilloissa harjoiteltuja kirkkolauluja kokoonnuttiin laulamaan sunnuntaisin tšasounan hetkipalvelukseen.²⁵

Kaiken kaikkiaan Salmi erottui muusta Suomesta ja varsinkin luterilaisesta Länsi-Suomesta vahvasti. Uskonto säilyi ja näkyi Salmissa, kuten muuallakin Raja-Karjalassa aivan toisella tavalla kuin muualla Suomessa eli maan luterilaisilla alueilla. Viimeksi mainittujen kohdalla ns. maallistumiskehitys²⁶ alkoi jo 1800-luvulla vaikuttaa uskonnon asemaan ihmisten ajattelussa ja arjessa. Poikkeuksen muodostivat herätysliikkeiden valta-alueet. Erikseen mainittakoon, että Salmi oli vuonna 1939 Suomen kreikkalaiskatolisin pitäjä, ja – mikä vielä merkittävämpää – usko oli siellä hyvin elävä. Se, että Salmi pysyi lähes 90-prosenttisen ortodoksisena aina talvisotaan asti, johtui siitä, että Salmiin ei juurikaan ollut muuttoliikettä muualta Suomesta; kun Salmin vähäininkin teollisuus kuihtui melko olemattomiin 1920-1930-lukujen taitteen laman myötä ja kun pitäjään ei ollut rautatietä (paitsi aivan sen rajalle Uuksuun), paikkakunnalle ei muuttanut uutta luterilaista väestöä, joka olisi muuttanut väestön uskontosuhteita radikaalisti.²⁷ Aivan toisin kävi mm. naapurissa Suojärvellä. Siellä luterilaisten osuus oli vuoteen 1939 mennessä kasvanut kolmannekseen koko väestöstä.²⁸

²⁴ Merras, s. 40.

²⁵ Saarikivi, s. 102 – 106.

²⁶ Lutherin uskonoppia on usein sanottu maallistumisen portit avanneeksi uskonopiksi; kun Luther selitti, että kaikki olivat yhtä hyviä papeiksi ja että kaikki arkinen työ (so. rehellinen ja kutsumuksessa tehty työ) oli jumalanpalvelusta jo itsessään, raja uskonnon ja maallisen välillä hämärtyi. Luther kielsi mm. luostarit ja luostariväen olemassaolon tarkoituksen, pyhimykset, Neitsyt Marian palvonnan, samoin kuin kaikki pyhäinkuvat (vrt. ikonit) ja melkein jopa kaiken mystiikankin.

²⁷ M. Huhtinen kertoo muutamista käännyttäisistä 1930-luvun Salmissa. Eräs tulemalainen pariskunta oli vaihtanut tunnustuksensa luterilaiseksi, mutta heidän luonaan pidetyt seurakunnat menivät usein unien kertomiseksi. Tämä saattoi liittyä myös paikkakunnalla esiintyneeseen muuhun taikauskoiin. ”Uniin uskottiin ja unista puhuttiin, sellainen oli mentaliteetti”, Huhtinen toteaa. Edellä mainitun pariskunnan tytär puolestaan kääntyi roomalaiskatoliseksi ja meni nunnaksi Baltiaan. Ks. M. Huhtisen haastattelu. Kirkollisen kansanperinteen arkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

²⁸ Laitila, Teuvo, Kansanomainen ja kirkollinen ortodoksisuus Raja-Karjalassa. Teoksessa Karjala – historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki 1998, s. 404.

KUVAT: HARRASTA KIRKKOVÄKEÄ. KUVAT TEOKSESTA KARJALA MUISTOJEN
MAA (WSOY 1940). KUVAAJA: EINO MÄKINEN.

Salmin kreikkalaiskatoliseen pääseurakuntaan kuului vuonna 1939 yhteensä 8 494 jäsentä, joista 4 211 oli miehiä ja 4 283 naisia.²⁹ Mantsinsaaren seurakunnassa vastaavat luvut olivat 1 355, 710 ja 645. Mantsinsaaren seurakuntaan kuuluivat myös Uuksalonpää sekä Lunkulan kylä. Uuksun kreikkalaiskatoliset puolestaan kuuluivat Pitkärannan kreikkalaiskatoliseen seurakuntaan. Pitkärannan kreikkalaiskatoliseen seurakuntaan kuului viimeisenä rauhan vuonna 1 116 salmilaista (518 miestä ja 598 naista). He muodostivat vajaan kolmanneksen Pitkärannan seurakunnan jäsenistä.³⁰

Luostarit

Salmista, kuten muualtakin Karjalasta, tehtiin pyhiinvaellusmatkoja Valamon luostariin. Valamoon tehtyjä pyhiinvaellusmatkoja kuvailtiin aikanaan mm. Kansanvalistusseuran kalenterissa 1890 -kiinnostuneen positiivisessa valossa.³¹ Pyhiinvaeltajia tuli erityisesti heinä-, elo- ja syyskuussa, jolloin vietettiin luostarin tärkeimpiä juhlapäiviä. Luostarin majatalo oli tuolloin aivan täynnä, ja pyhiinvaeltajat saivat asua siellä kolme vuorokautta maksutta. Myös ruoka – sama jota munkit söivät – tarjottiin ilmaiseksi. Lisäksi luostarista käsin harjoitettiin muutakin hyväntekeväisyyttä lähiseudun pitäjien vähävaraisia kreikkalaiskatolisia asukkaita kohtaan.

Yhteydet juuri Valamoon olivat salmilaisille läheiset. Valamoon tehtiin pyhiinvaellus- ja jääksimismatkojen lisäksi muitakin vierailuja. Koska etäisyys ei ollut kovin pitkä, luostarissa oli helppo käydä useinkin. Esimerkiksi eräs mantsinsaarelainen mies kertoi lähteneensä eräänä pääsiäislauantaina potkukelkalla Valamoon kuuntelemaan yöpalvelusta. Aamulla hän tuli takaisin kotiin, kun muu perheenväki heräsi.³² Yhteydet Valamoon olivat erityisen tiiviit juuri Mantsinsaarelta. Tätä yhteyttä kuvaa osaltaan sekin, että saaren länsirannalla, Jetsunrannassa, oli Valamon munkkien tuoma puolitoista metriä korkea musta graniittiristi. Varsinkin vanhemmat ihmiset ristivät silmänsä ja kiittivät Jumalaa kulkiessaan kyseisen ristin ohi.³³ Lisäksi juuri Mantsista käytiin Valamossa paljon ansiotyössä.

Kreikkalaiskatolisessa Karjalassa oli paitsi suuria ja tunnettuja luostareita (Valamo, Konevitsa, Solovetsk ja Aleksanteri Syväriläisen luostari) myös useita pikkuluostareita. Eräs niistä sijaitsi Salmin Orusjärvellä. Tiettävästi se sijaitsi Orusjärven vuonna 1910 rakennetun kirkon ja Kuuselan talon välisessä maastossa. Kyseessä oli 1500-luvulla perustettu munkkiluostari, joka hävitettiin ison vihan aikana (1713 – 1721) ”perustuksiaan myöten”. Luostarin kellot oli tiettävästi upotettu läheiseen Ponkkolan järveen.³⁴

²⁹ Viljanto, s. 85.

³⁰ Viljanto, s. 91.

³¹ Myöhemmin, Suomen itsenäistyttyä, luostarit sen sijaan esitettiin pikemmin negatiivisessa valossa, esimerkiksi Laatokka-lehden laajassa kirjoitussarjassa vuonna 1928. Niin ikään eduskunnassa esitettiin hyvin kärjekkäitä kannanottoja luostareita vastaan 1920-luvun alussa. Niistä ks. esim. Nokelainen, Mika, Vähemmistövaltiokirkon synty. Ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion suhteiden muotoutuminen Suomessa 1917 – 1922. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 214. Helsinki 2010, s. 234-.

³² Ks. Peiponen, Valto A., Peiposenkylä – merellinen kalastajien kylä. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 202.

³³ Peiponen, Valto A., Peiposenkylä – merellinen kalastajien kylä, s. 200.

³⁴ Ks. Meijän Salmi kuvina, s. 271. Stolbovan rauhaa seuranneessa rajankäynnissä pyydettiin eräs munkki kyseisestä luostarista todistamaan, että Kaunoselän asukkaat olivat ”aina” kuuluneet Salmin pogostaan. Ks. kuvaus rajankäynnistä Tom Gullbergin ja Mikko Huhtamiehen

Näitä pieniä luostareita oli ympäri Karjalaa. Väestö kunnioitti niissä asuneita munkkeja. Erikseen mainittakoon, että Venäjällä oli aina ensimmäiseen maailmansotaan asti myös ns. puolimunkkeja, jotka kuulumatta varsinaisesti luostariyhteisöön elivät munkintapaista elämää. Erään omalaatuisen uskonnollisen ryhmän muodostivat aikanaan myös niin kutsutut vanhauskoiset. Heitä liikkui Salmisakin, jonka rantakylien kautta kreikkalaiskatolista väestöä myös muualta Karjalasta kävi tekemässä pyhiinvaellusmatkoja Valamoon. Nämä pyhiinvaeltajat saattoivat viipyä paikkakunnalla pitkiäkin aikoja. Sekä pyhiinvaeltajat, puolimunkit että vanhauskoiset majoitettiin ja kestettiin yleensä ilmaiseksi. He saattoivat viipyä paikkakunnalla pitkiäkin aikoja läpikulkumatkallaan Valamoon.³⁵

Vanhauskoiset eli vanhavierulaiset olivat kirkosta eronneita, ”elämäntavoiltaan perin kunnollisia, uskonnollisissa hurmostiloissa eläviä ihmisiä”, joiden salaisia luostareita löytyi Suomenkin puolelta, Ilomantsista ja Kuusamosta. He tunnustivat Raamatun mukaisen yleisen pappeuden ja elivät sängen askeettista elämää. Joukossa oli myös naisia (ja jopa naispuolisia hengellisiä johtajia). He tulivat kuuluisiksi polttoitsemurhistaan, joita he tekivät ”vainon kohdatessa”. Virallinen kirkko suhtautui heihin kielteisesti, sillä he eivät halunneet ottaa Venäjän kirkossa hyväksytyjä uusia jumalanpalvelusmenoja ja –kaavoja käyttöönsä. Vainoihin liittyy se, että vanhauskoiset tuomitsivat itse Venäjän tsaarinkin ”antikristukseksi”, koska tämä oli suostunut mainittuihin uudistuksiin.³⁶ Juuri syrjäisestä Karjalasta he löysivät itselleen sopivia ”pakopaikkoja” – minkä lisäksi he olivat yleensä kansan suosiossa.³⁷

Vanhavierulaisuus syntyi 1600-luvulla, mutta sen edustajia tavattiin vielä talvisodan alla Salmisakin, jossa heitä oli ainakin Rajaselässä. He tekivät ristinmerkin kahdella sormella, karttoivat viinaa ja pitivät suuressa arvossa vanhoja tapoja ja seremonioita.³⁸

Luostareihin tehtiin paitsi pyhiinvaellusmatkoja myös ns. jääksimismatkoja. Niitä tehtiin, kun erilaisista kriiseistä selviydyttiin. Kun ihmisille tuli sairauksia, vastoinkäymisiä ja onnettomuuksia he turvautuivat Jumalan apuun. Monet antoivat tällöin Jumalalle lupauksen,³⁹ ja kun kriisi oli ohi he tekivät jääksimismatkan luostariin tai lupasivat lapsensa tietyksi ajaksi luostariin ilmaiseen työhön.⁴⁰

Eräs mantsinsaarelainen kertoi Nuori Karjala -lehdessä marraskuussa 1984 omasta jääksimismatkastaan Valamon luostariin vuonna 1915 näin:

teoksessa, s. 52. - Aiempana samassa teoksessa kerrotaan (s. 25), että ”pieni Orusjärven luostari Salmisassa suljettiin 1612, ja ruotsalaista miehitystä seurasi muutoinkin ortodoksien voimakas muuttoaalto itään päin Aunukseen”.

³⁵ Ks. Pelkonen, Elna 1959, s. 334.

³⁶ Toisen tulkinnan mukaan heidän toimintansa motiivina ei ollut uskonnollinen (tai yleensä hengellinen) vakaumus, vaan muut syyt. Näin asian esittävät Kimmo Katajala ja Irina Tšernjakova artikkelissaan ”Karjalainen ihminen uuden ajan alussa” (s. 85-).

³⁷ Ks. Pelkonen, Elna 1959, s. 334.

³⁸ Ks. M. Huhtisen haastattelu. Kirkollisen kansanperinteen arkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

³⁹ Myös praasniekka saattoi perustua lupaukseen. Esim. ”Manššilikon Valassi”, jota vietetään nykyään Pielavedellä, oli lupaukseen perustunut praasniekka.

⁴⁰ Ks. Rouhola, Anja, Uskon voimaa. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 83.

”Olin syntynyt terveenä, mutta lähes vuoden vanhana sairastunut, mikä oli jatkunut yli vuoden. En ollut kyennyt nousemaan jaloilleni. Tämän vuoksi vanhempani ja isovanhempani olivat minut vieneet kirkkoon saamaan kirkkoherraltamme esirukouksen sairaudestani parantumiseksi, jolloin he olivat antaneet lupauksen lähettää minut koulun käytyäni puoleksi vuodeksi Valamon luostariin suorittamaan siellä Jumalalle palvelustehtäviä, jos paransin taudistani terveeksi.

Ja niin jouduin lähtemään Valamon luostariin alle 14-vuotiaana täyttämään puolestani annettua lupaus, jota kesti n. seitsemän kuukautta. Setäni tuli minua hakemaan hevosella huhtikuussa 1915.

Luostarissa jouduin työskentelemään räätälin verstaassa, jossa valmistettiin ristinmuotoisia ’hattuja’, joita noviisit joutuivat käyttämään.

Kirkossa piti käydä kolme kertaa päivässä: varhain aamulla, sitten ennen ruokailua ja illalla. Aamulla kirkosta palattua nautittiin teetä ja tummia korppuviipaleita. Päivällä useimmiten syötiin kalakeittoa. Keskiviikkona ja perjantaina paastottiin, jolloin oli kuorekeittoa, jossa oli perunoita, kuten kalakeitossa yleensäkin, tummaa leipää ja lasillinen sahtia, sekä teetä aamuin ja illoin. Jouluna ja erikoispyhinä ruoka oli hieman maittavampaa ja jälkiruokaksi saattoi olla omenapiirakkaa, jota sai suuren annoksen.”⁴¹

Kotien uskonnollinen elämä

Uskonto näkyi salmilaisten elämässä vahvasti. Useissa eri teoksissa on viitattu tähän: salmilaiset olivat uskonnon harjoituksessaan hyvin aktiivisia – ja samalla antaumuksellisia. Lisäksi tämä koski niin arkea kuin juhlaakin. Kirkollisten juhlapäivien viettoa sekä niihin liittyneitä tapoja vaalivat etenkin vanhemman polven salmilaiset. He harjoittivat myös kotihartausta ja parhaansa mukaan neuvoivat lapsilleen uskonnollisia tapoja ja Jumalaa pelkävää mieltä.⁴²

Kotihartaus olikin Salmisissa aivan yleinen. Lähes kaikissa kreikkalaiskatolisissa kodeissa olivat *obrazat* eli ikonit (pyhäinkuvat) seinillä. Useissa kodeissa oli ikonin edessä pieni lamppu eli *lampatku* tai *tuohus* eli kirkkokynttilä, joka sytytettiin rukouksen ajaksi palamaan. Kotialttarin ääressä rukoiltiin aamuin ja illoin, ruoalle ruvetessa ja siltä noustaessa, matkalle lähettäessä jne. Kreikkalaiskatolinen väestö ei ryhtynyt mihinkään tärkeään työhön ilman edellä käynyttä rukousta. Sellaiset tapahtumat kuin kylvöön lähtö, heinänteon tai muun tärkeän maataloustyön aloittaminen tai lopettaminen sekä muut vastaavat tapahtumat antoivat aiheita joko anomus- tai kiitosrukoukseen kotialttarin ääressä.⁴³ Jumala oli perheen jäsen, ja joka aamu viivähdettiin ikonin luona. Kun joku lähti pidemmälle matkalle, kokoontuttiin hartauteen. Lampukka sytytettiin, ja perheen pää toimitti rukouksen siunaten lähtijät ja kotiin jäävät.⁴⁴

⁴¹ Ks. www.mantsinsaarisaura.fi. Sivut luettu 23.2.2011.

⁴² Viljanto, s. 98.

⁴³ Viljanto, s. 100 – 101.

⁴⁴ Turunen, s. 37.

Salmi oli aina toiseen maailmansotaan asti vahvasti kreikkalaiskatolinen – jopa Raja-Karjalankin kunnista kaikkein vahvimmin.⁴⁵ Lisäksi uskonto näyttää siis olleen poikkeuksellisen voimakkaasti vaikuttamassa ihmisten elämään – omaa kotia ja arkista elämää ja sen toimituksia myöten.

Kuten Niilo Sauhke kertoo, salmilaisten kodeissa uskonto oli keskeisellä sijalla. Uuden kodin tupaan ja kamareihin sijoitettiin pienet kotialttarit.⁴⁶ Kotia pyhittämään kutsuttiin pappi. Tällaisen kodin suojassa eläminen koettiin turvalliseksi, sillä perheen jäsenet saattoivat joka päivä tuntea olevansa Jumalan suojeluksessa. Lisäksi papin pyhittävä koti velvoitti siinä asuvaa perhettä asumaan pyhästi sekä Jumalan avulla työskentelemään omaisia rakastaen ja lähimmäisiä auttaen.⁴⁷

Kreikkalaiskatoliseen elämään kuuluivat tietenkin rukoukset, ristinmerkit ja kumarrukset sekä niiden lisäksi mm. paastot, joita pidettiin joka viikko keskiviikkoisin ja perjantaisin. Niiden lisäksi vuotuiseen elämänrytmiin kuuluivat myös ns. kausipaastot. Niitä olivat mm. joulupaasto ja pääsiäistä edeltänyt suuri paasto eli *suuri pyhä*. Näillä paastoilla oli paitsi hengellinen merkityksensä myös fyysisestikin tärkeä ja samalla terveellinen vaikutuksensa. Paaston ajaksi lopetettiin vierailut, kotijuhlat, nuorison hovit, liika kyläileminen ja alkoholijuomien käyttö. Kansa hiljentyi henkisesti paastoamaan, kieltäytymään, itsetutkiskeluun ja elämään raittina, minkä lisäksi kansan fyysinen ravitsemustila tasapainottui ja henkinen uudelleensyntyminen kevensi mieltä.⁴⁸

Paastoa noudatettiin yleisesti kaikissa Vienan-, Aunuksen-, Raja- ja Laatokan-Karjalan ortodoksisissa kylissä ja keskuksissa. Eräs ortodoksikarjalainen muistaa lapsuudenajoiltaan, että hänen kotikylässään paastoa noudattivat kaikki. Poikkeuksena olivat vain sairaat ja hullut. Paaston suurinta kunnioitusta osoittivat karjalaiset naiset. Kun *rastavua* (joulu) tai *äijiäpäiviä* (pääsiäistä) varten aattopäivänä valmistettiin erikoisherkkuja, niiden tekijät niitä maistellesa eivätkä niistä mielle, vaan sylkäisivät pois, ettei olisi tullut tehdyksi *riähkiä* eli syntiä.⁴⁹

Luterilaisia, jotka eivät paastonneet, kutsuttiin ”ruotseiksi”. Heidän elämänsä paastot eivät rytmittäneet,⁵⁰ vaan kreikkalaiskatolisten silmissä he pitivät jatkuvasti samaa arkea. Sana *ruočakoi* tarkoitti yleensäkin luterilaista (länsi)suomalaista salmin murteessa, samoin kuin *ruočinkieli* tarkoitti juuri suomen kieltä.⁵¹

Erikseen mainittakoon, että niukoista elinoloistaan huolimatta salmilaiset eivät syöneet esimerkiksi karhunlihaa; sen syömistä pidettiin syntinä. Salmassa sanottiin: *Roihe riähky moises ruwwas* (”Tulee synti sellaisesta ruuasta”).⁵² Myös ammutut oravat heitettiin koirille – vain nahka nyljettiin

⁴⁵ Ks. esim. Peltoniemi. U., Itärajan kuvia. Porvoo – Helsinki 1938, s. 13. Salmi oli myös praasniekkaperinteen osalta Raja-Karjalan pitäjistä ”ehkä tunnetuin”. Pitäjässä vietettiin määrättyjä praasniekkoja peräti 54 päivänä vuodessa. Suurimpia olivat ns. valtapraasniekat, kuten *pokrovu* ja *emänpäivy*. Ks. Karjalainen perinekuvasto. Toim. Hannu Sinisalo. Kuopio 1983, s. 89.

⁴⁶ Sauhke, s. 25.

⁴⁷ Sauhke, s. 26.

⁴⁸ Sauhke, s. 31.

⁴⁹ Ks. Karjalan Heimo 1970, s. 130.

⁵⁰ Paastoamisen sijasta ortodoksisessa perinteessä käytettiin ja on käytetty sanaa ”pyhittää” eli luterilaiset eivät pyhittäneet (ts. pitäneet paastoa eli pyhää).

⁵¹ Ks. esim. Pohjanvalo, Pekka, Salmin murteen sanakirja. Täydennysosa. Helsinki 1950, s. 287.

⁵² Myöskään karhun raateleman lehmän tai muun eläimen lihaa ei sopinut syödä. Ks. Uutisia Salmista, s. 33.

ja myytiin.⁵³ Sen sijaan karhunkynnet olivat naimaonnen tuojia – ja siksi haluttuja nuorten neitosten keskuudessa.⁵⁴

KUVA: IDYLLISTÄ MIINALAN KYLÄÄ. VASEMMALLA JOKI, OIKEALLA TŠASOUNA JA TAUSTALLA TUNNETTU HOSAINOFFIN HOVI. (ASTA MÖRSKYN JA MIRJA MÖRSKY-ANDERSONIN ARKISTO.)

Ortodoksinen uskonto näkyi myös kouluissa. Se oli kuten kotonakin koko elämää ohjannut ja sille leimaa-antanut piirre. Päivän aluksi pidettiin aamurukoukset. Ne käsittivät alkurukoukset ja rukouksen opetuksen edellä. Rukousten jälkeen laulettiin Taivaallinen kuningas tai jokin muu kirkkolaulu. Samoin koulussa oli yhteiset ruokarukoukset ja päivän päätösrukous.

Ortodoksiset juhlapäivät olivat yleensä lomapäiviä. Ainoastaan vainajien muistelupäivinä (*mustinsuovattu*) oltiin koulussa. Silloin saatettiin nähdä tumma-asuisen kirkkokansan vaeltavan koulun ohi hautausmaalle. Pääsiäistä edeltävän suuren viikon torstaina oppilaat vietiin opettajien johdolla ehtoolliselle kirkkoon.

Luterilaisuudesta tiedettiin hyvin vähän. Luterilaisista virsistä oppilaat osasivat ulkoa Jouluvirren ja keväthullissa laulettua Suvivirren sekä virren Soi kunniaksi Luojan.⁵⁵

⁵³ Ks. Forsström, s. 61.

⁵⁴ Forsström, s. 56. Forsströmin mukaan (1890-luvulla) karhunpeijaisista ei ollut enää muita menoja jäljellä, ”kuin se, että tapettu karhu aina tuodaan tupaan”. Samalla sinne kokoontui ”koko kylän rahvas ’bessodaa’ eli tanssi-iltaa viettämään”. Tässä yhteydessä tapetulta karhulta saattoivat hävitä kynnet.

Kreikkalaiskatolisten ja luterilaisten välit olivat Salmassa ongelmattomat, kuten useissa yhteyksissä on todettu. Esimerkiksi Erkki Kaila kertoo ”kreikkalaisen rahvaan” nimittäneen uskontoaan edelleen (1920-luvulla) ”Venähen uskoksi” mutta sanoneen luterilaisille, että ”meillähän on sama Jumala”. Suvaitsemattomuutta ei hänen mukaansa Salmassa esiintynyt. Päinvastoin, luterilaisiin juhliin ja tilaisuuksiin saattoi saapua henkilöitä, jotka tekivät ovella ristinmerkin ja joita kiinnosti se, mitä luterilaisten keskuudessa ajateltiin ja puhuttiin.⁵⁶

Arjen ja paaston samoin kuin uskonnollisesti tärkeiden pyhien päivien ja aikojen erottaminen oli Salmassa tärkeää, ja se näkyi esimerkiksi ruokaperinteessä. Ruuat valmistettiin eri tavoin sen mukaan, olivatko ne tarkoitetut paasto- vai arkikäyttöön eli oliko *pyhä* vai *argi*.⁵⁷

⁵⁵ Jormalainen, Pekka, Koulumuisteloita Peltoisista. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 141.

⁵⁶ Kaila, Erkki, Käynti Salmin rajamaaseurakunnassa. Kirkko ja Kansa. Joulukuu 1929, s. 6.

⁵⁷ Pelkonen, Martta, Kansatieteellinen katsaus Salmin pitäjän vanhaan kansanomaiseen ruokatalouteen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto. Pyhä- eli paastoruoka oli yksinkertaisempaa kuin arkiruoka. Siihen eivät kuuluneet esimerkiksi liha, maito eivätkä kananmunat. Verbi pyhittää (*pyhittää*) tarkoitti juuri paastoamista.

Luterilainen kirkko ja seurakunta Salmessa

Salmin evankelis-luterilainen seurakunta perustettiin vuonna 1639. Salmi, kuten muukin Raja-Karjala, oli liitetty suurvalta-asemaan kohonneeseen Ruotsiin Stolbovan rauhassa pariakymmentä vuotta aiemmin. Luterilaisen seurakunnan keskuspaikaksi tuli Miinalan kylä. (Ortodoksisen seurakunnan keskuspaikka puolestaan oli Kirkkojoella.) Seurakunnalla oli Miinalassa kirkko, pappila ja hautausmaa.

Luterilainen seurakunta oli tietenkin valtiovallan erityisessä suojeluksessa. Koska Salmin seurakunta toimi vaikeissa oloissa, se sai erityistä tukea osakseen. Siten kuningatar Kristiina lahjoitti Salmin seurakunnalle kaksi kirkonkelloa, messukasukan ja neljä tynnyriä ruista.¹ Lisäksi hän lahjoitti tälle rajaseudun seurakunnalle Raamatun. Kyseessä oli vuoden 1642 Raamattu, joka oli ensimmäinen suomenkielinen Raamattu. Sen arvo – myös rahallinen – oli tuohon aikaan huomattava.

Seurakunta ei kuitenkaan saanut kehittyä rauhassa, sillä melko pian, vuonna 1656 alkaneessa sodassa, poltettiin ja hävitettiin kaikki Ruotsiin ja luterilaisuuteen viittaava - myös Miinalassa sijainnut luterilainen kirkko. Orastava alku tuhoutui siis miltei saman tien.

Luterilaisen kirkon paikka oli tietävästi keskellä hautausmaata eli paikalla, joka tunnettiin Miinalassa vielä myöhemminkin ns. *Ruotšin kalmistona*. Vaatimaton pappilarakennus sijaitsi saman hautausmaan aidan takana. Ensimmäinen luterilainen pappi, Gregorius Johannes, saapui Salmiin vuonna 1638 perustamaan seurakuntaa. Se perustettiin jo seuraavana vuonna (1639). Papin asuntona oli alkuun vuokramökki. Kyseinen mökki toimi myös väliaikaisena kirkkona. Gregorius Johannes ei ehtinyt nähdä luterilaisen kirkon valmistumista Miinalaan, sillä hän muutti pois jo 1640-luvun alkupuoliskolla. Salmessa hänelle ehti kuitenkin syntyä kolme poikaa: Johan, Henricus ja Petrus. Heistä kaikista tuli myöhemmin pappeja ja Salmenius-nimisen suvun kantaisia.

Kirkko saatiin aikaan, kun seurakunta oli toiminut noin kymmenen vuotta. - Kun Salmin luterilainen kirkko vihittiin tarkoitukseensa v. 1648, oli pappina Johannes Mathiae. Hän näki kirkon valmistumisen ja myös tuhon. Tämä tapahtui pari vuotta kestäneen ruptuurisodan (1656 – 1658) yhteydessä. Kyseisen Venäjän ja Ruotsin välisen sodan sytyttyä vuonna 1656 venäläiset joukot hyökkäsivät myös Salmiin. Maanpaossa olleet ja aiemmin vainoa kärsineet Käkisalmen läänin ortodoksiset asukkaat liittyivät tässä yhteydessä venäläisiin, samoin suuri osa Salmin paikallista väestöä. Miinalassa sijainnut kirkko poltettiin, ja kaikki, mikä oli luterilaista, hävitettiin. Paalulinnoitus, jota savolaisjoukko puolusti, antautui taistelutta. Pappi Johannes Mathiae ja pormestari Henrik Blankenhagen vietiin vankeina Aunuksenlinnaan, eikä heidän myöhemmistä vaiheista tiedetä sen enempää.²

Mainittu sota kesti vain muutaman vuoden. Rajaa ei muutettu, vaan Salmi jäi kuulumaan Ruotsin valtakuntaan. Seurakunnallinen elämä aloitettiin uudestaan pienessä pappilassa, joka toimi myös kirkkona. Ns. suuren Pohjan sodan alkuvaiheissa (noin vuonna 1700)³ tuhoutui kuitenkin tämäkin

¹ Ks. Vaienneet temppelit: Suomen Neuvostoliitolle luovuttaman alueen kirkot sanoin ja kuvin. Jyväskylä 1953, s. 82.

² Pelkonen, Elna 1959, s. 50 – 53. – Souranderin mukaan (s. 62) papin nimi oli Gregorius Mathiae.

³ Vrt. Huhtinen 1932, s. 4: ”V. 1700 valloitettiin salajuonen kautta Salmi. Se joutui kohta takaisin Ruotsi-Suomen valtaan, mutta 1705, jolloin Sortavalakin perin juurin tuhottiin, lie

rakennus, minkä lisäksi luterilaisen väestön määrä pitäjässä väheni niin merkittävästi, ettei itsenäistä seurakuntaa ollut enää mielekästä ylläpitää. (Salmin evankelis-luterilainen väestö tuli vastedes kuulumaan Impilahden seurakuntaan.⁴) Kirkkoherra Per Ischanius vietiin vankina Venäjälle.

Salmin siirryttyä vuodesta 1721 Venäjän vallan alle luterilainen uskonto joutui puolestaan syrjityksi, ja monet Salmin luterilaisista joko siirtyivät paikkakunnalta pois tai vaihtoivat uskontonsa kreikkalaiskatoliseksi. Siten luterilainen väestö oli Salmissa 1800-luvun alussa, kun alue liitettiin jälleen muun Suomen yhteyteen, vähentynyt aivan mitättömiin. Enimmäkseen se oli liikkuvaa työväestöä. Vasta 1850-luvulla alkoi Salmissakin olla siinä määrin luterilaisia, että heidän keskuudessaan voitiin jo huomata yhteisiä pyrintöjä. Luterilaista väestöä oli tullut seudulle lähinnä Suojärvelle perustetun rautatehtaan sekä Salmiin perustetun sahateollisuuden myötä.⁵

Aluksi Salmissa alkoi liikkua kiertävä saarnaaja, minkä jälkeen (vuonna 1885) Salmi muodostettiin Impilahden seurakuntaan kuuluvaksi rukoushuonekunnaksi. Vuonna 1905 Salmia varten nimitettiin virallisesti oma pastori,⁶ ja omien kirkonkirjojen pito aloitettiin 1909. Oma seurakunta perustettiin jälleen 1922, mutta oman kirkkoherran se sai vasta vuonna 1937.⁷

Seurakunnalla oli vuonna 1877 Tulemajoen rannalle rakennettu rukoushuone, joka muutettiin myöhemmin kirkoksi. Luterilaisia oli kuitenkin Salmissa vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla jokseenkin vähän; Arvid Genetz kirjoitti Savo-Karjalaisen osakunnan ”Koitar”-nimisessä julkaisussa vuonna 1870, että Salmissa ja Suojärvellä ainoastaan yksittäiset virkamiehet sekä ruukissa ja sahoilla työskennelleet miehet perheineen olivat luterilaisia.⁸

Salminkin käynyt samoin.” ”Ison Vihan liekkeihin päättyivät siis aikaisemman Salmin ev.-lut. rajamaaseurakunnan vaiheet.”

⁴ Viljanto, s. 92.

⁵ Sourander, s. 179-180.

⁶ Sourander, s. 181.

⁷ Viljanto, s. 92.

⁸ Ks. A. G. (= Arvid Genetz), s. 86.

KUVA: SALMIN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO VUONNA 1939. VUONNA 1877 VALMISTUNEeseen RUKOUSHUONEeseen LISÄTTIIN Torni vuonna 1909. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Salmin evankelis-luterilainen seurakunta näyttää olleen jossain määrin ”sekalainen” ja heikolla pohjalla vielä 1930-luvullakin. Tämä johtui ennen muuta siitä, että lähes kaikki seurakunnan jäsenet olivat muualta tulleita. Matti Huhtinen kirjoitti vuonna 1932, että seurakunta ei ollut muodostunut erityisen tiiviiksi; monet tunsivat outouden ja vierauden tunnetta, kun oli tultu yhteen niin eri puolilta Suomea. Monessa suhteessa Salmin evankelis-luterilainen rajamaaseurakunta olikin maan muihin luterilaisiin seurakuntiin verrattuna suuresti jäljessä. Seurakunnan toimintaan vaikutti haitallisesti sen (maantieteellinen) laajuus ja hajanaisuus. Kylänluvut, pyhäkoulutoimi ja yleensä kristillinen opetustoimi kärsivät tästä suuresti. Seurakunnan jäsenten mielet olivat toisinaan masentuneet, ja seurakuntalaiset kokivat olleensa vieraalla paikkakunnalla yksin ja kaukana toisista, etenkin kotiseudusta, josta oli aikanaan muutettu.⁹

Vuonna 1939 Salmin evankelis-luterilaiseen seurakuntaan kuului 809 miestä ja 692 naista eli yhteensä 1 501 jäsentä. Matti Huhtisen mukaan välit luterilaisten ja kreikkalaiskatolisten kesken olivat hyvät; hänen mukaansa Salmin kylät oli hyvin ekumeenisia, ja ”paljon käytiin toistensa kirkoissa”. Tosin erimielisyyttä aiheutti joskus se, että ortodoksien menoihin kuului mm. rahan viskaaminen yhdessä vainajan kanssa hautaan ja esimerkiksi piirakoiden tuominen kirkkoon

⁹ Huhtinen 1932, s. 6 – 7.

”kalmoinpäivänä” siunattaviksi. Kuten Huhtinen myöhemmässä haastattelussaan toteaa, ”näin ei tehty selvää eroa kristillisyyden ja pakanuuden välille”. Hän kertoo huomauttaneensa tästä eräälle ortodoksipapille, joka oli vastannut: ”A ei siinä mitään pahaa, työ luterilaiset ette muista¹⁰ ollenkaan.”¹¹

¹⁰ Tarkoittaa, että luterilaiset eivät muistelleet vainajiaan kuten ortodoksit.

¹¹ Kirkollisen kansanperinteen arkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

Kansanuskomukset ja taikausko

Karjalaisten keskuudessa tavattu pakanuuden ajalta periytynyt uskomusmaailma oli kristilliseltä kannalta jossain määrin kyseenalaista. Siten monet papit ja muut kirkon edustajat yrittivät Salmisakin kitkeä sitä kansasta pois.

Puhdasoppisen kristillisyyden rinnalla Salmisssa, kuten muuallakin Raja-Karjalassa, esiintyi erilaisia omaperäisiä käytänteitä ja tulkintoja. Vastakkain niiden arvioinnissa ja suhtautumisessa niihin on ollut kaksi näkemystä: toinen, joka on korostanut sitä, että kyseessä olivat kristilliseen uskoon täysin kuulumattomat ainekset, toinen, jonka mukaan kyseessä oli hedelmällinen kristillisen uskon sovitus vallinneisiin oloihin ja niissä esiintyneisiin perinteisiin uskomuksiin.

Ensin mainittua kantaa edusti mm. Suojärven Annantehtaan pappi Aleksanteri Karpin, joka aikanaan valitti sitä, että ortodoksien keskuudessa esiintyi ”kaikenlaista taikauskoa ja ennakkoluuloja” – varsinkin vanhemman väen keskuudessa. Tunnettu Sergei Okulov¹ valitti niin ikään sitä, että ortodoksisten seurakuntien tila ei ollut erityisen hyvä; hänen mukaansa keskeisimmätkään kristinopin totuudet eivät olleet kansalle selviä. Ulkonaiset muodollisuudet olivat hänen mukaansa monille tärkeämpiä kuin kristinuskon keskeiset opit.²

Karjalaiset olivat hyvin uskonnollisia, varsinkin aunukselaiset ja rajakarjalaiset. Karjalainen ei noussut ylös, ei mennyt nukkumaan, ei syönyt, ei juonut, ei astunut sisään eikä ulos ilman että täytti uskonnollisen velvollisuutensa eli risti silmänsä. Eräs heihin tutustunut sanoi: ”Minun täytyy sanoa, että karjalainen on hyvin uskonnollinen.”

Uskonnollisuus näkyi jo ulkoisesti. Esimerkiksi juuri silmien ristiminen oli yleinen tapa. Sen merkitystä korostaa mm. Lauri Pelkonen, joka toteaa Suojärven historiassa, että tapa oli niin tavallinen, että mihinkään ei ryhdytty ilman silmien ristimistä; jo pelkkä ajatuskin siitä säikäytti. Samassa yhteydessä Pelkonen toteaa kuitenkin tämänkin tavan kaksihakmotteisuuden. ”Tietysti kaikkeen uskonnollisuuteen sekaantui taikauskoa”, hän toteaa. Hän kuitenkin korostaa samalla, että vaikka esimerkiksi silmien ristimisessä kyseessä oli ”ehkä ennen kaikkea maaginen toimenpide” samalla tapa oli kuitenkin osoitus siitä, että ”jumaltietoisuus oli aina elävä”.³

Paitsi ristinmerkkivelvollisuuden täyttöä karjalaiset pitivät tärkeänä paastojen noudattamista ja luostareissa käymistä. Eräiden tulkintojen mukaan heillä oli kuitenkin uskonnon perusasioista jossain määrin hämärät ja nurjatkin käsitykset.⁴ He saattoivat esimerkiksi pitää Jumalana jotakuta

¹ Rovasti Sergei Okulov oli tunnettu kirkollinen vaikuttaja Laatokan Karjalassa ja Raja-Karjalassa. Hän oli muun muassa Pyhien Sergein ja Hermanin Veljeskunnan perustajajäseniä. Kyseinen veljeskunta, joka joutui sortovuosina vainotuksi, koetti vaikuttaa seudun väestöön uskonnollissiveellistävissä mielessä. Veljeskunta julkaisi mm. Aamun Koitto –nimistä viikkolehteä.

² Vrt. Hämynen 1995, s. 49.

³ Pelkonen, Lauri, Suojärveläisistä ja heidän sivistyksestään. Teoksessa Suojärvi I. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1965, s. 304.

⁴ Jopa sellainen henkilö kuin pappismunkki Kypriano oli sitä mieltä, että karjalaiset eivät tunteneet riittävästi Raamattua eivätkä ymmärtäneet kirkkoslaavin kielellä pidettyjä jumalanpalveluksia (mistä syystä heille oli siis opetettava venäjää). Ks. Vituhnovskaja, Marina, Itä-Karjala Venäjän yleisvaltakunnallisessa politiikassa 1906-17. Historiallinen aikakauskirja 3/2004, s. 376 – 377.

pyhää,⁵ niin kuin Pyhää Iljaa tai Pyhää Miikkulaa. Varsinkin Ilja (Elias) sai usein käydä Jumalasta. Sanottiin esimerkiksi: ”Pyhä Il’u jyräjäy” ja samalla: ”Jumal tuldu išköy”.⁶ Melko usein pyhimykset siis tunkeutuivat etualalle Kristuksen ja Jumalan tilalle. Myös ikonien uskottiin auttaneen erilaisissa hätätilanteissa.⁷

Kristinuskoon sekoittui lisäksi pakanallisia aineksia, ja tuloksena syntyi ”omalaatuinen karjalainen uskonto”, jossa ”*hald’iet da anhelit*” eli haltiat ja enkelit elivät sulassa sovussa.⁸ Tämä johtuu paljolti siitä, että Karjalassa ortodoksinen lähetystyö oli aina ollut lempeää. Kansan elämää ei ollut lähdetty kovin jyrkästi muuttamaan, vaan kristinuskoa oli levitetty harvinaisen väkivallattomasti väestön vanhoja tapoja ja elämänmuotoja kunnioittaen ja ymmärtäen. Siksi vanhat, osin pakanuuden ajalta periytyneet tavat ja perinteet jatkuivat vielä pitkälle 1900-luvulle.

Toinen syy siihen, että pakanuuden aikaiset käsitykset säilyivät Karjalassa pitkään, oli uskonnonharjoituksen ja -opetuksen vieraskielisyydessä. Koska aina 1800-luvun lopulle asti jumalanpalvelukset toimitettiin pelkästään kirkkoslaavin eli slavonian kielellä ja koska kansalta puuttui omakielinen uskonnollinen kirjallisuus, kristillisen uskon perusteita ei aina ymmärretty. Siten uskonnolliset käsitykset sekoittuivat helposti muinaisiin haltiahahmoihin, joiden kanssa pyrittiin olemaan hyvissä väleissä.⁹

Kristilliset ja pakanalliset piirteet sekoittuivat toisiinsa erilaisissa tavoissa, esineissä, loitsuissa ja rukouksissa. Puisen kivistä jumalan tarina on hyvä esimerkki pakanallisen kulttiesineen ja ikonin yhteensulautumasta.¹⁰

Karjalan kansanhurskauden yleisenä piirteenä voidaan pitää ajatusta, että kullakin elinkeinon alueella – karjanhoidolla, maanviljelyksellä ja metsästyksellä – samoin kuin ihmisellä itselläänkin oli oma isäntänsä tai emäntänsä, haltiansa tai pyhä suojelijansa.

Siten esimerkiksi karjan suojelijoista tärkein oli Valassi (marttyyripiispa Blasios Sebastialainen), maanviljelyksen suojelijoista puolestaan Ilja, jonka vallassa oli myös sää. Siten esim. Iljan praasniekan eräänä tarkoituksena oli taivutella Ilja antamaan suotuisa sää elonkorjuun ajaksi. Kansanhurskauden yksi perusteema oli vastavuoroisuuden ajatus: mikäli pyhille osoitettiin

⁵ Kreikkalaiskatoliset eivät käytä termiä ”pyhimys” vaan ”pyhä”.

⁶ Vrt. Härkönen, Iivo, Rajakarjalaisten ja aunukselaisten luonteesta. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910, s. 113 – 114. – Sanonnat suomeksi: ”Pyhä Ilja jyrisee” ja ”Jumala iskee tulta” (= salamoi).

⁷ Pelkonen, Lauri, Suojärveläisistä ja heidän sivistyksestään, s. 300.

⁸ Pelkonen, Lauri, Suojärveläisistä ja heidän sivistyksestään, s. 303.

⁹ Ks. Rouhola, Anja, Seurakunnan vaiheita 1880 – 1950. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 62.

¹⁰ Ks. Rouhola, Anja, Uskon voimaa. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 84. – Puujumala on nähtävissä Suomen Kansallismuseossa (pysyvässä näyttelyssä). Kyseessä on puinen patsas, jolla on kivistä. Näyttelytekstin mukaan patsas tehtiin alun perin tuhotun tšasounan tilalle Vossin saarelle lähelle Valamoaa. Tšasouna oli ollut tärkeä kalastusosaston kannalta, ja sama tarkoitus oli sen tilalle tehdyllä patsaalla. Eräs kalaonneensa tyytymätön munkki heitti kuitenkin patsaan Laatokkaan. Mantsinsaarelaiset kalastajat, jotka olivat juuri saaneet suuren saaliin, veivät patsaan tyytyväisinä kotisaarelleen ja sijoittivat sen Peltoisten kylään Sidorovin talon katolle, josta se sittemmin siirtyi Kansallismuseon kokoelmiin Helsinkiin.

kunnioitusta (aiempina vuosisatoina jopa uhraamalla), he turvasivat sadon, saaliin tai karjan menestyksen.¹¹

Pakanuuden aikaisiin menoihin oli kuulunut erilaisia uhritoimituksia. Juuri Salmassa säilyi hyvinkin pitkälle, aina 1800 – 1900-lukujen taitteeseen asti, tällaisia toimituksia. Niinpä vielä 1800-luvun lopulla Mantsinsaarella uhrattiin profeetta Eliaalle härkä ja vielä tämänkin jälkeen Lunkulansaarella pässejä sekä Orusjärvellä Miikkulanpäivänä pyhälle Miikkulalle villoja.¹²

Jotta kansa olisi vieraantunut entisistä jumalistaan, kreikkalaiskatolinen kirkko sovelsi muutamia erilaisista (puoli)pakanallisista toimituksista omiin uskonnollisiin menoihinsa. On todettu, että muuallakin Euroopassa kirkko toisaalta paheksui pakanallisia menoja, toisaalta se halusi yhdistää nämä menot piiriinsä siten, että niille annettiin kristillinen sisältö ja luonne.

Toisaalta pappien ja kirkonmiesten kanta oli jossain määrin horjuva, ja siten monet papit vastustivat jyrkästi Karjalassa esiintyneitä uhritoimituksia pitäen niitä puhtaasti epäkristillisinä tapoina ja menoina, jotka tuli lopettaa. Siten esimerkiksi Mantsinsaaren ortodoksisen seurakunnan toinen pappi Leonid Stefanov (pappina Mantsissa 1886 – 1890) tuomitsi profeetta Eliaalle toimitetun härkäuhrin kokonaan suureksi synniksi ja epäjumalien palvomiseksi. Mantsinsaarelainen kansa ei mitään ilmeisimmin ymmärtänyt hänen kantaansa lainkaan; kun uhrijuhlaan oli yhdistetty rukous, kansan mielestä kyseessä oli ilmiselvää kristillinen tapahtuma. Leonid Stefanov oli jyrkästi eri mieltä. ”Menipä hän niin pitkälle, että ryhtyi - - hajoittamaan kokoontunutta ruokailevaa rahvasta. Seurauksena oli, että hän joutui hakeutumaan pappilaan piiloon ja yöllä karkasi veneellä Valamoon, jonne jäi.”¹³

KUVA: TYÖMPÄISTEN TŠASOUNA, JONKA LUONA MANTSINSAARELAISET VIETTIVÄT 1800-LUVUN LOPULLE HÄRÄNPÄIVÄÄ ELI UHRASIVAT PROFEETTA ELIAALLE HÄRKIÄ.

¹¹ Laitila, s. 395.

¹² Sourander, s. 175 – 176.

¹³ Ks. Rouhola, Anja, Uskon voimaa, s. 85.

Saaren väki jatkoi uhrिताpahtuman viettoa, kunnes saarelle tuli seuraava pappi. Hän oli järjestyksessä kolmas saaren oman seurakunnan papeista ja pappisnimeltään Johor (Georgi Petsov, pappina 1890 – 1903). Edeltäjänsä tavoin hän piti häränpäivän viettoa pakanallisena menona ja uhkasi oikeudenkäynnillä ja rangaistuksilla niitä, jotka hänen kielloistaan huolimatta menivät ”häkinpäiville” (*häkki* = härkä). Hän suututti mantsinsaarelaisen kansan, mistä syystä kirkkohallitus siirsi hänet pois Mantsinsaarelta. – Rettelöllä oli kuitenkin se seuraus, että päivän viettoa yritettiin sitoa voimakkaammin kristilliseen perinteeseen.¹⁴ Pian päivän vietto loppui kuitenkin kokonaan. Tietävästi viimeisen kerran päivää vietettiin vuonna 1892 tai 1893,¹⁵ tai 1896.¹⁶

Näistä uhritoimituksista kirjoitti aikanaan mm. Iivo Härkönen tunnettuun Karjalan kirjaan. Hänen mukaansa härkäuhri toimitettiin paitsi Salmin Mantsinsaarella myös Vitelen Uuksmäen kylässä Aunuksessa. Lammasuhreja puolestaan toimitettiin ”ja osaksi vielä toimitetaan” Venehjärvellä Vienan Karjalassa, Äänisjärven Sudensaarella ja Salmin Lunkulansaarella.

Härkösen mielestä ”todistavinta kieltä” muinaisuskonnon elämisestä Karjalassa puhui lukuisten olentojumalten palveleminen: ”Tämä on kylläkin saanut kristillisen verhon ja on olevinaan pyhimysten kunnioittamista, mutta syvemmin kurkistettaessa kansan sieluun ja niiden menojen luonteeseen, joilla tätä kunnioitusta osotetaan, huomaa että ainakin useimmin on pohjalla pakanallinen jumalanpalvelus. Ei sitä mielestämme myöskään peitä, että noilla pikkujumalilla on kristillisperäiset nimet, niin kuin Pyhä-Ilja, Pyhä-Miikkula, Pyhä-Jyrki, Valgei-Valassi syöttäi y. m. s. – jotka muuten saattavat ollakin vain ’*jälleenpeittieks*’ otettuja toisintonimiä.”

Kansa ajatteli edellä mainittuja enimmäkseen karjan-, viljan-, meren- ja esimerkiksi hampaanjumalina. Ne pidettiin erillään kristillisestä *izäjumalasta*. Niinpä Pyhä-Ilja oli karjan- ja viljanjumala (sekä lisäksi vielä ukkosen jumala),¹⁷ Pyhä-Miikkul merenjumala, Onttji hampaanjumala jne. Siten menestystä eläimille rukoiltiin nimenomaan Iljalta, merionnea Miikkulalta ja hammaskivussa pantiin tuohus Onttjille. Lisäksi näille jumalille uhrattiin. Niinpä Iljalle ja Valassille uhrattiin heidän päivinänsä häkki, Miikkulalle lammas, Jyrille ityjä ja muille jumalille maitoa, villoja, kakkaroitu, pellavia ynnä muuta.¹⁸

Salmissa tunnettiin 1800 – 1900 –lukujen taitteeseen asti nämä erikoiset uhrimenot, jotka herättivät kiinnostusta varsinkin luterilaisten silmissä. Esimerkiksi pässiuhrista kerrottiin Päivälehdessä vuonna 1890, että lunkulansaarelaiset pitivät praasniekkaansa heinäkuun 13. päivänä, jolloin

¹⁴ Ks. Rouhola, Anja, Uskon voimaa, s. 86: ”Näiden vaiheiden seurauksena lienee härkäuhri muuttunut Iljanpäiväksi, jolloin kristillinen perinne keskeisesti korostui ja juhlasta muodostui kirkkokunnan hyväksymä Iljanpäivä.”

¹⁵ Näyttää jossain määrin epäselvältä, milloin päivän vietto oikein lopetettiin. Myös se, kuinka usein sitä loppujen lopuksi oli vietetty (1800-luvun loppupuoliskolla) näyttää epäselvältä. – Esim. Arvid Genetz mainitsee vuonna 1870 julkaistussa matkakuvauksessaan (s. 97), että kyseistä uhrijuhlaa (Mantsin Työmpäisten kylässä) vietettiin ”viimeaikoina jo kuitenkin jokseenkin harvoin”.

¹⁶ Ks. Harju, Anne, Pyhän Iljan praašniekka. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 115 – 116.

¹⁷ Vrt. Viljanto, s. 291: ”Pyhä Ilja ilmaisi olemassaolonsa kesällä, jolloin hän poutapäivien päätyttyä ajeli vaunuillaan tummien ukkospilvien päällä niin, että jelegä [*jelegy* = kärryt, vaunut] jyrisi ja sinkoili tulisia miekkojaan halki avaruuksien maaemoon saakka. Hän oli vallan pilvissä pitäjä, jota oli palvottava oikein veriuhrin.”

¹⁸ Härkönen, Iivo, Pakanallisen uskonnon jätteitä Karjalassa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910, s. 97 – 100.

rahvasta kokoontui syömään bokkia eli pässiä. Jokainen tuli ottamaan kattilan kanssa lihaosansa, jonka hän sitten itse keitti rannalla. Välillä käytiin ”tsassounassa”.¹⁹

KUVA: *BOKINPÄIVY* VUONNA 1909 LUNKULASSA. KUVA TEOKSESTA KARJALAINEN PERINNEKUVASTO (KIMY-KUSTANNUS 1983).

Härkä- ja pässiuhri säilyivät harvinaisen pitkään Salmin pitäjään kuuluneilla suurilla saarilla eli Mantsinsaarella ja Lunkulansaarella, mikä sinänsä saattaa olla sattumaa. Toisaalta on kuitenkin mahdollista ja jopa todennäköistä, että kyseessä ei ole sattuma; juuri tämäntyyppisillä alueilla eli hieman syrjässä ja mieluiten jopa hieman eristyksissä tällaiset menot voivat yleensäkin parhaiten säilyä.

Varsinkin Mantsinsaarella²⁰ kerrotaan eletyn muusta pitäjästä ja muusta maailmasta melko erillään,²¹ ja siellä oli siis säilynyt härkäuhri Pyhälle Iljalle, Ilja-proroogalle.²² Hänelle oli

¹⁹ Ks. Uutisia Salmista, s. 54. – Viimeisen kerran päsejä uhrattiin ja syötiin tiettävästi vuonna 1909.

²⁰ ”Aniharvoin Mantsinsaarelle muutti vieraspaikkakuntalaisia muuten kuin avioliiton kautta. Saaren väestö eli omaa elämäänsä totuttuun tapansa vieroksuen ulkoisia vaikutuksia - -.” Ks. Vehovuori, Niilo, Asumistapa ja kansanluonne. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 58.

²¹ Mantsinsaarelaiset elivät elämäänsä saarellaan, jota he nimittivät ”kotimaakseen” (pro kotisaarekseen). Sen sijaan Lunkulansaari, joka oli melkein kiinni mantereessa, oli kiinteämmin sidottu muuhun pitäjään ja sen elämään kuin kauempana sijainnut Mantsi.

²² ”Ilja-profeetalle”.

rakennettu Työmpäisten kylään tšasouna suurten ikikuusten suojaan ja tämä kylä oli saanut kunnian viettää praasniekkansa Iljan-päivänä.

Häränpäivän vietosta laati aikanaan seuraavanlaisen kuvauksen everstiluutnantti T. E. Haaranen:²³

”Suuri ja komea oli Pyhän Iljan uhrijuhla, Työmpäisten häkinpäivä. Varhaisina aikoina teurastettiin härkä juhlapäivän aamuna, mutta kun papit alkoivat pitää uhria synnillisenä toimituksena, siirrettiin iskentä edellisen, suovattapäivän illaksi ja lihat pantiin yön ajaksi tšasounan eteiseen. Härän juhlallinen teurastus, iskendä, kuului Työmpäisten kylän vanhimille ja arvokkaimille muzikoille. Paljon on härän uhripappeja ollut pakanuuden ajoista lähtien. Vuonna 1933 muistivat ne saaren vanhukset, jotka itsekin olivat olleet nuoruudenpäivinä mukana härkäjuhlassa, luetella seuraavat »piälimäzet iskijät: Savinan-Stjoppi, Toroin-Fedjot, Ofanju-Osippu. Petra Ondrejew, Nietan-Juakoi, Leskelän-Osippu ja Ukko-Kliimoi, Klementij Laamanen, joka v. 1933 oli jo 87-vuotias. Kuulin hänen olleen vielä v. 1940 elossa, mutta nyt varmaan on tämä suora, suonikas ja komea vanhus, viimeinen häränpappi, siirtynyt muiden piälimäzten iskijäin joukkoon.

Aurinko on noussut Lunkulansaaren takaa ja hajoittanut salmentäyteisen usvavyön. On koittanut Pyhän Iljan juhlapäivä, häkinpäivä ja Työmpäisten praasniekka. Jo aamutunteina on kalmistokuusikkoon vaeltanut miestä kullakin rautapata mukanaan. Kaikki ovat juhlapukimissaan. Tasaiseksi leikattu tukka ja reheipardu suittuna, kotikutoiseen puettuina ja furaska päässä.

Starošša (kylän vanhin) avaa tšasounan oven ja huutaa: *Tulgua, kallehet vell'et häkinlihua ottamah!* Ja niin saapuvat patakuntien vanhimmat, joille hän jakaa kullekin vuoronsa perään padan täyden uhrihärän lihaa ja sisälmyksiä. Padat kannetaan vakituisille jokavuotisille tulisijoille, ja kohta nousee toistakymmentä sinertävää savupatsasta tummien kuusten latvuksien yli heinäkuiselle taivaalle Pyhän Iljan kunniaksi. Laatokan rasvatyyni peilipinta väreilee oudosti kuvastellen syvälle uumeniinsa aamuaurion punertamat pilvenhattarat. Joku patakuntien vanhimista kääntyy tulta kohennettuaan tšasounaan päin, paljastaa harmaantuvan päänsä, ristii hartain ilmein silmänsä ja sopertaa hiljaisen rukouksen.

²³

Everstiluutnantti T. E. Haaranen palveli pitkään Mantsinsaarella. Hän voitti mantsinsaarelaisten luottamuksen, vaikka olikin ”ruočči” ja keräsi saarelaisilta suuren määrän vanhaa muistitietoa.

Tiellä näkyy jo liikettä. Oman kylän väki, Peltoisten, Peiposen, Saukkasten, Hiloilan, Se´ljoin, Oritselän ja Suonkylien vieraat saapuvat kävellen ja ratsain gostitettaviksi. Ulahton puolelta soutaa kymmenkunta tervakylkeä kuljettaen naapurisaaren ja mantereen väkeä. Vanavedet yhtyvät ja airot välkkyvät aamuauringossa. Kohta on koolla koko ristikansa. Puheensorina täyttää viileän kalmiston. Miehillä on lusikka saapasvarressaan tai kormanissaan (= taskussaan). Naisilla on viršsit (= korit) mukanaan ja niissä ruoka-astiat, piirakat ja kurniekat eli kukot. Vanhemmilla naisilla on silkkiä hartioillaan ja tšepsy tai sorokku päässä. Naimattomat naiset ovat koristelleet kassansa (= hiuksensa) värikkäillä lentotskilla (= nauhoilla) ja gruušavoilla (= pitseillä). Köyhemmille jää moinen koreus iäksi päiväksi ja siitä kerrotaan kuin ihmeestä ikään. Pikkupojat ja tytöntsaparot ovat saapuneet paljain päin ja jaloin.

Vähitellen on uhrihärän liha kypsynyt. On *"lihua kui lahuo puutu, rokkua kui pesuvelty"* juhlakansan syötäväksi. Patakuntien vanhimmat kantavat nyt keittopatansa tšasounan ympärille pehmeänvihreälle nurmikolle ja emännät avaavat piirakkavirššinsä. Vieraat ovat ryhmittyneet kukin sukulaistensa ja tuttaviansa patakunnan joukkoon ja puheensorina täyttää vanhan, varjoisan kalmiston.

Kajahtaa staroššan ääni: *"Tulgua, kallehet gostjat, Pyhän Iljan murginalle"!*

Kaikki päät paljastuvat ja painuvat tšasounaan päin, sadat kädet tekevät ristinmerkkejä kolmeen kertaan ja ilmoille kumpuaa ulkoa opittu venäjänkielinen rukous: *"Vo imja otsa i syna i vsjetago duha i nyne i prisno i vo veki vekov amen."*²⁴ Kenties moni emäntä rukoilee karjarauhaa Pyhäältä Iljalta, ehkäpä päättää kasvattaa Iljan-häränkin, jos karja säilyisi vahingoilta. Kun rukoukset on luettu, hartaus häipyä sen tien ja ruoka-astiat kalina ja puheensorina ilmaisevat, että kukin on saanut vatinsa täyteen. Kilvan painuvat puulusikat rasvaiseen uhriliemeen.

Juhla-aterian päätyttyä kaikki nousevat seisomaan kääntyen tšasounaan päin. Jokainen lukee kiitoksensa karjansuojelijalle ja niin on päättynyt juhlallisoin osa Pyhän Iljan palvontaa.²⁵

Karjan suojelijaa, Pyhää Iljaa muistettiin jo ennen lehmien leholle laskentaa Pyhän Jyrrin päivänä. Emäntä kokosi tällöin jo varhaisina aamutunteina kaikki karjansa kellot, kierti navettaansa myötäpäivään niitä kalisuttaen, pysähtyi joka nurkalla, risti silmänsä ja moli²⁶ kaikki jumalat: Pyhän Iljan, Pyhän Jyrrin, Pyhän Valassin sekä Valamon prepodobnoit²⁷ Sergein ja Germanan lukien samalla komean loitsurukouksen:

*Pyhä Ilja syöttäij,
Pyhä Jyrgi syöttäij,
pane hurttas kiini*

²⁴ "Isän ja Pojan ja Pyhän hengen nimeen. Nyt, aina ja iankaikkisesti. Amen."

²⁵ Ks. www.mantsinsaariseura.fi. Sivut luettu 23.2.2011.

²⁶ Rukoili.

²⁷ "Kunnianarvoinen", "pyhä" (papin arvonimitys).

*rautazil račakszil,
vaskizil vičaksil,
teräksizil seibähil.
Kaččoikkua i vardoikkua
näidy žiivattarukkii
tämän kezän aigah.*²⁸

Tässä yhteydessä mainittakoon, että aivan samaan tapaan Länsi-Suomessakin, ainakin vielä 1800-luvulla, rukoiltiin karjalle suojelusta pyhältä Katariinalta. Tästä kertoo mm. kansatieteilijä Kustaa Vilkuna teoksessa ”Isänmaallinen lukukirja”.²⁹ Esimerkiksi Saarijärvellä Katariinaa rukoiltiin seuraavin sanoin:

*Karina hyvä emäntä,
hyvä rouva roukkuselkä,
käy kujat kuuruksissa,
läävät länkimöisilläsi.
Tuo mulle vasikkalykky,
härkälykky häilähytä,
tuhat karvan kantajata,
sata maion antajata.*

Salmassa karjan suojelun kannalta tärkeä oli erityisesti Jyrkin päivä eli *Jyrrin päivy* (23.4.): ”Karjalassa, ainakin meillä Salmassa, oli sellainen vanha uskomus, [että] kun Jyrkin päivänä 23. huhtikuuta kiertää kävellen tai juosten lehmänkelloa kolistellen lehmien navetan ympäri, niin silloin saavat lehmät kesän aikana rauhassa laiduntaa metsässä tai niityillä, eikä niitä metsän pedot, karhut ja sudet, hätyyttele.”³⁰

Heikki Kirkinen on arvioinut karjalaisten uskonnollisuutta teoksessa ”Karjalan kansan historia” seuraavasti:

”Karjalassa itäisen kristinuskon vaikutus juurtui sängen hitaasti kansan keskuuteen, mutta sen vaikutus jäi pysyväksi ja voimistui vähitellen. Se sulatti kristilliseen elämäntapaan vanhoja pakanallisia aineksia ja sopeutui luontevasti kansankulttuuriin. Niinpä vainajien palvonta sulautui kristilliseen rakkauden ilmaisuun itkuvirsien sanomassa ja sai siitä uutta sisältöä ja syvyyttä. Uhrihärkä tai –pässi muuttui kristillisen rakkaudenaterian muotoon suurina kirkollisen juhlan eli praasniekan päivinä, ja tauteihin tai muihin turmiin alettiin loitsuissa pyytää avuksi paitsi Ukkoa ylijumalaa, metsän isäntää Tapiota ja vedenhaltijaa Ahtia myös Luojaa, Neitsyt Mariaa ja Pyhää Pietaria.”³¹

Yleensäkin Jumalan ja pyhimysten puoleen käännyttiin suojelun saamiseksi. Eräs salmilainen, joka määrättiin viime sotien aikana vaaralliseen tiedustelutehtävään, halusi ensin kieltäytyä, mutta myöntyi lopulta ja totesi tapahtuneesta myöhemmin: ”*No olgah, minä heittävyin polvilleh, ristin*

²⁸ Viljanto, s. 290 - 291.

²⁹ Vilkuna, Kustaa, Hyvä äiti armollinen. Teoksessa Isänmaallinen lukukirja. Oppikoulun lukukirja III. Toim. E. A. Saarimaa. Porvoo - Helsinki 1957, s. 162 – 165.

³⁰ Jänis, Martti, Paimenessa. Ks. Nuori Karjala 10/1996, s. 202.

³¹ Kirkinen 1994, s. 36 – 37.

*silmät kolme kerdah, pyysin Spuassalta varjelusta, nousin pystyh da sanoin... Minä lähten, mikä suunta.*³²

Kuten lainauksesta ilmenee, suojelun saamiseksi käytettiin usein ristinmerkkiä; eräs paimenpoikana lapsuudessaan ollut kertoo, että mamma siunasi lähdön paimeneen ristinmerkillä. ”*Mengiä Jumalankel!*” hän sanoi joka aamu.³³ – Erään Laatokalla eksyneen nuottakunnan puolesta sytytettiin kotona Salmassa tuohuksia, ja polvillaan pyydettiin kaikkia pyhiä pelastamaan hätään joutuneet, jos he vielä olivat pelastettavissa.³⁴

Aunuksenkarjalaisessa kulttuurissa, johon Salmikin selkeästi kuului, vettä, maata ja metsää hallitsivat eri haltiat. Niitä oli tarpeen tullen kiiteltävä ja lepytettävä, muuten ne suuttuivat ja saivat aikaan kaikenlaista pahaa. Esimerkiksi metsänhaltia *Karu* saattoi eksyttää metsässä kulkijan. Kotipihaa ja –aluetta hallitsi tanhuthaltia.³⁵ Varsinkin vanhempina aikoina kaikki epäonni ja sairaudet katsottiin eri haltioiden lähettämiksi. Sairauden sattuessa oli mentävä kysymään tietoniekalta, mistä tauti oli tullut ja miten se oli parannettavissa.

Tietäjät eli *tiedoiniekat* olivat kansanparantajia, jotka käyttivät paitsi rukousloitsuja myös erilaisista yrteistä tehtyjä lääkejuomia. He olivat yleensä iäkkäitä naisia, jotka antoivat neuvoja elämän eri kriisitilanteissa. Käytössään heillä oli pieni pussi, joka sisälsi mm. karhunrasvaa, karhunkynnet, *ristusrengahat*, käärmeenkarjäkivet, taulan ja piikiven. Esimerkiksi Mantsinsaaren jokaisessa kylässä oli oma tietoniekka.

Parannus-, varo- ja suojelukeinot olivat sekä fyysisiä että henkisiä. Viimeksi mainittuun tarkoitukseen käytettiin loitsuja. Eräs rukousloitsu, jota käytettiin lasta saunassa kylvetettäessä, kuului näin:

*A Hospodi sysakristos
anna oigiel henggel oigie miäry
minun sanoin sanottuu, minun käzien käydyy.
Kus tšakko tulit, sinne tšakko mene
izändilles ildazekse, emändilles murginakse
läbi augieloin aholoi, lagieloin peldoloin.
Sie sinul roih piättömiä kalua, luuttomua lihua
Anna nämmien sanoin sanottuu,
tämän kylyn kylvettyy
oigiel henggel oigie miäry.
Kotkoil on kovat kobrat,
minun kobrat vie kovembat.
A Hospodi sysakristos.*

³² Jänis, Martti, Ondrei on poissa. Ks. Nuori Karjala 6 – 7/1996, s. 138 – 139.

³³ Jänis, Martti, Paimenessa. Ks. Nuori Karjala 10/1996, s. 202.

³⁴ Halmekari, Vilho, Tapahtui Mantsinsaarella että railo repesi ja lentokone karkasi.

Ks. Nuori Karjala 4/1996, s. 88.

³⁵ Näiden uskomusten olemassaolosta - vielä 1940-luvulla – aunukselaisessa Suurmäen kylässä (= kylä aivan Salmin naapurissa Aunuksen puolella) opettajana ollut Siina Taulamo muistelmissaan (s. 156 – 157) mm. seuraavaa: ”Monesti ihmettelin, miten sulassa sovussa vanhat uskomukset ja kristinusko yhdessä vaikuttivat, mutta heillehän maan haltiat, metsän isännät ja veden emännät - - olivat Jumalan luomia apulaisia tai pahalaisen palkkalaisia.”

Loitsun sisältö on vapaasti käännettynä seuraava:

Oi Herra Kristus
anna tälle henkilölle riittävästi järkeä
minun sanoin sanottua, minun käsien kosketettua
Mistä paha tulit, sinne paha mene
isännilles iltaseksi, emännillesi lounaaksi
läpi aukeiden ahojen, laajojen peltojen.
Siellä sinulla on päätöntä kalaa, luutonta lihaa.
Anna näiden sanojen sanottua,
tämän saunan kylvettyä
tälle henkilölle riittävästi järkeä.
Kotkalla on kovat kourat,
minun kourat vielä kovemmat.
Oi Herra Jeesus Kristus.³⁶

³⁶

Ks. Rouhola, Anja, Uskon voimaa, s. 86.

Elinkeinoelämä

Salmilaisten perinteisiä elinkeinoja olivat maanviljelys, kalastus,¹ metsästys sekä varsinkin 1800-luvulta alkaen metsätalouteen ja puutavarateollisuuteen liittyneet työt. Myös rahdinajo² ja pienimuotoinen kaupankäynti työllistivät monia salmilaisia. Erikseen on huomattava, että monilla oli useitakin sivutöitä. Vaikka maanviljelys oli hallitseva elinkeino Salmin pitäjässä aina toiseen maailmansotaan asti,³ rahatulot, joita tarvittiin mm. verojen maksuun, saatiin varsinkin aiemmin muualta kuin oman maan viljelyksestä.

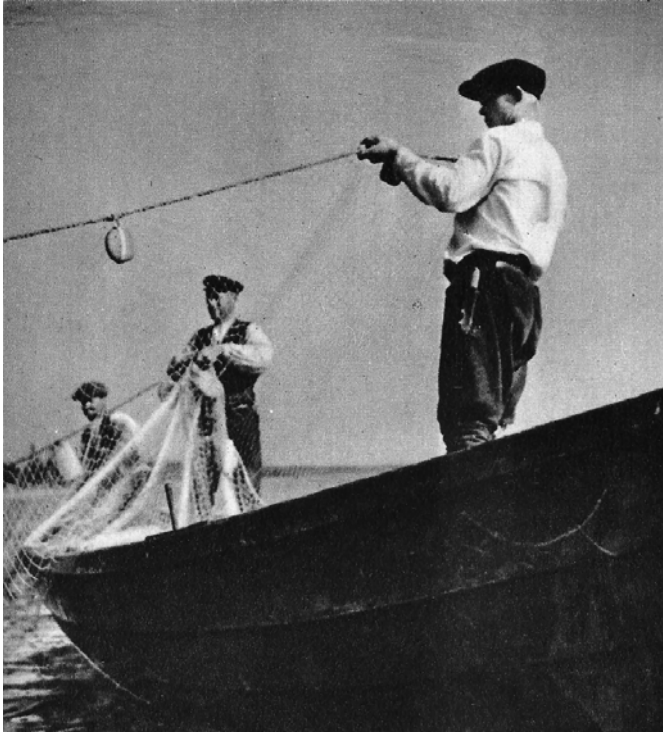
Varsinkin saarien ja Laatokan rannan läheisyydessä olleiden kylien asukkaille kalastuksella oli suuri merkitys. Kalastusvälineet olivat monipuoliset: koukku, pitkäsiima, verkko, nuotta, rysä ja merta. Pitkässäsiimassa saattoi olla jopa kolme tuhatta koukkuja, ja koko siima saattoi olla jopa kolmenkymmenen kilometrin pituinen. Nuotat olivat talojen yhteisomistuksessa. Tavallisimmin yhden nuotan omisti kymmenen taloa. Nuotta oli tavallisesti korkeudeltaan 15 – 20 metriä ja pituudeltaan 400 – 600 metriä.⁴ Saalis jaettiin osakkaiden kesken arpomalla.

¹ Kalastukseen liittyi suuria riskejä. Talvisin kalastajia saattoi jäädä kymmenittäin vangeiksi jääautoille. Vielä 1930-luvullakin sattui tällaisia tapauksia. Ks. esim. Aamulehti 5.3.1936: ”50 Laatokan kalastajaa jälleen ajalehtimassa hevosineen ja pyydyksineen”. Kalastajat olivat Parhansaaren lähistöllä. Saari sijaitsi noin kymmenen kilometriä Mantsinsaaresta Neuvostoliiton rajalle päin. Saaren luona käytiin mielellään kalastamassa; Aamulehden mukaan Parhansaaren seutu oli paikkakunnan tärkein talvikalastusalue.

² Rahdinajosta kirjoitti eräs salmilainen vuonna 1890 näin: ”Waan ei, meidän ukot eiwät rakasta tuota waiwaloista, raskasta maantyötä; paljon mukawampi on myydä heinät - -, antaa nuo lehmäkantturat purra pitkää olkea ja - - [pitää] heiniä wain sen werran minkä rahtihevoset syöwät. Sillä rahtia, sitä pitää nyt käydä, se on pääasia!” Ks. Uutisia Salmista, s. 59.

³ Maanviljelyksen pariin siirtyi väkeä takaisin 1930-luvun pulavuosina ja niiden jälkeen, kun teollinen toiminta kuihtui Salmista miltei olemattomiin.

⁴ Sourander, s. 229 – 230.

KUVA: KALASTUSTA MANSSILAN EDUSTALLA. KUVA TEOKSESTA KARJALA - MUISTOJEN MAA (OTAVA 1940).

Esimerkiksi vuonna 1901 paikkakunnalla kerrotaan olleen kaikkiaan 1 659 ruokakuntaa, joista maanviljelys oli pääelinkeinona 1 226:lla. Viljeltyä maata oli (vuonna 1910) kaikkiaan 5 487 hehtaaria, johon lukuun oli kylläkin laskettu mukaan luonnonniityt, joita oli 2 205 hehtaaria. Kaskimaata oli 173 hehtaaria. Talonsavuja oli (vuonna 1907) 942 ja muita savuja melkein saman verran eli 896. Torpansavuja oli vain kuusi.⁵

Perinteisen pääelinkeinon, maanviljelyksen, luonne ja toisaalta sen kasvu- ja kehitysvaiheet olivat Salmassa hyvin erilaiset kuin suuressa osassa muuta maata. Eniten maanviljelyksen kehitykseen pitäjässä vaikutti lahjoitusmaalaitos, jonka vaikutukset ulottuivat 1900-luvulle asti.

Lahjoitusmaajärjestelmän purkaminen ja isojako

Suurin este maatalouden kehittymiselle olivat 1800-luvun lopulle asti maanomistusolot, ts. lahjoitusmaajärjestelmä. Tämä järjestelmä aiheutti sen, että ihmisiltä puuttui kiinnostusta maanviljelyn kehittämiseen ja tehostamiseen. Suurimpana esteenä oli Salmissakin epävarmuus omistusoikeudesta siihen maahan, jota oli tarkoitus viljellä.⁶

Lahjoitusmaajärjestelmää edelsi läänitysjärjestelmä. Se ei Raja-Karjalassa Ruotsin vallan aikana tarkoittanut sitä, että maat olisi ”lahjoitettu” jollekulle, vaan sitä, että maasta saatavasta tulosta oli vero maksettava kruunun sijasta lahjoituksen saaneelle henkilölle tai taholle. Venäjän vallan aikana

⁵ Ks. Hannikainen, Lauri, Salmi. Teoksessa Tietosanakirja. Toim. Jalmar Castrén et al. Kahdeksas osa: Ribot – Stambul. Helsinki 1906, s. 662 – 663.

⁶ Sourander, s. 158.

tilanne muuttui sekavaksi, sillä Venäjällä oli nimenomaan käytössä lahjoitusmenettely, joskaan Venäjälläkään lahjoitusmaat eivät kaikki olleet aivan samanluonteisia. Monissa tapauksissa lahjoituksen luonne oli tulkinnanvarainen, mikä aiheutti sittemmin pitkällisiä kiistoja – kuten juuri Salmisakin kävi.

Tilanne kuitenkin selkeni – mutta samalla kuitenkin salmilaisten kannalta paheni – vuonna 1826 annetulla asetuksella, jolla lahjoitusmaat julistettiin ns. rälssitiloiksi. Tämä tarkoitti sitä, että niillä asuneet talonpojat muuttuivat maanomistajista lampuodeiksi eli vuokramiehiksi, elleivät he kyenneet määräajassa todistamaan, että heidän tiloillaan oli jo Ruotsin vallan aikana ollut perintötilan⁷ luonne.⁸ Tämä taas onnistui harvalta.

Lampuodeiksi muuttuneiden talonpoikien puolestaan oli kymmenen vuoden kuluessa tehtävä rälssitilan omistajan kanssa sopimus vuokrasta ja muista velvollisuuksista – muussa tapauksessa heitä uhkasi häätö. Talonpojat taas eivät ymmärtäneet tätä lainkaan. Esi-isiltä perityn käyttöoikeuden perusteella he olivat tottuneet pitämään itseään tilojensa eli viljelemissä maiden omistajina. Talonpojat nousivat monin paikoin Viipurin läänissä vastarintaan, kun viranomaiset ryhtyivät häätötoimiin. He olivat edelleen vakuuttuneita siitä, että heidät koettiin laittomasti karkottaa perintötiloiltaan. Näin ollen he pysyivät taipumattomina eivätkä tunnustaneet rälssitilojen omistajia todellisiksi isännikseen.⁹

Salmin lahjoitusmaa-alue vaihtoi moneen kertaan omistajaa. Vuonna 1856 Aunuksen vuorihallitus osti Salmin pitäjän lahjoitusmaat Vasili Gromovilta, jolle ne olivat tulleet perintönä. Noin 17 vuotta myöhemmin, keväällä 1873 hyväksyttiin säätyjen toimesta ostopäätös, jolla entiset lahjoitusmaat ostettiin Suomen valtiolle; tarkoituksena oli jakaa ne perintötiloina asukkaille. Kesti kuitenkin vielä kauan, ennen kuin viimeisetkin salmilaiset saivat perintömaansa. Tämä tapahtui vuonna 1907.¹⁰

Suomen valtio osti Aunuksen vuorihallitukselta paitsi Salmin myös Korpiselän ja Soanlahden (Leppälahden) pitäjät, ja säätyjen päätöksen mukaisesti näissä pitäjissä sijainneet lahjoitusmaat luovutettiin täysin omistusoikeuksin talonpojille sillä ehdolla, että he määräaikana suorittaisivat vuotuista kuoletusta. Käytännössä kruunu myi lampuodeille yhteisesti erotetusta metsämaasta niin paljon sahapuita, että lahjoitusmaiden koko ostohinta voitiin sillä suorittaa. ”Korpiselän, Soanlahden ja Salmin lahjoitusmaiden asukkaat ovat siis, vastoin Viipurin läänin muiden lahjoitusmaiden asukkaita, nauttineet sitä harvinaista etua, että ovat saaneet tilansa ilmaiseksi.”¹¹

Vaikka isojako suoritettiin loppuun Salmisssa vasta vuonna 1907, oli jo 1870-luvun puolivälissä aloitettu ensimmäiset toimet jaon suorittamiseksi.

Vuosina 1874 - 1876 erotettiin valtiolle kuuluviksi tulleet kruununpuistot. Nämä laajat, pääasiassa pitäjän pohjoisosassa sijainneet yli 40 000 hehtaarin laajuiset metsäalueet säilyivät

⁷ Perintöoikeus tilaan säilyi vain, jos kruunulle maksettiin verot säännöllisesti. Jos talonpoika ei kyennyt kolmena vuotena maksamaan veroansa, hänen tilansa joutui valtiolle ns. kruununtilaksi ja tilaa asunut suku menetti perintöoikeuden.

⁸ Ks. Sihvo, Hannes, Vanhasta Suomesta autonomian ajan Karjalaan. Teoksessa Kirkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes, Karjalan kansan historia. Porvoo – Helsinki – Juva 1994, s. 218.

⁹ Sourander, s. 159 - 160.

¹⁰ Vuonna 1907 annettiin perintökirja runsaalle 900 tilukselle Salmin pitäjässä. Ks. Valtiopäivät v. 1907. Pöytäkirjat IV. Helsinki 1908, s. 2900.

¹¹ Ks. senaattori Ignatiuksen vastauspuheenvuoro. Valtiopäivät v. 1907. Pöytäkirjat IV. Helsinki 1908, s. 2900.

valtion maina aina toiseen maailmansotaan asti. (Käsnäselän kylä päätettiin myöhemmin erottaa omaksi kokonaisuudekseen tämän metsäalueen keskeltä.) Paitsi tätä valtavaa metsäaluetta valtiolle oli erotettu mm. useita koskipalstoja. Lisäksi ns. Tuleman hovi ja sen alueet oli päätetty jättää valtion haltuun. Kyseisestä alueesta kehittyi myöhemmin Salmin liikelämän ja kaupan keskus.¹²

Pitkän tauon jälkeen valtio jatkoi isojakoa yli kymmenen vuotta myöhemmin. Tällöin erotettiin kyliä ja muita suurempia kokonaisuuksia. Uuksun kylä erotettiin vuosina 1887 - 1894, Käsnäselkä vuosina 1889 - 1892 ja Hyrsylä vuonna 1891, Orusjärvi vuosina 1892 - 1893, Kanabrojärvi 1892 - 1893, Hanhiselkä 1893, Mantsinsaari ja Lunkulansaari kokonaisuudessaan vuosina 1891 - 1895. Manssila erotettiin samanaikaisesti Mantsin- ja Lunkulansaaren kanssa, Miinala puolestaan vuosina 1891 - 1896 sekä Kirkkojoki vuosina 1891 - 1902.

Yksityisten maiden isojako eri kylissä suoritettiin samaan aikaan edellä tapahtuneen kanssa eli kun valtio erotti maat eri kyläkunnille. Jako sujui hyvin sopuisasti. Kruununvouti Tengén ja nimismies Aleks Weledejeff olivat virkamiehiä, joihin salmilaiset luottivat. Siksi kansan käyttäytyminen isonjaon aikana oli rauhallista ja mallikelpoista, ja isonjaon pöytäkirjoista ilmenee, että kansa tyytyi sovinnolla kaikkiin jako- ja vaihtoehtoihin. Jyvityspöytäkirjojen allekirjoittajina olivat herastuomari Nokka, jahtivouti Hernberg ja kestiekievarin pitjä Silvennoinen. Toiset kyläläiset jäivät entisille paikoilleen, toiset joutuivat muuttamaan uusille maille, muutamat kustansivat itse muuttonsa, toiset taas velvoitettiin ottamaan osaa kustannuksiin, ja muutamille ne suoritettiin valtion puolesta. Salmilaiset suhtautuivat luottamuksellisesti kartoittajien ehdotuksiin eivätkä tehneet vaatimuksia palstojen sijaintiin nähden.¹³

Vaikka jaolla koetettiin poistaa sitä haittaa, joka oli aiheutunut tilojen lohkoutumisesta pieniin, usein kaukana toisistaan sijainneisiin erillisalueisiin, talonpoikien maat jäivät edelleen 3-5-lohkoisiksi. Hyvästä tarkoituksesta huolimatta jäi siis suurimmalle osalle yksittäisistä ruokakunnista vieläkin useita erillisiä palstoja, joiden väliset etäisyydet saattoivat olla useita kymmeniä kilometrejä. Ns. kotipalstalla sijaitsivat asuinrakennukset ja pääasialliset pellot. Toinen rintapalsta oli erillisenä ja se käsitti tavallisesti kotitarvemetsän. Näiden lisäksi tiloilla oli ns. salo- eli tukimetsäpalasta, joka pinta-alallisesti muodosti usein suurimman osan tilasta. Se saattoi sijaita hyvinkin kaukana, samoin kuin tiloihin kuuluneet muut sivupalstat.¹⁴

Tavallisesti tiloilla oli siis useita palstoja, ja ne olivat mainitulla tavalla kolmenlaisia:

- Kotipalsta sisälsi talon ja varsinaisen pihapiirin sekä mahdollisesti pienen peltoalueen kotitalon lähellä.
- Rintapalsta sisälsi tavallisesti kotitarvekäyttöön tarkoitettun metsäpalstan. Myös peltoalue oli mahdollinen.
- Salo- tai tukimetsäpalsta oli metsää. Tämän palstan koko oli yleensä suurin, ja se kattoikin suurimman osan tilan maista. Nämä palstat saattoivat sijaita jopa 30 kilometrin päässä. Niinpä esimerkiksi Lunkulan kyläläiset omistivat salopalstoja Kanabrojärven läheltä ja Kirkkojoen asukkailla puolestaan oli omat salopalstansa Koveron lähellä.¹⁵

¹² Ks. www.salmi-saatio.fi. Sivua luettu 7.10.2010.

¹³ Pelkonen, Elna 1959, s. 242 – 243.

¹⁴ Viljanto, s. 23.

¹⁵ Ks. www.salmi-saatio.fi. Sivua luettu 7.10.2010.

Maanviljelyn kehittäminen

Maanviljely oli salmilaisen pääelinkeino. Sen tuottavuus oli kuitenkin pitkään heikko, mistä osaltaan johtui se, että ihmisillä oli sivuelinkeinoja. Varsinkin niin kauan, kun raja oli auki Venäjälle päin, salmilaiset saattoivat hakea lisätienestettä muualta. Mutta myös oman kunnan alueella etenkin metsätyöt ja kalastus vetivät huomiota usein enemmän puoleensa kuin maanviljelys. Asiasta kirjoitettiin vuonna 1893 Wiipurin läänin kalenterissa näin:

”Salmissa maanlaatu on pääasiallisesti hiekkaperäistä ja maanviljelys on niin takapajulla, ettei se juuri ansaitse mainitsemistakaan. Tämä maanviljelyksen huonous on luonnollisena seurauksena lahjoitusmaajärjestelmästä, jonka kautta talonpoikainen väestö näillä seuduilla yhä enemmän kuin muualla Itä-Karjalassa on joutunut melkein suoranaisesti orjuuden tilaan, josta se ei vielä tänäkään päivänä ole henkisesti päässyt kohoamaan. Ja aikoja kulunee, ennen kuin kansa näillä raukoilla rajoilla tulee käsittämään, että hänkin on vapaa jäsen Suomen vapaasta kansasta. *Pääelinkeinona harjoitetaan rahdinvetoa, metsätöitä ja kalastusta* [kurs. KS]. Tehtaita löytyy seudulta vain yksi höyrysaha Tulemajoen suulla.”

Rajan sulkeutuminen Venäjälle vuoden 1918 jälkeen pakotti monet karjalaiset etsimään itselleen uuden elinkeinon, ts. keskittymään oman tilan viljelyyn. Kun rahdinajo, kauppa ja muu kanssakäyminen rajan yli loppui, tienestit oli etsittävä muualta. Toisaalta, kun halvan viljan tuonti Venäjältä loppui, erilaisilla sivutöillä hankittu raha ei enää riittänyt samalla tavalla viljan oston kuin aiemmin. Siten Kannaksella ja Raja-Karjalassa oli asennoiduttava uudelleen: oli pureuduttava omaan maahan ja sen viljelyyn ja ellettävä ilman rajantakaisia tienestettä. Peltoa oli saatava lisää ja viljan tuotantoa oli kohotettava. Tilanteen kipeys huomattiin heti, sillä viljan tuonti Venäjältä tyrehtyi ja Karjalassa koitti paikoittainen nälänhätä.¹⁶

Maatalous kehittyi Salmissa voimakkaasti vasta itsenäisyyden kahden vuosikymmenen aikana, vaikka isojako oli saatu päätökseen jo aiemmin. Vielä vuonna 1928 pitäjästä kerrottiin, että melkein viimeisinä lahjoitusmaajärjestelmän uhreina eläneet salmilaiset eivät vielä olleet jaksaneet kokonaan kohota siitä kurjuuden tilasta, mihin he mainitun järjestelmän vallitessa olivat vajonneet. He eivät myöskään olleet jaksaneet vieraantua satunnaisten ja epävarmojen elinkeinojen harjoittamisesta, joihin he lahjoitusmaajärjestelmän aikana olivat olleet pakotetut turvautumaan, vaan rahdinajoon ja kaikenlaiseen kaupusteluun tottunut väestö vaelsi mielellään yhä edelleen kaikenlaisiin satunnaisiin työpaikkoihin ansaitsemaan rahaa. Samalla he usein jättivät kotoiset työnsä sivutöiksi. Ei vielä oltu täysin vakuuttuneita siitä, että maanviljelys ja karjanhoito eivät voineet antaa tyydyttäviä tuloksia, ellei niiden harjoittamiseen pantu ensin riittävästi työtä ja taitoa, toisin sanoen ymmärretty sitä, että maalle ja karjalle täytyi ensin antaa ja vasta sitten niistä ottaa.¹⁷

¹⁶ Nevalainen, Pekka, Ensimmäisestä maailmansodasta nykypäivään. Teoksessa Kirkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes, Karjalan kansan historia. Porvoo – Helsinki – Juva 1994, s. 384.

¹⁷ Pitkänrannan – Salmin rautatie. Helsinki 1928, s. 11 – 12.

ALEKSANTERI HALTIA (ENT. HOSAINOFF 1863-1951) ALHON NIITYLLÄ OTTAMASSA
 MITTAA VILJELEMÄSTÄÄN SANGASTEN RUKIISTA 1930-LUVULLA, SALMISSA
 MIINALAN KYLÄSSÄ

KUVA: RUISPELTOA MIINALASSA 1930-LUVULLA: ALEKSANTERI HALTIA (ENT. HOSAINOFF) ALHON NIITYLLÄ. (ASTA MÖRSKYN JA MIRJA MÖRSKY-ANDERSONIN ARKISTO.)

Viljalajikkeista eniten viljellyt olivat ruis ja kaura. Vuonna 1921 on tilastoitu seuraavat satomäärät koko kunnan alueelta:

- ruista 971 450 kg
- kauraa 638 960 kg
- ohraa 119 790 kg
- vehnää 10 907 kg¹⁸

Perusviljalaji oli siis ruis. Rukiin talvenkestävyys ja sopeutuminen paikallisiin ilmasto-olosuhteisiin vaikutti rukiin viljelyn lisääntymiseen, ja siten rukiista tuli perusuokavilja. Lajike, jota Salmissakin ryhdyttiin viljelemään, oli nimeltään Sangasten ruis. (Sangaste on paikkakunta Virossa.) Sangasten rukiin jalosti elämäntyönään suomalais-virolainen kreivi Friedrich von Berg. Vuonna 1875 hän onnistui saamaan koepelloltaan suuren sadon, ja tätä vuotta hän piti uuden lajikkeen eli Sangasten rukiin kehittämisen alkuna. Suuritähkäinen ruis levisi nopeasti lähiseudulla ja tuli tunnetuksi Sangasten nimellä. Berg jatkoi lajikkeen kehitystyötä saaden aikaiseksi hyvin talvehtivan, taudeista puhtaan, satoisan ja laadukkaan lajikkeen. Sangasten siementä myytiin tsaarin aikana Venäjän kuvernementteihin sekä Suomeen ja Ruotsiin. Tässä vaiheessa lajike lienee saapunut Salmiinkin.

Kotieläimiä ja karjaa laskettiin Salmissa olleen vuonna 1920 seuraavasti:

hevosia 1 314

¹⁸

Suomenmaa, s. 411.

nautoja	4 028
lampaita	2 498
vuohia	5
sikoja	93
siipikarjaa	1 281 ¹⁹

Kalansaalista on tilastoitu samalle vuodelle (1920) seuraavasti:

lohia	3 800 kg
siikoja ja harreja	25 000 kg
muikkuja ja kuoreita	20 000 kg
muita kaloja	14 000 kg ²⁰

Tilojen jakautuminen useiksi pieniksi palstoiksi vaikeutti niiden viljelyä. Ingwald Sourander näki vuonna 1937 Salmin maanviljelyksen pelastamiseksi vain yhden vaihtoehdon: uuden isojaon, asutuksen siirtämisen enemmän hajalleen sekä soiden kuivatuksen avulla saatavan peltomaan käyttöönoton. Hän kirjoitti, että tilan, jotta sillä olisi voinut elää pelkästään maanviljelyksellä, olisi tullut olla kooltaan noin 30 – 40 hehtaaria, mistä viljeltyä maata olisi tullut olla noin 8 – 10 hehtaaria. Salmassa 75 % tiloista oli tässä suhteessa liian pieniä, ts. sopimattomia maanviljelyksellä elättämään omistajiaan. Lisäksi useimmissa kylissä asutus oli niin tiheässä, etteivät kotipalstatiluksetkaan olleet kodin ympärillä, vaan kylät muodostuivat asuntotonteista, kun taas tilojen muut maat saattoivat olla kilometrien päässä. - Jotta Salmin väestö olisi saatu hyvinvoiviksi maanviljelijöiksi, olisi tullut toimittaa uusi isojako ja siirtää taloja taajaan asutuista kylistä suoalueille.²¹

Soita alettiin kuivata ja ottaa käyttöön 1900-luvulla, joskin erityisen merkittävässä määrin vasta 1930-luvulla, jolloin soita kuivatettiin valtion tukemina hätäaputoiminä. Näitä alueita ei kuitenkaan juuri ehditty ottaa käyttöön ennen talvisotaa. ”Suuria soita on ojitettu ja raivattu viljelyskuntoon vasta viime aikoina”, kirjoittaa Sourander (1937), ”suoviljelyksestä Salmassa ei voida puhua varsinaisesti ennen kuin vasta viime vuosina.”²²

Metsän merkitys

¹⁹ Suomenmaa, s. 411. – Luvut vaikuttavat liian pieniltä. Esim. sikoja oli pitäjässä melko varmasti enemmän kuin 93 kappaletta.

²⁰ Suomenmaa, s. 411.

²¹ Sourander, s. 226 – 227.

²² Sourander, s. 223.

Suurin osa kustakin tilasta oli yleensä metsää. Monet maanomistajat (entiset lampuodit), jotka saivat suuret metsäalueet itselleen, eivät alkuun ymmärtäneet metsän arvoa. Tästä seurasi se, että erilaiset keinottelijat käyttivät heitä ja heidän tietämättömyyttään hyväkseen. Ennen perintökirjojen jakoa niiden tulevilta saajilta oli kielletty maan ja metsien myynti, sillä ymmärtämättömyydessään talonpojat olisivat heti tehneet päättömiä kauppvoja ja joutuneet keinottelijoiden pauloihin. Viime mainittuja ei Karjalasta puuttunut, ja talonpojat saivat myöhemmin kokea raskaita pettymyksiä.²³

Karjala-lehden mukaan metsäkeinottelu oli erityisen räikeää juuri Salmassa.²⁴ Talonpojat, jotka olivat tottuneet siihen, ettei metsillä ollut mitään arvoa, luovuttivat metsänsä keinottelijoille lainojensa maksuksi.²⁵ Toisaalta ainakin toiminimi Hosainoff suostui myöhemmin palauttamaan ostamiaan maapohjia niiden myyjille, mikäli kaupat oli tehty liian alhaiseen hintaan.²⁶

Salmin pinta-alasta oli vuonna 1920 runsas 137 000 hehtaaria metsämaata. Kruununmetsän eli valtion omistaman metsän osuus oli runsas 43 000 hehtaaria. Yksityisten ja valtion lisäksi metsää omistivat metsäyhtiöt, seurakunnat ja Salmin kunta. Koko Salmin pitäjän puiden vuotuiseksi kasvumääräksi oli arvioitu sodan alla noin 400 000 kiintokuutiometriä.

KUVA: KOLMEKYMMENTÄ TUHATTA TUKKIA TULEMAJOEN ÄYRÄÄLLÄ. KUVA TEOKSESTA RAKAS ENTINEN KARJALA (WSOY 1955).

²³ Pelkonen, Elna 1959, s. 243.

²⁴ Vrt. sanomalehti Karjala 10.3.1908: ”Räikeimpänä ilmenee tämä metsäkauppa Salmin kunnassa. Se on siellä ollut niin häikäilemätön, että tuskin on wertoja.”

²⁵ Hämynen 1993, s. 95.

²⁶ Turunen, s. 47 – 48.

Monet salmilaiset myivät siis metsiään – joko pelkät puut tai koko metsän maapohjineen. Seurauksena oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa paljaaksi hakkuita.²⁷

Metsien hoitoon alettiin kuitenkin vähitellen suhtautua vakavammin. Metsänomistajia opetettiin odottamaan ja saamaan myöhemmin tasaisempaa ja varmempaa tuottoa - nopean kertatuoton ja metsien paljaaksi hakkuun sijaan. Kun aiemmin metsiin suhtauduttiin melko välinpitämättömästi, 1900-luvun puolella metsätalousneuvojat alkoivat valvoa metsien käyttöä ja hakkuita. Metsiä alettiin hoitaa ja uusia istutuksia tehdä metsätalousneuvojien opastuksella. Vuonna 1937 Salmiin perustettiin metsänhoitoyhdistys. Salmin asukkaat harrastivatkin metsänhoitoa niin innokkaasti, että salmilaiset saivat suuren osan palkinnoista, joita valtakunnallisen metsänhoitolautakunnan kilpailuissa jaettiin. Noin viidesosa salmilaisista sai toimeentulonsa tai ainakin huomattavan osan siitä pitäjän alueella tehdyistä metsätöistä. Vuonna 1913 perustettiin Salmin uittoyhdistys, jonka alue kattoi Syskyänjoen, Uuksunjoen, Tulemajoen ja Miinalanjoen vesistöt. Vesistöjen varrella oli useita metsäkämppejä, joiden emännät huolehtivat metsätyömiesten muonituksesta. Lisäksi metsätyömiesten oli mahdollista ostaa tarvikkeita työmaakaupoista, joita ylläpidettiin tarpeen mukaan. Työmaaoloja olivat valvomassa ns. ammattientarkastajat, jotka olivat eräänlaisia työsuojeluviranomaisia.²⁸

Metsänhoitoa olisi edistänyt myös oman kunnallismetsän perustaminen. Kunnallismetsillä tarkoitettiin kunnan omistamia metsiä, joita käytettiin metsänhoitoon kunnan yhteiseksi hyödyksi.²⁹ Kun useissa Viipurin läänin pitäjissä koko kunta oli ollut lahjoitusmaana, asiaa tutkinut komissio päätyi vuonna 1908 antamassaan mietinnössä suosittelemaan kunnallismetsien perustamista. Kuten komissio totesi mietinnössään, kunnallismetsiä voitaisiin perustaa ainakin Salmiin, Suojärvelle, Korpiselkään, Soanlahdelle, Kivennavalle ja Pyhäjärvelle,³⁰ joissa ”koko kunta on ollut rälssiluontoista maata”.³¹

Salmiinkin suunniteltiin siis kunnallismetsän perustamista. Tarkoitus oli ilmeisesti käyttää siihen kruununpuistoa, johon kuului suuri osa pitäjää (noin 25 % koko pitäjän maapinta-alasta). Hankkeesta ei kuitenkaan tullut mitään.

Sen sijaan kruununpuistoon perustettiin luonnonsuojelualue juuri ennen sotaa. - Hiisjärven luonnonsuojelualue perustettiin Salmin valtion- eli kruununpuistoon valtioneuvoston päätöksellä, joka annettiin helmikuussa 1938. Hiisjärvi oli Salmin kunnan aivan pohjoisimmassa osassa sijainnut luonnonkaunis järvi, jonka ympäristössä oli erikoinen ja harvinaislaatuinen kasvillisuus. Metsähallitus oli säästänyt alueen kaikilta hakkuilta, ja alue siirrettiin Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen hallintaan.³²

²⁷ Oksala, Arvi, Salmin lauttausyhdistys 1915 – 1924. Sortavala 1925, s. 5.

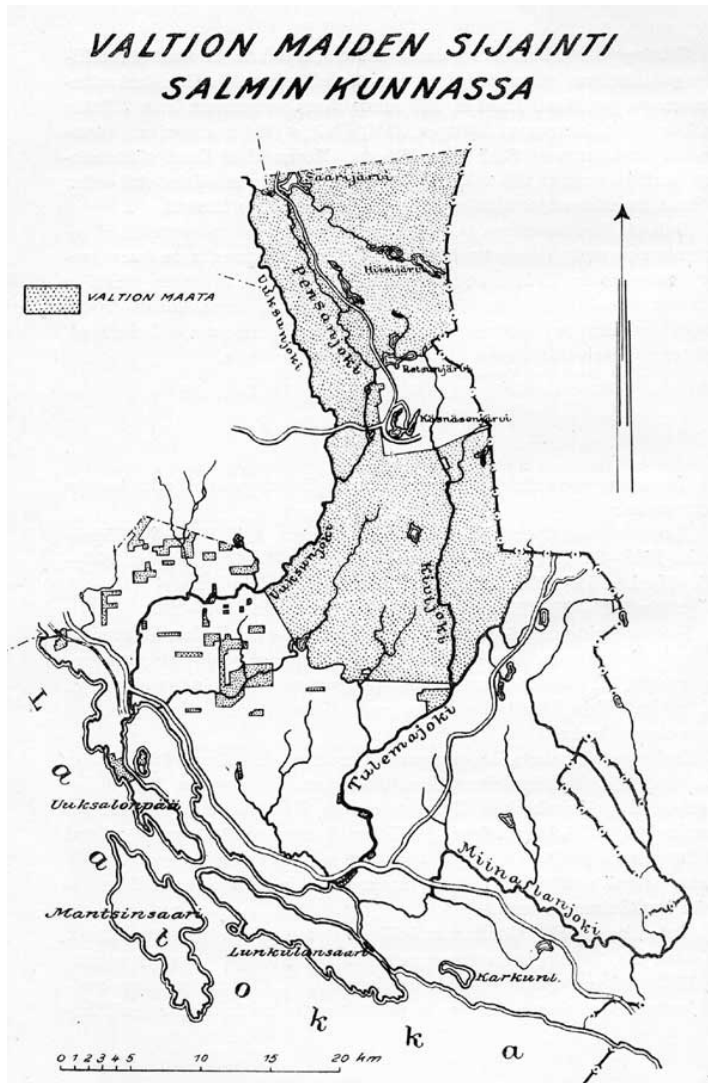
²⁸ Ks. www.salmi-saatio.fi. Sivua luettu 7.10.2010.

²⁹ Ks. Pieni Tietosanakirja. Osa II: Isopurje – Maskotti. Toim. Jaakko Forsman et al. Helsinki 1926, s. 795.

³⁰ Pyhäjärvellä kuitenkin ”muutamilla poikkeuksilla”.

³¹ Ks. Viipurin läänin maatalouskomisioni. Mietintö 1. Salmin kihlakunta. Helsinki 1908, s. 15.

³² Ks. Viljanto, s. 23.

KARTTA: VALTION MAIDEN SIJAINTI SALMIN KUNNASSA. KARTTA JULKAISTU AIEMMIN ANNI VILJANNON TEOKSESSA "SALMI".

Teollisuus saapuu Salmiin

Salmiin oli ensimmäiset sahat perustettu jo 1700-luvun loppupuolella. Impilahden Pitkärannan lisäksi juuri Salmin varhainen sahateollisuus, joka keskittyi Tulema- ja Uksujokien varteen, edusti 1800-luvulla koko Raja-Karjalan teollistuneinta aluetta. Nämä sahat työllistivät kuitenkin varsin vaihtelevasti väkeä.³³

Vielä myöhemminkin, aina 1930-luvulle asti, metsäteollisuus oli hallitseva teollisuudenhaara Salmin pitäjässä. Ensimmäinen saha oli perustettu jo vuonna 1763, kun Katariina II hallitsi Venäjää. 1800-luvun alkuun mennessä pitäjässä oli jo 5 sahaa, joissa oli yhteensä 16 raamia eli

³³

Hämynen 1993, s. 161.

linjaa. Näistä sahoista Tulemajoen varressa oli kaksi ja Uuksunjoen varressa kolme. Ne kuuluivat lahjoitusmaan omistajalle eli ensin Anna Orlovalle ja hänen jälkeensä Gromoveille.

Vuonna 1837 sattui tulipalo, joka tuhosi yhden neliraamisen sahan Uuksussa. Vuonna 1852 Gromovit päättivät taloudellisesti heikon tilanteen johdosta sulkea yhden sahan Uuksussa ja suorittaa vähennyksiä Tulemajoen sahojen raamien määrissä. Lopullisesti Gromovit lopettivat sahaustoiminnan Salmassa Krimin sodan aikana, jolloin puutavaran vienti ulkomaille oli muuttunut lähes mahdottomaksi ja kotimainen kysyntä oli romahtanut. Tämä ei kuitenkaan tappanut sahausteollisuutta kokonaan, sillä se jatkui vuosikymmenien ajan kotitarpeet täyttäneenä teollisuuden muotona.³⁴

Salmin ensimmäiset merkittävät sahat olivat siis lahjoitusmaaisäntien perustamia ja omistamia. Niistä kerrotaan teoksessa ”Raja-Karjalan taloudellinen elämä” (1926), että yhdeksänentoista vuosisadan alkupuoliskolla olivat venäläiset Gromovin veljekset perustaneet tuolloisissa oloissa suuren sahalaitoksen Tulemajoen suulle Salmin pitäjässä. Laitos toimi vaihtelevalla onnella, kunnes sen omaisuus, sikäli kuin sitä vielä oli, vuonna 1917 joutui Gromoff & K:nilta oston kautta suuren ja vaikutusvaltaisen toiminimen Diesen Wood Ab:n haltuun.³⁵

Alueen merkittävimmät sahayritykset olivatkin sittemmin norjalaisen Christopher Diesenin³⁶ perustama Diesen Wood Company Ab ja Osakeyhtiö Hosainoff. Molemmilla oli 1920-luvulta alkaen pääkonttorinsa Viipurissa. Nämä olivat myös ainoat seudulta mainitut liikeyritykset 1920-luvun Industry and Trade of Finland –teoksessa, josta oli myös saksankielinen versio. Nämä molemmat, Raja-Karjalan mittakaavassa merkittävän suuret yritykset joutuivat vaikeuksiin 1930-luvulla: Hosainoffien liikeyritys meni nurin 1930 ja Diesen Wood Company joutui vaikeuksiin samoihin aikoihin.³⁷

Diesen Wood osti aikanaan (1914) myös Ladoga Trävaru Ab:n omistaman Kotkaniemi-nimisen sahan Salmista. Saha sijaitsi Lunkulansaareissa, jonne se oli perustettu 1907. Sahan omisti ennen Diesen Woodia Richard Bergström –niminen henkilö. Kuten yhtiöiden ja niitä johtaneiden henkilöiden nimistä näkyy, Raja-Karjalan metsävaroihin olivat kiinnittäneet huomionsa monet muutkin kuin alueen omat asukkaat. Diesen Wood siirsi Kotkaniemen sahan toiminnan (1916) Pitkäärantaan. Diesen Wood osti Hosainoffin konkurssin (1930) jälkeen myös viimeksi mainitun

³⁴ Ks. www.salmi-saatio.fi. Sivua luettu 7.10.2010.

³⁵ Raja-Karjalan taloudellinen elämä. Julk. Laatokan toimitus. Sortavala 1926, s. 13.

³⁶ Norjalaisella Chr. D. Diesenillä oli ennen Venäjän vallankumousta rautaruukki myös Aunuksen puoleisella Tulemajärvellä. Kyseisen ruukin työnjohtajan tytär, salmilaistaustainen Siina Taulamo, kuvaa oloja ja tapahtumia ruukilla muistelmateoksessaan Vie sinne mun kaiho. Aunuksen Karjalassa 1941 – 1944. (Helsinki 1985, s. 9-).

³⁷ Kuten Patentti- ja rekisterihallituksen arkiston tiedoista selviää, Diesen Wood Company oli perustettu 1909, ja sen suurimmaksi osakkeenomistajaksi nousi jo 1920-luvun alussa konsuli Chr. D. Diesen. Kaikki muutkin osakkeenomistajat olivat joko norjalaisia tai (suomen)ruotsalaisia. Yhtiön kotipaikka muutettiin vuonna 1919 Impilahdelle. Kansallisosakepankki nousi suurimmaksi osakkeenomistajaksi 1930-luvun alkuvuosina, jolloin osakepääoma (ja samalla osakkeiden lukumäärä) nousi huomattavasti. Konsuli Diesen jäi yhtiön toiminnasta kokonaan sivuun, ja 4.5.1935 yhtiön nimi muutettiin muotoon Pitkäranta oy. Myös yhtiöjärjestys muutettiin kokonaan. Talvisodan jälkeen yhtiön kotipaikaksi tuli Helsinki, mutta jatkosodan aikana (21.12.1942) yhtiön kotipaikka siirrettiin takaisin Impilahdelle. Yhtiön toiminta merkittiin lakanneeksi 23.11.1948.

omistaman sahalaitoksen Salmista. Salmin kunnanvaltuusto pyysi, ettei Diesen Wood siirtäisi tätäkin sahalaitosta pois Salmista, jossa juuri 1930-luvun alkuvuosina vallitsi kova työttömyys.³⁸

Muitakin, pienempiä sahoja – samoin kuin myllyjä - oli Salmissa kaiken aikaa. Niitä syntyi ja kuoli myös 1900-luvulla. Esimerkiksi Ala-Uuksun kylään rakennettiin vuonna 1925 yksiraaminen Kaidan saha, joka toimi vuoteen 1931. Seuraavina vuosina Salmissa ei tiettävästi ollut yhtään sahaa, joka olisi työllistänyt yli viisi henkilöä. Vuonna 1939 pitäjässä oli toiminnassa vain muutamia pieniä kotitarvesahoja, samoin kuin niiden yhteydessä toimineita pienimuotoisia myllyjä, muun muassa seuraavat:

- A. Paloniemen saha Tulemalla
- Salmin Saha ja Mylly Oy Miinalassa
- Veljekset Jokelan saha ja vehnämylly Räimälässä
- G. Leussun sirkkelisaha ja mylly Räimälässä
- A. K. Röppäsen sirkkelisahat ja mylly Manssilassa ja Tulemalla.³⁹

Pieniä myllyjä oli muuallakin, mm. Tulemajoen Dolgosenkoskessa. Jauhomyllyjä oli Salmissa 1920-luvun alussa kaikkiaan 21. Niistä neljä toimi höyryllä ja 13 vesivoimalla.⁴⁰

Muitakin pieniä liikeyrityksiä, kuten nahkatehdas, savitehdas ja tiilitehdas oli paikkakunnalle aikanaan perustettu. T. Laitisen Rauta- ja rakennusaineiden kauppa oli (vuonna 1926) Salmin ainoa ”erikoisliike”. Vuonna 1913 perustettu kauppa myi – kuten nimi kertoo – rakennustarvikkeita, ja siitä syystä se perusti vuonna 1923 jopa oman tiilitehtaan, joka sijaitsi Monosen saarella Hosainoffin sahaa vastapäätä.⁴¹

Kauppiaita oli pitäjässä vuonna 1920 kaikkiaan 49. Lisäksi olivat osuustoiminnalliset myymälät. Salmissa toimi Osuusliike Itä-Karjalan⁴² osuuskauppoja (esim. vuonna 1926 niitä oli pitäjässä kaksi kappaletta). Mutta niiden lisäksi pitäjässä oli myös muita sekatarvikauppoja. Erikokoisia kauppaliikkeitä syntyi ja kuoli eri puolilla pitäjää jatkuvasti. Salmin osuuskauppa perustettiin 1916, ja talvisotaan mennessä sillä oli tiettävästi yhdeksän eri myymälää. Keskusmyymälä oli Tulemalla.

³⁸ Kunnanvaltuusto 1.4.1931. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

³⁹ Pölönen, Pauli, Evakossa, evakosta, evakkoon. Salmilaisten vaiheita sotavuosina 1939 – 1944. Kuopio 1995, s. 6.

⁴⁰ Suomenmaa, s. 412.

⁴¹ Ks. Raja-Karjalan taloudellinen elämä, s. 94.

⁴² Erikseen oli, kuten muuallakin maassa, työväen osuuskauppa. Itä-Karjalan työväen osuusliikkeellä oli haaramyymälä ainakin Uuksulla. Ks. Suomenmaa, s. 412.

KUVA: SALMIN OSUUSKAUPAN TULEMAN MYYMÄLÄN RAUTA- JA SEKATAVARAOSASTO VUONNA 1935. KUVA TEOKSESTA KARJALAINEN PERINNEKUVASTO (KIMY-KUSTANNUS OY 1983).

Vuonna 1874 toimintansa aloittaneella toiminimellä ”M. A. Röppänen ja Pojat” oli paitsi sekatavaraliikkeitä (Manssilassa, Tulemalla ja vähän aikaa Sortavalassakin) ja puutavarioliike myös rinkelitehdas ja nahkatehdas Manssilassa.⁴³ Sekatavaraliikkeistä aloitti niin ikään S. Kimajeff, joka perusti ensimmäisen sekatavarakauppansa Karkkuun 1909. Myöhemmin toiminimellä oli sekatavarakaupat myös Tulemalla ja Orusjärvellä. Sekatavarakaupan ohessa toiminimi harjoitti myös metsäliikettä toimien raaka-ainehankkijana puuta jalostaville teollisuuslaitoksille eri puolilla Raja-Karjalaa”.⁴⁴

43

Ks. Raja-Karjalan taloudellinen elämä, s. 119.

44

Ks. Raja-Karjalan taloudellinen elämä, s. 126.

KUVA: J. KUTJAN SEKATAVARAKAUPPA MANTSINSAARELLA. KUVA:
WWW.LUOVUTETTUKARJALA.FI/ .

Metsä- ja uittotyöt sekä sahatteollisuus olivatkin pitäjän tärkeimmät työllistäjät maatalouden ohella, varsinkin sen jälkeen, kun raja Venäjälle päin sulkeutui vuosien 1917 – 1918 tapahtumien seurauksena. Tärkeimmät teollisuuslaitokset – ja suurin työllistävä merkitys - oli seutukuntaa kokonaisuutena silmällä pitäen (1930-luvulle asti) Diesen Wood Companyn ja Hosainoffin liikeyrityksillä, jotka keskittyivät ennen muuta sahaus- ja muuhun puutavaratoimintaan. Näille sahoille alkoi myös muuttaa työväkeä muualta Suomesta. Tämä merkitsi toisaalta luterilaisen väestön määrän kasvamista Salmassa, toisaalta uusien aatteiden tuloa paikkakunnalle.

Puutavarakauppa

Puutavarakauppa alkoi suuressa mittakaavassa Raja-Karjalassakin 1800-luvulla, kun puutavaran kysyntä ja samalla sen hinnat nousivat kaikkialla Euroopassa. Tästä johtuu myös se, että kaukaiseen Salmiinkin ilmestyi puutavarakauppiaita jopa Ruotsista ja Norjasta asti.

Vaikka Krimin sota aiheutti puutavara-alalle selvän laskusuhdanteen, 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kiinnostus Raja-Karjalan metsiä kohtaan kasvoi valtaviin mittoihin, ja näiden metsävarojen arvo ja käyttökelpoisuus huomattiin - Suomea kauempanakin. Siten esimerkiksi vuonna 1911 tukholmalainen toiminimi Axel Robert Bildt halusi vuokrata saaren Uuksunlahdelta

sekä tonttimaata mantereen puolelta.⁴⁵ Kuntakokous suostui kyseiseen pyyntöön, kuten yleensä muihinkin, sillä näillä puutavara-alan yrittäjillä oli tarjota työtä paikkakuntalaisille.⁴⁶

KUVA: PUUTAVARAN LASTAUSTA KIRKKOJOEN SUULLA SAIMA-VENEISIIN. PUUT SIIRRETTIIN NÄISTÄ LAATOKALLA ODOTTANEISIIN PROOMUIHIN, JOILLA NE KULJETETTIIN ETEENPÄIN. (MATTI KOKOTIN ARKISTO.)

Juuri Salmi oli edullinen puutavarakaupan harjoittamisen kannalta, sillä pitäjän halki virtasi useita jokia kaukaa salomailta Laatokan rantaan asti. Kyseessä oli kuitenkin useimmiten pelkkä raaka-aineen hankinta, ts. puut myytiin eteenpäin. Monet salmilaiset innostuivat myymään itsekin puitaan sen jälkeen kun olivat saaneet perintökirjat tiloihinsa. Asiaa kuvataan teoksessa ”Raja-Karjalan taloudellinen elämä” (1926) näin:

”Jo vuosikymmeniä on Uuksunjoen, Tulemajoen ja Miinalanjoen vesistöissä harjoitettu uittoja. Näiden vesistöjen varrella kasvanut metsä on ollut aina kuuluisaa hyvästä lajistaan. Luonnollista on, että puutavarateollisuus täältä raaka-aineita etsi, varsinkin kun puiden kuljetus Laatokalle oli verrattain helppoa ja mukavaa. Mutta ei ainoastaan teollisuuslaitokset olleet täällä Raja-Karjalassa puutavaroitten ostajina, metsätöiden teettäjinä ja uittajina. Vilkas karjalainen luonne on, kuten tunnettua, hyvin sopiva kauppohen tekoon. Runsaat metsävarat, hyvä työväen saanti ja suuren Pietarin kaupungin läheisyys aiheuttivat monen karjalaisen miehen yrittämään puutavarakauppoja, joita kauppoja Salmin talonpojat, saatuaan perintökirjat entisiin lampuotitiloihinsa, kiihdyttivät, myymällä kilvan metsiään aivan paljaaksi hakattavaksi.”⁴⁷

⁴⁵ Kuntakokous 25.9.1911. Salmin kunnan asiakirjat I Ca: 1. MMA.

⁴⁶ Monet köyhät salmilaiset saivat ansionsa – tai ainakin lisäänsioita – puutavarakaupan piiristä. Esimerkiksi tunnettu legendojen kertoja Tatjana Hötti asui laudoilla vuorotussa maakuopassa Tulemalla ja työllisti itsensä sekalaisilla maa- ja puutavaranlastaustöillä. Ks. Järvinen, s. 80 – 81.

⁴⁷ Ks. Raja-Karjalan taloudellinen elämä, s. 53.

Muualta tulleet puutavarakauppiat eivät kuitenkaan suostuneet maksamaan veroja Salmiin. Näitä tapauksia käsiteltiin jatkuvasti 1900-luvun alun kuntakokouksissa, ja salmilaiset päättivät vedota asiassa keisarilliseen senaattiin, koska läänin kuvernööri oli hänkin asettunut sille kannalle, ettei kyseisiä kunnallisveroja tarvinnut maksaa.

Esim. Ulrich Ulrichsen –niminen puutavarakauppias haki toistamiseen vapautusta kunnallisverojen maksusta Salmin kuntaan. Kuntakokous käsitteli tätäkin asiaa useaan otteeseen. Sen mielestä Ulrichsenia – kuten muitakaan vastaavia henkilöitä tai tahoja – ei voitu vapauttaa verosta, koska puutavaran ostoa ja myyntiä harjoitettiin paikkakunnalla ”pysyväisesti pidettävine konttoreineen ja miehistöineen”.⁴⁸

Sahateollisuus työllisti myös rahdinvetäjiä ja laivamiehiä, jotka kuljettivat tuotteita Petroskoihin ja Pietariin. Juuri Salmiin ja Impilahdelle kaivattiin toisaalta tästä syystä rautatietä, sillä Laatokan purjehduskausi oli myrskyineen lopulta melko lyhyt ja arvaamaton, ja siten talvisin tuotteita piti kuljettaa hevospelillä.

Veljekset Hosainoff salmilaisten työllistäjänä

Huomattavin Salmissa toiminut liikeyritys – kautta aikojen – oli 1800-luvulla perustettu Hosainoffien kauppaliike. Se oli tunnettu myös koko itäisessä Suomessa ja kauempanakin; teoksessa Raja-Karjalan taloudellinen elämä (1926) kirjoitettiin Hosainoffien osakeyhtiön olleen lisäksi ”yksi vanhimpia liikkeitä, joka nykyisin toimii Suomen itäosassa”.⁴⁹ Mukana oli kolme veljestä, jotka maanviljelyn ja kalastuksen ohella alkoivat harjoittaa kauppaa. Kauppaa harjoitettiin aluksi piha-aitasta, mistä johtui nimitys ”amparikauppa” (venäjäksi aitta = ”ambar”). Osakeyhtiöksi tämä muutettiin vuonna 1872. Vuonna 1890 liike sai nimekseen ”Veljekset Hosainoff”.

⁴⁸ Kuntakokous 25.4.1911. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

⁴⁹ Raja-Karjalan taloudellinen elämä, s. 24.

KUVA: MANJA HOSAINOFFIN JA KUNNANLÄÄKÄRI KAARLO KALSKEEN HÄÄT
VUONNA 1915. (ASTA MÖRSKYN JA MIRJA MÖRSKY-ANDERSONIN ARKISTO.)

Hosainoffit harjoittivat alkuun halkokauppaa Pietariin ja sen lisäksi mm. laajaa sekatarakauppaa Raja-Karjalassa ja Laatokan ympäristössä laajemminkin. Vuonna 1890 liike rakennutti pienen sahalaitoksen höyrymyllyn yhteyteen. Tästä alkaen sahatun puutavaran valmistus ja vienti oli liikkeen päätoimialana. Vuonna 1912 saha laajennettiin kuusiraamiseksi.⁵⁰ Hosainoffin sahasta sanottiin, että se oli ajanmukaisin, mitä yleensä tuohon aikaan oli rakennettu.⁵¹ Puutavaraa vietiin aina Venäjän vallankumoukseen asti Pietariin ja sieltä edelleen jopa Englantiin asti.

Hosainoffeilla oli suuri määrä erilaisia aluksia – tavallaan kokonainen laivasto, ja Tulemalla toimi jopa yrityksen oma telakka. Kun tiet olivat melko huonot, suuri osa puutavaran ja muunkin kauppatavaran kuljetuksesta tehtiin vesitse, ts. Laatokkaa pitkin. Tosin Laatokan sisämeri oli jokseenkin oikullinen – mistä johtui useita haaksirikkoja – eikä se tietenkään ollut auki ympäri vuoden.

Laatokalla käytettyjä venetyyppejä olivat mm. ”galjotta”, ”hukkari”, ”saima”, ”skoja” ja ”kuutti” – kunnes höyrylaivat ja höyryhinaajat ilmestyivät Laatokallekin 1800-luvun puolessavälissä. Salmista oli yhteydet paitsi Sortavalaan ja Valamoon myös muualle Laatokan rantamille. Edelleen Neva-jokea pitkin oli mahdollista päästä Pietariinkin asti ja sieltä vielä kauemmaksikin. Kun tämä liikenne pitkälti lakkasi Venäjän vallankumouksen ja Neuvostoliiton synnyn myötä, Laatokasta harkittiin uutta kanavaa Viipurinlahdelle. Tämä suunnitelma olisi saattanut toteutuakin, ellei sota olisi sitä keskeyttänyt.

Hosainoffien liiketoiminta oli ylivoimaisesti laajinta, mitä Salmassa koskaan harjoitettiin. Kun salmilaiset kääntyivät valtion puoleen anoen Läskelästä Pitkäänrantaan suunnitellun rataosuuden

⁵⁰ Turunen, s. 50.

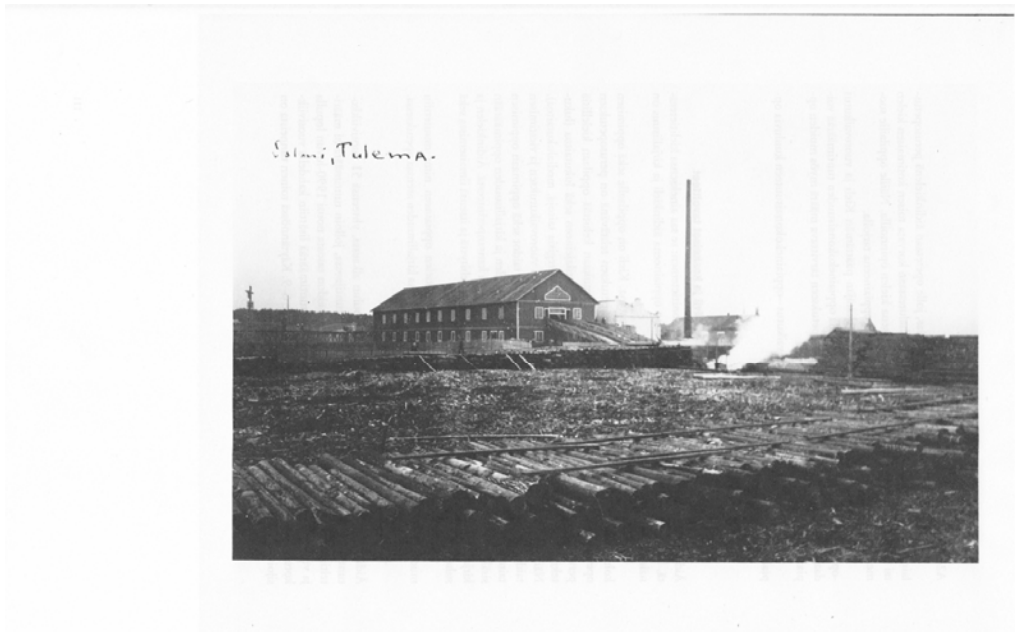
⁵¹ Turunen, s. 50; Meijän Salmi kuvina, s. 111.

jatkamista saman tien Salmiin, he perustelivat pyyntöä mm. sillä puutavaran kuljetusmäärällä, joka täten voitaisiin siirtää rautateiden kuljetettavaksi ja josta suurimman osan muodosti Oy Hosainoffin tuottama puutavara. Paitsi Oy Läskelä Ab, joka olisi tarvinnut rataa tuodakseen Salmista puutavaraa Läskelään asti, rataa olisivat käyttäneet seuraavat yritykset viedäkseen puutavaraa Salmista ulkosatamiin asti:

Oy Hosainoff
Oy Laatokan koivu
Oy Laatokan puu
Oy Haapa
Toiminimi Waldhof.⁵²

Ylläluetelluista Oy Hosainoffin osuus olisi ollut keskimäärin 13 – 15 tavaravaunua päivittäin (”läpi vuoden keskimäärin”), kun taas kaikkien muiden yhteensä laskettu tarve olisi ollut vain 4 – 5 vaunua.⁵³

Sahateollisuuden kehityksestä

KUVA: TUNNETTU HOSAINOFFIN SAHA TULEMAJOEN SUULLA. (ASTA MÖRSKYN JA MIRJA MÖRSKY-ANDERSONIN ARKISTO.)

⁵² Waldhof –yhtymällä oli mm. selluloosatehdas Käkisalmissa; ks. Koponen, Paavo, Laatokka, Karjalan meri. Helsinki 1986, s. 12.

⁵³ Ks. Pitkänrannan – Salmin rautatie. Helsinki 1928, s. 7.

Sahateollisuudella oli suuri työllistävä vaikutus Salmassa. Gromovien aikana oli ollut tietävästi kuusi sahaa alituisesti käynnissä ja työtä oli ollut yllin kyllin. Laajaa puutavaraliikettä harjoittaneiden Gromovien kerrotaan sahauttaneen ja myyneen laajoista metsistään parhaat puut pois - ja sen jälkeen koko lahjoitusmaan kerralla pois. Lisäksi puutavara-alalle oli tullut väliaikainen laskusuhdanne, mistä johtuu sekin, että Gromovien aikuiset sahat ja myllyt olivat lakanneet toimimasta, kuten Päivälehdessä kerrottiin vuonna 1890.⁵⁴

Sahaustoiminta elpyi kuitenkin 1800-luvun loppua kohden uudelleen. Suurta edistysaskelta merkitsi höyrysahojen käyttöönotto. Vuonna 1890 alkoi ikään kuin uusi aikakausi Salmin pitäjän metsäteollisuudessa. Tuolloin Hosainoffin veljekset perustivat pitäjän ensimmäisen höyrysahan.

Vähän myöhemmin toiminimi Hosainoff rakennutti neliraamisen sahan Tulemajoen suuhun. Saha laajennettiin sittemmin kuusiraamiseksi. Tämä teki Tulemajoen sahasta suurimman ja tärkeimmän sahan koko Salmin pitäjän historian aikana.

Vuonna 1917 sahaa kohtasi onnettomuus, sillä tulipalo tuhosi sahan. Tämä jäi kuitenkin vain väliaikaiseksi takaiskuksi, sillä pian saha jatkoi toimintaansa aina 1920-luvun lopulle asti, jolloin maailmanlaajuinen talouslama teki sahauksesta kannattamatonta, ja saha lopetti lopullisesti toimintansa.

Hosainoffit eivät olleet ainoita höyrysahan omistajia Salmassa, sillä Lunkulansaaren Kotkaniemeen oli perustettu uusi höyrysaha vuonna 1907 Laatokan Puutavara Oy:n toimesta. Vuonna 1916 Diesen Wood Company Ab, joka oli ostanut kyseisen sahan, siirsi kuitenkin sen toiminnan Impilahden puolelle Pitkäänrantaan. Samainen Diesen Wood Company rakennutti vuonna 1922 ns. Litsman sahan Hysylään, joka kuului Salmin pitäjään vuoteen 1931 asti.⁵⁵

Diesen Woodin ansiota oli aikanaan ollut myös voimalaitosten rakentaminen Salmin Tulemajoen koskiin, jotka yhtiö vuokrasi aikanaan Suomen valtiolta 50 vuodeksi. Suur- ja Pikku-Jukakoskessa suoritettiin rakennustyöt vuosina 1920 ja 1921. Yhtiön omien, Pitkäsärannassa sijainneiden tehtaiden lisäksi kyseiset voimalaitokset tuottivat sähkövirtaa myös Salmin kunnan sähkölaitokselle sekä läheisiin Tuleman, Miinalan ja Kirkkojoen kyliin, jotka saivat sähkövalaistuksen vuonna 1922.⁵⁶

Suomen valtion omistamien koskien vuokraoikeuteen liittyi erillinen määräys, jonka mukaan tietty määrä sähkövirtaa oli annettava Salmin ja Impilahden väestön käytettäväksi. Se, mikä oli Salmin osuus tästä, oli epäselvä, ja sitä selvittämään päätettiin ryhtyä vuonna 1924.⁵⁷

Suomen valtio rakennutti myös oman sahan vuonna 1925, joka sijoitettiin Ala-Uuksun kylään. Myöhemmin valtio vuokrasi kyseisen tehtaan Laatokan Koivu Oy:lle. Näiden suurten sahojen lisäksi Salmassa toimi kotitarpeita varten pieniä sahoja eri puolilla pitäjää: Uuksunjoessa ja Satulinjoessa, Mantsinsaarella, Varpaselässä, Orusjärvellä, Manssilassa, Miinalassa sekä Tulemalla.

Sahateollisuuden ohella Salmiin oli vaikea löytää muuta teollista toimintaa. Vuonna 1927 voitiin tosin todeta, että pitäjän alueelta oli löytynyt rauta- ja kuparimalmia, minkä johdosta päätettiin

⁵⁴ Ks. Uutisia Salmista, s. 52.

⁵⁵ Ks. www.salmi-saatio.fi. Sivu luettu 7.10.2010.

⁵⁶ Pölönen, s. 6 – 7 sekä mainitut lähteet.

⁵⁷ Kunnanvaltuusto 25.8.1924. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:2. MMA.

kääntyä Geologisen seuran ja muiden asianomaisten tutkimuslaitosten puoleen tutkimuksen aikaansaamiseksi asiassa jo samana kesänä.⁵⁸ Hankkeen jatkosta ei ole tietoa.

⁵⁸

Kunnanvaltuusto 28.5.1927. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

Sortovuodet ja Raja-Karjalan venäläistäminen

Venäläistämistyön alku ja yleinen kehitys

Karjalan – sekä Suomen puoleisen Karjalan että Itä-Karjalan - venäläistytämisen historiasta kirjoittaa Arsi Pantsu vuonna 1932 ilmestyneessä Karjalan kirjassa, että venäläistytämistyötä oli Karjalassa ollut oikeastaan koko venäläisten vallanpito ja venäläinen politiikka. Kirkon ja koulun työ oli tähdännyt venäjän kielen ja sitä mukaa venäläisen hengen levittämiseen ja juurruttamiseen Karjalaan samoin kuin muiden vierasheimoisten kansojen keskuuteen.

Aiempina vuosisatoina tämä työ oli ollut ikään kuin olojen luonteeseen ja historialliseen kehitykseen kuulunutta. 1800-luvun lopulta se kävi määrätietoisemmaksi. Sitä valmisteltiin kiihkövenäläisten sanomalehtimiesten ja kirjailijoiden teoksilla ja kirjoituksilla.¹ Suomen Karjalan kreikkalaiskatolisilla alueilla se alkoi vähitellen, aluksi varovaisesti, mutta kiihtyi sen jälkeen, kun Bobrikoff nimitettiin kenraalikuvernööriksi Suomeen.²

Venäläistäjien huomio kohdistui erityisesti Raja-Karjalaan. Rajakarjalaisten suhdetta Suomeen olivat pyrkinneet vahvistamaan vuonna 1880 perustettu Sortavalan seminaari, vuonna 1881 perustettu Laatokka-lehti sekä Itä-Karjalan Maanviljelysseura, joka oli perustettu vuonna 1894. Näiden vaikutus on toisinaan asetettu kyseenalaiseksi. Toisaalta Raja-Karjalassa koettiin Venäjään yhdistäneitä piirteitä olleen paljon: uskonto, kauppasuhteet ja useasti myös sukulaisuussuhteet. Tämä huomioitiin ja tiedostettiin myös Venäjällä, varsinkin niissä piireissä, jotka tähtäsivät Venäjän valtakunnan reuna-alueiden entistä tiiviimpään kytkemiseen Venäjän valtakunnan yhteyteen. Kuten muutkin Venäjän reuna-alueet, myös Suomi, ja vielä vahvemmin Karjala, otettiin venäläistämistyön kohteeksi. Varsinkin kreikkalaiskatolinen Karjala, rajan molemmin puolin, pyrittiin venäläistämään kielen ja mielen avulla. Tämä tarkoitti mm. sitä, että kansan suuresti arvostaman uskonnon varjolla alettiin perustaa venäläisiä kouluja ei-venäläisen väestön keskuuteen.³

Suomalaisuustyö oli ikään kuin piilossa ja pinnan alla varsinkin toisella sortokaudella, mutta sillä oli vaikutusta väestön ajatteluun. Näin oli asianlaita myös Salmassa, jossa väestö osoittautui jo vuoden 1918 tapahtumien aikana hyvin isänmaallishenkiseksi, samoin kuin niitä seuranneina kahden rauhan vuosikymmenen aikana. Tällainen tuskin olisi voinut syntyä ikään kuin tyhjästä tai yhtäkkiä, vaikka tsaarinvallan loppuvuosina, toisin sanoen toisella sortokaudella, suomalaisuustyötä oli tietenkin tehtävä melko matalalla profiililla. Venäläistäjät ja venäläistämistyö olivat niin sanotusti niskan päällä aina helmikuun vallankumoukseen asti, mutta tämä ei tarkoita sitä, etteikö Sortavalasta käsin johdetulla työllä olisi ollut hedelmää Raja-Karjalassa.⁴

¹ Sanomalehtien osalta ks. esimerkiksi Sinkko, Erkki, Venäläis-suomalainen lehdistöpolemiikki 1890 – 1894. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 76. Tampere 1976.

² Pantsu, Arsi, Venäläistytämistyö Suomen Karjalassa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932, s. 764 – 765.

³ Hämynen 1995, s. 39 – 40.

⁴ Vrt. esim. Sourander, s. 213: ”Raja-Karjalan rahvaan valistamiseksi sortovuosina suoritettu työ on tuottanut satoisan hedelmän.” Vuonna 1918 salmilaiset osallistuivat innolla vapaussotaan ja myöhemmin ns. heimosotiin. ”Kansallishenki oli - - herännyt voimakkaana heidän keskuudessaan.” Myös esim. Siina Taulamo kertoo muistelmissaan (s. 190) salmilaisten isänmaallisuudesta kevättalvella 1918.

Tähän viittaa vahvasti jo sekin, että ensimmäisen sortokauden päätyttyä vuonna 1905 Salmissa pidettiin kansalaiskokous, jossa tuomittiin venäläistämistoimenpiteet ja vaadittiin venäläistämiskoulujen sulkemista. Samalla syytettiin kirkkoherra Sotikovia venäläisvallan kätyriksi. Hän oli mm. yrittänyt saada suomalaisten kansakoulujen opetuskieleksi venäjän. Tätä asiaa hän oli ajanut kuntakokouksessakin – jonne hän oli tuonut suuren joukon hengenheimolaisiaan. Suuttumusta häntä kohtaan oli lisännyt sekin, että hän ei ollut kertaakaan suostunut pitämään suomenkielistä jumalanpalvelusta. Kansalaiskokouksessa toivottiin, että Sotikov poistettaisiin Salmista tai että hän itse ymmärtäisi poistua sieltä.⁵

Juuri Salmi joutui venäläistyttämistyön melkein kiivaimmaksi kohteeksi. Erikseen mainittakoon, että vastaavaa työtä tehtiin mm. Baltian maissa eli Venäjän niin sanotuissa Itämeren maakunnissa, joiden asema oli joka suhteessa paljon heikompi kuin autonomisen Suomen. Myös Baltiassa otettiin käyttöön kouluja, joihin saatiin oppilaita erilaisia materiaalisia etuuksia tarjoamalla mutta joissa muiden kielten kuin venäjän puhuminen oli kiellettyä. Monet venäläissyntyiset kirkkoherrat toimivat venäläistämistyön kärjessä:

”Kuten on jo mainittu, joutui Salmin pitäjä aivan erityisen kiihkeän venäläistyttämistyön kohteeksi. Salmin venäläissyntyinen kirkkoherra Nikolai Sotikov toimi kätyrinä ja venäläistyttämisen johtajana antaen oman vääristellyn tilannetiedoituksensa Venäjän kirkolliselle johdolle. Hänen tiedonantonsa mukaan paikkakunnalla vallitsi täydellinen vastahakoisuus Suomea kohtaan ja vastaanottavainen mieli venäläisyydelle. Tämä ’täydellisyys’ ei pidä paikkaansa, sillä v. 1907 teki 600 salmilaista anomuksen, että jumalanpalvelus toimitettaisiin heille suomen kielellä. Venäjän Pyhä Synodi suostui tähän pyyntöön.”⁶

Venäjänkielisiä kouluja alettiin Suomeen perustaa jo ensimmäisellä sortokaudella. Kenraalikuvernööri Bobrikoff esitti vuonna 1902 venäläisten koulujen avaamista Viipuriin, Kuopioon ja Salmiin. Salmin suhteen esitys oli tullut eräältä venäläiseltä maanomistajalta, joka puolestaan kertoo saaneensa pyynnön paikkakunnan talollisilta. Perusteluna oli väestön kreikkalaiskatolisuus.

Salmi ei kuitenkaan vielä tällöin koulua saanut, vaan vasta paria vuotta myöhemmin (1904), jolloin avattiin koulut Tulemalle ja Mantsinsaaren Työmpäisiin. Samaan aikaan Raja-Karjalaan avattiin kolmaskin venäläinen koulu Suojärven Varpakylään. Kansa alkoi nimittää näitä kouluja ”ministerikouluiksi”.

Suurlakon (1905) tuotua hetkellisen keskeytyksen venäläistämistyöhön asiaan tartuttiin venäläistäjien taholta uudelleen – ja entistä suuremmalla tarmolla. Uudeksi kenraalikuvernööriksi 1909 tullut Seyn, joka kylläkin oli yleensä maltillisempi ja varovaisempi kuin murhatuksi tullut edeltäjänsä Bobrikoff,⁷ halusi saada Karjalaan venäläisiä kouluja ”niin paljon kuin mahdollista”. Asiassa ryhdyttiin tiiviiseen yhteistyöhön kreikkalaiskatolisen kirkon ja seurakuntien kanssa.⁸

⁵ Sourander, s. 205 – 206.

⁶ Pelkonen, Elna 1958, s. 116.

⁷ Bobrikoffin ja Seynin välissä oli muutama muu kenraalikuvernööri. He eivät tulleet mitenkään tunnetuiksi venäläistämisennoistaan; heidän virkakautensa osuivat kahden sortokauden väliseen aikaan.

⁸ Merikoski, K., Taistelua Karjalasta: piirteitä venäläistämistyöstä Raja-Karjalassa tsaarinvallan aikoina. Helsinki 1939, s. 179 – 180. – Erikseen mainittakoon, että luterilaisuudesta huolimatta Seyn oli innokas venäläistyttävä. Ks. Setälä, U. V. J., Kansallisen ortodoksisen kirkkokunnan perustamiskysymys Suomen politiikassa 1917 – 1925. Porvoo – Helsinki 1966, s. 13.

Vuonna 1905 Suomeen ilmestyi pappismunkki Kypriano, jonka nimi tuli tunnetuksi Raja-Karjalan venäläistämisyhtymien yhteydessä. Hän oli myös keskeinen nimi Karjalan Veljeskunnan perustamisessa (1907) – veljeskunnan, jonka tarkoituksena oli toimia vastapainona ”luterilaiselle propagandalle” Suomen, Arkangelin ja Aunuksen Karjalassa. Veljeskunnan säännöissä ei tosin suoraan mainittu tavoitteeksi luterilaisuuden vastustamista eikä koulujen perustamista, mutta käytännössä veljeskunnan toiminnan miltei päätarkoituksiksi tuli uusien venäläistämiskoulujen perustaminen eri puolille Karjalaa. Näitä kouluja perustettiin Venäjän vallan loppuvuosina Salmiin.⁹

⁹ Souranderin mukaan (s. 210) ensimmäinen koulu, jonka Kypriano perusti, oli venäläinen koulu Manssilassa, siis aivan rajalla. Koulu perustettiin jo vuonna 1906.

KUVA: PAPPISMUNKKI KYPRIANO (KIPRIAN) ELI ALEKSEI JAKOVLEV ŠNITNIKOV (1879 – 1914). KUVA: SUOMEN ORTODOKSINEN KIRKKOMUSEO/ VALOKUVA-ARKISTO.

Kypriano oli Suomessa ristiriitaisia ajatuksia herättänyt henkilö. Sortavalan piispaksi lopulta ylennyt Kypriano toimi keskeisellä tavalla Karjalan Veljeskunnan (Karelskoje bratstvo) vaiheissa. Pyrkimyksenä oli perustaa Karjalaan, varsinkin Raja-Karjalaan, puhtaasti venäläisiä kouluja. Opettajiksi niihin Kypriano olisi halunnut seutukunnan naisia, joita varten hän suunnitteli

naisluostarin perustamista Viteleeseen. Tietävästi hän olisi halunnut kyseisen luostarin Salmiin, mutta Ruotsin vallan ajalta periytyneet Suomen lait tekivät uusien luostarien perustamisen autonomisen Suomen alueelle vaikeaksi.

Kyprianon¹⁰ toiminnan arvottaminen on hyvin vaikeaa; hän oli erittäin lahjakas ja palavasielainen henkilö, joka Karjalaan saavuttuaan alkuun halusi mm. opiskella paikallista kieltä. Hänen asennoitumisessaan tapahtui kuitenkin pian muutos; hän alkoi yhä enemmän suosia ajatusta siitä, että karjalaisten oli opittava venäjää.¹¹ Tämä oli toisaalta ymmärrettävää, sillä venäjän kielestä oli karjalaisille tietenkin hyötyä muutoinkin.¹² Kyprianon toiminta oli kuitenkin varsin kärjekästä. Hän puhui eri puolilla Karjalaa aktiivisesti ortodoksisen kirkon puolesta, ja erään tulkinnan mukaan hänen venäläistyttämistoimensa johtuivat ennen muuta siitä, että hän näki venäjän kielessä ja kulttuurissa ortodoksisen uskonnon parhaan suojan. Todennäköisesti hän kuitenkin imi itseensä ajatuksia myös ns. panslavistisesta ajattelusta, ja Karjalan Veljeskunnan perustaminen merkitsi hänelle mitä todennäköisimmin oikean uskon ja varsinkin sen mukaisen kulttuurin levittämistä ja vahvistamista myös Suomen puoleisessa Karjalassa. Hänen mielestään venäläistyminen vahvisti karjalaisten ortodoksisuutta ja suojaasi samalla heitä toisuskoisten vaikutteilta.¹³

Pappismunkki Kyprianon toiminta¹⁴ alkoi pian herättää vastustusta. Jo vuonna 1907 tunnettu Raja-Karjalan ystävä, tohtori O. A. Hainari kirjoitti Sortavalassa ilmestyneeseen Raja-Karjala-lehteen kirjoituksen, jossa hän arvosteli ankarasti Kyprianon toimintaa. Hainari kirjoitti avoimen kirjeen otsikolla ”Sananen pappismunkki ja jumaluusopin kandidaatti Kyprianolle”, jossa kirjoituksessa hän lausui mm. seuraavaa:

”Suomelle vihamielisissä venäläisissä päiväjulkaisuissa esitetään usein epäkriittiselle yleisölle se väite, etteivät Salmin kihlakunnan, Vienan ja Aunuksen karjalaiset muka ole suomalaisia vaan jotakin ’suomensukuista kansaa’, jolla on oma, erityinen kielensä. Joskus väitetään sitäkin, että he kielellisesti ovat lähempänä venäläisiä kuin suomalaisia. Uskontokin on heillä ’venäläinen’, s.o. kreikkalaiskatolinen. Heidän täytyy siis venäläistyä. Sitä vaatii Venäjän valtakunnan etu ja eheys. Jokaista suomalaisen kansallistunnon ilmausta tällä alueella katsotaan karsain silmin; vaarallisena valtiollisena agitatsioonina se on tukahutettava.

¹⁰ Kyprianon nimi kirjoitettiin välillä myös muotoon *Cypriano*, *Kipriano* ja *Kiprian*.

¹¹ ”Mutta äkkiä Kyprianossa tapahtui yllättävä muutos. - - Meillä ei ole tässä tilaisuutta pohtia Kyprianon täydellisen suunnanmuutoksen syitä. Riittää kun toteamme, että siinä kaikessa, mitä Raja-Karjalan venäläistämiseksi seuraavina vuosina tehtiin, tuntui Kyprianon väkevän persoonallisuuden vaikutus.” Ks. Pelkonen, Lauri, Venäläisyyden suurrynnäkö. Teoksessa Suojärvi II. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1966, s. 162.

¹² Monikielisyys (karjala, suomi, venäjä) auttoi monia karjalaisia oman elannon hankkimisessa. Käytössä olikin sanonta, jonka mukaan karjalaisilla oli kolme ”leibiä” (leipää) eli mainitut kielet ja niiden mahdollistama elinkeinollinen toiminta monelle (maantieteelliselle) suunnalle.

¹³ Railas, Viktor, Suomen ortodoksisen kirkon historia. Ortodoksiaa lukiossa II. Jyväskylä 1987, s. 70 – 71.

¹⁴ Tapio Hämynen ottaa teoksessaan ”Suomalaistajat, venäläistäjät ja rajakarjalaiset” (s. 35) sen kannan, että Kyprianosta esitetty kuva on ollut yksipuolinen – lähinnä K. Merikosken ja Iivo Härkösen luomiin kuvauksiin perustunut. Viime mainitut antavat Kyprianosta ”roistomaisen ja häikäilemättömän miehen kuvan”, kun taas rajakarjalaisten itsensä antamissa kuvauksissa hänet kuvataan mm. ”lämpimäksi lasten ystäväksi”.

Me suomalaiset katselemme tätä asiaa ihan päinvastaiselta näkökannalta - -.Salmin kihlakunnan, Vienan ja Aunuksen karjalaiset ovat selviä suomalaisia - -.

Te, ja moni muu venäläinen Teidän kanssanne, tahdotte kreikkalaiskatolisia karjalaisia venäläistä. Te varustatte venäjän kielisiä kansa- ja pikkulasten kouluja Salmin kihlakuntaan Suomessa. Te tyrkytätte niitä maksutta väestölle, joka paikkapaikoin vielä on luonnonlapsen kannalla ja luulee itseään venäläiseksi, sentähden että sillä on sama uskonto kuin Venäjän kansalla, vaikka se kieleltään on suomalainen. Tätä teidän pyrintöänne me suomalaiset tulemme viimeiseen asti vastustamaan. Me koetamme lojaalisilla keinoilla ja sivistyksen voimalla ylläpitää suomalaista kansallistunnetta näiden seutujen väestössä. Me sanomme tälle väestölle, että jokainen karjalainen isä tai äiti, joka panee lapsensa venäläiseen kouluun, on oman kansansa luopio, joka vaikeuttaa ja heikentää suomalaisen kansallisuuden olemassaoloa. Meillä on siihen täysi oikeus ja käsitämme sen siveelliseksi velvollisuudeksemme.

Kansallisuuksien olemassaolo kuuluu Jumalan säätämään maailmanjärjestykseen. Ne tekevät ihmiskunnan kulttuurin rikkaammaksi ja monipuolisemmaksi. Ei niitä pidä pyrkiä keinotekoisesti hävittämään. Me suomalaiset muodostamme pienen saarekkeen suurten, mahtavampien kansojen välissä. Oman kansallisuutemme säilyttäminen ja sen kohottaminen sivistyksessä ja kaikenlaatuudessa edistyksessä on meille hengen kysymys, jonka ajamisesta me emme luovu.”¹⁵

Vuonna 1909 Kypriano toi Tuleman kreikkalaiskatoliseen kirkkoon ihmeitätekevän Jumalanäidin kuvan, joka oli peräisin Athos-vuoren luostarista Kreikasta.¹⁶ Kypriano sanoi ikonin suojelleen salmilaisia ja koko Karjalaa suomalaisuuden kuolettavalta ja hävittävältä myrkyltä.¹⁷ Ikoni vietiin sittemmin Salmista ristisaatossa Aunuksen puolelle. Orusjärven kirkon vihkiäisjuhlaan Kypriano puolestaan kertoi tuoneensa Golgatan ristinpuusta tehdyn ristin, jota juhlavieraat saivat halutessaan suudella. Sitä, mistä risti oli tuotu ja mihin se sitten joutui, ei kerrottu. Sen sijaan paikalle saapunut kansa, jota oli tuhansittain rajan molemmilta puolin, muisteli tapausta vielä vuosia elämänsä suurena merkkipäivänä.¹⁸

Kyprianon kerrotaan kaiken kaikkiaan olleen tehokas propagandisti, joka näki mielellään, että jokainen hänen vierailunsa oli ”tapaus”, joka lisäksi synnytti mahdollisimman paljon kohua. Siten esimerkiksi Salmista vieraillessaan hän sai juhlan vastaanoton jo satamassa, minkä jälkeen hän siirtyi usein jalkaisin koulusta toiseen ”kuin juhla-kulkueessa”. Kirkkojen kellot soivat hänen vierailujensa kunniaksi.¹⁹

Edelleen hän kaavaili Karjalaan, Viteleen pitäjään Aunukseen, jopa naisluostarin perustamista – luostarin, jonka tarkoituksena olisi ollut ”Aleksanteri Nevskin tavoin voittaa vääräuskoiset suomalaiset meidän venäläisten Karjalassa”. Kypriano olisi tietävästi halunnut luostarin Salmiin, mutta Suomen vanhat, ruotsinvallan aikuiset ja uskonpuhdistuksen jälkeen syntyneet lait vaikeuttivat uusien luostarien perustamista Suomen puolelle. Opettajiksi venäläistämiskouluihin oli palkattu venäläisiä, mutta Kypriano halusi heidän tilalleen karjalaisia, ja nimenomaan naisia, jotka olisivat voineet vaikuttaa kotipaikkakunnillaan mahdollisimman tehokkaasti. Näitä naisia oli siihen asti kasvatettava Suomen Karjalan tarpeisiin Krasnostokin nunnaluostarissa – paikassa, josta siis

¹⁵ Merikoski 1939, s. 150 - 151.

¹⁶ Kaila, s. 6.

¹⁷ Ks. Merikoski 1939, s. 245.

¹⁸ Merikoski 1939, s. 245.

¹⁹ Pelkonen, Lauri, 1966, s. 172.

saatiin (nais)opettajat Suomessa sijainneisiin venäläistämiskouluihin.²⁰ Tähän luostariin hänen onnistui lähettää tyttöjä myös Salmista – saamaan opetusta ja opastusta myöhempään toimintaan, jonka tarkoituksena oli ”voittaa Karjala venäläisille”.²¹

Näihin aikoihin alkoi myös ns. toinen sortokausi, joka kesti aina Venäjän helmikuun vallankumoukseen asti. Uudeksi Suomen suuriruhtinaskunnan kenraalikuvernööriksi tuli vuonna 1909 Frans Albert Seyn, jota on pidetty Bobrikoffiin verrattavana ”Suomisyöjänä”. Hän vieraili Salmassa vuonna 1910. Tätä vierailua arvosteltiin melko suorasukaiseen tapaan Laatokka-lehdessä, jossa arvostelujen kohteeksi joutui myös salmilainen ”raharuhtinas” Hosainoff:

”Kauan oli juhlia valmisteltu. Viikkomääriä hyppäsivät hikipäissä Salmin kirkkoherra Jakowleff ja kerkeä pappismunkki Kypriano, tunnettu Karjalan kansan hyväntekijä. Joukossa ahersi myöskin Salmin suuri raharuhtinas Hosainoff, joka on tunnettu tosivenäläisestä isänmaallisesta mielialastaan.”²²

Mitä ilmeisimmin Seynin tarkoitus oli tutustua pitäjään, joka oli eräs kaikkein otollisimpia venäläistämistyön kohteita. Hän vieraili paikkakunnan kirkoissa (luterilaisessa tosin vain 15 minuuttia) ja kouluissa (suomalaisesta kansakoulusta kuitenkin palattiin ”pian”). ”Kun kaikki tapahtuu venäjäksi, ei kansa ymmärrä koko hommasta mitään”, Laatokka-lehdessä kerrottiin 12.6.1910.

Tässä tilaisuudessa eli kenraalikuvernööri Seynin Salmin vierailun yhteydessä Kypriano totesi uskovansa, että vielä kerran koittaisi aika, jolloin Salmin kansa tuntisi ja tunnustaisi oikeaksi vain venäläisen kansallisuuden, vaikka ”kutsumattomat suomalaiset valistajat” olivat riistäneet Salmin kansalta ”paljon”. Monet salmilaiset luulivatkin hetken koittaneen, jolloin heidän pitäjänsä liitettäisiin ”pyhään Venäjään”.²³

²⁰ Miesopettajat puolestaan koulutettiin Viipurin lähellä sijainneessa Markovillassa, johon perustettiin kenraalikuvernööri Seynin aloitteesta ortodoksinen opettaja- ja pappisopetuslaitos.

²¹ Ks. Merikoski 1939, s. 167 – 172.

²² Laatokka 16.6.1910.

²³ Ks. Merras, s. 21 sekä mainitut lähteet.

KUVA: TULEMAN MAISEMAA HALLITSI AIKANAAN PITÄJÄN TÄRKEIN KIRKKO, PYHÄN NIKOLAOKSEN KIRKKO. VASEMMALLA SEYNIN KAPPELI.

Juuri Salmi lienee ollut venäläistämistyön listalla kärkipäässä jo senkin vuoksi, että pitäjän kuntakokous oli jo vuonna 1904 esittänyt, että kaikki Salmin koulut muutettaisiin venäjänkielisiksi. Tämä päätös syntyi tietävästi pappi N. Sotikovin ja muutamien venäläismielisten mahtimiesten vaikutuksesta.²⁴ Papeilla mitä ilmeisimmin olikin suuri vaikutus tällaisissa asioissa, ja he saattoivat saada tavallisetkin ihmiset puolelleen esittämällä asialle uskonnollisia perusteluja.

Erikseen mainittakoon, että helmikuun vallankumouksen jälkeen useat Raja-Karjalan kreikkalaiskatoliset papit erotettiin toimestaan; eri pitäjissä pidettiin kansalaiskokouksia, joissa vaadittiin pahimpina sortovallan käytyinä toimineiden pappien karkottamista ja venäläisten koulujen sulkemista. Päätökset pantiin monessa pitäjässä toimeen välittömästi kokousten jälkeen. Suistamalla erotettiin kaksi pappia ja diakoni virastaan, samoin Kitelän ja Salmin seurakuntien papit erotettiin. Joissakin seurakunnissa venäläiset papit poistuivat vapaaehtoisesti ja siirtyivät rajan taakse heti liikehdinnän alettua.²⁵

Kaiken kaikkiaan Raja-Karjalasta käytiin voimakasta uskontokysymykseen kytkeytynyttä ja varsinkin kouluihin liittynyttä taistelua, jossa toisella puolella olivat mm. Sortavalan seminaari,

²⁴ Ks. Turunen, s. 71. – Vrt. Pelkonen, Elna 1958, s. 116: ”Viekkauksella Sotikov oli saanut kunnankokouksessa äänien enemmistön ehdotukselleen, että venäjänkieli otettaisiin koulujen opetuskieleksi. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, minkä johdosta hän alkoi puuhata venäläisiä kouluja.”

²⁵ Hämynen 1995, s. 90.

Laatokka-lehti sekä yleensä (luterilaiset) karelianistit, toisella puolella taas tsaarin Venäjän valtiollinen ja uskonnollinen valta, joka tähtäsi Venäjän reuna-alueiden liittämiseen entistä tiukemmin Venäjään ja venäläisen kulttuurin yhteyteen. Keskustelussa ja samalla taistelussa asian ympärillä oli erityyppisiä ja –tasoisia lähtökohtia ja näkökulmia. Tätä taistelua käytiin usein rajakarjalaisten itsensä ohi, ja hallitsevia elementtejä siinä olivat kieli, uskonto ja kulttuurinen identiteetti.

Дети соратники
в боях
жертвы войны.

Его Императорское Высочество, Император, Царевич и Великий Князь АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ.

Юные герои-добровольцы,
награжденные за участие в боях.

ДИПЛОМА.

Александровское Русское наставное М.Н.С.
милостию своей доброты удостоил, что ученик Петр из Ан-
дреевской школы в селении Кривенькое д.р. Александр Сал-
минского приезда Выборгской губ., православного исто-
родия, родившийся 1904 года марта 24 дня, оказавший
большую помощь в отмене и победе во все время обучения и
на окончательной испытании в мае 1915 года ока-
зал услуги:

по Закону Божиему - сорок четыре,
по русской грамоте и св. писанию - сорок четыре,
по арифметике - сорок четыре,
по Русской истории - сорок четыре,
по рисованию - сорок четыре,
по написанию - сорок четыре,
по церковно-славянскому языку - сорок четыре,
по финскому языку - сорок четыре,
по рукописной работе - сорок четыре,
по русскому языку - сорок четыре.
Письменные работы - сорок четыре.
Выдано сентября 8 дня 1915 года.

Подписи:
Император В. К. Романов
Учитель В. С. Сидоров
Ученик А. Александров
На возмездии учителя А. С. Романов.

№ 18.

KUVA: VENÄLÄISTÄMISKOULUN TODISTUS SALMISTA VUODELTA 1915. (WWW.KOLUMBUS.FI/LEO.MIRALA/ALA-UUKSU.) ENSIMMÄISINÄ OPPIAINEINA OVAT USKONTO JA VENÄJÄN KIELI. TODISTUKSEN OIKEASSA YLÄKULMASSA ON KUVATTUNA NUORIA VAPAAEHTOISIA SANKAREITA, JOTKA OLI PALKITTU OSALLISTUMISESTA KÄYNNISSÄ OLLEISIIN ENSIMMÄISEN MAAILMANSODAN TAISTELUIHIN.

Sergei Okulov seurasi tarkasti tilanteen kehittymistä Salmassa. Hän vastusti liian jyrkkiä kannanottoja, joita mm. salmilainen opettaja Valter Päivinen²⁶ esitti suomalaisuuden hyväksi ja joita hän tarjosi Aamun Koitto -lehteen. Okulovin mukaan viisasta oli yrittää herättää salmilaisissa itsessään halu saada suomenkielisiä jumalanpalveluksia. Hän kehotti toimimaan suomenkielisen hartauden hyväksi mutta positiivisin keinoin. Kansalle tuli osoittaa, ettei se kadottanut uskoaan vaikka hartaudet olisikin pidetty suomeksi eikä venäjäksi. Tällä tavoin voitiin laskea vähitellen perustus kansalliselle ortodoksisuudelle.²⁷

KUVA: SERGEI OKULOV.

²⁶ Valter Päivinen toimi Orusjärven suomenkielisen koulun ”hommaajana” 1900-luvun alussa. Hän oli myöskin sen ensimmäinen ja pitkäaikainen opettaja. Ks. Aamun Koitto 3/1925, s. 29.

²⁷ Merikoski, K., Sergei Okulov. Palanen Raja-Karjalan sivistyshistoriaa. Helsinki 1944, s. 88 – 89.

Sergei Okulov syntyi 25. syyskuuta 1853 Suistamolla ja kuoli 8. helmikuuta 1940 Kuopiossa. Kansallismielistä ortodoksisuutta edustanut Okulov oli Suomen ortodoksisen kirkon pappi, sielunhoitaja, opettaja, sisälähetystyön tekijä ja kirjailija.

Raja-Karjalaa koskettaneessa uskonto – kulttuuri - kieli -riidassa olivat vastakkain kansallismielinen ortodoksisuus, jota edusti näkyvästi Sergei Okulov, ja venäläismielinen ortodoksisuus, kärjessään Kypriano. Erikseen asiaan vaikutti vielä se, evankelis-luterilaisuus suhtautui kaikkeen katolilaisuuteen (sekä roomalais- että kreikkalaiskatolisuuteen) jyrkän paheksuvasti. Evankelis-luterilaisessa Suomessa suhtauduttiin kaikenlaiseen katolilaisuuteen varauksellisesti, ja esimerkiksi luostarien perustaminen oli uskonpuhdistuksen jälkeen lailla kielletty niin Ruotsissa kuin Suomessakin.²⁸ Katolisuus nähtiin luterilaisella puolella harhaoppina. Siten evankelis-luterilaisella puolella haluttiin tehdä käännytystyötä myös kreikkalaiskatolisilla alueilla, ja esimerkiksi Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys (NNKY) näki Karjalassa ”lähetystyömaan”, joka odotti hyvän sanoman tuojaa. Karjala oli yhdessä mm. Afrikan, Intian, Armenian, Siperian ja Kiinan kanssa lähetystyön kohde, jonne Sortavalasta käsin pyrittiin levittämään (vuodesta 1909) evankelista uskoa. Maailmansota katkaisi tämän työn.²⁹

Taistelu kouluista

Koulu- ja kieliriidan kerrotaan olleen kaikkein kärjistynein juuri Salmassa, jossa myös toimi lukumääräisesti eniten venäläistyttämiskouluja. Niihin houkuteltiin oppilaita erilaisin keinoin:

”Uuden kauden aloittaa syksyllä 1906 oikea venäläinen koulujen tulva, joita rupeaa ilmestymään kuin sieniä sateen jälkeen. Niille rakennetaan palatsimaiset talot – esim. syrjäisen Orusjärven salokylän koulutalossa oli 50 tulisijaa. Opetus, ruoka, hoito, vaatetus y.m. annetaan ilmaiseksi, jaetaanpa apurahojakin ja päällepäätteeksi luvataan virkoja koulusta päästyä. Ylellisyyden ja juhlien humussa eletään. Kaikki sitä varten, että oppilaat ja väestö näkisivät venäläisen koulun loiston.”³⁰

Ensimmäiset venäläistämiskoulut olivat ns. ministerikouluja. Niiden lisäksi Salmi sai ns. kyprianolaisia kouluja. Vuonna 1913 voitiin todeta venäläistyttämiskouluja olleen kaikista Raja-Karjalan pitäjistä eniten Salmassa, jossa niitä oli kaikkiaan 14 kylässä.³¹ Oppilaita niissä oli yhteensä 695. (Vertauskohtana mainittakoon esim. Suojärvi, jossa kouluja oli vain viidessä kylässä. Oppilaita kouluissa oli 288.) Seuraavan kolmen vuoden aikana – siis ensimmäisen maailmansodan vuosina – koulujen lukumäärä kuitenkin vielä kaksinkertaistui.³² Tietävästi Salmassa oli

²⁸ Roomalaiskatolisten luostarien perustaminen ei tullut kuuloonkaan. Vanhat kreikkalaiskatoliset luostarit (Valamo ja Konevitsa) saivat toimia, mutta uuden luostarin, ts. Lintulan nunnaluostarin, perustaminen Karjalan kannakselle 1800-luvun lopulla oli työlästä ja vaikeaa.

²⁹ Ks. Tietoja Suomen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen toiminnasta 1896 – 1920. Koonnut Siiri Loimaranta. Hämeenlinna 1921, s. 22.

³⁰ Pantsu, s. 768.

³¹ Kylät olivat: Alauksu, Hyrsylä, Käsnäselkä, Manssila, Orusjärvi, Peltainen, Tulema, Työmpäinen, Ulahto, Uuksalonpää, Uusikyliä, Varpahainen, Varpaselkä ja Yläuksu. Suurimmat koulut olivat Tulemalla ja Orusjärvellä.

³² Merikoski 1939, s. 197.

tsaarinvallan loppuaikoina oppilaita suurin piirtein saman verran venäläisissä ja suomalaisissa kouluissa.³³

Elna Pelkosen mukaan syy siihen, että venäläistämiskouluihin saatiin oppilaita, oli kansan sivistymättömyydessä;³⁴ siihen, että venäläistytämistyö sai harvinaisen vahvan jalansijan juuri Salmessa, oli hänen mukaansa suurimpana syynä vanhemman polven yleinen lukutaidottomuus. Vähäiset tiedot maailman menosta saatiin kuulopuheista. Vain varttuneempi, koulua käynyt nuoriso osasi karttaa venäläisyyttä ja luki sanomalehtiä ja opettajiensa levittämää valistuskirjallisuutta.³⁵

Venäläistämiskouluihin houkuteltiin oppilaita erilaisin keinoin. Itse koulutyön kerrotaan olleen toisinaan melko tehontonta, sillä oppilaat eivät useinkaan ymmärtäneet juuri mitään ummikkovenäläisten opettajien puheesta. Koulut saivat kuitenkin suurta taloudellista tukea valtiolta, mistä hyvästä niillä oli komeat ulkoiset puitteet. Sen sijaan niiden vastapainoksi perustetut suomenkieliset koulut toimivat usein yksityisten tuella ja sijaitsivat paljon vaatimattomammassa tiloissa. Suomenkielisten koulujen toiminnan kerrotaan olleen toisella sortokaudella vaikeaa, ja monet niistä olivat miltei rappiotilassa.³⁶

Suomenkielisiä kouluja perusti mm. Viipurin läänin sivistysseura ja Karjalainen osakunta, joka erosi Savo-Karjalaisesta osakunnasta vuonna 1905. Se toimi innokkaasti Raja-Karjalan valistamiseksi perustaen aluksi (vuosina 1906 – 1909) lukutupia ja kirjastoja ja myöhemmin suomalaisia kouluja avustamalla ja joitakin kokonaan ylläpitämälläkin. Osakunta perusti ensimmäiset koulunsa vuonna 1907 Salmin Käsnäselkään ja Uuksalonpähän.³⁷

Suuri osa Raja-Karjalan suomenkielisten koulujen opettajenkilöstöstä, myös kreikkalaiskatolisesta, oli näissä kouluissa hyvin isänmaallishenkistä, mihin vaikutti voimakkaasti Sortavalasta saatu vaikutus; Sortavalassa toimi paitsi luterilainen seminaari ja Laatokka-lehti myös sellaisia voimakastahtoisia henkilöitä Raja-Karjalan kreikkalaiskatolisen väestön suomenkielisyyden ja –mielisyyden tukemiseksi kuin edellä mainittu Sergei Okulov. Nämä henkilöt kykenivät vaikuttamaan jopa kaukaiseen Salmiinkin. Heidän ohjauksensa alla kasvoivat monet suomenkielisten kansakoulujen opettajat: ”Salmin kaikki kreikkalaiskatoliset kansakoulunopettajat olivat isänmaallisia. He olivat käyneet Sortavalan seminaarin ja saaneet lisäksi Karjalan suuren ystävän, tohtori O. A. Hainarin henkilökohtaista ohjausta.”³⁸

Taistelussa panslavismia vastaan suurin ja näkyvin kysymys olikin kysymys kouluista ja niissä käytetystä kielestä. Niin sanotut venäläistytämiskoulut lakkautettiin heti Suomen itsenäistymisen jälkeen, eikä juuri kukaan jäänyt niitä kaipaamaan.

Jo maaliskuussa 1917, siis melko pian Venäjän ns. helmikuun vallankumouksen jälkeen, pidettiin Sortavalassa kokous, jossa myös Salmin kunnan edustaja oli läsnä. Kokous, jossa olivat

³³ Ks. Laitila, s. 392.

³⁴ Vrt. myös Basilier, Hj., Kansakoulujen kehityksestä Itä-Suomessa ja erittäin kouluoloista Salmin kihlakunnassa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910, s. 234: ”Salmin väestö on henkisesti myöhästynyttä, jäänyt valistuksessa naapureistaankin jällelle.”

³⁵ Pelkonen, Elna 1958, s. 117.

³⁶ Aamun Koitto 3/1925, s. 29.

³⁷ Pantsu, s. 770. – Aamun Koitossa (3/1925) mainitaan, että koulut olisi perustettu 1908 ja että niitä olisi ollut kolme eli mainittujen lisäksi Karkun kansakoulu.

³⁸ Pelkonen, Elna 1958, s. 117.

edustettuina myös mm. Kouluhallitus ja Karjalainen osakunta sekä lähes kaikki Laatokan- ja Raja-Karjalan kunnat, päätettiin seuraavaa:

1. että sortuneen tsaarinvallan venäläistämispoliitikan tukemis- ja vakauttamisvälineet, Raja-Karjalan suomalaisen väestön keskuudessa toimineet venäläiset koulut laittomina, Suomen kansan oikeutetuille kansallisille pyrkimyksille vihamielisinä ja vaarallisina laitoksina mitä pikimmin virallisesti lakkautettaisiin.
2. että mainittujen koulujen omaisuus käytettäisiin yleishyödyllisiin tarkoituksiin.
3. että hallitus ryhtyisi tarpeellisiin toimenpiteisiin opetuksen ja avustuksen turvaamiseksi venäläisten koulujen entisille oppilaille.

Paitsi että koulut lakkautettiin, keväällä 1918 Vaasaan siirtynyt Suomen senaatti määräsi venäläistämiskoulujen omaisuuden takavarikoitavaksi Suomen valtiolle.³⁹ Sitten Salmin kunnanvaltuusto päätti pyytää mainittuja koulurakennuksia itselleen, koska se olisi näitä kiinteistöjä ”kipeästi” tarvinnut suomalaista kansakoululaitosta varten. Koulut pyydettiin saada joko maksuttomasti tai kohtuullisilla hinnoilla.⁴⁰

Venäläistämiskouluista kirjoitettiin eräiden salmilaisten taholta vielä vuonna 1928, että niiden toiminta sai räikeimmän vauhtinsa juuri rajapitäjissä. Salmassa oli lähes 30 venäläistämiskoulua. Niiden tarkoituksena ei ollut kohottaa väestön sivistystasoa, vaan lähentää paikallinen väestö Venäjään ja venäläiseen kulttuuriin entistä tiukemmin. Ei-venäläiset koulut joutuivat syrjityiksi, sikäli kuin niitä oli olemassa - eikä uusien perustaminen tullut kysymykseenkään. Tällaisten olojen vallitessa kansallinen sivistys pysyi näillä seuduilla alhaisempana kuin muissa osissa maamme.⁴¹

Karelskija Izvestija -lehti

Raja-Karjalaan perustettuja suomalaisia kansakouluja vihasi erityisesti Mantsinsaaren ortodoksinen pappi P. Schmarin, joka kirjoitti niitä vastaan herjaavasti Karelskija Izvestija – Karjalan Wiestit – lehdessä. Tämä lehti lienee perustettu vastapainoksi Aamun Koitto –julkaisulle, jota toimitti Sergei Okulov ja jota julkaistiin kansallis-ortodoksisessa hengessä Sortavalassa.⁴²

³⁹ Ks. Talvitie, Sakari, Maanpuolustushenkeä Karjalassa. Joensuu 1983, s. 82.

⁴⁰ Kunnanvaltuusto 17.7.1922. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

⁴¹ Pitkänrannan – Salmin rautatie. Helsinki 1928, s. 14.

⁴² Aamun Koitto tosin lakkasi ilmestymästä toisella sortokaudella. Katko lehden ilmestymisessä kesti noin kymmenen vuotta (1908 – 1917).

tukemisen, joka samalla lopetti ensimmäisen sortokauden, katsottiin johtuneen näistä läntisistä vaikutteista.

Venäjän helmikuun vallankumous 1917 aiheutti sen, että lehti lakkasi pian sen jälkeen ilmestymästä. Pappi P. Schmarin pakeni Mantsinsaarelta pian sen jälkeen. Vuonna 1918 hänet teloitettiin Sortavalassa.⁴³

Nuorisoseurat ja martat

Eräs vastapaino venäläistytymistyölle olivat nuorisoseurat. Jo vuonna 1890 oli viipurilaisten toimesta perustettu nuorisoseura Parikkalan Kangaskylään. Kolme vuotta myöhemmin, vuonna 1893 perustettiin Impilahden Pitkäänrantaan nuorisoseura. Tämä elinvoimainen ja virkeä nuorisoseura järjesti vuonna 1902 Pitkäsärannassa Raja-Karjalan soitto- ja laulujuhlat. Vuosisadan vaihteessa syntyi Suistamolle opettajien Iivo Härkösen ja Mikko Patrikan aloitteesta Väinämöisen viikate –niminen nuorisoseura, jonka toiminta raskaina venäläistytymistä vastaan käytyinä taisteluvuosina oli erittäin tehokasta ja myöhemminkin itsenäisyysajan alkuvuosikymmeninä merkittävää. 1900-luvun ensimmäisinä vuosina aloitti Salmin ensimmäinen nuorisoseura toimintansa Uuksussa.⁴⁴

Venäläistytymistyön vastapainona onkin syytä tuoda esiin erilaisia tekijöitä ja tahoja. Paitsi nuorisoseura myös – niin yllättävää kuin se tavallaan onkin – sellainenkin ilmiö kuin maahamme sortovuosina perustettu Marttajärjestö toimi kansallisten päämäärien hyväksi. Sen alkuperäisenä tarkoituksena oli luoda isänmaallista henkeä Suomen koteihin, varsinkin niissä osin maata, jossa tätä ei muuten ymmärretty. Yhdistykselle ehdotettiin aluksi nimimuotoa ”Sivistystä koteihin”, mutta venäläinen virkavalta haistoi tässä nimessä jotakin epäilyttävää, joten tilalle tuli Raamatusta otettu Martta. Järjestön erityisenä huolenaiheena oli juuri Karjala, jonne marttayhdistyksiä pyrittiin erityisesti perustamaan.⁴⁵

Marttatoiminta ehti Salmiin asti kuitenkin vasta Venäjän vallan loppuaikoina. Elna Pelkonen kirjoittaa melko voimakassävyyiseen tyyliin teoksessaan Marttatyötä Laatokan Karjalassa, että venäläistytymisen kärjistyneimpänä ajankohtana vuonna 1917 perustettiin Salmiin suojeluskunnan lisäksi 5-luokkainen oppikoulu ja marttayhdistys. Nämä kolme muodostivat hänen mukaansa isänmaallisuuden ja valistuksen kolmikon Karjalan ”pimeimmässä ympäristössä”.⁴⁶

Vaikka venäläistytymistyö kohdistui kaikista Suomen pitäjistä ehkä voimakkaimmin juuri Salmiin, sen vaikutus ei näy olleen erityisen kestävä eikä syvällinen sielläkään. Sittemmin, talvisodan jälkeen, Salmin pitäjää ja sen maantieteellis-poliittis-kulttuurista asemaa kuvattiin lyhyesti tunnetussa kuvateoksessa Karjala – muistojen maa näin:

⁴³ Ks. Peiponen, Valto A., Venäläistämiskoulut ja ”Karelskija Izvestija”. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 136 – 138.

⁴⁴ Talvitie, s. 84.

⁴⁵ Tosin Marttajärjestöstä väitelleen Anne Ollilan mielestä ortodoksisessa Karjalassa marttaliike ei saanut yhtä vahvaa jalansijaa kuin luterilaisessa. Ks. Ollila, Anne, Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki 1993, s. 299.

⁴⁶ Pelkonen, Elna 1958, s. 118.

”Salmi – Laatokan itärannan suurin pitäjä. Karjalan korpien ja tukkimetsien portti. Suomalaisen kulttuurin ja länsimaisuuden äärimmäinen rajalinnake, joka ei sortunut pahimpina venäläistytämisvuosinaan.”⁴⁷

Jumalanpalvelusten kieli

Sortovuosina yritettiin saada suomenkielisiä jumalanpalveluksia Suojärvelle ja Salmiin – mutta turhaan. Suomen itsenäistyttyä tapahtui voimakas reaktio toiseen suuntaan, kuitenkin niin, että esimerkiksi Salmissa päätettiin aluksi pitää jumalanpalvelukset vain joka toinen sunnuntai suomeksi. Vuodesta 1920 siirryttiin lopulta kokonaan suomenkielisiin palveluksiin. Mantsinsaarella suomenkielisiin jumalanpalveluksiin oli siirrytty jo vuoden 1918 alusta.⁴⁸

Hieman tätä ennen (vuonna 1917) Salmista karkotettiin venäläinen kirkkoherra Konstantin Jakovlev, joka oli toiminut Salmissa vuodesta 1909. Hänen seuraajansa Arhip Michailov pakeni itse seuraavana vuonna vapaaehtoisesti. Samoin teki diakoni Michail Saozerskij.⁴⁹

Jumalanpalvelusten kieli muutettiin Salmissa siis jo itsenäistymisvuonna 1917 siten, että joka toinen sunnuntai ja juhlapäivinä palvelukset päätettiin pitää suomen kielellä. Myös kirkkoneuvoston pöytäkirjat ruvettiin kirjoittamaan suomeksi. Uuteen ajanlaskuun siirryttiin niin ikään jo vuonna 1917 sekä Salmin että Mantsinsaaren seurakunnissa.⁵⁰

Nämä muutokset aiheuttivat tietenkin vastustusta, ja uuteen ajanlaskuun tyytymättömät hankkivat piispa Serafimilta luvan saada viettää kirkolliset juhlat vanhan ajanlaskun mukaan. Eräin paikoin Raja-Karjalassa ja Salmissakin siirryttiin yleisesti takaisin vanhaan ajanlaskuun, ja asiasta seurasi monta rettelöä. Kirkolliskokous ratkaisi asian uuden ajanlaskun hyväksi vuonna 1921, ja valtioneuvoston vahvistettua päätöksen kaikissa seurakunnissa tuli siirtyä 5.10 (18.10.) uuteen kalenteriin. Salmin kirkoissa ei pidetty jumalanpalveluksia 18.10.1921 jälkeen enää vanhan ajanlaskun mukaan. Jumalanpalveluskieleksi Salmin pääkirkossa eli Pyhän Nikolain kirkossa tuli vuodesta 1920 yksinomaan suomi.⁵¹

⁴⁷ Ks. Karjala – muistojen maa. Karjalan Liiton muistojulkaisu. Toim. Olavi Paavolainen. Porvoo – Helsinki 1940. (Ei sivunumerointia.)

⁴⁸ Hämynen 1995, s. 100 – 111.

⁴⁹ Hämynen 1995, s. 100. – Tosin Saozerskij anoi sittemmin Suomen kansalaisuutta. Salmin kunnanvaltuustolta pyydettiin asiasta lausuntoa. Tiukan äänestyksen (11-9) jälkeen valtuusto päätyi asiassa myötämieliselle kannalle. Ks. Kunnanvaltuusto 22.10.1923. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:2. MMA.

⁵⁰ Merras, s. 32 ja 43.

⁵¹ Merras, s. 45, 55, 62 – 63 ja 67.

Salmi salmilaisten ja muiden silmin: Suomea vai Venäjää?

Monet rajakarjalaiset eivät yhdistäneet itseään kielensä perusteella muihin itämerensuomalaisiin vaan uskontonsa perusteella venäläisiin.¹ Tämä harhakäsitys sopi tietenkin hyvin venäläistytymistyön tekijöille ja tukijoille, näyttihän kannatus venäläisiä kouluja kohtaan tällöin tulleen suoraan ”kansasta” tai ”kansalta”. Siten esimerkiksi eräs salmilainen lausui aikanaan eräässä Valamon kirkonkokouksessa, että ”*myö tahommo venjua, ku se on ristittyzien kieli kogo maailmas*”.² Eräs toinen salmilainen puolestaan ilmoitti (vuonna 1905) kannattavansa venäläisiä kouluja, koska kyseessä oli ”Jumalan äidin kieli”:

*”Venjan kieli on Jumalan muamon kieli. Malittu tulee huujuaksi, jos rukoillaan suomeksi. Venjan skolat pitäh sentähen olla.”*³

Käsitys venäjän kielestä uskonnonharjoituksen ainoana oikeana kielenä oli venäläisten pappien kansaan juurruttama. Salmissa kirkkoherra Sotikov samoin kuin lukkarit Pokrovskij ja Iltonov levittivät tätä käsitystä eivätkä suostuneet suomenkielisten jumalanpalvelusten pitoon. Samasta syystä he halusivat Salmiin venäläistämiskouluja ja jopa suomenkielisten kansakoulujen muuttamista opetuskieltään venäjänkielisiksi. Heidän toimintaansa paheksuttiin voimakkaasti, mikä tuli selvästi esiin jo 1905, ensimmäisen sortokauden päätyttyä, mutta toisaalta heillä oli kannattajiaakin; osa tavallisesta rahvaasta ymmärsi – heidän opetuksiinsa perustuen – että suomenkielisen jumalanpalveluksen pito oli loukkaus koko ortodoksista uskontoa kohtaan. ”Ei suomenkielistä jumalanpalvelusta, ei suomenkielistä jumalanpalvelusta” huusivat eräät, kun Sotikov kysyi heiltä, olisiko hänen pidettävä jumalanpalvelus suomeksi, niin kuin jo ensimmäisen sortokauden päätyttyä vaadittiin. – Kieliriidasta syntyi kirkossa sellainen sekasorto, että jumalanpalvelus jäi pitämättä kirkkoslaaviksikin.⁴

Salmia yhdisti Venäjään ennen muuta uskonto – asia, jota venäläistäjät osasivat tietenkin käyttää hyväkseen. Pitäjän koettiin tässä suhteessa eronneen voimakkaasti suuresta osasta muuta Suomea, niin kuin asia tietysti olikin. Tätä eroa ja jopa kuilua vahvisti myös siihen liittynyt kulttuurinen ero: luterilaisilla ei esimerkiksi ollut käytössään paastoa, mitä kreikkalaiskatolisen väestön piirissä paheksuttiin voimakkaasti. Tapio Hämynen kirjoittaa teoksessaan Suomalaistajat, venäläistäjät ja rajakarjalaiset, että Suojärvellä, ”kuten koko Suomen [Raja-] Karjalassa”, kansa piti itseään venäläisenä ja luterilaista suomalaista se piti ruotsina ja pakanana. – ”*Ka paganat ollah, hyö ruotsit moizet argen pitäjät*”, oli erään suojärveläisen aikanaan esittämä käsitys luterilaisista suomalaisista.⁵ Salmissa taas aterioinnin aluksi ja lopuksi kaikki tekivät ristinmerkin äidin tai

¹ Tosin ajatus kieleen perustuvasta kansallisesta yhteenkuuluvuudesta alkoi Euroopassa levitä ja yleistyä vasta 1800-luvulla; aiemmin oli ryhmytty yhteisen hallitsijan tai uskonnon ympärille. Tästä näkökulmasta salmilaisten ja rajakarjalaisten keskuudessa vielä 1900-luvun alussa ainakin paikoin esiintynyt tunne yhteenkuuluvuudesta samaa uskontoa tunnustaneiden venäläisten ja heidän tsaarinsa kanssa ei ollut mitenkään outo.

² Ks. Pantsu, s. 767. Lainausta suomeksi: ”Me tahdomme venäjää, kun se on kristittyjen kieli koko maailmassa.”

³ Ks. Hämynen 1995, s. 37 – 38 sekä mainittu lähde. Lainausta kuuluu suomennettuna: ”Venäjän kieli on Jumalan äidin kieli. Rukous tulee häväistyksi, jos rukoillaan suomeksi. Venäläiset koulut pitää sen tähden olla.”

⁴ Sourander, s. 205 – 207.

⁵ Ks. Hämynen 1995, s. 41 sekä mainittu lähde.

buaban johdolla nurkassa olleeseen ikoniin päin kumartuneina. Jos lapsi ei toiminut mainitulla tavalla, äiti saattoi kysyä häneltä: ”*Ruoččiko olet?*”⁶

Myös Salmin luterilaisen seurakunnan pappina ennen sotia toiminut M. Huhtinen kertoo eräässä haastattelussaan, että häntä kutsuttiin paikkakunnalla ”Ruotsin papiksi”. Hän kertoo, että aunuksenkielessä oli käytössä sanonta: ”*A ruholt, rungolt ristikansa, a olet raukko ruočči.*” (= Olemukseltasi olet kristitty, mutta olet viheliäinen ruotsi.)⁷

Salmin – ja yleensä Raja-Karjalan – luterilaiset puolestaan nimittivät kreikanuskoisia ”venäläisiksi”.⁸ Tästä kertoo tunnettu Suomen suvun tutkija Arvid Genetz (Arvi Jännes) matkakertomuksessaan (1870) näin:

”Mutta usko ei ole ainoa eroitus asukasten välillä: myöskin tapojensa, pukunsa ja kielensä puolesta ovat luterilaiset aivan jyrkästi eroitettut kreikanuskoisista, joita he tavallisesti sanovat ’Wenäläisiksi’. Tätä en ole maininnut viitatakseni mihinkään ylenkatseeseen eli [= tai] vihaan heidän välillä, sillä sitä ei ole;⁹ mutta juuri sentähden tulee tämä eroitus sitä kummastuttavammaksi etenkin paikoissa, joissa he asuvat toistensa keskellä, niin kuin Impilahden pitäjässä.”¹⁰

Toisaalta on todettava se, että Salmista asioitiin ehkä enemmän Venäjälle kuin muualle Suomeen ja että siellä näkyy aiempina aikoina kyllä esiintyneen voimakastakin Venäjän kulttuurin ja kielen ihailua ja tämän ilmiön ohella jopa oman perinteen ja kielen halveksuntaa.¹¹

Arvid Genetz kirjoitti vuonna 1870 Salmiin ja Salmin kihlakuntaan tekemältään matkalta, että paikallinen nuoriso välitti vanhoista karjalaisista runoista jokseenkin vähän. Sen sijaan se läpätti ”haapasien tavalla” loppumattomia ”pajatuksia” venäjäksi, usein niistä sanaakaan ymmärtämättä. Useat miehet kuitenkin osasivat venäjää, etenkin kirkonkylissä ja saha- ja ruukkipaikoissa sekä Salmin pitäjän rantakylissä, ”koska he enemmän kuin muut ovat olleet pappiensa ja muiden Wenäläisten vaikutuksen alla”.

Tällä taidollansa he Genetzin mukaan mielellään kerskailivat ja näkyivät samalla halveksivan omaa kieltänsä, jota he sanoivat lehmän kieleksi. Lisäksi Pietarissa eli *Piiterissä* käynti ja oleskeleminen oli semmoisena ylempien sivistyksen ja kokemuksen merkinä, että niille, jotka olivat päässeet

⁶ Laitila, s. 404.

⁷ Ks. Salmi; Kirkollisen kansanperinteen arkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

⁸ Luterilaisia oli jo vanhastaan kutsuttu ”ruotseiksi”. Vanhan rajan takaisessa Itä-Karjalassa kaikkia suomalaisia kutsuttiin vielä 1940-luvulla ”ruotseiksi”. Ruotsin ja Venäjän välinen raja jakoi jo varhain ihmiset siten, että sen länsipuolella asuvia kutsuttiin ”ruotseiksi”, itäpuolella asuvia ”ryssiksi”, vaikka rajan molemmin puolin asui samaa Suomen heimoa.

⁹ Samoin Anni Viljanto totesi 1950-luvulla ilmestyneessä Salmi-teoksessaan, että välit luterilaisten ja kreikkalaiskatolisten kesken olivat Salmessa erittäin hyvät.

¹⁰ A. G. (= Arvid Genetz), s. 86.

¹¹ Tosin tällainen on yleistä kaikkialla; oman murteen ja kansanperinteen häpeäminen ja jopa halveksiminen oli lähes kaikkialla Suomessa yleistä – ja juuri nuorison keskuudessa – vielä pitkään toisen maailmansodan jälkeenkin. Tähän vaikutti osaltaan se, että esim. kansakoulut yrittivät tietoisesti kitkeä lapsista murteellisen puhutavan pois, sillä murteita pidettiin (kirjakielen) rinnalla alempiarvoisina – ellei jopa eräänlaisina kielen ”vääristyminä”.

sinne ”toiveidensa perille” – ja ne eivät olleet Genetzin mukaan harvoja – kotiin tultua annettiin kunnianimitys *piiterittä* eli *piiteriččy*.¹²

Salmia pidettiin pitkään eräänlaisena kaukaisena ja kehittymättömänä takamaana.¹³ – Edellä kerrottiin siitä, kuinka 1800-luvun alkupuolella keisari Aleksanteri I teki matkan Suomeen. Matkan hän päätti aloittaa Salmista. Kuultuaan tästä reittisuunnitelmasta kuvernööri Walleen totesi, että itsevaltiass joutuisi seudulle, joka oli vähimmin viljeltyä koko maailmassa, todelliseen erämaahan, jossa ei ollut ihmisasuntoja ja joka oli niin viheliäinen, että jo pelkkä sen näkeminen herätti ”kammoa”.¹⁴

Vielä yli sata vuotta myöhemmin kuvasi matkan Raja-Karjalaan tehnyt O. Enckell pitäjää osin samansuuntaisesti. Hänen teoksessaan on mm. kuvaliite, jossa on salmilaisia miehiä pitkine partoineen. Kuvateksti kuuluu: ”Primitiivisiä tyyppisiä Salmista.” Salmia ja muuta Raja-Karjalaa pidettiinkin muun Suomen silmissä toisaalta eksotisena, toisaalta primitiivisenä. Lisäksi se edusti koko Suomen seuduista eniten jotakin alkukalevalaista – samaan aikaan, kun sillä oli olemuksessaan vaaralliseksi ja vieroksuttavaksi tulkittu venäläinen leima.

Raja-Karjala yhdistettiin kansatieteellisessä mielessä pikemmin itäkarjalaiseen, toisin sanoen aunukselaiseen, kieli- ja kulttuurialueeseen (Salmi eteläaunukselaiseen, Suojärvi keskiaunukselaiseen) kuin muuhun Suomeen. Venäläisen kulttuurin vaikutus oli alueella tietenkin vahva, ja sen vaikutus näkyi paitsi kielessä myös lähes kaikilla muillakin kulttuurin osa-alueilla, ennen muuta kansanperinteessä, sekä aineettomassa että aineellisessä. Rajan läheisyys ja kulttuurinen erilaisuus teki Salmista kiinnostavan pitäjän koko muun Suomen silmissä. Vuonna 1918 painetussa Kansanvalistusseuran kalenterissa oli Väinö Voionmaan kirjoittaman laajakokon artikkelin ”Suur-Suomi” yhteydessä pari kuvaa Salmista. Kuvien aiheet liittyivät juuri pitäjän poikkeuksellisuuteen: ”Suomen ja Wenäjän rajapaikka Salmin Manssilassa” sekä ”Kreikanuskoinen kylä itäisimmässä Suomessa (Salmissa)”.¹⁵

Raja-Karjalaa toisaalta ihailtiin, toisaalta samanaikaisesti vieroksuttiin sen epäsuomalaisuuden tähden. Petri J. Raivo esimerkiksi kirjoittaa artikkelissaan ”Karjalan kasvot: näkökulmia Karjalan maisemaan” siitä, miten Raja-Karjalaa pidettiin – Itä-Karjalan ohella – osana kalevalaista alkukotia, jonne matkanneiden karelianistien erityisinä kiinnostuksen kohteina olivat olleet alueen

¹² A. G. (= Arvi Genetz), s. 91. – Vrt. Järvinen, s. 81: vielä sotien jälkeisenä aikana esimerkiksi Tatjana Hötti sanoi eräälle sputnikeista puhuneelle nuorelle miehelle: ”*A oletko sie Piiteris käynyt?*” ”*En ole*”, vastasi kyseinen nuori mies. Hötti sanoi: ”*Älä mene sie taivasta tutkimaan, kun et Piiteris ole käynyt.*”

¹³ Pitäjä oli syrjäinen ja huonojen kulkuyhteyksien päässä. Verrattuna esimerkiksi naapureihin Impilahteen ja Suojärveen Salmi olikin enemmän sivussa muusta Suomesta. ”Tuskin lie Suomessa toista seutua, joka olisi kaikin puolin niin tuntematon kuin Salmi.” Ks. Huhtinen 1940, s. 90.

¹⁴ Ks. Enckell, s. 38.

¹⁵ Voionmaa, Väinö, Suur-Suomi. Kansanvalistusseuran kalenteri 1919. Helsinki 1918, s. 8 ja 16. – Voionmaa toteaa (mts. 8 – 9) Suur-Suomen olleen luonnollinen tavoite jo pelkästään maantieteelliseltä kannalta: ”Ensinnäkin koko tämä suuri alue, Suomi – Wenäjän-Karjala – Kuolla, muodostaa selvän, yhteenkuuluvan, luonnollisen kokonaisuuden. Kartasta nähdään, että tämä Suur-Suomi on luonnollinen kannasmaa tai saarekka kahden mantereiden ja kahden meren välissä. Itä-Euroopan tasaisista lakeuksista luonnollisen Suur-Suomen erottaa Suomenlahden – Laatokan – Äänisjärven – Wienanmeren mahtava luonnonraja, ’yksi maailman selväpiirteisimpiä rajavyöhykkeitä’.”

runoperinne, kansatyypit, tavat, kieli, materiaallinen kulttuuri sekä alueen rakennusperinne ja kulttuurimaisema. Raivon mukaan esimerkiksi kirkolliset rakennukset eivät saaneet Suomen itsenäistymisen jälkeen liikaa muistuttaa Venäjstä, vaikka toisaalta ortodoksisuutta haluttiin pitää yllä ja jopa kunnioittaa. Tämän piti kuitenkin tapahtua kansallisessa hengessä, ts. irrallaan venäläisyydestä. Erityisen tuomittavia olivat todelliseen tai kuviteltuun venäläisyyteen viittaneet symbolit ja merkitykset. Tällaisia suomalaisen maisemaan kuulumattomia merkkejä olivat mm. ortodoksiseen traditioon kuuluneet kahdeksan- ja kuusipäiset poikki-pienalliset ristit sekä venäläistyyliset sipulikupolit, jotka ehkä selvimmin edustivat venäläistä arkkitehtuuria.¹⁶ Ajan asenteita kuvaa osaltaan hyvin se, että yksikään itsenäistymisen ja talvisodan välillä rakennetuista ortodoksisista rukoushuoneista ei saanut katolleen pyhän hengen vuodatusta symboloinutta kupolia.¹⁷

Ristien samoin kuin eräiden muiden asioiden ja symbolien kansallistuttamisesta kertoi arkkipiispa Herman Laatokka-lehdessä vuonna 1928 näin:

”Kirkkomme kansallistuttamistyö, jossa on saatu aikaan näkyvänä tuloksena m.m. pappien ristien yksinkertaistuminen ja hakaristin käyttö ketjuyhdistelmänä, on lähentänyt kirkkoon nekin ainekset, jotka venäläistyttämistyön aikana sille kylmenivät.” ”Jumalanpalveluskielenä on Karjalassa yksinomaan suomen kieli, joka lähentää seurakuntaa kirkkoon.”

¹⁶ Tätä venäläistä arkkitehtuuria poistettiin näkyviltä paikoilta mm. Helsingin Viaporissa eli Suomenlinnassa, jonka venäläinen varuskuntakirkko riisuttiin luterilaiseksi. Samoin esimerkiksi Hämeenlinnassa sikäläisestä venäläisestä varuskuntakirkosta, joka sittemmin toimi Hämeenlinnan kaupunginkirjastona, poistettiin juuri kaikki Venäjään viittaava arkkitehtuurinen koristelu – samaan tapaan kuin Suomenlinnassa tehtiin. Kuitenkaan Salmassa, tai yleensä Raja-Karjalassa, ei näy olleen mitään tämänsuuntaisia vaatimuksia tai pyrkimyksiä.

¹⁷ Raivo, s. 25.

KUVA: ARKKIPIISPA HERMAN ORUSJÄRVELLÄ VUONNA 1931. KUVA: SUOMEN ORTODOKSINEN KIRKKOMUSEO/ VALOKUVA-ARKISTO.

Myös muulla tavoin oli otettu etäisyyttä Venäjään ja Venäjän kirkkoon. Tärkeimpiä muutoksia olivat juuri jumalanpalvelusten muuttaminen suomenkielisiksi sekä uuden ajanlaskun käyttöönotto. Tosin Raja-Karjalassa nämä muutokset kohtasivat voimakasta vastarintaa.¹⁸ Juuri Salmisa, Mantsinsaarella sekä Suojärvellä muutos aiheutti riitoja.¹⁹ Edelleen jopa pappien puvut koetettiin muuttaa kansallisemmiksi ts. valitsemalla niiden väreiksi joko Suomen sini-valkoiset tai Karjalan

¹⁸ Ajanlaskuun liittyneistä kysymyksistä ks. esim. Koukkunen, Heikki, Tuiskua ja tyventä: Suomen ortodoksinen kirkko 1918 – 1978. Heinävesi 1982, s. 35 – 40. Vanha ajanlasku oli monille tärkeä ja siten se eli eräiden ihmisten ajattelussa vielä pitkään - jopa toisen maailmansodan jälkeisenäkin aikana, jolloin oltiin evakossa ja uusilla asuinseuduilla.

¹⁹ Laitila, s. 399. – Yleinen seurakuntakokous oli hyväksynyt näissäkin paikoin uuden ajanlaskun käyttöönoton, mutta vastustajia oli vielä runsaasti. Siten ainakin Manssilassa ja Orusjärvellä vietettiin pääsiäistä kaksi kertaa – sekä uuden että vanhan ajanlaskun mukaan. Tämä aiheutti häiriötä mm. koulutyölle, sillä oppilaat olivat ensi alkuun vapaita viettämään pääsiäistä kumman käytännön mukaan tahansa. 1920-luvun alkuvuosina uuden ajanlaskun mukainen käytäntö vakiintui kuitenkin lähes kaikkialle maahan, vain muutama seurakunta pitäytyi tiukasti vanhaan ajanlaskuun. Nämä seurakunnat erosivat ortodoksisesta kirkosta itsenäisiksi seurakunniksi. Ks. Railas, Viktor, Suomen ortodoksinen kirkon historia. Ortodoksiaa lukiassa II. Jyväskylä 1987, s. 85.

puna-mustat värit.²⁰ ”Samaten ei uusia kirkkoja rakenneta enää venäläiseen vaan joko pohjoismaiseen tai bysanttilaiseen tyyliin”, Herman totesi.²¹

²⁰

Tällaiset puvut eivät kuitenkaan koskaan tulleet käyttöön.

²¹

Ks. Laatokka 9.2.1928.

Salmin kunnallisen itsehallinnon alkuvaiheet

Vuonna 1865 annetulla asetuksella myönnettiin Suomen kunnille itsehallinto. Kuntiin oli perustettava ns. kuntakokouksia, joissa kuntalaiset saivat päättää oman kuntansa asioista.

Myös Salmin kunnan asioita ryhdyttiin hoitamaan kuntakokouksen avulla. Kunnallislautakunta puolestaan toimi kuntakokouksen toimeenpanevana elimenä.

Kunnallislautakuntaan kuului puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan lisäksi kuusi vakinaista jäsentä ja kuusi varajäsentä. Jäsenet kunnallislautakuntaan valittiin kuntakokouksen toimesta. Kunnallislautakunnan esimiehet olivat lähes kaikki Kirkkojoelta (muutama Tulemalta).

Kuntakokous toimi Salmissa 19.2.1919 asti, jolloin kuntakokous korvattiin kunnanvaltuustolla. Kunnanvaltuusto oli säädetty pakolliseksi maalaiskuntain kunnallislaisissa (27.11.1917). Salmin kunnanvaltuustoon kuului 30 jäsentä.¹

Kuntakokouksen puheenjohtajat (vuodesta 1890 lähtien)	
talollinen Aleksei Setkov	1890-1891
talollinen U. M. Lasarev	1891-1892
talollinen K. F. Jestoi	1892-1894
talollinen Feodor Gantsijev (Gantsi)	1895-1900
opettaja Ivan Mihailov (Mikkola)	1901-1906
talollinen Vasili Abramov	1907-1909
opettaja Kalle Kalervo	1910-1912
opettaja Ivan Mihailov (Mikkola)	1913-1918

Kunnallislautakunnan esimiehet	
maanviljelijä A. Setkänen	vuoteen 1891 asti
talollinen A. Burtsov	1892
talollinen Aleksanteri Silvennoinen	1892-1893
talollinen Vasili Abramov	1893
talollinen Petter Smirnov	1895-1897
talollinen Nikolai Hernberg	1898-1905
-----	-----
talollinen Aleksanteri Silvennoinen	1907-1912
talollinen Nikolai Hernberg	1913-1915
talollinen Nikolai Pesonen	1916-1918

¹ Ks. Sourander, s. 198 – 200 sekä www.salmi-saatio.fi. Sivua luettu 7.10.2010.

Salmin kunnan arkistossa, jota säilytetään Mikkelin maakunta-arkistossa, on Salmin kuntakokousten pöytäkirjoja. Niistä näkyy, että kuntakokousten toiminta ja käsitellyt asiat olivat hyvin samantapaiset kuin muuallakin Suomessa. Kuntien velvollisuuksiin kuului vaivahoidosta huolehtiminen, kansanopetuksen järjestäminen sekä mm. teistä, kyytilaitoksesta ja silloista huolehtiminen.

Kunnan menoarvioista näkyy, että vaivahoido muodosti suurimman menoerän. Se myös mainittiin aina ensimmäisenä. Salmissa oli esimerkiksi vuonna 1910 ollut kunnallisia menoja seuraavasti:²

	Smk
Waivahoidoon	9 550,-
Emäseurakunnan kirkkojen ylläpitoon	5 340,-
Mantsinsaaren kirkon ylläpitoon	1 000,-
Palovakuutusmaksu y. m. menoja	1 350,-
Petoeläinten tapposuorituksiin	825,-
Käräjähuonehyyyri (= vuokra)	1 100,-
Juoksevia siltarakennuskuluja	4 825,-
Siltarakennuslainaa vastaan	4 315,-
Molotovoin siltaan Miinalan piiri	65,-
Sekalaismenoihin	6 775,-

Yhteensä	35 145,-

Lisäksi eräitä kirkollisia menoja oli noin kahden tuhannen markan edestä. Melko pian kuntakokouksessa tehtiin kuitenkin päätös, että sekavuuksien välttämiseksi yhteiset tilit seurakuntien kanssa purettaisiin ja erotettaisiin kokonaan kunnan tileistä. Tähän päätökseen vaikutti varmasti osaltaan se, että juuri Salmin kunnassa oli useita seurakuntia, toisin sanoen emäseurakunta ja Mantsin seurakunta.³ Lisäksi myös Manssilassa ja Orusjärvellä oli lyhyen aikaa omat seurakunnat. Ne liitettiin kuitenkin melko pian takaisin emäseurakunnan yhteyteen.

Vaivahoidoasioita tarkastellaan omassa luvussaan jäljempänä, mutta kuten yllä olevista summista näkyy, vaivahoidosta aiheutuneet kustannukset muodostivat suurimman menoerän kunnan kokonaisbudjetissa. 1890-luvulta alkaen oli vaivahoidosta muualla maassa ryhdytty käyttämään hieman kauniimpaa nimitystä köyhäinhoito, mutta molempia termejä käytettiin pitkään rinnan kuten

² Ks. kuntakokous 28.12.1910. Salmin kunnan asiakirjat I Ca: 1. MMA.

³ Mantsi erotettiin omaksi seurakunnakseen vuonna 1889. Seurakunta jatkoi toimintaansa vielä sotien jälkeenkin (kuten Salmin ortodoksinen emäseurakuntakin); se lakkautettiin vasta vuoden 1950 alusta, samalla kun perustettiin uudet seurakunnat.

juuri Salmissakin. – Kunnassa oli oltava näitä asioita varten kylittäin muodostetut piirit sekä niitä ohjannut kunnallinen ”hallitus” (= lautakunta),⁴ joka valvoi kunnan alueella annettua hoitoa ja raportoi siitä tarvittaessa kuntakokoukselle.

Avustuksia annettiin joko rahana tai elintarvikkeina niille vaivaisille, jotka kykenivät tulemaan niiden avulla itsenäisesti toimeen. Useat vaivaiset sijoitettiin kuitenkin johonkin hoidettaviksi, ja kukin vaivainen tarjottiin tavallisesti – aiemmin julkisella huutokaupalla – sille, joka hänet halvimmallalla otti hoidettavaksi. Hoitosopimus kesti vuoden kerrallaan. Hoito korvattiin tietyissä (tavallisesti vaikeammissa ja kalliimmissa) tapauksissa⁵ kunnan varoista ja muussa tapauksessa asianomaisen kunnan sisällä toimineen kyläkuntaakohtaisen vaivaishoitopiirin varoista. Riitaa siitä, kenen kustannettavaksi vaivainen kuului, tuli usein. Riitoja oli myös kuntien välillä. Vastuu kustakin vaivaisesta kuului sille kunnalle, jossa ao. henkilö oli kirjoilla, ja siten vieraista kunnista tulleet vaivaiset palautettiin tavallisesti kukin kotiinsa, ts. oman kotikuntansa hoidettaviksi ja ylläpidettäviksi.

Palovakuutusmaksut tarvittiin tulipaloista aiheutuneiden tuhojen korvaamiseen. Kuntalaiset kääntyivät tulipalon jälkeen – palokuntaa ei ollut, joten rakennukset paloivat usein maan tasalle – kunnan puoleen ja anoivat korvausta. Tavallisesti anomukset hyväksyttiin, ja kunnan rahastosta korvattiin tulipalojen aiheuttamia tuhoja. Mainittakoon, että vielä 1900-luvun alussa Salmissa käytettiin sekä ruplia että markkoja. Siten esimerkiksi vuonna 1908 erään Miinalassa palaneen asuinrakennuksen korvaussummaksi hyväksyttiin kuntakokouksessa 450 ruplaa, ”joka summa maksetaan kunnan rahastosta kolmessa eri osassa”.⁶

Petoeläinten tappamisesta maksettiin tapporahaa, jota varten varattiin aina jokin summa kunnan menoarvioon. Eri petoeläimistä maksettiin Salmissa seuraavia tapporahoja:

Aikakarhu	60 mk
Poikakarhu	30 mk
Susi	25 mk
Ilves	10 mk

Tapporahan saannin edellytyksenä oli, että kyseiset eläimet oli tapettu oman kunnan alueella. Siten metsämiehillä piti olla ”tarpeelliset näytökset” siitä, mistä otukset oli tapettu, ennen kuin niistä maksettiin tapporahat.⁷

Käräjähuoneesta maksettiin vuokraa aiemmin yli kaksi markkaa (2:20) savulta, mitä pidettiin liian kalliina. (Kunnassa oli yli tuhat savua.) Kuntakokous päätti esittää kihlakunnan tuomarille, että vuokra olisi alennettava yhteen markkaan savulta – muussa tapauksessa kunta rakennuttaisi tai

⁴ Asiaan liittyvästä aikakauden lainsäädännöstä ks. esim. Piirainen, Veikko, Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Tampereen yliopiston sosiaaliturvan laitoksen julkaisuja 4. Hämeenlinna 1974, s. 9 – 12.

⁵ Esimerkiksi mielisairaat katsottiin tavallisesti koko kunnan kustannettaviksi. Siten esimerkiksi erään mieleltään sairaan mantsinsaarelaisen vaimon kohdalla tehtiin kuntakokouksessa 2.3.1908 päätös, että häntä ei lähetettäisi mielisairaalaan vaan että hänen isälleen annettaisiin 60 ruplaa ”sanotun vaimon hoidosta”. Erikseen todettiin, että sairas oli hoidettava ”huolellisesti”, ”hoitokustannukset annetaan aikanaan”.

⁶ Kuntakokous 2.3.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

⁷ Kuntakokous 30.9.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

hankkisi käräjahuoneen itse.⁸ Tuomari suostui alentamaan käräjätalon hyyriksi eli vuokraksi yhden markan savulta, joten uutta käräjätaloa ei tarvinnut rakentaa.⁹

Koska osallistuminen kuntakokouksiin oli satunnaista, vuonna 1898 annetulla asetuksella tehtiin mahdolliseksi se, että kuntakokous valitsi pysyviä kunnanvaltuusmiehiä, jotka olivat myöhempien kunnanvaltuutettujen edeltäjiä. Kun kuntakokoukseen saattoi osallistua jokainen kunnanveroa maksanut kansalainen, kokousten pito kävi raskaaksi ja työlääksi. Siten siirtyminen uuteen, välilliseen menettelyyn, jossa kuntalaisia edustivat yhdessä valitut valtuutetut, oli tietenkin järkevää. Kuntakokous valitsi valtuutetut, mieluiten eri puolilta pitäjää, ja valtuutetuilla oli oikeus päättää lähes kaikista kunnan asioista lukuun ottamatta tiettyjä kunnan omaisuuteen ja lainanottoon liittyneitä kysymyksiä.

Salmissa kuntakokouksen rinnalla ryhdyttiin kokeilemaan kunnanvaltuustoa vuonna 1910, mutta uusi käytäntö lopahti melko pian; ensimmäinen Salmin ”valtuuston” kokous pidettiin 11.3.1910, mutta jo kuukauden kuluttua jouduttiin toteamaan, että oli palattava vanhaan kuntakokouskäytäntöön. Syyksi mainittiin ennen muuta se, etteivät valtuustoon valitut suostuneet saapumaan kokouksiin ilman kokouspalkkioita.¹⁰ Hieman myöhemmin (4.5.1910) puolestaan jouduttiin kuntakokouskin hajottamaan, koska kokouksen sisällä syntyi vakava riita mm. siitä, oliko kokouksen esimies laillisesti valittu. Kokous päättyi ”epäjärjestykseen” ja hajaantui. Tilalle ilmestyi jälleen valtuusto kokouksineen, joita pidettiin 10.6. ja 11.7.1910. Syksymmällä puolestaan siirryttiin taas pitämään perinteisiä kuntakokouksia, eikä ole selvillä, miten tämä sekava ja tempoileva menettely aikanaan lopulta oikein selitettiin.

Silta-asiat työllistivät Salmin kuntaa ja sen kukkaroa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä suuresti. Siltoja rakennettiin ja kunnostettiin useita. Tärkeimmät näistä olivat Tuleman-, Uuksun- ja Kirkkojoen sillat, joiden kautta valtamaantie kunnan keskuksesta Tulemalta muualle Suomeen kulki, mutta myös muut kunnan alueella sijainneet sillat päätettiin tarkastaa ja tarvittaessa korjauttaa tai rakentaa kokonaan uudelleen. – Esimerkiksi kuntakokouksessa 29.11.1910 päätettiin perustaa toimikunta selvittämään Räimälän sillan perinpohjaista korjaamista tai ”mikäli tarve vaatii” kyseisen sillan rakentamista uudelleen.

Tieosuudet eli tienteko- ja kunnossapitovelvollisuudet oli jaettu maanmittarin tekemän laskelman perusteella mahdollisimman tasaisesti eri kylille ja niiden maataomistaneille asukkaille. Tosin kuntakokouksessa 29.11.1910 keskusteltiin siitä, olisiko kaikki Salmin kunnan alueella sijainneet sillat, jotka eivät asetuksen mukaan kuuluneet tieosan kunnossapitäjän vastuulle, pitänyt ottaa ”koko kunnan yhteisesti rakennettaviksi ja kunnossa pidettäväksi”.¹¹ Seuraavassa kuntakokouksessa esitys päätettiin kuitenkin yksimielisesti hylätä. Asian käsittelyyn saivat ottaa osaa vain ne kuntalaiset, jotka olivat velvollisia teitten ja siltojen kunnossapitämiseen.¹²

Käsnäselän kylän asukkaat puolestaan olivat pyytäneet vuosien 1910 – 1911 tienoilla kenraalikuvernööriltä, että heidät olisi vapautettu kahdentoista kilometrin mittaisen tieosan rakentamisesta tielinjalla Käsnäselkä – Salmin kirkonkylä (Tulema). Kuntakokouksen päätökseksi

⁸ Kuntakokous 2.3.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

⁹ Kuntakokous 21.12.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹⁰ Kuntakokous 13.4.1910. Salmin kunnan asiakirjat. I Ca: 1. MMA.

¹¹ Kuntakokous 29.11.1910. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹² Kuntakokous 28.12.1910. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

tuli, että koska ketkään muut kuin käsnäselkäläiset itse eivät kyseistä tienpätäkää olisi tulleet edes tarvitsemaan, se voitiin jättää kuntakokouksen puolesta kokonaan rakentamatta.¹³

Samalla tavalla yksityiseksi asiaksi katsottiin monet tienpätäkät, joita tarvitsivat vain muutamien kylien asukkaat. Esimerkiksi Uuksalonpäässä asuneet olisivat halunneet tien kylästään Ala-Uuksuun (ja sitä kautta samalla yhteyden muuhun tieverkkoon). Kuntakokous totesi kannattavansa ”hakijain hyvää tarkoitusta” mutta ilmoitti samalla, että kunta ”ei ota osaa tien teon kustannuksiin”.¹⁴

Kunnan pohjoisosiin johtanut, noin kolmekymmentä kilometriä pitkä Orusjärven tie, joka johti paitsi kunnan pohjoisosien kyliin myös niistä edelleen Venäjän rajalle, tuli vuonna 1908 yleiseksi tieksi ja siten osittain Suomen valtion kunnossa pidettäväksi. Tämä tarkoitti sitä, että tieosuudet koko kunnassa oli jaettava uudelleen; tästä syystä päätettiin anoa kuvernööriltä uutta tietoiimitusta koko Salmin kunnan alueelle.¹⁵

Talvitiet Lunkulan- ja Mantsinsaarelle, niiden auraus ja viitoittaminen kuuluivat myös kunnalle. Teitten auraus ja viehkoittaminen eli viitoittaminen annettiin vuosittain – kuten monet muutkin asiat - huutokaupalla tehtäväksi sille, joka suostui ne edullisimmasta hinnasta tekemään. Ohjeet olivat tarkat. Esimerkiksi loppuvuodesta 1913 päätettiin, että talvella 1913 – 1914 tie oli tehtävä ensin Mäkipäästä Lunkulansaaren itärannalle ja edelleen Lunkulansaaren Pöllän kylästä jään yli Mantsin Saukkasten kylän rantaan. Viehkapuut eli viitat oli asetettava tien yhdelle puolelle viidenkymmenen metrin päähän toisistaan. Viehkapuiden oli oltava puolitoista metriä korkeita.¹⁶

¹³ Kuntakokous 27.3.1911. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹⁴ Kuntakokous 2.6.1914. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:2. MMA.

¹⁵ Kuntakokous 29.11.1910. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹⁶ Kuntakokous 29.12.1913. Salmin kunnan asiakirjat I Ca: 2. MMA.

Kansakoululaitoksen yleiset kehitysvaiheet

Seurakunnallisia lastenkouluja alettiin perustaa 1840-luvulla. Lahjoitusmaaisäntä (Gromov) tuki näiden koulujen perustamista. Niitä perustettiin eri puolille Salmin kihlakuntaa. Salmi sai tällaisen koulun vuonna 1846. Oppilaita oli kuitenkin jokseenkin vähän. Esimerkiksi vuonna 1859 ilmoitettiin koulussa olleen 52 oppilasta, joista vain yksi oli tyttö. Opettajia oli kaksi.¹

Seurakunnallisten lastenkoulujen tarkoituksena oli antaa alkeisopetusta. Opetuskieli oli valittava paikkakunnan asujaimiston kielen perusteella. Koulut toimivat yleensä kodeissa, sillä koulutaloja ei ollut. (Tästä johtuu nimitys ”kotikoulu”). Lisäksi ne olivat usein kiertäviä, mikä tarkoitti sitä, että pitäjiin muodostui ns. kiertokoulupiirejä. Salmissa oli vuonna 1905 ”pysyvä venäläinen lastenkoulu” Kirkkojoella ja ”pysyvät” suomalaiset koulut Hyrsylässä ja Käsnäselässä. Näiden lisäksi oli neljä kiertokoulua.²

Vielä 1880-luvulla ainoa mainitsemisen arvoinen koulu koko Salmin pitäjän alueella oli ns. Pappilan koulu Kirkkojoella. Opetus annettiin alkuaikoina yksinomaan venäjäksi. Opettajina toimivat pääasiassa lukkarit eli *diakkunat* vuoteen 1893, josta alkaen koulun vakinaisena opettajana toimi Olga Petrovna Agafonoff aina Venäjän vallankumoukseen asti. Opetusta annettiin hänen aikanaan myös suomeksi, siten että joka toinen viikko opetus tapahtui venäjäksi ja joka toinen suomeksi.³

Varsinaisen sysäyksen suomalaisten kansakoulujen perustamiseen antoi vuoden 1866 kansakouluasetus, jonka mukaan kunnat saivat perustaa maaseudulle ylempiä kansakouluja. Kyse oli siis alkuun täydestä vapaaehtoisuudesta, ja kesti monin paikoin kauan, ennen kuin kansakouluja alettiin perustaa. Koulujen vastustajat pelkäsivät verorasituksen kasvavan ja koulujen kasvattavan lapsista ”herroja”. Laatokka-lehti kirjoitti asiasta 12.1.1886 näin:

”Vaan sepä se juuri on, eivät ne salmilaiset näy paljon rakastavan kansakoulua; lieneekö siihen syynä suomalaisten hidastuontoisuus ja halu vanhoillaan olemiseen tahi ehkäpä he pelkäävät lapsistansa tehtävän herroja, joita he eivät voi katsella suosiollisilla silmäyksillä syystä siitä, että niin sanottujen herrojen sortoa ja ylivaltaa ovat he saaneet ennen vanhaan kärsiä.”

Koulujen kannattajat puolestaan katsoivat koulujen mahdollistavan kaikenlaisen edistyksen paikkakunnalla, mihin liittyi sekin, että opettajat toivat kullekin paikkakunnalle uusia ajatuksia ja harrastuksia, minkä lisäksi he usein olivat kykeneviä mm. kunnallisiin luottamustoimiin.

Näin kävi sittemmin Salmissakin. Juuri opettajat, joilla oli tuon ajan oloihin nähden harvinaisen paljon kykyä ja yleensä näkemystä yhteiskunnallisten asioiden hoidosta ja muutakin kansalaisyhteiskunnan⁴ rakentamiseen tarvittua osaamista, olivat keskeisessä asemassa

¹ Merikoski 1939, s. 33.

² Merikoski 1939, s. 100.

³ Ks. Aamun Koitto 3/1925, s. 28.

⁴ Kansalaisyhteiskunta-käsitteellä tarkoitetaan 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alussa sääty-yhteiskunnan sijaan syntynyttä yhteiskuntaa, jossa kansalaiset alkoivat itse ja suoraan, ”vapaina kansalaisina”, osallistua omaehtoisesti ja demokraattisella pohjalla kodin ulkopuoliseen yhteiskunnalliseen toimintaan, joka toiminta saattoi olla luonteeltaan aatteellista, siveellistä, uskonnollista, taloudellista tai jopa maanpuolustuksellista. Toiminta perustui täyteen vapaaehtoisuuteen eli harrastukseen. Tässä yhteydessä syntyivät ensimmäiset rekisteröidyt

paikkakunnallaan. Paitsi kaikenlaisessa harrastustoiminnassa⁵ heitä tarvittiin myös kunnalliselämässä ts. kuntakokouksissa ja myöhemmissä kunnanvaltuustoissa sekä niiden alaisissa lautakunnissa ja muissa toimielimissä.

Salmin ensimmäinen varsinainen kansakoulu perustettiin Tulemalle vuonna 1885, ja se aloitti toimintansa seuraavan vuoden lokakuussa tunnuksella ”Isät, kasvattakaa lapsenne Herran nuhteessa”. Alkuun Tulemalle perustettu koulu toimi vain yläkouluna – kuten useimmat muutkin Salmiin sittemmin perustetut kansakoulut. Alakoulut perustettiin yleensä vasta myöhemmin niiden yhteyteen. Tämä johtui vuoden 1866 kansakouluasetuksesta, joka mahdollisti yläkansakoulujen perustamisen maaseudulle; alempi opetus annettiin kirkko- ja kiertokouluissa.⁶

Vaikka vuoden 1866 asetuksella toivottiin olleen sellainen vaikutus, että kunnat innostuisivat itse perustamaan kouluja, näin ei käynyt, vaan kansakouluja perustettiin maaseudulle melko laiskanlaisesti. Siten vasta vuonna 1898 annettu ns. piirijakoasetus pakotti kunnat perustamaan kansakoulun. Oppivelvollisuudesta ei vielä ollut puhetta, mutta koulu oli perustettava, jos kansakoulupiirissä oli olemassa 30 oppihaluista lasta. Piirit puolestaan oli pääsääntöisesti muodostettava niin, ettei kenenkään koulumatka tullut yli viittä kilometriä pidemmäksi.

Yläkouluja perustettiin Salmissakin tiuhaan tahtiin tästä eteenpäin – aina toisen sortokauden alkuun asti. Siten vuoteen 1908 mennessä yläkoulut oli ehditty Tuleman lisäksi perustaa seuraaviin kyliin: Peltainen (1887), Manssila (1894), Uuku (1894), Työmpäinen (1899), Kotkaniemi (1899), Orusjärvi (1901), Kirkkojoki (1901), Käsnäselkä (1908),⁷ Uuksalonpää (1908) ja Karkku (1908).

Kuten vuosiluvuista näkyy, ensimmäisellä sortokaudella ei uusia kansakouluja juuri perustettu; vuosina 1902 – 1907 yhtään uutta suomalaista kansakoulua ei Salmiin ilmestynyt. Myöskään toisella sortokaudella – vuonna 1908 valmistuneiden jälkeen – ei suomalaisia kouluja pitäjään saatu.

yhdistykset ja - niistä laajeten - jopa kansanliikkeet. Ensimmäisiä tällaisia olivat Salmissakin nuorisoseurayhdistykset ja nuorisoseuraliike sekä toisaalta työväenyhdistykset ja työväenliike, joita tarkastellaan erikseen omassa luvussaan.

⁵ Hyvä esimerkki tästä on naisvoimisteluharrastuksen tulo Salmiin; Salmin toimivin ja aktiivisin liikuntaseura oli Salmin Naisvoimistelijat, joka perustettiin vuonna 1921. Perustajana oli kielenopettaja Anna Laurikainen, joka oli tullut Salmin keskikouluun opettajaksi Värtsilästä. Värtsilässä hän oli toiminut sikäläisten naisvoimistelijoiden johtajana vuodet 1916 – 1920. Ks. Arponen, Antti O., Luovutetun Karjalan urheilu. Suomen urheilumuseosäätiön julkaisuja n:o 13. Helsinki 1995, s. 101.

⁶ Koulunkäynnin yleisyyttä vuosina 1905 – 1906 selvittäessä kävi ilmi, että Viipurin lääni oli maan lääneistä eturivissä (toisena heti Uudenmaan läänin jälkeen). Salmin kihlakunta puolestaan asettui maan kihlakunnista keskitasolle (48 % Salmin kihlakunnan kaikista 9 – 12-vuotiaista kävi koulua). Sen sijaan itse Salmin kohdalla todettiin, että koko maan kaikista 7 – 14 – vuotiaista lapsista, jotka kuuluivat kreikkalaiskatolisiin seurakuntiin ja jotka eivät olleet saaneet mitään kirjallista opetusta, yli puolet (1 743 kaikkiaan 2 694:stä) oli Salmin seurakunnasta. Ks. Basilier, s. 222-223 ja 234.

⁷ Suomalaisen kansakoulun perustaminen Käsnäselkään sai aikaan sen, että Käsnäselän kiertokoulu päätettiin lakkauttaa ja sen opettaja siirtää Rajaselkään. Lakkautetun kiertokoulun kaikki omaisuus oli annettava Käsnäselän kylän venäläisen koulun opettajalle, kuten kirkkoherra K. Jakovlevin lähettämässä kirjeessä todettiin. Kyläläiset vastustivat kiertokoulun lakkauttamista ja keräsivät sen puolesta adressin. Ks. Wiipurin Sanomat 28.9.1909.

Sen sijaan tätä ajanjaksoa leimasi kilpailevien venäläistämiskoulujen perustaminen.⁸ Kuten edellä jo todettiin, niiden kerrotaan vetäneen oppilaita hyvin puoleensa varsinkin köyhemmistä kodeista, sillä niillä oli tarjota erilaisia etuuksia kasvateilleen. Suuri osa väestöstä suhtautui niihin kuitenkin nurjamielisesti, ja melko yleinen käsitys lienee ollut, että niiden varsinainen tarkoitus oli muu kuin puhtaasti kasvatuksellinen tai sivistyksellinen. Esim. Valto A. Peiponen kirjoittaa Mantsinsaaren osalta, että ”näiden koulujen pitkälle tähtäävänä tavoitteena oli väestön vähittäinen venäläistäminen niin kieleltään, mieleltään kuin tavoiltaan ja tässä työssä käytettiin hyväksi kansan arvostamaa kreikkalaiskatolista kirkkoa ja uskontoa”.⁹

Kuten aiempaan on jo tullut ilmi, näihin kouluihin suhtautuminen herätti hyvinkin kiihkeitä kannanottoja – olipa niissä annettu opetus millaista tahansa. Osa arvostelusta kohdistui jo siihen, että monet opettajat olivat ummikkovenäläisiä, jolloin lapset eivät välttämättä edes ymmärtäneet opetuksesta mitään. Mutta vielä enemmän: koulujen katsottiin levittäneen ”ryssäläiset” tavat Suomeen.¹⁰

Venäjän helmikuun vallankumous vuonna 1917 mullisti myös kouluoloja. Näin tapahtui varsinkin Raja-Karjalassa. Salmissakin venäläistytämiskoulut lakkautettiin heti. Niiden lakkauttamista vaativat niin työväestö kuin porvaritkin, ja niiden rakennukset otettiin Suomen valtiolle. Tuleman venäläistytämiskoulun rakennukset annettiin Salmin keskikoulun käyttöön. – Vuoden 1917 kesällä perustettiin asiaa ajamaan kannatusyhdistys, joka pääsi toimissaan niin ripeästi eteenpäin, että koulu voitiin avata jo saman vuoden syksyllä. Salmin keskikoulu toimi Tulemalla talvisotaan saakka ja uudelleen jatkosodan aikana vuosina 1942 – 1944. Nykyään koulu jatkaa toimintaansa Siilinjärvellä.

Vuonna 1898 annettiin siis asetus ”ylempien kansakoulujen perustamisen edistämisestä Suomen Maalaiskunnissa”. Asetuksen mukaan kuntiin oli perustettava koulupiirejä, joiden määrittely ja joista päättäminen oli usein vaikeaa.

Salmissakin asiaa vatkattiin kauan, ja piireistä riideltiin pitkään.¹¹ Kuntakokouksessa 30.9.1908 oltiin esimerkiksi sitä mieltä, etteivät Kirkkojoki, Orusjärvi, Palojärvi, Peltoinen, Rajaselkä ja Työmpäinen tarvitse omia piirejään, vaan että esimerkiksi Orusjärven ja Palojärven piirit oli yhdistettävä ja yhteinen koulu sijoitettava Tenhun kylään. Samoin koko Mantsi olisi pitänyt yhdistää yhdeksi piiriksi ja koulu sijoittaa saaren keskelle Oritselkään. Rajaselkä taas voitiin katsoa

⁸ Vuonna 1910 kerrotaan Salmissa olleen 12 venäjänkielistä koulua: kahdeksan ns. ministerikoulua (Hyrskylässä, Käsnäselässä, Manssilassa, Orusjärvellä, Tulemalla, Työmpäisissä, Ulahdossa ja Uudessakylässä), kolme Karjalan Veljeskunnan ”luostarikoulua” (Kanabrojärvellä, Kaunoselässä ja Varpaselässä) sekä ”yksi jonkinlainen seurakuntakoulu” (Kirkkojoella). Ks. Basilier, s. 235.

⁹ Peiponen, Valto A., Venäläistämiskoulut ja ”Karelskija Izvestija”. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 134.

¹⁰ Ks. Peiponen, Valto A., Venäläistämiskoulut ja ”Karelskija Izvestija”, s. 136. – Kärjistyntä tilannetta kuvaa seuraava, varsin voimakas kuvaus: ”Vaikeaa oli katsella poikia, kun he siinä ruokailun alkamista odottivat, sillä jokaisella oli punainen, venäläinen paita – pöksyjen päällä tietysti. Työilläkin oli koulupuvut, mutta he eivät tehneet niin selvästi venäläistä vaikutusta kuin poikien ryssänmekot. Poikien tukat olivat pitkät, ja nähtävästi niissä oli syöpäläisiä, koska päätä alituisesti oli raaputeltava. Huomasin, että lasten kasvot ja kädet sekä kaikki heidän vaatteensa olivat hyvin likaisia. Kynnet olivat pitkät ja niiden alla musta likareunus.”

¹¹ Vrt. Basilier, s. 234: ”Salmin kunnan riidat alueensa jaosta kansakoulupiireihin, jotka jo toista vuosikymmentä ovat kestäneet - -.”

Manssilan piiriin kuuluneeksi, koska matka ei ollut liian pitkä. Asiasta virisi – ja oli jo aiemmin virinnyt - monia riitoja, ja kuvernöörinkin oli joutunut puuttumaan asiaan. Lopulta voitiin marraskuussa 1909 hyväksyä seuraavat 15 koulupiiriä: Hyrsylä, Karkku, Kirkkojoki, Käsnäselkä, Lunkula, Manschila, Orusjärvi, Palojärvi, Peltoinen, Rajaselkä, Tulema, Työmpäinen, Uuksalonpää, Uuku ja Warpaselkä.¹² Myöhemmin, Suomen itsenäistyttyä, piirejä tuli vielä lisää, mutta muutoin tämä jako pysyi voimassa talvisotaan asti.¹³

KUVA: MANTSINSAAREN PELTOISTEN KYLÄN KOULU OPPILAINEN 1920-LUVUN ALUSSA. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Asiaa monimutkaisti erikseen se, että monet kunnassa toimineet kansakoulut olivat yksityisten perustamia ja ylläpitämiä, joten kunnalla ei muodollisesti ollut niiden kanssa mitään tekemistä. Näitä kouluja tarjottiin kuitenkin kunnalle 1910- ja 1920-luvulla, ja lopulta ne kaikki siirtyivätkin kunnan omistamiksi ja ylläpidettäviksi. Esimerkiksi Orusjärvellä sijainnutta kansakoulua tarjosi Viipurin läänin Kansansivistysseura kunnalle jo vuonna 1912. Seura oli perustanut ja ylläpitänyt useita kouluja Salmin kihlakunnassa.¹⁴ Se kertoi perustaneensa koulut toivoen, että asianomaiset kunnat ottaisivat kyseiset koulut aikanaan huostaansa, ”kun ne muutamia vuosia olisivat toimineet

¹² Kuntakokous 29.11.1909. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹³ Hyrsylän alue tosin liitettiin Suojärveen 1931; koulupiiri oli siirretty jo edellisenä vuonna.

¹⁴ Seura perusti Salmiin viisi kansakoulua (Hyrsylään, Kirkkojoelle, Orusjärvelle, Työmpäisille ja Ulahtoon). Suojärvelle se perusti kaksi kansakoulua (Kaitajärvelle ja Hautavaaraan). Ensimmäisellä sortokaudella perustettu seura päätti lopettaa toimintansa vuonna 1920. Itäisten rajaseutujen valistamiseksi ja sivistämiseksi perustetun seuran johdossa toimivat ensin tohtori Th. Schvindt ja hänen jälkeensä kouluneuvos Hj. Basilier. Ks. Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932, s. 690.

ja osoittautuneet tarpeellisiksi, vieläpä välttämättömiksi”.¹⁵ – Kuntakokous päätti ottaa Orusjärven koulun kunnalle.¹⁶ – Myöhemmin, kun venäläistämiskoulut lakkautettiin, koulut (suomalainen ja venäläinen) saatettiin yhdistää Orusjärvelläkin kylän ainoaksi kansakouluksi.

KUVA: ORUSJÄRVEN KANSAKOULU. KUVA TEOKSESTA KARJALA MUISTOJEN MAA (WSOY 1940).

Kansakoulujen perustamistahti kiihtyi itsenäisyyden aikana. Laki velvoitti kunnat huolehtimaan siitä, että kaikki kunnan alueella asuneet lapset täyttivät oppivelvollisuutensa. Maalla aikaa lain toteuttamiseen annettiin 15 vuotta. Vaikka koulujen rakentamiseen, opettajien palkkaamiseen jne. saatiin valtionapuja, kouluihin liittyneistä asioista – jo pelkästään sopivien tilojen hankkimisesta tai rakennuttamisesta – tuli vuosikausiksi valtava urakka monille maalaiskunnille, kuten juuri Salmillekin.

Kouluasiat näyttelivät siten koko itsenäisyyden ajan keskeistä roolia Salmin kunnanvaltuustossa. Jo 1920-luvun alussa useisiin kyliin toivottiin omaa koulua – yläkansakoulua, tai jos sellainen jo oli, alakansakoulua. Osa kouluista oli vielä yksityisten ylläpitämiä. Lisäksi monet koulut toimivat hyvin puutteellisissa tiloissa, ja kunnalta anottiin jatkuvasti avustuksia koulurakennusten korjauttamiseen.

Esimerkiksi Manssilan¹⁷ kansakoulun johtokunta pyysi kunnanvaltuustolta vuonna 1921 koulutalon korjauttamista. Valtuuston pöytäkirjaan merkittiin, että Manssilan koulutalon kelvottomuus oli

¹⁵ Erikseen mainittakoon, että aiemmin kouluilla oli tärkeä rooli sosiaalisen avun antajina. Köyhempien perheiden lapset saivat ruoka-, vaatetus- ja jalkineapua omalta koulultaan.

¹⁶ Kuntakokous 8.7.1912. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:2. MMA.

¹⁷ Kirjoitettiin vielä näihinkin aikoihin melko usein muotoon ”Manshilan”. (Myös kirjoitusasua ”Mantshilan” käytettiin. Ks. esim. Isänmaan ystävä 13.7.1900.) Nimi saattaa olla samaa perua kuin *mantsi*, joka vielä 1800-luvulla kirjattiin eräisiin asiakirjoihin muotoon *mansin-* tai *manschin-*. Ks. Haavio, Martti, Karjalainen hekatombi. Mantšinsaaren suuri uhrijuhla. Kotiseutu 1949. *Mantsi*-nimen takana puolestaan saattaa olla itämerensuomalainen *mante-* kanta, josta mm. marjannimi mansikka on johtunut. Murteittain se tavataan myös muodoissa *mantšikka* ja *mansikka*. Ks. Suomen sanojen alkuperä 2: L - P. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Helsinki 1995, s. 147.

täydellisesti todettu, mutta uuden rakentamiseen kunta ei aikonut ryhtyä. Sen sijaan päätettiin, että Manssilassa sijainneen entisen venäläistämiskoulun talo tuli antaa Manssilan (ylä)kansakoulun käyttöön. Tässä yhteydessä otettiin esille se, että valtioneuvosto oli päätöksellään 11.7.1918 antanut Manssilan venäläistämiskoulun samoin kuin muutamia muitakin (Orusjärven, Uuksun ja Peltoisten) entisiä venäläistämiskouluja Salmin kunnalle koulutarkoituksiin. Kun kouluja ei ollut vielä tähän tarkoitukseen luovutettu, vaikka niitä ”nyt tarkoituksiinsa tarvittaisiin”, päätettiin tiedustella kansakoulutarkastaja A. Sadovnikovilta, jonka valtioneuvosto oli aikanaan asettanut näiden koulujen omaisuuden hoitajaksi, voitaisiinko mainitut koulutalot luovuttaa ensi tilassa kunnalle.¹⁸

Valtion omaisuudeksi 1918 siirtyneiden venäläistyttämiskoulujen rakennuksia ja tontteja luovutettiin sittemmin kunnalle, mutta opetusministeriö oli päätöksellään 1.11.1923 varannut juuri Manssilan ja Orusjärven koulut valtion omiin tarkoituksiin eli rajavartioston käyttöön.¹⁹ Muut koulut luovutettiin Salmin kunnalle koulukäyttöön. Valtuuston kokouksessa 7.4.1924 todettiin Kouluhallituksesta tulleen 23.11.1923 päivätyt luovutuskirjat erinäisiin venäläistyttämiskoulujen koulurakennuksiin ja tonttimaihin.²⁰

Samainen Manssilan yläkansakoulun johtokunta olisi halunnut myös kunnan kannattaman alakansakoulun yhteyteensä. Valtuuston päätös oli kielteinen, mitä perusteltiin sillä, että ”toiset paikat kaipaavat vieläkin kipeämmin kouluja”. Siten esimerkiksi Kaunoselkään ja Palojärvelle päätettiin perustaa yhteinen kiertävä alakansakoulu, jota varten päätettiin palkata kreikanuskoinen naisopettaja. Koulun oli tarkoitus toimia puoliksi molemmissa kylissä, ts. ensin 18 viikkoa toisessa ja sitten 18 viikkoa toisessa. Kaunoselkä oli pyytänyt ensin yläkansakoulua kyläänsä, mutta valtuusto katsoi, että koska kylän lapsilla ei ollut vielä mitään koulua, koulunkäynti kylässä oli aloitettava alkeisopetuksesta.²¹

Varpahaisten kansakoulun johtokunta puolestaan olisi halunnut kylässä jo olleen yläkansakoulun rinnalle alakansakoulun. Koska Varpahaisten piiri oli ”kuntamme pienimpiä piirejä”, omaa alakansakoulua sinne ei päätetty erikseen perustaa. Sen sijaan esitettiin mahdollisuus, että kylässä jo sijainnut yläkansakoulu olisi voinut ryhtyä toimimaan ns. supistetussa muodossa, jolloin olisi voitu antaa myös ”alkuopetusta”. Toinen vaihtoehto oli jonkin jo kunnassa toimineen alakansakoulun määrääminen toimimaan osaksi vuotta Varpahaisten koulupiirissä.²²

Kouluasioiden määrään vaikutti ja oli vaikuttanut vahvasti se, että maahan saatiin itsenäistymisen jälkeen kauan odotettu oppivelvollisuuslaki, joka säädettiin 1921. Laki ilmeisesti osaltaan vaikutti siihen, että vuonna 1922 koettiin varsinainen tulva uusien yläkansakoulujen perustamisessa; mainittuna vuonna avattiin kuusi uutta yläkoulua Salmin kunnan alueella: Varpaselän, Kaunoselän, Koveron, Lunkulan, Palojärven ja Pappilan.²³

Koulutalojen rakentaminen eri kyliin oli mittava hanke – ehkä mittavin, minkä Salmin kunta ja sen elimet joutuivat rauhan aikana toteuttamaan. Pulavuosina 1930-luvun alussa anottiin Kouluhallitukselta kolmen vuoden lykkäystä eräiden kansakoulujen rakentamiseen, sillä kunnan

¹⁸ Kunnanvaltuusto 20.7.1921. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:1. MMA.

¹⁹ Ks. kunnanvaltuusto 22.12.1923. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:2. MMA.

²⁰ Ks. kunnanvaltuusto 7.4.1924. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:2. MMA.

²¹ Kunnanvaltuusto 20.7.1921. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:1. MMA.

²² Kunnanvaltuusto 20.7.1921. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:1. MMA. – Sittemmin

Varpahaisten koulupiiri muutettiin nimeltään Perämaan koulupiiriksi. Ks. kunnanvaltuusto 28.5.1924. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:2. MMA.

²³ Ks. Viljanto, s. 107.

rahavarat olivat hyvin tiukalla.²⁴ Anomus päätettiin tehdä, vaikka toisaalta tiedettiin, että tämän jälkeen kunnan olisi pitänyt rakentaa kolmena vuotena peräkkäin kaksi koulurakennusta joka vuosi ”joka tulisi kunnalle liian raskaaksi”. Kouluhallitus ei kuitenkaan suostunut tällaista lykkäystä antamaan. Tällöin päätettiin anoa, kunnan heikon taloudellisen tilan takia, että Rämälään ja Käsnäselkään rakennettavat koulutalot voitaisiin rahoittaa siten, että 60 % kuluista katettaisiin valtionavustuksella ja loput 40 % valtion lainalla.²⁵

Toisaalta kunnanvaltuustolle oli tullut Raja-Karjalan piirin kansakoulutarkastajan kautta tieto, että koulut voitaisiin väliaikaisesti sijoittaa vuokratiloihin. Kouluhallitus oli opetusministeriön kehotuksesta pyytänyt ilmoittamaan kunnille, että jos kunnat eivät kyenneet ”nykyisen pula-ajan takia” määräaikaan rakentamaan uusia kansakouluja, niiden sijoittaminen vuokratiloihin ”toistaiseksi” oli mahdollista, mikäli hyväksyttäviä vuokrahuoneita oli saatavissa.²⁶

Monet Salmin koulut toimivatkin pitkään vuokratiloissa. Näiden tilojen käytölle oli saatava Kouluhallituksen suostumus. Alkuun melko monetkin koulut oli sijoitettava tällaisiin tiloihin. Elokuussa 1929 kunnanvaltuustossa päätettiin anoa Kouluhallitukselta lupaa saada sijoittaa Ignoilan, Rajaselän, Varpaselän, Kaunoselän, Palojärven, Perämaan ja Käsnäselän koulut vuokrahuoneustoihin.²⁷

Pappilan koulu, joka oli Salmin vanhin koulu, sijaitsi kreikkalaiskatolisen seurakunnan omistamalla maalla. Asia tuli esiin vasta niinkin myöhään kuin 1930-luvulla. Tällöin kävi ilmi, ettei tontista ollut sovittu koskaan oikein mitään. Pappilan koulu oli perustettu 1880-luvulla, ja myöhemmin se oli muutettu kansakouluksi. Kunta päätti esittää vuonna 1935 kreikkalaiskatoliselle seurakunnalle, että tämä joko lahjoittaisi tai myisi tontin; vuokraaminen ei tullut vaihtoehtona kyseeseen, ”sillä ei ole kunnan arvolle sopivaa pitää koulurakennuksia vuokralla”.²⁸

Luterilaisia lapsia oli lähinnä Tuleman kansakoulussa. Tästä syystä luterilaisen opettajan palkkaamista sinne harkittiin 1930-luvun alussa. Ensin oli päätetty muuttaa koulun kreikkalaiskatolisen naisopettajan virka luterilaisen naisopettajan viraksi, mutta virassa tuolloin ollut henkilö teki päätöksestä valituksen, joten se täytyi kumota. Asia tuli uudelleen esille maaliskuussa 1931, kun toinen Tuleman kansakoulun opettajanviroista tuli auki. Kunnanvaltuusto käsitteli tällöin kysymystä, muutettaisiinko avoinna oleva virka luterilaiseksi ”vai pysytetäänkö se edelleenkin kreikkalaiskatolisena opettajan virkana”. Asiasta keskusteltaessa todettiin, että Tuleman kansakoulussa oli 32 luterilaista oppilasta. Avoinna ollut virka päätettiin pitää kreikkalaiskatolisena, mutta samalla päätettiin, että jos kyseeseen kouluun joskus tulisi perustettavaksi kolmas yläkoulun opettajan virka, ”otetaan siihen sitten luterilainen opettaja”.²⁹

²⁴ Kunnanvaltuusto 1.4.1931. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

²⁵ Kunnanvaltuusto 1.6.1931. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

²⁶ Kunnanvaltuusto 2.3.1931. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

²⁷ Kunnanvaltuusto 19.8.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

²⁸ Kunnanvaltuusto 20.5.1935. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

²⁹ Kunnanvaltuusto 2.3.1931. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

Terveyden- ja sairaanhoidosta ennen itsenäisyyden aikaa

Vielä 1900-luvun alkupuolella Salmissa kuten muuallakin Raja-Karjalassa sairauksia hoidettiin kansanomaisin menetelmin. Näitä menetelmiä, fyysisiä ja henkisiä, on kuvattu useissa teoksissa. Esimerkiksi Mantsinsaarelta kerrotaan saunan merkityksestä seuraavaa:

”Siellä karkotettiin kaikki suutelukset,¹ ožaukset,² ambumiset³ ja pikkukivut mahtavien lukujen voimalla. Siellä asui mahtava Kylymaahinen, joka asetti rožan eli ruusun keneen hyvänsä, johon suuttui. Eikä se parantunut, ennen kuin vaivan syytä oli tiedusteltu Brantan-akalta, joka tutki vaivan aihetta oikein luukammalla ja laittoi lääkkeen, johon pani aineita kaikkiaan ’kolmie yheksiä luaduo’ eli 27 eri sorttia.”⁴

Kipua pidettiin tavallisesti metsän tai veden lähettämänä, ja siksi sen poistamiseksi oli turvaututtava tietäjään, jonka kanssa mentiin esimerkiksi metsään, muurahaispesän luo. Metsässä luettiin rukoukset, joilla pyrittiin lepyttämään metsän haltiat. Samoin eläimiin tulleet taudit ja kivut olivat ”pahan” eli maanhaltian lähettämiä. Eläinten parantamiseksi tarvittiin niin ikään tietäjää, joka meni yöllä talliin, jätti oven auki ja sivalsi ruoskallaan muutaman kerran hevosen selän yli. Samalla hän lausui ääneen loitsusanoja. Pian sen jälkeen hän kuuli tömäyksen, mikä tarkoitti sitä, että paha putosi hevosen selästä alas ja pujahti sen jälkeen ovesta ulos. Kipuja voitiin poistaa myös ilman tietäjää, mutta jos ei oltu varmasti selvillä siitä, mistä päin kipu oli tullut, mentiin tietäjän luo, joka arpomalla sai selville, mistä vitsaus oli tullut ja miten se oli poistettava.⁵

Sairauksien hoidossa turvattiin tietenkin myös uskontoon. Tuleman kahdesta tšasounasta toista kutsuttiin hammastšasounaksi. Sen ovi oli aina auki, ja kun jonkun hammasta kivisti, hän saattoi mennä kyseiseen tšasounaan. Hän pääsi heti hampaan kivistyksestä sytyttyään tuohuksen *obrazan* (ikonin) eteen.⁶

¹ Vammat, jotka on saatu aikaan taikakeinoin, ”katsomalla”.

² Noidannuolet.

³ Tulehdukset.

⁴ Virtala, Rauha, Terveyden- ja sairaanhoito. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 342.

⁵ A. G. (= Genetz), s. 93 – 95.

⁶ Pesonen, Herkko, ”Guljaitšin da guljaitšin da sumtšu selgiä painau...” Nuori Karjala 1969, s. 83. Toinen Tuleman tšasounista oli Jyrrin (Georgioksen) tšasouna.

KUVAT: HAMMASTŠASOUNA SEKÄ SEN OVELLA RIIPPUNUT HAMMASPYHIMYS, JONKA USKOTTIIN PARANTANEEN HAMMASKIPUJA. KUVAT TEOKSESTA RAKAS ENTINEN KARJALA (WSOY 1955).

Salmin piirilääkärin virka oli perustettu niinkin varhain kuin 1857, joskin ensimmäisen kerran se voitiin täyttää vasta vajaata kymmentä vuotta myöhemmin. Vuonna 1866 astui virkaansa tohtori Herman Backman, joka ehti olla toimessaan yli neljännesvuosisadan. Hän asui alkuun Salmissa. Hän anoi myös apteekin perustamista Salmiin, mutta keisarillinen Suomen senaatti katsoi, että apteekki oli perustettava Impilahdelle, jonne se sitten perustettiin. Syyksi apteekin sijoituspaikan valintaan esitettiin se, että sen oli oltava lähellä piirilääkärin asuinpaikkaa. Backman oli muuttanut Salmista Impilahdelle, ja näin apteekkikin päätettiin sijoittaa sinne.⁷

Vuonna 1910 Salmissa ei ollut vielä apteekkia eikä omaa kunnanlääkärinä,⁸ vaikka pitäjä oli sekä pinta-alaltaan että asukasluvultaan (noin 11 000) huomattavan suuri. Kuntakokouksen pöytäkirjassa todetaan, että taikausko tauteihin, sairaanhoitoon ja lääkkeisiin nähden oli edelleen niin suuri, että tästä varsinkin ymmärtämättömimpien kesken oli ollut suurta vaaraa. Jopa ihmishenkiäkin oli menetetty. Toisaalta juuri Salmia uhkasivat rajan toisella puolella raivonneet taudit kuten isorokko ja kolera. Kuntaan päätettiin näin ollen hankkia sekä apteekki että lääkäri – apteekki kuitenkin ensin, koska sen perustamisella katsottiin edistettävän oman lääkärin saamista paikkakunnalle. Kuntakokous päätti siten yksimielisesti anoa apteekkioikeuksien saamista Salmin kuntaan, minkä

⁷ Sourander, s. 197.

⁸ Eräissä teoksissa esitetään, että oma kunnanlääkäri olisi saatu jo 1906. Oman kunnanlääkärin Salmi sai kuitenkin vasta 1913. Vrt. Olli, Marcus, Menetetyt apteekit: luovutetun alueen lääkehuolto keskiajalta vuoteen 1945. Helsinki 2010, s. 218: ”Lääkärinä oli yritetty saada jo vuodesta 1905, mutta tuloksetta.” Apteekin puuttuessa lääkärit eivät olleet uskaltaneet hakeutua paikkakunnalle. Apteekki saatiin vuonna 1911.

lisäksi tehtiin päätös, että tulevan apteekin tuli sijaita joko Tulemalla, Kirkkojoella tai Miinalassa, ”mutta ei muualla”.⁹

Kunnanlääkäriasiasta ryhdyttiin keskustelemaan kuntakokouksessa joulun alla 1909. Oli tultu siihen tulokseen, että Salmin kuntaan oli ”hetimiten” palkattava oma kunnanlääkäri. Palkaksi päätettiin kaksi tuhatta markkaa vuodessa kunnan puolesta, minkä lisäksi palkkaan tuli valtionapu. Asuntoa kunnalla ei ollut tarjota, vaan lääkärin oli hankittava ja kustannettava se itse. Ehdoksi kuitenkin asetettiin, että lääkärin tuli asua joko Tulemalla, Miinalassa tai Kirkkojoella. Lisäksi päätettiin, että köyhille apu oli annettava ilmaiseksi. Resepteistä lääkäri oli oikeutettu ottamaan yhden markan kultakin.¹⁰

Kunnanlääkärin paikka pantiin hakuun vuonna 1913. Vaikka avoimesta paikasta ilmoitettiin useissa valtakunnallisissa lehdissä (mm. Suomen virallisessa lehdessä, Helsingin Sanomissa ja Uudessa Suomessa), hakijoita ilmaantui vain yksi, lääketieteen kandidaatti Heikki Nyysölä Helsingistä. Näin ollen hänet valittiin Salmin kunnanlääkäriksi toukokuussa 1913.¹¹

Pian kävi kuitenkin ilmi, ettei hän halunnut ottaa paikkaa vastaan. Tällöin kunnallislautakunta ryhtyi keskustelemaan lääketieteen lisensiaatti Kaarlo Kalskeen kanssa, joka kyllä oli hakenut paikkaa mutta jonka hakemus oli saapunut myöhässä. Tästä syystä sitä ei alkuun ollut otettu lukuun. Kun muita hakijoita ei ollut, päätettiin Kalskeen hakemus ottaa käsittelyyn, vaikka se olikin siis tullut myöhässä. Asiaa tiedusteltiin myös Lääkintöhallitukselta, ja kun sieltä oli saatu hyväksyntä, lääketieteen lisensiaatti Kalske päätettiin valita Salmin ensimmäiseksi kunnanlääkäriksi.¹²

Kun kunnanlääkäri oli saatu, voitiin ryhtyä suunnittelemaan myös oman sairastuvan hankkimista kuntaan. Asiasta keskusteltiin kuntakokouksessa 29.9.1913, ja asiasta alusti piirilääkäri Forselius, joka kannatti lämpimästi sanottua hanketta. Kuntakokous päätti, että kuntaan hankittaisiin joko rakentamalla tai muulla tavoin sairastupa, ”aluksi kolmella vuoteella”. Asiaa eteenpäin viemään valittiin toimikunta, johon tulivat piirilääkäri Forselius, oma kunnanlääkäri Kaarlo Kalske, kauppias Wasili Feodor Hosainoff, kunnallislautakunnan esimies N. Hernberg sekä talollinen Wasili Sauhke.¹³

Sairashuoneasiaa olivat ryhtyneet jo aiemmin ajamaan muutkin tahot. Erityisesti mainittakoon Salmin ompeluseura, joka jo vuonna 1911 oli esittänyt, että kunta hankkisi sille ompelutarpeita, jotta seuran valmistamien ja myymien käsitöiden avulla voitaisiin ajaa sairashuoneasiaa eteenpäin. Vaikka ompeluseuran ehdotus tämän päivän näkökulmasta saattaa vaikuttaa jossain määrin oudolta, ompeluseurojen merkitystä tässä suhteessa ei pidä väheksyä. Ne toimivat monilla paikkakunnilla yleishyödyllisten hankkeiden, kuten lainakirjastojen ja jopa vapaapalokuntien tarmokkaina ajajina ja taloudellisina tukijoina. Salmin kuntakokous päätti kuitenkin, että kunta hoitaisi sairashuoneasian ”aikanaan”.¹⁴

Marraskuussa 1913 päästiin sairastupa-asiassa askel eteenpäin, kun sen tiloiksi päätettiin vuokrata, tosin vain vuoden ajaksi, kauppias Röppäsen talo Miinalasta kolmenkymmenen markan kuukausivuokralla. Samalla kunnallislautakunnan esimies valtuutettiin neuvottelemaan uuden

⁹ Kuntakokous 3.8.1910. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹⁰ Kuntakokous 20.12.1909. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹¹ Kuntakokous 5.5.1913. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:2. MMA.

¹² Kuntakokous 14.7.1913. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:2. MMA.

¹³ Kuntakokous 29.9.1913. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:2. MMA.

¹⁴ Kuntakokous 25.4.1911. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

kunnanlääkärin kanssa remontista, joka saisi maksaa noin 250 – 300 markkaa, sekä hankkimaan välttämätön kalusto sairashuoneelle.¹⁵ Remontti ilmeisesti tehtiin ja kalustoa hankittiin, sillä huhtikuussa 1914 voitiin todeta, että sairashuoneesta oli ollut menoja 287 markkaa 40 penniä.¹⁶

Edellä mainitun sairastupatoimikunnan tuli mielellään myös selvittää se, mistä uudelle kunnanlääkärille saataisiin asunto, ”koska paikkakunnalla on vuokra-asuntoa hankala, jopa mahdotonta saada”. Asiaan tarjottiin saman tien ratkaisuksi Tuleman kansakoulun johtokunnalta tullutta tarjousta, joka koski koulun opettajille varattuja asuntoja. Kun koulun eräät opettajattaret eivät asuneet heille varatuissa asunnoissa, koulu tarjoutui vuokraamaan ne kunnanlääkärin asunnoksi. Kuntakokous tarttui heti tilaisuuteen todeten lisäksi, että ”muille kuin lääkärielle ei kunta salli vuokrata sanottuja huoneita”. Samalla esitettiin paheksunta siitä, että kunnan kansakouluissa opettajat ja opettajattaret olivat vuokranneet omin päin pois heille varattuja asuntoja, mikä vastaisuudessa kiellettiin, ellei siihen ollut kuntakokouksen suostumusta.¹⁷

Lääkäri saatiin siis vuonna 1913. Sairaanhoitajatar kunnassa oli ollut hieman kauemmin. Helmikuussa 1909 kuntakokouksessa keskusteltiin sairaanhoitajattaren palkkaamisesta kuntaan. Paikka päätettiin ilmoittaa avonaiseksi. Palkaksi määrättiin 300 markkaa vuodessa, minkä lisäksi valtionapua oli mahdollista saada saman verran, eli sairaanhoitajattaren kokonaispalkaksi olisi tullut 600 markkaa vuodessa.¹⁸ – Ilmeisesti sairaanhoitajatar saatiin melko pian, sillä kuntakokouksessa 29.11.1910 voitiin todeta neiti M. Toivosen, joka pyysi tuolloin palkankorotusta, toimineen kunnan sairaanhoitajattarena vasta vajaan vuoden.¹⁹

Kun kunnassa riehui kulkutauteja heinäkuussa 1909 päätettiin kääntyä erikseen seudun piirilääkärin puoleen ja palkata määräjäksi kuntaan sopiva sairaanhoitajatar antamaan rokotuksia.²⁰ Hieman aiemmin oli kätilö M. Hyppönen tarjoutunut tekemään kyseiset rokotukset lisäpalkkiosta, mutta kunta ei tähän suostunut.²¹ Myös sairaanhoitajattaren palkkiosta tuli sittemmin riitaa; kunta katsoi, että salmilaiden rokottamisella suojeltiin koko muutakin maata, joten rokotuspalkkiot olisi tullut maksaa valtion varoista.

Vuosina 1909 – 1910 pelättiin koleran leviävän Venäjältä Salmiin. Salmin kuntakokouksessa asia tuli esiin useampaan kertaan, mm. sellaisen asian käsittelyn yhteydessä kuin että ”sallitaanko kunnantuvalla vatedeskin majoilla kaikellaisten kulkijain ja kerjäläisten”. Kun kuntakokous päätti, että tupaa saivat vatedeskin käyttää – kirkkovahdin harkinnan mukaan – paikkakunnalla tilapäisesti oleilleet, paitsi juopuneet, kuntakokouksen esimies ilmoitti tyytymättömyytensä tähän päätökseen. Hänen mukaansa ”näin kulkutautien aikana” olisi tullut noudattaa suurinta varovaisuutta puhtauden ja järjestyksen suhteen, ”sekä tulisi olla mahdollisimman vähän tekemisissä kolera-alueilta tulevien henkilöiden kanssa”. Hänen mukaansa kunnantuvalla majoilleet kulkijat tulivat kuntaan luostareista ja Pietarista, ”siis koleraseuduilta”, minkä vuoksi – ja koska ”kunnantupa ei ole mikään kestikievari

¹⁵ Kuntakokous 17.11.1913. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:2. MMA.

¹⁶ Kuntakokous 27.4.1914. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:2. MMA.

¹⁷ Kuntakokous 29.9.1913. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:2. MMA.

¹⁸ Kuntakokous 16.2.1909. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹⁹ Samassa yhteydessä todettiin, että lääkkeet, siteet ym. tarpeet, joita sairaanhoitajatar oli ilmeisesti hankkinut omalla kustannuksellaan ja joita hän tietenkin tarvitsi työssään, kunta tuli kustantamaan köyhille, ”mutta varakkaat saavat itse kustantaa ne”.

²⁰ Kuntakokous 5.7.1909. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

²¹ Kuntakokous 14.6.1909. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

eikä majatalo” – olisi kuntakokouksen pitänyt kieltää kunnantuvalla majailu kerjäläisiltä ja kulkijoilta.²²

Koleravaara koettiin ilmeisesti niin uhkaavaksi, että sen vuoksi ryhdyttiin myös muihin varotoimenpiteisiin. Siten kuntakokouksen pöytäkirjaan merkittiin mm. seikkaperäinen selostus ja vaatimus ulkokuoneiden hoidosta. Kyseistä vaatimusta tuli kaikkien talonmistajien noudattaa, heti sen jälkeen kun kyseinen päätös tuli kirkossa julistetuksi. Päätöksen mukaan heidän tuli tyhjentää ”hyyskät” ja muut lantaruumat pohjia myöten, sirotella ulostusten päälle kalkkia tai turvepehkuua sekä usein pestä ulkokuoneiden istuinsijat. Lisäksi oli puhdistettava likakaivot, samoin pihat, nurkat sekä hevosten, lehmien, sikojen ja kanojen suojat.²³

Myös tulirokkoa tavattiin näihin aikoihin paikkakunnalla. Siten maaliskuussa 1910 katsottiin, ettei Itä-Karjalan raittiuspiirille voitu antaa ”tällä kertaa” avustusta raittiusasian edistämiseksi, koska hieman aiemmin rakennettujen kalliitten siltojen sekä toisaalta paikkakunnalla sattuneiden isorokko- ja tulirokkotapausten johdosta kunnalle oli syntynyt varsin suuria lisämenoja.²⁴

Vaivaishoitoasiat työllistivät kuntaa hyvin paljon, minkä lisäksi ne muodostivat huomattavan suuren menoerän kunnan taloudessa vuosittain. Siten kunnan menoarviossa ensimmäisen kohdan muodosti menoerä ”yleiseen vaivaishoitoon” ja toisen menoerä ”piirien vaivaishoitoon”. Näiden jälkeen seurasivat menoerät kansa- ja kiertokoulujen ylläpitämiseen.

Kunta oli vaivaishoitoa varten jaettu piireihin, minkä lisäksi oli erikseen ”yli pitäjän” tapaukset, jotka kustansi kunta. Raja oli usein häilyvä ja riitoja aiheuttanut. Rajanveto sen välillä, mitkä tapaukset kuuluivat koko kunnan vastuulle ja mitkä kunkin piirin hoidettaviksi ja kustannettaviksi, perustui usein pelkkään vakiintuneeseen käytäntöön. Siten esim. kuntakokouksessa 13.9.1909 todettiin, että kunnassa oli käytetty sellaista avunantotapaa, että lapset ja ”vähemmän kivuloiset” elättää kukin piiri ”kohdastaan”, kun taas vaikeammat ja vakavammat tapaukset kuuluivat kunnalle.

Kunnan vastuulle kuuluneet vaivaiset annettiin vuosittain hoidettaviksi maksua vastaan pitäjän eri osiin. Kunta siis vastasi heidän hoitokuluistaan, ja usein hoitaja löydettiin huutokaupalla, jolloin alimman tarjouksen tehnyt sai hoidokin itselleen. (Tämä menettely kiellettiin sittemmin jyrkästi.) Sijoittaminen tapahtui vuodeksi kerrallaan. Siten esimerkiksi vuodeksi 1909 eräs nainen Tulemalta sijoitettiin 95 ruplan vuosimaksua vastaan hoidettavaksi erään tulemalaisen miehen luo, minkä lisäksi hoitaja sai ottaa polttopuut hoidokkinsa omistamasta metsästä. Eräs työmpääläinen naisihminen puolestaan ”jätettiin Mantsinsaaren piiriin huudettavaksi ylipitäjän hoitolaaksi [= hoidettavaksi]”.²⁵

Kunta antoi myös suoraan tukea eräille henkilöille, jotka täytyi lähettää johonkin laitokseen tai parantolaan ja jotka olivat vähävaraisia. Kunnassa oli myös loisia, ja melko usein pöytäkirjoissa esiintyy henkilönnimen edellä sana ”lois”, joka on lyhennys sanasta ”loismies”. He olivat eniten kunnallisen avun tarpeessa. Eräälle tällaiselle kunta esim. päätti vuonna 1908 kustantaa

²² Kuntakokous 12.9.1910. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

²³ Kuntakokous 5.7.1909. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

²⁴ Salmin kunnan Waltuuston kokous 11.3.1910. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA. - Tämä oli Salmin kunnan ”Waltuuston” ensimmäinen kokous. Tiettyjen ongelmien ja epäselvyyksien vuoksi melko pian palattiin takaisin kuntakokous-järjestelmään ja ”Waltuusto” päätettiin hylätä kokonaan. Tästä huolimatta se kokoontui vielä muutaman kerran. Horjuvuutta ja ristiriitaisuuksia oli myös itse kuntakokousten toiminnassa aina itsenäisyyden aikaan asti.

²⁵ Kuntakokous 21.12.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

keinotekoisien jalan leikatun jalan tilalle.²⁶ Eräälle toiselle loismiehelle kunta puolestaan päätti ryhtyä maksamaan hänen lankeevassa taudissa olleen vaimonsa edestä eläkettä, joksi määrättiin 80 markkaa vuodessa.²⁷

Mutta myös muunlaisista tapauksista tuli huolehtia: erään vankilaan joutuneen leskinaisen kolmevuotias lapsi oli sijoitettava johonkin, ja kuntakokous päätti antaa asian Uuksun vaivaishoitopiiriin hoidettavaksi. Lasta Uuksulle kuljettamaan hyväksyttiin eräs kirkkojokelainen mies, joka sai siitä kunnalta korvauksen. Eräs silmäsairas mies taas päätettiin lähettää Sortavalan sairashuoneelle hoidettavaksi ”kuin myöskin hänen vaimonsa ja lapsensa yhdessä kyydissä Pitkäänrantaan”. – Pöytäkirjasta ei selviä, miksi vaimo ja lapsi oli lähetettävä Pitkäänrantaan, mutta jos sanottu vaimo lapsineen olisi palannut takaisin Salmiin, päätettiin kunnan puolesta antaa heille eläkkeeksi yksi säkki ruisjauhoja.²⁸

Apua pyrittiin antamaan kunnan köyhyydestä huolimatta muuallekin. Tammikuussa 1909 kuntakokous päätti myöntää avustuksen Sisilian maanjäristyksen uhreille. Kunta myönsi sata markkaa ihmisille, jotka saarella olivat joutuneet maanjäristysten tähden ”hyvin kurjaan tilaan”. Rahat päätettiin lähettää avunkeräyskomitealle Sortavalaan, josta avunpyyntö oli todennäköisesti tullutkin.

²⁶ Kuntakokous 11.5.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

²⁷ Kuntakokous 27.1.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

²⁸ Kuntakokous 27.1.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

Itsenäistymiskehitys ja Salmin muuttuminen valtiolliseksi rajapitäjäksi

Kansalaisyhteiskunnan synty

1800- ja 1900-luvun taitteessa alkoi suomalaiselle maaseudulle syntyä ja ilmestyä lukuisia yhdistyksiä ja muita yhtymiä, jotka olivat tärkeä ja näkyvä osa muotoutumassa ollutta kansalaisyhteiskuntaa. Toisin kuin aiemmin vallinneessa sääty-yhteiskunnassa kansalaisten osallistuminen yhteiskunnalliseen ja samalla oman kodin ulkopuoliseen toimintaan tuli nyt mahdolliseksi ja jopa toivottavaksi

Varhaisesta yhdistystoiminnasta, johon kuuluivat mm. raittiusyhdistykset, nuorisoseurat, naisyhdistykset ja työväenyhdistykset, oli Karjalassa kaikkein menestyksekkäintä kansanopistojen vanavedessä levinnyt nuorisoseuraliike. Innostus nuorisoseuratoimintaa kohtaan iski Viipurin läänissä siinä mitassa, että puuha oli tuloksetta muualla Suomessa. Maan itsenäistytessä oli läänissä toiminnassa 260 nuorisoseuraa.¹

Salmin Tulemalle perustettiin nuorisoseura Rajasoitu jo vuonna 1895. Sen perustaja ja ensimmäinen puheenjohtaja oli Jaakko Seise. Seuraava perustettiin Uukuun heti vuosisadan vaihteen jälkeen (1901 tai 1902) ja sitä seuraava Manssilaan - tietävästi vuonna 1905 eli heti ensimmäisen sortokauden hellitettävä. Manssilassa nuorisoseuran nimeksi tuli Rajakivi.² Samana vuonna (1905) toiminta laajeni myös Mantsin saarelle, jonne perustettiin Vellamon Vilku – niminen nuorisoseura Tuleman Rajasoihdun haaraosastoksi.³ Kuten nimistä näkyy, toiminta pohjasi kansallismielisyydelle ja kansanvalistusaatteelle. Tavoitteena oli kohottaa nuorisoa elämään raittiisti ja siveellisesti sekä samalla terveen isänmaallisessa hengessä. Tästä syystä venäläinen virkavalta suhtautui näihin yhtymiin, kuten moniin muihinkin, varsin penseästi.

Nuorisoseuroissa harrastettiin monia asioita, ja ne tulivat tavallaan esikuviksi muille yhdistyksille. Malli kokousten, esitelmien ja iltamien pidolle tuli tavallisesti nuorisoseuran antamasta esikuvasta, samoin kuin näytelmä-, urheilu- ja vaikkapa lauluharrastukselle. Siten niistä ottivat mallia myös työväenyhdistykset ja muut poliittiset yhdistykset. Mutta niiden antamalle mallille pohjasi sittemmin moni muukin vapaa-ajan toiminta, kuten vapaaehtoinen maanpuolustustoiminta, mihin myöhemmin palataan.

Työväenyhdistyksiä oli niitäkin Salmissa useissa kylissä. Järjestäytyminen näyttää alkaneen heti ensimmäisen sortokauden hellitettävä - ja todennäköisesti ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan syntymisen innoittamana. Myöhemmin (1910) perustettiin Salmin sos. dem. kunnallisjärjestö. (Aiemmin oli kuuluttu Impilahden kunnallisjärjestöön.) Vuonna 1922 työväenyhdistys perustettiin myös Mantsinsaarelle.⁴

¹ Nevalainen, s. 375.

² Kyseinen nuorisoseura toimii edelleen Pielavedellä, jonne Manssilan kylän asukkaat pääosin asettuivat viime sotien jälkeen.

³ Ks. Jormalainen, Pekka, Nuorisotoiminta. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 351.

⁴ Tässä luvussa esitetyt tiedot Salmin työväenyhdistyksistä ja niiden toiminnasta perustuvat A. Anton kokomaan aineistoon, jota säilytetään Työväen arkistossa Helsingissä (A. Anto: Luovutetun alueen työväenyhdistykset. (Sivut 1591 – 1634. Kansio 4.))

Vuonna 1906 perustettiin yhdistyksiä peräti kolme – tällöin syntyivät sekä Tuleman, Uuksun että Lunkulan työväenyhdistykset. Toiminta oli melko samantapaista niissä kaikissa. Suurimmaksi ongelmaksi mainittiin – sekä yhdistyksissä itsessään että niiden ulkopuolella – työväestön runsas alkoholinkäyttö, minkä johdosta työväenyhdistykset asettuivat Salmissakin kannattamaan kieltolakia.⁵

Syksyllä 1911 asetuttiin vastustamaan Suomen ”silpomista”, jolla tarkoitettiin Suomen rajapitäjien liittämistä Venäjään. Tämä ajatus nostettiin Venäjän taholta usein esiin, ja Salmikin mainittiin näiden pitäjien joukossa. Tulemalla pidetty työväenyhdistyksen kokous, jossa oli noin 250 osanottajaa, hyväksyi ”mitä jyrkimmän vastalauseen silpomisaikkeen johdosta”.

Toisaalta Suomen rajapitäjien liittämistä Venäjään ei vastustettu ainakaan yksinomaan kansallisista syistä, vaan paljolti siksi, että venäläinen virkavalta koettiin työväenyhdistysten toiminnan kannalta vielä epämiellyttävämpänä kuin suomalainen. Esim. Tuleman työväenyhdistyksestä kerrotaan, että se sai aikanaan kestää vaikeuksia ehkä enemmän kuin mitkään muut työväenjärjestöt maassamme, ”sillä rajaseudun yhdistyksenä se venäläisvallan aikana oli ryssäläiskätyrien erikoisen silmälläpidon alaisena”.

Työväenyhdistykseen liittyi pääasiassa paikkakunnalle muualta tullutta luterilaista työväestöä. Sen oli todennäköisesti helpompi osallistua tämän tyyppiseen toimintaan, jonka monet salmilaiset varmasti kokivat vieraaksi ja ikään kuin muualta tuoduksi. Monet sukunimet viittaavat siihen, että muualta tullut työväestö oli työväenyhdistysten kantajoukkoa, ainakin alkuun; esimerkiksi Tulemalla toimintapaikkana oli alkuun ns. Nenosen talo, jota asui luterilainen työmies J. Nenonen. Hän vuokrasi tupansa työväenyhdistykselle, jonka jäsen hän oli. Paikka oli alkuun ostettu Tuleman tilasta (hovista) erään Sortavalan seminaarin lehtorin toimesta ”suomenuskoisia” eli luterilaisia varten.

Työväenyhdistysten suhde nuorisoseuroihin oli huono. Toisaalta kyse oli poliittisista eroista, toisaalta kilpailuasetelmasta, joka liittyi toimintaan yleensä. Maalaispaikkakunnilla tämäntyyppiset yhdistykset keräsivät helposti tilaisuuksiinsa yleisöä ja samalla itselleen tuloja. Mutta kun molemmat tarjosivat jokseenkin samantyyppisiä tilaisuuksia, ennen muuta iltamia ja näytelmiä, ei ole ihme, että ne kokivat toisensa kilpailijoiksi.

Tuleman työväenyhdistyksen jäseniä jopa kiellettiin osallistumasta nuorisoseuran toimintaan, koska kahta herraa ei voinut palvella:

”Yhdistyksen jäseniä osallistui nuorisoseuran toimintaan. Muistutuksilla ja kehoituksilla koetettiin heidät saada ymmärtämään, ettei kahta herraa voi palvella. Ellei nämä toimenpiteet auttaisi, niin sellaiset jäsenet päätettiin erottaa työväenyhdistyksestä.”

⁵ Esim. Lunkulan työväenyhdistyksen iltamassa (lokakuussa 1912) todettiin, että suurimpana syynä niihin ”ahtaisiin oloihin”, joissa työväenyhdistyksen oli toimittava, oli ”juoppous”. – ”Työväen lainakirjasto olisi käytettävä eikä pirtua”, iltamapuhuja totesi. Keväällä 1913 pidetyssä iltamassa puolestaan ”paikkakunnan kuuluisin viinatrokari” kiellosta huolimatta tunki sisälle, jolloin syntyi sellainen epäjärjestys, että iltama täytyi lopettaa.

Papisto – sekä ortodoksinen että luterilainen – suhtautui työväenyhdistyksiin kielteisesti.⁶ Vuonna 1913 esimerkiksi työmies I. Korhonen oli pyytänyt pappi Viherluotoa vihkimään häihinsä, jotka pidettiin A. Nenosen talossa Tulemalla. Pappi oli kieltäytynyt vedoten siihen, että kyseisessä talossa vietettiin ”pirullista elämää”, minkä lisäksi talo oli sosialistien kokouspaikka. ”Pirullisella elämällä” lienee viitattu alkoholinkäyttöön ja siihen liittyneisiin lieveilmiöihin, sillä talossa pidettiin työväenyhdistyksen iltamia, joissa käytös ei aina ollut siivoa. – ”Humalaisista oli ainaista harmia”, Tuleman työväenyhdistyksen kuvauksessa kerrotaan juuri näiltä ajoilta (= 1910-luvun alkupuoliskolta); kokouksessaan 15.3.14 yhdistys päätti erottaa erään tällaisen henkilön jäsenyydestään sekä kieltää häneltä pääsyn talolle.

Työväenyhdistysten suhde melkein kaikkiin muihinkin tahoihin oli ainakin alkuaikoina ongelmallinen: työväenyhdistyksiä vastaan hyökättiin monelta suunnalta mutta ne itsekin suhtautuivat hyvin kielteisesti muihin tahoihin. Erityisen suurta kannatusta ne eivät näy Salmassa saaneen. Esimerkiksi Lunkulan yhdistyksen toiminta lopahti jo 1900-luvun toisella kymmenluvulla. Sen toiminta ei vetänyt ihmisiä yhtä hyvin kuin muiden tahojen tarjoama toiminta; tammikuussa 1916 oli Lunkulan työväenyhdistyksen iltamassa väkeä vähänlaisesti, kun taas manner-Salmista tulleen Pelastusarmeijan tilaisuudessa, joka oli pidetty samana päivänä, oli ollut väkeä paljon.

Lunkulan työväenyhdistyksestä ei ole myöhempiä tietoja; kesällä 1920 ilmoitettiin, että yhdistys ”nukkuu”. Niin ikään Tulemalla vuonna 1921 perustettu Salmin Pyry, joka oli Työväen Urheiluliiton alainen urheiluseura, jäi toiminnaltaan heikoksi. Sen toiminta päättyi jo parin vuoden kuluttua perustamisesta kokonaan.⁷

Pitäjän alueella toimi itsenäisyyden aikana kolme työväenyhdistystä. Ne sijaitsivat Tulemalla, Mantsinsaareissa ja Uuksussa. Tuleman työväenyhdistyksellä⁸ oli oma opintokerho, näyttämö, torvisoittokunta ja kirjasto. Sillä oli myös oma talo, joka samalla toimi koko pitäjän työväentalona. Tuleman työväentalo, joka on tietävästi pystyssä edelleen, saatiin takavarikosta takaisin vuonna 1919. Pekka Manninen valittiin uudelleen toimintansa aloittaneen Tuleman työväenyhdistyksen puheenjohtajaksi, ja hän hoiti tointa aina vuoteen 1945.

Rauhaton ja levottomuutta herättänyt vuosi 1917

⁶ Toisaalta tämä ei ole mikään ihmekään, sillä työväenyhdistysten näytelmäkappaleisiin kuului mm. sellaisia kuin ”Kirkon vihollinen” ja ”Pirun kirkko”.

⁷ Arponen, s. 101.

⁸ Yhdistysrekisterissä on Tuleman työväenyhdistyksestä seuraavat tiedot:

Rek.nro	Kotipaikka	Ensirek.pvm	Nimi	Purk.pvm	Purk.tapa
8.538	Salmi	29.09.1923	Salmin Tuleman Työväenyhdistys	10.07.1991	poistettu 1991
17.325	Salmi	26.04.1930	Tuleman sos.-dem. työläisnuoris-osasto	10.07.1991	poistettu 1991

Työväenyhdistys rekisteröitiin siis vasta vuonna 1923. Sosiaalidemokraattinen työläisnuoris-osasto puolestaan rekisteröitiin lapualaiskeväänä 1930.

Venäjän helmikuun vallankumous muutti elämää monella tapaa kaikkialla Suomessa. Näin tapahtui myös Salmisssa, jossa sielläkin olot vapautuivat – muuttuakseen pian kuitenkin hyvin rauhattomiksi.

Helmikuun vallankumous päätti ns. toisen sortokauden Suomessa, ja sorron päättymisen ja olojen vapautuminen näkyi monin tavoin. Järjestäytymisvapauden palautuminen tuli heti esiin erilaisten kansalaisjärjestöjen toiminnan sallimisena uudelleen. Esimerkiksi Suomeen Ruotsin kautta tullut partio oli ollut kiellettyä koko toisen sortokauden ajan, sillä venäläinen virkavalta oli pitänyt sitä poliittisesti epäluotettavana. Heti vuonna 1917 voitiin Salmiinkin perustaa partiojärjestö nimeltään ”Rajaveikot”, joka toimi vielä itsenäisyydenkin aikana (tietävästi ei kuitenkaan aivan säännöllisesti vaan ”aika-ajoin”).⁹ Vuonna 1917 perustettiin myös marittayhdistys Salmin Tulemalle. Ensimmäisenä – ja sittemmin pitkäaikaisena – puheenjohtajana toimi rouva Tilda Laitinen.¹⁰ Tiedot Salmin marittojen toiminnasta ovat kuitenkin hajanaiset ja osin epävarmatkin.

Vapautunut järjestäytyminen sai kuitenkin Salmisssa – kuten muuallakin Suomessa – kaikkein merkittävimpiä muotoja niiden sotilaallisten tai ainakin puolisolitaallisten järjestyskaartien kautta, joita perustivat työväki erikseen ja porvarilliset ainekset erikseen. Ensin mainituista tuli punakaarteja, viimeksi mainituista suojeluskuntia. Näiden voimien – samoin kuin venäläisen sotaväen läsnäolo Suomessa – johti hiukan myöhemmin sotaan, joka käytiin kevättalvella 1918.

Erikseen mainittakoon, että juuri Karjalassa näyttää nuorisoseuroista ja nuorisoseuralaisista tulleen monin paikoin suojeluskuntia ja suojeluskuntalaisia (ja eräin paikoin nuorisoseurataloista suojeluskuntataloja). – Pekka Nevalainen toteaa, että ”nuorisoseurat saivat 1920-luvulla kilpailijoikseen muita järjestöjä, eritoten maaseudulla suojeluskunnat. Vaikka uusiakin seuroja perustettiin, moni vanha nukahti innokkaimpien jäsenien siirtyessä suojeluskuntien toimintaan. Tyhjilleen jäänyt seuratalo usein myytiin tai lahjoitettiin suojeluskuntaosastolle.”¹¹ Myös Tuleman nuorisoseura ”nukahti” 1920-luvulla, ja syyksi mainitaan juuri se, että tilalle tuli monia muita harrastuksia¹² – niistä varmaankin eräänä puoleensavetävimpanä suojeluskunta- ja lottatyö.

Tarkasteltaessa vuoden 1918 sotaa ja sen taustoja, tuntuu jossain määrin yllättävältä se, että juuri edeltäneet vuodet olivat olleet Salmisakin juuri työväestön – varsinkin metsätyöväestön - kannalta harvinaisen hyviä vuosia. Tapio Hämynen toteaa, että ensimmäisen maailmansodan aikana irtaimen väen työpalkat kohosivat metsätöissä niin korkealle, ettei heitä saanut enää maataloustöihin. Raja-Karjalassa irtaimen väestön asema nähtiin jopa paremmaksi kuin talollisväestön, sillä palkkataso pysyi vuoteen 1918 saakka korkealla.¹³

Salmin piirilääkäri kuvasi vuonna 1916 ns. irtaimen väestön asemaa näin: ”Runsas puitten hakkuu, veto ja uitto sekä lastaustyöt ym. nostivat v. 1916 työntekijöiden palkkoja ennen kuulumattomaksi. Mies ansaitsi 30 – 40 markkaa ja mies ja hevonen 50 – 100 markkaa päivässä. Muualta tulvi irtainta väestöä täyttäen osin talonpoikaistuvat ja mökit.”

Työväestö alkoi myös olla entistä liikkuvampaa: ”Työntekijät joilla oli liiaksikin rahaa eivät tyytyneet näihinkään palkkoihin ja matkustelivat paikasta toiseen. Salmin Miinalan, Tuleman,

⁹ Ks. Viljanto, s. 129.

¹⁰ Viljanto, s. 129.

¹¹ Nevalainen, s. 375.

¹² Ks. Nuori Karjala kesäkuu 1944, s. 64.

¹³ Ks. Hämynen 1993, s. 155.

Kirkkojoen ja Alhon kylät muodostavat melkein pä yhden ainoan tiheästi asutun suuren kylän tuhansine asukkaineen ja siis erittäin sopivan paikan minkä tahansa ruton leviämislle. Monella työmielehellä oli rahaa ehkä liiaksikin, ainakin niitä matkusteli paikasta toiseen etupäässä kestikievarikyudillä isompia palkkoja etsimässä...”¹⁴

Raja-Karjalassa suhteet tilallisten ja tilattomien välillä eivät kärjistyneet samanlaisiksi kuin muualla Suomessa, sillä kaikki olivat olleet jokseenkin samanlaisia lahjoitusmaatalonpoikia eli lampuoteja. Sosiaaliset erot eivät olleet päässeet kasvamaan kovin suuriksi. Kuitenkin vuonna 1917 levisi yhteiskunnallinen käymistila syrjäiseen Salmiinkin – ja pitkälti juuri ylempänä kuvattujen metsä- ja uittomiesten piiriin. Sen taustalla oli Venäjällä tapahtunut yhteiskuntakumouksellinen ajattelu ja tapahtumat (lakot, mellakointi jne.), jotka yhä pitkittynyt maailmansota oli synnyttänyt ja joista alettiin ottaa mallia Suomessakin.

Kaiken kaikkiaan vuosi 1917 oli Salmissakin rauhaton, kuten esimerkiksi Salmin Uittoyhdistyksen piirissä voitiin havaita. Raja-Karjalan rauhallisille uittotyömaille kulkeutui muualta Suomesta liikkuvaa työväkeä, joka toi tullessaan tiedot siitä, miten nyt vallankumouksen tapahduttua Venäjällä työväestö muka itse voisi määrittellä työehtonsa. Levottomuutta oli havaittavissa jo aikaisin keväällä.¹⁵

Erityyppiset lakot olivat toistuva ilmiö eri puolilla maata vuoden 1917 aikana. Salmissa lakkoon ryhtyi mm. uittotyöväki, jonka kuukauden mittainen lakko parhaana uittoaikana teki uittojen suorittamiselle kesällä 1917 sangen suurta haittaa. Ja vielä enemmän: poliittisten kiihottajien yllyttämät työmiehet käyttäytyivät useissa paikoin sangen väkivaltaisesti. Varsinkin Pensaanojen väylällä oli heidän käytöksensä uhkaavaa. Siellä vangittiin eräs työnjohtaja, joka vietiin Käsnäselän kylään tutkittavaksi. Häntä pidettiin useita päiviä vangittuna. Toisia työnjohtajia otettiin kiinni, sidottiin metsässä puihin ja ruoskittiin närelenkeillä. Jotta uittojen jatkaminen olisi tehty mahdottomaksi, suljettiin patoja ja särjettiin uittolaitteita.¹⁶

Kesällä 1917 Salmissa tapahtui muutakin tavallisuudesta poikkeavaa: Hosainoffin saha puutavaravarastoinen paloi 16.6.1917. Tätä suurpaloa kuvattiin aikanaan (19.6.1917) Laatokka-lehdessä. Lehden mukaan Tulemajojen varressa ollut lauta- ja lankkuvarasto, joka käsitti noin 40 – 50 hehtaarin suuruisen alan, paloi kokonaan. Lisäksi paloi paljon muuta: höyrymölly, paja, valimo ja metalliverstaita, suuri joukko sahatyöväen asuntoja, sekatarvakauppa varastoinen, neljä proomua, kaksi tuhatta säkkiä rukiita, uittokalustoa ynnä muuta. Lähes sata perhettä joutui kodittomiksi. Nämäkin tapahtumat lienevät osaltaan lisänneet tyytymättömyyttä ja yleistä epävarmuuden mielialaa varsinkin työväestön keskuudessa.

Juuri kesän 1917 tulipalossa oli lisäksi kyse paljon vakavammasta asiasta kuin mistä tahansa tulipalosta. Asiaa tutkineen Mauno Turusen mielestä tästä palosta alkoi oikeastaan koko Hosainoffien liiketoiminnan alamäki, joka lopulta päättyi konkurssiin vuonna 1930 ja joka konkurssi sittemmin koitui taloudellisesti kohtalokkaaksi koko Salmin kunnalle.¹⁷

¹⁴ Ks. Hämynen 1993, s. 155 sekä mainittu lähde.

¹⁵ Oksala, Arvi, Salmin lauttausyhdistys 1915 – 1924. Sortavala 1925, s. 17.

¹⁶ Oksala, s. 18.

¹⁷ Useissa teoksissa esitetään konkurssivuodeksi 1929. Samoin kohtalokas tulipalo, joka sattui vuonna 1917, on jostakin syystä aikaistettu sekin tapahtuneeksi jo 1916. – Tulipalo sattui 16.6.1917 ja konkurssi julistettiin 24.4.1930. Ks. Turunen, s. 82.

Vuoden 1918 sota ja heimosodat

Vuoden 1918 sodalla on, näkökulmasta riippuen, monta eri nimeä (vapaussota, kansalaisota, sisällissota, punakapina, luokkasota, veljessota). Sota vaikutti monien suomalaisten sukupolvien elämään varsinkin Länsi- ja Etelä-Suomessa, mutta se ei muodostunut Salmissa samanlaiseksi draamaksi kuin monin paikoin muualla. Esimerkiksi teoksessa Karjala vapaussodassa on tietoa Salmista niukalti. Tämä johtuu juuri siitä, että Salmi jäi varsinaisesta sotanäyttämöstä hyvin kauas sivuun.

Vuoden 1918 sodan aikana Salmi sijaitsi kaukana rintamasta, joka kulki Porin tienoilta Tampereen pohjoispuolitse Karjalan kannakselle. Tämän rajaviivan pohjois- ja itäpuolella venäläiset varuskunnat samoin kuin kullekin paikkakunnalle perustetut punakaartit riisuttiin melko nopeasti aseista. Näin kävi Salmisakin, jossa jo tammikuun 27. päivänä riisuttiin aseista niin venäläinen sotaväki kuin oman paikkakunnan punakaartikin. Tämä tapahtui siis aivan samaan aikaan kuin Etelä-Pohjanmaalla, josta pian muodostui koko valkoisen Suomen tärkein tukialue ja jonne senaattikin pian siirtyi punaisten käsiin jääneestä Helsingistä.

Ennen varsinaisen sodan alkua ehti tapahtua kuitenkin paljon. Vuosien 1917 – 1918 dramaattisista tapahtumista ja ajoista on muutama kuvaus Salmistakin, jotka kuvaukset laadittiin aikanaan Suomen Vapaussodan Historian Komiteaa varten. Kuvaukset perustuvat tapahtumissa mukana olleen tunnetun salmilaisen vaikuttajan J. A. Seisen muistikuviin sekä erikseen Salmin apulaisnimismiehen Emil Zittingin vuonna 1919 laatimaan lyhyeen kuvaukseen.

KUVA: JAKOV ANDREJEVIŠ SJELAJEV (JAAKKO SEISE) *26.3.1876 NIETJÄRVI +12.1.1935 SALMI. KUVA I. SOURANDERIN TEOKSESTA SALMIN PITÄJÄN VAIHEITA (WSOY 1937).

Jaakko Seise, jota kutsuttiin Salmin kuninkaaksi,¹⁸ oli Salmin vaikutusvaltaisimpia henkilöitä kautta aikojen.¹⁹ Hän oli syntynyt Impilahden Nietjärven kylässä. Salmiin hän asettui vuonna 1898, jolloin hän perusti sekatavarakaupan Tulemalle. Myöhemmin hänellä oli laajoja liikeyrityksiä metsäkaupan alalla, myös Aunuksen puolella. Isänmaallisten kysymysten ajamiseen hän osallistui heti ensimmäisen sortokauden alusta alkaen: hän oli muun muassa mukana järjestämässä niin kutsuttua suurta adressia vuonna 1899. Sittemmin hän vaikutti aktiivisesti Salmin suojeluskunnan syntyyn.

Seisen kuvauksen mukaan keisari Nikolai II:n syökseminen vallasta aiheutti sen, että Salmisakin kokoonnuttiin maaliskuussa 1917 suurella joukolla Tuleman torille, jossa pidettiin puheita. Osa niistä kiitti venäläisiä työ- ja sotamiesneuvostoja ja kehotti lähettämään kiitossähkösanomia kyseisille neuvostoille. Puhujana ollut J. A. Seise puolestaan korosti sitä, että kyseessä ei ollut pelkästään työväen vallankumous ja että sähkösanomat oli lähetettävä Venäjän duumalle, joka oli tuolloin Venäjän korkein viranomais.

Tässä kokouksessa perustettiin Salmiin ns. vallankumouskomitea, joka ryhtyi toisaalta takavarikoimaan elintarvikkeita, toisaalta poistamaan tsaarinvaltaan liittyneitä asioita, merkkejä ja tunnuksia. Siten sen ohjelmaan kuului mm. venäläistyttämiskoulujen lakkauttaminen Salmista. ”Ikäänkuin huumauksessa toimittiin kaikkien venäläisten jälkien poistamisessa, tietämättä kuitenkaan muuta varmempaa päämäärää kuin, että oltiin vihdoinkin päästy vapaaksi sortajasta.”

Jyrkkää eroa tai vastakkainasettelua sosialistien ja porvarien välillä ei vielä ollut, vaikka esimerkiksi eräässä Tuleman torilla pidetyssä kansalaisjuhlassa ensin mainitut halusivat käyttää punaisia lippuja, viimeksi mainitut puolestaan sini-valkoisia. ”Kuitenkin saatiin aikaan sen verran sovintoa, että juhlapaikka koristeltiin kumpaisillakin lipuilla”, kuvauksessa todetaan.

Tämän jälkeen vallankumoushuuma asettui joksikin aikaa. Työväenluokka, joka piti vallankumousta puhtaasti omana saavutuksenaan, alkoi kuitenkin esiintyä johtavana puolueena Salminkin seudulla – olihan sillä lisäksi eduskunnassa enemmistö²⁰ paikoista – ja tästä seurasi lakkoja. Salmisissa mainitut lakot liittyivät ennen muuta puutavarateollisuuteen ja siihen liittyneeseen uitto- ja lastaustoimintaan. Samaan aikaan maataloustuotteiden hintoja koetettiin painaa alas: ”Huomattavimmat lakoista olivat uitto- ja lastaustyöväen lakot, joissa koitettiin kiristää työnantajilta kohtuuttoman korkeita palkkoja samalla kun maataloustuotteiden hintoja painettiin ja kauppiatorilla elintarpeita ostettaessa kehuskeltiin olevan rahaa, vaikka rahasta puuroa keitettäisiin.”

Tilanne johti siihen, että maanviljelijät alkoivat järjestyä vastaliikkeeksi. Kokoonkutsujana toimi J. A. Seise, ja 18.5.1917 pidettyyn kokoukseen saapui noin 50 talonpoikaa eri puolilta Salmia. Päätettiin pitää uusi talonpoikaiskokous muutamaa päivää myöhemmin, ja tähän kokoukseen tuli

¹⁸ Melko useissa teoksissa hänestä on käytetty myös nimitystä ”Salmin keisari”. Viime mainitulla viitataan kuitenkin tavallisesti V. A. Mensoseen, joka toimi 1930-luvun lopulla, sota-aikana ja vielä sotien jälkeisenäkin aikana aktiivisesti Salmin kunnallisissa luottamustehtävissä ja yleensäkin kunnan asioiden hoitajana.

¹⁹ Ks. esim. Nordström, Ragnar, Voitto tai kuolema: jääkärieverstin elämä ja perintö. Porvoo – Helsinki – Juva 1996, s. 129. Nordström oli naimisissa Jaakko Seisen Nina-tyttären kanssa. Heimosotiin osaa ottanut Nordström omisti maatilaa Salmin Karkussa. Seisestä ks. myös Arne Åkerlundin artikkeli teoksessa Karjalainen elämäkerrasto. Toim. Jaakko Paavolainen. Porvoo – Helsinki 1961, s. 256 – 260.

²⁰ Sosiaalidemokraattinen puolue sai vuoden 1916 eduskuntavaaleissa 103 paikkaa eli niukan enemmistön eduskuntaan. Lokakuussa 1917 pidetyissä vaaleissa se menetti tämän asemansa saaden kyseisissä vaaleissa 92 paikkaa.

kuvauksen mukaan jopa kaksi tuhatta talonpoikaa pitäjän eri kylistä. Vastaavia talonpoikaiskokouksia pidettiin näihin aikoihin myös maakunnan tasolla Sortavalassa sekä koko valtakunnan tasolla Helsingissä.

Helsingissä pidetyssä kokouksessa, johon Salmistakin osallistui J. A. Seise, päätettiin uuden puolueen perustamisesta. Sen tavoitteeksi asetettiin laillisen yhteiskuntajärjestyksen suojeleminen. Seise sai myös näissä yhteyksissä kuulla Pohjanmaalla perustetuista palo-suojeluskunnista, joita perustettiin yhteiskuntajärjestyksen takaamiseksi ajan levottomissa ja kuohuvissa oloissa.

Kesän 1917 aikana pidettiin myös Salmin kunnantuvalla useita talonpoikaiskokouksia, joista oli ainakin se etu, että paikkakunnan sosialistit käyttelivät ääntään vähän hillitymmin.

Vastakkainasettelu oli siis jo syntynyt, vaikka koko tilanne oli vielä jokseenkin epäselvä. Tätä kuvaa sekin, että kun Salmiin perustettiin suojeluskunta, aluksi päätettiin yrittää saada kaikki ”puolueisiin katsomatta”, siis myös sosialistit, toimintaan mukaan. Näin tehtiin monin paikoin muuallakin maassa. Lokakuussa 1917 Salmin nuorisoseuran talon kentällä pidetyssä kokouksessa perustettiin Salmin suojeluskunta ensimmäisen kerran.

Tämä tapahtui lokakuun loppupuolella 1917.²¹ Ennen marraskuussa puhjennutta suurlakkoa siihen kuului 30 jäsentä. Harjoitukset rajoittuivat kuitenkin siihen, että nimismies V. Nissinen saapui kerran Sortavalasta ja antoi ohjeita. Lakon jälkeen suojeluskunnan toiminta taukosi. Syynä oli aseiden puute. Punakaartissa oli 70 miestä ja se sai tukea paikkakunnalle sijoitetulta venäläiseltä sotaväen osastolta.

Marraskuun suurlakko aiheutti sen, että Salmissakin punakaarti kaappasi vallan ottaen haltuunsa mm. paikallisen postin, lennätinlaitoksen ja puhelinkeskuksen. Suojeluskunta oli voimaton, kun taas ”sosialistit punajoukkoineen vahvistuivat päivä päivältä ja suunnittelivat kokouksissaan talonpoikain ryöstöä venäläisten sotilasten avulla”.

Ryöstöistä ei ehtinyt tulla mitään, ja tilanne kääntyi aivan päinvastaiseksi tammikuun lopulla 1918, jolloin Salmissakin sekä punaisia että venäläisiä sotilaita ryhdyttiin riisumaan aseista. Tähän oli saatu innoke muualta maasta, ja suojeluskunta perustettiin Salmiin ikään kuin uudelleen tammikuun lopulla (27.1.) 1918.

Yleensä ottaen Laatokan Karjalassa ja Raja-Karjalassa oli suojeluskuntatyö sodan puhjetessa tammikuun lopulla 1918 vähemmän alulla kuin maakunnan muissa osissa. Mitä juuri Raja-Karjalaan tulee, se oli vieläkin enemmän sivussa kuin esimerkiksi Laatokan-Karjala.

Raja-Karjalassa, varsinkin Impilahdella ja Salmissa, oli myös enemmän palkkatyöllä eläneitä kuin muissa osissa Karjalaa. Heitä olivat mm. sahatyöläiset, joiden mieliala häilähteli enemmän kahden vastakkain asettuneen puolen välillä kuin talonpoikien, jotka Karjalassakin olivat lähes järjestään valkoisia. Aseita ei Raja-Karjalan pitäjiin voitu valkoisten taholta sanottavasti lähettää, vaan siellä

²¹ Laatokka-lehdessä kerrottiin myöhemmin, että lokakuussa 1917 alkoi Salmissa ”palokuntatoiminta” (suojeluskuntatoiminta verhottiin usein alkuun palokuntatoiminnan alle), joka toiminta alkoi samalla ”ilman vasemmistolaisia”. Vapaussodan alettua tammikuun lopulla 1918 Salmissa riisuttiin palo-suojeluskunnan toimesta paikkakunnan venäläiset ja punakaartilaiset aseista. Ks. Laatokka 21.1.1928.

oli tultava toimeen omin voimin. ”Ei tarvitse sen vuoksi ihmetellä, jos monessa Raja-Karjalan pitäjässä oli kannanotto hapuilevaa ja ’mieliala’ kansassa ’häilyvä’.”²²

Suojeluskunta heräsi siis uudelleen toimintaan tammikuun 27. päivänä vuonna 1918 J. A. Seisen aloitteesta. Heti tämän jälkeen riisuttiin aseista kaikki Salmin eri osiin majoitetut venäläiset sotilaat. Tämä tapahtui kello yhden aikaan tammikuun 28. päivän vastaisena yönä. Yllätys oli niin täydellinen, että ilman ainoatakaan laukausta vallattiin 32 000 patruunaa ja useita kiväärejä. Useimmat sotilaista olivat vartiovuorollaan ulkona, ja heidät riisuttiin aseista, kun he tulivat vartiovuoroltaan takaisin. Tammikuun 29. päivänä riisuttiin aseista loputkin venäläiset sotilaat eli ne, jotka asuivat hajallaan pitäjän eri (sivu)kylissä.²³

Suojeluskunnan suosio näyttää alkuun olleen sangen vähäinen, mutta tilanne kääntyi nopeasti; jäsenmäärän kerrotaan olleen helmikuun puolivälissä jo noin 300 ja kuukautta myöhemmin jopa 800 miestä.

Salmassa pantiin toimeen myös asevelvollisuuskutsunnat, vaikka niitä koetettiin paikkakunnan punaisten taholta häiritä. Asevelvollisia lähetettiin Salmista rintamalle 11.3. alkaen. Lisäksi omaan pitäjään jätettiin paljon vartioväkeä – toisaalta estämään punaisten pako pitäjän kautta Aunukseen ja sitä kautta edemmäs Venäjälle, toisaalta ehkäisemään Aunuksen suunnalta suunniteltu hyökkäys (”valko-”) Suomeen.

Vapaussodan näin puhjettua samanaikaisesti Pohjanmaalla ja Karjalassa rintamalle lähti kymmenittäin nuoria miehiä myös Salmista. Tulemalla pidettiin helmikuun 21. päivänä suuri kansalaiskokous, jossa päätettiin, että kaikkien 18 – 40-vuotiaiden miesten olisi lähdettävä taistelemaan isänmaan puolesta. Kokouksessa ehdotettiin myös, että Salmin kunta lahjoittaisi suojeluskunnalle ja Karjalan armeijakunnalle 100 000 markkaa. Kuntakokous hyväksyi ehdotuksen maaliskuun 4. päivänä.

Vapaussodassa uhrasi henkensä 18 salmilaista, joista useimmat kaatuivat Raudun taisteluissa Karjalan kannaksella.²⁴ Raudun taistelua, joka käytiin samaan aikaan kuin taistelu Tampereesta, on pidetty eräänä sodan ratkaisutaisteluista. Taistelu oli sangen verinen, ja siitä on säilynyt muutamia kuvauksia. Valkoisten saarrettua ja lopulta vallattua punaisten hallussa olleen Raudun näky oli seuraavankaltainen:

”Asema-alueen ensin nähtyämme sen ympärillä oli tuuhea petäjikkö. Loppuaikana siitä oli jäljellä ainoastaan silvottuja ykköspetäjiä ja ruman näköinen kannikko.”

”Asema-alueen ympäristö oli kurjassa kunnossa, likainen ja kovin verinen. Ihmisen jäseniä, pääkalloja, käsiä ja jalkoja oli siellä täällä. Kaatuneita oli joka puolella. Oli miehiä, naisia ja hevosiakin. Oli rikkinäisiä ajopelejä y.m. kamaa kaikkialla hujan hajan. Kerrassaan kurja näky.”²⁵

Karjala vapaussodassa –teoksen mukaan Salmista oli miehiä rintamalla 77, mutta ”vartioväkeen” oli kuulunut jopa 462 miestä. Rintamalla olleiden määrä oli koko seudun pienin – kaikkiaan vain noin yksi kolmasosa siitä mitä esimerkiksi Suojärveltä tai Suistamolta, vaikka Salmi oli vielä tuohon

²² Eronen, Simo & Komonen, Antti, Karjala vapaussodassa. Julkaissut Karjalan sotahistorian toimikunta. Jälkimmäinen osa. Helsinki 1934, s. 349.

²³ Sourander, s. 217 – 218.

²⁴ Sourander, s. 219; kaatuneiden nimiluettelo seuraavalla sivulla.

²⁵ Talvitie, s. 147.

aikaan kihlakunnan väkirikkein pitäjä. Sen sijaan ”vartioväkeä” oli Salmassa melkoisesti.²⁶ Vartioväellä tarkoitettiin lähinnä teiden ja muiden kulkureittien vartiointia, ja vartiopalvelusta toimitettiin tieltä kaikissa Raja-Karjalan pitäjissä. Joka pitäjässä oli teitä, jotka veivät rajan yli. Näitä teitä oli vartioitava, mutta lisäksi täytyi vartioida myös suksiteitä, jotka johtivat metsien läpi rajalle. Salmassa ja muualla rannikkoseudulla oli pidettävä silmällä myös Laatokan jäätä. Sinnekin oli asetettava vartijoita, joita oli kaukaisissa ulkosaarissakin. Venäläisten ja punaisten pelättiin hyökkävän Raja-Karjalan kautta Karjalan rintaman selkään.²⁷

Vuoden 1918 sodassa kaatuneiden tai kadonneiden salmilaisten osalta tiedot ovat puutteelliset. Sotasurmat Suomessa 1914 - 1922 – hankkeen Internet-versiossa²⁸ on joukko nimitietoja Salmistakin (siis sekä valkoisista että punaisista).

Seuraavassa on lueteltu kaikki tiedossa olevat vuoden 1918 sotatapahtumien yhteydessä tai niiden johdosta kuolleet salmilaiset:

Sukunimi	Etunimi	Kuolin-aika	Kuolin-kunta	Kuolin-tapa
Bogdanoff	Nikolai	27.4.1918		Kaatunut
Dahlberg	Anton Tanelinpoika	2.7.1918	Viipuri	Kuollut vankileirillä
Hartikainen	Nikolai Nikolainpoika	1.7.1918	Viipuri	Kuollut sairauteen vankileirillä
Immonen	Uuno Antinpoika	29.6.1918	Viipuri	Kuollut vankileirillä
Ischukka	Georgii	4.5.1918	Sippola	Sota
Kolonen	Semen	20.3.1918	Rautu	Kaatunut
Kononov	Andrei	?5.1918	Viipuri	Ammuttu vankileirillä
Koverskoij	Vasili	20.3.1918		Kaatunut
Lemmetty	Juho	29.6.1918	Kuopio	Kuollut vankileirillä
Leontjeff	Sergei	13.7.1918	Mikkeli	Kuollut vankileirillä
Leskinen	Erik	19.7.1918	Tammisaari	Kuollut vankileirillä
Mylläri	Aleksander	7.4.1918	Sortavala	Kuollut haavoittuneena
Nauzoff	Stepan	28.6.1918	Rautu	Kuollut vankileirillä
Niiranen	Wasilij	20.3.1918	Rautu	Kaatunut
Pennanen	Wasilij	4.4.1918		Kaatunut

²⁶ Eronen, Simo & Komonen, Antti, Karjala vapaussodassa. Julkaissut Karjalan sotahistorian toimikunta. Jälkimmäinen osa. Helsinki 1934, s. 351.

²⁷ Eronen, Simo & Komonen, Antti, Karjala vapaussodassa. Julkaissut Karjalan sotahistorian toimikunta. Jälkimmäinen osa. Helsinki 1934, s. 350.

²⁸ Ks. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmatetusivu/main?lang=fi>. Sivua luettu 3.12.2010.

Pesonen	August	7.7.1918	Mikkeli	Kuollut vankileirillä
Pullinen	Stepan	1918		Kadonnut
Pullinen	Wasili	1918		Kadonnut
Putro	Wasilij	21.3.1918		Kaatunut
Päivinen	Antti Simonpoika	20.7.1918	Viipuri	Kuollut vankileirillä
Roström	Holger Allan	1.2.1918	Vihti	Murhattu
Schemi	Aleksei	10.3.1918		Kaatunut
Sjöman	Ernst Hjalmar	16.5.1918	Viipuri	Muu onnettomuus
Sorsa	Juho Iisakinpoika	2.7.1918	Sakkola	Kuollut vankileirillä
Tunninen	Teodor	5.4.1918		Kaatunut
Uljanoff	Antti	?5.1918	Viipuri	Ammuttu vankileirillä
Warkoij	Wasilij	21.3.1918		Kaatunut
Wirsi	Ivan	21.3.1918		Kaatunut

Osa Salmin punaisista pakeni rajan yli Venäjälle, jonne vuoden 1918 aikana siirtyi kaikkiaan 161 rajakarjalaista. Heistä valtava osa, 108 henkeä, oli kotoisin juuri Salmista. Seuraavaksi suurin ryhmä, 41 henkeä, oli Impilahdelta. Tapio Hämyksen mukaan lähtijät olivat Raja-Karjalan tuolloisten teollisuusseutujen luterilaista työväkeä: ”Neuvosto-Venäjälle loikanneet olivat lähes yksinomaan luterilaista työväestöä, joukkoon mahtui ainoastaan muutama ortodoksinen talollinen tai talollisen poika.” Merkittävimmät lähtöalueet olivat Salmin Tulema, Kirkkojoki ja Miinala sekä Impilahden kirkonkylä ja Pitkäranta. Näihin kyliin keskittyivät 1910-luvun lopulla Raja-Karjalan tärkeimmät teollisuus- ja kauppakeskukset.²⁹

Naisten osuudesta Suomen vapaussodassa kerrotaan lottien vuonna 1928 julkaisemassa Valkoisessa kirjassa. Siinä kerrotaan Salmin olleen sodan puhjettua kaukana ja eristettynä muusta Suomesta. Posti-, lennätin- ja puhelinyhteys oli katkaistu. Kaiken kerrotaan alkuun tuntuneen ”pimeältä” ja ”toivottomalta”. Naisten työtarmo heräsi kuitenkin pian. Salmin sairaalaan avattiin työtupa, jossa jokainen sai käydä työskentelemässä sinä aikana, joka hänelle parhaiten sopi. Työtupa ei ollut koskaan tyhjänä, vaan siellä oli aina vilkasta touhua ja puuhaa. ”Varsinaisen innostuksen” asiaan saivat kansankin naiset, kun Salmin ensimmäiset vapaaehtoiset lähtivät rintamalle. Lähtijöille pidettiin juhla keskikoululla, ja heille piti sytyttävän puheen maisteri Marfa Hosainoff (myöh. Pelkonen). Hänen puheensa sytyttävä puheensa innosti monia poikia seuraamaan lähtemässä olleiden esimerkkiä.

Melko pian Salmissakin jouduttiin järjestämään sankarihautajaisia. Niistä kerrotaan Valkoisessa kirjassa Salmin osalta näin:

”Liikuttavaa oli nähdä, millaista uhrimieltä äidit osoittivat, kun pojat arkussa kotia tuotiin. Kun Kaunoiselän Pennasen äiti laittoi sodassa kaatunutta poikaansa arkkuun ja vanhan tavan mukaan nyhti pellavapivosta kuituja sirotellen niitä arkun pohjalle samalla hunnutetuin kasvoin ’iänell itkien’, niin yht’äkkiä hän työnsi hunnun syrjään ja sanoi:

²⁹

Hämynen 1993, s. 187.

*'A, en tiijä, mindäh ei itkettäne muga, kui itkizin. Liegö sendäh, ku poigu lähties sanoi, što älä itke muamo, lie Jumal virkannuh kuadumah, sit kuavun Hänen tahtos, a ku lie virkannuh tervehen tulemah, sit tervehen tulen järilleh.'*³⁰

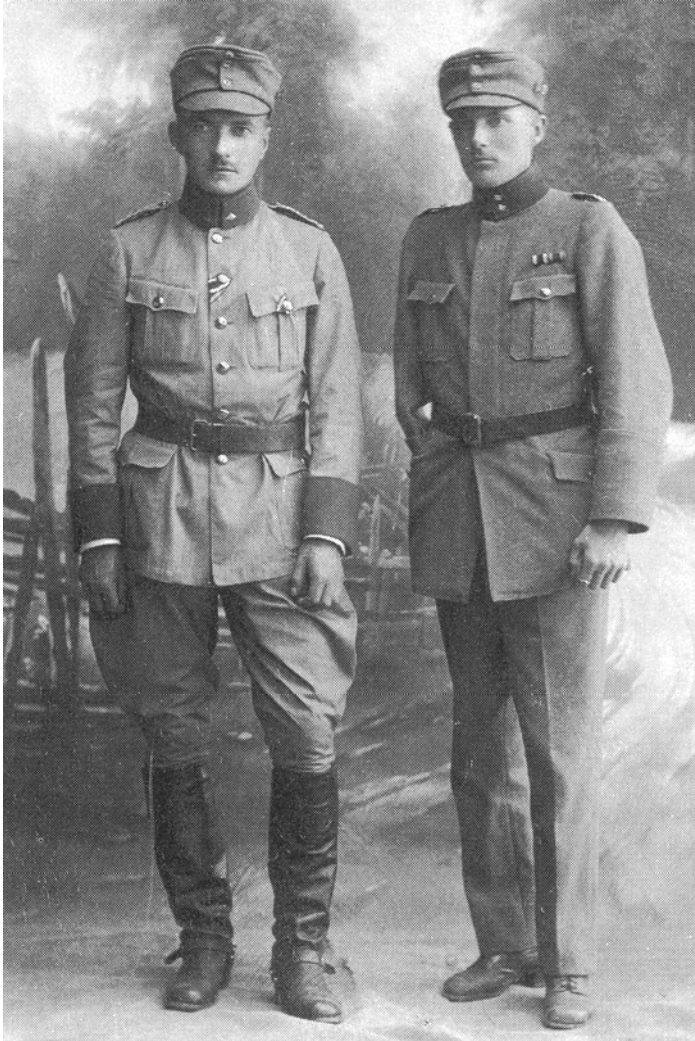
Kevään 1918 tapahtumien yhteydessä sai myös alkunsa Salmin naiskuoro, joka sittemmin (vuonna 1926) muutettiin lottakuoroksi. Sen synnystä kertoi kuoron ”sielu”, opettajatar Eva Röppänen vuonna 1944 näin:

”Mistäkö Salmin naiskuoroharrastus sai alkunsa? Kun Salmin miehiä isänmaan kohtalokkaana vuonna 1918 ryhmittäin lähti rintamalle - - heille pidettiin harrastunnelmaisia lähtöjuhlia. Näihin oli saatava laulua, ja niin syntyi ikäänkuin sisäisestä pakosta ’Salmin naiskuoro’. Se vakaantui pian pysyväksi ja avusti kauniilla laulullaan mitä moninaisimmissa kotiseudun nuorisoseurojen y.m. juhlissa ja muissa kulttuuritilaisuuksissa.”³¹

Vapaussodan jälkeen seuranneisiin heimosotiin otettiin niin ikään Salmista osaa; ns. Aunuksen retki keväällä 1919 veti mukaansa myös salmilaisia nuorukaisia. Retkeä johti jääkärimajuri Gunnar von Hertzen, mutta se epäonnistui, kuten muutkin ns. heimosotaretket, joiden tavoitteena oli Itä-Karjalan vapauttaminen.

³⁰ Valkoinen kirja. Lotta Svärd yhdistyksen keskusjohtokunnan julkaisema 1928. Helsinki 1928, s. 253 – 254. Suomennettuna lainaus kuuluu: ”Mutta en tiedä, minkä tähden ei niin itketä, vaikka kuinka itkisin. Liekö sen tähden, kun poika lähtiessään sanoi, että älä itke äiti. Jos Jumala lienee määrännyt kaatumaan, sitten kaadun Hänen tahtonsa mukaan, mutta jos lienee määrännyt terveenä takaisin tulemaan, sitten terveenä tulen takaisin.”

³¹ Ks. Nuori Karjala kesäkuu 1944, s. 63 – 64.

KUVA: JÄÄKÄRIT GUNNAR VON HERTZEN JA RAGNAR NORDSTRÖM.

Jääkärit Gunnar von Hertzen ja Ragnar Nordström olivat keskeisesti mukana Aunuksen retken järjestelyissä ja myös itse retkellä. Loviisalaissyntyistä Nordströmiä tuli sittemmin yhdistämään Salmiin se, että hänen puolisoonsa tuli Nina Seise, Jaakko Seisen tytär. Pariskunta omisti maatilan Salmin Karkussa.

Aunukseen lähteneet vapaaehtoiset koottiin Sortavalaan vuoden 1919 huhtikuussa. Aluksi heidät jaettiin kolmeen ryhmään, joita tulivat johtamaan von Hertzen, Talvela ja Maskula. Etenemistä varten nämä ryhmät järjestäytyivät seuraavasti:

I ja II pataljoona Salmiin - tehtävänä edetä rantatietä Syvärille.

III pataljoona Orusjärvelle – tehtävänä edetä Vieljärven kautta Prääsään.

IV pataljoona Suojärvelle – tehtävänä edetä Säämäjärven kautta Prääsään ja edelleen Petroskoihin.

Koko operaation tavoitteena oli Syvärin ja Petroskoin saavuttaminen sekä Muurmannin radan katkaiseminen kahdestakin kohtaa. Operaatio kuitenkin epäonnistui, ja tammikuussa 1920 käytiin

viimeiset taistelut Rajakonnussa, Salmin naapurikylässä. Koko retken ajan Salmi oli toiminut retkeläisten tukikohtana.³²

Aunuksen retkellä kaatuneiden muistoksi pystytettiin Salmin luterilaiselle hautausmaalle 7.7.1929³³ muistoksi kiviröykkiö ja sen päälle muistokivi, jossa luki:

Kaaduitte nuorna
Nähdessä huomenen ruskon
Puolesta maanne
Puolesta heimouskon.³⁴

KUVA: AUNUKSEN RETKEN MUISTOKIVI. (KUVA: KARI TERHON ARKISTO.)

Vapaaehtoiset maanpuolustusjärjestöt

Suojeluskunta

Salmin suojeluskunnan synnystä on kerrottu jo edellä. Se perustettiin ensimmäisen kerran jo vuoden 1917 puolella, mutta varsinaiseen toimintaan se ryhtyi vasta vapaussodan alettua tammikuun lopulla 1918. Keskeisin henkilö sen alkuaikojen vaiheissa oli J. A. Seise, jonka panosta korostetaan mm. teoksessa Karjala vapaussodassa. Kyseisessä teoksessa kerrotaan, että Salmissa pidettiin jo kesällä 1917 suuria kansankokouksia, joiden selvänä päämääränä ei tosin vielä ollut Suomen valtiollinen itsenäisyys mutta jotka kuitenkin osoittivat rajaseudun unohdetun väestön kansallista heräämistä. Myöhemmin syksyllä tuli suojeluskunnan perustamiskysymyksenkin päiväjärjestykseen, ja sitä ajoi

³² Mainitusta retkestä ks. esim. Aarne Sihvon artikkeli teoksessa Karjalan kirja (1932) sekä Vahtola, Jouko, Nuorukaisten sota: Suomen sotaretki Aunukseen 1919. Helsinki 1997.

³³ Tuomisto, Antero, Suomalaiset sotamuistomerkit. Sotiemme muistomerkit Pähkinäsaaren rauhasta 1323 nykypäivään 1998. Sotilasperinteen Seuran julkaisu n:o 1. Jyväskylä 1998, s. 158.

³⁴ Ks. Enckell, s. 25.

innokkaasti J. A. Seise, isänmaallisen herätystyön tarmokas tekijä paikkakunnallaan. Syksyllä kävi Salmassa eräänlaisena suojeluskunta-asian lähettinä ylioppilas Vilho Nissinen Sortavalasta, ja tällöin saatiinkin suojeluskunta nimellisesti perustetuksi. Varsinaiseen toimintaan se ei kuitenkaan päässyt ennen kuin vapaussodan alkupäivinä.³⁵

Suojeluskunta päätettiin perustaa uudestaan tammikuun lopulla 1918 eli samoihin aikoihin, kun vapaussota alkoi. Perustava kokous pidettiin 27.1.1918 kunnantuvalla, jonne oli kokoontunut 20 asiasta innostunutta henkilöä. J. A. Seise toimi perustavan kokouksen puheenjohtajana. Kokouksessa päätettiin yksimielisesti perustaa Salmiin oma vakinainen suojeluskunta, jonka johtajaksi valittiin Stepan Hippi. Lisäksi seuraavana päivänä valittiin viisijäseninen esikunta.³⁶

Jaakko Seise vaikutti tässä kaikessa keskeisellä tavalla. Hän on Salmin suojeluskunnan ja Salmin muunkin tuon ajan historian joukossa alati esiin nouseva nimi. Hän näyttää olleen harvinaisen toimelias henkilö. – Juuri suojeluskuntatyö oli hänen ”sydän-asiansa”, kuten Sortavalan suojeluskuntapiirin lehdessä vuonna 1925 kerrottiin. Hän oli isänmaallisuudessaan aktiivinen paitsi suojeluskunnassa myös Aunuksen retken järjestämisessä, johon retkeen hän myös itse otti osaa.³⁷

Salmin suojeluskunnan esikunnan miltei ensimmäisiä tehtäviä oli ottaa velkaa suojeluskunnalle eri rahalaitoksista. Samalla esikunnan jäsenet menivät henkilökohtaiseen takuuseen näiden velkojen takaisinmaksusta. Rahaa tarvittiin varusteisiin ja muonaan ja muihin juokseviin kuluihin. Taloudellinen tilanne kuitenkin muuttui kertaheitolla, kun suojeluskunta sai pian sadan tuhannen markan lahjoituksen Salmin kunnalta.

Suojeluskunta otti helmikuun lopulla käyttöönsä Tuleman venäläisen koulutalon ja kuukautta myöhemmin myös Salmin työväenyhdistyksen talon ”sotaväen majoitukseen paikkakunnalla”. Koska Salmi oli kaukana itse rintamasta, suojeluskunnan toiminta ei ollut varsinaista sotatoimiin osallistumista, vaan se keskittyi olojen tarkkailemiseen omalla paikkakunnalla. Melkein ensimmäisenä asiana tuli esiin paikallisten poliisien valtiollinen luotettavuus, mihin asiaan vielä huhtikuun alussa uudestaan palattiin. Tuolloin päätettiin esittää maaherralle kolmen salmilaisen poliisikonstaapelin erottamista, koska nämä eivät nauttineet ”valtiollista luotettavuutta”. Samoihin aikoihin, ts. huhtikuun alkupäivinä, tultiin myös siihen tulokseen, että Tuleman puhelinkeskus ei ollut ”taatusti luotettavissa käsissä”, minkä vuoksi päätettiin esikunnan toimesta asettaa sentraaliin ”luotettavat hoitajat”.³⁸

Myös muihin tämänytyypisiin asennekysymyksiin kiinnitettiin huomiota. Jo helmikuun lopulla oli pantu merkille, että paikkakunnan kreikkalaiskatolisissa kirkoissa rukoiltiin edelleen voittoa venäläiselle sotaväelle, minkä suhteen päätettiin esittää vastalause. Maaliskuun alussa taas päätettiin kehottaa Lunkulaan perustettua suojeluskuntaa keräämään kaikilta Lunkulansaaren epäilyttävilta asukkailta aseet pois. Paitsi että ylimääräisiä aseita kerättiin pois, paikkakuntalaisten poliittista luotettavuutta tarkkailtiin kaiken aikaa. Tätä helpotti se, että sivukyliinkin syntyi omia kyläkohtaisia suojeluskuntia.

Kun salmilaisia osallistui taisteluihin muualla Suomessa, jo huhtikuun 12. päivänä päätettiin esikunnan toimesta perustaa Salmiin näissä taisteluissa kaatuneita varten veljeshauta. Sen

³⁵ Eronen, Simo & Komonen, Antti, Karjala vapaussodassa. Julkaissut Karjalan sotahistorian toimikunta. Edellinen osa. Helsinki 1930, s. 94.

³⁶ Salmin suojeluskunta. SArk 915/4. Kansallisarkisto.

³⁷ Ks. Rajan Turva N:o 12/1925, s. 8.

³⁸ Salmin suojeluskunta. SArk 915/4. Kansallisarkisto.

perustamiseen pyydettiin myös paikallisen naisyhdistyksen apua. Naisyhdistykset toimivat eri puolilla Suomea valkoisten tuki- ja apuyhdistyksinä, samaan tapaan kuin lotat myöhemmin. Hautaa varten ostettiin erikseen maapala, ja haudan suunnitteluun ryhdyttiin heti.³⁹

Suojeluskunta tuli Salmissa varsin suosituksi, ja koko pitäjä oli jo toukokuun lopulla 1918 jaettu 12 ”suojeluspiiriin”, joihin kuhunkin esikuntapäällikkö E. Orkamo nimitti piiriasiamiehet. Piirien keskuksset olivat eri puolilla pitäjää toisin sanoen sen tärkeimmissä asutuskeskuksissa eli Uuksussa, Kirkkojoella, Tulemassa, Miinalassa, Karkussa, Räimälässä, Manssilassa, Orusjärvellä, Käsnäselässä, Lunkulassa, Peltoisissa ja Työmpäisissä.⁴⁰

³⁹

Salmin suojeluskunta. SArk 915/4. Kansallisarkisto.

⁴⁰

Salmin suojeluskunta. SArk 896/1. Kansallisarkisto.

KUVA: SALMIN SUOJELUSKUNNAN LIPPU. LIPPUA SÄILYTETÄÄN SOTAMUSEOSSA HELSINGISSÄ.

1920-luvulla suojeluskunnan toiminta muodostui Salmissa samankaltaiseksi kuin muuallakin maassa: taistelukoulutuksen lisäksi pidettiin erilaisia juhlia ja iltamia, harrastettiin urheilua jne. Salmi oli kuitenkin siinä mielessä erikoisessa asemassa, että rajapitäjän suojeluskuntalaisten oli varsinkin alkuvuosina osallistuttava myös rajavartiotehtäviin. Jo maaliskuussa 1920 nimismies Nissinen pyysi Salmin suojeluskuntaa asettamaan vartion Laatokan jäälle, ”ettei jääkelin aikana pääsisi tänne luvatonta tavaraa eikä epäilyttäviä henkilöitä”.⁴¹ Rajan läheisyys näkyi monella tavalla. Manssilassa suojeluskuntalaisten kerrotaan huudelleen harjoitustensa yhteydessä rajan yli kaikenlaista, varsinkin mielipiteitä, joiden tiedettiin ärsyttäneen rajantakaista sotaväkeä.

Salmin työväentalo oli ilmeisesti jonkin aikaa vielä kevään 1918 jälkeenkin suojeluskunnan käytössä; helmikuussa 1919, kun Tuleman työväenyhdistys anoi maaherran kautta siltä takavarikkoon otettua omaisuutta takaisin, Salmin suojeluskunta ilmaisi kantanaan, ettei Tuleman työväentaloa tulisi luovuttaa takaisin työväenyhdistyksen vapaasti käytettäväksi, ”koska siitä voisi tulla taas samanlainen kiihoittajain keskuspaikka kuin edellisinäkin vuosina on ollut”.⁴²

Omaa taloa Salmin suojeluskunnalle ryhdyttiin ajattelemaan jo 1924, mutta varsinaisesti sitä päästiin puuhaamaan vasta 1920-luvun lopussa. Talon malliksi otettiin tiettävästi Orimattilan suojeluskuntatalo. Alkusysäyksen oman talon hankinnalle antoi Hosainoffin liikeyritykseltä tullut tieto, että se tukisi Salmiin mahdollisesti rakennettavaa suojeluskuntataloa puutavaralahjoituksella. Myöhemmin lahjoitus muutettiin sahauspalkkioksi, eli suojeluskunta sai sahauttaa hankkimansa tukit ilmaiseksi Hosainoffin sahalla.

Kuten muuallakin oman talon aikaansaaminen nieli suunnattomasti varoja. Niitä keräämään lähetettiin tammikuussa keräyslähetytö matkustamaan eri puolilla Suomea. Lähetystön tehtävänä oli koota keräyslistoilla varoja suojeluskunnan talon rakentamista varten. Lainaa päätettiin ottaa korkeintaan 150 000 markkaa.⁴³

Rakentamista varten kokoon saadut varat loppuivat kuitenkin välillä kesken, ja siten rakennustyöt jouduttiin pysäyttämään joulukuussa 1928 kokonaan. Lisälainaa ei myöskään saatu miltään taholta. Tammikuussa 1929 saatiin kuitenkin 30 000 markan avustus Suojeluskuntain yliesikunnalta ja lokakuussa samana vuonna 150 000 markan laina valtiolta. Siten jouluviikolla 1929 talo saatiin ”käyttökelpoiseen kuntoon”.⁴⁴

⁴¹ Salmin suojeluskunta SArk 896/1. Kansallisarkisto.

⁴² Salmin suojeluskunta SArk 896/1. Kansallisarkisto.

⁴³ Salmin suojeluskunta SArk 896/1. Kansallisarkisto.

⁴⁴ Salmin suojeluskunta SArk 916/8. Kansallisarkisto.

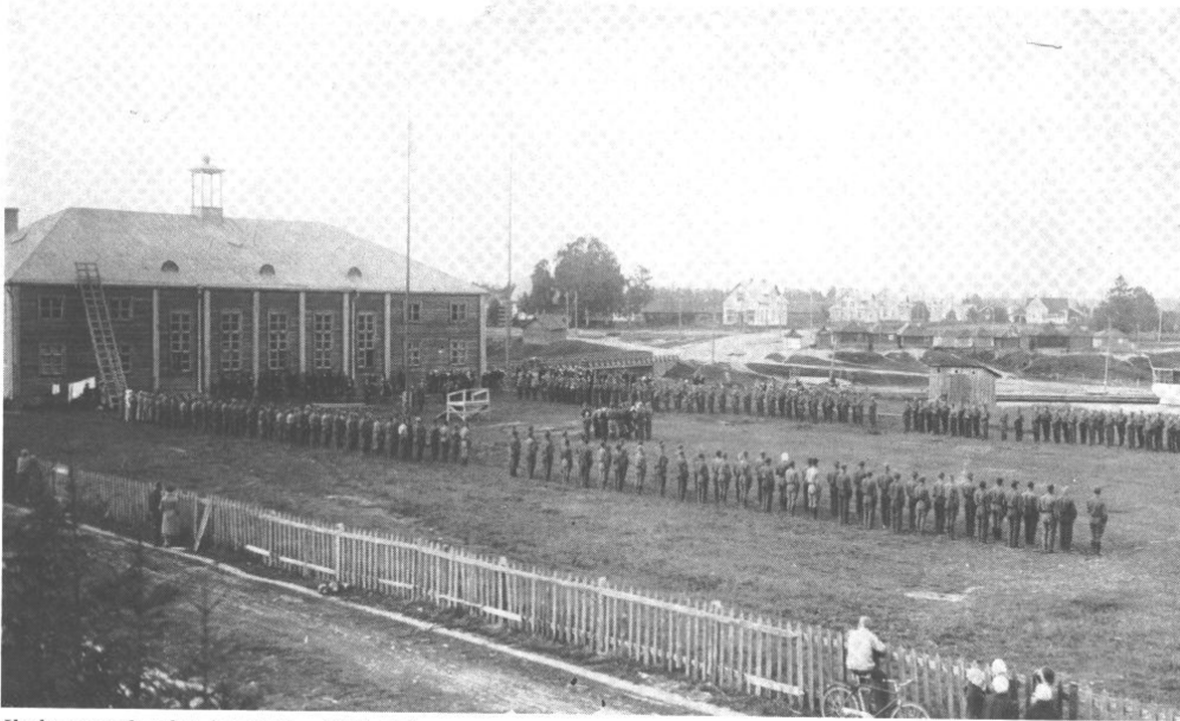

KUVA: SALMIN SUOJELUSKUNTATALO "RAJAN LINNA" SIIJAISI KESKEISELLÄ PAIKALLA SALMIN KIRKONKYLÄSSÄ. TALON MALLINA OLI TIETTÄVÄSTI ORIMATTILAN SUOJELUSKUNTATALO "JYMYLINNA", JOKA VALMISTUI HIEMAN AIKAISEMMIN (1928) JA JONKA PIIRSI ARKKITEHTI LARS SONCK.

Salmin suojeluskunnalla oli myös oma kannatusyhdistys. Sen tuloista ilmoitettiin esimerkiksi vuonna 1928 puolet käytettävän suojeluskuntatalon rakennusrahaston hyväksi.⁴⁵ Kannatusyhdistys sai varansa ennen muuta kannatusjäsenmaksuista sekä juhlista ja iltamista, joita se järjesti yhdessä suojeluskunnan kanssa.

⁴⁵

Ks. Laatokka 9.2.1928.

Iltahartaus sk-talon kentällä v. 1932. JV

KUVA: ILTAHARTAUUS SUOJELUSKUNTATALON KENTÄLLÄ VUONNA 1932. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Suojeluskuntatalosta tuli suosittu kokoontumis- ja juhlienpitopaikka yleisemminkin. Tästä syystä suojeluskunta anoi vuonna 1930 kunnalta vapaata sähkövirtaa talolleen perustellen tätä juuri sillä, että taloa käyttivät ja saivat käyttää muutkin yhdistykset ilman mitään korvausta.

Kunnanvaltuustossa asiasta äänestettiin, ja vaikka aika oli taloudellisesti vaikea, valtuusto päätti antaa suojeluskunnalle vapaata valovirtaa enintään 300 markan arvosta vuodessa toistaiseksi sillä ehdolla, että taloa saivat käyttää ”silloin kun se on vapaa” kaikki kunnan alueella toimineet rekisteröidyt yhdistykset ilman vuokraa.⁴⁶

Kurinpidollisia toimia varten suojeluskunnalla oli oma sisäinen elin, kurinpitolautakunta. Se joutui käsittelemään monenlaisia tapauksia, kuten salametsästystä, mellakointia, laitonta viinanmyyntiä, puukotuksia, pahoinpitelyjä, kotirauhan rikkomisia jne. Rangaistukset vaihtelivat julkisesta muistutuksesta yhden tai kahden vuoden määräajaksi erottamisiin. Kovin rangaistus oli erottaminen ainiaksi. Tätä äärimmäistä rangaistusta jouduttiin Salmassa käyttämään vuonna 1928 erään suojeluskuntalaisen suhteen, joka oli todettu syylliseksi erään aunuksenpakolaisen kioskikauppiaan ryöstömurhaan.⁴⁷

⁴⁶

Kunnanvaltuusto 14.7.1930. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

⁴⁷

Salmin suojeluskunta. SArk 916/8. Kansallisarkisto.

KUVA: SALMIN SUOJELUSKUNNAN KYLÄOSASTOJEN VÄLINEN KIERTOPALKINTO KAHDENKYMMENTEN KILOMETRIN HIIHDOSSA. KIERTOPALKINNON OLI LAHJOITTANUT SALMIN OSUUSLIIKE.

Suojeluskunnassa harrastettiin urheilua ja musiikkia. Suojeluskunnan soittokunta perustettiin vuonna 1932. Soittokunnalle hankittiin torvet, ja se aloitti esiintymiset vapunpäivänä 1932. Salmin suojeluskunnan Mieskuoro perustettiin puolestaan vuoden 1935 lopulla. Puuhamiehenä oli Vilho Nissinen, joka valittiin kuoron johtokunnan puheenjohtajaksi. Itse kuoron johtajaksi tuli Urho Elfvengren.⁴⁸

⁴⁸

Salmin suojeluskunta. SArk 916/8. Kansallisarkisto.

KUVA: SUOJELUSKUNTALAISIA, LOTTIA JA MUUTA VÄKEÄ VAPAUSSODAN SANKARIPATSAALLA. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

1930-luvun loppuvuosina keksittiin hyvä rahanansaintakeino: elokuvien esittäminen. Idea lienee saatu jostakin pitäjän ulkopuolelta, sillä vastaavaa toimintaa oli muuallakin maassa. Avajaisnäytäntö oli 15.8.1936, ja jo tässä näytännössä oli sali ”aivan täynnä”. Seuraavan vuoden vuosikertomuksessa voitiin todeta elokuvien olleen erinomainen tulonlähde. Kyseisenä vuonna puhdasta tuloa niistä oli saatu yli 77 000 markkaa. Esitettyjä filmejä oli ollut yhteensä 51, niistä seitsemän kotimaisia elokuvia.⁴⁹

Lotta Svärd

Ensimmäinen Lotta Svärd –yhdistys Salmin kunnan alueelle perustettiin tietävästi Työmpäisiin, jonka kansakoululla pidettiin marraskuun kuudentena päivänä 1919 Lotta-Svärd yhdistyksen perustava kokous. Tähän yhdistykseen liittyi saman tien 20 jäsentä,⁵⁰ mutta sen myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. On mahdollista, että toiminta lopahti melko pian tai että se jatkui vaimeana ja epämuodollisena suojeluskunnan tukemisena.

Koko Salmin Lotta Svärd –paikallisosasto perustettiin vasta vuonna 1922. Tähän lienee vaikuttanut se, että edellisenä vuonna (1921) oli perustettu valtakunnallinen Lotta Svärd –järjestö, mikä antoi innokkeen monien paikallisosastojen perustamiseen eri puolille Suomea. Salmin paikallisosastoa oli

⁴⁹ Salmin suojeluskunta. SArk 916/8. Kansallisarkisto.

⁵⁰ Salmin suojeluskunta. SArk 915/4. Kansallisarkisto.

perustamassa Fanni Luukkonen, joka toimi tuohon aikaan Sortavalassa opettajana ja josta sittemmin tuli koko Lotta Svärdin pitkäaikaisin puheenjohtaja ja jopa eräänlainen henkilöitymä.

1920-luvun vuosista ei Salmin lottien osalta juuri ole tietoja; sota-arkistossa (nyk. osa kansallisarkistoa) säilytettävä Lotta Svärdin arkisto sisältää Salmin osalta asiakirjoja lähinnä jatkosodan vuosilta. Piirin paperien yhteydessä⁵¹ on kuitenkin säilynyt vuosikertomuksia 1930-luvulta, ja ne valaisevat toiminnan luonnetta ja laajuutta jonkin verran.

Kyläosastojen perustaminen aloitettiin Salmissa vasta 1930-luvulla: ensimmäinen kyläosasto perustettiin Manssilaan, siis aivan rajalle, 29.10.1933. Orusjärvelle kyläosasto saatiin aikaan 18.3.1934 ja Mantsinsaarelle 6.1.1935. Uuteenkylään saatiin kyläosasto niin ikään aikaiseksi tammikuussa 1935. Vuonna 1935 perustettiin tyttöosasto, johon liittyi noin 70 tyttöä. Vuonna 1935 koko paikallisosastossa oli toimivia jäseniä 132 ja kannattavia 11.

Paikallisosaston varsinainen toimipaikka oli tietenkin Tulema, jossa myös pitäjän suojeluskunnan keskuspaikka sijaitsi. Tulemalla vietettiin Salmin lottien kymmenvuotisjuhlat vuonna 1932. Juhlat alkoivat jumalanpalveluksella Tuleman kreikkalaiskatolisessa kirkossa, jossa 20 lottaa antoi samalla lottalupauksen. Jumalanpalveluksen jälkeen siirryttiin sankarihaudalle sekä edelleen suojeluskuntatalolle, jossa tarjottiin juhlalounas. Illalla oli vielä juhlailtamat, joita tosin häiritsti ukonilma. – Kymmenvuotisjuhlansa kunniaksi lotat päättivät lahjoittaa suojeluskunnalle 5 000 markkaa torvien ostoa varten.

⁵¹

Ks. Lotta Svärd B:407. Lotta Svärd –järjestön arkisto. Kansallisarkisto.

Muilta osin Salmin lottien toiminta oli hyvin samansuuntaista kuin muuallakin Suomessa: suojeluskuntien muonittamista, varainkeruuta, ompeluseuroja, iltamien pitoa jne. Jäsenmaksu oli alkuun 10 markkaa toimivilta ja 25 markkaa kannattavilta, kunnes ensin mainittujen osalta maksu alennettiin 5 markkaan. Lottien toimintaan sota-aikana palataan jäljempänä.

Salmin rajavartiosto

Kun raja Venäjää vastaan sulkeutui vuosien 1917 – 1920 tapahtumien seurauksena, salmilaisilta katkesi luonnollinen yhteys Venäjän puoleiseen Aunukseen – seutuun, joka oli heille monilla tavoin läheinen. Erityisen outoon asemaan jäivät ns. Hyrsylän mutkan kylät (Ignoila ja Hyrsylä), jotka kuuluivat Salmiin. Aiemmin näistä kylistä oli voitu asioida suoraan Salmiin valtakunnanrajasta välittämättä, mutta nyt väliin tuli täysin suljettu alue. Siten onkin luonnollista, että nämä kylät siirrettiin 1930-luvun alussa kuulumaan Suojärven kuntaan.

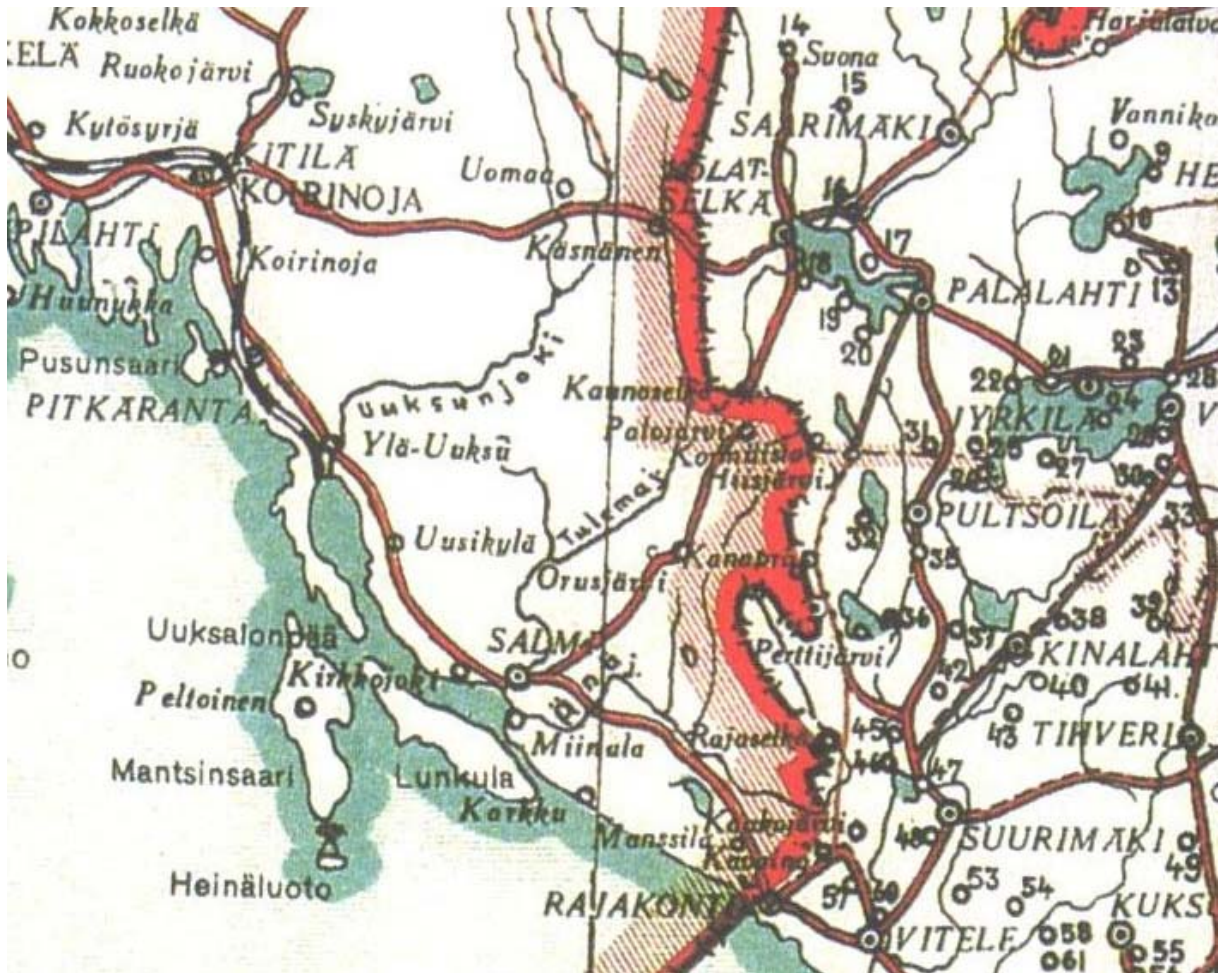
Raja – toisin sanoen valtakunnanraja varsinaisessa merkityksessään – piti Suomen itsenäistyttyä merkitä ja tietenkin myös valvoa. Raja ei tosin ollut maastossa mitenkään selvästi merkitty, vaan rajapaaluja oli melko harvassa.⁵² Tästä syystä paitsi tahallisia myös tahattomia rajanylityksiä sattui silloin tällöin. Rajapyykkejä ja –paaluja oli melko vähän, ja yleensäkin raja, joka raivattiin vuonna 1934, oli havaittavissa vain tiheää ja korkeaa metsää kasvavassa maastossa. Vielä pitkään Suomen itsenäistymisen jälkeenkin raja oli suurelta osalta olemattomasti maastoon merkitty. Sekä umpeenkasvaneissa metsissä että pienten vesiesteiden kohdalla sen ylittäminen oli helppoa. Siten rajan vartiointi oli pitkään melko tehotonta. Kun rajalinjana autonomian aikana oli ollut muutaman metrin levyinen lähes umpeen kasvanut rajalinja, mitätön puro tai joki, tehokas rajan valvonta oli aluksi lähes mahdotonta.⁵³

Seutua tuntemattomalla oli varsin usein riski joutua Venäjän alueelle siitä yksinkertaisesta syystä, ettei hän voinut löytää maastosta selvää merkkiä siitä, missä Suomi loppui ja missä Neuvostoliitto alkoi.⁵⁴

⁵² Ks. esim. Pajunen, Matti, Hautavaaran mutka. Idän Vartio N:o 11/1925: ”Itäraja on taas metsittynyt ja umpeen kasvanut ja kaipaisi selventämistä, kun rajan takana on vallaton naapuri.”

⁵³ Ks. Hämynen 1993, s. 190.

⁵⁴ Enckell, s. 80.

KARTTA: SALMIN KUNNAN ITÄRAJA, JOKA OLI SAMALLA OSA VALTAKUNNAN ITÄRAJAA.

Vain Manssilan luona, jossa maantie ylitti rajan, oli selvät rajamerkit. Enckell kertoo matkakuvauksessaan:

”Heti Manssilan itäpuolella raja seuraa vanhaa, Salmista Aunukseen johtavaa maantietä. Tie kulkee meidän puolellamme, mutta oikealla, aidan takana sijaitsevat pellot kuuluvat Neuvosto-Venäjään. Kuljettuasi noin kilometrin verran saavut korkeiden, kaksinkertaisten veräjien eteen, joita ei avata milloinkaan. Kivenheiton päässä on lähin Aunuksen kylä, Rajakontu.”⁵⁵

KUVA: RAJA-AITA SUOMEN JA NEUVOSTOLIITON VÄLILLÄ MANSSELASSA. AIDAN OIKEALTA PUOLEN ALKOI NEUVOSTOLIITTO. KUVA: KARI TERHON ARKISTO.

Rajavartiolaitos sai alkunsa siten, että vapaussodan jälkeen koko pitkä itäraja jaettiin osiin, joista erään muodosti väli Hiisjärveltä (Salmin pohjoisosassa sijainnut järvi) Laatokkaan. Oloihin perehtyneet paikkakuntalaiset, pääasiassa suojeluskuntalaiset, huolehtivat rajan vartioinnista elokuuhun 1918, jolloin vakinainen sotaväki otti tehtävän hoitaakseen.⁵⁶

Rajavartiotyön järjestäminen oli kuitenkin pitkään epäselvällä ja väliaikaiselta tuntuneella pohjalla. Tästä syystä juuri mihinkään hankintoihinkaan ei uskallettu ryhtyä, koska pitkään aikaan ei tiedetty, miten uuden itärajan vartiointi lopulta järjestettäisiin. ”Näinä aikoina pohdittiin sekä sanomalehdissä että muutenkin rajavartiointin järjestelyä. Lähdettiin yleensä siitä, että silloinen tilanne oli väliaikainen ja että olosuhteet pian muuttuisivat suunnilleen samanlaisiksi kuin esim. ruotsinvastaisella rajalla, kaupankäyntineen ja muine kanssakäymisineen.”⁵⁷

Tilanne Neuvostoliiton vastaisella rajalla ei koskaan muuttunut tällaiseksi, vaan raja oli ja pysyi tiukasti suljettuna. Sitä, miten ja minkä tahon – vakinaisen armeijan, suojeluskuntien, tullilaitoksen⁵⁸ vai kaikkien näiden kolmen toimesta - rajan vartiointi ja valvonta lopulta hoidettaisiin, ei kuitenkaan pitkään aikaan osattu päättää valtiollaan taholta, vaan rajavartiostojen toiminta jatkui väliaikaisena vuodesta toiseen. Eduskunta myönsi vuosittain tähän tarkoitukseen tarpeelliset, aina suunnilleen yhtä suuret määrärahat. Vähitellen oli käynyt yleisesti selväksi, että Suomi tarvitsi pysyviä sotilaallisia rajavartiostoja, tulos, johon myöskin kaikissa muissa Neuvostoliittoon rajoittuneissa maissa oli tultu. Niinpä eduskunta hyväksyikin lain, jonka perusteella sotilaalliset rajavartiostot 1.1.1932 lähtien voitiin vakinaistaa.⁵⁹

Salmin rajavartiosto perustettiin muodollisesti jo vuoden 1919 alkupuolella. Sen pääsijoituspaikaksi tuli Pitkäranta. Rajan valvonta, joka oli ensin ollut vapaaehtoisten paikkakuntalaisten

⁵⁶ Ks. Viklund, V. A., Rajavartiolaitoksen kehitys. Teoksessa Itärajan vartijat: piirteitä rajavartiostojen 20-vuotistaipaleelta. Joensuu 1939, s. 22.

⁵⁷ Viklund, s. 31.

⁵⁸ Esim. Ruotsin ja Norjan vastaisella rajalla rajan valvonta oli kokonaan - ja pelkästään - tullihenkilökunnan huolena.

⁵⁹ Viklund, s. 39.

(suojeluskuntalaisten) ja sitten vakinaisen armeijan huolena, siirtyi siis jo tällöin Salmin rajavartiostolle. Valvottava raja-alue jaettiin kolmeksi komppania-alueeksi, jotka olivat Salmin Manssila, Uomaa (= Impilahden itäisin kylä) sekä Suojärvi.

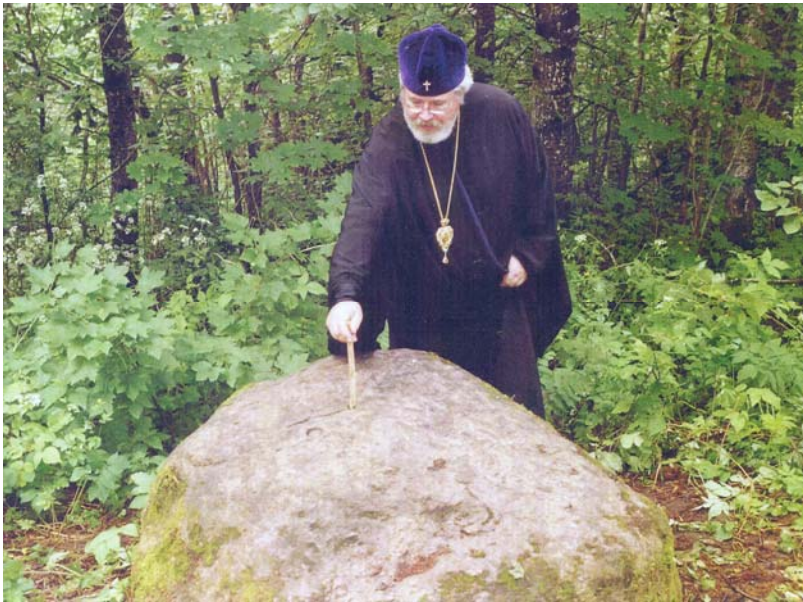

KUVA: LAPSIA SUOMEN JA NEUVOSTOLIITON VÄLISELLÄ RAJAKIVELLÄ. KUVA: RAJAMUSEO.

Tämän rajavartioston toimintaa häytti kuitenkin epäselvyys ja epävarmuus toiminnan jatkumisesta. Kaikkien suunnitelmien tunnusmerkkillisenä lähtökohtana olikin muodostettavan laitoksen väliaikaisuus: ”Kaikissa hankinnoissa oli, koskivatpa ne sitten mitä talouden haaraa hyvänsä, tarkoin pidettävä silmällä laitoksemme väliaikaista luonnetta.”⁶⁰ Vasta vuodesta 1924

⁶⁰ Taulamo, J., Muistelmia Salmin rajavartioston alkua ajoilta. Teoksessa Itärajan vartijat: piirteitä rajavartiostojen 20-vuotistaipaleelta. Joensuu 1939, s. 95- 96.

päästiin Salmin rajavartiostossa säännöllisempään ja määrätietoisempaan kehitykseen,⁶¹ vaikka toiminta pysyikin niin sanotusti väliaikaisella kannalla aina vuoteen 1932, jolloin säädettiin aiempaan mainittu laki asiasta.

KUVA: ERÄS LUKUISISTA RAJAKIVISTÄ MANSSILAN MAASTOSSA. KUVASSA ARKKIPIISPA LEO TUTKIMASSA KIVEEN HAKATTUJA MERKKEJÄ. KUVA: ARKKIPIISPA LEON ARKISTO.

Rajavartiosto oli alkuun jokseenkin heikko, eikä se kyennyt kovinkaan tehokkaasti estämään rajanylityksiä. Siten esimerkiksi ns. Aunuksen retkikunta marssi vuonna 1919 rajan yli Manssilan – Virtelän kohdalla Neuvosto-Venäjän puolelle rajavartioiden kykenemättä tekemään mitään, kuten asiasta vastannut henkilö kertoo:

”Salmin ja Suojärven rajoille asetetuille vartiostoni komppanioille olin niitä sinne lähettäessäni vakavasti teroitannut, että mitään henkilö- tai tavaraliikennettä rajan yli ei ole kummallekaan puolelle sallittava. Siitä huolimatta ei Salmin Manssilassa ollut vähälukuinen vartiomiestistö kyennyt estämään suuremman aseellisen joukon menoa rajan yli.”⁶²

Alkuun rajavartiolaitoksen välit paikkakuntalaisiin ja jopa paikkakunnan suojeluskuntalaisiin näyttävät olleen melko huonot. Tämä johtui siitä, että rajavartiostoon muualta tulleet eivät aina sopeutuneet tehtäväänsä, vaan ryhtyivät juopottelemaan ja eri tavoin ahdistelemaan paikallista väestöä. Jopa suojeluskunnan oli puututtava asiaan. Toisaalta rajavartiolaitos antoi apua paikalliselle väestölle, mm. tulipalojen sammutukseen⁶³ ja erilaisiin ensiaputarpeisiin. Jopa kunnanlääkärin tointa pyydettiin vuonna 1921 hoitamaan sotilaslääkäri Kallio, kun vakituista

⁶¹ Taulamo, J., s. 104.

⁶² Ks. Peltoniemi, Uuno, Suomen maarajojen vartiointi vuosina 1918 – 1939. Teoksessa Rajavartiolaitos 1919 – 1969. Mikkeli 1969, s. 79.

⁶³ Esimerkiksi Manssilan kansakoulu, joka valmistui syksyllä 1927, paloi keväällä 1928. Sammutusvälineet olivat kylässä ”alkeellisia”, ja vesikin loppui. - Tuli saatiin lopulta kuriin vasta rajavartioston ja sen omistaman moottoriruiskun avulla. Koulu paloi kuitenkin raunioiksi. Ks. Laatokka 5.4.1928.

kunnanlääkärinä ei ollut. Häntä pyydettiin käymään kerran viikossa vastaanotolla Salmissa 200 – 250 markan suuruisesta maksusta kerralla.⁶⁴

Suojeluskunta antoi alkuun apua rajan vartioinnissa. Vuoden 1922 helmikuussa esimerkiksi voitiin todeta ”bolscheviikkien” käyneen ryöstöretkillä Suomen puolella. Erityisesti Laatokan jään kautta ennustettiin ja pelättiin tulevan uusia ryöstöretkiä. Rajavartiostolla ei ollut voimavaroja koko rajan valvomiseen. Tästä syystä suojeluskunta päätti asettaa Tulemalle 40 – 50 miehen vahvuisen joukko-osaston ”pysyväiseksi ainakin kesän tuloon saakka”. Kyseisen joukko-osaston oli tarkoitus olla yllätyksen sattuessa rajavartioston apuna.⁶⁵

Kuten muuallakin itärajalta myös Salmissa sattui aseellisia yhteenottoja ja välikohtauksia venäläisten kanssa, ja muutama rajasotamies kuoli niiden yhteydessä. Esim. Salmin Tulemalta kotoisin ollut Arssi Jormalainen kuoli venäläisten ampumista luodeista Manssilan kylän Kauhunlaaksossa vuonna 1922.⁶⁶ ”Oli isänmaataan yli kaiken rakastava ja sen vihollisia pelkäämätön rajamies”, todettiin hänestä teoksessa Itärajan vartijat vuonna 1939.⁶⁷

KUVA: ARSSI JORMALAISEN MUISTOKIVI. KUVA TEOKSESTA KARJALA – MUISTOJEN MAA (OTAVA 1940).

Laatokka-lehdessä kerrottiin 7.6.1928, että ”ryssät ampuvat itärajalta yhden suomalaisen vuodessa”. Näin voimakkaaseen otsikointiin oli antanut aihetta se, että vähän aikaisemmin oli Kaunoselässä, eräällä pienellä järvellä poikineen ollut suomalainen kalastaja tullut venäläisten ”bolsheviikkien” ampumaksi. Surmansa saanut mies oli ollut yhdeksän lapsen isä. Venäläiset rajavartijat olivat vieneet miehen ruumiin omalle puolelleen, eivätkä alkuun suostuneet luovuttamaan sitä. Heidän mukaansa mies oli kalastanut rajaviivan itäpuolella.⁶⁸

⁶⁴ Kunnanvaltuusto 24.9.1921. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA.

⁶⁵ Salmin suojeluskunta. Sark 896/1. Kansallisarkisto.

⁶⁶ Juuri vuonna 1922 tapahtui rajaloukkauksia koko Salmin rajavartioston alueella: ”Rajantakainen naapuri näytti epäilyttäviä levottomuuden merkkejä. Syystalvella Suojärvelle rajan takaa tehdyt ryöstömatkat ja siellä täällä muillakin rajaosilla havaitut eleet sekä lukuisat viestit eräänlaisista joukkojen keskittämistä johtivat siihen, että v. 1922 alussa vahvistettiin rajakomppaniat kaksinkertaisiksi.” Ks. Taulamo J., s. 101.

⁶⁷ Ks. mts. 55 – 56.

⁶⁸ Laatokka 31.5.1928.

KUVAT: ORUSJÄRVEN RAJAVARTIOSTON KOIRAKOULU. KUVAT: RAJAMUSEO.

KUVA: ORUSJÄRVEN RAJAVARTIOSTON KOIRAKOULU.

Vaikka osa salmilaisista tunsivat sympatioita itään päin, suurin osa pitäjäläisistä näyttää olleen vahvasti isänmaallista väkeä. Salmassa tiedostettiin pitäjän asema eräänä Suomen reunimmaisista pitäjistä Neuvostoliittoa vastaan. Voimakas isänmaallisuus ja muuhun Suomeen päin suuntautuneisuus – uskonnollisesta ja jopa kielellisestä erosta huolimatta – näkyy olleen hallitsevana piirteenä pitäjäläisten keskuudessa.

Siten jopa rautatien saamista Salmiin perusteltiin vuonna 1928 seuraavin sanoin:

”Ja kun asiaa katsellaan vielä siltäkin kannalta, että Salmi on maamme itäisen rajan tärkeimpiä vartiopaikkoja, niin jo koko maamme ja kansamme etukin vaatisi, että rautatien tänne rakentamisellakin vaurastutettaisiin tämän paikkakunnan taloudellista elämää ja hyvinvointia, sillä senhän kaikki tiedämme, että taloudellisesti hyvinvoiva⁶⁹ ja henkisesti valveutunut väestö on maanrajan paras turva.”⁷⁰

”Jos siis tänne itäisen rajan tärkeälle vartiopaikalle tahdotaan muodostaa ja kasvattaa henkisesti kehittynyt, isänmaallisen hengen läpitunkema ja kansansa ja isänmaansa hyväksi kaikki uhraava rajanvartijaväestö, niin Läskelän – Pitkänrannan rautatie on jatkettava ensi tilassa Salmiin. Hyvillä lupauksilla ja sääliittelyillä ei rajaseudun väestöä kohoteta, se on tehtävä teoilla.”⁷¹

⁶⁹ Köyhien rajaseutulaisten tiedettiin usein helposti antautuneen erityyppiseen yhteistyöhön rajantakaisten voimien (mm. sotilaallisen tiedustelun) kanssa – ilman että tälle olisi ollut mitään ideologista syytä. Ainoa houkutin oli useimmiten raha. Tästä syystä köyhää rajaseutua koetettiin auttaa taloudellisestikin, ja maahamme perustettiin mm. Rajaseudun ystävät –niminen yhdistys tekemään tätä työtä.

⁷⁰ Ks. Pitkänrannan – Salmin rautatie. Helsinki 1928, s. 13.

⁷¹ Mts. 14.

KUVA: Manssilan kasarmin puomi ja portti.

KUVA: Manssilan kasarmissa toimi Salmin rajavartioston 1. komppania, 1/SR. Vasemmanpuoleisessa rakennuksessa toimi aikanaan venäläistämiskoulu.

Salmi Suomen itsenäistyttyä ja seudun kulttuurinen lähentäminen muuhun Suomeen

Suomen itsenäistyttyä Salmiin – kuten muuhunkin Raja-Karjalaan – kiinnitettiin erityistä huomiota. Alue haluttiin liittää mahdollisimman tehokkaasti muuhun Suomeen, ja tämä näkyy melko hyvin onnistuneenkin; paikkakunnan hankkeet ja harrastukset olivat hyvin samansuuntaiset kuin missä tahansa muussa maamme pitäjässä. Edelleen asiaan vaikutti ortodoksisen kirkon kansallistuminen, mm. suomenkielisten jumalanpalvelusten käyttöönotto sekä länsimaiseen ajanlaskuun siirtyminen. Venäläistämisyhkimyksiä ajanut Karjalan Veljeskunta lakkasi toimimasta, kun taas sen vastavoimana toiminut kansallismielinen Pyhien Sergein ja Hermanin Veljeskunta saattoi aloittaa toimintansa uudelleen. Myös sen lehti, Aamun Koitto, alkoi ilmestyä jälleen.⁷²

⁷²

Railas, s. 86.

Tavoitteena oli siis integroida rajaseutu mahdollisimman likeisesti omaan isänmaahansa. Tämä integrointi onnistuikin melkoisen hyvin, sillä Salmassa tulivat jokseenkin samat asiat ja ilmiöt ”ajan kuvaa” hallitseviksi kuin muuallakin Suomessa. Tavallaan on yllättävää, miten isänmaallinen pitäjä Salmista tuli itsenäisyyden aikana – ja jo vuoden 1918 tapausten yhteydessä. Esimerkiksi Salmassa ennen sotia luterilaisena pappina toiminut M. Huhtinen muistaa eräässä haastattelussaan, että ”tavattoman isänmaallinen henki siellä oli” ja että myös nuorempi ortodoksinen papisto eli suomalaisuusaatteen hengessä.⁷³

Tämän käänöpuolena kiihtyi vanhan omaperäisen kulttuurin häviö ja jopa sen halveksiminenkin – mitä kylläkin tapahtui muissakin Suomen maakunnissa; vanhat tavat, vaatteet, uskomukset jne. alettiin kokea aikansa eläneiksi. Siten esimerkiksi tunnetun Nastja Rantsin kerrontaan ei hänen lähiympäristönsä tiettävästi suhtautunut ainakaan enää 1920 – 1930-luvuilla kovin arvostavasti, vaikka suomalaisten kansatieteilijöiden mukaan kyseessä oli todellinen löytö. Paikallisista salmilaisista ainakin jotkut pitivät Nastja Rantsia jopa lapsellisena ihmisenä, jonka kertomuksia ei otettu tosissaan. Mahdollisesti tähän liittyi Rantsin perinteen selkeä itäinen eli aunukselainen leima, joka ehkä alettiin vähitellen kokea vieraaksi ja oudoksi Suomeen kuuluneessa Salmassa.⁷⁴

Joka tapauksessa rajaseutujen ”poikkeavuus” tiedettiin ja tiedostettiin, mistä syystä rajaseutujen muuhun maahan integroimisen eteen tehtiin poikkeuksellisen paljon työtä. Sellaiset joukkojärjestöt kuin nuorisoseurat, suojeluskunnat, Lotta Svärd ja martat levittivät isänmaallisuuden aatetta tehokkaasti – kansakoulusta puhumattakaan. Tässä yhteydessä voidaan myös mainita eräästä mielenkiintoisesta hankkeesta ja henkilöstä, tuomari Eduard Polónista, joka tuki suurin rahallisin lahjoituksin Salmin kihlakunnan (Raja-Karjalan) marttatyötä. – Hän teki tämän monesta eri syystä, mutta eräs keskeisimpiä vaikuttimia oli juuri Raja-Karjalan henkinen sitominen lujemmin muuhun Suomeen:

”Se, että kuuluisa teollisuusmies keskitti huolenpitoaan noin avarakätisesti maan syrjäisimpiin, henkisesti ja aineellisesti heikoimpiin seutuihin, johtuu lahjoittajan selvästä näkemyksestä ja hyvästä sydäimestä. Itärajan pitäjien alttius epäisänmaallisille vaikutteille oli tuomari Polónin mieltä ehkä enimmin askarruttanut kysymys. Koska hän oivalsi, että taloudellinen kohentuminen herättäisi noilla seuduilla isänmaallisen valveutumisen, hän teki nuo suuret lahjoitukset.”⁷⁵

Raja-Karjala sai heti itsenäistymisen jälkeen melko paljon huomiota ns. Aunuksen retken johdosta. Salmin ja Suojärven pitäjät julistettiin valtionhoitaja Mannerheimin allekirjoittamalla julistuskirjalla sotatilaan 9.7.1919.⁷⁶ Sotatilaan julistaminen johtui siitä, että kyseisten pitäjien kautta oli Suomesta lähtenyt vapaaehtoisia Aunuksen saman vuoden keväällä. Vapaaehtoisten suomalaisten sotaretki oli kääntynyt pian tappiolliseksi, ja Neuvosto-Venäjän⁷⁷ ajateltiin kostoksi hyökkäävän pian näiden pitäjien kautta Suomeen. Näin ei kuitenkaan käynyt, sillä Neuvosto-Venäjällä oli tuohon muutenkin kylliksi vihollisia, kuten maan tuolloinen sotaministeri Trotski asian totesi.⁷⁸ Virallisesti sotatila

⁷³ Ks. M. Huhtisen haastattelu. Kirkollisen kansanperinteen arkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

⁷⁴ Järvinen, s. 86.

⁷⁵ Pelkonen, Elna 1958, s. 58.

⁷⁶ Ks. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1919. Helsinki 1920. N:o 91/1919.

⁷⁷ Termiä ”Neuvosto-Venäjä” käytettiin etenkin vuosina 1917 – 1921 neuvostojen eli bolshevikien hallintaan joutuneesta Venäjästä, vastakohtana vanhalle tsaarin Venäjälle. Sittemmin maan nimeksi tuli Neuvostoliitto, mutta termiä Neuvosto-Venäjä käytettiin melko yleisesti vielä pitkään rinnan sen kanssa.

⁷⁸ Peltoniemi 1969, s. 80.

Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä päättyi Tarton rauhansopimukseen 1920, vaikka vielä sen jälkeenkin rajantakaisessa Karjalassa esiintyi kansannousuja, joita Suomen puolelta (yksityisesti) tuettiin.

Sotatilaan julistamisesta seurasi se, että Salmiin ja Suojärvelle oli sijoitettava runsaasti sotaväkeä, jonka majoittamisesta oli näillä paikkakunnilla paljon huolta, vaikka sotaväkeä voitiinkin sijoittaa mm. valtion omistukseen siirtyneiden entisten venäläistämiskoulujen tiloihin. Jossain määrin sotilaiden käytös paikkakunnalla aiheutti kitkaa, sillä osa ikävystyi, rupesi elämään siivottomasti ja suhtautui alueen väestöön ylenkatseellisesti. Toisaalta sotaväen tulo paikkakunnalle lähensi ja sitoi sitä konkreettisella tavalla muuhun Suomeen, samalla kun vaikutteet ja ajatukset liikkuvat puolin ja toisin. Lisäksi monille tavallisille sotilaille oleskelu ”eksoottisessa” Raja-Karjalassa oli – sotatilasta huolimatta – varmasti mielenkiintoinen kokemus, joka avarsi käsitystä omasta isänmaasta ja josta kerrottiin myöhemmin myös kotopuolella.

Salmin kunnan kannalta sotatilan aiheuttama sotilasmajoitus oli taloudellisesti raskas asia. Vaikka asiasta annetun lain mukaan valtion tuli myöhemmin korvata sotilasmajoituksesta aiheutuneet kulut, asianomaisten kuntien oli ensi alkuun omista varoistaan maksettava majoituskuluja, joita varten oli perustettu erityinen rahasto Helsinkiin. Tähän rahastoon sitoutui paljon kunnan käteisvaroja, joiden takaisinsaantia ryhdyttiin heinäkuussa 1921 jo epäilemään. Kunnanvaltuuston pöytäkirjaan merkittiin, että

”kun valtion sotaväen majoitukseen käytettyjä kunnanvaroja - - on - - kieltäydytty - - suorittamasta [kunnalle takaisin] ja kun Salmin kunta ei liene velvollinen yksin kärsimään koko maata koskevan sotaväen majoituksista, niin päätettiin tämä kunnan saatava hakea ulos valtiolta oikeudellista tietä”.⁷⁹

Kun sotilasmajoitukseen sitoutuneita rahoja ei ollut saatu takaisin, ainakaan riittävän nopeasti, kunta joutui lainaamaan rahaa velkojen maksua samoin kuin ns. juoksevien asioiden hoitoa varten mm. omalta elintarvikelaentakunnaltaan, jolta otettiin vuonna 1921 ensin 24 000 markan ja sen jälkeen vielä 60 000 markan laina.⁸⁰

Epäsäännölliset olot olivat aiheuttaneet sen, että kuntaan oli aikanaan perustettu elintarvikelaentakunta, jonka toiminta oli väliin hyvin voitollistakin, vaikka voiton tuottamiseen sinänsä ei pyrittykään. Elintarvikelaentakunnan voittovaroista voitiin ottaa määrärahoja moniin tarkoituksiin aikana, jolloin kunnan rahavarat ja tulotkin olivat melko niukat. Elintarvikelaentakunta toimi heinäkuuhun 1921, jolloin valtuustossa todettiin yksimielisesti, ettei elintarvikelaentakunnan toiminta vastannut enää tarkoitustaan. Lisäksi sen toiminta oli alkanut tuottaa tappiota. Tästä syystä se päätettiin lakkauttaa ja varat tallettaa omaksi rahastokseen pankkiin.⁸¹

Raja-Karjalaan kiinnitettiin Suomen itsenäistyttyä paljon huomiota, joka oli muutakin kuin puhtaasti sotilaallista (tai romanttis-kansatieteellistä) laatua. Rajaseudut tuli sitoa taloudellisesti ja henkisesti valtakunnan kokonaisuuteen. Tämä oli sinänsä piirre ja pyrkimys, joka oli vallalla monissa Euroopan maissa maailmansotien välisenä aikana. Rajaseudut, varsinkin jos ne olivat hiukankaan ”epäkansallisten” piirteiden leimaamat, joutuivat erityisiksi silmätikuiksi. Myös Neuvostoliitossa joutuivat monet vähemmistökansallisuudet – selkeimpänä esimerkkinä lähialueeltamme inkeriläiset – erityyppisten toimenpiteitten kohteeksi.

⁷⁹ Kunnanvaltuusto 20.7.1921. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:1. MMA.

⁸⁰ Kunnanvaltuusto 21.6.1921. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:1. MMA.

⁸¹ Kunnanvaltuusto 20.7.1921. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:1. MMA.

Suomen raja-alueista – ja vieläpä juuri uhkaavaksi koetulla idän suunnalla - selväpiirteisimminkin muusta valtakunnasta poikenneen alueen muodosti Raja-Karjala. Siten sen kytkeminen muuhun Suomeen otettiin erityisen huomion kohteeksi.⁸² Koululaitoksella oli erityisen tärkeä tehtävä tässä lähentämistyössä, sillä juuri nousevasta polvesta oli helpointa aloittaa asenteitten ja ajattelutapojen muokkaus.

Raja-Karjala näkyikin vahvasti lähentyneen muuta Suomea itsenäisyyden kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Erikseen mainittakoon, että lähentymiseen vaikutti myös kreikkalaiskatolisen kirkon kansallistuminen (mm. ajanlaskun muutos ja jumalanpalvelusten suomenkielistyminen) – samoin kuin sukunimien suomalaistaminen Salmissakin. Koko prosessi, ts. kulttuurinen lähentyminen muuhun Suomeen, tapahtui hyvin kitkattomasti ja rauhallisesti, eikä seudulla esiintynyt tähän liittyneitä riitoja – ei esimerkiksi riitaa luterilaisen ja ortodoksisen väestön välillä, vaikka Salmi oli kantaväestöltään ortodoksinen ja edelleen Raja-Karjalankin pitäjistä vahvimmin ortodoksinen.

Oma vaikutuksensa lähentymiseen muun Suomen kanssa oli monilla yhdistyksillä, joita Salmiin alkoi syntyä 1900-luvun alkupuolella ja joita tuli lisää itsenäisyyden aikana. Edellä on jo mainittu mm. nuorisoseurat, työväenyhdistykset ja suojeluskunnat. Mutta myös muita yhdistyksiä ja yhtymiä syntyi ja perustettiin Salmiinkin. Nämä yhdistykset kytkivät paikkakuntaa muualla Suomessa tapahtuneeseen kehitykseen.

Eräs niistä oli marttatoiminta, joka tuli Salmiin tietävästi vasta itsenäistymisvuonna 1917. Jo tätä aiemmin marttatoimintaa oli ollut Impilahdella,⁸³ jonka kautta monet yhdistykset saapuivat lopulta Salmiinkin. Useimmiten nämä yhdistykset olivat – ainakin alkuun – luterilaisen väestön suosiossa: ”Osa alueen väestöstä pyrki säilyttämään omat ortodoksiset perinteensä”, marttoja tutkinut Anne Ollila toteaa, ”näin ollen uudistushankkeisiin ja suomalaistumiseen ei suhtauduttu myönteisesti, vaan ne hyväksyttiin välttämättömänä pahana.”⁸⁴ Elna Pelkonen toteaa – yllättävän voimakkaastikin – aivan saman: ”kirkonkylän [= Tuleman] marttayhdistyksen johtokunnan ja muitten jäsenten nimiluettelosta huomaa, että yhdistykseen eivät syntyperäiset salmilaiset kuuluneet”.⁸⁵

Marttatoiminnalla pyrittiin sivistämään, kasvattamaan ja ohjaamaan naisia sekä isänmaalliseen ajattelutapaan että erilaisiin kodinhoidollisiin taitoihin, jotta heistä olisi tullut taitavia, taloudellisia ja muutenkin esimerkillisiä perheenemäntiä. Toiminta sai vähitellen yllättävänkin suuren suosion.⁸⁶ Kirkonkylän yhdistys pysyi kuitenkin ortodoksiemännille jossain määrin vieraana, eikä sen toiminta muodostunut huomion arvoiseksi, Elna Pelkonen kertoo. Sen sijaan Lunkulansaaren marttayhdistys kokosi piiriinsä saaren naiset pikku mökkien emäntiä myöten.⁸⁷

⁸² Nevalainen, s. 370 - 371.

⁸³ Ks. esim. kartta Anne Ollilan teoksessa sivulla 73.

⁸⁴ Ollila, s. 299.

⁸⁵ Pelkonen, Elna 1958, s. 119.

⁸⁶ Anni Viljanto mainitsee (s. 129), että marttoja olisi ollut Salmissa ”yli 500”. Luku saattaa kuitenkin olla liioiteltu. Lisäksi epäselväksi jää, minkä vuoden tilannetta se kuvaa. – Samoin epäselväksi jää sivulla 132 oleva maininta marttojen arkiston tuhoutumisesta (ts. tarkoitetaanko tällä kaikkia Salmin marttoja vai vain Lunkulansaaren marttayhdistystä). Joka tapauksessa marttojen arkistoissa on Salmista hyvin vähän tietoja, mikä käy ilmi myös Anne Ollilan väitöskirjasta.

⁸⁷ Pelkonen, Elna 1958, s. 119.

Ensimmäinen marttayhdistys perustettiin jo 1917 Tulemalle, mutta sen toiminnasta on ristiriitaisia tietoja; kuten edellä esitettiin, Tuleman marttayhdistys ei liene (myöhemmin) ollut yhtä suosittu kuin muiden kylien. Toisaalta kuitenkin Salmin kunnanvaltuusto myönsi Salmin marttayhdistykselle vuoden 1925 lopulla tuhannen markan avustuksen sillä ehdolla, että yhdistys laittaisi mallikasvitarhan Tuleman kansakoulun tontille. Lisäksi esitettiin toivomus, että yhdistyksen neuvoja näyttäisi tehtävät kasvitarhojen perustamiseksi myös käytännöllisesti.⁸⁸

Mantsinsaarelle perustettiin vuonna 1917 marttayhdistys erään kotitalousopettajan aloitteesta. Mantsinsaarella toiminta oli kuitenkin alkuun katkonaista ja hapuilevaa, sillä siitä kerrotaan, että se käynnistyi vuonna 1930 ikään kuin uudelleen. Aluksi toimittiin itsenäisenä yhdistyksenä ja vuodesta 1932 kerhotoimintana Lunkulansaaren marttayhdistyksen osana. Vuonna 1934 Salmissa toimi kaksi marttayhdistystä, Tuleman ja Lunkulansaaren.⁸⁹ Vuonna 1937⁹⁰ Mantsinsaaren oma marttayhdistys rekisteröitiin kuitenkin uudelleen,⁹¹ joten 1930-luvun loppuvuosina yhdistyksiä oli kolme.

Aiempana mainitut nuorisoseurat jatkoivat toimintaansa itsenäisyyden aikanakin, ja uusia syntyi. Vuonna 1939 Salmissa oli tiettävästi kahdeksan nuorisoseuraa.⁹² Ne sijaitsivat seuraavissa kylissä: Kirkkojoki, Lunkulansaari, Manssila, Orusjärvi, Rajaselkä, Uuksalonpää, Uuku ja Varpaselkä. Ainakin eräillä Salmin nuorisoseuroilla oli tiettävästi oma kirjasto, urheilukenttä ja jopa oma talo.⁹³

Tiedot useimpien nuorisoseurojen toiminnasta katosivat tai tuhoutuivat viime sotien yhteydessä. Seuraavassa on kuvaus Manssilassa toimineen Rajakivi-nimisen nuorisoseuran vaiheista. Kuvaus on kirjoitettu 1970-luvulla, ts. aikana, jolloin elossa oli vielä vanhemmankin polven nuorisoseuralaisia.

Manssilan nuorisoseura Rajakivi ry⁹⁴

Yleistä

Santeri Alkion Pohjanmaalla alulle panema nuorisoseura-aate levisi kuin kulovalkea ympäri Suomenmaan. Tämä nuorison käyttäytymistä parantava aate tavoitti Salmin pitäjän ja kotikylämme Manssilan. Vuonna 1905 lausuttiin Manssilan nuorisoseuran syntysanat.

Näin tämä kansan hyvien käytöstapojen ja kansan kulttuurin perussiemen oli kylvetty kotikylämme muhevaan ja hyvin kasvavaan peltoon. Seuran nimeksi oli valittu "Rajakivi". Voiko sen sopivampaa nimeä löytää, sillä olihan kotikylämme kaukaisen Stolbovan rauhan rajakylä ja sen rauhan rajapyykit olivat itärajamme rajamerkkeinä.

⁸⁸ Kunnanvaltuusto 28. ja 29.12.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

⁸⁹ Sourander, s. 227.

⁹⁰ Anni Viljannon teoksessa (s. 131) vuodeksi on merkitty 1932: "V. 1932 erosi Mantsinsaari omaksi yhdistykseksi - -."

⁹¹ Ks. Hämäläinen, Kaija, Marttayhdistyksen toiminta. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 346 – 347.

⁹² Tulemalta nuorisoseura oli jo "nukahtanut".

⁹³ Viljanto, s. 126 – 127.

⁹⁴ Kuvauksen on laatinut Arvi Karvonen ja se on esitetty seuran 70-vuotisjuhlassa vuonna 1975. Tekstiä on lyhennetty ja muokattu.

Toiminta

Kaikki tilaisuudet pidettiin vanhalla kansakoululla, tosin arvokkaalla ohjelmalla, mutta ilman tanssia. Siihen aikaan kansakouluissa tanssiminen olisi ollut pyhään häpäisemistä ja sehän ei voinut tulla kysymykseen. Oman toimintatalon pystyttäminen iti seuran johdon mielessä varmaan usean vuoden aikana. Sitten vuonna 1925 päätettiin ryhtyä tositoimiin ja rakentaa oma talo seurallemme.

Pidettiin hirsitalkoot, mikä tarkoitti, että jokaisesta talosta, joka omisti metsiä, tuli tuoda hirsi talosta ja paremmista kaksikin. Talkoohenki oli niin voimakas, että näin saatiin rakennuspuutavara kootuksi yhdellä kertaa. Vuonna 1926 aloitettiin rakentaminen.

Syksy oli tulossa ja tarkoitus oli, että vuonna 1926 Miikkulan päivän praasniekat juhlittaisiin jo oman kurkihirren alla. Niin sitten kävikin, vaikka vesikatto vielä puuttui, eikä lämmitystäkään vielä ollut. Seuraavana vuonna saatiin sitten vesikatto päälle. Kattaminen suoritettiin tietysti talkootyönä, ja katto oli pärekatto.

Seuran toiminta vilkastui huomattavasti, kun oma talo oli saatu pystyyn. Ohjelmaan kuului edelleenkin Valassin ja Miikkulan praasniekkojen järjestäminen. Muutakin toimintaa toki oli. Näytelmät Minna Canthin Anna-Liisa ja karjalankielinen "sulhastus" Salmin murteella sekä näytelmä Roinilan talossa olivat ehkä merkittävimmät esitykset. Lisäksi joka talvi järjestettiin hiihtokilpailut miesten, nuorten ja naisten sarjoissa.

Näin seuramme toiminta jatkui aina kohtalokkaaseen syksyyn 1939 saakka, joka sitten yhdellä iskulla muutti kaiken elämän menon rajakylässä. Tuli liikekannallepano ja evakuointi ja kaiken päälle ankara talvisota, joka päätti sillä kertaa seuramme kaiken toiminnan. Kotiseudulle jäi myös seuramme koko arkisto arvokkaine tietoineen.

Tuli jatkosota 1941 ja kotipitäjämme asukkaat saivat tilaisuuden taas palata takaisin kotikonnuilleen. Ihme oli tapahtunut, kun seuramme talo oli jäänyt pystyyn ja suhteellisen ehjäksi. Tosin kaikki ikkunat ja ovet olivat säpäleinä, mutta muuten kaikki oli vielä kuntoon saatettavissa. Vuonna 1942 syksyllä alkoi seuramme toiminta hiljalleen virota.

Sitten tuli vuoden 1944 kesä ja sen seuraukset vielä hyvin muistamme. Manssilan nuorisoseurakin muutti Pielavedelle.

Useita tuhansia karjalaisia seuroja ja yhdistyksiä on kuollut Karjalan kansan siirtyessä uusille asuinsijoille. Manssilikko voi olla ylpeä siitä, että sen "Rajakivi" on ollut kovaa graniittia ja että se on kestänyt kaikki tuulet ja tuiskut murenematta.

Lopuksi kiittäisin Seuramme nykyjohtoa siitä, että olette herättäneet takaisin henkiin Valassin praasniekan perinteet. Se on jos mikään suuri kulttuuriteko kotikylämme Manssilan perinteiden ja sen tapojen esiintuomiseksi ja niiden muistelemiseksi

Pitäkää omintakeista karjalaisuuttamme yllä, vaikka kotikylämme onkin kaukana, mutta sen näkymät asuvat ja ovat lähtemättömästi sydämissämme, hellikäämme niitä rakkaita muistoja kukin omassa sydämessämme.

Korkein Isänmaatamme varjelkoon.

Arvi Karvonen

Nuorison vapaa-ajasta kilpailivat myös muut tahot kuten partio, suojeluskuntien poikatoiminta ja lottien pikkulottatoiminta. Myös opintokerhot⁹⁵ toimivat Salmissa vilkkaasti, ja niiden määrä kasvoi kahden itsenäisyyden vuosikymmenen aikana, siten että vuonna 1939 niitä oli Salmissa 19 kappaletta. Jäseniä niissä oli tuolloin 348.⁹⁶

RAJA-KARJALAINEN KOTISEUTUILTA	
17. 6. 1944 klo 19, ³⁰	
»KARJALANI RAHVAS»	laulammo yhtes
»TULGUA TERVEH»	Faina Pitkänen
»KARJALAN KUMBUSILL»	laulammo yhtes
SALMIN TERVEHTYYS JUHLARAHVAHAL	kunnanpäällikkö V. Mensonen
KANNEL HELÄJÄIJ	— —
NYGÖI KUULEMMO SALMIN MENNYSIS AJOIS	kapt. P. Vasko
»NOUZE, RIENDÄ TUATOIN KIELI»	laulammo yhtes
LÄHTEMMÖ PAGISEMAH	
»USJAST TULLOOP MIUL AIKA ETTEE»	opett. Pirkko Hernberg
SELOSTUS SEURAAVASTA NÄYTELMÄSTÄ ..	opett. Pauli Pirtola
»HOPEARISTI»	III. osa. Perämaan opintokerholaiset.
Raja-Karjalainen näytelmä, kirj. Laura Soinne.	
LÄHTEMMÖ PAGISEMAH	
»VANHA SALMI SULHASTAMAS»	Perämaan, Karkun, Manssilan, Miinan, Rajaselän ja Työmpäisten vanhat ja nuoret
»KARJALAN TERMÄSILL»	laulammo yhtes
LÄHTEMMÖ IÄRES»	

KUVA: ISÄNMAALLISTA KOTISEUTUTOIMINTAA PIDETTIIN SALMISSAKIN YLLÄ MM. NUORISOSEUROJEN JA OPINTOKERHOLAISTEN VOIMIN. OMA KIELI OLI KÄYTÖSSÄ MONISSA JUHLISSA JA TILAISUUKSISSA, KUTEN TÄSTÄKIN JUHLAOHJELMASTA NÄKYY.

⁹⁵ Opintokerhojen toimintaa koordinoimaan, edistämään ja ohjaamaan perustettiin vuonna 1925 Raja-Karjalan Sivistysliitto, joka pyrki muillakin tavoin (mm. esitelmätilaisuuksia järjestämällä) toimimaan kansansivistyksen hyväksi. Liiton kotipaikka oli Impilahti, ja sen toiminta-alueeseen kuuluivat Salmin ja Sortavalan kihlakunnat. Liiton äänenkannattaja oli vuonna 1935 perustettu Nuori Karjala -lehti. Liittoon kuului mainittuna vuonna 118 opintokerhoa, ja jäseniä niissä oli vajaa 2 000.

⁹⁶ Viljanto, s. 122.

Kaksi itsenäisyyden vuosikymmentä

Sähköä Salmiin

Salmin ensimmäinen merkittävä sähköntuottaja lienee ollut Hosainoffin sahan yhteyteen perustettu sähkölaitos. Tulemajoen suulla sijainnut saha ja sen yhteydessä toimineet valimo, kuivaamo, verstaas ja paja tarvitsivat sähköä, mutta lisäksi sitä riitti lähitalojen valaisemiseen noin kolmen – neljän kilometrin säteellä. Sitä suurta ihmettä, että valoa saatiin nappia painamalla tultiin 1900-luvun alussa hämmästelemään pitäjän perukoilta saakka.¹ Hosainoffeilta annettiin sähköä ilmaiseksi myös Pyhän Nikolain kirkon valaisemiseen vuodesta 1921.²

Salmin sähköistämiseen vaikutti edullisesti se, että pitäjän halki virtaavissa suurissa joissa, Uuksun- ja Tulemajoessa, oli runsaasti suuria koskia. Koskien putouskorkeudet ja aikanaan arvioitu hevosvoima näkyy seuraavasta asetelmasta:³

Uuksunjoen kosket:

Kosken nimi	putouskorkeus (metriä)	hevosvoima
Ala-Sahakoski	4	236
Jukakoski	4,5	225
Kivikulmakoski	3,1	180
Ruhankoski	13	4 500
Ylä-Sahakoski	3,7	217

Tulemajoen kosket:

Kosken nimi	putouskorkeus	hevosvoima
Dolgosenkoski	1,7	112
Pieni Jukakoski	11,1	744
Rompakkokoski	2,5	124
Suuri Jukakoski	15,3	1 132
Tulemankoski	5,6	375

Kuten asetelmasta näkyy, Jukakoskia oli kaksi kappaletta Tulemajoessa sekä yksi Uuksunjoessa. Lisäksi Suojunjoessa oli Salmin kunnan alueella Jukakoski.⁴ Kaikkiin Tulemajoen ja Uuksunjoen

¹ Turunen, s. 50.

² Myöhemmin kreikkalaiskatolinen seurakunta anoi Pyhän Nikolain kirkkoon vapaata sähkövaloa kunnalta. Sitä päätettiin antaa 500 markan edestä vuodessa. Ks. Kunnanvaltuusto 19.12.1938. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

³ Ks. Hainari, O. A., Raja-Karjalan rautatien puolesta. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910, s. 265.

⁴ Murteessa kosken nimi oli muodossa ”Juga”. (Aunuksenkarjalassa eli livvissä sanansisäinen **k** on tällaisessa ympäristössä eli vokaalien välissä soinnillistunut **g**:ksi.) – Sana ”juka”, joka ei enää esiinny suomen yleiskielessä, on vanha itämerensuomalainen sana, joka

Jukakoskiin rakennettiin sähkölaitokset. Uuksunjoen Jukakoskesta käytettiin Suomenmaa-teoksessa (1923) muotoa Jukokoski.⁵

Kunnan sähköistäminen alkoi varsinaisesti 1920-luvun alussa. Tähän antoi mahdollisuuden se, että valtioneuvosto oli asiasta Diesen Wood Companyn kanssa aikanaan (1.8.1919) tekemässä sopimuksessa varannut Salmin väestölle oikeuden saada sähkövirtaa sähkölaitokselta, jonka Diesen Wood Company rakensi. Salmin kunnanvaltuusto päätti elokuussa 1921 pitämässään kokouksessa, että sähkölinjoja alettaisiin vetää aluksi Tuleman, Kirkkojoen ja Miinalan kyliin. Varat näiden johtojen rakentamista varten saatiin kuntaan elintarvikelautakunnan voittovaroista, joiden avulla katsottiin voitavan rakentaa sähköjohtolinja Jugakosken sähkölaitokselta edellä mainittuihin kyliin.⁶ 1920-luvun alussa ryhdyttiin puuhamaan myös Salmin kunnan omaa sähkölaitosta, jonka valmistuminen venyi. Urakoitsijana oli Oy Strömberg.⁷

Sähköä alkoivat pian haluta monet eri kylät. Toukokuussa 1922 valtuustossa keskusteltiin Rämälän kylän toiveesta saada sähköä. Valtuusto päätti, että sähköjohdot jatkettaisiin Rämälään asti ”niin pian kuin vaan tarkotusta varten tarvittavat rahavarat sen myöntävät”. Toisena ehtona oli se, että voitiin tulla vakuutetuiksi siitä, että kysyntää sähkölle olisi Rämälässä varmasti niin paljon, että johtojen vetäminen sinne tulisi kannattavaksi.⁸

Uutta sähkövoima-asemaa alettiin suunnitella 1930-luvun puolessavälissä myös Dolgosen koskeen. Asiaa tutkittiin, mutta hanke todettiin liian kalliiksi; laskelmien mukaan laitoksen rakentaminen koskeen olisi tullut maksamaan puolitoista miljoonaa markkaa, joten hankkeesta luovuttiin.⁹

Kunnanvaltuusto ja kunnallislautakunta

Suomen itsenäistyttyä kunnallinen itsehallinto säilyi suurin piirtein samanlaisena kuin aiemminkin. Kuntakokouksen tilalle tuli kunnanvaltuusto. Sen puheenjohtajina toimivat vuodesta 1919 seuraavat henkilöt:

Kunnanvaltuuston puheenjohtajat	
maanviljelijä Stepan Setkänen	1919-1920
opettaja Vilho Aarnio	1920-1927
maanviljelijä Vilho Jaamanen	1927-1932
opettaja Vilho Petro	1932-1933
rehtori Pekka Setkänen	1933-1937

tarkoittaa ”koskea”. Esimerkiksi viron kielessä se esiintyy edelleen yleisesti ”koskea” tarkoittavana sanana. Sana kirjoitetaan viroksi muodossa ”juga”, mutta ääntyy muodossa ”juka”. – Samaa perua ovat Suomen paikannimissä tavattavat ”Juankoski” jne., joissa esiintyy sanan heikkoasteinen muoto (*juka: juan – juka: juvan*).

⁵ Suomenmaa, s. 417.

⁶ Kunnanvaltuusto 26.8.1921. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA.

⁷ Kunnanvaltuusto 30. ja 31.1.1921. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA. –

Seuraavan vuoden elokuussa (28.8.1922) valtuustossa käsiteltiin uudelleen työn viivästymistä ja sen syitä; Oy Strömbergin edustajan mukaan kyseessä oli urakkasumman riittämättömyys.

⁸ Kunnanvaltuusto 26.5.1922. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA.

⁹ Kunnanvaltuusto 12.11.1936. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

herastuomari V. A. Mensonen	1937-1940
kapteeni Mikko Rabinä	1941-1944

KUVA: SALMIN KUNNANVALTUUSTO 1930-LUVUN LOPULLA. KESKELLÄ EDESSÄ V. A. MENSIONEN.

Kunnallislautakunnan esimiehinä puolestaan olivat itsenäisyyden aikana seuraavat henkilöt:

maanviljelijä Feodor Koverskoi	1916-1924
maanviljelijä Heikki Kontturi	1925
maanviljelijä Pekka Mikkonen	1925-1928
maanviljelijä Ivan Juvonen	1929-1931
maanviljelijä Yrjö Pesonen	1932-1939
maanviljelijä V. A. Mensonen	1940-1948

1920-luvun taloudelliset huolet

Vaikka kunnan taloudellinen tila joutui todelliseen kriisiin vasta 1930-luvulla, jo 1920-luvulla monia hankkeita oli pakko lykätä tai ainakin miettiä tarkkaan niiden rahoitusta. Kunnan suurimmat kuluerät liittyivät kansakoulujen rakentamiseen ja ylläpitämiseen, köyhäin- ja terveydenhoitoon sekä eräiden muiden lakisääteisten velvoitteiden hoitamiseen.

Vähävaraisten asiat vaativat monenlaisia toimenpiteitä. Jo 1920-luvun alussa päätettiin pyytää heidän avustamaisensa varoja myös valtiolta, minkä mahdollisti se, että tätä tarkoitusta varten oli

olemassa koko valtakuntaa käsittänyt avustusrahasato. – Kunnanvaltuuston päätöksen mukaan ”kun Salmin kunnassa on joukko suurta ruoka- ja vaateavustusta tarvitsevia, kurjuutta kärsiviä, sota-orpoja, niin päätettiin kääntyä anomuksella Valtioneuvoston puoleen, että näille myönnettäisiin eduskunnan sitävarten osoittamasta avustusrahasatosta kohtuullinen avustsmääräraha.”¹⁰

Kun kunnalta jäi suuri määrä vero- ym. tuloja saamatta, kuntaan päätettiin ottaa jo vuonna 1923 oma ulosottomies.¹¹ Ulosottomiehellä oli oltava 50 000 markan suuruinen täysin pätevä takaus.¹²

Rahankäyttö ja rahan suhtautuminen näyttää vielä 1920-luvulla olleen Salmassa, kuten monin paikoin muuallakin Suomessa, melko epävarmaa. Siten esimerkiksi kunnan asioissa esiintyi jatkuvia epäselvyyksiä raha-asioiden hoitamisen suhteen, mikä varmasti osaltaan johtui juuri siitä, että asioista ei oltu riittävästi perillä. Siten esimerkiksi kunnan tilintarkastajat olivat laiminlyöneet kunnan tilien tarkastuksen vuodelta 1924.¹³ Tällä tarkoitettiin mitä ilmeisimmin sitä, että he eivät olleet osanneet tehdä tilintarkastusta oikein. Vastaavia tapauksia oli aiemmiltakin vuosilta runsaasti.

Kunnan varojen suhteen sattui 1920-luvun alkupuoliskolla myös yllättävä kavallusjuttu; kunnallislautakunnan esimies Feodor Koverskoi oli kätkenyt kunnan varoja ”kavaltamistarkoituksessa”. Koverskoi oli alkuun väittänyt, että kyseiset kunnan varat oli häneltä varastettu. – Valtuuston kokouksessa 21.7.1924 käsiteltiin tätä asiaa, joka saattoi kunnan raha-asiat ”epäjärjestykseen”; hävinneet kassavarat piti paikata lainalla, jota päätettiin ottaa puoli miljoonaa markkaa pitkäaikaisena lainana, tai, jos sellaista kunta ei mistään saisi, 200 000 markkaa lyhytaikaisena lainana.¹⁴

Varat ilmeisesti kuitenkin löydettiin, sillä paikkakunnan ylikonstaapeli Toivola palkittiin asiassa osoittamansa erikoisen tarmokkuuden ja taidon ansiosta viiden tuhannen markan palkkiolla.¹⁵ Sitten Koverskoin lapsista osalle päätettiin antaa avustusta kunnan köyhäinhuoltolautakunnasta, kun taas osa sai jonkinlaista avustusta koulultaan.¹⁶ Lisäksi vuonna 1926 Koverskoin tila joutui pakkohuutokaupattavaksi, ja lienee ilmeistä, että tilansa pelastamiseksi hän oli joutunut epätoivoiseen kavallustilanteeseen. Koverskoin tila päätettiin huutaa kunnalle.¹⁷

Laki velvoitti kuntaa huolehtimaan siitä, että sen alueella toimi sekä lastenkoti että kunnalliskoti. Molempien oli oltava riittävän tilavia – mikä tahansa järjestely ei käynyt. Siten Salmisakin kunnan köyhäinhuoltolautakunnan oli valtuuston päätöksellä (23.8.1926) laskettava kunnalliskotia tarvinneiden köyhien määrä, jotta olisi voitu määritellä tulevan kunnalliskodin suuruus.¹⁸

¹⁰ Kunnanvaltuusto 31.10.1921. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA.

¹¹ Kunnanvaltuusto 31.8.1923. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA.

¹² Kunnanvaltuusto 22.10.1923. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA.

¹³ Kunnanvaltuusto 2.11.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

¹⁴ Kunnanvaltuusto 21.7.1924. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:2. MMA. – Erikseen mainittakoon, että hieman vastaavanlainen kavallustapaus oli sattunut jo aikaisemmin: vuosisadan alussa kunnallislautakunnan esimiehenä toiminut Jegor Lintu joutui v. 1908 - 1909 syytteeseen ”maksumääräysten väärentämisestä” ja ”liiallisesta” palkkioiden ”ylöskannosta”. Ks. kuntakokous 19.10.1908.

¹⁵ Kunnanvaltuusto 25.9.1924. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

¹⁶ Kunnanvaltuusto 16.3.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

¹⁷ Kunnanvaltuusto 25.5.1926. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

¹⁸ Kunnanvaltuusto 23.8.1926. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA. –

Kunnalliskodissa oli hoidettavana esimerkiksi vuonna 1932 yhteensä 60 henkeä: 50 aikuista ja 10 lasta.

Lastenkoti puolestaan perustettiin aluksi Kirkkojoelle. Tämä tapahtui jo vuonna 1923. Lastenkoti sai kuitenkin eri muuttovaiheiden jälkeen pysyvän sijoituspaikan kunnan omistamalta tilalta Manssilasta. Lastenkodissa oli tilat 50:lle ja myöhemmin 85 lapselle.

Välillä kunnan lastenkoti sijaitsi Orusjärvellä. Ilmeisesti tilat olivat jotenkin sopimattomat, sillä Viipurin läänin maaherra käski kuntaa siirtämään lastenkodin kyseisistä tiloista pois. Kunnanvaltuusto päätti marraskuussa 1929, että lastenkoti siirrettäisiin Orusjärveltä Manssilaan, kunnan omistamalla maatilalla olleeseen rakennukseen.¹⁹ Siirto venyi kuitenkin 1930-luvulle.

Kunnalliskoti ajateltiin niin ikään siirtää Manssilaan. Alkuun kunnan vaivaistalo, jollaiseksi paikkaa aiemmin kutsuttiin, oli sijainnut Uuksulla. Itsenäisyyden aikana paikkaa ryhdyttiin kutsumaan kunnalliskodiksi, ja se siirrettiin Mäkipäälle vuonna 1922. Kunta omisti Mäkipäällä maatilan, jonka rakennuksiin kunnalliskoti voitiin sijoittaa. Aikaisemmin maatala oli kuulunut Mikko ja Stepan Hamarukselle.²⁰ Maatila haluttiin laajentaa 1930-luvun alussa, mutta kunnalla ei ollut osoittaa siihen varoja. Mäkipäällä sijainnut kunnalliskoti oli saanut moitteet Viipurin piirin köyhäinhoidontarkastajalta, jonka mukaan se ei täyttänyt vaatimuksia.

Kunnalliskodin siirtoa sopivampaan paikkaan pohdittiin vielä useaan otteeseen. Esimerkiksi vuonna 1929 todettiin kunnalliskodin ahtaus ja ehdotettiin, että se siirrettäisiin Manssilaan. ”Manssilan talo” korjattaisiin ja laitettaisiin heti sellaiseen kuntoon, että sitä voitaisiin käyttää kunnalliskotina.²¹ – Manssilan talolla lienee tarkoitettu kunnan siellä omistaman maatilan päärakennusta. Ilmeisesti pian tultiin kuitenkin toiseen tulokseen, ts. kokonaan uuden talon rakentamiseen, sillä kunnanvaltuustolle esitettiin elokuussa 1929 kunnalliskodin rakennuspiirustukset, jotka valtuusto hyväksyi, minkä jälkeen ne voitiin lähettää Viipuriin köyhäinhoidontarkastajan hyväksyttäväksi.²²

Kunnalliskoti jäi Mäkipäällä sijainneelle kunnan maatilalle.²³ Erikseen mainittakoon, että niin lasten- kuin kunnalliskotienkin yhteyteen tai niitä varten tarvittiin mielellään maatala tai ainakin maata, josta saatiin kodin asukkaille syötävää, minkä lisäksi parempikuntoiset saattoivat tehdä näillä tiloilla töitä elatuksensa eteen; aikakauden ajatteluun kuului, että annettu apu ei mielellään saanut olla ainakaan aivan ilmaista vaan että sen eteen oli tehtävä jotakin. Siten Salminkin kunnalliskoti sijaitsi kunnan omistamalla maatilalla Mäkipäällä. Maatilalla viljeltiin ainakin ruista. Viljasadot olivat vaihtelevia, kuten muillakin mautiloilla. Vuosi 1929 oli eräs huonoista satovuosista, ja kunnanvaltuuston tietoon tuotiin, että koko kunnalliskodin maatilan sadon epäiltiin pilaantuneen.²⁴

Mäkipäällä sijainnut kunnalliskoti kykeni kuitenkin tuottamaan suuren osan tarvitsemistaan elintarvikkeista. Tuotanto oli monipuolista. Esimerkiksi vuonna 1931 voitiin todeta kunnalliskodin maatilan ja karjan tuottaneen seuraavan määrän tuotteita, jotka oli käytetty omassa taloudessa:

Sianlihaa 345 kiloa

¹⁹ Kunnanvaltuusto 11.11.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

²⁰ Ks. Meijän Salmi kuvina, s. 79.

²¹ Kunnanvaltuusto 17.6.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

²² Kunnanvaltuusto 19.8.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

²³ Jos sotaa ei olisi tullut, kunnalliskoti olisi todennäköisesti siirretty melko pian Manssilaan, sillä kunta sai siellä olleet rajavartioston kasarmirakennukset itselleen 1939, kun uudet kasarit valmistuivat Kasakkalahteen. Kunnalliskoti päätettiin siirtää Manssilaan niin pian kuin mahdollista. Ks. kunnanvaltuusto 28.9.1939. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:7. MMA.

²⁴ Kunnanvaltuusto 17.6.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

Vasikanlihaa	40
Kaalia	500
Punajuurta, porkkanaa ja lanttua	410
Sikuria kuivattuna	10
Sipulia	31
Perunoita	4 000
Ruisjauhoa	1 466
Maitoa	8 504

Lisäksi kurkkuja oli saatu 300 kappaletta. Hoidokkeja kunnalliskodissa oli 43.²⁵

Kunnalliskotien rakentaminen ja kansakoulujen rakentaminen olivat monissa kunnissa tavallaan kilpailevia hankkeita 1920-luvun alkuvuodet, sillä laki velvoitti kunnat hankkimaan molemmat - kansakouluja tietysti lukuisiakin (= kunnan väkiluvun ja pinta-alan mukaan). Koulujen perustaminen ja ylläpitäminen oli valtava urakka monelle maalaiskunnalle. Kunnalliskotien perustaminen jäi tästä syystä monissa kunnissa jossain määrin laiminlyödyksi; tästä syytettiin oppivelvollisuuslakia ja siitä johtunutta kansakoulujen rakentamisvelvollisuutta.²⁶

Kunta pyrki välttämään kunnanelättien määrän kasvua ja siksi se aiempina vuosina oli suostunut joskus jopa hieman erikoisiin ratkaisuihin; esimerkiksi vuonna 1911 kuntakokous päätti ostaa erään loisen asuttavaksi ja viljeltäväksi tilan Perämaan kylästä.²⁷ Loinen ei siis saanut tilaa omakseen, mutta hän sai asua sillä ja viljellä sitä. Tällä ratkaisulla pyrittiin mitä ilmeisimmin kannustamaan kyseistä henkilöä elättämään itse itsensä ja perheensä. Näin kunta samalla säästi omissa köyhäinhuoltomenoissaan.

Niin ikään esimerkiksi vuonna 1923 eräs varpaselkäläinen pyysi kunnalta lainaksi kahdeksaa tuhatta markkaa, jotta hän olisi voinut pitää oman tilansa. Yleensä tällaisiin lainapyyntöihin tai muihin avustusanomuksiin ei suostuttu, mutta tässä tapauksessa ”katsoen anojan huonoon ja avuttomaan perheeseen, joka ehkä muussa tapauksessa joutuisi hyvinkin pian kunnan hoitoon” päätettiin suostua sellaiseen ratkaisuun, että kunta ostaisi tilan ja antaisi sen kyseiselle henkilölle viljeltäväksi ”määrätyillä ehdoilla”. Mikäli kyseinen henkilö kykenisi lunastamaan tilan seuraavan kahdeksan vuoden kuluessa takaisin, hänellä olisi siihen mahdollisuus. Tällöin hänen olisi kuitenkin pitänyt maksaa takaisin paitsi kunnan tilasta maksama kauppasumma myös sille lasketut korot ja muut kulut.²⁸

1920-luvun alkupuoliskolla puolestaan avustettiin erästä mökkiläisen poikaa valmistumaan ammattiin; kyseinen henkilö halusi päästä opiskelemaan Sortavalan seminaariin valmistuakseen sieltä opettajaksi. Koska perheellä ei kuitenkaan ollut varoja, hän anoi kunnalta kuuden tuhannen markan lainaa mainittua tarkoitusta varten. Kunta päätti suostua – joskin hyvin tiukoilla ehdoilla: korkoa oli maksettava kahdeksan prosenttia vuodessa, minkä lisäksi hakijan oli hankittava takaajat sekä hankittava henkivakuutuskirja.²⁹ Kunta ei siis halunnut riskeerata niukkoja varojaan mihinkään epävarmaan.

²⁵ Kertomus Salmin kunnan köyhäinhoidosta vuodelta 1931. Salmin kunnan asiakirjat I Gi:1. MMA.

²⁶ Piirainen, s. 126.

²⁷ Kuntakokous 19.6.1911. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

²⁸ Kunnanvaltuusto 11.5.1923. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

²⁹ Kunnanvaltuusto 30.6.1923. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

1930-luvulla tilanne oli kuitenkin paljon kireämpi, eivätkä edellä kuvatun kaltaiset tapaukset enää tulleet kuuloonkaan. Kunnanvaltuuston kokouksessa 2.11.1931 käsiteltiin erään rajaselkäläisen hakemusta saada kunnalta lainaa viisi tuhatta markkaa, jotta hän olisi päässyt opiskelemaan pappisseminaariin.³⁰ Hakemus hylättiin suoralta kädeltä, kuten muutkin vastaavat pyynnöt, sillä kunnan taloudellinen tila oli katastrofaalinen.

Köyhyys näyttää vaivanneen kuntaa samoin kuin sen asukkaitakin. Lisäksi monet kuntalaiset näyttivät laiminlyöneen, joko huolimattomuuttaan tai muusta syystä, taloudelliset velvoitteensa. Siten esimerkiksi vuoden 1927 syyskuussa päätettiin lähettää Maalaiskuntien liiton kunnallispäiville 18. – 19.11.1927 kaksi edustajaa, joiden tuli alustaa seuraavat keskustelukysymykset:

- Miten saadaan aviottomien lasten isät ja äidit täyttämään velvollisuutensa lastensa elättämiseksi?
- Miten voidaan työkykyiset henkilöt, joilta ei saada kunnallisia veroja, velvoittaa täyttämään kunnalliset velvollisuutensa?³¹

Kunnalta jäikin verotuloja saamatta jatkuvasti; osa veroista annettiin hakemuksesta anteeksi tai niiden maksuaikaa pidennettiin. Kuitenkin rästiin jäi huomattavia summia, joiden perimisestä tai tileistä kokonaan poistamisesta keskusteltiin valtuustossa monena vuonna.

Verojen keräyspaikat olivat Tulemalla, Mantsinsaarella, Uuksussa, Orusjärvellä ja Manssilassa. Nämä paikat ja kylät kuvaavat myös pitäjän asutuksen painopistealueita. Verot kannettiin syksyisin kolmessa erässä, joista ensimmäinen oli mahdollista maksaa jossakin edellä mainituista paikoista eli siinä, joka niistä oli lähimpänä omaa asuinpaikkaa. Loput kaksi puolestaan oli maksettava kunnanhuoneella Tulemalla.

Salmin kunnan katsottiin olleen sen verran varaton, että esimerkiksi vuonna 1926 tehtiin päätös siitä, ettei kuntaan voitu ottaa terveyssisarta.³² – Kunta joutui lainaamaan rahaa eri puolilta, esimerkiksi alkuvuodesta 1925 kokonaista 300 000 markkaa Salmin kreikkalaiskatoliselta seurakunnalta. Korkoprosentti oli kahdeksan.³³ Lisäksi esimerkiksi vuoden 1926 keväällä päätettiin ottaa rehunpuutteen poistamiseksi hätäapulainaa; läänin maaherran tiedusteltua lainan tarvetta, valtuustossa päätettiin huhtikuussa 1926 ottaa laina (100 000 markkaa), koska kesätulo oli kaukana ja rehunpuute kunnassa ”huutava”.³⁴

Asutuslaina puolestaan oli otettu kuntaan helpottamaan uusien tilojen muodostamista ja entisten laajentamista, kuten kunnan asutuslautakunnan ohjesäännössä asiasta todettiin. Ohjesääntö oli suurin piirtein samanlainen kaikkialla maassa, ja sen mukaan 1920-luvun alkuvuosina eri kuntiin perustettujen asutuslautakuntien tehtävänä oli tilattoman väestön pysyvä asuttaminen ja edelleen tämän väestönsosan taloudellisen tilan parantaminen yleensä. ”Tässä tarkoituksessa tulee asutuslautakunnan toimia uusien itsenäisten viljelys- ja asuntotilojen aikaansaamiseksi kuntaan samoin kuin liian pienten tilojen laajentamiseksi niin, että niistä muodostuu riittävän suuria viljelystiloja.”

³⁰ Kunnanvaltuusto 2.11.1931. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:5.

³¹ Kunnanvaltuusto 26. ja 27.9.1927. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA:

³² Kunnanvaltuusto 26.4.1926. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

³³ Kunnanvaltuusto 16.3.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

³⁴ Kunnanvaltuusto 26.4.1926. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

Kunnanvaltuusto joutui melko usein – kuten muuallakin maassa – päättämään vähävaraisten vapauttamisesta kunnallisveroista kokonaan tai verojen maksamisen lykkäämisestä. Edelleen päätökset sairaiden, mielisairaiden ja muiden hoitoa tarvinneiden sijoittamisesta kunnan varoin johonkin hoitolaitokseen tehtiin päätökset tapauskohtaisesti. Esimerkiksi Salmin kunnalliskodin erään hoidokin lähettämistä ”jonnekin silmätautisairaalaan” keskusteltiin valtuuston kokouksessa 30.6.1926. Päätökseksi tuli, että mainittu henkilö voitaisiin lähettää Viipurin lääninsairaalan silmätautiosastolle, ”jos oma kunnanlääkäri katsoo olevan toiveita mainitun hoidokin näön palautumisesta”.³⁵

Karjalan pakkotyölaitokseen Salmin kunta liittyi osakkaaksi vuoden 1937 alusta. Kyseiseen laitokseen päätettiin lähettää niitä kuntalaisia, jotka olivat jättäneet perheensä kunnan köyhäinhoidon varaan ilman pakottavaa syytä tai jotka esimerkiksi laiminlöivät aviottomien lastensa elatusvelvollisuuden. Salmin kunta varasi laitoksesta yhden miespaikan ja puolikkaan naispaikan. Niiden hinnat (liittymismaksut) olivat 30 000 markkaa ja 15 000 markkaa. Lisäksi vuotuismaksu oli 7 000 markkaa paikkaa kohden.³⁶

Köyhäinhoitoon kului vuosittain huomattavia summia, ja se oli koulu- ja sivistystoimen jälkeen kunnan selvästi tärkein tehtäväsarja. Tätä varten kunnalla oli erityinen köyhäinhoitolautakunta, jonka tehtäväksi tuli auttaa mitä moninaisimmissa asioissa. Siten esimerkiksi vuonna 1934 eräs köyhä salmilainen pyysi lautakuntaa lunastamaan hänen vaatteensa, jotka olivat Viipurin panttilainaamossa. Asia oli niin erikoinen, että päätöstä sen suhteen päätettiin pyytää kunnanvaltuustolta. Valtuuston päätökseksi tuli, että köyhäinhoitolautakunta sai ne lunastaa, mutta kyseisen henkilön oli korvattava lunastussumma myöhemmin. Lunastettuja vaatteita sai antaa kyseiselle henkilölle vain vähän kerrassaan, sitä mukaa ”kun tarvitsee”.³⁷

Terveydenhoito itsenäisyyden aikana

Terveydenhoidosta vastasi ensi sijassa kunnanlääkäri, jota 1920-luvulla päätettiin pyytää huolehtimaan myös koululaisten terveydenhoidosta. Salmiin perustettu Mannerheimin Lastensuojeluliiton osasto esitti nimittäin vuonna 1924, että kuntaan palkattaisiin erillinen kouluhoitajat. Kunnan mielestä erillistä hoitajataria ei kannattanut palkata, koska kunnan koulut sijaitsivat hyvin hajallaan ja kaukana toisistaan, jolloin ”yksi hoitajatar ei paljontaan voisi yksinään aikaan saada asian hyväksi”. Asian hoitamiseksi päätettiin ehdottaa kunnanlääkärille, että hän kävisi kerran lukukaudessa kussakin koulussa erikseen pitämässä terveystarkastuksen ja antamassa terveydenhoito-ohjeita.³⁸

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Salmin osasto esitti vielä uudelleen kouluterveydenhuoltotyön aloittamista Salmassa. Kunta ei vähävaraisuutensa vuoksi ehdotuksiin suostunut. Vasta vuonna 1930 valtuusto antoi hyväksyntänsä kouluhoitajattaren palkkaamiseen, kuitenkin sillä ehdolla, että siitä ei tulisi kunnalle kuluja. Kouluhoitajattaren palkasta oli Mannerheim-liiton Salmin osaston mukaan mahdollisuus saada valtiolta kaksi kolmasosaa, kun taas Mannerheim-liiton Salmin osasto maksaisi itse loput.³⁹

³⁵ Kunnanvaltuusto 30.6.1926. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

³⁶ Kunnanvaltuusto 3.6.1936. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

³⁷ Kunnanvaltuusto 3.4.1934. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

³⁸ Kunnanvaltuusto 29.12.1924. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

³⁹ Kunnanvaltuusto 20.12.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

Tulemalla oli kunnan sairastupa eli sairashuone, jota alettiin 1920-luvun alkupuolella nimittää myös kunnansairaalaksi. Lisäksi kunnassa oli erityinen kiertävä sairaanhoitajatar. Kun kunnan kiertävästä sairaanhoitajattaresta tuli sairashuoneen johtajatar, tilalle katsottiin tarvitun uusi kiertävä sairaanhoitajatar, jonka tarkoituksena oli kiertää kunnassa hoitamassa potilaita heidän kotonaan. Kyseinen kiertävä hoitajatar sai asunnon sairashuoneelta niiksi ajoiksi, jolloin hänen ei ollut ”tarvis olla pitäjällä”. Sairashuoneelta hän sai myös vapaan ruuan mutta sen eteen hänen oli tehtävä sairashuoneella työtä joko ”sairasten hoidossa” tai ”taloustehtävissä”.⁴⁰

Hieman yllättävää on se, että vuonna 1923 päätettiin sairashuoneelta lakkauttaa apulaissairanhoitajattaren toimi, ”koska siitä ei ole sitä vastaavaa hyötyä, kun minkä se tulee kunnalle maksamaan”.⁴¹ Potilaita sairashuoneella oli siis ilmeisen vähän, ja todennäköisesti useimmat sairastivat kotonaan, jossa heitä kävi hoitamassa kunnanlääkäri ja yllämainittu kiertävä sairaanhoitajatar.

Vuonna 1928 kuntaan perustettiin seitsemän terveydenhoitopiiriä. Ne olivat:

- Tulema
- Miinala
- Lunkula
- Mantsinsaari
- Uuksu
- Orusjärvi
- Manssila.⁴²

Tällainen jako kuvaa osaltaan asutuksen painopisteitä kunnassa; kokonaista kuusi kaikista seitsemästä piiristä sijaitsi Laatokan rannan tuntumassa tai sen läheisyydessä olleilla suurilla saarilla. Sen sijaan kunnan maantieteellisesti valtavaan koillis- ja pohjoisosaan katsottiin riittäneen yhden piirin eli Orusjärven piirin. Saarista, vaikka olivatkin molemmat melko lähellä mannerta, Mantsinsaari oli vaikeampien kulkuyhteyksien takana kuin Lunkulansaari. Tästä syystä mantsinsaarelaiset saivat oman sairausmajan vuonna 1935. Sairassijoja oli kymmenen. Niistä oli varattu saarelaisille seitsemän ja Mantsinsaaren linnakkeen sotilaille kolme. Ennen majan valmistumista mantsinsaarelaiset olivat saaneet apua sairauksiinsa linnakkeen sanitääreiltä.

Kunnassa oli oma apteekki 1910-luvulta alkaen. Se puolestaan näyttää olleen melko omalaatuisella tolalla 1920-luvun alkupuoliskolla. Jo vuonna 1921 kunnanvaltuusto päätti kääntyä Lääkintöhallituksen puoleen, jotta apteekin asiat olisi saatu paremmalle kannalle; apteekin toiminnassa oli ilmennyt ”epäsäännöllisyyttä” niin lääkeainevaraston kuin myös koko apteekin hoitoon nähden yleensä.⁴³ Myöhemmin jouduttiin toteamaan, että sitä hoitanut apteekkari ei kyennyt hermostuneisuutensa vuoksi hoitamaan sitä kunnolla, minkä vuoksi apteekin toiminta oli hyvin erikoista. Apulaiset vaihtuivat joskus viikkokausittainkin, mikä johtui apteekkarin ”sairaalloisesta” ja ”rajusta” luonteesta. Tästä syystä kunnanvaltuusto päätti pyytää Lääkintöhallitusta joko siirtämään apteekkioikeudet jollekulle toiselle apteekkarille tai lähettämään

⁴⁰ Kunnanvaltuusto 30.6.1923. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.
⁴¹ Kunnanvaltuusto 22.10.1923. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.
⁴² Kunnanvaltuusto 24.9.1928. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.
⁴³ Kunnanvaltuusto 24.9.1921. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

apteekkia hoitamaan jonkun täysin pätevän ja vastuunalaisen henkilön, joka saisi tässä tapauksessa olla kokonaan edellä mainitun apteekkarin määräysvallasta riippumaton.⁴⁴

Kuten moniin muihinkin Suomen kuntiin, myös Salmiin päätettiin 1920-luvun lopulla perustaa pysyvä kulkutautisairaala. Kulkutaudeista, joita seudulla esiintyi vielä 1900-luvun alkupuoliskolla, voidaan mainita ainakin isorokko, kurkkumätä ja lavantauti. Myös erillinen tuberkuloosisairaanhoidajattaren virka katsottiin tarpeelliseksi. Tuberkuloosihoidajattaren tuli tarvittaessa toimia myös kulkutautisairaalan hoitajattarena. Tuberkuloosi oli tuohon aikaan todellinen kansantauti – ja lisäksi tappava tauti. Koulutetut kiertävät tuberkuloosihoidajattaret aloittivat työnsä maalaiskunnissa vuonna 1913. Heitä kurssitti valtakunnallinen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys. Sen kouluttamia olivat myös monet hoitajattaret, joita maalaiskunnat palkkasivat palvelukseensa. Tuberkuloosin yleisyydestä tuohon aikaan kertoo se, että esimerkiksi Salmiin perustettiin myöhemmin vielä toinenkin tuberkuloosihoidajattaren toimi.

Salmin kunnalla oli 1920-luvun alussa, jolloin kunnassa todettiin olleen noin 13 000 asukasta, vain yksi kättilö. Kunnankättilölle oli – kuten kunnanlääkärillekin – osoitettava kunnan puolesta asunto. Syyskuussa 1921 päätettiin, että eräs kunnan Tulemalta ostama talo osoitettaisiin näihin tarkoituksiin siten, että alakerta tulisi kunnanlääkärin käyttöön ja yläkerta puolestaan kunnankättilön käyttöön.⁴⁵

Kättilöitä Salmassa oli 1920-luvun alussa yksi, saman kymmenluvun lopulla kaksi. (”Hyrskylän puolta” hoiti Suojärven kunnankättilö.) Kolmannen kättilön toimen perustamista harkittiin valtuustossa vuonna 1928. Sitä ei kuitenkaan katsottu tarpeelliseksi. Myöskään koululääkärin virkaa, jollaista oli ehdottanut Mannerheimin Lastensuojeluliiton Salmin osasto, ei päätetty perustaa.⁴⁶ Koululääkäriä sen paremmin kuin kouluhammaslääkäriäkään ei Salmiin aikanaan ehditty saada, lähinnä sen vuoksi, että kunnan talous oli koko itsenäisyyden ajan melkoisen tiukalla.

Kolmannen kättilön toimi oli kuitenkin perustettava, sillä pitäjän laajuus ja väkiluku edellyttivät sitä. Kolmatta tointa ei kuitenkaan perustettu heti, vaan työt jaettiin kahdelle kunnassa jo toimineelle kättilölle. Samalla kättilöasiassa yritettiin säästää. Kun asiasta tuli kunnalle huomautuksia, kolmannen kättilötoimen perustamisasiaan palattiin myöhemmin 1930-luvulla. Kunnan kättilöpiirit määriteltiin vuonna 1930 seuraavasti:

- Saariston piiri, johon kuuluivat Mantsinsaari, Lunkulansaari sekä Uuksalonpää. Kättilön asemapaikaksi määrättiin Mantsin Peltoisten kylä.
- Läntinen piiri, johon kuuluivat Tulemajoen länsipuolella sijainneet alueet ja kylät. Kättilön asemapaikaksi määrättiin Tulema.
- Itäinen piiri, johon kuuluivat Tulemajoen itäpuolella sijainneet alueet ja kylät. Kättilön asemapaikaksi määrättiin Tulema.⁴⁷

Vaikka piirit oli määritelty tällä tavoin, kolmatta kättilöä ei päätetty vieläkään palkata. Sittemmin kättilöasiaa käsiteltiin pitkin 1930-lukua vielä moneen kertaan, ja jostakin syystä kättilöihin liittyneet

⁴⁴ Kunnanvaltuusto 29.12.1924. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA. Apteekin vaiheista ks. myös Olli, s. 217-.

⁴⁵ Kunnanvaltuusto 31.10.1921. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

⁴⁶ Kunnanvaltuusto 19. ja 20.12.1928. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

⁴⁷ Kunnanvaltuusto 17.2.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

asiat näyttävät olleet sangen mutkikkaita. Vasta vuonna 1935 kuntaan tuli, toisin sanoen oli otettava, kolmaskin kättilö.⁴⁸ Piirijakoa muuteltiin myöhemmin vuosina. Myös kunnankättilöiden ohjesääntöä kirjoitettiin uudelleen vielä 1930-luvun lopun vuosina (mm. 1936 – 1937 ja 1939), kun sille ei saatu hyväksyntää ylempää. Niin ikään kättilöille määrättyjen asuinpaikkojen suhteen esiintyi epäselvyyksiä ja valituksia.

Laitoshoitoa varten Salmin kunnalla oli paikkoja niin Pälksaaren piirimielisairaalassa kuin Kontioniemen keuhkotautiparantolassakin. Molempiin lähetettiin sairaita salmilaisia kunnan päätöksellä. Hoitokulut maksettiin vähävaraisille kunnan puolesta, muilta koetettiin periä hoitokulut ainakin osittain. Paikkoja molempiin laitoksiin ostettiin kunnalle lisää 1930-luvulla. Pälksaassa kunnalla oli kuusi paikkaa ja vuonna 1935 päätettiin hankkia neljä lisää sairaalaan rakennettavasta lisärakennuksesta.⁴⁹ Kontioniemelle, jossa kunnalla oli entuudestaan neljä paikkaa, päätettiin vuonna 1937 ostaa kolme paikkaa lisää. Yhden paikan hinta oli 16 000 markkaa.⁵⁰

Raittius- ja siveellisyystyö sekä järjestyksenpito

Suomen itsenäistyttyä maahan säädettiin kieltolaki, jolla kiellettiin alkoholin valmistus, myynti ja käyttäminen. Kieltolakia pyrittiin valvomaan viranomaisitoimin, minkä lisäksi sen valvomiseksi ja raittiuden yleiseksi edistämiseksi tehtiin muutakin. Siten Salminkin kuntaan päätettiin perustaa erityinen raittiuslautakunta. Spriipitoisten aineiden myynnille annettiin valtuuston toimesta aina erikseen poikkeuslupa. Esimerkiksi maaliskuussa 1927 merkittiin valtuuston pöytäkirjaan päätös, että parturi Einar Hämäläiselle myönnettiin oikeus ammatissaan käyttää spriipitoisia aineita, mutta ei Illodinia eikä Maria Farinaa.⁵¹

Jonkin verran alkoholijuomia kunnan alueella ilmeisesti liikkui, sillä Salmin kautta virtasi salakuljetusreittejä ja salakuljetustavaraa muualle Karjalaan ja Suomeen. Alkoholi oli luonnollisesti mitä kysytyintä salakuljetustavaraa kieltolain aikana. Monille Salminkin asukkaille salakuljetus rajan takaa oli lisäksi tuottoisa elinkeino tai ainakin sivuelinkeino. Salakuljetuksen torjumiseksi tai ainakin hillitsemiseksi Salmin kunnanvaltuusto vaati vuonna 1923 rajavartiointin säilyttämistä sotilaiden käsissä; kunnassa tiedettiin, että rajavartiointi oli ajateltu järjestää Raja-Karjalassa samaan tapaan kuin Ruotsin ja Norjan vastaisella maarajalla eli palkattujen tullipoliisien varaan.

Tätä halusi sotaministeriö, joka suhtautui kielteisesti siihen, että asevelvollisia käytettiin rajavartiointitehtäviin. Sotavoimien johdon kielteistä kantaa perusteltiin seuraavasti:

”Sotilaalliselta kannalta on luonnotonta, että asevelvollista väkeä käytetään tulli- ja poliisivartiointiin, koska tämä tehtävä sellaisenaan on armeijalle vieras eikä asevelvollisilla nuorukaisilla ole siihen edellytyksiä. Kun meillä varsinainen sotapalvelus kestää vain yhden vuoden, on tämä suhteellisesti lyhyt aika tarkalleen käytettävä puhtaasti sotilaallisen opetuksen ja kasvatuksen antamiseen asevelvollisille nuorukaisille.”⁵²

⁴⁸ Kunnanvaltuusto 24.1.1935. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

⁴⁹ Kunnanvaltuusto 20.5.1935. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

⁵⁰ Kunnanvaltuusto 11.3.1937. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

⁵¹ Kunnanvaltuusto 28.3.1927. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

⁵² Ks. Peltoniemi, Uno, Suomen maarajojen vartiointi vuosina 1918 – 1939.

Teoksessa Rajavartiolaitos 1919 – 1969. Mikkeli 1969, s. 87 – 88.

Koko rajavartiointiasia oli siirretty sotaministeriöltä sisäasiainministeriölle jo 1919, ja tässä yhteydessä oli siis esitetty ajatus, että rajavartiostotilaat korvattaisiin poliiseilla – kuten muillakin valtakunnan maarajoilla. Salmin kunnanvaltuuston mielestä tämä ei onnistunut itärajalla, eikä varsinkaan Raja-Karjalassa, jossa rajan merkitystä ei ymmärretty. Lisäksi rajan yli oli totuttu vuosisadat kulkemaan vapaasti – olihan kyse pitkään vain muodollisesta rajasta Venäjän valtakunnan sisällä, minkä lisäksi kansa oli rajan molemmin puolin samaa sekä kieleltään että uskonnoltaan. Rajan merkitystä ei siis ymmärretty. Kun toisaalta Suomen ja Neuvostoliiton välisellä rajalla oli tärkeä sotilaallinen ja poliittinen merkitys (toisin kuin rajoilla Ruotsia ja Norjaa vastaan), sen valvominen ei ollut mitenkään yhdentekevä asia. Valtuuston mielestä rajan valvonta vaati Salmissa toisenlaisia otteita. Tähän vaikutti erityisesti se, että paikallinen väestö rajan molemmin puolin oli tottunut tuottoisaan (sala)kauppaan, eikä se välttämättä nähnyt siinä mitään väärää, vaikka se muodollisesti laitonta olisi ollutkin. Siten ”kunnioituksen, arvonannon ja pelon tunne” ei valtuuston mielestä syntynyt poliisien avulla vaan kyseisen rajan vartijoiksi tarvittiin nimenomaan sotilaita.⁵³

Alkoholipitoiset aineet lienevät osaltaan olleet vaikuttamassa myös siihen, että Salmin valtuustossa katsottiin pahoinpitelyjen, tappelujen ja jopa surmatöiden olleen jokseenkin yleisiä 1920-luvun alkupuoliskolla – tosin suurin osa niistä tapahtui ns. nurkkatanssien yhteydessä.

Yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi Salmin kunnan alueella päätettiin siten kieltää nurkkatanssien pito useaan otteeseen kokonaan – ensimmäisen kerran jo vuosisadan alussa⁵⁴ ja uudestaan esim. vuonna 1921.⁵⁵ Kielto ei ilmeisesti pitänyt, sillä asiaan palattiin vuonna 1925. Kunnanvaltuustossa todettiin, että ns. nurkkatanssit olivat tulleet aivan yleiseksi tavaksi pitäjässä, varsinkin sunnuntaisin ja juhlapäivinä. Niiden yhteydessä harrastettiin juopottelua ja rivoa elämää. Ja vielä pahempaa: ”tappeluineen ja murhatöineen” ne olivat saattaneet myös rauhallisten ihmisten elämän ”vaaranalaiseksi” ja ”häirityksi”. Kunnanvaltuuston yksimielisellä päätöksellä kiellettiin nurkkatanssien pito koko kunnan alueella. Niille, jotka antoivat huoneensa tai maansa nurkkatanssien pitoa varten päätettiin asettaa uhkasakko.⁵⁶

Asiaan palattiin vielä uudestaankin, ja päätös toistettiin: ”Kun Salmin kunnan alueella tapahtuu lakkaamatta veritöitä puukotuksineen, ampumisine[en] ja murhineen tapahtuen rikokset melkein poikkeuksetta nurkkatansseissa, joihin nuoriso kokoontuu sunnuntai- ja juhlapäivinä vieläpä viikollakin - - päätti valtuusto yksimielisesti kieltää nurkkatanssin [Salmin pitäjän alueella]”.⁵⁷

Samantapainen oli helmikuussa 1930 esille tullut kysymys huvitilaisuuksien ja erilaisten kilpailujen, mukaan lukien kilpa-ajot, pitämisestä pyhien aattoina sekä pyhäpäivinä jumalanpalvelusten kanssa samanaikaisesti. Asiaan oli kiinnitetty huomiota Salmin kreikkalaiskatolisen seurakunnan yleisessä kokouksessa 19.1.1930, ja kokouksen pöytäkirja siinä olleine esityksineen lähetettiin kunnanvaltuustolle. Pöytäkirjan mukaan huvitilaisuuksien ja kaikenlaisten kilpailujen järjestäminen pyhien aattoina ja itse pyhäpäivinä loukkasi syvästi hyviä kristillisiä tapoja ja paikkakuntalaisten uskonnollisia tunteita, minkä lisäksi ne horjuttivat nuorison kunnioitusta uskontoa kohtaan. Tästä syystä ne pyydettiin kieltämään mainittuina aikoina kokonaan.

⁵³ Kunnanvaltuusto 22.12.1923. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

⁵⁴ Näistä tapauksista kerrottiin sanomalehdissä eri puolilla Suomea. Ks. esim. kuopiolainen Otava-lehti 8.12.1904 (”Mustasukkaisuudesta aiheutunut rewolwerinäytelmä”).

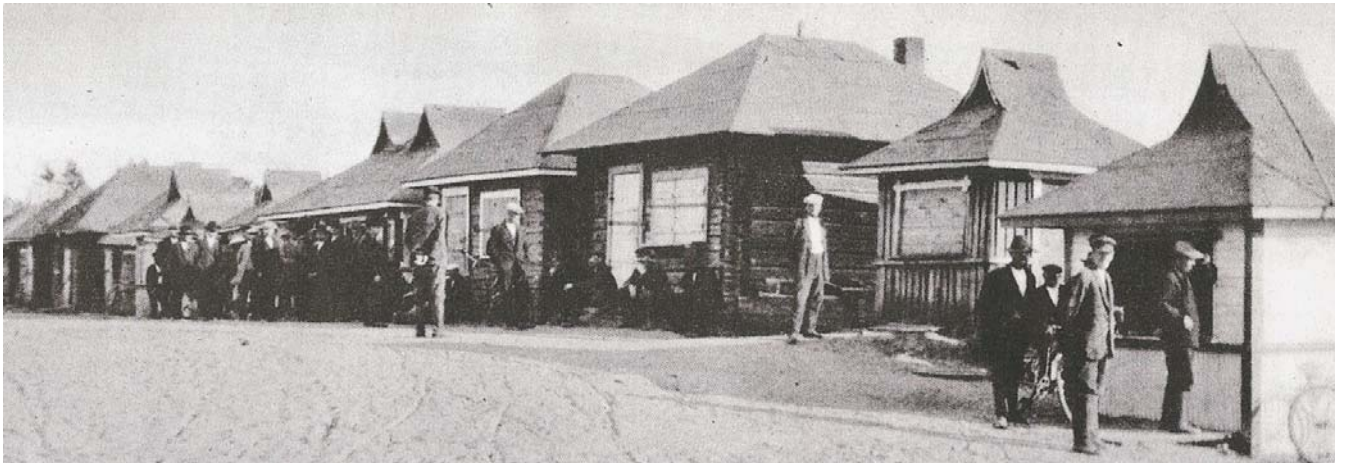
⁵⁵ Kunnanvaltuusto 28.12.1921. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

⁵⁶ Kunnanvaltuusto 7.5.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

⁵⁷ Kunnanvaltuusto 24.9.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

Valtuustossa ilmeni käydyssä keskustelun aikana useita eri mielipiteitä. Äänestyksen jälkeen hyväksyttiin kuitenkin kaikkein tiukin kanta, jonka mukaan maaherralta haettaisiin hyväksyntä päätökselle, jonka mukaan kaikki huvitilaisuudet kiellettäisiin kaikkina pyhä- ja juhlapäivien aattona sekä kaksipäiväisten juhlapäivien ensimmäisenä iltana sekä erikseen vielä laskiaissunnuntaina ja piinaviikolla kokonaisuudessaan ja että kaikenlaisten kilpailujen pito kiellettäisiin jumalanpalveluksien aikana. Lisäksi valtuusto päätti esittää myös, että kaikkien kauppaliikkeiden aukipito Salmin kunnassa kiellettäisiin suurempina kreikkalaiskatolisina juhlapäivinä.⁵⁸

Raittius- ja siveellisyysasioihin, samoin kuin yleiseen järjestyksenpitoon jouduttiin kiinnittämään muutenkin huomiota. Osan väestöstä todettiin olleen jollakin tavoin levotonta, mistä syystä kunnan yleistä ilmettä ja elämää haluttiin siivota. Ilmeisesti samantapaisista syistä haluttiin kioskit pois Tuleman laivarannasta. Näiden kioskien sanottiin rumentaneen ”koko laivarannan”, minkä lisäksi niiden aukiololo oli hyvin epämääräistä: eräät pitivät niitä auki jumalanpalvelusten aikana, toiset pitkälle yöhön. Kunnanvaltuuston mielestä ne olivat todellisuudessa eräänlaisia sekatavarakauppoja, joten niihin olisi tullut soveltaa samoja aukiololoaikoja kuin viimeksi mainittuihin. Tämä tarkoitti, että ne olisivat lain mukaan saaneet olla auki iltaisin korkeintaan kello yhdeksään. Todellisuudessa ne lienevät olleet auki milloin mitenkään. Kunnanvaltuusto päätti pyytää Metsähallitusta, jonka maalla ne olivat, häätämään ne kaikki pois. Sillan viereen olisi voinut jäädä valtuuston puolesta yksi virvoitusjuomakioski, ”edellytyksellä, että se olisi piirustusten mukaan rakennettu”.⁵⁹

KUVA: TULEMAN SATAMAN KIOSKIT. KUVA TEOKSESTA RAKAS ENTINEN KARJALA (WSOY 1955).

Jopa kunnan sairaahuoneen eli kunnansairaalan ohjesääntöön kirjattiin vuonna 1921 kohta, jonka mukaan edellytettiin, että sairaalassa noudatetaan järjestystä, puhtautta ja järkipäistä säästäväisyyttä kuin myöskin siveellisen ja raittiin elämän vaatimuksia - -.”⁶⁰

Raittiusasiat tulivat silloin tällöin esiin kunnanvaltuustossakin; muutamat kunnan palveluksessa olleetkin olivat esiintyneet juopuneina joko vapaa-ajallaan tai jopa työaikanaan - ja siten molemmissa tapauksissa rikkoneet voimassa ollutta kieltolakia. Vuonna 1924 esimerkiksi todettiin kunnallislautakunnan esimiehen F. Koverskoin, joka joutui lisäksi kunnanvarojen kavalluksesta

⁵⁸ Kunnanvaltuusto 17.2.1930. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:4. MMA.

⁵⁹ Kunnanvaltuusto 16.7.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

⁶⁰ Kunnanvaltuusto 31.10.1921. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA.

syytteeseen, tulleen tuomituksi kieltolakirikoksista.⁶¹ Samanlaisen tuomion oli saanut kunnan ulosottomies. Edelleen samainen kunnan ulosottomies oli tullut pidätetyksi juopuneena tekemänsä pahoinpitelytapauksen johdosta, minkä vuoksi hänet päätettiin erottaa toimestaan saman tien ja julistaa paikka avonaiseksi.⁶²

Samantyyppinen tapaus oli vuoden 1929 lopulla esiin tullut Salmin kunnanlääkärin juopotteleva elämä, josta kyseinen lääkäri oli lisäksi kihlakunnanoikeudessa tuomittu kahdesti sakkoihin. Sekä kunnallislautakunta että kunnanvaltuusto katsoivat, ettei kyseinen lääkäri enää nauttinut kuntalaisten luottamusta, mistä syystä hänet päätettiin erottaa.⁶³

Kieltolaki oli voimassa vuoteen 1931. Salmissa lakiin suhtauduttiin sillä tavoin kaksinaisesti, että lain todettiin kyllä vähentäneen alkoholinkäyttöä mutta toisaalta vaikuttaneen yleiseen moraaliin rappeuttavasti; kun lakia joka tapauksessa kierrettiin, kyseinen laki vähensi kansalaisten luottamusta lainsäädäntöön yleensäkin. Tästä syystä lain tarkoituksenmukaisuus oli ainakin jossain määrin kyseenalainen.

Kieltolain kohtalosta järjestettiin kansanäänestys – ensimmäinen laatuaan Suomessa – vuonna 1931, ja äänestyksen tulos oli murskaava voitto lain vastustajille: kansan ”viinatahto” oli tullut äänestyksessä selvästi ilmi. Salmissa luvut kieltolain kaatamisen puolesta olivat erityisen korkeat. Vaihtoehdot I, II ja III sekä niiden Salmissa saamat äänimäärät näkyvät seuraavassa asetelmassa:

Vaihtoehto	Annetut äänät	%
I: täyskiellon säilyttäminen	160	6,6
II: mietojen alkoholijuomien salliminen	17	0,7
III: kaikkien alkoholijuomien salliminen	2 241	92,7

Salmilaisten halu kumota kieltolaki kokonaan oli siis poikkeuksellisen selvä. Viipurin läänissä vastaaviin lukuihin päästiin vain muutamissa paikoin: Suomenlahden ulkosaarilla sekä Karjalan kannaksen Kyyrölässä, joka kuului Muolaan pitäjään mutta jossa asui lähinnä venäjää äidinkielenään puhuneita henkilöitä.⁶⁴

Mutta vaikka alkoholijuomat sallittiinkin 1930-luvun alussa, niiden valmistus ja myynti jäi tiukan valvonnan alaiseksi. Salmissa ei ollut omaa Oy Alkoholiliikkeen myymälää, joten ihmiset turvautuivat edelleen salakuljetukseen ja kotipolttoon, joita vastustamaan syntyi 1930-luvulla ”Kansalaisvastuu”-niminen liike, joka otti yhteyttä Salminkin kuntaan. Kun alkoholijuomia ei ollut saatavilla, eräät kuntalaiset ryhtyivät juomaan hius- ja ihovesiä. Salmin piirin nimismies oli kiinnittänyt asiaan huomiota 1937 todeten, että näitä aineita käytettiin juopottelutarkoituksiin,

⁶¹ Kunnanvaltuusto 7.4.1924. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

⁶² Kunnanvaltuusto 21.7.1924. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

⁶³ Kunnanvaltuusto 11.11.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

⁶⁴ Juuri Kyyrölä näyttää muutoinkin - niinä vuosina, jolloin se esiintyi tilastoissa erikseen - olleen äänestyskäyttäytymisessään (varsinkin äänestysaktiivisuudessaan) lähellä Salmia ja usein myös muitakin Raja-Karjalan pitäjiä.

mistä puolestaan seurasi järjestyshäiriöitä. Salmin kunnanvaltuusto päätti kieltää näiden aineiden myynnin salmilaisissa kauppaliikkeissä kokonaan.⁶⁵ Jo aiemmin oli kielletty talousspriin myynti. Sen myymiseen oli pyytänyt lupaa Osuusliike Itä-Karjala, jolla oli myymälöitä Salmassa useampia. Valtuuston päätös tuli kielteinen, sillä ”talousspriitä todennäköisesti tultaisiin käyttämään juopottelutarkoituksiin”.⁶⁶

Salmin viranomaishallinto ja virkamiehet

Seuraavassa esitetään lyhyesti Salmin tärkeimmät viranomaiset sekä luetellaan niissä toimineita virkamiehiä.⁶⁷

Tulli

Tulli aloitti toimintansa Salmassa 1850-luvulla. Tullilaitoksen tehtävänä oli tarkkailla rajan ylitse tapahtuvaa tavaraliikennettä niin maalla kuin merellä. Maatullivartioasema toimi Virtelän kylässä Salmi-Aunus -maantien varressa vuoteen 1936 asti, jolloin tullivartio lakkautettiin. Meriliikennettä varten oli tullilla merivartioasema Lunkulansaarrella Pöllän kylässä, eli ns. Pöllän tullivartio. Pöllän vartioasema siirrettiin vuonna 1937 merivartiolaitoksen alaisuuteen.

Maatullin rajaviskaalit	
Erik Toikander	1859-1862
Alfred Hall	1862-1877
Karl Josef Gottleben	1877-1885
Ludvig Reinhold Wickman	1885-1919
Onni Väinö Pitkäpaasi	1920-1923
Vuodelle 1924 ei ole tiedossa varsinaista rajaviskaalia	
Antti Ovaskainen	1925-1927
Gunnar Alfons Carlberg	1927-1929
Viljo Johannes Nikoskelainen	1929-1930
Viljo Frans Ilmari Kivikko	1930-1930
Artturi Alarik Armas Nikula	1930-1936
Vuonna 1936 maavartioasema lakkautettiin.	

⁶⁵ Kunnanvaltuusto 18.1.1937. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

⁶⁶ Kunnanvaltuusto 4.4.1935. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

⁶⁷ Ks. www.salmi-saatio.fi. Sivua luettu 7.10.2010. Lainattua tekstiä on jonkin verran lyhennetty ja muokattu.

Meritullin viskaalit	
Alfred Hall	1859-1860
Vuosille 1861-1876 ei ole tiedossa varsinaisia viskaaleja	
Jacob Jod Sellström	1877-1885
Karl Josef Gottleben	1885-1901
Alfred Gabriel Gottleben	1902-1916
Johan Robert Sundell	1916-1919
Karl Hjalmar Gottlebed	1919-1931
Pehr Magnus Björklund	1931-1935
Vuonna 1937 meritulli siirtyi merivartiolaituksen alaiseksi.	

Posti, lennätin ja puhelin

Ensimmäinen postikonttori avattiin Tulemalle 11. heinäkuuta 1865. Saadakseen postilaitoksen myös Salmiin Aunuksen Vuorihallitus oli tehnyt anomuksen postin perustamisesta, joka hyväksyttiin ja näin Salmi liitettiin säännöllisen postiliikenteen verkostoon. Aluksi posti kulki vain kerran viikossa Sortavalaan sekä Viteleeseen ja Aunuksenkaupunkiin rajan sulkemiseen asti.

Vuonna 1939 Salmissa toimi yhteensä 11 erillistä postinkantoon liittyvää reittiä. Näiden reittien varrella toimi yhteensä 15 eritasoista postiasemaa tai -pysäkkiä. Postiasemia oli vielä kahta tyyppiä, ensimmäisen ja toisen luokan postiasemat.

Lennätinyhteys Salmista avattiin vuonna 1887 ja puhelinyhteys vuonna 1905. Puhelinkeskuksia oli Salmissa yhteensä kolme: Tulemalla, Ylä-Uuksussa ja Manssilassa.

Postitoimiston hoitajat	
Henrik Winter	1866-1867
Johan Viktor Rönn	1868
Johan Wilhelm Nygren	1869-1872
Alexander Törnroos	1872-1874
Nadeschda Svaetichin	1874-1878
Johanna von Hertzen	1878-1880
Gustaf Ferdinand Hellman	1880-1885
Maria Claudelin	1885-1906
Marianna Kauhanen	1906-1914
Anni Pohjamo	1914-1939 ja 1942-1944

Rajavartiolaitos

Suomen itsenäistyttyä tuli ajankohtaiseksi kysymys itärajan vartioimisen järjestämisestä. Vuoteen 1919 asti rajaa vartioi Tampereen rykmentti. Vuonna 1919 perustettiin Salmin rajavartiosto, jonka pääesikunta sijaitsi Impilahden puolella Pitkäsärannassa. Salmin rajavartioston tehtävänä oli vartioida koko Salmin kihlakunnan aluetta Viipurin läänissä; näin vartioitavaksi tuli 320 kilometriä pitkä maaraja ja noin 70 kilometriä pitkä osa Laatokan ranta-alueetta. Rajavartiostolla oli neljä komppaniaa, joista kaksi toimi varsinaisesti Salmissa vuosien 1919-1939 aikana.

Salmin rajavartioston ensimmäinen komppania (1./SR) perusti esikunnan Manssilan kylän entiseen venäläistämiskouluun, josta käsin komppania suoritti sille annettua tehtävää. Komppanialla oli seuraavat rajavartiot rajan pinnassa etelästä pohjoiseen: Grosnoi, Rajaselkä, Murto, Kanabrojärvi ja Kaunoselkä. Näiden vartioiden lisäksi Tulemassa oli puhelinvartio. Vuonna 1939 Kasakkalahteen valmistui uusi esikunta-alue, kun viisi valtion varoin rakennettua upouutta kasarmirakennusta valmistui. Täältä käsin 1. komppania jatkoi rajan vartiointia, tosin vain muutaman kuukauden ennen talvisotaa.

Salmin rajavartioston neljäs komppania (4./SR) puolestaan huolehti muun muassa Pohjois-Salmin rajan vartiointista. Neljäs komppania piti vartioita Käsnäselän ja Hiisijärven vartioissa. Komppanian esikunta toimi Impilahden puolella sijainneessa Uomaan kylässä.

Paitsi rajan vartiointia Salmin rajavartiolaitoksella oli monia muitakin tehtäviä: metsäpalojen sammuttamiset sekä onnettomuuksien, pelastustehtävien ja sairastapausten hoito. Myös poliisin ja tullin avustaminen kuului rajavartiolaitoksen tehtäviin. Lisäksi sotilaita käytettiin joskus peltotöissä aputyövoimana. Komppanioissa palveli yhtäaikaan enimmillään lähes 500 henkeä.

1. /SR päälliköt	
Reservin luutnantti J. Paavilainen	1919-1924
Reservin luutnantti J. Aho sekä Kapteeni Viljo J. Nikoskelainen	1925-1927
Luutnantti L. Vikman	1927-1928
Kapteeni A. Nikula	1929-1939

Salmin kihlakunta

Salmin kihlakunta muodostettiin vuonna 1847. Tähän kihlakuntaan kuului alue, joka muodostaa Raja-Karjalana tunnetun Laatokan koillispuolisen alueen. Kihlakunta toimi aiemmin lääninä pienempänä valtionhallinnon alueena, ja kussakin kihlakunnassa toimi oma kruununvouti.

Kihlakunnan kruununvoudit	
Vuosilta 1847-1870 ei ole tiedossa varsinaisia kruununvousteja	
Johan Soldan	1871-1884
Berndt Fridolf Tengén	1885-1898
Johannes Willehard Broman	1898-1904
Petter Jegoroff sekä Erik Johannes Castren (vt. tehtävässä)	1905-1906
Werner Edvard Fagerström	1906-1911
Rudolf Albert Palmberg (vt. tehtävässä)	1912
Erik Germund Grönfors (vt. tehtävässä)	1912-1915
Ivan Tergejeff	1916-1917
Kaarlo Vilho Pesonen	1917-1918
Axel Väinö Forsberg	1918-1920
Eino Olli Ossian Pajari	1921-1922
Juho Antero Karppinen	1922-1924
Arvi Juho Pursiainen	1924-1925
Otto Väinö Ossian Härmälä	1926-1931
Eino Orkamo	1931-1940
Tauno Aarne Armas Piha (vt. tehtävässä)	1942-1944

Myös henkikirjoitus tapahtui kihlakunnittain.

Kihlakunnan henkikirjoittajat	
Johan Soldan	1863-1871
Oskar Videll	1872-1897
Verner Edvard Fagerstöm	1897-1907
Rudolf Albert Palmberg	1907-1911
Vuodelle 1912 ei ole tiedossa henkikirjoittajaa	
Otto Väinö Ossian Härmälä	1913-1923
Eino Orkamo	1923-1931
Tuomo Vaulo	1931-1933
Toimi Tulikoura	1933-1935
Iivari Väänänen	1935-1945

Salmin tuomiokunnan tuomarit

Maaseutu oli aiemmin jaettu oikeudenhoitoa varten tuomiokuntiin, joita oli esimerkiksi 1920-luvulla yhteensä 65. Eräs niistä oli Salmin tuomiokunta. Kullakin tuomiokunnalla oli oma tuomarinsa. Tuomiokuntaan saattoi kuulua useita kärjäkuntia. Salmin tuomiokuntaan kuuluivat 1930-luvulla Salmin,

Impilahden ja Suistamon käräjäkunnat. Tuomiokunta oli Viipurin hovioikeuden alainen.

Tuomari	
Gustaf Werner Vilksman	1897-1903
Gustaf Adolf Gröndahl	1904-1907
Verner August Örn	1907-1913
Eino Nyyslä	1914
Tahvo Könönen	1914-1921
Ukko Emil Hjalmar Andersin	1921-1923
Ernst Fritiof von Hertzen	1923-1936
Niilo Alarik Lang	1936-1940

Salmin piirin nimismiehet

Nimismies	
Fritz Svaetichin	1869-1881
Alarik Åkerman	1881-1887
Julius Woldemar Lundgren	1887-1889
Alexander Weledejeff	1889-1900
Johan Fredrik Ollikainen	1900-1904
Johan Viktor Sundqvist	1904-1908
Väinö Härmälä	1908-1910
Uno Gråsten	1910-1912
Ivan Tergejeff	1912-1916
Simo Antti Palvola	1917-1918
Vilho Ilmari Nissinen	1919-1920
Boris Vaarna	1920-1922
Kaarlo Bertel Karlsson	1923-1929
Johan Edvard Ranta	1929-1931
Aulis Heikki Olavi Raussi	1931-1934
Mauri Evert Terho	1934-1940

Salmin poliisit

Varsinainen poliisitoiminta alkoi Salmassa vasta itsenäisyyden myötä. Poliisit olivat pääasiassa paikallisia, virkaansa koulutettuja salmilaisia, jotka toimivat samassa virassa evakkoon lähtöön asti.

Poliisimiehillä oli toimipiste yhteensä seitsemässä kylässä. Poliisit huolehtivat oman poliisialueensa turvallisuudesta. Ennen varsinaisen poliisitoiminnan

alkamista järjestyksenpidosta vastasivat nimismiehen alaisina toimineet siltavoudit.

Poliisin nimi	Toimipaikka
Ylikonstaapelit A. Baranovskij, S. Hippi ja A. Toivola sekä konstaapelit J. Repetti, N. Turppa sekä H. Salmela	Tulema
Konstaapelit V. Ivakko, H. Kettu sekä ?. Leskinen	Uuksu
Konstaapeli V. Kräkin	Orusjärvi
Konstaapelit N. Salminen ja ?. Jetsu	Manssila
Konstaapeli H. Supinen	Miinala
Konstaapeli E. Tarvainen	Lunkulansaari
Konstaapelit J. Ahokas ja Antti Peiponen	Mantsinsaari

KUVA: SALMIN POLIISIT VUONNA 1938.

Edessä istumassa vasemmalta ylikonstaapeli Aleksanteri Toivola, nimismies Mauri Terho ja Uuksun konstaapeli Heikki Kettu.

Takana seisomassa vasemmalta Heikki Salmela, konst. Antti Peiponen Mantsinsaari, Johannes Repetti, Niilo Turppa ja Eino Karonen. Kuvasta puuttuvat Heikki Suominen ja Tarvainen. (KUVA: KARI TERHON ARKISTO.)

Koulutus 1920- ja 1930-luvulla

Kansakoulu

Kunnanvaltuustossa kouluasiat saivat erityisen paljon huomiota osakseen 1920-luvulla. Pitäjän koulu- ja sivistysolot menivätkin itsenäisyyden kahtena alkuvuosikymmenenä Salmissa nopeasti eteenpäin. Vuonna 1923 Salmissa oli jo 18 kunnallista kansakoulua, joille kaikille valittiin omat

johtokunnat. Tosin vielä vuonna 1926 päätettiin anoa oppivelvollisuuslain täytäntöönpanolle neljä vuotta lisää. ⁶⁸ Tämä lienee johtunut siitä, että koulurakennuksia yms. ei ollut Salmassa vielä tarpeeksi.

KUVA: KOULULAPSIA PALOJÄRVELTÄ. KUVA TEOKSESTA RAKAS ENTINEN KARJALA (WSOY 1955).

Kouluasioiden kehitystä Salmassa, kuten muuallakin, seurattiin myös Kouluhallituksessa. Esimerkiksi koulujen rakennuspiirustukset oli alistettava Kouluhallituksen hyväksyttäväksi. Vuoden 1927 marraskuussa Kouluhallitus ilmoitti, että Tuleman koulutalo oli rakennettava siten, että se olisi ollut valmiina viimeistään 1.8.1929, kun taas Perämaan koulutalo oli rakennettava ”aivan heti”. Sen sijaan Rajaselän, Varpaselän ja Räimälän koulut voitiin sijoittaa vuokrahuoneisiin. Kaunoselkään olisi tullut perustaa alakansakoulun rinnalle myös yläkansakoulu. Palojärven kohdalla Kouluhallitus puolestaan nosti esiin kysymyksen, miksi siellä oli vain ns. supistettu kansakoulu, vaikka oppilasmäärä oli suurempi kuin se, mikä laissa oli säädetty ns. supistettua kansakoulua varten. ⁶⁹

Sivistysoloihin yleensä haluttiin parannuksia, ja tätä voitiin käyttää itsenäisyyden alkuvaiheissa perusteluna jopa sille, että Salmista olisi haluttu rautatieyhteys muualle Suomeen:

”Suomen itsenäistymisen jälkeen on yleensä Raja-Karjalassa ja niin myöskin Salmassa ryhdytty suurella innostuksella perustamaan kouluja, niin että nyt jo Salmisakin oppivelvollisuuslaki koulujen perustamiseen nähden on täysin toteutettu. Myöskin Salmin keskikoulu omalta osaltaan koittaa tehdä parastaan. Mutta tämä alkuunsaatu, ilahduttava kehitys vaatii myös jatkuvasti menestyäkseen mahdollisimman hyvää ja läheistä yhteyttä maan läntisten osien ja siellä sijaitsevien henkisen sivistyksen keskuspaikkojen kanssa. Sillä niin hyvin uusien herätteiden levittäminen

⁶⁸ Kunnanvaltuusto 30.12.1926. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

⁶⁹ Kunnanvaltuusto 28. ja 29.11.1927. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

sivistystyön voimistuttamiseksi ja juurruttamiseksi, kuin myöskin tuon työn tarpeellinen valvonta vaatii sitä. Tässä on tietenkin rautateillä ensiluokkainen merkitys. Ilman sitä vakavaa ja säännöllistä kulkuyhteyttä, minkä ainoastaan vain rautatie voi luoda, se ei ole mahdollista.”⁷⁰

Juuri koulu- ja sivistysasiat ja niiden kehittäminen olivat mm. kunnanvaltuustossa näkyvästi esillä 1920-luvulla, ja kunnan suurimmat meno- ja tuloerät (valtionavut) liittyivät juuri opetus- ja valistustoimen hoitoon⁷¹ eli koulujen rakentamiseen ja kunnostamiseen, oppikirjojen ja opetusvälineiden hankkimiseen jne. Koulut tarvitsivat myös kaikenlaista muuta. Palojärven kansakoulun johtokunta esimerkiksi kääntyi toukokuussa 1930 kunnanvaltuuston puoleen pyytäen avustusta paloruiskun ja muiden sammutusvälineiden ostamiseksi koululle, ”kun koululla ei ole minkäänlaisia sammutusvälineitä”. Valtuusto päätti – kireästä taloudellisesta tilanteesta huolimatta – myöntää koululle 1 500 markkaa paloruiskun ostoa varten.⁷²

Palonsammutusvälineitä oli hankittava myös muille kouluille. Kalliiden ruiskujen ostaminen harkittiin kuitenkin tapauskohtaisesti, ja ruiskuja hankittiin sitä silmällä pitäen, että niistä olisi tarpeen tullen ollut hyötyä yleisemminkin. Esimerkiksi Manssilan koululla oli paloruisku, jota ajateltiin voitavan käyttää tarpeen vaatiessa myös kunnan omistamalla Manssilan maatilalla. Tulemalla puolestaan ei uudelle kunnantalolle katsottu tarvitun omaa ruiskua ”kun viereisessä talossa on suuri yhtiön paloruisku”. Sen sijaan kunnantalolle päätettiin ostaa yksi Minimack-tulensammuttaja.⁷³

Manssilan koulun oppilaista osa oli rajavartioston henkilökuntaan kuuluneiden lapsia, ja tästä syystä kunnanvaltuusto päätti joulukuussa 1936, että Manssilan koulua ei tilanahtaudesta huolimatta laajennettaisi, sillä oli tiedossa, että rajavartiosto lähtisi Manssilasta lähivuosina, jolloin oppilasluku pienenesi.⁷⁴ Samalla kunnalla oli tilaisuus saada rajavartioston käytössä olleet tilat itselleen.⁷⁵ Niiden vaihdosta kunnan kanssa keskusteltiin pitkin 1930-lukua; kunta olisi saanut rajavartioston tilat Manssilasta, jos se olisi hankkinut rajavartiostolle uuden tonttialueen (20 – 25 hehtaaria) Kirkkojoelta. Uudet kasarmit olisi rakennettu hätäaputöinä. Asiasta ei kuitenkaan tullut valmista; vasta juuri ennen sotaa (1939) rajavartiosto muutti Manssilasta pois, Kasakkalahteen, jonne

⁷⁰ Pitkänrannan – Salmin rautatie. Helsinki 1928, s. 14.

⁷¹ Esimerkiksi talousarviossa vuodelle 1926 oli suurin menoerä – yli puolet kaikista kunnan menoista – opetus- ja valistustoimeen liittyneitä menoja. Tuloeristä puolestaan ylivoimaisesti merkittävimmät olivat verot ja valtionavut.

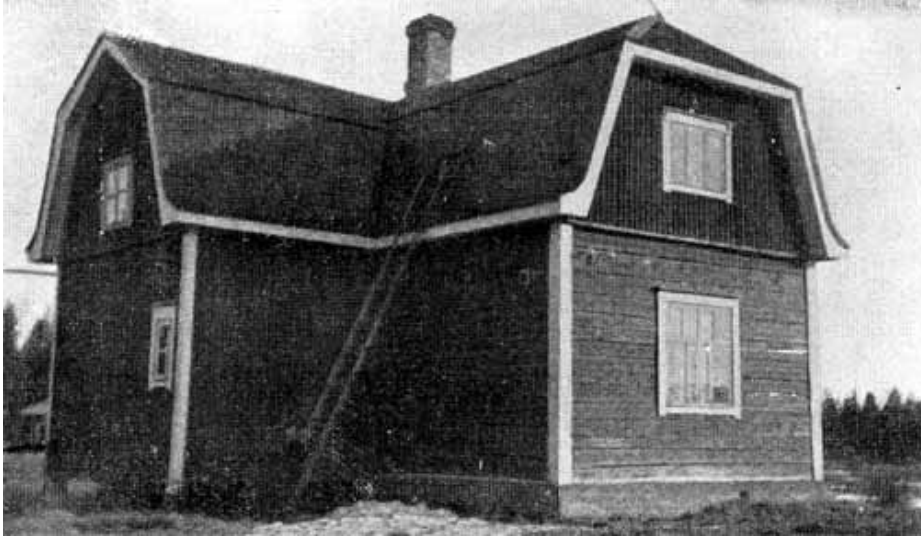
⁷² Kunnanvaltuusto 26.5.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA. - Erikseen mainittakoon, että Salmin kunnantalo paloi huhtikuussa 1929 – vieden samalla suuren osan kunnan arkistoa mennessään.

⁷³ Kunnanvaltuusto 26.5.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA. – Salmissa toimi ainakin jonkin aikaa vapaapalokunta, sillä 1923 julkaistussa Suomenmaa teoksessa (s. 412) mainitaan sellaisen olemassaolosta. Yhdistysrekisteriin puolestaan merkittiin vuonna 1931 Miinalan VPK. Sen sijaan vuonna 1938 ilmestyneessä teoksessa Suomen vapaaehtoinen palokuntaliike 100-vuotias, jonka toisessa osassa on lueteltu kaikki Suomessa tuolloin toimineet vapaaehtoiset palokunnat, ei ole Salmista mitään mainintaa.

⁷⁴ Kunnanvaltuusto 10.12.1936. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

⁷⁵ Näihin tiloihin kaavailtiin pitkään kunnalliskotia, jonka tilat Mäkipäällä olivat käyneet sopimattomiksi. Valtuustossa todettiin kuitenkin 12.11.1936, että Manssilan rajavartioston tilat olivat nekin – ainakin sellaisinaan – sopimattomat tähän tarkoitukseen.

rakennettiin uudet kasarnit. Näitä uusia kasarmeja oli saapunut katsomaan itse sisäasiainministeri, kuten valtuuston kokouksessa 28.9.1939 todettiin.⁷⁶

KUVA: MÄKRÄMÄEN KANSAKOULU.

Kunnalla oli oma suunnitelma oppivelvollisuuden täytöntöönpanoa varten, ja joissakin kylissä oppivelvollisuus tietenkin saatiin pantua lain vaatimalla tavalla täytöntöön aikaisemmin kuin toisissa. Kaiken kaikkiaan tästä asiasta tuli valtava urakka Salminkin kunnalle; kouluasioita käsiteltiin selvästi eniten kunnanvaltuuston kokouksissa lähes koko itsenäisyyden aika.

Vuonna 1939 – siis juuri ennen sotaa – voitiin todeta jättiläisurakan olleen jota kuinkin valmis. Salmiin oli kalliilla hinnalla, toisin sanoen velkarahalla ja kovin ponnistuksin, saatu aikaan 23 kansakoulupiiriä, niihin kaikkiin kansakoulurakennukset sivurakennuksineen, opettajat, muu henkilökunta, opetusvälineet ja esimerkiksi opettajien asunnot niihin mahdollisesti kuuluneine kasvi- ja laidunmaaineen.⁷⁷ Piirit olivat seuraavat:

- * Karkun
- * Kaunoselän
- * Kirkkojoen
- * Kotkanniemen
- * Koveron
- * Käsnäselän

⁷⁶ Mainittu valtuuston kokous jäi viimeiseksi, joka pidettiin Salmassa tai josta siellä kirjoitettiin pöytäkirja; seuraava oli evakossa Saarijärvellä.

⁷⁷ Opettajien palkkaetuihin kuului rahapalkan lisäksi ns. luontaisetuja, mikä tarkoitti sitä, että kunnalla tuli olla tarjota asunto, minkä lisäksi asuntoon tuli liittyä polttopuiden yms. lisäksi tietty määrä kasvi- tai viljelysmaata, joskus jopa laidunmaata. Mikäli näitä ei ollut tarjota, ne oli korvattava rahassa. Salmassa syntyi kunnan ja opettajien välillä monta kärhämää 1930-luvulla näistä asioista, ts. kansakoulunopettajille kuuluneiden luontaisetujen korvauksista.

- * Lunkulan
- * Manssilan
- * Miinalan
- * Mäkrämäen (= Ristioja ja Lupikko kunnan luoteisrajalla)
- * Orusjärven
- * Palojärven
- * Pappilan
- * Peltoisten
- * Perämaan
- * Rajaselän
- * Rämälän
- * Tuleman
- * Työmpäisten
- * Uudenkylän
- * Uuksalonpään
- * Uuksun
- * Varpaselän piiri.

Viimeisimpänä perustettiin Mäkrämäen koulupiiri aivan Impilahden rajalle. Tämän piirin perustaminen johtui siitä, että alueen lapset eivät saaneet enää käydä koulua Impilahden puolella. Mäkrämäellä kuten muuallakin kunnassa oppivelvollisuus oli tarkoitus saattaa kokonaisuudessaan voimaan 1.8.1937 alkaen eli silloin, kun 15 vuoden määräaika oppivelvollisuuden täytäntöönpanosta tuli täyteen. (Laki oli tullut voimaan 1922, ja maalaiskunnille oli siinä annettu 15 vuoden määräaika lain täytäntöönpanemiseksi.)

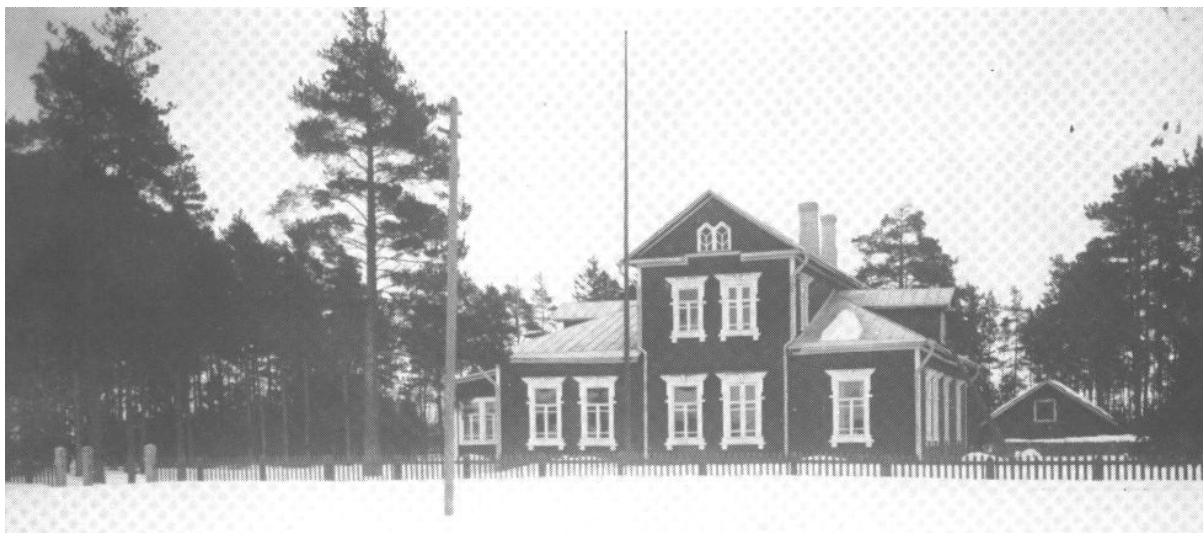
Urakan valtavuutta ja sen taloudellista rasittavuutta Salmin kunnan kannalta kuvaa osaltaan se, että vuoden 1938 lopussa kunta päätti, valtuuston puheenjohtajan V. A. Mensosen esityksestä, anoa valtioneuvostolta kaikkien kunnan lainojen kuolettamista. Lainojen kuolettamista perusteltiin kunnan heikolla taloudellisella tilanteella sekä erikseen sillä, että lainat olivat syntyneet Suomen itsenäisyyden aikana valtion kunnille asettaman kansakoulujen rakennusvelvollisuuden takia.⁷⁸

Salmin Yhteiskoulu - Salmin Keskikoulu

Salmin Yhteiskoulu aloitti toimintansa syyskuussa 1917. Kyseessä oli alkuun yksityinen oppilaitos. Se otettiin kuitenkin valtion haltuun jo seuraavan lukuvuoden alusta (1.8.1918), ja nimi muutettiin samalla muotoon Salmin Keskikoulu. Aluksi koulu oli vain kaksiluokkainen, mutta se muutettiin pian viisiluokkaiseksi. Opetussuunnitelma oli sama kuin valtion muissakin keskikouluissa.

⁷⁸

Kunnanvaltuusto 19.12.1938. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA. – Koska eräät koulut olivat vielä vuokratiloissa, urakka ei vielä ollut valmis, vaan kuten asiasta todettiin, velkoja oli tulossa vielä lisää, ”mahdollisesti vielä enemmänkin”, ja nämä velat tulivat kunnalle ”pakollisen rakennusvelvollisuuden takia”. – Viipurin lääninhallituksesta tulikin pian tiedustelu, jossa kysyttiin, mitä lainoja kunnalta olisi kuolettava ja mitä avustuksia annettava, jotta kunnasta saataisiin jälleen luottokelpoinen ja jotta kunta pystyisi ”täyttämään sille kuuluvat tehtävät”. Ks. Kunnanvaltuusto 18.1.1939. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

KUVA: SALMIN KESKIKOULU. KOULU PERUSTETTIIN 1917. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Koulu lakkautettiin talvisodan jälkeen 1.6.1940, mutta se alkoi toimia uudelleen vuodesta 1942 takaisin vallatussa Salmassa. Sotien jälkeen koulu siirrettiin Siilinjärvelle. Salmin keskkoulua ehti käydä ennen talvisotaa 579 oppilasta, joista kolme neljäsosaa oli Salmassa syntyneitä.⁷⁹

Kirjastot

Yleiseen sivistysharrastukseen kuului myös kirjastojen perustaminen ja niiden toiminnan tukeminen. Vuoden 1922 elokuussa todettiin kunnanvaltuustossa, ettei Salmin kunnan alueella ollut yhtään kunnallista lainakirjastoa. Tästä syystä päätettiin perustaa kuntaan lainakirjasto, jota varten käytettäisiin vuosittain sellainen rahamäärä, joka vastaisi 50 penniä jokaista kunnan sisällä asuvaa asukasta kohden.⁸⁰

Tukea kirjastojen ylläpitämiseen saatiin kunnan ulkopuoleltakin, ja siten voitiin perustaa kunnallisia kirjastoja myös sivukyliin, minkä lisäksi on huomattava, että pitäjässä oli pieniä kirjastoja eri kylissä mm. nuorisoseuroilla. – Valtuuston kokouksessa 23.1.1930 voitiin todeta piirikirjastoja olleen Tuleman keskuskirjaston lisäksi seuraavissa paikoissa:

- Hyrsylä
- Käsnäselkä
- Lunkula
- Manssila
- Mantsinsaari
- Orusjärvi.⁸¹

Näistä Hyrsylä siirtyi osaksi Suojärveä vuonna 1931, kun koko Hyrsylän mutka, joka oli kuulunut Salmiin, siirrettiin kuulumaan Suojärven kuntaan. Myöhemmin, vuonna 1939, mainitaan

⁷⁹

Ks. Castrén, Klaus, Salmin keskkoulu 1917 – 39: oppilasluettelo. Helsinki 1989, s.

4 – 7.

⁸⁰

Kunnanvaltuusto 28.8.1922. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:2. MMA.

⁸¹

Kunnanvaltuusto 23.1.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

toiminnassa olleen lisäksi Uuksun, Karkun ja Varpaselän piirikirjastot sekä, uusimpina tulokkaina, vuoden 1939 alussa perustetut Uuksalonpään ja Palojärven piirikirjastot.⁸²

Muut oppilaitokset

Kouluasiat olivat valtuustossa siis usein esillä – ne olivat miltei eniten ja useimmiten esillä olleet ja käsitellyt asiat; oppivelvollisuuslaki vaati kuntia perustamaan riittävästi kansakouluja alueelleen. Muutakin sivistystoimintaa saatiin Salmiin, mm. vapaaopisto, joka aloitti toimintansa vuonna 1922. Lisäksi pitäjään perustettiin myöhemmin runsaasti opintokerhoja, joista tuli hyvin suosittuja. Eri puolilla pitäjää järjestettiin kursseja, joilla opittiin hyödyllisiä käytännön taitoja, joista oli hyötyä arkisissa askareissa. Naisten tarvitsemia taitoja opetettiin myös marttojen ja lottien toimesta. Niitä varten Salmiin oli myös perustettu kiertävä kotitalouskoulu, jossa opetettiin mm. käsitöitä. Koulu oli aloittanut toimintansa jo vuonna 1911.

Mutta myös pitäjän ulkopuolisia opinahjoja haluttiin kannattaa, esimerkiksi Impilahdella sijainnutta Itä-Karjalan kansanopistoa, jonka opiskelijoista huomattava osa oli salmilaisia.⁸³ Opisto oli perustettu 1906. Toisessa naapurikunnassa, Suistamolla, puolestaan sijaitsi alakansakouluseminaari vuodesta 1918.⁸⁴ Myös sinne hakeutui salmilaisia. Lisäksi vuoden 1925 lopulla päätettiin yhtyä Joensuun kaupunginvaltuuston tekemään anomukseen ”rajaseudun kansankorkeakoulun” perustamiseksi ja sijoittamiseksi Joensuuhun. Joensuun kaukaisuuden huomioon ottaen tuntuu hieman oudolta, että salmilaisetkin päättivät yhtyä tukemaan hanketta, mutta oppilaitoksia haluttiin joka tapauksessa lisää juuri Karjalaan, ja siten esimerkiksi tätä hanketta ja sen tukemista perusteltiin kunnanvaltuuston pöytäkirjassa näinkin kaunopuheisesti: ”Ei mikään opinahjo ole Karjalan kansalle liiaksi, sillä ennen lapsipuolen asemassa olleena tarvitsee Karjala valoa ja valistusta kohotakseen muun Suomen tasolle sivistyksessä ja taloudellisessa hyvinvoinnissa.”⁸⁵

Joensuuhun sijoitettavaksi ajatellun kansankorkeakoulun tukeminen tuntuu siinä mielessä oudolta, että Joensuu oli tuon ajan näkökulmasta varsin kaukana Salmista. – Kun mahdollista ”Pohjois-Karjalan lääninä” suunniteltiin niin ikään 1920-luvun alkupuoliskolla, Salmin kunnanvaltuusto päätti, että ajatusta uuden läänin perustamisesta ryhdytään kannattamaan vain, jos sen pääkaupungiksi tulee Sortavala.⁸⁶

Itä-Karjalan kansanopisto oli salmilaisille kunnan ulkopuolisista oppilaitoksista tärkein. Nimessä esiintynyt sana ”Itä-Karjala” tarkoitti nimenomaan Raja-Karjalaa. Nimitystä Raja-Karjala ei näy vielä 1900-luvun alussa käytetyn. Sen sijaan puhuttiin yleensä ”Itä-Karjalasta”, kun tarkoitettiin Suomen Karjalan itäisintä osaa, joka sijaitsi Laatokan koillispuolella. - Siten Raja-Karjalassa toimi mm. Itä-Karjalan Osuusliike, Itä-Karjalan kansanopisto, Itä-Karjalan maanviljelysseura, Itä-Karjalan raittiuspiiri jne.

⁸² Kunnanvaltuusto 28.9.1939. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:7. MMA.

⁸³ Ks. esim. Laatokan Karjalasta Punkaharjulle: Itä-Karjalan kansanopisto. 75-vuotisjuhlakirja. Koonnut ja historian kirjoittanut Helvi Kuusamo-Ojamo. Savonlinna 1981, s. 52-.

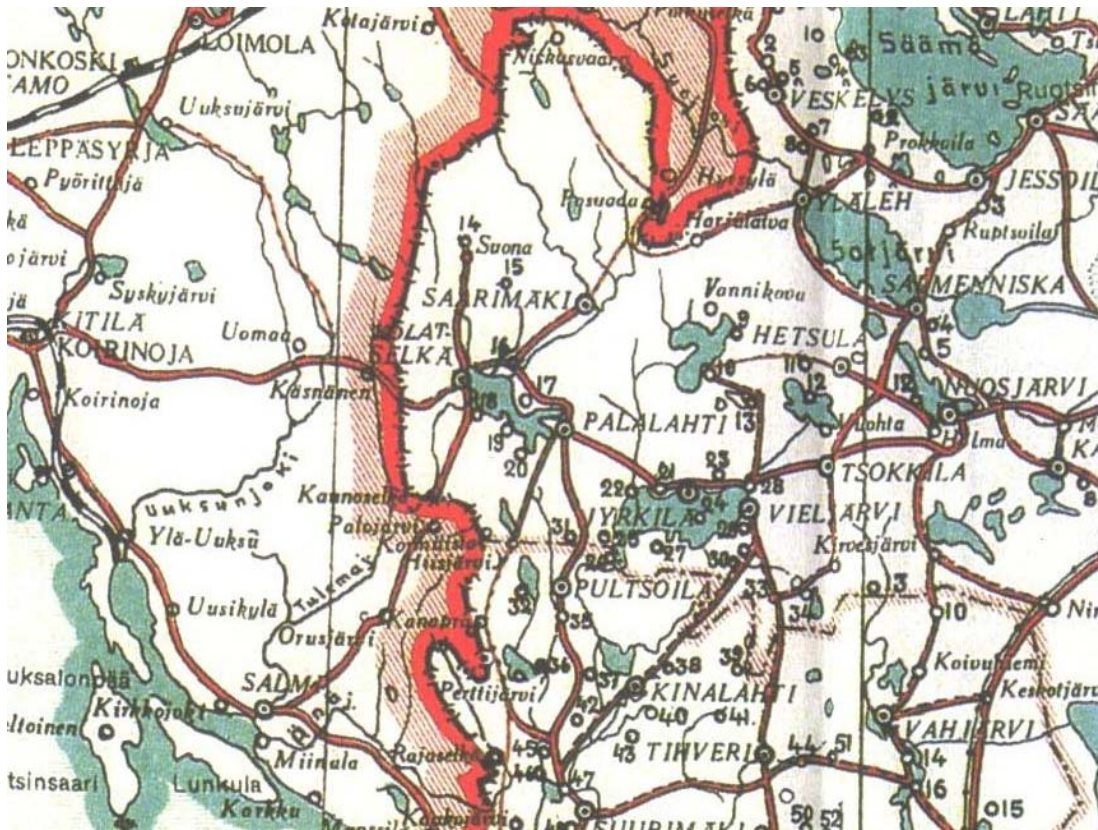
⁸⁴ Seminaarista ks. esim. Rajamo, M., Suistamon seurakunnan historia. Kuopio 1944, s. 26 – 29.

⁸⁵ Kunnanvaltuusto 28. ja 29.12.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

⁸⁶ Kunnanvaltuusto 1.12.1924. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

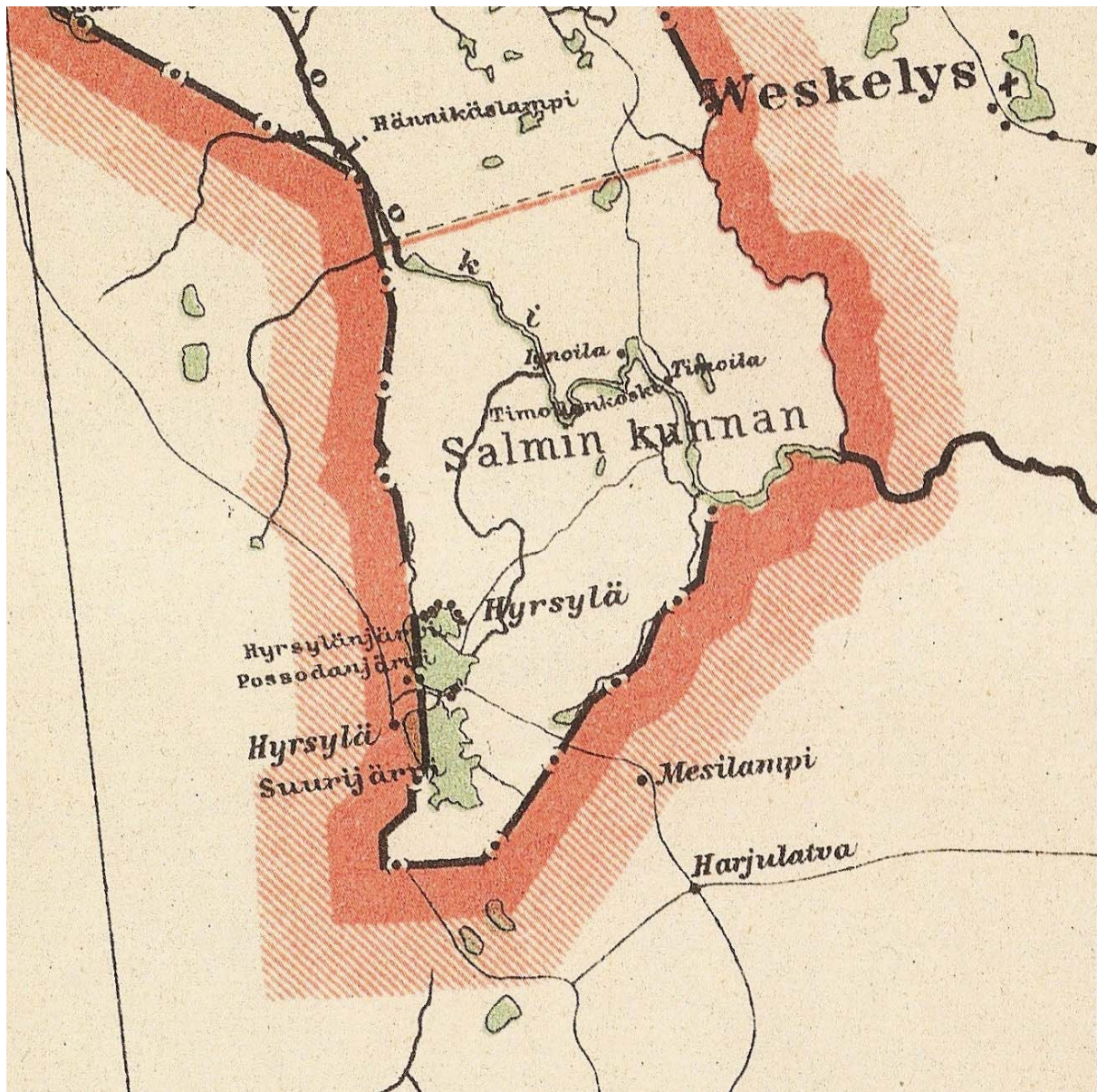
Hyrskylän mutkan kysymys

Ns. Hyrskylän mutkassa sijainneet kaksi Salmiin kuulunutta kylää – Hyrskylä ja Ignoila – ilmaisivat 1920-luvulla halunsa siirtyä Salmin pitäjästä osaksi Suojärven pitäjää. Tämä oli luonnollinen toivomus, sillä nämä kylät sijaitsivat aivan erillään Salmin pitäjän muusta alueesta, eikä niistä ollut luontevaa kulkea valtakunnan rajan sulkeuduttua enää Salmiin vaan Suojärvelle. Aiemmin näistä kylistä oli ollut parempi kulkuyhteys Salmiin, mutta tämä yhteys tuli katkaistuksi, kun Suomi itsenäistyi ja kun raja Aunukseen samalla sulkeutui.

KARTTA: SALMIN KUNTAAN AINA VUOTEEN 1931 KUULUNUT HYRSYLÄN MUTKA. MUTKA NÄKYYPÄ KARTAN YLÄOSASSA.

Aiemmin Hyrskylänmutkasta oli voitu asioida Salmin keskukseen Tulemalle koillisesta lounaaseen kulkevaa tietä, joka näkyy kartassakin. Valtakunnanrajan sulkeuduttua matka oli tehtävä Suojärven, Suistamon ja Impilahden kautta.

KARTTA: SALMIN PITÄJÄÄN KUULUNUT HYRSYLÄN ALUE. KUTEN KARTASTA NÄKYY, HYRSYLÖITÄ OLI KAKSI: TOINEN SUOMEN PUOLELLA, TOINEN VALTAKUNNANRAJAN TAKANA.

Seurakunnallisesti Hyrsylä oli siirretty osaksi Suojärveä jo vuonna 1920. Valtioneuvosto oli tuolloin vahvistanut vuoden 1919 kirkolliskokouksen ehdotuksen, joka koski ortodoksisten seurakuntien uudelleenjakoa. Sen mukaan Hyrsylä tuli kuulumaan Suojärvelle perustettavaan Annantehtaan seurakuntaan. Siten Hyrsylä irrotettiin Salmin seurakunnasta jo vuonna 1920.⁸⁷ Muilta osin Hyrsylän mutka kylieen jäi edelleen kuulumaan osaksi Salmin kuntaa, vaikka asioiminen kunnan keskukseen täytyi tehdä Suojärven kautta. Asiaan toivottiin tietenkin muutosta.

Asia otettiin ensimmäisen kerran esille jo niinkin varhain kuin 1921. Salmin kunnanvaltuustossa todettiin, että Hyrsylän⁸⁸ ja Ignoilan⁸⁹ kylien asukkaiden olisi tehtävä asiasta aloite Salmin ja Suojärven kunnanvaltuustoille, minkä jälkeen kyseiset valtuustot olisivat pitäneet yhteisen kokouksen, jossa asiasta olisi tehty lopullinen päätös.⁹⁰ Salmin kunnalla ei näy olleen mitään tätä asiaa, toisin sanoen Hyrsylän mutkan kylien siirtämistä Suojärven pitäjään, vastaan. Päinvastoin, Salmin kunnanvaltuusto valitsi jo edustajansakin suunniteltuun yhteiskokoukseen Suojärven valtuuston kanssa asiasta lopullisesti päättämään.

Jostakin syystä asia jäi tällöin kesken, vaikka kylien sijainti oli aivan luonnon; Idän vartio – nimisessä lehdessä kerrottiin vuonna 1925, että Hyrsylän kyläläisten oli kuljettava omalle Salmin kirkolle rajan ollessa suljettuna Suojärven kautta 180 kilometriä.⁹¹ Asia tuli uudestaan esille vasta 1920-luvun lopulla; Salmin kunnanvaltuusto ilmoitti alkuvuodesta 1928, ettei sillä ollut mitään kylien siirtämistä vastaan, mikäli asiasta kuultaisiin ensin asianomaisten kylien asukkaita.⁹² Molemmissa kylissä tehtiin yksimielinen päätös asian puolesta.⁹³ Asia venyi kuitenkin niin, että virallisesti kylät siirrettiin osaksi Suojärveä vasta vuonna 1931.

Aikanaan kummalliseksi muodostunut Salmin itäraja, joka oli Suomen itsenäistymisen jälkeen myös valtakunnanraja, aiheutti ongelmia myös uiton suhteen, sillä uittoväylät koukkasivat välillä Neuvostoliiton puolelle rajaa. Merkittävä sopimus neuvosto-osapuolen kanssa saatiin aikaan 1928: Salmin uittoyhdistys sai luvan käyttää Tuleman ja Miinalan jokea sekä Ruoko-ojaa uittoihin, joilla tukkeja kuljetettiin Salmassa sahattavaksi peräti 300 000 kappaletta. Tukit hakattiin sekä Suomen että Neuvostoliiton puolen metsistä. ”Uitot muodostuvat suuremmiksi kuin koskaan aikaisemmin”, todettiin asiasta Laatokka-lehdessä 13.3.1928.

Liikenneyhteydet

Salmi on aina ollut melko lailla eristyksissä ollut pitäjä. Vuonna 1923 kirjoitettiin Suomenmaa-teoksessa, että pitäjän edistymistä vaikeuttivat huonot liikenneyhteydet: ”Vielä nykyisin on Salmi varsin eristettynä muusta Suomesta. Rautatieyhteyttä ei ole, ja koko tuohon laajaan pitäjään johtaa vain yksi maantie, joka seurailee Laatokan rantaa ja josta kirkon lähetyvillä haaraantuu koilliseen päin sivutie. Vesitse on säännöllinen laivaliikenne Sortavalaan (kirkolta 115 km). Laivalaitureita on Tulemajoen suussa ja Kotkaniemellä.”⁹⁴

Tulemalta koilliseen lähtevä maantie johti Salmin koillisosien kyliin. – Kuitenkin esimerkiksi sellainen kylä kuin Kanabrojärvi (”Kanervajärvi”) oli vielä 1930-luvun lopulla jokseenkin eristyksissä:

”Kanabrojärvelle ei johda yhtään yhtään tietä, ei ainakaan sanan länsisuomalaisessa merkityksessä. Kylässä ei ole ainoatakaan kauppaa, ei postikonttoria, ei koulua. Ihmiset elävät melkein täydellisesti eristettyinä itäpuolella olevan, tinkimättömän ankarasti suljetun rajan ja lännessä peninkulmien

⁸⁸ Kirjoitettiin tällöin vielä muodossa ”Hyrssylän”.

⁸⁹ Toisinaan mainittiin ns. Hyrsylän mutkan Salmille kuuluneesta alueesta puhuttaessa vielä kolmaskin kylä – Timoila.

⁹⁰ Kunnanvaltuusto 28.4.1921. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:1. MMA.

⁹¹ Pajunen, s. 14.

⁹² Ks. Laatokka 6.3.1928.

⁹³ Laatokka 13.3.1928.

⁹⁴ Suomenmaa, s. 417.

päähän ulottuvien erämaiden välissä. Tuskin on siis syytä ihmetellä sitä seikkaa, että täällä yhä poltettiin kaskea, samoin kuin sitä oli poltettu lukemattomien sukupolvien aikana, tai että kalalle lähdettiin kaukalomaisilla, aataminaikaisilla ruuhilla.”⁹⁵

Maantie Käkisalimesta Aunukseen lienee rakennettu 1600-luvulla.⁹⁶ Kustaa Horn kirjoitti vuonna 1658 tästä tiestä Ruotsin kuninkaalle: ”Maantie Käkisalimesta Salmiin on kesällä senlaatuista, ettei sitä voi ratsastaa muuta kuin peräperää, ja tiet ovat sen lisäksi niin huonoja ja kivisiä, että on vaikea päästä eteenpäin ja varsinkin mahdotonta kuljettaa mukanaan rattaita, sitä vähemmän tykkejä.”⁹⁷

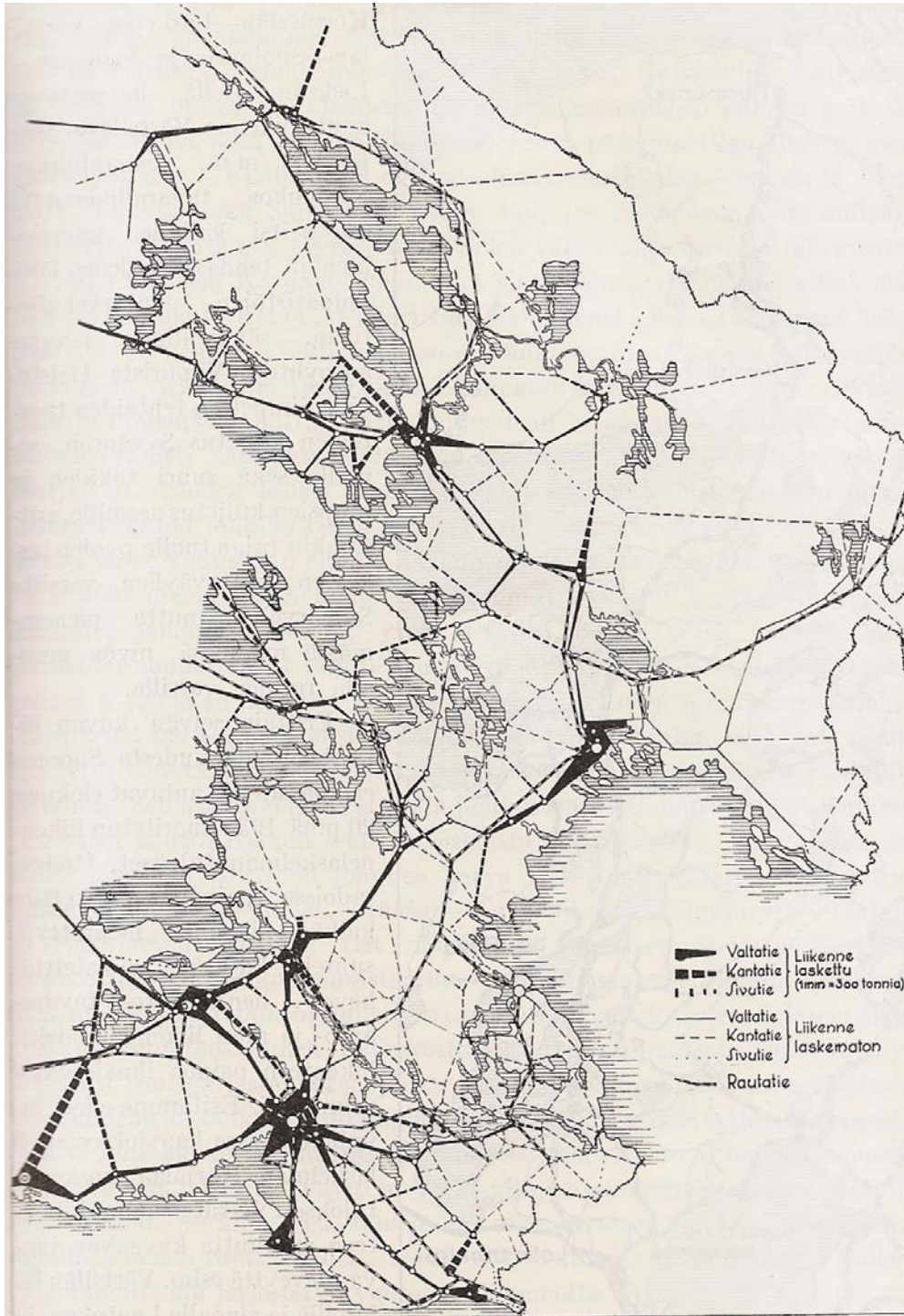
Tie rakennettiin uudelleen vuosina 1850 – 1855 tsaari Nikolai I:n käskystä. Kyseessä oli kauppatie, joka johti Sortavalasta Salmin kautta Aunukseen ja sieltä edelleen Lotinanpellon, Tihvinän ja Uuden Laatokan kautta Pietariin. Samanaikaisesti tämän tien kanssa rakennettiin Salmista Tulemajärven kautta Petroskoihin johtava valtatie.⁹⁸

⁹⁵ Enckell, s. 91.

⁹⁶ Ks. Suomen historian kartasto. Toim. Pertti Haapala & Raisa Maria Toivo. Helsinki 2007, s. 90 – 91.

⁹⁷ Karttunen, s. 225.

⁹⁸ Sauhke, s. 15 – 16.

KARTTA: KARJALAN TIEVERKOSTOA. KARTTA TEOKSESTA KARJALAN KIRJA (WSOY 1932).

Luonnollinen yhteys Salmista muualle maailmaan kulki Laatokan ”meren” kautta, ja salmilaisten yhteydessä voidaan puhua myös varsinaisesta merenkulusta, sillä salmilaisilla aluksilla asioitiin sittemmin paitsi Laatokan rannoilla, myös Itämerellä ja jopa Pohjanmerellä saakka. Tästä liikennöinnistä kerrotaan esimerkiksi Mantsinsaaren osalta seuraavaa:

”Kauppa- ja rahtiliikenne Laatokalla oli erittäin vilkasta. Monet yksityiset talonpojatkin sitä harjoittivat. Sortavalan laivarekisterissä vuosien 1850 – 1917 välillä mainitaan Peltosten ja Työmpäisten laivatelakoista, joissa rakennettiin saimoja (soima) ja galjotteja. - - Mantsilaisissa oli veneen ja laivanrakentajia sekä merenkävijöitä. Purjelaivakautena purjehdittiin kauppatkoilla Venäjälle Laatokan eteläpuolelle, Olhavaan, Sermakseen, Uuteenlaatokkaan ja Pietariin asti.”

Kauppatavarana vietiin mm. kalaa elävänä sumpuissa, lihaa suolattuna isoihin tammitiinuihin, vuotia, parkkia, talikynttilöitä ja halkoja. Tuontitavaran osalta olivat ensi sijalla jauhot, sokeri ja kasvisöljy sekä suola, kahvi, kankaat ja erilaiset käyttöesineet.

Laivaliikenteen kehittyessä moottorialukset syrjäyttivät tietenkin vähitellen purjealukset. Suurempi muutos oli kuitenkin se, että Suomen itsenäistyttyä raja suljettiin, ja yksityinen meriliikenne ja kaupankäynti Venäjän puolelle loppui.⁹⁹

Laatokan merkitystä kulkuväylänä heikensi 1800 – 1900-luvuilla myös pari muuta seikkaa: Saimaan kanavan valmistuminen aiheutti aikanaan sen, että monista paikoin Savoia ja Pohjois-Karjalaa ei enää asioitu Laatokan kautta muualle maailmaan, vaan tavara- ym. kuljetukset alettiin hoitaa Viipuriin päin. Tämän lisäksi rautatien tulo Sortavalan asti 1800-luvun lopulla ja myöhemmin 1930-luvun alussa Pitkäänrantaan ja Uuksuun asti aiheutti sen, että kulku ja kuljetukset Laatokalla vähenivät merkittävästi.

Laatokalla oli ollut säännöllistä matkustajaliikennettä jo 1800-luvun puolella. Höyrylaivaliikenne Sortavalasta itään avattiin tiettävästi vuonna 1866, jolloin eräs pieni alus aloitti liikennöinnin Sortavalasta Rautalahden, Janaslahden ja Pitkäänrannan kautta Salmiin. Paikallinen matkustajaliikenne Salmista Sortavalan alkoi siis jo tällöin, vaikka kulkuvuorot eivät alkuun olleetkaan säännölliset.¹⁰⁰ 1870-luvun alkupuolella vähän suurempi alus, siipisratashöyry ”Helmi”, aloitti liikennöinnin välillä Sortavala – Impilahti – Salmi. Se poikkesi tiettävästi usein myös Valamossa.¹⁰¹ Tämän jälkeenkin linjalla Sortavala – Valamo – Impilahti – Salmi oli uusia yrittäjiä, joita ilmestyi lisää itsenäisyyden aikana.

Siten esimerkiksi vuoden 1928 alussa kerrottiin Laatokka-lehdessä, että Salmiin oli perustettu ”Liikenne oy” välittämään liikennettä ”laivoilla ja autoilla”. Tuhannen markan hintaisia osakkeita oli yhteensä 150 eli yhtiön osakepääoma 150 000 markka, josta se voitiin tarvittaessa korottaa kolminkertaiseksi. Yhtiön tarkoituksena oli harjoittaa ”matkustajain ja tavarain kuljetusta”.¹⁰² – Ei ole kuitenkaan selvyyttä siitä, tuliko kyseisen yhtiön toiminnasta mitään.

Vuonna 1928 voitiin Laatokka-lehdessä kertoa ”vielä keskeneräisestä” Valamo-laivasta, joka pian aloittaisi liikenteen Sortavalan ja Salmin välillä.¹⁰³ Vähän myöhemmin kerrottiin ”Salmin – Pitkärannan Höyrylaiva oy:stä”, jonka perustava kokous pidettiin toukokuussa 1928. Kokouksessa toimi puheenjohtajana paikkakunnan monitoimies J. A. Seise. ”Päätettiin ostaa Valamon luostarin

⁹⁹ Savinainen, Yrjö ja Juulia, Elinkeinot. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 286.

¹⁰⁰ Sourander, s. 245.

¹⁰¹ Koponen 1986, s. 161.

¹⁰² Laatokka 17.1.1928.

¹⁰³ Laatokka 8.5.1928.

höyrylaiva Valamo 900 000 mk:n kauppahinnalla”, Laatokka-lehdessä kerrottiin.¹⁰⁴ Jo paria päivää myöhemmin voitiin mainostaa laivan helluntaina Sortavalasta tarjoamaa huvimatkaa Valamoon.¹⁰⁵

KUVA: VÄENPALJOUTTA SALMIN SATAMASSA. HÖYRYLAIVA OSTRO KULKI SALMIN JA SORTAVALAN VÄLIÄ. KUVA TEOKSESTA KARJALAINEN PERINNEKUVASTO (KIMY-KUSTANNUS OY 1983).

Yhteys Laatokalta Suomenlahdelle, joka oli aiemmin ollut Neva-joen varassa, haluttiin maailmansotien välisenä aikana ”omalle puolelle”. Ajatuksena oli kaivattaa uusi kanava Käkisalmi-Viipuri-linjalle. Asia sai paljon kannatusta, ja olisi ehkä saattanut toteutuakin, ellei sota olisi tullut väliin. - Hanketta käsiteltiin mm. Laatokka-lehdessä useaan otteeseen vuonna 1928, ja myös Salmin kunnanvaltuusto ilmaisi kantanaan, että se ”mielellään näkee kanavahankkeen toteutuvan heti, kun valtion rahatilanne vain antaa siihen mahdollisuuden”.¹⁰⁶

Neuvostoliiton synnyttyä kauttakulku Laatokalta Suomenlahdelle oli tullut (mm. korkeiden tullimaksujen takia) lähes mahdottomaksi. Nevan reitin korvaajaksi suunniteltiinkin 1920- ja 1930-luvulla yllä mainittua kanavaa Laatokasta Suomenlahdelle. Hanke jäi kuitenkin kesken, vaikka sitä salmilaistenkin keskuudessa innokkaasti kannatettiin.

Laivayhteys Sortavalaan oli salmilaisille tärkeä. Sortavala oli lisäksi suhteellisen helpon matkan päässä; sinne matkustamisen sanottiin olleen Salmista – ja muualtakin Salmin kihlakunnasta – helpompaa ja mukavampaa kuin viereiseen Impilahden pitäjään. Salmilaisten kannalta väite tuntuu hieman oudolta, mutta erikseen todettiin vielä, että varsinkin laivakulun aikana yhteys Sortavalaan oli helpompi ja huokeampi kuin naapuriin Impilahdelle.¹⁰⁷ Asia tuli esille kahteenkin otteeseen, ensimmäisen kerran vuonna 1923, jolloin Salmin kunnanvaltuustolta tiedusteltiin kantaa siihen, että Salmin tuomiokunnan tuomari siirtyisi arkistoineen Impilahdelta Sortavalaan. Valtuustossa

¹⁰⁴ Laatokka 22.5.1928.

¹⁰⁵ Laatokka 24.5.1928.

¹⁰⁶ Laatokka 3.5.1928.

¹⁰⁷ Kunnanvaltuusto 29.12.1924. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

todettiin, että Sortavala olisi salmilaisten kannalta paljon sopivampi asiointipaikka, sillä laivat eivät pysähtyneet Impilahden varsinaisessa laiturissa, joten matkat oli jo aiemminkin täytynyt tehdä Sortavalan kautta. Lisäksi todettiin, että Sortavalaan salmilaisilla oli kaikenlaista muutakin asiointia, joten siirtoa päätettiin kaikin puolin puoltaa.¹⁰⁸

Samoin kävi, kun kihlakunnan kruununvoudin asuin- ja virkapaikasta keskusteltiin keväällä 1926. Salmin kunnanvaltuuston pöytäkirjan mukaan Salmista oli helpompi (”mukavampi”) liikenneyhteys Sortavalaan kaikkina aikoina vuodesta kuin Impilahdelle.¹⁰⁹ Edelleen todettiin, että kihlakunnan muista pitäjistä eli Korpiselästä, Soanlahdelta, Suistamolta ja Suojärveltä tuli niistäkin asioida Impilahdelle joka tapauksessa Sortavalan kautta.¹¹⁰

Sortavalaan taas valmistui vuonna 1893 rautatie, joka yhdisti sen muualle Suomeen. Näin salmilaisetkin siirtyivät lähemmäs muuta Suomea:

”Laivaliikenteen vilkastuessa Laatokalla mm. Salmi joutui vilkkaampaan kosketukseen Sortavalan ja muiden liikekeskusten kanssa. Tämä oli tietenkin omiansa elvyttämään elämää pitäjässä, sillä vuorovaikutus länteen toi mukanaan uusia tuulahduksia laajentaen näköpiiriä. Vielä merkityksellisempää oli Salmille se, että Karjala joutui rautatieyhteyteen muun Suomen kanssa. Tämä tapahtui v. 1893, jolloin rata Sortavalaan valmistui.”¹¹¹

Eduskunta oli päättänyt 1920-luvun puolessavälissä jatkaa Läskelään asti rakennettua rataa aina Pitkäänrantaan asti. Salmilaiset havahtuivat esittämään, että rata olisi ollut jatkettava saman tien Salmiin asti. Asia eteni kuitenkin verkkaisesti – ja salmilaisten kannalta levottomuutta herättävästi. Salmin kunnanvaltuuston kokouksessa 2.11.1925 päätettiin, että Helsinkiin lähetettäisiin Salmin kunnan puolesta lähetystö, joka koettaisi vaikuttaa sekä eduskuntaan että eri ministeriöihin. Kunnanvaltuuston pöytäkirjan mukaan asian johdosta oli pidetty eri puolilla kuntaa kansalaiskokouksia, joita oli järjestetty, ”kun Helsingistä oli saapunut levottomuutta herättäviä tietoja Läskelä – Impilahti – Salmi rautatie-ehdotuksen kohtalosta”.¹¹²

Asian valmistelu kesti pitkään. Salmilaiset koettivat kaikin tavoin vaikuttaa siihen, että rata olisi saatu Salmiin asti. ”Salmin kunnan Rautatietoimikunta” esitti vuonna 1928 painatussa kannanotossaan, että maantienyhteyden (ja kesäisin laivayhteyden) varassa ollut Laatokan koillisranta olisi tarvinnut rautatien ”päästäksensä syrjäytetystä asemastaan muiden maamme osien veroiseksi”. Rautatie olisi kohottanut seudun asukkaiden henkistä ja taloudellista tilaa, minkä lisäksi siitä olisi ollut hyötyä rajavartiostolle. – Esitettyjen laskelmien valossa rautatie olisi tullut kannattavaksi, sillä esim. puutavaran vienti olisi siirretty maantie- ja vesikuljetuksesta kokonaan rautateille. Lisäksi tarvittava maa ym. luvattiin antaa ilmaiseksi.

Tästä huolimatta rataa ei saatu ennen sotaa muuta kuin Uukuun asti. – Tämä lienee johtunut ainakin osin yleismaailmallisesta talouslamasta, joka alkoi juuri 1920-luvun lopulla sekä sen myötä tapahtuneista muutoksista Salmissakin. Niistä tärkein oli suuren Hosainoffin kauppa- ja puutavaraliikkeen ajautuminen konkurssiin.

¹⁰⁸ Kunnanvaltuusto 16.4.1923. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA.

¹⁰⁹ Kunnanvaltuusto 26.4.1926. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

¹¹⁰ Kunnanvaltuusto 29.12.1924. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

¹¹¹ Sourander, s. 246.

¹¹² Kunnanvaltuusto 2.11.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

Rautatien jatkaminen Uukuun toteutettiin 1930-luvun alkuvuosina; Pitkäranta – Uuku –radan vihkiäiset voitiin pitää helmi-maaliskuun vaihteessa 1934. Kunta hankki tarvittavat maa-alueet, joista se myös teki asianmukaiset kauppakirjat, jotka se lähetti Rautatiehallitukselle Helsinkiin. Asiasta kehittyi hyvin outo kärhämä, sillä kauppakirjoja ei muka voitukaan hyväksyä, vaan kunnalta vaadittiin eri maksua ns. pakkolunastuslautakunnan tekemän laskelman mukaisesti. Tätä sekavaa asiaa käsiteltiin valtuustossa usein, ja esimerkiksi 4.4.1935 pidetyssä kokouksessa päätettiin lähettää lähetystö Rautatiehallitukseen selvittämään sotkua.¹¹³

Jatkosodan aikana rataa jatkettiin Salmin halki Aunukseen. – Juuri rautatien puute oli katsottu yhdeksi syyksi sille, että pitäjä oli jäänyt ikään kuin kehityksestä sivuun. Vertauskohtana tässä suhteessa pidettiin Suojärveä, jonne rata saatiin jo aikaisemmin ja jonka elinkeinorakenne monipuolistui aivan toisella tavalla kuin Salmin.

Kun rautatie Salmin halki Aunukseen valmistui vasta jatkosodan aikana eli vuosina 1942 – 1943 (vuodesta 1934 rata oli ollut olemassa Uukuun asti), Salmi jäi edelleen maanteitten ja vesiteitten varaan. Vesitiet olivatkin aina olleet hyvin tärkeitä, paitsi Laatokka myös siihen laskeneet joet. Kunnan maanteitä ei nimittäin ollut juuri nimeksikään niissä valtavissa erämaissa, joista Salminkin pitäjä suurelta osin koostui. Tästä johtuu myös se, että pitäjän asutus keskittyi perinteisesti toisaalta Laatokan rannan tuntumaan, toisaalta jokivarsille.

KUVA: SORTAVALAN JA SALMIN VÄLILLÄ LIKENNÖINYT LINJA-AUTO. KUVATEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

¹¹³

Kunnanvaltuusto 4.4.1935. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

Tieasioihin kiinnitettiin tästä syystä kaiken aikaa huomiota – samoin kuin maantiesiltoihin; pitäjän tärkeimmän tien, joka kulki Impilahden rajalta valtakunnan rajalle ja jonka varrella useat Salmin kylät sijaitsivat, oli monien jokien katkoma. Ilmeisesti kaikkien niiden sillat olivat jokseenkin huonossa kunnossa 1900-luvun alkuun tultaessa, sillä Salmin kunnan suururakka vuosisadan alun vuosina oli rakennuttanut koko joukko uusia siltoja näiden jokien yli.

Uudet sillat, joita rakennettiin muun muassa Tulemajoen ja Uuksunjoen yli, tulivat kunnalle kalliiksi. Jossain määrin oli epäselvää, olisiko valtion eli kruunun tullut myös osallistua mainittujen siltojen rakentamisesta aiheutuneisiin kustannuksiin. Kruunu otti joka tapauksessa osaa Tulemajoen sillan rakennuskustannuksiin noin 4 600 markalla, joka summa puolestaan päätettiin käyttää Kirkkojoen yli vievän sillan rakentamiseen. – Uuksunjoen sillan kohdalla heräsi puolestaan kysymys siitä, olisiko alueella toimineiden teollisuuslaitosten, joille uudesta sillasta oli hyötyä, myöskin tullut osallistua sillantekokustannuksiin.¹¹⁴

Uusia, kalliita siltoja haluttiin myös suojella. Toisaalta niitä oli suojeltava puutavaran lauttaustoimien tuomilta vahingoilta, toisaalta ilkeillä. Mitä viimeksi mainittuun tulee, siitä kerrottiin kuntakokouksen eräässä pöytäkirjassa vuonna 1908 näin:

”Sitä paitsi salmillaisten jo vanha tapa on suurin joukoin kokoontua yleisille kunnan sisällä löytyville silloille tanssien pitoon, jossa usein humalaiset pitävät suurta ääntä ja rähinää harmonikkain säestämänä. Tästä syystä usein matkustajat näin ollen eivät saa nauttia laissa heille suotua etua, matkustaa rauhassa ja häiritsemättä yleisellä maantiellä.”

”Vielä monet nuoret miehet ilkeyksissään kaivertelevat ja töhrivät hävyttömiä kuvia sillan kaidepuihin ja penkkeihin saaden aikaan siivottomuutta”.

Näin ollen tehtiin päätös, että sakon uhalla kiellettiin ”kaikkinainen tanssien pito ja harmonikkain rämisyttäminen, kuin myöskin käsipuihin ja penkkeihin kaiverteleminen sekä kaikkinainen muu ilkeytyö”. Tuleman sillalla kiellettiin myös hevosella juosten ajo sekä lauttaus- ja proomuköysien kiinnittäminen sillan rakenteisiin. Ainoastaan sellaisia köysiä sai kiinnittää siltaan ja sen osiin, joiden varassa ei ollut kovin suurta kuormitusta.¹¹⁵

¹¹⁴ Kuntakokous 29.11.1909. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

¹¹⁵ Kuntakokous 3..4.1908. Salmin kunnan asiakirjat I Ca:1. MMA.

KUVA: TULEMAN SILTA VUONNA 1936. (KARI TERHON ARKISTO.)

Vielä 1920-luvulla oli maaseudulla käytössä kyytilaitos hevosella matkustaneita varten. Kyytilaitosta valvottiin läänikohtaisesti, ts. kestikievareita ei saanut perustaa kuka tahansa eikä mihin tahansa. ”Kyydityslaitoksesta Raja-Karjalassa” kerrottiin Laatokka-lehdessä 14.1.1928, että Salmin pitäjään oli annettu luvat kahdelle kestikievaritalolle, jotka oli sijoitettava Impilahden rajalta Manssilan kylään johtavan tien varrelle. Kestikievarit päätettiin sijoittaa Uuteenkylään ja Tulemalle. Kievareissa oli oltava makuu- ja ulkokuoneet. Kyytimaksuksi oli vahvistettu kaksi markkaa kilometriltä, sunnuntaisin ja öisin kaksi ja puoli markkaa kilometriltä.¹¹⁶

Aiemmin kievarit olivat olleet hieman vaihdellen eri kylissä. Tavallisesti ne oli sijoitettu kolmeen kylään Impilahdelta valtakunnanrajalle johtavan tien varteen siten, että yksi oli Tulemalla ja yksi sen länsi- ja toinen itäpuolella. Välillä kestikievarioikeudet päätettiin vaihtaa, sillä eräissä paikoin niiden hoito oli aivan retuperällä.¹¹⁷ Esimerkiksi Hosainoffit majoittivat maksutta vieraita, sillä Miinalan kylässä ei ollut mitään muuta majoituspaikkaa. Lähin majatalo sijaitti Kirkkojoella – ja sekin oli ”pahanpäiväinen”.¹¹⁸

Kunnan talouden kriisi ja työttömyyden hoito

¹¹⁶ Laatokka 14.1.1928.

¹¹⁷ Oikeudet annettiin tavallisesti sille, joka teki edullisimman tarjouksen. Kestikievarin (”majatalon”) pidosta sai siis korvauksen. Oikeudet suunniteltiin ja jaettiin aina koko seutukunnalle samanaikaisesti, ja naapurikuntien oli osallistuttava myös toistensa kustannusten peittämiseen. Kunnan mielipidettä kysyttiin aina (kolmen vuoden välein), kun oikeudet oli uudestaan jaettava. Tällöin Salmin kuntakokous/ kunnanvaltuusto esitti usein vaihdoksia, todeten, että eräät kestikievarin pitäjät – vaikka olivatkin tehneet halvimmän tarjouksen - eivät pitäneet kievariaan ja kyytilaitostaan asianmukaisella tavalla.

¹¹⁸ Turunen, s. 36.

Pitäjän elinkeinoelämä alkoi monipuolistua 1800-luvun lopulta, mutta kehitys katkesi jo muutaman vuosikymmenen kuluttua. Tähän vaikutti ratkaisevalla tavalla Osakeyhtiö Hosainoffin ajautuminen konkurssiin vuonna 1930.¹¹⁹ Syy tähän konkurssiin oli yleismaailmallinen talouslama, joka alkoi Yhdysvalloista ja joka levisi sieltä nopeasti Eurooppaan.

Samalla juuri tämän liikeyrityksen kaatumisella oli paikkakunnan yleisen kehityksen kannalta ratkaisevan suuri ja vahingollinen merkitys. Asiasta kirjoittaa liikkeen palveluksessa aikanaan työskennellyt Vilho Jaamanen artikkelissaan ”Salmin Hosainovit”. Hänen mukaansa sukupolvenvaihdokset, vuoden 1917 tulipalo sekä Venäjän vallankumous aiheuttivat kaikki osaltaan sen, että liiketoiminta, joka jossain määrin varomattomasti laajeni 1920-luvulla, ajautui ongelmiin jo ennen kohtalokasta maailmantalouden romahdusta 1920-luvun lopulla:

”Vanhojen isäntien kuoltua jo edellä mainittuna aikana, suuren ja valtavan sahalaitoksen kaikkine laitteineen ja monivuotisine varastoineen tuhouduttua tulipalon kautta keväällä 1917 sekä Venäjällä olevan suuren omaisuuden jäätyä Venäjän vallankumouksen jälkeen sinne, josta ei saatu mitään pois ja josta nuoremmat isännät pääsivät hädin tuskin pakenemaan aivan tyhjinä 1918, joutui tämäkin suurliike suurien mainittujen häviöiden kautta taloudellisiin vaikeuksiin.”

Kun liike julistettiin 1920-luvun lopulla konkurssitilaan, sen omistama valtava omaisuus myytiin polkuhintaan, ja niin loppui tarina Hosainoffien salmilaisesta suurliikkeestä. Salmi menetti merkittävän työnantajan ja sadat työläiset joutuivat työpaikan etsintään Pitkästärannasta, Suojärveltä, Käkisalimesta, Viipurista ja kuka mistäkin, samalla kun Salmin kunta menetti suuren veronmaksajan.¹²⁰

Hosainoffin konkurssin seurauksena teollisuuden työpaikat romahtivat Salmissa dramaattisesti: kun vielä vuonna 1928 niitä oli ollut yli 500, neljä vuotta myöhemmin niitä oli enää 25.¹²¹ Korvaavaa teollista työnantajaa ei Salmiin enää ennen sotaa ehtinyt syntyä.

Tämä sai aikaan myös sen, että Salmin väkiluvun kehitys alkoi taantua 1930-luvun alusta lähtien. Väkiluvun lasku oli seurausta toimeentuloedellytysten supistumisesta. Salmista alkoi muuttaa väkeä pois, mm. naapuriin Suojärvelle, josta kehittyi kihlakunnan huomattavin pitäjä. Salmi putosi asukasmäärältään 1930-luvun kuluessa kihlakunnan suurimmasta pitäjästä kolmanneksi suurimmaksi. Edelle menivät Suojärvi ja Impilahti.¹²²

Hosainoffien konkurssi vaikutti varmasti osaltaan siihenkin, että rautatietä Salmiin ei saatu 1920- ja 1930-lukujen taitteessa. Sen saamista oli perusteltu juuri sillä tavararahdilla, jonka Hosainoffin liikeyritys sahoineen olisi asettanut rautatien kuljetettavaksi, mikäli rata olisi saatu Salmiin asti. Rata toteutui vasta jatkosodan vuosina, jolloin pääasiallinen syy sen rakentamiseen oli sotilaallinen, ts. rautatieyhteyden saaminen Aunuksenkaupunkiin.

¹¹⁹ Ks. Turunen, s. 82: ”Oy Hosainoffin kohtalona oli konkurssi 24.4.1930.”

¹²⁰ Jaamanen, Vilho, Salmin Hosainovit. Muistelmia Salmin kuuluisimmasta liikemiessuvusta. Nuori Karjala 1954, s. 107 – 109.

¹²¹ Pölönen, s. 5.

¹²² Pölönen, s. 7. Salmin asukasluvuksi vuonna 1939 on esitetty eri teoksissa hieman erilaisia lukuja. Ero luvuissa johtuu laskentamenetelmästä. Esimerkiksi Impilahdella laskettiin vuonna 1938 olleen henkikirjojen mukaan 13 043 henkeä, mutta kirkonkirjojen ja siviilirekisterin mukaan vastaava luku oli 14 723 henkeä. Ks. Härkönen, Simo, s. 207.

Salmin kunnanvaltuustossa todettiin vuoden 1928 lopulla, että työttömyys oli kunnassa kasvanut ja kasvamassa edelleen huolestuttaviin mittoihin. Valtuustolle esitettiin eri kyläkunnissa pidettyjen työttömien kokousten pöytäkirjat, joiden mukaan työttömiä oli Salmassa tuolloin ainakin 300, ja perheenjäsenet mukaan laskien sellaisia henkilöitä, jotka kärsivät työttömyydestä, noin 700. Työttömyyden todettiin talven mittaan tulevan ”yhä vaan lisääntymään”.¹²³

Ainoaksi ratkaisuksi työttömyysongelmaan löydettiin ns. hätäaputyöt, joita mm. ”Perämaan saarelaiset” olivat esittäneet. He olivat esittäneet sillan rakentamista mantereelle hätäaputyönä. Sen rakentamista varten päätettiin kääntyä Yleisten töiden ministeriön puoleen ja anoa valtion hätäapurahastosta riittävän suuri apuraha, jotta mainitun sillan rakentaminen olisi voitu järjestää hätäaputyönä.¹²⁴

Hätäaputoita eli varatöitä saatiinkin kunnan alueelle seuraavina vuosina melko hyvin. Kunnalla itsellään ei ollut varaa niitä järjestää, mutta sen oli mentävä takaukseen siitä, että työt valmistuivat, jos valtio antoi avustuksen niitä varten. Siten esimerkiksi vaikeana työttömyysvuonna 1932 kunnan oli käytettävä omiakin varojaan eri hankkeisiin, joilla salmilaisia työllistettiin. Kunnan varoja käytettiin näihin hankkeisiin seuraavasti:

* Mantsinsaaren tietyö	198 276,-
* Miinalan – Perämaan tietyö	21 785,-
* Varpaselän – Hanhiselän tietyö	161 604,-
* Kunnan metsien puhdistushakkaus	50 000,-
Yhteensä	431 666,- ¹²⁵

Salmiin 1930-luvun alun talouskriisi iski poikkeuksellisen voimakkaasti. Tämä johtui paljolti siitä, että jo ennen tätä kriisiäkin kunta oli ollut melko varaton. Pitkin 1920-lukua oli todettu, että kunnan raha-asiat olivat ”kireällä”. Tästä syystä kunnalla ei katsottu olleen varaa edes uuden Suomen lipun hankintaan. Itsenäisyyden Liitto oli kehottanut kuntia hankkimaan uudet Suomen liput sekä viettämään lippujuhlaa juhannuksena. Lippujuhla päätettiin pitää kunnantalon pihalla juhannuksena, mutta samalla valtuusto päätti, ettei juhlasta saanut tulla kunnalle mitään menoja.¹²⁶

Salmin kuntaa oli vuonna 1929 kohdannut muitakin takaiskuja, sillä kunnantalo paloi 23.4.1929 vasten yöllä vieden lähes kaikki kunnan asiakirjat mennessään. Kunnantoimisto päätettiin sijoittaa palon jälkeen kunnan omistamaan Röppäsen taloon.¹²⁷ Kunnan ulosottomiestä taas epäiltiin vilpillisestä toiminnasta, mistä syystä monet verot olivat perimättä tai tilittämättä kunnalle. Kunnallisverot puolestaan olivat kunnan tärkein tulonlähde. Tilanne oli siis vaikea, ja siten valtuuston kokouksessa 17.6.1929 jouduttiin toteamaan, että kun veronkanto oli viivästynyt sattuneen tulipalon vuoksi ja kun kunnan käyttövarat olivat lopussa, velkaa oli otettava 200 000 markkaa, jotta olisi selvitty välttämättömistä menoista.¹²⁸

¹²³ Kunnanvaltuusto 19. ja 20.12.1928. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

¹²⁴ Kunnanvaltuusto 19. ja 20.12.1928. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:3. MMA.

¹²⁵ Kertomus Salmin kunnallisesta toiminnasta v:na 1932. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:5 (liite). MMA.

¹²⁶ Kunnanvaltuusto 17.6.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

¹²⁷ Kunnanvaltuusto 17.6.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

¹²⁸ Kunnanvaltuusto 17.6.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

Kun samassa kokouksessa todettiin, ettei kunnalla ollut muita tuloja kuin verotulot, maksamattomat verorästit päätettiin panna ulosottoon, kunhan uusi ulosottomies olisi saanut virkamääräyksensä. Ulosottojen suorittamista haittasi kuitenkin se, että sattuneessa tulipalossa oli tuhoutunut tarpeellisia asiapapereita, joiden perusteella ulosotot olisi voitu tehdä. Tästä syystä – ja kireästä taloudellisesta tilanteesta huolimatta – valtuusto päätti ostaa uuteen kunnantoimistoon tulenkestävän ja nykyaikaisen kassakaapin.¹²⁹

Taloudellinen lama näkyi osaltaan siten että jo vuonna 1930 kunnanvaltuuston päätettäväksi saapui kuntalaisilta aikaisempaa paljon suurempi määrä pyyntöjä saada kunnallisverojen maksuun lykkäystä tai vapautus niistä kokonaan. Lykkäyksiä ja vapautuksia myönnettiinkin melko paljon, vaikka kunnan talouden katsottiin olleen niin huonolla mallilla, että kaikki verotulot olisivat olleet tarpeen. Toisaalta kunnalle siirtyi köyhäinhuolautakunnan kautta useita tiloja ja tilanosia. Ne olivat kuuluneet henkilöille, jotka olivat joutuneet kokonaan köyhäinhoidon varaan. Siitä, mitä näille tiloille tulisi tehdä, keskusteltiin valtuustossa syyskuun lopulla 1930. Päätökseksi tuli, että kyseiset tilat myydään.¹³⁰

Saadakseen verotulot perityiksi kunta päätti panna ne uloshakuun, mikä tarkoitti monissa tapauksissa sitä, että monen mökkiläisen tai pientilallisen omaisuus pantiin pakkohuutokauppaan. Näissä huutokaupoissa taas esiintyi huutajana usein kunta tai sen köyhäinhuolautakunta, ja hinta koetettiin saada niin korkealle, että verorästit saatiin perittyä.¹³¹ Usein mökki tai pientila jäi kunnalle itselleen, kun muita huutajia ei ollut tarpeeksi. Mökkinsä tai tilansa menettänyt puolestaan siirtyi tätä kautta kunnan elätettäväksi, sillä oman tilan menetyks merkitsi monelle vähäväkiselle ainoan toimeentulolähteen menetyksiä. Näin kierre oli valmis: vaikka kunta sai verotulonsa, samaan aikaan sen köyhäinhuolomenot vain kasvoivat, ja työttömiä tuli lisää. Tästä syystä moni pakkohuutokaupan kautta tilansa kunnalle menettänyt sai jäädä asumaan ja jopa viljelemään sitä, vaikka ei sitä enää itse omistanutkaan.

Esimerkiksi eräs uuskalonpääläinen anoi vuonna 1932 valtuustolta vapautusta vuosien 1929 ja 1930 kunnanverojen maksusta vedoten siihen, että hän oli köyhä ja nautti köyhäinapua. Päätös tuli kuitenkin kielteinen: koska kyseisellä henkilöllä oli mökki, jossa hän asui, mökki päätettiin panna myyntiin, ja kun melkein arvattiin, ettei sitä kukaan muu huuda, päätettiin, että kunta huutaa sen pakkohuutokaupasta itselleen, minkä jälkeen kyseinen henkilö sai jäädä sinne asumaan.¹³²

Tämä perustui siihen, että muussa tapauksessa kunta olisi joutunut joka tapauksessa majoittamaan ja elättämään kyseiset tyhjän päälle jääneet ihmiset. Päätökset näissä asioissa olivat kuitenkin jossain määrin horjuvia.¹³³ Kun kuntalaisten keskuudessa kuitenkin tiedettiin, että kunta koetti

¹²⁹ Kunnanvaltuusto 17.6.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

¹³⁰ Kunnanvaltuusto 29.9.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

¹³¹ Kunnanvaltuusto 16.9.1936. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

¹³² Kunnanvaltuusto 16.6.1932. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

¹³³ Oudolta vaikuttaa esimerkiksi kunnanvaltuuston päätös 10.12.1936. Eräs työmies olisi ostanut mökkinsä takaisin kunnalta samaan hintaan kuin millä kunta (kunnan köyhäinhuolautakunta) oli sen pakkohuutokaupassa lunastanut. Valtuuston päätös oli kuitenkin kielteinen: ”Pidetään mökki kunnan omaisuutena”. Kun kunta toisaalta myi omistamiaan mökkejä pois, olisi ollut luultavaa, että juuri tällaisessa tapauksessa mökki olisi myyty entiselle omistajalleen – varsinkin, kun kunta olisi saanut siitä saman hinnan kuin mitä se oli itse siitä maksanut. Käytäntö vaikuttaa olleen horjuva; hieman aiemmin (12.11.1936) oli nimittäin tehty päätös, että ”Pelkosen perillisten tila”, joka oli ostettu kunnalle pakkohuutokaupasta, myytäisiin Ivan ja Mikko Pekkosen samalla hinnalla kuin mitä kunta siitä oli maksanut.

vähentää köyhäinhuitoimenoja ja antoi siten mielellään mökkiläisten ja pientilallisten edelleen asua vanhoilla sijoillaan, jotkut jopa ehdottivat kunnalle, että kunta lunastaisi heille takaisin pakkohuutokaupassa vieraan käsiin siirtyneen kotitilan. Esimerkiksi keväällä 1937 eräs mantsinsaarelainen leskinainen teki kunnalle tällaisen ehdotuksen, perustellen sitä sillä, että ”ilman tilaa perheen elatus käy mahdottomaksi”. Kunnanvaltuuston päätös oli kuitenkin kielteinen.¹³⁴

Työttömyys kasvoi tavattomasti juuri 1930-luvun alussa. Kunta totesi, ettei sillä itsellään ollut varaa järjestää hätäaputoita eikä kunnassa ollut tietoa ”suurempien työpaikkojen aukenemisesta”. Tästä syystä päätettiin kääntyä – useampiakin kertoja - valtioneuvoston puoleen, jotta olisi saatu hätäaputoita Salmin kunnan alueelle. Vuoden 1930 maaliskuussa päätettiin esittää paitsi Perämaan salmen ylittävän sillan rakentamista myös Rajaselkään johtavalla tiellä tarvittu sillan rakentaminen Miinalan joen yli.¹³⁵ ”Sopivana hätäaputyönä” valtuusto päätti myöhemmin samana vuonna ehdottaa erään suon kuivattamista.¹³⁶ Hieman myöhemmin valtuusto päätti esittää myös Uuksun – Uomaan tien rakentamista ”aivan heti” valtion kustannuksella. Tien katsottiin olleen tarpeellinen jo siltäkin kannalta, että tien valmistuttua kyseisen tien varrella oleva viljelyskelpoinen maa olisi tullut asutetuksi.¹³⁷

Kunnan köyhäinhuitoakulut kasvoivat huomattavasti 1930-luvun alun talouslaman aikana. Siten köyhäinhuitolautakunta esitti valtuustolle kysymyksen siitä, pitäisikö Salmin kunnan osallistua Karjalan pakkotyölaitoksen toimintaan. Kyseisen laitoksen tarkoituksena oli saada töihin ne työkykyiset, terveet henkilöt, jotka eivät huolehtineet perheensä ja omaistensa elättämisestä vaan joiden kohdalla köyhäinlautakunnan täytyi antaa heille avustusta. Asia jätettiin valtuustossa pöydälle.¹³⁸ Sen sijaan esimerkiksi eräs henkilö, jolle päätettiin kunnan varoilla kustantaa tekojalja, päätettiin sijoittaa töihin kunnallisille laitoksille¹³⁹ – millä lähinnä lienee tarkoitettu kunnan omistamia maatiloja sekä sähkölaitosta. Eräs toinen henkilö puolestaan päätettiin lähettää kunnan varoilla silmänsairaalaan Helsinkiin. Kyseisen henkilön todettiin olleen varaton, mutta häneltä päätettiin periä sairaalakustannukset myöhemmin, ”jos katsotaan hänellä olevan varoja”.¹⁴⁰

Kunnan rahapula pakotti lykkäämään monia hankkeita. Näin oli ollut jo ennen 1930-luvun lamaakin. Eläinlääkärin palkkaaminen kuntaan esimerkiksi oli asia, joka oli jo 1920-luvun alussa katsottu liian kalliiksi.¹⁴¹ Samoin esimerkiksi Tuleman koulun korjaustyöt, joihin kunta oli velvoitettu ja joiden olisi tullut olla valmiit 1.8.1929, päätettiin valtuuston kokouksessa 17.6.1929 panna heti käyntiin, mutta vasta sen jälkeen, ”kun kunta vaan saa varoja käytettäväkseen”.¹⁴² Samassa kokouksessa jouduttiin – jälleen kerran - toteamaan kunnan raha-asioiden olleen ”kireällä”. Ilmeisesti kaikki ylimääräiset menot oli karsittava mahdollisimman tarkkaan. Valtuutettu

¹³⁴ Kunnanvaltuusto 22.4.1937. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 6. MMA.

¹³⁵ Kunnanvaltuusto 31.3.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

¹³⁶ Kunnanvaltuusto 29.9.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

¹³⁷ Kunnanvaltuusto 17.11.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

¹³⁸ Kunnanvaltuusto 17.11.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA. Myöhemmin 1930-luvulla laitokseen päätettiin liittyä, ja sieltä ostettiin Salmin kunnalle yksi miespaikka ja puolikas naispaikka.

¹³⁹ Kunnanvaltuusto 25.9.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

¹⁴⁰ Kunnanvaltuusto 29.4.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

¹⁴¹ Kunnanvaltuusto 28.11.1921. Salmin kunnan asiakirjat. ICb:2. MMA. Lisäksi asiasta oli keskusteltu jo aiemminkin (valtuuston kokouksessa 21.6.1921), jolloin oli katsottu, että Pitkäsärännassa asunut piirieläinlääkäri ”ei ole niin kaukana, ettei sieltä tarvittaessa lääkäriä voitaisi saada”.

¹⁴² Kunnanvaltuusto 17.6.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

Koverskoi kysyi jopa, miksi valtuuston kokous oli päätetty pitää Manssilassa, mikä hänen mielestään aiheutti matkakulujen muodossa veronmaksajille tarpeettomia kuluja ja samalla lisäksi ”vähäväkisten verotaakkaa”.¹⁴³

Taloudellinen tilanne kiristyi selvästi jo 1920-luvun lopussa, jolloin kunta kieltäytyi useista avustuksista, joita se oli aiemmin jakanut. Myös useimmat muut rahanpyynnöt torjuttiin. Erään poikkeuksen teki tuberkuloottisten hoito, johon valtuusto suostui myöntämään lisävaroja;¹⁴⁴ Sortavalan tuberkuloosihuoltopiirin lääkäri oli kääntynyt valtuuston puoleen kirjelmällä, jossa hän kehotti kuntaa varaamaan tuberkuloosihoidattavalle rahasumman, joka ”vastaisi 50 penniä kutakin kunnan asukasta kohti”. Summa oli tarkoitus käyttää ”vähävaraisille sairaille avustuksena jaettavaksi ruokatarpeiden, vuodevaatteiden, pyyheliinojen, nenäliinojen ja yskösastian muodossa”. Valtuusto päätti varata seuraavaan menoarvioon tarkoitusta varten 3 000 markkaa. Sen sijaan esimerkiksi kunnan sairashuoneen yhteyteen esitetyn leikkaushuoneen toteuttaminen jouduttiin lykkäämään.¹⁴⁵

Hosainoffien konkurssin myötä kunnassa kukoistanut sahateollisuus ”hiipui lopullisesti”.¹⁴⁶ Salmi menetti tämän konkurssin myötä myös merkityksensä laivanvarustuspitäjänä ja laivaliikenteen keskuspaikkana; Hosainoffeilla oli ollut useita aluksia ja jopa oma telakkakin, jossa oli vuosien mittaan valmistettu useita aluksia ja joka oli työllistänyt kirvesmiehiä.¹⁴⁷ Kaiken kaikkiaan Hosainoffien harjoittama yritystoiminta oli ollut pitäjälle tärkeä monellakin tavalla, ja sen loppuminen merkitsi paljon muutakin kuin pelkkää työpaikkojen menetystä.

Jo vuoden 1929 marraskuussa kunnanvaltuusto oli päättänyt perustaa erityisen työttömyyslautakunnan saadakseen selville ”koko työttömyyden kaikessa laajuudessaan”. Samalla päätettiin laatia tilasto työttömien lukumäärästä sekä heidän perhesuhteistaan ja ”ryhtyä kaikkiin asian vaatimiin toimenpiteisiin työttömyyden lieventämiseksi”. Samalla todettiin, että kunnalla ei ollut varaa järjestää hätäaputoita työttömille, joten päätettiin anoa valtioneuvostolta ”että valtion puolesta ja sen varoilla kiireellisesti pantaisiin käyntiin hätäaputoina Perämaan salmen yli johtavan tiepenkereen ja sillan rakentaminen sekä Mantsinsaaren ja Lunkulansaaren laivalaiturin rakennustyöt”. Myös rakenteilla olleille tai rakennettaviksi aiotuille ”kylänteille” toivottiin avustuksia valtiolta, ”jotka avustukset suurelta osalta tulisivat helpottamaan työttömyyttä”.¹⁴⁸

Niin ikään vuoden 1929 lopulla valtuustolle esitettiin eräiden tilanteesta huolestuneiden kuntalaisten pitämän kokouksen pöytäkirja, jossa kehoitettiin valtuustoa ryhtymään toimenpiteisiin, että kunnan alueelle rakennettaisiin valtion toimesta jokin teollisuuslaitos, ”joka tulisi suuressa määrässä helpottamaan kuntalaisten toimeentulomahdollisuuksia, sekä kunnan taloudellista asemaa”.

¹⁴³ Kunnanvaltuusto 17.6.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

¹⁴⁴ Vielä 1930-luvulla tuberkuloosiin kuoli vuosittain lähes 10 000 suomalaista. Vuonna 1929 perustettiin Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys yhdistämällä vuonna 1907 toimintansa aloittaneet Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys ja Vähävaraisten keuhkotautisten avustamisyhdistys. Yhdistys ylläpiti eri puolilla maata useita parantoloita, jotka sittemmin tuberkuloositapausten vähentyessä lakkautettiin tai siirrettiin valtion tai kuntien omistukseen. Salmin kunnalla oli paikkoja Kontioniemen keuhkotautiparantolassa.

¹⁴⁵ Kunnanvaltuusto 30. ja 31.12.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

¹⁴⁶ Turunen, s. 84.

¹⁴⁷ ”Tuleman telakaksi” kutsutun alustehtaan vilkkain toimintavuosi oli tietävästi ollut 1925, jolloin oli valmistunut seitsemän proomua. Työtä oli ollut 30 kirvesmiehelle. – Ks. Turunen, s. 58.

¹⁴⁸ Kunnanvaltuusto 11.11.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

Valtuusto päätti perustaa toimikunnan ajamaan asiaa eteenpäin. Toimikunnan kokoonkutsujaksi tuli J. A. Seise ja se oikeutettiin ”jos asian kiireellisyys sitä vaatii” lähettämään lähetystönä Helsinkiin korkeintaan kaksi jäsentään. Kunnan varojen säästämiseksi asiat oli kuitenkin mieluiten hoidettava kirjeitse.¹⁴⁹

Teollisuuslaitosta Salmiin ei saatu, ja tilanne alkoi 1930-luvun alkuvuosina olla katastrofaalinen: työttömyys kasvoi, kunnan verotulot pienenivät ja kunta velkaantui yhä lisää. Tätä kierrettä on kuvannut hyvin Tapio Hämynen väitöskirjassaan ”Liikkeellä leivän tähden – Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880 – 1940”:

”Syksyllä 1931 Salmin kunnankirjuri oli valmis ehdottamaan koko kunnan konkurssitilaan asettamista. Kunnan alueella ei ollut ainoatakaan teollisuuslaitosta ja kun muutakin työtä oli vähän, piti kunnankirjurin mielestä tapahtua todellinen ihme, jos noidankehästä jotenkin selvittäisiin. Noidankehä oli todellinen, sillä eivät ainoastaan työläiset olleet työttöminä ja kunnan huollettavina, vaan myös yhä suurempi määrä talollisväkeä siirtyi kunnan elätettäväksi maatilojen pakkohuutokauppojen takia. Kunnan mahdollisuus selvittää köyhäinhuitojen jatkuvasta kasvusta heikkeni sitä mukaa, mitä kauemmin suurtyöttömyys jatkui. Pääosa kuntalaisista ei kyennyt maksamaan verojaan. Tilannetta ei parantanut sekään, että kunnallisveroja alettiin v. 1931 kantaa viljana.”¹⁵⁰

Kunnan käteisvarojen loppumista oli marraskuussa 1932 paikattava siten, että jostakin rahalaitoksesta yritettiin saada vekselilainaa 200 000 markkaa kunnan rahavarojen järjestämiseksi. Lisäksi valtuusto päätti ottaa kunnan sähkölaitokselta kaikki siellä olleet rahavarat lainaksi kunnalle samasta syystä.¹⁵¹ Edelleen, kassan paikkaamiseksi, kuntaan päätettiin perustaa toinenkin ulosottomiehen toimi.¹⁵² Maksamattomat kunnanverot nimittäin pantiin yhä järjestelmällisemmin suoraan ulosottoon, mikä toisaalta pahensi tilannetta, sillä tilansa tai jopa mökkipalstansa menettäneet joutuivat tätä kautta kunnan elätettäväksi.

Vaikein vuosi oli ehkä vuosi 1932. Kunnalta jäi verotuloja yhä enemmän saamatta työttömyyden pahennuttua katastrofaalisiin mittoihin. Kunnanvaltuustossa todettiin, että työttömyys oli alkanut jopa saada kansalaisten keskuudessa aikaan levottomuutta ja liikehdintää.¹⁵³ Erilaisia keinoja koetettiin keksiä työttömyyden lieventämiseksi. Valtion avulla saatiin toteutetuksi muutamia tie- ja muita hankkeita ns. hätäaputöinä 1930-luvun alkuvuosina. Anomuksia tehtiin miltei jatkuvasti, ja tavallisesti ne liittyivät teitten tekoon tai parantamiseen sekä soiden kuivattamiseen.

Avustusta valtiolta anottiin myös kuntaan toivotun rautatien rakentamiseen. Pitkänrannan - Uuksun rautatien rakentaminen voitiinkin toteuttaa valtion tukemana hätäaputyönä kesästä 1932 alkaen. Muita vastaavia ei kunnassa ollut käynnissä alkuvuodesta 1933, jolloin työttömiä oli noin tuhat.¹⁵⁴ Uuksun radan varatöihin saatiin sijoitettua noin 200 työtöntä,¹⁵⁵ mutta muita varatyöhankeita valtio ei tuolloin suostunut kustantamaan. Myös valtuustossa esitetyt ajatukset esimerkiksi

¹⁴⁹ Kunnanvaltuusto 30. ja 31.12.1929. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:4. MMA.

¹⁵⁰ Hämynen 1993, s. 476 – 477.

¹⁵¹ Kunnanvaltuusto 10.11.1932. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

¹⁵² Kunnanvaltuusto 19.9.1932. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

¹⁵³ Kunnanvaltuusto 17.1.1933. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

¹⁵⁴ Kunnanvaltuusto 17.1.1933. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

¹⁵⁵ Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön päätöksellä varatyönä tehtävään rautatien rakentamiseen voitiin ottaa 204 salmilaista ja 50 impilahtelaista työtöntä. Ks. kunnanvaltuusto 19.9.1932. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

kaskiviljelyn uudelleen aloittamisesta tai laajentamisesta kunnan alueella torjuttiin, sillä niiden järjestäminen nähtiin paitsi vaikeaksi myös kalliiksi. Kunnan olisi tullut hankkia siemenvilja ja hankkia metsäpalojen polttamia alueita itselleen. – Ajatuksena oli, että vähävaraiset olisivat voineet ryhtyä kasvattamaan viljaa metsäpalojen polttamalla metsäalueilla, jolloin he olisivat ”työllistyneet”, saaneet työnsä palkaksi viljasadon ja vähentäneet samalla kunnan köyhäinhoitokuluja. Sen sijaan kunta päätti myöntää kahdeksan tuhatta markkaa vuonna 1933 palstaviljelyksien järjestämiseksi työttömille ja köyhäinhoitoapua nauttineille perheille.¹⁵⁶

Alkanut kierre kesti 1930-luvun loppuun, vaikka kriisin pahimmasta vaiheesta vähitellen toivuttiinkin. Väkeä alkoi muuttaa pois Salmista, jonka asukasluku oli noin kaksinkertaistunut edellisen neljännesvuosisadan kuluessa. Salmin asukasluku kehittyi 1930-luvulla seuraavasti:

31.12.1930 14 556

31.12.1935 14 491

31.12.1938 14 225

31.12.1939 14 167¹⁵⁷

Osa väestöstä palasi maa- ja metsätalouden pariin. Vaikka muualla maassa toipuminen alkoi jo 1930-luvun puolivälin paikkeilla, ”vain Salmissa poljettiin paikoillaan”.¹⁵⁸ – Salmi ei toipunut kriisistä oikeastaan kunnolla ollenkaan, vaikka tilanne jossakin määrin hellittikin 1930-luvun puolivälistä alkaen. Kunnanvaltuustossa esimerkiksi todettiin maaliskuussa 1936, että työttömyys ei kunnan alueella ollut enää kovin suuri.¹⁵⁹ Toisaalta ns. varatöitä eli hätäaputöitä anottiin valtiolta kunnan alueelle edelleen.

Eräänä hätäaputyönä esitettiin Alhon niittyalueen kuivaamista. Valtio suostui kustantamaan hankkeen, mikäli Salmin kunta olisi ensin itse järjestänyt työtä 41 työttömälle tai kustantanut heidän palkkansa mainittuun hankkeeseen. Kululaitosten ja yleisten töiden ministeriö myönsi tarkoitukseen 338 000 markkaa – mutta vain mainitulla ehdolla. Kunnanvaltuusto totesi, että kunnan taloudellinen tilanne oli siksi heikko, ettei 41 miehen työllistäminen tullut kyseeseenkään. Korkeintaan 20 – 25 miehelle kunta olisi voinut järjestää ”omia töitään”. Alhon hanke näyttää siis kariutuneen; valtuustossa todettiin, että kun kunnassa oli jonkin verran muita töitä tarjolla, oli parasta jäädä odottamaan työttömyystilanteen kehittymistä.¹⁶⁰

Tavinojan suon viljelykselle raivausta varten valtioneuvosto oli myöntänyt 300 000 markkaa, mutta avustuksen saanti olisi edellyttänyt sitä, että kyseisen suon osakkaat olisivat sitoutuneet korvaamaan

¹⁵⁶ Kunnanvaltuusto 8.6.1933. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA. Eräälle hakijalle taas päätettiin antaa avustusta - tai mieluummin lainaa - kenkien ja nuottatarpeiden hankkimista varten, jotta hän voisi hankkia kesällä perheelleen elatusta. Ks. Kunnanvaltuusto 18.2.1933. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:5. MMA.

¹⁵⁷ On vaikea sanoa, kuinka tarkkaan ja nopeasti sodassa kaatuneet tulivat väestötietoihin merkityiksi. Joka tapauksessa Salmin kohdalla menetykset olivat tuntuvat; salmilaisten määräksi saatiin vuoden 1940 lopussa 12 950 henkeä.

¹⁵⁸ Turunen, s. 85.

¹⁵⁹ Kunnanvaltuusto 19.3.1936. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

¹⁶⁰ Kunnanvaltuusto 19.3.1936 ja 30.4.1936. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:6. MMA.

suon viemäroimisestä aiheutuneita kustannuksia valtiolle takaisin 200 000 markan edestä 20 vuoden maksuajalla, mihin he eivät suostuneet. – Suon kuivatus saatiin kuitenkin käyntiin, sillä vuonna 1938 valtuustossa keskusteltiin Tuulensuon ja Tavinsuon kuivatushankkeiden loppuunsaattamisesta.¹⁶¹

Vuoden 1938 lopulla ennakoitiin taas työttömyyden pahenemista tulevan talven aikana. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle tehtiin siten aloitteita, joilla kunnan alueelle olisi saatu valtion tukemia työllisyystöitä eli varatöitä. Tieshankkeiden lisäksi esitettiin Mantsinsaaren lossin rakentamista sekä yllä mainittua Tavin- ja Tuulensuon kuivatuksen loppuun saattamista.¹⁶² Valtioneuvosto myönsikin työllisyysrahoja Tavinojan suon itäisen osan kuivattamista varten (156 000 markkaa)¹⁶³ sekä Lunkulan ja Pöllän välistä tietä sekä Mantsinsaaren lossin rakentamista varten. Viime mainittujen kustannusarvioksi oli laskettu 530 000 markkaa.¹⁶⁴ Näillä ns. varatöillä voitiin työllistää kaikkiaan 156 henkilöä.¹⁶⁵ – Erikseen mainittakoon, että Mantsinsaaren lossi valmistui ja ehdittiin ottaa käyttöön juuri ennen sotaa.¹⁶⁶

¹⁶¹ Ks. Kunnanvaltuusto 29.9.1938. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

¹⁶² Kunnanvaltuusto 17.11.1938. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

¹⁶³ Kunnanvaltuusto 23.2.1939. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

¹⁶⁴ Kunnanvaltuusto 18.1.1939. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

¹⁶⁵ Työttömiä laskettiin olleen kaikkiaan 427, joten varatöiden saamisen jälkeenkin työttömäksi jäi vielä 271 salmilaista. Lisäksi tiedettiin, että eri puutavarayhtiöiden teettämät metsätöet tulisivat loppumaan maaliskuun alussa, jolloin työttömyys tulisi muodostumaan ”uhkaavaksi”. Kuten valtuuston pöytäkirjassa todettiin, kunnalle työttömyyden hoidosta (ja köyhäinhoidosta) oli tulossa liian kova rasite. (”- ei kuntamme talous jaksa kestää sen tuomia rasituksia.”) Ks. Kunnanvaltuusto 23.2.1939. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

¹⁶⁶ Toista kilometriä pitkä laivalaituri, joka on olemassa vieläkin, oli puolestaan valmistunut vuonna 1930.

KUVA: MANTSINSAAREN PENGERTIE. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Puolueiden kannatus Salmassa

Ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaalit pidettiin 15. ja 16.3.1907. Äänioikeus oli kaikilla 24 vuotta täyttäneillä, joita Suomen tuonaikaisesta väestöstä oli suurin piirtein puolet. Säätyvaltiopäivät korvautuivat siis yksikamarisella eduskunnalla, johon edustajat valittiin ”kansanvaltaisilla perusteilla”. Tärkeimmät tuon ajan puolueet olivat suomalainen puolue, siitä lohjennut nuorsuomalainen puolue, maalaisliitto sekä sosiaalidemokraattinen puolue.

Ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleissa Salmi, Mantsinsaari ja Kitelä muodostivat yhteisen äänestysalueen, jossa oli tuohon aikaan noin 4 900 äänioikeutettua. Äänestysprosentti oli melko matala, noin 25 %.¹⁶⁷

Maalaisliitto, joka sittemmin kasvoi koko Viipurin läänin valtapuolueeksi ja myös Salmin tärkeimmäksi puolueeksi, oli vielä vuonna 1907 täysin marginaalinen. Sen sijaan sosiaalidemokraatit saivat ääniä enemmän kuin muut puolueet yhteensä. Suuri, ellei jopa suurin, osa

¹⁶⁷ Luvut tässä ja jäljempänä on poimittu Suomen virallisen tilaston painetuista julkaisuista.

niistä tuli todennäköisesti Kitelästä, sillä seuraavissa vaaleissa, jotka pidettiin jo 1908 ja joissa Kitelä oli erotettu Salmin vaalipiiristä Impilahden kanssa samaan vaalipiiriin, sosiaalidemokraattien suhteellinen äänimäärä putosi voimakkaasti. Porvarilliset puolueet saivat yhteensä noin 700 ääntä. Äänestysprosentti oli edelleen noin 25 eli kolme neljäsosaa salmilaisista ei käyttänyt äänioikeuttaan. Seuraavissa vaaleissa, jotka pidettiin jo 1909, äänestysprosentti laski hieman (23,5 %), ja se oli Salmin vaalipiirissä koko Viipurin läänin itäisen vaalipiirin alhaisin. Suojärvellä vastaava luku oli 26,6, ja näyttää siltä, että juuri Salmassa ja Suojärvellä äänestysprosentti – jostakin syystä – oli aina lähes sama aina talvisotaan saakka, vaikka puolueiden kannatusluvut näissä pitäjissä olivatkin erilaiset.

Miehet äänestivät innokkaammin kuin naiset; esimerkiksi vuoden 1909 eduskuntavaaleissa miehistä äänesti 30,9 %, kun taas naisista äänensä kävi antamassa vain 16,2 %. Vuoden 1909 vaaleissa puolueiden kannatusjakauma pysyi suurin piirtein samana kuin edellisissä vaaleissa.

Vaaleja pidettiin siis joka vuosi, mikä johtui siitä, että toisella sortokaudella eduskunta hajotettiin usein. Jatkuvat vaalit aiheuttivat ilmeisesti sen, että vuonna 1910, jolloin pidettiin jo neljännet eduskuntavaalit, salmilaisten äänestysinto romahti niin, että äänestysprosentti putosi 11,7:ään. Sama tapahtui Suojärvellä, jossa vastaava luku oli 13,9. Nämä olivat koko maata ajatellen hämmästyttävän alhaisia lukuja. Puolueiden kannatus pysyi suurin piirtein samalla tavalla jakautuneena kuin aiemminkin.

Vuonna 1911 pidettiin jälleen uudet vaalit. Äänestysprosentti oli sekä Salmassa että Suojärvellä noin 13. Näin alhaisia lukuja esiintyi muualla maassa lähinnä eräissä Lapin kunnissa, kuten Enontekiöllä (”Enontekiäinen”) ja Muoniossa (”Muonionniska”). Vertailun vuoksi mainittakoon, että esimerkiksi Kitelän-Impilahden asukkaiden äänestysprosentti oli 31,5.

Vuoden 1911 vaaleissa nuorsuomalaiset kääntyivät salmilaisten keskuudessa suosittuimmiksi kuin vanhasuomalaiset (suomalainen puolue), minkä lisäksi vasemmisto vahvisti suhteellista asemaansa. Maalaisliitto pysyi edelleen hyvin marginaalisena puolueena.

Seuraavissa vaaleissa (1913) salmilaisten äänestysinto vajosi edelleen: äänestysprosentiksi muodostui 8,7 (Suojärvellä 9,3). Jopa naapureissa Suistamolla ja Kitelä-Impilahdella päästiin paljon korkeampiin lukuihin: 18,1 ja 18,8. Edellisissä vaaleissa alkanut trendi jatkui, eli vasemmisto vahvisti suhteellista asemaansa, samoin nuorsuomalaiset, kun taas suomalainen puolue jäi kolmanneksi suurimmaksi puolueeksi.

Vuoden 1916 vaaleissa äänestysprosentti pysyi äärimmäisen matalana (9,5), mutta näissä vaaleissa tapahtui puolueiden välisissä kannatuseroissa mielenkiintoinen keikaus: maalaisliitto kasvatti äänisaalistaan merkittävästi, ja siitä tuli selvästi suurin porvarillinen puolue.

Vuoden 1917 vaaleissa taas tapahtui toisentyypinen radikaali muutos: äänestysaktiivisuus kasvoi roimasti, niin että alle kymmenestä prosentista siirryttiin kerralla niinkin korkeaan lukuun kuin 45,7. Vastaava tapahtui kaikissa naapurikunnissakin: Suojärvellä vastaava luku oli 40,1, Suistamolla 54,3 ja Kitelä-Impilahdella 53,3. Nämä vaalit, jotka käytiin yhteiskunnallisesti jännittyneenä aikana, saivat aikaan porvarillisten äänestäjien ryhdistäytymisen Salmassa, niin että porvarilliset puolueet saivat siellä kolme neljäsosaa kaikista annetuista äänistä:

Yhdistyneet suomalaiset puolueet	999
Maalaisliitto	980
Sosiaalidemokraattinen puolue	671

Ennen itsenäistymistä eri puolueet saivat seuraavanlaisia äänimääriä eri vuosina:

	1907*	1908	1909	1910	1911	1913	1916	1917
Suomalainen puolue	322	583	439	203	78	72	49	999
Nuorsuomalainen puolue	271	101	227	140	160	109	79	**
Maalaisliitto	1	21	7	14	8	14	132	980
Sosiaalidemokraattinen puolue	645	438	542	281	239	279	298	671

- * Ei täysin vertailukelpoinen, sillä mukana olivat myös Kiteän äänestäjät.
- ** Suomalainen ja nuorsuomalainen puolue esiintyivät vaaleissa yhdessä.

Suomalaiset puolueet olivat siis yhdistäneet voimansa ja nousseet näin johtavaksi puolueeksi. Maalaisliitto säilytti kuitenkin jo saavuttamansa aseman merkittävänä poliittisena puolueena, jonka kannatus Salmissakin oli varsin huomattava. Vuoden 1919 vaaleissa se saavutti salmilaisten keskuudessa suvereenin valta-aseman, toisin sanoen äänimäärän, joka oli noin kaksi kertaa se, mitä muut puolueet saivat yhteensä (!):

Sosiaalidemokraattinen puolue	205
Kansallinen kokoomuspuolue	255
Kansallinen edistyspuolue	304
Maalaisliitto	1 553
Muut	7

Vasemmisto menetti vuoden 1918 tapahtumien seurauksena kannatustaan roimasti. Maalaisliitto nousi selkeään johtoasemaan. Suomalaisten puolueiden (vanha- ja nuorsuomalaisten) raunioille syntyi kaksi uutta puoluetta, kansallinen kokoomuspuolue ja kansallinen edistyspuolue, joista viimeksi mainittu oli Salmissa pitkään suosituimpi. (Sitten se kuihtui miltei kokonaan pois.)

Vuoden 1918 tapahtumat vaikuttivat vielä 1920-luvun vuosina Salmissakin kunnallispolitiikkaan, vaikka pitkäjä olikin säästynyt samantyyppiseltä tilanteelta ja asetelmalta kuin monet muut Suomen kunnat, joissa kyseisen vuoden tapahtumiin liittynyt katkeruuden kierre kesti ainakin talvisotaan asti. Salmissa ei ehditty kokea varsinaista punakapinaa – kuten ei muuallakaan Raja-Karjalassa – mikä johtui monesta eri seikasta.

Kuitenkin Salminkin kunnanvaltuustossa vasemmisto suhtautui järjestelmällisen kielteisesti suojeluskunnan avustamiseen – merkityttään asiasta jopa pitkiä vastalauseita pöytäkirjoihin. Esimerkiksi suojeluskunnan 1925 tekemään anomukseen saada kunnalta 20 000 markkaa suojeluskuntatalon rakentamista varten ja siitä tehtyyn päätökseen myöntää hankkeeseen 10 000 markkaa vasemmistolaiset liittivät vastalauseensa. Vastalauseen mukaan suojeluskuntatalon tukeminen muodosti turhan rasituksen vähävaraisille veronmaksajille, minkä lisäksi myönnetty summa käytettiin ”aseellisen luokkajärjestön tukemiseksi” eikä yhteiseksi ”veronmaksajien eduksi”. Asiasta oli täytynyt äänestää, mikä sinänsä oli suhteellisen harvinaista Salmin kunnanvaltuustossa, ja asia oli ratkennut äänin 18 – 9 suojeluskunnan hyväksi.¹⁶⁸

Porvarillisten ja vasemmistolaisten välinen voimasuhde oli 1920-luvulla Salmin kunnanvaltuustossa vaihteleva. Tähän vaikutti tietenkin se, että äänestysprosentti oli erittäin alhainen:

¹⁶⁸

Kunnanvaltuusto 28. ja 29.12.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

VUOSI	ÄÄNESTYSPROSENTTI
1921:	13,5%
1922:	9,2%
1923:	7,1%
1924:	9,1%
1925:	14,4%
1928:	27,1%

Kunnallisvaaleja pidettiin aluksi vuosittain, sitten (vuodesta 1925) joka kolmas vuosi. Se, että vaalien pitoa harvennettiin, vaikutti varmasti siihen, että äänestysinnostus nousi; kuten edellä olevasta asetelmasta ilmenee, vaaleihin osallistumista kuvaava prosenttiluku nousi jyrkästi (lähes kaksinkertaiseksi) Salmissakin.

Kunnallisvaalien tuloksista on säilynyt Suomen virallisessa tilastossa tiedot 1920-luvulta – tosin pelkästään tasolla ”porvarit” – ”sosialistit”.¹⁶⁹ Tulokset olivat Salmissa seuraavanlaiset:

Vaalivuosi	”Hyväksytyt vaalilippuja”	
	”porvarit”	”sosialistit”
1921:	476	333
1922:	325	219
1923:	255	158
1924:	516	0
1925:	506	383
1928:	992	750

Vuosi 1924 erottuu yllä olevassa asetelmassa sangen erikoisena: sosialistit (vasemmisto) eivät saaneet Salmissa ainuttakaan ääntä! – Ensi näkemältä vaikuttaisi siltä, että tilastotiedoissa täytyy olla virhe, mutta koska kunnan aineisto on hävinnyt, on vaikea sanoa, mistä lopulta oli kysymys.

¹⁶⁹ Vastaavia taulukoita, jotka sisälsivät kuntakohtaisia tietoja (edes tasolla ”porvarilliset” – ”sosialistiset”), tehtiin seuraavan kerran vasta 1960-luvulla. Väliin jääneeltä ajalta ei ole kuin läänikohtaisia yhdistelmätilastoja. Kuntakohtaiset tulokset olisi löydettävissä kunnan omasta arkistosta, mutta Salmin – kuten monen muunkin Karjalan kunnan – kohdalla tilanne näyttää siltä, että tämä osa arkistoa on hävinnyt tai tuhoutunut.

Vertailun vuoksi mainittakoon, että naapurissa Suojärvellä samoissa vaaleissa vasemmisto sai 23 ääntä – eli sängen vähän sielläkin. Tosin äänestysprosentti oli Suojärvellä vieläkin pienempi (4,7%) kuin Salmassa (9,1%), ja porvarillistenkin äänimäärä jäi siellä vain 119 ääneen.

Yleensä ottaen Salmin kunnanvaltuustossa ei esiintynyt samanlaista poliittista riitelyä tai kärjistynyttä vastakkainasettelua porvarillisten ja sosialistien välillä kuin monin paikoin muualla maassa. Tämä johtui pitkälti siitä, että vuoden 1918 tapahtumat olivat koskettaneet pitäjää toisella tavoin kuin esimerkiksi Uudellamaalla tai Hämeessä. – Ainoat selkeät kiistakysymykset näyttävät liittyneen juuri ylempänä mainittuun suojeluskunnan tukemiseen, jota vasemmisto vastusti. Lisäksi se merkitytti vastalauseensa usein kirjallisesti pöytäkirjaan, mikä oli kunnanvaltuuston kokouksissa äärimmäisen harvinaista.

Toisaalta ääri vasemmistoon suhtauduttiin karsastaen – myös maltillisen vasemmiston piirissä. Salmassa pidettiin tällaisia maan turvallisuuden kannalta epäilyttäviä henkilöitä erityisesti silmällä. Paitsi vieressä olleen Neuvostoliitoksi muuttuneen Venäjän ja sen julistaman ”maailmanvallankumouksen” taholta uhka maan itsenäisyyttä ja laillista yhteiskuntajärjestystä koettiin todelliseksi myös maan sisältä päin. Vuoden 1925 lopulla tietoon oli tullut, että eräs kunnanvaltuuston jäsen oli aikanaan (5.11.1918) tuomittu valtiorikosoikeudessa avunannosta valtiopetokseen ja maanpetokseen ja olemaan siten 15 vuotta vailla kansalaisluottamusta. Kyseisen henkilön katsottiin välittömästi tulleen erotetuksi kunnanvaltuustosta.¹⁷⁰ – Tapaus käy esimerkkinä myös siitä, miten paikallisyhteisö kontrolloi omiaan; kyseisen henkilön on täytynyt osallistua valtio- ja maanpetokselliseen toimintaan muualla kuin Salmassa, sillä muutoin asia olisi tiedetty (ja tuomittu) paikkakunnalla jo paljon aikaisemmin.

Vuoden 1929 lopulla Lapualta alkanut kommunistinvastainen kansanliike vaikutti vuodesta 1930 myös Salmin kunnallispolitiikkaan. Kuten muuallakin maassa, kunnanvaltuusto haluttiin puhdistaa kommunisteista. – Eräs valtuuston jäsen oli paennut Neuvostoliittoon ja eräs toinen oli tullut pidätetyksi poliittisista syistä. Valtuutettu V. Rovio ilmoitti maaliskuussa 1930 tyytymättömyytensä valtuuston kokouksen laillisuutta vastaan, kun tilalle ei ollut kutsuttu kyseisten valtuutettujen varamiehiä.¹⁷¹

Salmisakin sai jonkin verran kannatusta 1920-luvulla kommunistien peitepuolueeksi perustettu Suomen sosialistinen työväenpuolue; vuoden 1922 eduskuntavaaleissa se sai Salmassa 32 ääntä. Merkittävimmät puolueet olivat kuitenkin maalaisliitto ja sosiaalidemokraattinen puolue, joiden äänimäärät olivat 584 ja 431. Kokoomusta kannatti näissä vaaleissa 261 salmilaista ja edistyspuoluetta enää 46 kuntalaista. Samantyyppinen oli jakauma seuraavissa eduskuntavaaleissa (1924). Äänestysprosentit pysyivät niin Salmassa kuin Suojärvelläkin koko Viipurin itäisen vaalipiirin matalimpina eli noin 30 prosentin tuntumassa. Yli kaksi kolmasosaa alueen asukkaista ei äänestänyt eduskuntavaaleissa ollenkaan.

Kuitenkin juuri 1920-luvun loppua kohden ääri vasemmiston kannatus näyttää nousseen Salmassa – kuten monin paikoin muuallakin maassa. Eduskuntavaaleissa 1927 Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue sai 254 ääntä, mikä oli jopa enemmän kuin kokoomuksen kannatus (241). Suurimman puolueen paikkaa piti maalaisliitto (930 ääntä) ja kakkossijaa sosiaalidemokraatit (728 ääntä). Edistyspuolue keräsi 53 ääntä.

¹⁷⁰ Kunnanvaltuusto 28. ja 29.12.1925. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:3. MMA.

¹⁷¹ Kunnanvaltuusto 31.3.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

Seuraavissa eduskuntavaaleissa virta ääri vasemmalle jatkui: edellä mainittu Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue sai peräti 458 ääntä. Maltillinen vasemmisto eli sosiaalidemokraatit saivat noin sata ääntä enemmän (554 ääntä), kunta taas maalaisliiton kannatus oli vahvistunut yli tuhannen äänen (1028) kannatukseksi. Kokoomus sai 289 ääntä, kun taas edistyspuolueen kannatus oli supistunut entisestään, 18 äänen kannatukseen. Äänestysprosentti oli noin 40 %:n tietämissä.

1920-luvulla kehitys siis vei jossain määrin ääri vasemmalle, kuten muuallakin maassa, minkä seurauksena syntyi voimakas vastaliike, Lapuan liikkeenä tunnettu kommunisminvastainen kansanliike, joka oli aluksi yleisporvarillinen liike. Se halusi kommunistit pois julkisesta elämästä, niin eduskunnasta kuin kunnanvaltuustoistakin. Salmin valtuustossa todettiin heinäkuussa 1930, että valtuuston varapuheenjohtaja oli tullut vangituksi valtiopetoksen valmistelusta, mistä hyvästä hän sai sittemmin yhden vuoden kuritushuonetuomion. Elokuussa valtuustossa puolestaan todettiin, että kun muualla maassa kommunistit oli jo poistettu valtuustoista, Salmin valtuustossa oli vielä yksi kommunisti. Kun valtuustossa tiedettiin hänen osoittaneen taipumuksia kommunismiin, päätettiin ”pitkän ja monipuolisen keskustelun jälkeen” erottaa kyseinen henkilö valtuuston jäsenyydestä. Päätös oli yksimielinen.¹⁷²

Myös kunnalliset lautakunnat ja muut vastaavat elimet haluttiin puhdistaa. Siten esimerkiksi kouluvaliokuntaan valittiin syyskuussa 1930 seuraavaksi jaksoksi (1931 – 1933) edellä mainitun, valtiopetoksesta syytteessä olleen jäsenen sijaan toinen. Samoin kansakoulujen johtokuntiin valittiin uusia jäseniä kommunistien tilalle.¹⁷³ Myös valtuustoon valittiin uudet jäsenet – ”varamiehet toisista ryhmistä” – ”poistuneiden kommunistisen ryhmän valtuutettujen tilalle”.¹⁷⁴

Lapualaisvuonna 1930 virta ei vienyt Salmissa suoraan oikealle, vaan suurin vahvistuja oli maalaisliitto. Siten vuoden 1930 eduskuntavaaleissa maalaisliitto sai yksinään paljon enemmän ääniä kuin kaikki muut puolueet yhteensä: yli kaksi tuhatta (2 055) ääntä. Sosiaalidemokraatit saivat 753 ääntä, kokoomus 447 ja edistyspuolue 35 ääntä. Lisäksi marginaalinen Suomen pienviljelijäin puolue, joka oli porvarillinen puolue, sai 17 ääntä. Äänestysprosentti kohosi kuitenkin juuri lapualaisvuonna 1930 Salmissakin ennätykselliseksi aikaisempiin vuosiin verrattuna: 56,9 prosenttiin.

Maanomistusolojen hidaskäyttäytyminen ja samalla vakiintuneen suomenkielisen ja –mielisen talonpoikaisluokan puuttuminen lienee vaikuttanut siihen, että Salmissa tavattiin poliittisessä elämässä voimakkaita heilahteluja. Säätyvaltiopäivillä ”ruotsinmieliset puolueet” olivat Salmin kihlakunnassa eniten kannatusta saaneita 1890-luvulla.¹⁷⁵ Tämä tarkoitti sitä, että

¹⁷² Kunnanvaltuusto 14.8.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

¹⁷³ Kunnanvaltuusto 29.9.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

¹⁷⁴ Kunnanvaltuusto 14.8.1930. Salmin kunnan asiakirjat. I Cb:4. MMA.

¹⁷⁵ Säätyvaltiopäiviä ei kutsuttu kokoon vuoden 1809 jälkeen ennen kuin 1860-luvulla.

Talonpoikaissäädyn edustajiksi valittiin 1800-luvun lopun säätyvaltiopäiville Impilahdelta seuraavat henkilöt:

Matti Auvinen	1867
Semen Ratinen	1872
Petter Auvinen	1882
Jarl August Reinhold Lindberg	1888, 1891, 1894 ja 1899.

talonpoikaissäätöyn kihlakunnasta valittu edustaja oli ruotsinkielinen ja ruotsinmielinen. Tosin näin oli Länsi-Kannaksellakin (Viipurin pohjois- ja eteläpuolella), mutta muualla maassa ruotsinmieliset olivat hallitsevana puolueena vain niillä alueilla, joille maamme ruotsinkielinen asutus oli keskittynyt. Raja-Karjala oli siten ”ruotsinmielisten” käsissä, mitä selittää usea eri seikka: 1800-luvun lopulla elettiin vielä säätyvaltiopäivien aikaa, mikä tarkoitti sitä, että yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta ei ollut.¹⁷⁶ Ehdokkaan yleinen sopivuus edustamaan kihlakunnan asioita oli ehkä etusijalla. Kiinnostus valtiollisia asioita kohtaan saattoi lisäksi olla melko laimeaa ja jo pakostakin hieman epämääräisten tietojen varassa – tiedotusvälineitä kun ei juuri ollut. Raja-Karjalassa äänioikeus oli melko harvoilla, ja nekin, joilla se oli, saattoivat suhtautua siihen melko välinpitämättömästi. Tietoisuus muun maan poliittisista oloista ja niitä hallinneista kysymyksistä lienee kaiken kaikkiaan ollut vähäinen.

Viime mainitusta selittynee ainakin osin se, että myös itsenäisyyden vuosina, 1930-luvulla, koettiin hieman erikoisia valintoja: salmilaiset asettuivat joukolla kannattamaan äärioikeistoa. Salmin kunnan äänestyskäyttäytymisessä oli noina kuohuntavuosina muutamia kummallisuuksia: äkillisiä heilahduksia äärioikeiston vanaveteen. Siten vuoden 1933 eduskuntavaaleissa Salmassa annettiin yli neljäsosa äänistä listalle,¹⁷⁷ joka oli kytköksissä Arvi Kalstan johtamaan ”Suomen Kansan Järjestöön”. Tämä puolue oli eräitä Suomeen syntyneitä kansallissosialistisia pienpuolueita.¹⁷⁸

Tämä äänivyöry lienee johtunut ennen muuta siitä, että kyseessä oli oman paikkakunnan ehdokas. Kannatusta näytetäänkin annetun pikemminkin henkilöille eli paikallisille vaikuttajille.¹⁷⁹

Siten vuoden 1933 eduskuntavaaleissa suurimman äänisaaliin, 610 ääntä, veti Salmassa ”Jaakko Seisen lista”. Seisen listan jälkeen ääniä saivat eniten sosiaalidemokraatit (525) ja maalaisliitto (403). Maalaisliitto oli siten pudonnut ehdottomasta johtoasemastaan kolmanneksi suosituimmaksi äänestyskohteeksi. Vaaliliitossa olleet kokoomus ja Isänmaallinen kansanliike (IKL) saivat 376 ääntä, edistyspuolue 66 ääntä ja Suomen pienviljelijäin puolue 57 ääntä. Äänestysprosentti oli pudonnut 34, 2 prosenttiin.

Heilahtelut olivat siis melko voimakkaita. Virta alkoi viedä voimakkaasti oikealle. Tämä äänestyskäyttäytyminen voi selittyä myös pitäjän maantieteellisellä asemalla (rajapitäjä) sekä eräänlaisena protestikäyttäytymisenä; Salmassa 1920-1930-lukujen taitteessa alkanut lama oli syvempi ja kesti kauemmin kuin muissa Raja-Karjalan kunnissa. Kun työttömyys vuoden 1933 aikana alkoi jo hellittää lähikunnissa, Salmassa se jatkui edelleen. Työttömiä oli vuoden 1933 alussa tuhat, eikä työttömyystöistä saatu kuin väliaikaista helpotusta heidän tilanteeseensa.

Lisäksi Pitkästärannasta valittiin Pekka Ahokas (1897). Salmista, Korpiselästä, Suojärveltä tai Soanlahdelta talonpoikaissäädössä ei ollut (koko säätyvaltiopäivälaitoksen aikana) yhtään edustajaa. Suistamolta talonpoikaissäätöä edustamaan valittiin (1877) Wasilei Ratinen.

¹⁷⁶ Talonpoikaissäädyn edustajat valittiin kihlakunnittain välillisillä vaaleilla, joihin vain tilalliset saivat osallistua kukin manttaalilukunsa mukaisella äänimäärällä.

¹⁷⁷ Kyseessä oli Jaakko Seisen lista, joka sai 630 ääntä. Suomen Kansan järjestön listat saivat kaikkiaan 2 733 ääntä, joista loput annettiin Uudellamaalla.

¹⁷⁸ Puolue toimi vuodesta 1933 noin vuoteen 1936, jolloin sen toiminta hiipui. – Vuonna 1940 Kalsta palasi politiikkaan ja perusti Kansallissosialistien Järjestön, joka omaksui Suomen Kansan Järjestön vanhan ohjelman.

¹⁷⁹ Nevalainen, s. 409 – 410.

Kunnanvaltuustolta alettiin jopa vaatia Aunuksen pakolaisten¹⁸⁰ poistamista Salmista. Lisäksi Salmia pidettiin yhtenä Suomen velkaantuneimmista kunnista.¹⁸¹

Kun oikeisto (kokoomus) ei Salmassa koskaan saanut erityisen suurta kannatusta, voidaan tietenkin pohtia sitä, mistä valtaisa tuki äärioikealle yhtäkkiä syntyi. Tässä yhteydessä on ensinnäkin otettava huomioon se, että IKL esiintyi isänmaallisena työväenpuolueena, joka suhtautui kielteisesti niin kapitalismiin kuin marxilaiseen sosialismiinkin - ja erikseen vielä viime mainitun uskonnonvastaisuuteen. Sen sijaan IKL korosti kansallisten arvojen joukossa myös uskontoa, ja monet sen kansanedustajista olivat pappeja – tosin luterilaisia. Tämä kaikki on kuitenkin saattanut vaikuttaa siihen, että juuri Salmassa, jossa uskonnolla kaiken kaikkiaan oli sangen vahva ja arvostettu asema ja jossa työväenliikkeeseen oli suhtauduttu jo 1900-luvun alussa vieroksuen juuri sen uskontovastaisuuden ja jopa uskonnon pilkan vuoksi, IKL saattoi saada kannatusta.

Esimerkiksi Erkki Kaila toteaa 1920-luvun lopulla Salmiin tekemältään matkalta, että salmilaiset olivat innokkaan antibolshevistisia juuri uskontonsa tähden. Tästä syystä he myös osallistuivat aktiivisesti suojeluskuntatyöhön, jonka näkyvänä ulkoisena saavutuksena oli paikkakunnan komea suojeluskuntatalo, joka oli ”etupäässä kreikkalaisten [= kreikkalaiskatolisten] rakentama”. Niin ikään paikkakunnan kreikanuskoinen ”pappikin kuuluu joskus esiintyvän puhujana [suojeluskuntajuhlissa]”.¹⁸²

Isänmaallisuus oli Salmassa sangen vahvaa, niin kreikkalaiskatolisten kuin luterilaistenkin keskuudessa, kuten pitäjän viimeinen luterilainen pappi M. Huhtinen asian sittemmin totesi. Vaikka IKL:n huima kannatus saattaa jossain määrin hämmästyttää, kannatuksen saantia lisäsi varmasti liikkeen ohjelmaan kuulunut voimakas maanpuolustusmyönteisyys ja osin siihen liittynyt halu auttaa ja tukea erityisesti rajaseutuja. Siten myös monin paikoin Karjalan kannaksella IKL sai suuria kannatuslukuja, vaikka sen tärkeimmät kannatusalueet olivat Etelä-Pohjanmaalla.

On kuitenkin todettava, että Salmassa – kuten muuallakin Viipurin läänissä – pysyvimmän suosittuja ja jopa hallitsevia puolueita olivat maalaisliitto¹⁸³ ja sosiaalidemokraatit. Maalaisliiton kannatus näyttää kuitenkin olleen Raja-Karjalassa ainakin ajoin paljon heikompaa kuin muualla Viipurin läänissä, jossa se yleensä oli valtapuolue. Tämä lienee johtunut siitä, että juuri Raja-Karjalassa suurin osa maanviljelijöistä oli entisiä lampuoteja, jotka olivat saaneet perintökirjat tiloihinsa vasta 1800 – 1900-lukujen taitteessa. Samanlaisia vanhoja perintötiloja kuin muualla maassa ei ollut. Mökkiläisiä ja erilaisten sivuelinkeinojen varassa eläneitä oli paljon. He saattoivat antaa äänensä maalaisliitolle tai sosiaalidemokraateille, mutta sosiaalidemokraattien saamaan kannatukseen vaikuttivat paljon muualta muuttaneen teollisuus- ja metsätyöväen antamat äänet.¹⁸⁴

Salmassa oli kuitenkin teollisuustyöväkeä hyvin vähän – verrattuna esimerkiksi naapurikuntaan Suojärveen. Paikalliset mahtimiehet, kuten sahanomistajat, saattoivat jossain määrin vaikuttaa työntekijöidensä äänestyskäyttäytymiseen, mutta tämä ei vaikuta yksinään riittävältä selitykseltä IKL:n huimiin kannatuslukuihin. Pulakaudella saattoi olla vetoa johonkin radikaaliin, kuten jo

¹⁸⁰ Asia tuli esille ainakin kunnanvaltuuston kokouksessa 18.1.1932, jossa esitettiin, että Aunuksen pakolaiset tuli siirtää Salmin kunnasta ”jonnekin Keski-Suomeen”. Perusteeksi esitettiin heidän keskuudessaan esiintyvä ”huono” ja ”rikollinen” elämäntapa.

¹⁸¹ Ks. Hämynen 1993, s. 477 sekä mainitut viitteet.

¹⁸² Kaila, s. 5.

¹⁸³ Ks. Suomen historian kartasto. Toim. Eino Jutikkala. Suomen tiedettä No 2. Porvoo – Helsinki 1949, s. 72.

¹⁸⁴ Nevalainen, s. 404 - 406.

vuoden 1933 vaalien yhteydessä kävi ilmi. Yleensäkin epävarmoina aikoina radikaalien suuntausten suosio kasvaa tavattomasti – riippumatta siitä, minkävärisistä aatteista lopulta on kysymys. Lisäksi rajan läheisyys on saattanut vaikuttaa siihen, että juuri Salmissa tunnettiin suurempaa vetoa kuin naapurikunnissa äärioikealle. - Seuraavissa eduskuntavaaleissa (1936) Salmissa nimittäin voitiin todeta äänivyöry IKL:lle. IKL nousi suurimmaksi puolueeksi 955 äänellään. Sosiaalidemokraatit saivat 882 ääntä, maalaisliitto 620 ja kokoomus 321 ääntä. Äänestysprosentti oli noussut 48,3 prosenttiin.

Viimeisissä eduskuntavaaleissa ennen sotaa (1939) maalaisliitto ja sosiaalidemokraatit nousivat jälleen johtaviksi puolueiksi – molemmat saivat yli tuhat ääntä (1 337 ja 1 074). IKL oli pudonnut kolmanneksi suurimmaksi puolueeksi 532 äänellään. Kokoomus sai 385 ääntä ja edistyspuolue 21 ääntä. Pienviljelijäin ja maalaisväestön puoluetta kannatti 62 äänestänyttä. Äänestysprosentti oli korkeampi kuin koskaan aiemmin, 56,1 prosenttia.

Yhteenvedo puolueiden saamasta kannatuksesta eduskuntavaaleissa 1922 – 1939 on esitetty seuraavassa taulukossa:

	1919	1922	1924	1927	1929	1930	1933	1936	1939
Kokoomus	255	261	302	241	289	447	376	321	385
Edistys	304	46	45	53	18	35	66	35	21
Maalaisliitto	1553	584	603	930	1 028	2 055	403	620	1 337
Sosiaalidemokraatit	205	431	765	728	554	753	525	882	1 074
Ääri vasemmisto		32	27	254	458				
Äärioikeisto							610	955	532
Muut	7	4	17	61	54	19	57	59	63

Kohtalokkaat vuodet 1939 - 1944

Syksy 1939

Syksyllä 1939 sotaa ennustettiin tavan takaa; Puolan jakaminen Saksan ja Neuvostoliiton kesken aiheutti sen, että uuden yleiseurooppalaisen sodan arvattiin olleen tulossa. Rajapitäjä Salmissa huomattiin konkreettisesti se, että jotakin oli tekeillä. Salmin vastaiselle rajalle ilmestyi naamioaitauksia ja uusia konekivääripesäkkeitä. Öisin alkoi kuulua ryskettä, kolinaa ja hakkaamista rajan takaa. Myös puolustusvoimien tiedustelu oli saanut havaintoja kiihtyvistä materiaali- ja miehistökuljetuksista rajan takana. Leirisavut tulivat siellä päivä päivältä sakeammiksi, kunnes marraskuun lopussa kuljetukset loppuivat kokonaan. Rajan takana oltiin siis odottamassa oikeaa hetkeä.¹

Salmin pitäjän tapahtumia loka-marraskuussa 1939

Lokakuun 6. ja 7. päivän välisenä yönä ajoivat Viipurista lääninhallituksen lääninsihteerit Vuormaa ja Mäntylä nimismiehen luo tarkastamaan pitäjän evakuointisuunnitelmia ja selittivät, että väestön rauhoittaminen on tarpeen ja ettei mitään varmaa voi sanoa lähipäivistä. Mihinkään sellaiseen toimeen ei saisi näkyvästi ryhtyä, joka voisi herättää levottomuutta paikkakunnalla.

Noin viikkoa myöhemmin saapui nimismiehen luo Salmin rajavartioston vt. komentaja majuri Inkala, joka pyysi, että valtakunnan rajaa vastassa olevat rajakylät olisi tyhjennettävä, että puolustusvoimat voivat miinoittaa tarpeelliset maantiet, pienemmät tiet ja polut. Asiasta ilmoitettiin nimismiehen toimesta maaherralle, joka puolestaan hankki valtioneuvoston vastauksen, mikä kylien tyhjentämiseen nähden oli kielteinen.

Kun tämä tieto oli toimitettu komentaja Inkalalle, saapui hän seuraavana päivänä uudelleen nimismiehen luo ja kehotti ilmoittamaan ylöspäin, että mainitut tiet miinoitetaan kolmen päivän kuluttua ja sen jälkeen käytännöllisesti katsoen rajakylät eivät enää ole yhteydessä valtakuntaan. Tämä tapahtuisi, koska hän on luvannut kenraalille vastata tämän lohkon puolustuksesta. Kun tämä viesti oli toimitettu valtioneuvostolle maaherran välityksellä, niin samana päivänä antoi valtioneuvosto suostumuksensa rajakyläiden tyhjentämiseen, joka sitten tapahtuikin.

Tällä valtioneuvoston määräyksellä sitten parin seuraavan viikon aikana siirrettiin karja ja väestö pois sekä osa viljoista ja perunoista Manssilan, Virtelän, Rajaselän, Kanabrojärven, Kaunoselän, Orusjärven osan, Palojärven, Päällysjärven ja Käsnäselän kylistä ja nämä kylät jäivät miinoitusten taakse. Kuitenkin erään manssilalaisen vanhuksen ruumiin hautaaminen sallittiin kylän kirkkomaahan tämänkin jälkeen.

Neuvotteluvaihe

Kun neuvottelut Neuvostoliiton kanssa pitkittyivät, alettiin pitäjistä tasaisesti tyhjentää sellaista vaikeasti kuljetettavaa kuten viljaa ja karjaa. Toisaalta neuvoteltiin siitä, että Tulemajoen itäpuolella ja Laatokan saarissa olevien kyläiden vilja ja karja myytäisiin

¹ Salmin talvisota. Toim. Kari Terho. Imatra 2007, s. 37 – 38.

puolustusvoimille täyteen hintaan, joka heti maksettaisiin. Sotilasviranomaiset suhtautuivat ymmärtäväisesti asiaan. Paikkakunnalle saapui eräs majuri, joka oli valtuutettu suorittamaan näitä ostoja. Kunnallislautakunnan jäsenien tuli kylissä kehottaa suorittamaan kiireesti karjan ja viljan myynti valtiolle.

Kunnallislautakunnan kokouksessa ei kuitenkaan isäntien enemmistö käsittänyt tilannetta, vaan he väittivät, että siten tuhoutuisi pitäjän karjakanta. Ja vaikka viranomaisten taholta huomautettiin, että sotatapauksessa tuho olisi vielä suurempi, niin hyvä asia raukesi siihen.

Näin oli päästy siis siihen, että rajakylät olivat tyhjästä ihmisistä, eläimistä ja osin viljasta ja perunoistakin. Osa viljasta ja perunoista, samoin kuin astiat, oli kehoitettu kätkemään omalle kotipaikalle.

Neuvostoliiton lentokoneet lensivät alueella pariin otteeseen. Erään koneen lentäessä kirkonkylän ylitse sitä ammuttiin muutaman kerran. Kone rupesi heti laskeutumaan ja yritti vaakalennossa Manssilan suuntaan. Selvittämättä jäi, pääsikö se takaisin rajan taakse. Näistä lennoista ei annettu sanomalehdille tietoja, mutta niistä ilmoitettiin heti puhelimitse lääninhallitukseen.

Evakuointisuunnitelmat

Evakuoinnin varalta oli suunnitelmat olemassa, ja ne oli tehty pitäen silmällä sellaista tilannetta, että sota tulisi yllättäen. Maantien Uuksulta Manssilaan tuli olla sotaväen käytössä, joten siviilikuljetukset oli koetettava suorittaa Uuksulta Jukalle johtavaa sähkölinjaa pitkin. Samoin oletettiin lentoliikenteen olevan maantien päällä niin vilkasta ja vaarallista, ettei maantietä voinut lentovaaran takia ottaa lukuun. Lisäksi kirkonkylän ja Uuksun välisellä tieosuudella oli viisi maantiesiltaa, joista yhdenkin pommittaminen rikki olisi saanut liikenteen heti tukkoon.

KUVA: UUKSUNJOKI. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Näitten tosiseikkojen valossa katsottiin, ettei varsinaisen omaisuuden evakuointi enää sodan sytyttyä ollut mahdollista eikä evakuointisuunnitelmissa kiinnitetty asiaan huomiota. Vain yksi vaunulasti tavaraa, nimittäin valtion, kuntien ja seurakuntien sekä rahalaitosten tärkeimmät kirjat ja arkisto lähetettiin Uuksulta lääninhallituksen haltuun. Vaunu oli viety aluksi Viipurin Tienhaaraan, josta se sittemmin siirrettiin Savonlinnan lähelle Aholahden pysäkillä ja sieltä edelleen pormestari Hilapuun huvilaan.

Väestön evakuointi oli alkuperäisessä suunnitelmassa suunnattu Tohmajärvelle. Sinne ohjattiinkin rajakylistä siirtyneet, joita saattamaan meni pitäjän luterilainen kirkkoherra M. J. Huhtinen.

Marraskuun puolivälissä kävi pitäjässä läänin maaherra Arvo Manner. Yhteiskoulun rehtori Pekka Setkänen tiedusteli jo valoisammaksi muuttuneen tilanteen valossa yhteiskoulun alkamismahdollisuutta. Maaherran mielestä oli odotettava vielä jonkin aikaa. Sen sijaan everstiluutnantti Räsänen kielsi jyrkästi koulutyön aloittamisen, koska hänen mielestään tilanne ei ollut vielä ollenkaan selvinnyt.

Ensi hämmästyksestä oli sitten marraskuun loppupuolella vähitellen toinnuttu ja muutenkin totuttu neuvotteluvaiheeseen, joten paikkakunnalta poismuuttaneita henkilöitä ja perheitä oli hiljalleen palannut takaisin.

Sitten kuultiin ja luettiin lehdistä Mainilan laukaukset ja hyökkäämättömyyssopimuksen irtisanominen.

Rajan takana

Rajan takaa oli saatu kahdenlaisia tietoja. Toisten mukaan ei Salmin vastaiselle rajalle ollut tuotu joukkoja ja toisten mukaan oli Suojärven rajan läheisyyteen saapunut noin 20 000 miestä käsittävä sotavoima. Naamioaitauksia kyllä havaittiin Manssilan kohdalla ja myös eräitä konekivääripesäkkeitä, joista erään ampuma-aukko osoitti suoraan Grosnoin suomalaisen kenttävartion tupaa kohden. Läpi öitten kuului myös hakkaamista rajan takaa.

Evakuointimääräyksissä oli tähdennetty sitä, että evakuointia ei ollut lupa panna käyntiin, ennen kuin virallinen ja tarkistettu ilmoitus siitä lääninhallituksesta oli saapunut. Myös oli selitetty, että hermosotaa rajakahakoiden muodossa saattaisi ilmetä, eikä sen olisi annettava vaikuttaa asioiden kulkuun.

Vaikeuksia tiedonkulussa

Kun sota oli alkanut, tieto kulki hitaasti eri viranomaisten välillä. Sortavalasta välitti joku karjan evakuointia suunnitellut agronomi lääninhallituksen käskyn tyhjentää pitäjän itäpuoli laskettuna siten, että Uuksun joki olisi rajana. Tämän mukaan näille kylille annettiin viipymättä evakuointimääräys.

Kirkonkylän ohi oli aamusta alkaen tullut hevosilla perheitä Palojärven, Orusjärven ja Varpaselän kylistä. Oli sellaisiakin, joitten päällä ei ollut kuin alusvaatteita.

Autokolonna saapui ja siitä lähti vaunuja hakemaan ihmisiä Lunkulasta, Räimälästä, Karkusta, Orusjärveltä ja Koverosta. Räimälän silta oli räjäytetty kello 14:n tienoilla eikä sinne enää päässyt, samoin oli räjäytyksen vuoksi Orusjärvelle pääsy lopussa. Näin ollen Orusjärven, Varpaselän ja puolet Räimälän kylän karjasta jäi suoraan vihollisen käsiin.

Autokolonna pääsi ajamaan ihmisiä Uuksun asemalle, ja evakuointi jatkui suuremmitta häiriöittä seuraavaan aamuun saakka. Järjestyksen valvomista varten siirtyi osa viranomaisista kello kahdelta aamuyöllä 1.12.1939 Uuksulle valvomaan juniin lastausta. Samana päivänä ajoi eräs evakuointijuna Impilahdella jollakin ylikäytävällä siirtokarjalaumaan ja suistui kiskoilta ja katkaisi ainakin 20 tunniksi liikenteen. Aamusta kello kuuden tienoilta lähtien oli liikenteen välittäminen vaikeutunut tieosalla Tulemajoki - Uuksu, koska puolustusvoimien eri yksikköjen kuormastot alkoivat vetäytyä länteen päin.

Tulemajoen kylä sytytettiin tuleen kello 11:n tienoilla, jolloin viimeiset viranomaiset poistuivat. Karkkuun tunkeutunut vihollinen oli saapumassa jo Miinalan kylän laidoille ja pääsi tykistöllä häiritsemään liikennettä Tuleman ja Kirkkojoen välillä. Vihollinen oli kiertänyt miinoitusalueet siten, että ratsuväki ja tankit Alhon niittyjen kohdalla ajoivat veteen ja kiersivät esteitten ympäri, joten uhka kirkonkylää vastaan tuli ensiksi Miinalan suunnalta. Myös Koveron kylän kohdalle Tulemajoen itärannalle oli ilmestynyt näihin aikoihin ensimmäisiä vihollisen osastoja.

Ristiriitoja viranomaisten välillä

Viranomaisten yhteydet lääninhallitukseen olivat poikki. Uuksulla korkeimpana päällikkönä toiminut eversti Järvinen oli sitä mieltä, että pitäjän kaikki osat oli mitä pikimmin tyhjennettävä. Tällaisen määräyksen sitten antoikin paikallinen siviiliviranomainen. Määräys ei miellyttänyt Uuksun asemalle ja sieltä sitten Pitkäänrantaan siirtynyttä sotilasevakuointielintä, joka oli sitä mieltä, että pitäjän tyhjentämistä oli vielä lykättävä.

Tilanne muuttui kuitenkin äkkiä, kun yöllä 2. - 3.12.1939 tuli käsky, että Pitkärantakin on tyhjennettävä kuuden tunnin sisällä. Tämä johtui siitä, että vihollisen tankit olivat tunkeutuneet Käsnäselän tiellä Uuksujoen yli.

Tapahtumat kehittyivät tämän jälkeen nopeasti. Mantsinsaarelaiset siirrettiin pikkulaivoilla, muun muassa laivuri Simo Sorsan Sukkelalla, suoraan saaren pohjoispäästä Pitkäärantaan. Öisin valaisivat pitäjän taivasta palavien kylien leimut sekä aika ajoittain Mantsin patterien tykkien lieskat. Puolustusvoimat luopuivat Manner-Salmista 4.12.1939.

Suurin osa asukkaista lähti vapaaehtoisesti, sillä käytännöllisesti katsoen oli hengenvaarallista jäädä taistelujen vuoksi paikoilleen. Lisäksi asuinrakennukset melkein poikkeuksetta poltettiin omien joukkojen toimesta; tarkoituksena vaikeuttaa mahdollisimman suuressa määrin maahan tunkeutuneen vihollisen majoittumista ja huoltoa.²

Talvisota 1939 - 1940

Marraskuun viimeisenä päivänä 1939 alkanut talvisota mullisti salmilaisten elämää paljon enemmän kuin yksikään sota tai muu tapahtuma yli kahteensataan vuoteen. Edellisessä luvussa on kerrottu syksyn 1939 vaiheista ja tunnelmista paikkakunnan nimismiehen näkökulmasta. Samansuuntaisia muistikuvia kohtalokkaasta syksystä on muillakin salmilaisilla ja Salmissa muusta syystä tuolloin olleilla, sillä Salmin suunta ja Salmin kautta kulkenut maantie oli eräs Neuvostoliiton päähyökkäyssuuntia, ja siten Salmi joutui heti ensimmäisenä sotatoimialueeksi.

² Teksti on lyhentäen ja muokaten lainattu Salmi-Säätiön Internet-sivuilta (www.salmi-saatio.fi). Sivu luettu 7.10.2010.

KUVA: SALMIN EVAKUOINTIA. KUVA TEOKSESTA LAATOKAN MAININGIT (OTAVA 1942).

Sota alkoi siis marraskuun viimeisenä päivänä, ja salmilaisia alettiin nopeasti evakuoida Uuksuun ja sieltä edelleen Impilahden kautta eteenpäin.³

Impilahtelainen sotilaspastori Yrjö Kohonen on kuvannut Salmin – Impilahden – Sortavalan suunnan rannikopuolustusta talvisotapäiväkirjassaan. Hän kuvaa tuntoja talvisodan alkupäivinä näin:

”Tykkien vavahduttavaa jylinää idässä, monin ajoin taukoamatonta... Laatokan Meripuolustuksen itäisin rannikkorintama, Salmin lohko, kamppaili jättiläistäisteluaan tulen ja kuoleman keskellä.”

Marraskuun 30. päivä: ”Evakkojen raskas vaellusvirta vastaan maantiellä. Pimeydestä tulee, pimeyteen katoaa. Salmin suunnalla kajastaa taivas veripunaisena. Impilahden kirkonkylä, synnyinseutu, elää pimennysverhojen takana. Ahdistavaa! Ensimmäinen sotapäivä.”

Joulukuun 1. päivä: ”Salmin kylät palavat roihuten. Tykistötulta. - - Aseet puhuvat – elämä vaikenee.”

Joulukuun 2. päivä: ”Siirtolaisten parissa. Heitä saapuu Salmin pitäjän eri kylistä jalan, hevosilla, autoilla, jopa laivallakin. Vain harvat pääsevät jatkamaan Uuksulta matkaa junassa. Tien täydeltä tulee, väsyneesti kävellen täpötäysien kuormarekiensä perässä, mylvivine karjoineen kilometrien pitkänä virtana, naisia, lapsia ja vanhoja miehiä, kasvoillaan viimepäivien järkytys. Ääneti kulkevat, nuo vilkkaat salmilaiset. Joskus parahtaa lapsi itkuun. Heitä saattaa loimuava taivas; kodit palavat.”

Joulukuun 3. päivä: ”Mantsin linnakkeen sotilaskodissa on iltakirkko. Karut sotilaat itkevät Herran edessä. Koko illan ja yön käy miehiä ja naisia puhumassa asioista, jotka ahdistavat. Ensimmäinen hartaushetki on klo 16, ja aamuun mennessä olemme ehtineet hiljentyä viiteen ehtoollisjumalanpalvelukseen täällä Suomen Alcazarissa. Kreikkalaiskatoliset miehet – heitä on suurin osa Mantsin sankareista – käyvät vapauttamassa luterilaiset toverinsa kaukaisistakin vartiopaikoista. Uhka yhdistää.”

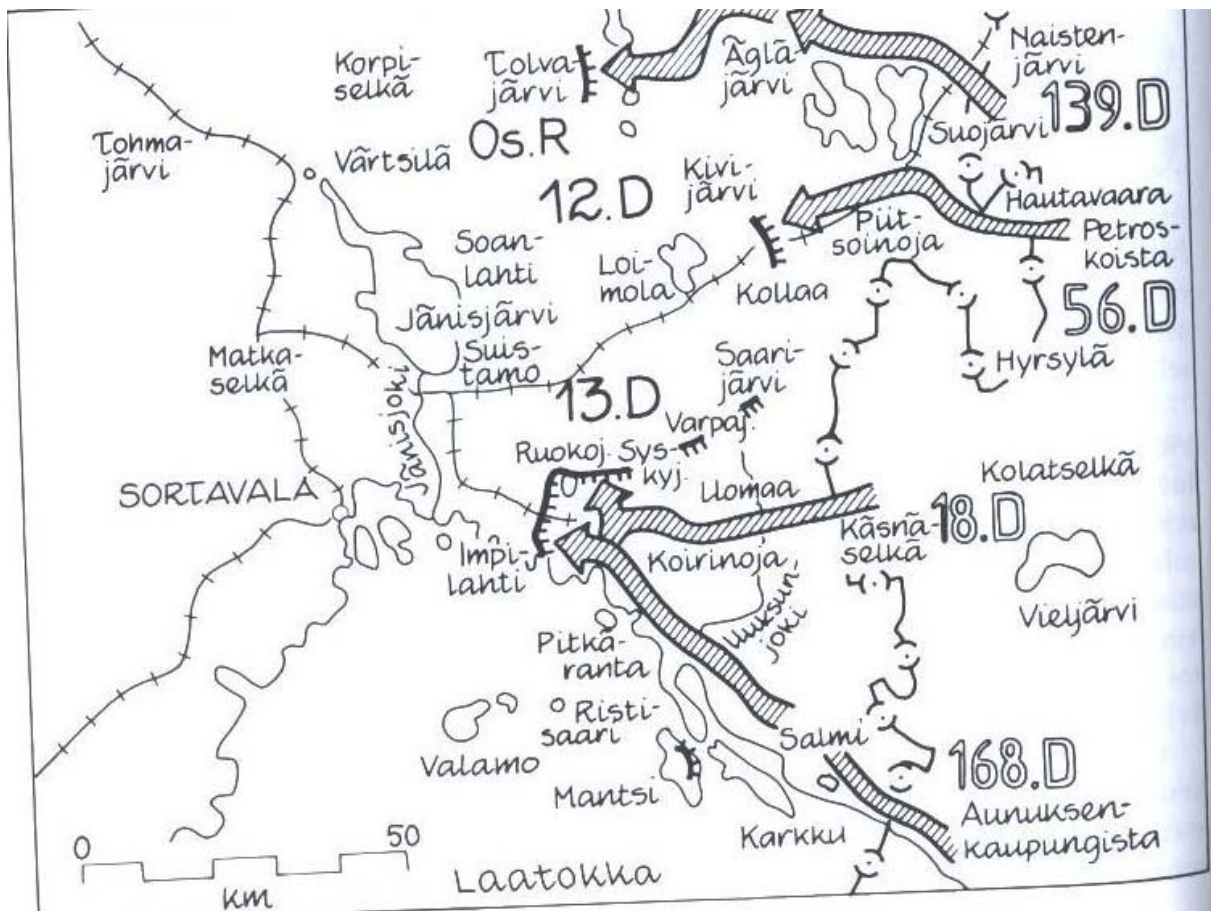
Joulukuun 4. päivä: ”Rintama on jo siirtymässä Uusikylän ohi, ohi lahden vastakkaisen rannan, ohi jo hyljätyn Kaidan vartioaseman linjan. Uusikylä palaa roihuten, tykit jylisevät, ammuksat sähkövät ilmassa ja räjähtävät repivästi, alinomaista papatusta ja pauketta miltei vieressä. Tätä näkyä katselen ja kuuntelen sekavin ajatuksin erään vanhan, kauniin tsasounan luona.”

Joulukuun 8. päivä: ”Uuksu palaa; meikäläiset ovat lähteneet vetäytymään sieltä kaksi tuntia sitten. - - Pitkärantaa aletaan sytyttää tuleen – aluksi laidoilta, sitten keskeltäkin. Tulenlieskat kohoavat hirvittävinä taivaalle - -.”⁴

³ Salmin talvisota, s. 64.

⁴ Kohonen, Yrjö, Rannikopuolustuksemme Salmi – Impilahti – Sortavala talvisotapäiväkirjan valossa. Eripainos impilahtelaisia varten teoksen ”Sortavalan sankarivainajat” luvusta ”Sortavalan kilpi idässä 1939 – 40 sotapäiväkirjan valossa”. Pieksämäki 1953, s. 2 – 4.

Salmi menetettiin venäläisille muutamassa päivässä – Mantsinsaarta lukuun ottamatta. Mantsinsaarelta käsin suomalaiset pitivät hallussaan myös osia Lunkulansaaresta ja Uuksalonpäästä⁵ aina rauhan tuloon asti.⁶

KARTTA: VENÄLÄISTEN TÄRKEIMMÄT HYÖKKÄYSSUUNNAT TALVISODASSA. KARTTA TEOKSESTA TALVISODAN PIKKUJÄTTILÄINEN (WSOY 1999).

Laatokan rantatien lisäksi venäläiset hyödynsivät Salmin ja Suojärven itäosien kautta kulkeneita teitä, jotka johtivat Impilahdelle sekä mm. Kollaalle, Ägläjärvelle ja Tolvajärvelle. Nämä seudut tulivat sittemmin tunnetuiksi sitkeistä puolustustaisteluista, joilla venäläisten eteneminen pysäytettiin.

Mantsin hallussapidolla oli myös merkitystä muidenkin sotatoimien sujumiselle. Kun Laatokan koillispuolelle oli muodostunut huomattava venäläismotti, jota venäläiset saattoivat huoltaa lähinnä Salmin kautta kulkeneen maantien kautta, Mantsinsaaren puolustajat kykenivät häiritsemään tämän huoltoyhteyden toimintaa merkittävästi – ja samalla sitomaan venäläisten voimia. Huoltoyhteyden häiritseminen sujui kahdella tavalla: ampumalla suoraan Mantsista sekä toisaalta lähettämällä partioita saarelta mantereelle.

⁵ Uuksalonpäästä olivat suomalaiset tosin jo kaikesta hiljaisuudessa irtautuneet. Tämä tapahtui juuri ennen kuin sota päättyi. Venäläiset eivät tätä tieneet rauhan tullessa 13.3.1940 kello 11.

⁶ Ks. Pölönen, s. 29.

Tauno Räisänen kirjoittaa teoksessaan ”Kenraalimotti” Mantsinsaaren merkityksestä talvisodassa näin:

”Mantsin linnake oli vaikeuksistaan huolimatta avustanut erittäin tehokkaasti Pitkänrannan taisteluita. Sen tykistö keskitti mainiosti, ja partiot toimivat pelottomasti mantereella. Pyrittiin Salmin – Pitkänrannan maantien katkaisemiseen, koska se oli venäläisten ainoa huoltotie joukkojemme hyökättyä Pitkänrantaan.

Tammikuun alkupuolella [1940] partiot tunkeutuivat melkein joka yö maantielle, miinoittivat sen useasta kohdasta, ja tuhosivat väijyksistä saalistaan. Vihollinen hermostui, kun hevos- ja autokolonnat, pienemmät jalkaväkiosastot, vieläpä tankitkin joutuivat tavan takaa yllätetyiksi.”

”Näin Mantsi sitoi venäläisten voimia, jotka muuten olisivat lisänneet painostusta Pitkänrannan asemiamme vastaan.”⁷

Mantsi säilyi suomalaisten joukkojen käsissä rauhan solmimiseen saakka. Tosin siitäkin valmistauduttiin jo luopumaan, kun rauha tuli 13.3.1940 kello 11. Raskaat rauhanehdot saatiin kuulla, ja Mantsin puolustajat ja saarelle jääneet siviilit lähtivät hiihtäen Ristisaaren kautta Valamoon ja sieltä edelleen Lahdenpohjaan.⁸

Siviilivangit

Salmissa jäi venäläisten vangiksi pieni joukko siviilejä. Suurimman ryhmän – 48 henkeä – muodostivat Karkun kylässä vangiksi jääneet. Heidän vangiksi jäämisensä johtui tietävästi siitä, että heidät käännyttiin pakomatkaltaan takaisin: Tulemalle (30.11.) pyrkinet karkkulaiset käännyttiin Miinalanjoen ylittävältä sillalta, ja samalla heille ilmoitettiin, että evakuointi alkaisi vasta kolmen päivän kuluttua.⁹ Vihollinen pääsi etenemään Karkkuun jo ensimmäisen sotapäivän iltana.

Karkkuun jääneet siviilit joutuivat venäläisten vangeiksi. Heidän joukkoonsa siirrettiin myös kaksi Tulemalla ja kaksi Varpaselässä vangiksi jäänyttä salmilaissiviiliä, ja heidät kaikki vietiin helmikuun alussa 1940 kuorma-autoilla Aunuksen puolella olevaan Konnunkylään, jossa heidät luetteloiitiin. Seuraavana päivänä heidät siirrettiin Aunuksenkaupunkiin ja sieltä edelleen Interposolkaksi kutsutulle metsätyöleirille, joka oli perustettu entiselle Suatnoin luostarialueelle.¹⁰

Siviilien siirtäminen kauemmas sotatoimialueelta johtui todennäköisesti NKVD:n (= Neuvostoliiton turvallisuuspalvelu) määräyksestä, jolla pyrittiin toimimaan vakoilun vastustamiseksi. Tämä 2.2.1940 annettu määräys, jonka mukaan kaikki siviilit tuli evakuoida raja-alueelta siirtoleireille, johti välittömästi edellä kuvattuun karkkulaisten siirtämiseen Interposolkan leirille. Sen sijaan – jostakin syystä – ne siviilit, jotka jäivät vangiksi Hanhiselässä, Orusjärvellä ja Palojärvellä, saivat jäädä Salmiin.

⁷ Räisänen, Tauno, Kenraalimotti: Laatokan koillispuolen talvisotaa 1939-40. Jyväskylä 1959, s. 101 – 103.

⁸ Kokko, Arvo, Mantsi – Järisevä – Koivisto: Karjalan kuulut linnakkeet. Porvoo – Helsinki 1950, s. 81 – 83.

⁹ Pölönen, s. 32.

¹⁰ Pölönen, s. 35.

Vangiksi jääneitä siviilejä yritettiin värvätä tiedustelijoiksi ja vakoilijoiksi Suomen puolelle – jo sodan aikana mutta varsinkin sen päätyttyä. Karkkuun ehdittiin perustaa myös ”kansanrintamakomitea” ennen kyläläisten siirtoa Interposolkaan. Komitean tarkoituksena oli olla ”kansandemokraattisen Suomen” poliittinen perusta – Terijoen hallituksen hengessä – välivaiheena neuvostojärjestelmään siirtymiselle. Tämän komitean toimintaan osallistuneet karkkulaiset olivat toisaalta Neuvostoliiton ihailijoita, toisaalta sellaisia kylän vanhoja luottomiehiä, jotka joutuivat osallistumaan komitean toimintaan pakon ja pelon sanelemana.¹¹

Interposolkan leirillä olleet salmilaiset siviilisotavangit luovutettiin uudella rajalla sijainneessa Värtsilässä 25.5.1940. Hieman myöhemmin (30.5.1940) samalla paikalla luovutettiin Orusjärvellä ja Palojärvellä asuneet siviilit. Molemmat erät palautettuja salmilaisia siirrettiin Suomessa ensi alkuun Helsinkiin, Viikin kartanoon, jossa sijaitti karanteenileiri. Leirin tarkoituksena oli estää tautien leviäminen. Samalla valtiollinen poliisi saattoi kuulustella vankina olleita.¹²

Vankeudesta palasi Suomeen 52 salmilaista. Vankeusaikana kaksi salmilaisista kuoli ja kaksi katosi. Neuvostoliittoon jäi vapaaehtoisesti neljä perhettä, joista kaksi oli sukua keskenään.¹³

Välirauhan aika

Välirauhalla tarkoitetaan aikaa talvisodan päättymisen (13.3.1940) ja jatkosodan alkamisen (25.6.1941) välillä. Tämä ajanjakso kesti runsaat vuoden ja kolme kuukautta. Salmilaiset – kuten muutkin luovutetuilta alueilta muualle Suomeen siirtyneet – joutuivat ensimmäisen kerran aloittamaan uuden elämän evakossa.

Työkykyiset henkilöt saattoivat asettua mihin päin Suomea tahansa. Pääosa salmilaisista sijoitettiin kuitenkin aluksi kuuden kunnan alueelle: Saarijärvelle, Kannonkoskelle, Pylkönmäelle, Leppävirralle, Jalasjärvelle ja Jurvaan. Kunnallislautakunnan toimipaikaksi tuli Saarijärvi.

Saarijärvellä pidettiin myös kunnanvaltuuston kokous 17.12.1940. Kokous oli ensimmäinen Salmista lähdön jälkeen, ja kuten kokouksessa todettiin, se tulisi todennäköisesti olemaan myös Salmin kunnanvaltuuston viimeinen kokous. Kokouksessa annettiin kiitoksia eri tahoille, muun muassa kunnankirjuri Edvard Linnakalliolle, joka oli ehtinyt olla toimeensa yli kymmenen vuotta ja joka oli toimiaikanaan saattanut kunnan ”sekavat ja takapajulla olevat asiat nykyajan vaatimuksia vastaavalle tasolle”. Lisäksi hän oli vaikuttanut huomattavasti siihen, että kunnan taloudellinen asema oli saatu vakavaraiselle kannalle.¹⁴

Vielä toinenkin kokous pidettiin. Tämä johtui siitä, että tammikuussa 1941 oli tullut voimaan laki eräiden kuntien lakkauttamisesta. Laki koski luovutetulle alueelle jääneitä Suomen entisiä kuntia. Näitä lakaneiksi katsottuja kuntia varten oli perustettava kussakin erikseen erityinen hoitokunta, jonka tehtävänä oli suorittaa loppuun kunnan asioiden järjestely. Tästä syystä Salminkin kunnanvaltuusto kutsuttiin vielä kerran koolle 18.2.1941. Kokous valitsi lain edellyttämän kolmihenkirisen hoitokunnan, jonka oli vuoden 1942 loppuun mennessä hoidettava kunnan asioiden loppuselvittely. Salmin kunnan hoitokuntaan valittiin puheenjohtajaksi V. A. Mensonen ja muiksi jäseniksi Yrjö Pesonen ja Vilho Vanhanen.¹⁵

¹¹ Pölönen, s. 33 – 34.

¹² Pölönen, s. 43 – 44.

¹³ Pölönen, s. 44.

¹⁴ Kunnanvaltuusto 17.12.1940. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

¹⁵ Kunnanvaltuusto 18.2.1941. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

Salmilaisten uudeksi asuma-alueeksi vahvistettiin hieman myöhemmin alue, joka sijoittui Oulun kaupungin itäpuolelle. Alue alkoi etelässä Kärsämäeltä ja Pyhännältä ja jatkui Oulun kaupungin itäpuolitse pohjoisessa aina Iihin asti.¹⁶ – Pohjoisimpiin kuntiin eli Pohjanlahden rannalle sijaitseviin Iihin ja Haukiputaalle ajateltiin sijoittaa sellaisia henkilöitä ja perheitä, joiden elinkeinona tai sivuelinkeinona oli ollut kalastus.

Paikat uusissa sijoituskunnissa eivät hallanarkuutensa vuoksi lähimainkaan vastanneet salmilaisten entisiä asuintiloja, mutta muutto sijoituskuntiin aloitettiin heti. Vuoden 1941 keväällä suurin osa salmilaisista oli jo mainituissa Oulun läänin kunnissa.¹⁷

Näihin kuntiin oli tarkoitus perustaa huomattava määrä pika-asutustiloja. Ennen uuden sodan syttymistä oli niitä ehditty kuitenkin perustaa vain noin 10 prosenttia suunnitellusta määrästä. Samoin kävi muuallakin maassa: suunnitelmat jäivät kesken, kun luovutettu alue vallattiin pian uuden sodan syttymisen jälkeen, ja entiset asukkaat saivat kotipaikkansa ja -seutunsa sieltä takaisin.

Jatkosota 1941 - 1944

Jatkosodan alettua kesäkuun lopulla 1941 suomalaiset etenivät nopeasti Laatokan Karjalan ja Raja-Karjalan suunnassa. Salmin valtaus tapahtui jo 17.7. – 22.7.1941 eli muutamassa päivässä – suurin piirtein samassa ajassa, kuin vihollinen oli sen talvisodassa ottanut. Tämä on siinä mielessä hämmästyttävää, että vihollinen oli keskittänyt erään puolustuksensa keskeisen aseman juuri Salmiin ja yritti saada alueen haltuunsa vielä erikseen Lunkulansaareen tekemällään maihinnousuyrityksellä.

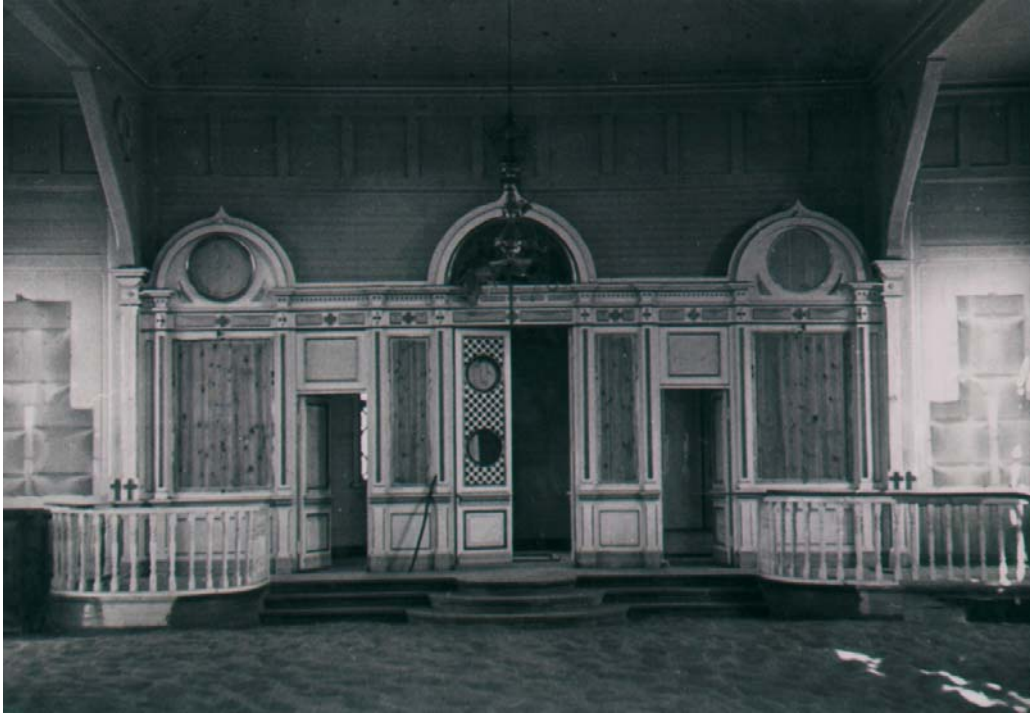
Ensimmäinen suuri vastus kohdattiin Ylä-Uuksussa ja Uudessakylässä, jotka kuitenkin vallattiin varsin helposti – toisin kuin Salmin kirkonkylä Tulema, jonka suhteen suomalaiset tekivät saartoliikkeen tavoitteenaan motittaa sinne asettuneet vahvat vihollisjoukot. Tämä tapahtui siten, että jo 19.7.1941 aamulla suomalaiset pääsivät Pikku-Jukakosken kautta etenemään Tulemajoen yli ja sen itäpuolelle, ja jo parin vuorokauden kuluttua, ts. aamuyöstä 21.7.1941 Salmin kirkonkylä saatiin vallattua. Tulemasta käyty taistelu oli Laatokan rantatien taisteluista kovin. Tuleman tultua vallatuksi suomalaiset joukot jatkoivat kohti Manssilaa ja vanhaa valtakunnanrajaa.¹⁸ – Vanha valtakunnanraja saavutettiin Manssilassa jo 22.7.1941, ja Karjalan armeija, jonka kärkenä oli kenraalimajuri Paavo Talvelan armeijakunta, jatkoi eteenpäin Aunukseen vielä pari päivää, minkä jälkeen hyökkäys pysäytettiin Tuuloksen tasalle.¹⁹

¹⁶ Kartta alueesta Viljannon teoksessa (s. 149).

¹⁷ Viljanto, s. 150.

¹⁸ Ks. Pölönen, s. 78 – 79.

¹⁹ Ks. Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo – Helsinki – Juva 1997, s. 720.

KUVA: MANSSILAN KIRKKO TAKAISINVALTAUKSEN JÄLKEEN. KUVA: SUOMEN ORTODOKSINEN KIRKKOMUSEO/ VALOKUVA-ARKISTO.

Martti Haavio kertoo sotapäiväkirjassaan Salmin valtauksesta seuraavaa:

20.7. ”Ryhmityimme valloittamaan Salmia, vihollisen viimeistä, voimakasta avainasemaa ennen vanhaa rajaa. Tiesimme, että kirkonkylä, Tulema, oli vahvasti varustettu ja että 452. rykmentin komentaja Polokonov oli lujasti päättänyt säilyttää sen hallussaan.”²⁰

”Koko yö oli kaamea. - - pataljoonankomentaja ryhtyi hurjanrohkeaan tekoon. Hän valitsi itselleen pienen joukon rohkeita miehiä, antoi käskyn pataljoonalleen ja lähti, itse etumaisena, kärkiryhmineen liikkeelle. Koko pataljoona seurasi huikasti huutaen ja voimakkaasti tulittaen. - - Hyökkäys onnistui. Vihollinen vetäytyi pakokauhun vallassa. Kraanatinheitimet yhtyivät konserttiin. Tuleman kylän itälaita oli hallussamme. - - Sillä välin myös eräät muut joukko-osastomme saavuttivat tavoitteensa. Vihollinen oli motissa.”²¹

Salmin kirkonkylä vallattiin 21.7.1941. Valtauksen merkiksi luterilaisen kirkon torniin nousi lippu. Kenraalimajuri Talvela seurasi valtausoperaatiota ortodoksisen kirkon mäeltä. ”Ryssä piti puoliaan viimeiseen saakka”, hän totesi, ”Salmi oli tulossa ja kolmelta taholta näkyi eri kyläryhmissä valtava tulipalo.”²²

²⁰ Haavio 1969, s. 45.

²¹ Haavio 1969, s. 46.

²² Rautala, Ari, Itä-Karjalan valtaus 1941. Jyväskylä 2002, s. 30.

KUVA: SALMIN TUHOUTUNUTTA KESKUSTAA TAKAISINVALTAUKSEN JÄLKEEN. SUOJELUSKUNTATALO NÄKYÖ KUVASSA KESKELLÄ. TULEMAJOEN YLITSE ON SAATU SUOMALAISTEN TOIMESTA SILTA AIKAAN. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

Venäläiset olivat hävittäneet Tulemajoen yli johtaneen sillan, jota suomalaiset olisivat tarvinneet edetäkseen Aunukseen. Tilalle tehtiin nopeasti väliaikainen ponttonisilta. Martti Haavio kertoo:

26.7.1941: ”Pioneerit ovat saaneet korjatuksi Salmin Tulemajoen sillan. Väliaikainen ponttonisilta on poissa. Sillan läheisyydessä, ’Suomen puolella’, on Salmin kreikkalais-katolinen kirkko, jonka sipuli nyt on pudonnut. Maa kirkon ympärillä kyti vielä ja sakea savu painui tulessa matalaksi ja kiemurteli rinnettä. Kirkon harjaportti oli puoleksi palanut ja seiso yhden pylvään varassa. Danten inferno miniatyyrikoossa.

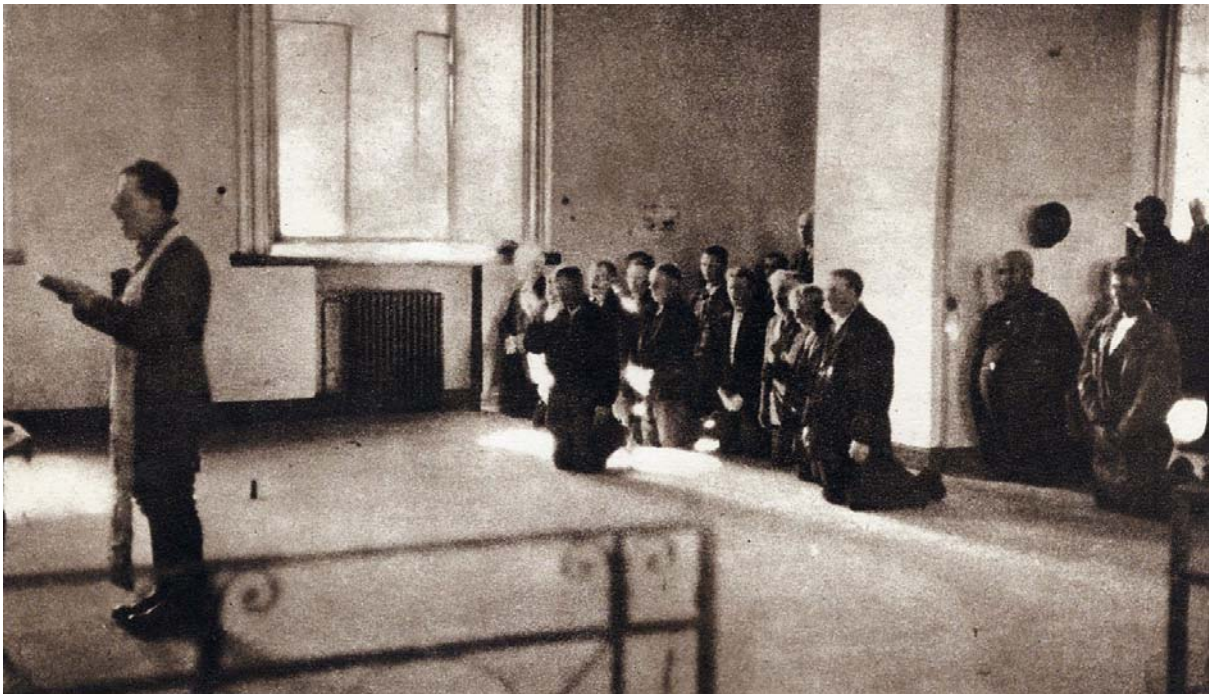

410

KUVA: PYHÄN NIKOLAIN KIRKKO SALMIN TAKAISINVALTAUKSEN JÄLKEEN.
KUVA: SUOMEN ORTODOKSINEN KIRKKOMUSEO/ VALOKUVA-ARKISTO.

Kirkonkellot olivat paikoillaan. Menin kirkkoon sisälle. Eteisen komerossa, jossa ennen myytiin vahakynttilöitä, oli särjettyjä kynttilänjalkoja, ikonien palasia, punaisia pienoislippuja; lasinsirujen joukossa oli lommoinen vihkivesimalja. Kirkko oli jaettu lautaseinällä kahteen lähes yhtä suureen osaan. Etuosa oli siisti. Perällä, ikonostaasin takana, oli uuni, jonka edessä ajelehti ruuantähteitä. Valju aurinko katseli kattoaukosta sisään ja näki Pietarin ja Paavalin vakaat hahmot. Lattialla oli šrapnellinsiruja.

Luterilainen kirkko, jossa myös käväisin, näytti toimineen kauppana. Sakastissa oli myymäläpöytä ja pöydällä pars- ja hernesäilykkeitä, mehupulloja ja laatikollinen makaroneja. Salmin sankarihauta oli vahingoittumaton.”²³

KUVA: KREIKKALAISKATOLINEN SOTILASPASTORI PITÄÄ JUMALANPALVELUKSEN SALMIIN PALANNEELLE KANSALLE. KUVA TEOKSESTA LAATOKAN MAININGIT (OTAVA 1942).

Siirtoväen palaaminen alkoi melko pian alueen takaisinvaltauksen jälkeen, vaikka suurin takaisinmuutto tapahtui vasta vuoden 1942 puolella. Sotilashallinnon suunnitelmissa oli saada Impilahden, Salmin ja Suistamon kuntiin aluksi noin tuhat henkeä kuhunkin huolehtimaan sadonkorjuusta. Sotilashallintoa hoiti Salmassa Impilahden sotilashallintopiiri, johon alkuun kuuluivat Impilahti, Salmi, Suistamo ja Soanlahti. Päällikkönä oli Simo Härkönen. Siirtopaperien käsittely ja muut vaikeudet aiheuttivat kuitenkin sen, että esimerkiksi Salmiin oli – virallista tietä – palannut elokuun loppuun mennessä 1941 vain 174 henkeä.²⁴ – Vuoden 1941 marraskuussa

²³ Haavio 1969, s. 58.

²⁴ Ks. Härkönen, Simo, s. 283.

laskettiin takaisin palanneita olleen noin tuhat, kun taas jatkosodan loppupuolella luku oli tiettävästi yli 9 500 henkeä.

Martti Haavio kertoo sotapäiväkirjassaan, että jo elokuun puolessavälissä alkoi Salmiin tulla siviilejä. ”He ottavat haltuunsa talojaan, mikäli taloja on. Emme ole tähän ensinkään tyytyväisiä, mutta ymmärrämme heidän kotikaipuunsa.”²⁵

Näkymä takaisin vallatulla Tulemalla oli lohduton:

”Ennen niin kauniiden talorivien paikoilla kasvoi nyt pajukkoa. Siellä täällä näki katkottuja ja palaneita puita sekä savupiippuja, jotka töröttivät raunioiden keskellä. Tiepuolet olivat täynnä rikkoutuneita ajoneuvoja, kaatuneita puhelinpylväitä ja taittuneita sähköjohtoja. Päälinjan varrelle oli aloitettu rakentaa pyöreistä hirsistä suurta rakennusta, joka kuitenkin oli jäänyt keskeneräiseksi.

Jäljelle jääneissä taloissa olivat ikkunat, uunit ja ovet rikki sekä seinät ammusten lävistämät. Kr.-kat. kirkosta oli aiottu rakentaa kansankeittiö, jossa muuraustyöt oli jo aloitettu. Luterilaisessa kirkossa ja sen ympäristössä oli pulloja ja laatikoita. Muissa taloissa oli sekaisin huonekaluja, astioita, kirjoja ja kaikenlaista muuta tavaraa.”²⁶

KUVAT: LUTERILAISET SANKARIHAUTAJAISET TAKAISINVALLATUSSA SALMISSA.

Sodan tuhot olivat valtavat. Pahiten olivat kärsineet Laatokan rantakylät, etenkin Uuksujoki-linjalla, josta oli muodostunut talvisodan taistelujen ensimmäinen puolustuslinja suomalaisille. Sen sijaan sellaiset kylät kuin Orusjärvi, Hanhiselkä ja Karkku olivat säilyneet paremmin. Takaisin vallatun Salmin asuin- ja liikerakennuksista laskettiin tuhoutuneiksi yli kolmasosa ja vaurioituneiksi runsas kymmenen prosenttia. – Viime mainitut ehdittiin korjata asuttavaan kuntoon ennen kesää 1944,

²⁵ Haavio 1969, s. 95.

²⁶ Viljanto, s. 153 – 154.

minkä lisäksi Salmiin rakennettiin jälleenrakennustyön tuloksena kaikkiaan 334 uutta asuinrakennusta, mikä korvasi noin puolet sodassa tuhoutuneiden määrästä.²⁷

Maanomistusolojen uudelleen järjestäminen

Jatkosodan aikana takaisin vallatussa Salmissa ryhdyttiin maanomistuksellisten epäkohtien korjaamiseen. – Tilojen maat olivat usein olleet hajallaan ja liian kaukana toisistaan. Tämä epäkohta päätettiin poistaa nyt. Samalla voitiin taloja siirtää etäämmäs toisistaan ja ottaa käyttöön uutta viljelysmaata suoalueista. Kaikki nämä olivat toimenpiteitä, joita I. Sourander oli suositellut ennen sotia ilmestyneessä Salmi-teoksessaan.

Ns. uusjaon toimittamisesta säädettiin 10.7.1942 poikkeuslain luontoinen laki, jonka avulla pyrittiin joustavaan ja nopeaan jakotoimitukseen valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella, eli niillä alueilla, jotka talvisodassa oli menetetty mutta jatkosodassa vallattu takaisin. Nämä alueet julistettiin virallisesti Suomen yhteyteen palautetuiksi. Uusjaon mukaisia tilusjärjestelyjä suositeltiin tehtäväksi kylissä, joissa tilojen asuintontit olivat liian lähellä toisiaan, tilan viljelykset olivat hajallaan ja rakennukset joko kokonaan tai suurimmalta osalta tuhoutuneet.²⁸

Juuri tällaisessa tilanteessa, jossa rakennukset olivat tuhoutuneet, oli tietenkinärkevintä suorittaa tällaisia järjestelyjä; tällöin vanhoja rakennuksia ei tarvinnut siirtää, purkaa, ostaa eikä myydä. Salmi oli Raja-Karjalan kunnista kuitenkin ainoa, jossa ryhdyttiin tilusjärjestelyihin. Niiden avulla pyrittiin järjestämään tiloihin kuuluneita palstoja lähemmäs toisiaan. Maaliskuun alussa 1943 päätettiin Miinalan, Karkun, Räimälän ja Varpaselän kylien maanomistajien kokouksessa pyytää maatalousministeriöltä tilusjärjestelyä alueelle.

Maatalousministeriö suostui Miinalan ja Karkun tilusjärjestelyihin,²⁹ jotka osittain olivat kytköksissä toisiinsa: molemmista kylistä oli tarkoitus siirtää asutusta ns. Alhon nummille, jotka sijaitsivat 1930-luvun alussa kuivatun Tuulensuon takana. Alhon nummien pohjoispuolella oli karkkulaisten metsäpalsta, joka tuli antaa nummille siirtyville miinalalaisille. Vaihtovastikkeena olisi annettu Miinalan kylän eteläpuolella sijainnut kotitarvemetsä karkkulaisille. Lisäksi uusia tiloja oli mahdollista perustaa aivan Miinalan kylän lähelle, ts. sen etelä- ja koillispuolelle. Lisämaan saamiseksi oli kuivattava läheinen Pebrunsuo, jonka kuivaussuunnitelma oli tehty jo kymmenen vuotta aikaisemmin.³⁰

Maatalouden kohentaminen takaisin vallatussa Karjalassa

Karjalassa pyrittiin parantamaan maataloutta monin tavoin jo 1930-luvulla tuomalla uutta tietoa ja käytännön osaamista koteihin ja maataloilille. Maatalousseurat ja -järjestöt tekivät arvokasta valistustyötä kaikilla maatalouden osa-alueilla. Karjalaisilla maanviljelysseuroilla oli luja ote maakuntansa maatalousväestöön. Niiden toimihenkilöt tunsivat tämän väestön mentaliteetin ja sen elinehdot ennen sotaa.

²⁷ Pölönen, s. 91 – 92 sekä 95 - 96.

²⁸ Pölönen, s. 101 – 102.

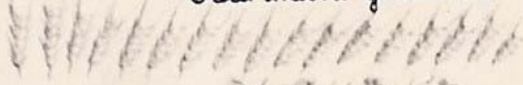
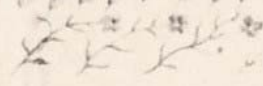

²⁹ Räimälässä ja Varpaselässä katsottiin asutuksen olleen jo riittävän väljässä, minkä lisäksi näiden kylien maat eivät olleet kovin kaukana toisistaan. Näissä kylissä myös sodan vauriot olivat vähäisemmät, ja ns. kääpiötiloja oli melko vähän. – Ks. Pölönen, s. 104.

³⁰ Pölönen, s. 102 – 103.

Itä- ja Pohjois-Karjalan maatalouskerhovaliokunta huolehti maatalouskerhotoiminnan johtamisesta, valvonnasta ja ohjauksessa Itä- ja Pohjois-Karjalan alueella. Alueella järjestettiin lapsille ja nuorille suunnattua maatalouskerhotoimintaa, joihin kuului kerhojuhlia ja -kokouksia sekä leiripäiviä. Maatalousnäyttelyissä kerho-osastot esittelivät toimintaansa ja tuotteitaan. Myös salmilaiset nuoret osallistuivat maatalouskerhoihin.

VILJELYSKASVIEN PINTA-ALAT

		1937.	
Sipuli		6,5	ha
Kurkku		3,9	"
Kaali		4,0	"
Porkkana		6,6	"
Muut vihannekset		8,3	"
		<u>29,3</u>	ha
Vihannekset yhteensä			
Peruna		5,2	ha
Sikurijuuri		7,3	"
Sokerijuurikas		8,5	"
Muut juurikasvit		9,9	"
		<u>25,7</u>	ha
Juurikasvit yhteensä			
Viljakasvit		16,6	ha
Pellava		3,3	"
Muut kasvit		1,0	"
		<u>81</u>	ha
Yhteensä			

Kesällä ja syksyllä 1941 Karjalan asiain neuvottelukunta työskenteli optimistisissa tunnelmissa. Sen mietinnössä oli lähtökohtana, että takaisin vallatulla alueella oli sotilashallinnon kausi supistettava mahdollisimman lyhyeksi. Tarvittiin siirtymäkauden hallinto, sillä normaaliin siviilihallintoon ei voitu siirtyä välittömästi. Siten perustettiin takaisin vallatun Karjalan asiain osasto. Tämä osasto

hoitaisi ne asiat, jotka normaalisti kuuluivat tie- ja vesirakennushallitukselle, rakennushallitukselle, maataloushallitukselle, metsähallitukselle, lääkintöhallitukselle tai kouluhallitukselle.³¹

Karjalan asiain neuvottelukunta esitti, että Karjalan asiain osaston olisi oltava läheisessä yhteistyössä Viipurin läänin maanviljelysseuran ja Itä-Karjalan maanviljelysseuran kanssa. Kumpaankin seuraan asetettiin toimikunta, joka johti alueella tapahtuvaa rakennustoimintaa ja maataloustuotantoa. Optimistisissa toiveissa petyttiin, sota jatkui ja Karjalan asiain neuvottelukunta jäi unohduksiin.³²

Siitä huolimatta Laatokan-Karjalan maanviljelysseura edisti toiminnallaan maanviljelyä Laatokan-Karjalassa ja Raja-Karjalassa. Vuosina 1941-1942 Sortavalan ympäristön sotilashallintopiiri ja maanviljelysseura hoitivat mm. asutusasioita, evakuointia ja maatalouden organisointia. Vuosina 1942 - 1944 Laatokan-Karjalan maanviljelysseuran asutus- ja jälleenrakennustoimikunnan agronomijäsenenä toimi Yrjö A. Räsänen. Hän työskenteli sotilasvirkamiehenä maatalousupseerin erityistehtävissä.

Sota-ajan ja epäedullisten luonnonolosuhteiden yhteisvaikutuksesta Suomen maataloustuotanto laski ensimmäisinä sotavuosina romahdusmaisesti. Takaisinvallatussa Karjalassa oli peltoa noin 280 000 hehtaaria, mikä oli kymmenesosa maan koko peltoalasta. Karjalan peltoja tarvittiin siis kipeästi, jo syksyllä 1941.³³

Kun väestön palauttaminen aloitettiin vuonna 1941, lähetettiin kuhunkin kuntaan eräänlainen kärkiryhmä eli iskuryhmä raivaamaan tietä muille kuntalaisille. Ennen salmilaisten kärkiryhmän lähtöä oli Saarijärven kirkossa kiitosjumalanpalvelus ja lähdön hetkellä pidettiin juhlatilaisuus. Molemmat kirkkoherrat puhuivat ja kunnanpäälliköksi määrätty Mikko Mensonen kiitti salmilaisten puolesta saarijärveläisiä vieraanvaraisuudesta ja luovutti muistoksi käynnistä Saarijärven kunnalle seinäkellon.³⁴

Karjalaisten sadonkorjaajien työssä olivat avainasemassa kunnan esikuntaan kuuluvat maatalousjohtajat, joista useimmat olivat maanviljelysseurajärjestöjen entisiä paikallisia neuvojia. Viljelyspäälliköiksi valittiin eturivin maanviljelijöitä, joista kukin sai hoidettavakseen oman kotikylänsä ja toisinaan muitakin alueita. Osa Karjalan pelloista kasvoi vesakkoa, osaa oli viljelty, mutta suomalaisille vieraalla kolhoosiperiaatteella. Esimerkiksi Lunkulansaarella ja Mantsinsaarella kasvoi auringonkukkaa hehtaarimäärin.³⁵

Välirauhan aikana Karjalassa viljeltiin varsin vaatimattomia pinta-aloja. Kesällä 1941 Karjalassa oli kasvamassa vain noin 11 % koko peltoalasta. Tavallisia viljelykasveja viljeltiin seuraavasti:

kauraa	12 500 hehtaaria,
perunaa ja juurikasveja	6 700
ruista	4 000
kevätvehnää	3 900
ohraa	3 000

³¹ Simonen, S., Paluu Karjalaan. Palautetun alueen historiaa 1941-1944. Helsinki 1965, s. 40.

³² Simonen, s. 43.

³³ Simonen, s. 45.

³⁴ Simonen, s. 47.

³⁵ Simonen, s. 52 – 53.

Sadot olivat syksyllä 1941 perin vähäiset. Näiden vaatimattomien satomäärien talteenotto tuotti vaikeuksia. Sotilashallinto-osaston maataloustoimisto teki tarmokasta työtä sadon korjaamiseksi kaikkialta.³⁶

Talvisodan evakuoinnin aikana maataloustyövälineet olivat jääneet paikoilleen. Välirauhan aikana ne olivat useimmiten erittäin huonossa kunnossa tai käyttökelvottomia. Maataloustyövälineiden ja -koneiden puute lieventyi sitä mukaa kuin Karjalaan saatiin pika-asutustiloille tarkoitettua irtaimistoa. Apua antoivat eri järjestöt ja säätiöt, muun muassa Maataloustuottajien keskusliitto. Karjalaan lähetettyjen työvälineiden määrä kohosi huomattavaksi:

auroja	7 480 kpl
äkeitä	7 602
niittokoneita	2 330
puimakoneita	370
kylvökoneita	170
perunannostokoneita	92
traktoreita	32 ³⁷

Karjalan takaisin valtaaminen merkitsi uuden ajanjakson alkamista myös karjalaisille maanviljelysseuroille. Viipurin läänin maanviljelysseura päätti toiminnan käynnistämisestä jo vuonna 1941 elokuussa, ja toiminta siirtyi Viipuriin vuoden 1942 heinäkuussa. Myös Itä-Karjalan maanviljelysseura rupesi jälleen toimimaan takaisin vallatulla alueella. Syyskuussa 1942 sen toiminta siirrettiin Joensuusta Sortavalaan. Aktiivisina toimijoina olivat Itä-Karjalan kansanopiston johtaja Kuusamo ja toiminnanjohtaja Murole.

Palautetun alueen maaseudun jälleenrakentamisen johto, valvonta ja toimeenpano uskottiin Maatalousseurojen Keskusliiton jälleenrakennusvaliokunnalle 13.8.1942 annetulla toimeenpanoasetuksella. Itä-Karjalan maanviljelysseuran jälleenrakennustoimikunnassa oli seuran toiminnanjohtaja, agronomi ja arkkitehti. Jäseninä olivat agronomi Eino R. Murole, agronomi Yrjö A. Räsänen ja arkkitehti V. Kuurna. Kolmantena portaana uudessa organisaatiossa olivat kuntien jälleenrakennuslautakunnat, joihin kuului myös maanviljelijäjäseniä. Vuoden 1943 alussa Itä-Karjalan maanviljelysseuran nimeksi tuli Laatokan Karjalan maanviljelysseura. Käsite Itä-Karjala oli saanut aivan uuden merkityksen, ja siksi nimenmuutos katsottiin tarpeelliseksi.³⁸

Karjalaiset miehet olivat kovia hevostmiehiä. Maanviljelijöillä oli tarve ostaa hevosia, joista he olivat joutuneet luopumaan. Valtioneuvosto teki päätöksen hevossaupan säännöstelystä 25.2.1943. Hevosen sai ostaa kaikkialla maassa henkilö, jolla oli kansanhuoltolautakunnan antama ostolupa. Ostolupa heltisi, kun oli työvoimapäällikön antama todistus siitä, että hevonen oli välttämätön ostajalle. Hevosjalostusliittojen esityksestä kansanhuoltoministeriö hyväksyi määrätyt henkilöt hevossauppojen välittäjiksi. Näin hevossauppa saatiin terveemmille urille. Laatokan Karjalan maanviljelysseura otti vuoden 1943 alussa Sortavalan seudun osuuskassasta kahden miljoonan markan lainan. Yhteistoiminnassa Itä-Karjalan hevossauppuksen kanssa maanviljelysseura osti 272 hevosta. Ne myytiin alueen maanviljelijöille. Hevosia ostettiin ja myytiin kaiken kaikkiaan

³⁶ Simonen, s. 73.

³⁷ Simonen, s. 81.

³⁸ Simonen, s. 146 – 148.

kymmenen miljoonan markan arvosta. Hevoskaupan organisoi ja sitä johti agronomi Yrjö A. Räsänen.³⁹

Toimintaa takaisin vallatussa Salmissa

Kunnanvaltuusto ryhtyi toimimaan uudelleen huhtikuussa 1943. Valtuuston toiminnan uudelleen aloittaminen perustui sisäasiainministeriön joulukuussa 1942 tekemään päätökseen, joka koski kunnanvaltuustojen toimintaa ja päätösvaltaa ”valtakuntaan palautetulla alueella”. Käytännössä päätös tarkoitti sitä, että kunnanvaltuustot saattoivat ryhtyä toimimaan uudelleen, ja samalla siirryttiin sotilashallinnosta siviilihallintoon takaisin vallatulla alueella.

Huhtikuussa 1943 pidetyssä valtuuston kokouksessa käytiin lävitse Salmin kunnan hoitokunnan toimintaa vuosien 1941 ja 1942 ajalta. Sitä esitteli hoitokunnan puheenjohtaja V. A. Mensonen. Hoitokunnalle myönnettiin yksimielisesti tili- ja vastuuvapaus ajalta 1.10.1940 – 31.12.1942.

KUVA: HAUTAJAISET SALMISSA VUONNA 1942. OIKEALLA V. A. MENSONEN, JOTA KUTSUTTIIN SALMIN KEISARIKSI. (ANJA ROUHOLAN ARKISTO.)

Kunnanvaltuuston puheenjohtajaksi valittiin vuodeksi 1943 Mikko Räbinä ja varapuheenjohtajaksi Mikko Hotari. Valtuuston asialistalla tulivat heti ensimmäisinä esiin koulukysymykset, ja uusia kouluja päätettiin perustaa Orusjärven läheisyydessä sijainneelle Murtojärvelle, Retsun kylään Käsnäselän lähelle sekä Bräysyn asutusalueelle, joka sijaitsi Uuksalonpäättä vastapäätä. Tuleman

³⁹

Simonen, s. 151.

kansakoulu päätettiin rakentaa entiselle paikalleen. Lisäksi päätettiin rakennuttaa uusi kunnantalo, jonka yhteyteen olisi tullut paloasema. Dolgosen koski ja sopiva maa-alue sen rannalta päätettiin hankkia kunnalle joko ostamalla tai vuokraamalla, ja kyseiseen koskeen päätettiin rakentaa Salmin kunnan sähkövoimalaitos. Sitten päädyttiin hankkimaan Rämälän koski ranta-alueineen sähkövoimalaitosta varten.⁴⁰ Erikseen päätettiin valtuuston puolesta muistaa maanpuolustuksen palveluksessa olleita salmilaisia lottia, sotilaita ja työvelvollisia tervehdyksellä, joka välitettäisiin Yleisradion kautta. Jokaiselle päätettiin lähettää kunnan puolesta tervehdys sekä noin 50 markan arvoinen lahjapaketti.⁴¹

Koulutyö aloitettiin tammikuussa 1942 Tuleman kirkkomäellä sijainneessa entisessä vanhainkodissa. Koulutyö alkoi lastenjumalanpalveluksella Tuleman kreikkalaiskatolisessa kirkossa, ja palveluksen toimitti pastori Johannes Suhola. Tuleman kansakoulu oli tietävästi ensimmäinen koko takaisin vallatulla alueella.⁴² Koulutyö voitiin aloittaa myös niissä kylissä, joissa koulurakennukset eivät olleet tuhoutuneet (ainakaan kokonaan): Orusjärvellä, Palojärvellä, Peltoisissa, Rajaselässä, Rämälässä, Työmpäisissä ja Varpaselässä.⁴³ Salmin keskikoulu Tulemalla saattoi puolestaan aloittaa toimintansa uudelleen lokakuussa 1942.

KUVA: PALOJÄRVEN KOULU VUONNA 1942. KUVA TEOKSESTA MEIJÄN SALMI KUVINA.

⁴⁰ Viljanto, s. 163; kunnanvaltuusto 21.2.1944. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:7.

MMA.

⁴¹ Kunnanvaltuusto 21.4.1943. Salmin kunnan asiakirjat I Cb: 7. MMA.

⁴² Viljanto, s. 164.

⁴³ Viljanto, s. 164.

Nuorisoseuratoiminta käynnistyi Salmissa uudelleen vuoden 1942 syksyllä neljässä kylässä: Manssilassa (Manssilan ”Rajakivi”), Varpaselässä (Varpaselän ”Kuusikko”), Rajaselässä (Rajaselän ”Toivo”) sekä Orusjärvellä. Voimakkaimmin näistä toimi Manssilan Rajakivi, jota johti ”nuori ja tarmokas” Veera Mikkonen. Nuorisoseuralla oli omistusosuus taloon, joka oli korjattu käyttökelpoiseksi. – Salmilaisissa nuorisoseuroissa oli vuonna 1944 jäseniä 164. Vieläkin vilkkaammaksi muodostui opintokerhotoiminta takaisin vallatussa Salmissa. Kerhoja ehdittiin perustaa kaikkiaan 17, ja jäseniä niissä oli keväällä 1944 kaikkiaan 288.⁴⁴

Helmikuussa 1944 tehtiin kuntaan uusi oppivelvollisuuden täytäntöönpanosuunnitelma, joka kunnanvaltuuston kokouksessa hyväksyttiin yksimielisesti ja lähetettiin Kouluhallitukseen hyväksyttäväksi. Myös kansakoulupiirejä tarkistettiin ja uudelle piirijaolle oli niin ikään haettava hyväksyntä Kouluhallituksesta. Uusien koulutalojen rakentamista tuhoutuneitten tilalle suunniteltiin, ja esimerkiksi Miinalan koulu päätettiin rakentaa uuteen paikkaan, sillä vanha sodassa tuhoutunut koulutalo oli sijainnut koulupiirin toisessa laidassa. Kaikkiaan koulutyö elpyi hyvin, sillä kansakoulujen johtokuntia oli toiminnassa 22, eli melkein sama määrä kuin ennen sotia.⁴⁵

Seurakunnallinen elämä käynnistyi Salmissa uudelleen jatkosodan aikana, vaikka Tuleman molemmat kirkot olivat pahasti vaurioituneet. Myös pitäjän muut kirkot ja tšasounnat olivat joko vaurioituneet tai tuhoutuneet. Tuleman kreikkalaiskatolisessa kirkossa pidettiin kiitosjumalanpalvelus heti ensimmäisenä sunnuntaina kotiseudulle palaamiseen jälkeen elokuussa 1941.⁴⁶

Suojeluskuntatoiminta käynnistettiin Salmissa – kuten moni muukin toiminta – uudelleen vuonna 1942. Sitä rajoitti kuitenkin miesten puute. Toiminta ei näin olleen voinut kohota ennen sotaa vallinneelle tasolle, sillä suurin osa miehistä oli armeijassa. Koulutustyötä kuitenkin jatkettiin, ja ampumakoulutukseen kiinnitettiin erityistä huomiota. Suojeluskunnan toimintaa helpotti suuresti se, että Tuleman suojeluskuntatalo oli kuin ihmeen kautta säilynyt paikallaan.⁴⁷

Jatkosodan aikana lottatoiminta elvytettiin Salmissa niin ikään uudelleen. Myös pöytäkirjat ovat säilyneet tältä ajanjaksolta (1942 – 1944). Niiden mukaan Salmin lottien uusi perustava kokous pidettiin 12.8.1942. Läsä oli 21 lottaa. ”Päätettiin yksimielisesti perustaa jälleen ennen talvisotaa 1939 – 40 toiminut Salmin Lotta-Svärd paikallisosasto”, pöytäkirjassa todettiin.

Ennen talvisotaa Salmin lotilla oli ollut paikallisosaston keskuspaikan eli Tuleman lisäksi viisi kyläosastoa: Manssilan, Lunkulan, Uusikylän, Peltoisten, Työmpäisten. Aluksi näistä vain Manssilan kyläosasto ryhtyi toimimaan jatkosodan aikana uudelleen, ja kyläosastona se näyttää olleen toiminnaltaan varsin vireä. Paikallisosaston jäsenmäärä kasvoi vuonna 1943 peräti 188 lotalla. Pöytäkirjoissa todettiin tästä ilmiöstä seuraavaa: ”Tämä valtava kasvu aiheutuu etusijassa siitä, että entiset jäsenet ovat siirtojen kautta palanneet omaan paikallisosastoonsa.”

Vuoden 1943 lopussa Salmin lottiin kuului 248 toimivaa ja kaksi kannattavaa jäsentä. Komennuksella oli 44 lottaa. Lupauksen antaneita oli kaikkiaan 88. Vuoden 1943 aikana lupauksen oli antanut 53 lottaa.

⁴⁴ Ks. Nuori Karjala kesäkuu 1944, s. 66.

⁴⁵ Kunnanvaltuusto 21.2.1944. Salmin kunnan asiakirjat I Cb:7. MMA.

⁴⁶ Viljanto, s. 155.

⁴⁷ Ks. Nuori Karjala kesäkuu 1944, s. 75 – 76.

Toiminta oli siis elpynyt takaisin vallatussa Salmassa. Tämä näkyi myös paikallisosaston taloudessa. – Kun Salmin lotat perustivat kanttiinin ensin suojeluskuntatalolle 5.2.1943 ja sitten myös rautatieasemalle, paikallisosaston taloudellinen tilanne koheni hämmästyttävän nopeasti. Tästä kerrotaan vuosikertomuksessa vuodelta 1943 seuraavaa:

”Taloudellinen puoli on osastossamme ollut ennätysellistä kuluneena vuotena [1943]. Koko osastomme olemassaoloaikana ei kassaan ole karttunut niin paljon varoja kuin viime vuonna. Tulos on suurimmalta osalta asemakanttiinin ansiota, mutta myös suojeluskuntatalon kanttiini on tuottanut hyvin.”

Kanttiinitoiminta Salmassa oli niin kannattavaa, että kanttiineja hoitamaan palkattiin kolme lottaa ja myöhemmin vielä kaksi lisää. Palkatun työvoiman käyttö oli lottien piirissä harvinaista, ellei jopa sääntöjen vastaista, mutta Salmin kohdalla tilannetta ja tarvetta perusteltiin sillä, että hyvin tuottaneisiin kanttiineihin ei muutoin saatu jatkuvaa ja taattua työvoimaa. – Muut lotat kävivät työssä kanttiineissa aamuisin ja iltaisin.

Toinen lottien kanttiineista oli siis Salmin asemalla (rata Uuksusta Aunuksenkaupunkiin valmistui 1942), ja juuri tämä kanttiini näyttää olleen erityisen tuottoisa. Sen toiminta kuitenkin loppui jo marraskuussa 1943, kun junien aikatauluja muutettiin siten, että junat tulivat vastedes seisomaan Salmin asemalla vain 5 – 10 minuuttia. ”Se lopetti hyvän liiketoimintamme, mutta kesän tullen yritämme uudelleen”, lottien papereissa kerrotaan, ”talvella on vain suojeluskuntatalon kanttiini toiminnassa ja on siellä kolme palkattua lottaa työssä.”

Tulot mainituista kanttiineista olivat tosiaan mittavat, sillä palkka- ja muiden kulujen jälkeenkin voittoa jäi niin, että Salmin lottien rahavarat olivat vuoden 1943 lopussa yli 130 000 markkaa. Lisäksi omaisuus rahaksi arvioituna muodosti suurin piirtein yhtä suuren summan. Kun kanttiinitoiminta oli alkanut helmikuussa 1943, paikallisosastolla oli ollut vain velkaa, jota oli noin 2 000 markkaa Sortavalan lottapiirille. Saamistaan tuloista Salmin lotat saattoivat siten lahjoittaa suojeluskunnalle 60 000 markkaa vuonna 1944.

Muilta osin Salmin lottien toiminta oli samantapaista kuin muuallakin maassa. Keväällä 1944 oltiin edelleen uusia suunnitelmia täynnä. Maaliskuussa 1944 päätettiin perustaa ravintola suojeluskuntatalolle, ja ravintolaa suunniteltiin ja valmisteltiin niin, että sen oli tarkoitus avata ovensa kesäkuussa 1944. Niin ikään Lunkulan kyläosaston toiminta päätettiin elvyttää, ja kyläosaston uudelleenperustaminen saatiinkin aikaan helatorstaina 1944. Lunkulan kansakoululla pidetyssä tilaisuudessa jäseniksi ilmoittautui 21 lottaa.

Tähän päättyvät lottien pöytäkirjat - siltä osin kuin niitä voitiin kirjoittaa Salmassa. Seuraava pöytäkirja kirjoitettiin evakossa Siilinjärvellä 26.9.1944.⁴⁸

Lähtö Salmista 1944

Toinen – ja samalla viimeinen – lähtö kotiseudulta salmilaisille tuli kesäkuussa 1944 eli noin kolme vuotta jatkosodan syytymisen jälkeen. Venäläisten edettyä nopeasti Karjalan kannaksella 9.6.1944 alkaneen suurhyökkäyksen jälkeen suomalaisia joukkoja päätettiin siirtää Itä-Karjalasta Kannakselle, mikä tiesi mm. Aunuksen kannakselta irtaantumista. Irtaantumista nopeutti vielä se, että venäläiset käynnistivät suurhyökkäyksen myös Aunuksen kannaksen suunnalla hieman

⁴⁸

Lotta Svärd –järjestön arkisto. C: 737. Kansallisarkisto.

myöhemmin. Tästä puolestaan seurasi se, että rintama tuli melko pian lähelle Salminkin seutua, vaikka vielä hiukan aikaisemmin oli oltu melko varmoja siitä, että rintama pysyisi kaukana.

Venäläisten hyökkäys myös Aunuksen suunnalla alkoi toden teolla 21.6.1944. Jo kahta päivää myöhemmin he tekivät Laatokalta käsin maihinnousun Viteleen ja Tuuloksen välille, vain hieman Salmin eteläpuolelle. Lisäksi venäläisiä sotalaivoja liikkui jo Salminkin läheisyydessä. Tästä kaikesta syntyi myös paniikinomaista pakokauhua, vaikka evakuointi kokonaisuudessaan saatiin järjestettyä melko hyvin. Päätös asiasta tehtiin jo 21.6. ja suuremmat kuljetukset aloitettiin jo pari päivää myöhemmin.

Eräs salmilainen on kuvannut kesäkuun 1944 tapahtumia näin: ”Tuli vuosi 1944 ja kesäkuu. Luonto oli kesäisen neitseellinen, käki kukkui koivikossa, kukat kukkivat ja tuoksuiivat, linnut sirkuttivat kesäisen kiihkeästi, oli valoa ja lämpöä. Ihmiset ahersivat pelloilla ja pihapiirissä, sydämet sykkivät iloa ja toivoa ja kaikki tämä säteili nuorien ja aikuistenkin olemuksesta ja kasvoista. Olihan tulossa kolmas, toisille jo neljäs kesä olla ja elää omalla syntymä- ja kotiseudulla. Juhannusviikolla kuitenkin kaikki muuttui yht’äkkiä. Toiveet romahtivat hetkessä. Mahtavat neuvostojoukot ylittivät Syvärin, mustat raskaat pilvet purjehtivat Aunuksen taivaalla Suomeen päin. - - Tämä kaikki merkitsi sitä, että Salmista siviiliväestön oli taas lähdettävä pois kotiseudultaan, evakkoon ja jo toista kertaa.”⁴⁹

Pääosa evakuoinneista tapahtui neljällä erikoisjunalla ja tavallisilla matkustajajunilla. Ensin mainitut junat lähtivät 23.6. – 25.6. kuljettaen mukanaan noin 6 700 evakkoa. Kaikkiaan virallisissa evakuointikuljetuksissa Salmista poistui 8 169 henkeä. Loput hakeutuivat pois omia reittejään pitkin. Yleensä ottaen Salmin evakuointi onnistui melko hyvin, sillä pitäjän halki kulki vuonna 1942 valmistunutta rataa ei tarvittu juuri tuolloin sotilaskuljetuksiin. Tämä johtui siitä, että venäläiset olivat katkaisseet radan Aunuksen puolella Viteleen ja Tuuloksen välillä, jonne he olivat tehneet Laatokalta käsin yllä mainitun maihinnousun.⁵⁰

Mukana olleiden kertomusten perusteella evakuoinnin aikana tapahtui kuitenkin kaikenlaisia epämiellyttäviä yllätyksiä. Eräs mukana ollut kertoo tapahtumista Salmin (Tuleman) asemalla mainittuina päivinä näin:

”Vaikka yleisesti ottaen vihollinen ei tällä kerralla tarkoituksellisesti hyökännyt siviiliväestöä vastaan, joutuivat Salmin asemalle junaa odottamaan tulleet - - lentokoneista tapahtuneen tulituksen kohteiksi. Paniikki oli melkoinen, kun kaikki aseman lähistöllä - - olleet ryntäsivät lähiseudun metsiin. Lähtevää junaa odotellessa seurassimme - - veristä näytelmää, kun Salmin asemalla siirrettiin autoilla rintamalta tuotuja haavoittuneita junavaunuun edelleen sairaaloihin kuljetettavaksi. Näky oli mykistyttävä. Eräiltä puuttuivat jalat, eräiltä käsi oli riekaleina. Toiset kauttaaltaan liinoihin käärittynä.

Välittömästi evakkojunan lähdettyä liikkeelle Salmin asemalta, heitti vakooja bensiiniin kastellun, palavan tyynyn rautatievaunun sisälle. Tarkoitus lienee ollut sytyttää koko juna tuleen. Toimenpide ei kuitenkaan onnistunut. Palava tyyny potkittiin pikaisesti ulos vaunusta. Ennen Uuksun asemaa ilmestyivät vihollisen lentokoneet junan yläpuolelle lentäen varsin matalalla. Siitäkin selvittiin

⁴⁹ Jänis, Martti, IS. sotilaana Salmissa ja koulupoikana Bahajelnassa. Nuori Karjala 4/1996, s. 84.

⁵⁰ Pölönen, s. 107 – 109.

pienellä säikähdyksellä. Juna pysähtyi pahimman vaaran ajaksi, kunnes taas matkanteko jatkui kohti Sisä-Suomea.”⁵¹

⁵¹ Vehovuori, Niilo, Evakosta palanneiden elämää 1941 – 1944. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997, s. 477.

LOPUKSI

Salmi on eräs kaikkein mielenkiintoisimpia Suomeen koskaan kuuluneita pitäjiä. Tämä johtuu useista eri seikoista. Jo pelkästään sota- ja valtiohistoriaa katsomalla voidaan havaita, että Salmi on miltei jatkuvasti kuulunut riidanalaisimpaan osaan sitä aluetta, joka on yleensä koskaan kuulunut Suomen valtioalueeseen.

Tässä teoksessa on keskitytty rajalla olemisen näkökulmaan ja siten pyritty kuvaamaan pitäjää erityisesti niiltä osiltaan, jotka tekevät sen tässä suhteessa kiintoisaksi – myös muidenkin kuin entisten salmilaisten silmissä. Salmin kohdalta on löydettävissä useita leikkauskohtia ja rajoja – muitakin kuin pelkästään poliittiseen tai valtiolliseen historiaan liittyviä.

Salmin ylitse ovat käyneet tavan takaa sodat ja ryöstöretket, ja alue on vaihtanut omistajaa usein. Välillä valta on vaihtunut virallisella rauhansopimuksella, välillä aluetta on hallinnut vieras miehittäjä – lyhyemmän tai pitemmän ajan. Salmi on ollut aivan valtakunnan äärellä tai rajalla, jo Ruotsin suurvalta-aikana mutta myös muulloin, minkä lisäksi juuri sen kautta on kulkenut sotajoukoillekin otollinen tie molempiin suuntiin.

Rajalla oleminen on kuitenkin ollut muutakin kuin pelkkää hallinnollisella tai valtiollisella rajalla olemista. Mitä? – Suuressa osassa Raja-Karjalaa eli Salmin kihlakuntaa puhuttiin karjalan kieltä (joko varsinaiskarjalaa tai aunuksenkarjalaa eli livviä), minkä lisäksi alueen itäinen osa tunnusti uskonnoltaan kreikkalaiskatolista oppia. Salmi oli talvisodan alla Suomen kunnista voimakkaimmin (90 % asukkaista) ortodoksinen. Lisäksi se oli Suomen puoleisista pitäjistä vahvimmin aunukselainen. Tämä näkyi jo kielessä; Salmi oli ainoa Suomeen kuulunut pitäjä, jonka alueella puhuttiin kaikissa kylissä aunuksenkarjalaa eli livviä. Lisäksi pitäjä liittyi muiltakin osin, siis sekä aineelliselta että henkiseltä kulttuuriltaan, aunuksenkarjalaiseen kulttuuripiiriin. Tämän aunukselaisen leiman se säilytti aina toiseen maailmansotaan asti, mikä johtui pitkälti siitä, että pitäjään oli vähän muuttoliikettä muualta Suomesta.

Esihistorialliselta ajalta Salmista on hyvin vähän tietoa. Myöhemmiltäkin ajoilta tietoa on pirstaleisesti, mikä johtuu siitä, että asiakirjoja on hävinnyt – vielä kaikkein myöhäisimpiäkin, mikä johtuu pitkälti pitäjän sijainnista ja siitä johtuneista seikoista, ennen kaikkea sen ylitse käyneistä sodista. Mutta myös muut seikat ovat vaikuttaneet siihen, että Salmista on kertynyt ja säilynyt tietoa melko vähän; pitäjä on aina ollut syrjässä sekä läntisten että itäisten vallanpitäjien näkökulmasta. Vieraille – ja yleensä toiskielisille – virkamiehille, joilla oli luku- ja kirjoitustaito, ei paikkakunta ole näyttäytynyt muuna kuin sotilaallisen ja poliittisen hallinnan kohteena; paikallisista oloista, niin kiinnostavilta kuin ne meidän silmissämme nyt näyttävätkin, ei varsinkaan varhempina aikoina ole juuri kukaan ollut kiinnostunut, saati innostunut niitä kuvaamaan. Muutos tässä suhteessa tuli vasta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Lähes kaikki vanhemmat tiedot ja asiakirjat ovat palvelleet hallintoa ja ennen kaikkea verotusta, jota varten koottiin mm. henkikirjoja.

Väestö Salmissa näyttää vaihtuneen tai ainakin voimakkaasti sekoittuneen useaan otteeseen jo ennen viime sotiakin. Tämä johtuu paikkakunnan maantieteellisestä sijainnista sekä sen yllämainitusta kulttuurisella rajalla olemisesta. Paitsi sodat myös rauhanaikaiset tapahtumat ja toimet ovat vaikuttaneet siihen, että seudulta on muutettu pois. Näin tapahtui varsinkin Ruotsin suurvalta-aikana, jolloin luterilaisuus haluttiin vakiinnuttaa tähänkin osaan Ruotsin valtakuntaa. Uskonvainojen mutta myös muiden syiden tähden Salmistakin lähti väkeä pois, osa läheiseen Aunukseen, osa vielä kauemmas Sisä-Venäjälle. Autioksi jääneille tiloille puolestaan muutti väkeä muualta Suomesta, pääasiassa Savosta mutta lisäksi kauempaakin, jopa Pohjanmaalta ja Hämeestä asti. Tällä tavoin Salmin väestöön ymppäytyi aineksia eri suunnilta. Kulttuuri säilyi kuitenkin,

vainosta huolimatta, vanhalla kreikkalaiskatolisella ja aunukselaistaustaisella pohjalla läpi Ruotsin vallan ajankin.

Ulkonaisesti kaikkein rauhallisimman ja seesteisimmän jakson Salmi ja salmilaiset saivat kokea Uudenkaupungin rauhan (1721) ja talvisodan välisenä aikana, jolloin yksikään sota ei suoranaisesti koskettanut Salmia eikä sen aluetta. Vaikka salmilaisia osallistui sekä vuoden 1918 sotaan että sitä seuranneisiin heimosotiin, niihin liittyneet taistelut käytiin muualla kuin Salmissa.

Salmin kuuluminen Ruotsin, Suomen tai Venäjän yhteyteen on mutkikas kysymys, täysin riippumatta siitä, missä virallinen valtiollinen raja kulloinkin kulki. Toisaalta tähän kysymykseen ei sinänsä aiempina vuosisatoina juuri kiinnitetty huomiota, vaan ulkopuolisten silmissä seutu esiintyi ennen muuta voittomaana, jolla oli lähinnä taloudellista kiinnostavuutta. Vasta 1800-luvulla syntynyt ja voimistunut kansallisajattelu johti siihen, että Raja-Karjalasta tuli kiistakapula kahden kansallisuuden – suomalaisten ja venäläisten - välillä. Vastakkain oli suomalaiskansallinen liike ja panslavismi. Näistä ensin mainittu saattoi vedota kieleen, viime mainittu muuhun kulttuuriin vaatiessaan aluetta itselleen.

Alkoi taistelu salmilaisten sieluista, vaikka tätä taistelua käytiinkin paljolti salmilaisten itsensä ohitse ja ylikin. Tähän taisteluun kytkeytyi monia näkökohtia ja kysymyksiä, joita on avattu tässä työssä. On mahdotonta tietää, mitä salmilaiset itse ajattelivat asiasta 1800 – 1900-lukujen taitteessa, ja kuinka moni oli loppujen lopuksi yleensä millään kannalla tämän kysymyksen suhteen. Joka tapauksessa salmilaiset kiinnittyivät hämmästyttävän nopeasti ja voimakkaasti isänmaahansa Suomeen, mikä tuli ilmi heti tsaarinvallan kukistuttua Venäjällä. Samaan suuntaan viittaavat paikkakunnan henkisten olojen kuvaukset 1920 – 1930-luvuilta. Samaa osoittaa edelleen sekin, että salmilaiset siirtyivät lähes sataprosenttisesti kotiseudultaan, kun alue joutui Neuvostoliiton omistukseen. Tässä oli samalla kyseessä merkittävin väestönvaihdos Salmissa satoihin vuosiin.

Kielellisesti salmilaiset kuuluivat itämerensuomalaisiin, vieläpä siten, että kaikki karjalan kielimuodot ovat suomen hyvin läheisiä sukulaiskielimuotoja. Tällä perusteella Raja-Karjalan, kuten muidenkin Karjaloiden, katsottiin tietenkin kuuluneen pikemmin Suomen kuin Venäjän yhteyteen. Tosin kieleen perustuvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta eikä siihen perustunutta ajatusta yhteisestä kansallisuudesta ollut esitetty ennen 1800-lukua. Uskonto ja samaa uskoa tunnustanut hallitsija olivat olleet vallankäytön ja yhteenkuuluvuuden määrittäjinä tärkeämmät kuin kieli. Tästä syystä salmilaisten keskuudessa löysivät ainakin jonkin verran vastakaikua venäläistyttämistyön tekijät, jotka keskittivätkin 1900-luvun alkuvuosina suurimman tarmonsä juuri Salmiin.

Samaan aikaan suomalaiskansallinen ajattelu levisi sekin nopeasti Salmiin. Sekä kansakoululaitos että kansalaisyhteiskuntaan kuuluneet seurakunnat ja järjestöt liittyivät pitäjän nopeasti osaksi muuta Suomea ja siellä tapahtunutta kehitystä, vaikka suomalaisuustyö oli Salmissakin eräällä tavoin piilossa aina tsaarin vallan loppuun asti. Salmissa elettiin karjalaisessa kulttuurissa, mutta varsinaisesti karjalaisuustyö käynnistyi vasta sotien jälkeen.

On jossain määrin epäselvää, kuinka syvällistä muualta tullut vaikutus oli. Epäilemättä sen vaikutus oli vahvinta nuorimmassa polvessa, samalla kun näyttää siltä, että melkoinen osa perussalmilaisista – jos tällaista termiä voi käyttää – pysyi jossain määrin etäällä ja ehkä vieroksuikin muualta tulleita ja tuotuja ajatuksia ja uusia toimintamalleja. Tämä koski (osin vielä itsenäisyyden aikanaikin) esimerkiksi sellaista asiaa kuin valtiollisiin ja kunnallisiin vaaleihin osallistuminen; salmilaisten äänestysaktiivisuus oli hyvin alhainen.

Venäläinen (slaavilainen) vaikutus näkyi vahvana Salmassa, kuten muuallakin Raja-Karjalassa, ja on selvää, että Venäjää pidettiin pitkään yhtä läheisenä ellei jopa läheisempänä kuin Suomea. Ajatus kieleen perustuvasta kansallisesta yhteenkuuluvaisuudesta alkoi siis levitä vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun taas aiemmin oli ryhmytty yhteisen uskon ja sitä edustaneen hallitsijan ympärille. Ei ole ihme, että salmilaisetkin, tai osa heistä, katsoi vielä 1800 – 1900-lukujen taitteessa kuuluneensa pikemminkin yhteen Venäjän ja sen kirkon ja kulttuurin kanssa kuin luterilaisen Suomen valtion ja kulttuurin kanssa.

Mistä sitten selittyy isänmaallisen valistustyön nopea voitto Salmassa? – Vastaukseksi voidaan ottaa sellaiset ortodoksitaustaiset vaikuttajat kuin vaikkapa Salmin kuninkaaksi mainittu J. A. Seise. Hän oli taustaltaan rajakarjalainen ortodoksi, jonka toiminta perustui mitä todennäköisimmin ajatukseen siitä, että reaalisesti valittavana oli vain joko Suomi tai Venäjä. Vaikka ns. heimosotien aikana ja niiden jälkeenkin ajettiin myös mahdollisuutta ja ajatusta sen suhteen, että koko Itä-Karjala itsenäistyisi omaksi valtiokseen – valtioksi, johon Salmikin olisi luontevasti voinut kuulua - tiedostettiin samalla, että Karjala olisi ollut liian heikko ja kehittymätön muodostamaan omaa valtiotaan. Joten valittavana oli käytännöllisesti katsoen vain Suomi tai Venäjä. Ja kun viimeksi mainittu muuttui Neuvostoliitoksi, tiedettiin, että esimerkiksi uskonnon säilyttäminen olisi sen vallan alle jouduttaessa tullut vaikeaksi ellei jopa mahdottomaksi.

Rajan sulkeutuminen vuosien 1917 – 1918 tapahtumien jälkeen aiheutti suuria muutoksia salmilaisien elämään, mm. sen, että kauppa ja rahdinajo Venäjälle loppui. Rajan halusivat sulkea poliittista syistä molemmat osapuolet, mutta vaikka se olisi jäänyt aukikin, samantyyppinen asiointi kuin tsaarin Venäjälle ei Neuvostoliitoksi muuttuneelle Venäjälle olisi ollut mahdollista. Kollektiivitalous ei suosinut eikä sallinut sellaista kauppaa, jota salmilaiset ja muut rajakarjalaiset olivat tottuneet tekemään Pietariin ja muualle Venäjälle.

Kauppayhteyksien katkeaminen merkitsi monille salmilaisille köyhtymistä ja pakonomaista vaihtoehtoisten elinkeinojen etsintää. Osa ryhtyi keskittymään aiempaa voimaperäisemmin oman tilansa viljelyyn, osa etsi työtä paikkakunnalle syntyneen teollisen toiminnan piiristä. Kun viime mainittu romahti ja käytännössä katsoen miltei kokonaan katosi 1930-luvun alun pulakauden myötä, seuraukset olivat sängen ikävät: rautatie jäi saamatta, työttömyys lisääntyi ja paikkakunnalta alettiin muuttaa pois. Työtä saatettiin löytää naapureista Impilahdelta tai Suojärveltä tai sitten kauempaakin. Joka tapauksessa Salmi jäi ikään kuin syrjään. Seuraukset tästä kehityskulusta olivat kahtalaiset: toisaalta oma aunukselaistaustainen kulttuuri ja kieli säilyivät, toisaalta kunnan talous luhistui. Viime mainittu johtui siitä, että kunnalla oli useita lakisääteisiä velvoitteita, jotka liittyivät ennen muuta koululaitoksen rakentamiseen ja ylläpitoon sekä köyhän- ja terveydenhoitoon. Näiden velvoitteiden rahoittamiseen se olisi tarvinnut verotulot, joita se ei köyhtyneiltä asukkailtaan läheskään aina saanut. Ja kun maksamattomat kunnanverot pantiin ulosottoon, moni köyhä köyhtyi entisestäänkin ja siirtyi kunnan elätettäväksi. Tällainen kierre jatkui koko 1930-luvun, aina talvisotaan asti.

Taloudelliselta kannalta salmilaisien historia oli jo vanhastaan erikoinen: lahjoitusmaajärjestelmään ja sen purkamiseen liittyneet asiat ja piirteet olivat 1800-luvulla ja välillisesti vielä 1900-luvun alkupuoliskollakin merkittävimmät tapahtumat useimpien salmilaisien elämässä. Surullisenkuuluisa lahjoitusmaajärjestelmä vaikutti salmilaisienkin elämään niin taloudellisesti kuin henkisesti. Jo vuosina 1721 – 1811, kun ns. Vanha Suomi oli ollut irrallaan muusta Suomesta, oli Venäjälläkin osin jo havaittu, miten haitallisesti lahjoitusmaajärjestelmä oli vaikuttanut tämän alueen eli myöhemmän Viipurin läänin oloihin, sekä aineellisessa että siveellisessä mielessä. Tästä syystä keisari Aleksanteri I päätti yhdistää ns. Vanhan Suomen valloittamansa Uuden Suomen kanssa vuosina 1811 – 1812.

Yhdistäminen ei kuitenkaan poistanut lahjoitusmaajärjestelmää, vaan Aleksanteria seuranneet tsaarit suostuivat vieläpä tiukentamaan järjestelmää – paikallisten talonpoikien vahingoksi. Vasta kun Venäjällä poistettiin maaorjuus 1860-luvulla, lahjoitusmaajärjestelmää alettiin purkaa Suomessakin. Järjestelmän jälkeensä jättämät haitalliset piirteet – sekä aineelliset että henkiset – vaikuttivat kuitenkin pitkään salmilaistenkin kohdalla, osin aina toiseen maailmansotaan asti. Lahjoitusmaakaudella oli alkanut runsasmetsäisen ja –jokisen Salmin sahateollisuuden kehittäminen, ja tämän teollisuuden ensimmäinen kukoistuskausi kesti 1850-luvulle asti. Uudestaan sahateollisuus elpyi 1800-luvun lopulla ja kukoisti aina 1920 – 1930-lukujen taitteessa tulleeeseen romahdukseen asti. Kuten yllä todettiin, tämän teollisuuden romahtamiseen yhdistyi samalla kunnan velvollisuuksien kasvu, verotulojen pieneneminen, asukkaiden veronmaksukyvyttömyys ja yleinen köyhtyminen sekä tästä kaikesta syntynyt kierre, joka Salmin kohdalla oli lähes katastrofaalinen.

Sotien 1939 – 1944 vaikutukset salmilaisten myöhempään elämään olivat tietenkin kohtalokkaat aivan toisella tavalla ja tasolla. Paitsi aineellista tuhoa ja henkisiä kärsimyksiä ne johtivat ehjän kulttuurisen yhteisön hajoamiseen ja osin häviämiseenkin. Kun salmilaiset sijoitettiin vieraille seuduille toisistaan hajalleen ja toisenlaisen kulttuurin keskelle, alkoi tietenkin kehitys, joka johti asteittaiseen yhteensulautumiseen valtaväestön kanssa. Salmilaisen kulttuurin ylläpitämistä ja säilyttämistä vaikeuttivat varsinkin kielessä ja uskonnossa olleet venäläisperäiset piirteet; muualle Suomeen asutetut rajakarjalaiset saivat usein kuulla olevansa ”ryssiä”, mikä toisaalta selittyi heidän uskonnostaan toisaalta heidän murteensa venäläisvivahteisista piirteistä (esim. liudennus, pehmeät sanansisäiset konsonantit *b, d ja g*, suhuäänteet, sananalkuiset konsonanttiyhtymät – venäläisistä lainasanoista puhumattakaan). Tapio Hämynen kertoo tutkimuksensa ”Liikkeellä leivän tähden” esipuheessa, että vielä 1950-luvun lopulla oli ”jyrkkä kuilu” ortodoksisten siirtokarjalaisten ja luterilaisen kantaväestön lasten välillä. ”Jatkuvaa ’punikki’ ja ’bolševikki’ –nimittelyä ja kiusantekoa oli aloittavan koululaisen vaikea ymmärtää” hän toteaa.

Siirtokarjalaisten, varsinkin juuri rajakarjalaisten, ryssittely, johti monasti sukunimien ja jopa uskonnon vaihtamiseen. Nuorempi polvi alkoi nopeasti etääntyä henkisistä juuristaan, mitä voimisti vielä maan sisäinen muuttoliike - puhumattakaan siirtolaisuudesta Ruotsiin.

On mahdotonta sanoa, miltä Salmi näyttäisi tänä päivänä, jos se olisi jäänyt muun Suomen yhteyteen. On kuitenkin syytä olettaa, että pitäjän ja koko seutukunnan kehitys olisi ollut samansuuntainen kuin esimerkiksi Pohjois-Karjalan kehitys.

Toisaalta joutuminen pois omilta juurilta on ehkä - ainakin osassa salmilaisia - synnyttänyt voimakkaan mielenkiinnon omaa kulttuuria ja sen historiaa kohtaan. Kiinnostus on voinut saada erityistä käyttövoimaa juuri siitä, että itse Salmi maantieteellisenä paikkana on menetetty. Tämä menetys on siten saattanut aiheuttaa jotakin hyvääkin: on haluttu pitää kiinni ainakin siitä, mikä on pidettävissä kiinni ja mikä on ollut salmilaisten ominta omaisuutta: Salmin henkisestä perinnöstä, kielestä ja kulttuurista. Ne elävät tarpeen vaatiessa fyysisestä ja aineellisesta ympäristöstä riippumattakin, myös evakossa.

LÄHTEET:

Arkistolähteet

A. Anto: Luovutetun alueen työväenyhdistykset. Työväen arkisto. Helsinki.

Kirkollisen kansanperinteen arkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto. Helsinki.

Lotta Svärd –järjestön arkisto. Kansallisarkisto. Helsinki.

Patentti- ja rekisterihallituksen arkisto. Kansallisarkisto. Helsinki.

Pelkonen, Martta, Kansatieteellinen katsaus Salmin pitäjän vanhaan kansanomaiseen ruokatalouteen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto. Helsinki.

Salmin kunnan arkisto. Mikkelin maakunta-arkisto. Mikkelä.

Arkistoon talletetusta aineistosta on viitattaessa käytetty asiakirjayksikön (pro kotelon) tunnusta.

Salmin suojeluskunnan arkisto. Kansallisarkisto. Helsinki.

Opinnäytteet

Hotari, Hilaria, Salmin pitäjän Lunkulansaaren ja Mantsinsaaren paikannimistö. Pro gradu –työ. Helsingin yliopisto 1955.

Mannila, Olavi, Karjalainen suurperhe ja sen hajoaminen Salmin kihlakunnassa. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia N:o 124. Helsinki 1969.

Merras, Olavi, Raja-Karjalan kansallistuva ortodoksisuus: Salmin kreikkalaiskatolinen seurakunta 1917 – 1936. Kirkkohistorian laudatur-tutkielma. Helsingin yliopisto 1979.

Saarikivi, Ritva, Naisen asema ja tehtävät Salmin ortodoksisessa seurakuntaelämässä 1917 – 1939. Kirkkohistorian laudatur-työ. Helsingin yliopisto 1974.

Siilin, Lea, Salmin pitäjän kylännimet asiakirjanimistön valossa. Pro gradu –työ. Joensuu 1985.

Julkaisemattomat käsikirjoitukset

Julku, Kyösti, Salmin historiaa käsittelevä käsikirjoitus [ei nimetty]. Salmi-Säätiön hallussa.

Internet- eli www-sivut

<http://notes.helsinki.fi/halvi/tiedotus/vanhatvaitokset.nsf/0/5924a23da77b7535c2256f7b002af7f4?OpenDocument>. Sivu luettu 16.11.2010.

http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/karjalan_kielen_m.. Sivu luettu 21.11.2010.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmatetusivu/main?lang=fi>. Sivu luettu 3.12.2010.

www.karjalanliitto.fi. Sivu luettu 8.1.2011.

www.kolumbus.fi/leo.mirala. Sivu luettu 5.12.2010.

www.luovutettukarjala.fi. Sivu luettu 20.1.2011.

www.mantsinsaarseura.fi. Sivu luettu 23.2.2011.

www.salmi-orusjarvi.net. Sivu luettu 24.2.2011.

www.salmi-saatio.fi. Sivu luettu 7.10.2010.

Lehdet

Aamulehti

Aamun Koitto

Hakkapeliitta

Helsingin Sanomat

Idän Vartio

Isänmaan ystävä

Karjala

Karjalan Heimo

Laatokka

Mikkelin Sanomat

Muistojen Karjala

Nuori Karjala

Otava

Rajamme vartija.

Rajan Turva

Wiipurin Sanomat

Kirjallisuus ja artikkelit

A. G. (= Arvid Genetz), Kuvaelmia kansan elämästä Salmin kihlakunnassa. Koitar. Savo-karjalaisen osakunnan albumi I. Helsinki 1870.

Ahtia, E. V., Karjalan kielioppi. Äänne- ja sanaoppi. Suojärvi 1938.

Aikio, Aslak, Saamelaisten väistymisestä Karjalassa. Teoksessa Väestö ja perhe Karjalassa. Joensuun yliopistossa 24. – 26.9.2003 pidetyn seminaarin esitelmät. Joensuu 2003.

Antikainen, Timo-Iikka, Muutto Venäjälle 1600-luvulla. Teoksessa Laatokan Mantsi - härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Arponen, Antti O., Luovutetun Karjalan urheilu. Suomen urheilumuseosäätiön julkaisuja n:o 13. Helsinki 1995.

Basilier, Hj., Kansakoulujen kehityksestä Itä-Suomessa ja erittäin kouluoloista Salmin kihlakunnassa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910.

Castrén, Klaus, Salmin keskikoulu 1917 – 39: oppilasluettelo. Helsinki 1989.

Danielson, Joh. Rich., Wiipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen. Helsinki 1894.

Danielson-Kalmari, J. R, Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen IV: Idän ja lännen taistelua Karjalassa. Porvoo 1931.

Enckell, Olof, Rajan vartio: jalkamatkoja Raja-Karjalassa. Helsinki 1939.

Eronen, Simo & Komonen, Antti, Karjala vapaussodassa. Julkaissut Karjalan sotahistorian toimikunta. Edellinen osa. Helsinki 1930.

Eronen, Simo & Komonen, Antti, Karjala vapaussodassa. Julkaissut Karjalan sotahistorian toimikunta. Jälkimmäinen osa. Helsinki 1934.

Forsström, O. A., Kuwia Raja-Karjalasta. Helsinki 1894.

Genetz, Arvid, (A. G.) Kuvaelmia kansan elämästä Salmin kihlakunnassa. Koitar: Savo-karjalaisen osakunnan albumi I. Helsinki 1870.

Genetz, Arvid, Tutkimus aunuksen kielestä. Kielennäytteitä, sanakirja ja kielioppi. Suomi II:14. Helsinki 1885.

Gullberg, Tom – Huhtamies, Mikko, Itärajan vartijat 3: 1600-luku. Keuruu 2005.

- Haavio, Martti, Karjalainen hekatombi. Mantšinsaaren suuri uhrijuhla. Kotiseutu 1949.
- Haavio, Martti, Me marssimme Aunuksen teitä. Päiväkirja sodan vuosilta 1941 – 1942. Porvoo – Helsinki 1969.
- Hainari, O. A., Raja-Karjalan rautatien puolesta. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910.
- Halmekari, Vilho, Tapahtui Mantsinsaarella että railo repesi ja lentokone karkasi. Ks. Nuori Karjala 4/1996.
- Hannikainen, Lauri, Salmi. Teoksessa Tietosanakirja. Toim. Jalmar Castrén et al. Kahdeksas osa: Ribot – Stambul. Helsinki 1906.
- Harju, Anne, Pyhän Iljan praašniekka. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.
- Harva, Uno, Karjalaisen kansanuskoa ja palvontaa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.
- Helakaltio, Viljo, Mantsin joulu. Muistojen Karjala 11 – 12/1956.
- Hongisto, Paul E., Seloin maihinnousu. Hakkapeliitta 1938.
- Hovatta, Martti, Salmin Tuleman asutusalueen alkuvaiheista 1900-luvun alussa. Karjalan Heimo 1-2/2007.
- Huhtinen, Matti, Salmin ev.-lut. rajamaaseurakunnan vaiheita. Sortavala 1932.
- Huhtinen, M. J., Salmin vaikutelmia. Rajamme vartija 1940.
- Hämynen, Tapio, Liikkeellä leivän tähden: Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880 – 1940. Historiallisia Tutkimuksia 170. Helsinki 1993.
- Hämynen, Tapio, Suomalaistajat, venäläistäjät ja rajakarjalaiset: kirkko- ja koulukysymys Raja-Karjalassa 1900-1923. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja N:o 17. Joensuu 1995.
- Hämäläinen, Kaija, Marttayhdistyksen toiminta. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.
- Härkönen, Iivo, Laatokan pohjoisrannoilla ja Raja-Karjalassa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. I osa: Karjalan maantiede ja historia. Porvoo 1910.
- Härkönen, Iivo, Rajakarjalaisten ja aunukselaisten luonteesta. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910.
- Härkönen, Iivo, Suomen Karjalan runonlaulajat. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.

Härkönen, Simo, Impilahti-kirja. Impilahden pitäjän historia- ja muistojulkaisu. Pieksämäki 1950.

Inkerinmaalta ja Käkisalmen läänistä paenneita vuosina 1618 – 1655. Toim. Veijo Saloheimo. Historiallisia tutkimuksia – Studies in History 19. Joensuu 1999.

Isänmaallinen lukukirja. Oppikoulun lukukirja III. Toim. E. A. Saarimaa. Porvoo - Helsinki 1957.

Itkonen, Terho, Aunuksen äänneopin erikoispiirteet ja aunukselaismurteiden synty. Virittäjä 1971.

Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä 1995.

Itärajan vartijat: piirteitä rajavartiostojen 20-vuotistaipaleelta. Joensuu 1939.

Jaamanen, Vilho, Salmin Hosainovit. Muistelmia Salmin kuuluisimmasta liikemiessuvusta. Nuori Karjala 1954.

Jeskanen, Matti, Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. Teoksessa Monenlaiset karjalaiset. Toim. Marjatta Palander ja Anne-Maria Nupponen. Joensuu 2005.

Jormalainen, Pekka, Koulumuisteloita Peltoisista. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Jormalainen, Pekka, Nuorisotoiminta. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Jänis, Martti, IS. sotilaana Salmissa ja koulupoikana Bahajelnassa. Nuori Karjala 4/1996.

Jänis, Martti, Ondrei on poissa. Nuori Karjala 6 – 7/1996.

Jänis, Martti, Paimenessa. Nuori Karjala 10/1996.

Järvinen, Irma-Riitta, Karjalan pyhät kertomukset. Tutkimus livvinkielisen alueen legendaperinteestä ja kansanuskon muutoksista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 962. Helsinki 2004.

Kaila, Erkki, Käynti Salmin rajamaaseurakunnassa. Kirkko ja Kansa. Jouluku 1929.

Karjala - historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki 1998.

Karjalainen elämäkerrasto. Toim. Jaakko Paavolainen. Porvoo – Helsinki 1961.

Karjalainen perinnekuvasto. Toim. Hannu Sinisalo. Kuopio 1983.

Karjala – muistojen maa. Karjalan Liiton muistojulkaisu. Toim. Olavi Paavolainen. Porvoo - Helsinki 1940.

Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. I osa: Karjalan maantiede ja historia. Porvoo 1910.

Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910.

Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.

Karttunen, U, Suomen Karjalan historiaa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.

Katajala, Kimmo – Tšernjakova, Irina, Karjalainen ihminen uuden ajan alussa. Teoksessa Karjala – historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki 1998.

Kirkinen, Heikki, Karjala idän kulttuuripiirissä. Bysantin ja Venäjän yhteyksistä keskiajan Karjalaan. Helsinki 1963.

Kirkinen, Heikki, Karjalan historia juurista Uudenkaupungin rauhaan. Teoksessa Kirkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes, Karjalan kansan historia. Porvoo – Helsinki – Juva 1994.

Kirkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes, Karjalan kansan historia. Porvoo – Helsinki – Juva 1994.

Klementjev, E. I., Kareli – Karjalažet. Etnografitsjeskij otšerk. Petrozavodsk 1991.

Kohonen, Yrjö, Rannikkopuolustuksemme Salmi – Impilahti – Sortavala talvisotapäiväkirja valossa. Eripainos impilahtelaisia varten teoksen ”Sortavalan sankarivainajat” luvusta ”Sortavalan kilpi idässä 1939 – 40 sotapäiväkirjan valossa”. Pieksämäki 1953.

Kokko, Arvo, Mantsi – Järisevä – Koivisto: Karjalan kuulut linnakkeet. Porvoo – Helsinki 1950.

Koponen, Paavo, Esi-isiemme Impilahti. Lappeenranta 2002.

Koponen, Paavo, Laatokka, Karjalan meri. Helsinki 1986.

Korhonen, Arvi, Suomen itärajan syntyhistoriaa. Puolustusministeriön sotahistoriallisen toimiston julkaisuja 3. Porvoo 1938.

Koukkunen, Heikki, Tuiskua ja tyventä: Suomen ortodoksinen kirkko 1918 – 1978. Heinävesi 1982.

Kujola, Joh., Sananen lyydiläisistä ja heidän kielestään. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. II osa. Porvoo 1910.

Kujola, Juho, Äänneopillinen tutkimus Salmin murteesta. Eripainos aikakauskirjasta ”Suomi”. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 323. Helsinki 1910.

Kuujo, Erkki, Raja-Karjala Ruotsin vallan aikana. Helsinki 1963.

Laatokan Karjalasta Punkaharjulle: Itä-Karjalan kansanopisto. 75-vuotisjuhlakirja. Koonnut ja historian kirjoittanut Helvi Kuusamo-Ojamo. Savonlinna 1981.

Laatokan mainingit: Laatokan ja sen rannikon elämää sanoin ja kuvin. Laatokan Aseveljet r.y:n julkaisu. Toim. Valde Näsi & Eemil Ovaska. Helsinki 1942.

Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Laitila, Teuvo, Kansanomainen ja kirkollinen ortodoksisuus Raja-Karjalassa. Teoksessa Karjala – historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki 1998.

Leskinen, Heikki, Karjala ja karjalaiset kielentutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Karjala - historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki 1998.

Leskinen, Juha, Karjalaisten kielimuotojen alkuperän arvoitus. Teoksessa Viipurin läänin historia I: Karjalan synty. Toim. Matti Saarnisto. Jyväskylä 2003.

Linkola, K., Karjalan kasvimaailma. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.

Manninen, I, Karjalaisten tavoista. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.

Markianova, L'udmila ja Aaro Mensonen, Opastummo karjalakse. Lagemistu aiguzile. Karjalan Kielen Seuran julkaisuja n:o 2. Helsinki 2006.

Meijän Salmi kuvina. Julk. Salmi Seura r.y. Kuopio 1989.

Merikoski, K., Sergei Okulov. Palanen Raja-Karjalan sivistyshistoriaa. Helsinki 1944.

Merikoski, K, Taistelua Karjalasta: piirteitä venäläistämistyöstä Raja-Karjalassa tsaarinvallan aikoina. Helsinki 1939.

Meurman A., Venäläis-suomalainen sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 84 osa. Helsinki 1895.

Mikkola, Erkki, Karjalan maantiede. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.

Nevalainen, Pekka, Ensimmäisestä maailmansodasta nykypäivään. Teoksessa Kirkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes, Karjalan kansan historia. Porvoo – Helsinki – Juva 1994.

Nirvi, R.E., Lukijalle. Teoksessa Pohjanvalo, Pekka, Salmin murteen sanakirja. Helsinki 1947.

Nokelainen, Mika, Vähemmistövaltiokirkon synty. Ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion suhteiden muotoutuminen Suomessa 1917 – 1922. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 214. Helsinki 2010.

Nordström, Ragnar, Voitto tai kuolema: jääkärieverstin elämä ja perintö. Porvoo – Helsinki – Juva 1996.

Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirja v. 1500. Suomentanut J. V. Ronimus. Todistuskappaleita Suomen historiaan. Julkaissut Suomen Historiallinen Seura. III. Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameralisia oloja. VI vihko. Joensuu 1906.

Oksala, Arvi, Salmin lauttausyhdistys 1915 – 1924. Sortavala 1925.

Olli, Marcus, Menetetety apteekit: luovutetun alueen lääkehuolto keskiajalta vuoteen 1945. Helsinki 2010.

Ollila, Anne, Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki 1993.

Paaskoski, Jyrki, Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710 – 1826. Bibliotheca Historica 24. Helsinki 1997.

Pajunen, Matti, Hautavaaran mutka. Idän Vartio 11/1925.

Pantsu, Arsi, Venäläistytämistyö Suomen Karjalassa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.

Peiponen, Valto A., Peiposenkylä – merellinen kalastajien kylä. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Peiponen, Valto A., Saari nousee merestä. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Peiponen, Valto A., Venäläistämiskoulut ja ”Karelskija Izvestija”. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Pelkonen, Elna, Karjalan meren äärellä. Perimätiedon valoa 1800-luvun ihmiskohtaloihin idän ja lännen rajamaissa. Helsinki 1959.

Pelkonen, Elna, Marttatyötä Laatokan Karjalassa. Pieksämäki 1958.

Pelkonen, Lauri, Aunuksen vuorihallituksen aika (1856 – 1880). Teoksessa Suojärvi I. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1965.

Pelkonen, Lauri, Historiallista taustaa. Teoksessa Pelkonen, Elna, Karjalan meren äärellä. Perimätiedon valoa 1800-luvun ihmiskohtaloihin idän ja lännen rajamaissa. Helsinki 1959.

Pelkonen, Lauri, Orlovien ja Gromovien aika 1812 – 1856. Teoksessa Suojärvi I. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1965.

Pelkonen, Lauri, Suojärveläisistä ja heidän sivistyksestään. Teoksessa Suojärvi I. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1965.

Pelkonen, Lauri, Venäläisyyden suurrynnäkö. Teoksessa Suojärvi II. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1966.

Peltola, Heikki, Laatokka ja Äänisjärvi. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo - Helsinki 1932.

Peltoniemi, U., Itärajan kuvia. Porvoo – Helsinki 1938.

Peltoniemi, Uno, Suomen maarajojen vartiointi vuosina 1918 – 1939. Teoksessa Rajavartiolaitys 1919 – 1969. Mikkeli 1969.

Pesonen, Herkko, ”Guljaitšin da guljaitšin da sumtšu selgiä painau...” Nuori Karjala 1969.

Pieni Tietosanakirja. Osa II: Isopurje – Maskotti. Toim. Jaakko Forsman et al. Helsinki 1926.

Piirainen, Veikko, Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Tampereen yliopiston sosiaaliturvan laitoksen julkaisuja 4. Hämeenlinna 1974.

Pitkänrannan – Salmin rautatie. Helsinki 1928.

Pohjanvalo, Pekka, Salmin murteen sanakirja. Täydennysosa. Helsinki 1950.

Pölönen, Pauli, Evakossa, evakosta, evakkoon. Salmilaisten vaiheita sotavuosina 1939-1944. Kuopio 1995.

Railas, Viktor, Suomen ortodoksisen kirkon historia. Ortodoksiaa lukiossa II. Jyväskylä 1987.

Raivo, Petri, J, Karjalan kasvot: Näkökulmia Karjalan maisemaan. Teoksessa Karjala: historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 705. Helsinki 1998.

Raja-Karjalan taloudellinen elämä. Julk. Laatokan toimitus. Sortavala 1926.

Rajamo, M., Suistamon seurakunnan historia. Kuopio 1944.

Rajavartiolaitys 1919 – 1969. Mikkeli 1969.

Rautala, Ari, Itä-Karjalan valtaus 1941. Jyväskylä 2002.

Relander, O., Vähäsen Raja-Karjalan historiaa. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. I osa: Karjalan maantiede ja historia. Porvoo 1910.

Ronimus, J. V., Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus. yliopistollinen väitöskirja. Joensuu 1906.

Rosberg, J. E., Piirteitä Karjalan luonnonomaisesta maantieteestä. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. I osa: Karjalan maantiede ja historia. Porvoo 1910.

Rouhola, Anja, Seurakunnan vaiheita 1880 – 1950. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

- Rouhola, Anja, Uskon voimaa. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.
- Räisänen, Tauno, Kenraalimotti: Laatokan koillispuolen talvisotaa 1939-40. Jyväskylä 1959.
- Räty-Hämäläinen, Aino, Raja-Karjalan kunnailta. Helsinki 2002.
- Saarnisto, Matti, Karjalan geologia. Teoksessa Viipurin läänin historia I: Karjalan synty. Toim. Matti Saarnisto. Jyväskylä 2003.
- Salmin talvisota. Toim. Kari Terho. Imatra 2007.
- Satuja ja legendoja: Martta Pelkosen salmilaismuistiinpanoja. Toimittanut ja suomentanut Raija Koponen. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 323. Helsinki 1976.
- Sauhke, Niilo, Karjalan praašniekat. Jyväskylä 1971.
- Savijärvi, Ilkka, Itämerensuomalainen kolmijako. Teoksessa Tieten tahtoen. Joensuu 1994.
- Savinainen, Yrjö ja Juulia, Elinkeinot. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.
- Setälä, U. V. J., Kansallisen ortodoksisen kirkkokunnan perustamiskysymys Suomen politiikassa 1917 – 1925. Porvoo – Helsinki 1966.
- Sihvo, Aarne, Karjalan retkikunnat. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.
- Sihvo, Hannes, Vanhasta Suomesta autonomian ajan Karjalaan. Teoksessa Kirkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes, Karjalan kansan historia. Porvoo – Helsinki – Juva 1994.
- Sihvo, Jouko, Luterilaisuus Karjalassa. Teoksessa Karjala - historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki 1998.
- Simola, Heikki, Karjalan luonto ja ihminen. Teoksessa Viipurin läänin historia I: Karjalan synty. Toim. Matti Saarnisto. Jyväskylä 2003.
- Simonen, S., Paluu Karjalaan. Palautetun alueen historiaa 1941-1944. Helsinki 1965.
- Sinkko, Erkki, Venäläis-suomalainen lehdistöpolemiikki 1890 – 1894. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 76. Tampere 1976.
- Sourander, Ingwald, Salmin pitäjän vaiheita ja piirteitä Laatokan-Karjalan historiasta. Porvoo – Helsinki 1937.
- Suojärvi I. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1965.
- Suojärvi II. Toim. Lauri Pelkonen. Pieksämäki 1966.

Suomalainen paikannimikirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Helsinki 2007.

Suomen asetuskokoelma vuodelta 1919. Helsinki 1920.

Suomen historian kartasto. Toim. Eino Jutikkala. Suomen tiedettä No 2. Porvoo – Helsinki 1949.

Suomen historian kartasto. Toim. Pertti Haapala & Raisa Maria Toivo. Helsinki 2007.

Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo – Helsinki – Juva 1997.

Suomen kansan murrekirja. Helsinki 1945.

Suomenmaa: maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja. 5. osa: Viipurin lääni. Toim. J. E. Rosberg. Helsinki 1923.

Suomen sanojen alkuperä 2: L - P. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Helsinki 1995.

Suomen vapaaehtoinen palokuntaliike 100-vuotias 1838 – 1938. II osa. Helsinki 1938.

Tallgren, A. M, Suomen Karjalan rautakaudesta. Teoksessa Karjalan kirja. Toim. Iivo Härkönen. Porvoo – Helsinki 1932.

Talvitie, Sakari, Maanpuolustushenkeä Karjalassa. Joensuu 1983.

Taulamo, J., Muistelmia Salmin rajavartioston alkuajoilta. Teoksessa Itärajan vartijat: piirteitä rajavartiostojen 20-vuotistaipaleelta. Joensuu 1939.

Taulamo, Siina, Vie sinne mun kaihoni. Aunuksen Karjalassa 1941 – 1944. Helsinki 1985.

Tietoja Suomen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen toiminnasta 1896 – 1920. Koonnut Siiri Loimaranta. Hämeenlinna 1921.

Tietosanakirja. Toim. Jalmar Castrén et al. Kahdeksas osa: Ribot – Stambul. Helsinki 1906.

Topelius, Z, Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille. Porvoo 1925.

Tuomisto, Antero, Suomalaiset sotamuistomerkit. Sotiemme muistomerkit Pähkinäsaaren rauhasta 1323 nykypäivään 1998. Sotilasperinteen Seuran julkaisu n:o 1. Jyväskylä 1998.

Turunen, Mauno, Salmi – sahojen ja laivojen pogosta. Amparikaupasta Salmin johtavaksi liikeyritykseksi. Kertomus kolmen lahjoitusmaatalonpojan Wasili, Mihail ja Iivan Hosainoffin elämäntaipaleesta. Lappeenranta 1997.

Unkari. Kuvitettu tietoteos. Toim. Zoltán Halász. Tampere 1960.

Urbes Finlandiae: Suomen kaupunkien historiallinen kartasto. Porvoo 2004.

Uutisia Salmista. Toim. Kari Terho. Imatra 2010.

Vahtola, Jouko, Nuorukaisten sota: Suomen sotaretki Aunukseen 1919. Helsinki 1997.

Vaienneet tempelit: Suomen Neuvostoliitolle luovuttaman alueen kirkot sanoin ja kuvin. Jyväskylä 1953.

Valkoinen kirja. Lotta Svärd yhdistyksen keskusjohtokunnan julkaisema 1928. Helsinki 1928.

Valtiopäivät v. 1907. Pöytäkirjat IV. Helsinki 1908.

Vehovuori, Niilo, Asumistapa ja kansanluonne. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Vehovuori, Niilo, Evakosta palanneiden elämää 1941 – 1944. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Venäläis-suomalainen sanakirja. Toim. Pekka Kijanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 131 osa. Helsinki 1913.

Viipurin läänin historia I: Karjalan synty. Toim. Matti Saarnisto. Jyväskylä 2003.

Viipurin läänin maatalouskomisioni. Mietintö 1. Salmin kihlakunta. Helsinki 1908.

Viklund, V. A., Rajavartiolaitoksen kehitys. Teoksessa Itärajan vartijat: piirteitä rajavartiostojen 20-vuotistaipaleelta. Joensuu 1939.

Viljanto, Anni, Salmi. Salmin pitäjän muistojulkaisu. Jyväskylä 1991.

Vilkuna, Kustaa, Hyvä äiti armollinen. Teoksessa Isänmaallinen lukukirja. Oppikoulun lukukirja III. Toim. E. A. Saarimaa. Porvoo - Helsinki 1957.

Virtala, Rauha, Terveysten- ja sairaanhoito. Teoksessa Laatokan Mantsi – härkäuhrin saari. Toim. Valto A. Peiponen. Lappeenranta 1997.

Virtaranta, Pertti, Juho Kujola: karjalan ja lyydin tutkija. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 266. Helsinki 1960.

Virtaranta, Pertti, Karjalaiset, kieli ja kulttuurielämä. Teoksessa Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä 1995.

Virtaranta, Pertti, Karjalan kielen sanakirjan johdanto. Karjalan kielen sanakirjan 1. osa. Helsinki 1968.

Vituhnovskaja, Marina, Itä-Karjala Venäjän yleisvaltakunnallisessa politiikassa 1906-17. Historiallinen aikakauskirja 3/2004.

Voionmaa, Väinö, Suomen karjalaisen heimon historia. Helsinki 1915.

Voionmaa, Väinö, Suur-Suomi. Kansanvalistusseuran kalenteri 1919. Helsinki 1918.

